ROMÂNII ŞI MUNTELE ATHOS

vol. I

Culegere de studii şi articole,
alcătuită de Prof. Gheorghe Vasilescu
şi Ignatie Monahul

Apare cu binecuvântarea
Prea Fericitului Părinte Patriarh
TEOCTIST
al Bisericii Ortodoxe Române

LUCMAN

Se închină tuturor dăruitorilor şi binefăcătorilor Muntelui Athos ai neamului românesc şi tuturor cuvioşilor noştri monahi aghioriţi.

Motto

Un tărâm aşa de apropiat sufletului românesc a chemat nu puţini români, care au ales să vieţuiască acolo sau să-şi lase urma trecerii lor în aducerea aminte a Muntelui celui Sfânt. Şi în zilele noastre mulţi doresc să îmbrace "chipul îngeresc" al călugăriei la Athos, rămânând acolo, în rugăciune neîncetată, spre slava Bisericii şi mântuirea neamului nostru. Bunul Dumnezeu să binecuvinteze cu duhovnicesc dar pe tot cel ce va voi să înseteze după comorile din grădina Prea Curatei de acolo, dar şi de la noi, bineştiind că fiecare mânăstire este o grădină a Maicii Domnului.

† *Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

PREFAŢĂ

Am răspuns cu multă bucurie solicitării de a binecuvânta apariţia acestei cărţi şi de a-i scrie prefaţa, conştient de acest loc special pe care-l ocupă Athosul în istoria Bisericii şi a poporului român. Mărturiile ajutoarelor de tot felul care s-au îndreptat secole de-a rândul dinspre Ţările Române spre Athos sunt omniprezente la Sfântul Munte. Cine citeşte această carte constată cu uşurinţă adevărul exprimat de istoricul rus Porfirie Uspenski că "nici un popor ortodox n-a făcut atât de mult bine Athosului ca românii". Această recunoaştere din partea unui specialist al istoriei Sfântului Munte este pentru noi românii o mare cinste dar şi o obligaţie. Cinstea, desigur, o avem de la înaintaşii noştri atât de darnici faţă de călugării din Sfântul Munte. Domnii şi boierii noştri, dar şi poporul de rând, au ajutat fără deosebire şi fără vreo condiţie mânăstirile şi schiturile athonite. Totul era făcut din evlavie faţă de cei ce se nevoiau în "Grădina Maicii Domnului" şi din dorinţa de a fi pomeniţi la sfintele slujbe. Aşa au fost salvate de ruină multe din mânăstirile istorice ale Athosului sau au fost construite noi locaşuri de închinare.

Obligaţia noastră, a celor de astăzi şi a celor de mâine, este aceea de a nu dezminţi credinţa şi evlavia înaintaşilor noştri faţă de Sfântul Munte şi, în general, faţă de tot ceea ce este sfânt, cu conştiinţa că numai prin credinţă putem dăinui şi avea un nume de cinste. Faţă de Sfântul Munte, în situaţia de sărăcie în care ne găsim astăzi, suntem datori a veni cel puţin în sprijinul monahilor români stabiliţi acolo, pentru a-şi restaura schiturile şi chiliile în care trăiesc. Desigur, ţine de obligaţia ierarhilor şi a mânăstirilor de a nu recomanda pentru Sfântul Munte decât călugări vrednici, care să facă cinste Bisericii şi neamului.

Dar cea mai mare datorie a noastră, la nivel de Patriarhie, este aceea de a-i susţine pe părinţii români de la Prodromu pentru recunoaşterea schitului lor drept mânăstire. În realitate, schitul Prodromu este o mânăstire, atât prin mărimea şi frumuseţea lui, cât şi prin istoria lui şi a obştii de monahi care au trăit aici. Dar, paradoxal, el nu este recunoscut oficial ca atare. De aceea, Atlasurile cu Sfântul Munte, răspândite pe toate meridianele globului, abia fac pomenire de el.

Aici aş vrea să aduc un smerit omagiu obştii de la Prodromu, care, în frunte cu părintele Petroniu, stareţul, şi cu părintele Justinian, economul, nu numai că a restaurat capital, în ultimii 20 de ani, biserica şi corpurile de clădiri din incintă, ajunse într-o stare de degradare foarte avansată, ci a dat schitului o strălucire duhovnicească deosebită, recunoscută în tot Sfântul Munte. Părintele Petroniu se numără astăzi printre marii duhovnici ai Sfântului Munte. El este căutat atât de români, cât şi de străini. Mai cu seamă străinii care vizitează Sfântul Munte au cuvinte de apreciere faţă de înţelegerea profund duhovnicească şi de ospitalitatea părinţilor de la Prodromu. Dacă în multe mânăstiri din Sfântul Munte, eterodocşilor nu le este îngăduit să participe la sfintele slujbe şi să venereze sfintele moaşte, părinţii de la Prodromu se bucură de fiecare pelerin în căutarea lui Dumnezeu, doritor de rugăciune şi de trăire duhovnicească. Tocmai pentru că au găsit înţelegere şi compasiune la Prodromu, unii occidentali s-au convertit la Ortodoxie.

Ortodoxia este integratoare şi nu exclusivistă. Ea nu se defineşte prin opoziţie faţă de celelalte confesiuni şi nici nu pune limite Bisericii lui Hristos. Căci "Duhul suflă unde vrea". Ortodoxia este viaţă. Cine o trăieşte cu adevărat, acela se identifică cu Hristos, devine ca El: blând şi smerit, răbdător şi ascultător până la moarte. Acela cuprinde cu inima sa pe toţi oamenii, întreaga creaţie. Exemplul Sfântului Siluan de la Athos şi al atâtor alţi părinţi athoniţi este pilduitor pentru noi toţi.

Athosul este o şcoală a sfinţeniei prin ascultare, nevoinţă şi rugăciune. Toţi cei care ajung acolo în pelerinaj se împărtăşesc de sfinţenia locului, a sfintelor moaşte şi icoane, a slujbelor de

noapte, a monahilor îmbunătăţiţi şi se întorc acasă transformaţi duhovniceşte.

Această experienţă am făcut-o şi eu, încă de la prima vizită la Athos, în 1983. De atunci, am revenit aici încă de şase ori. Zic, am revenit, pentru că inima mi-a rămas în mare parte la părinţii şi la slujbele de la Prodromu, de la Sfântul Gheorghe Colciu sau de la Simonpetra, la sfintele moaşte şi la icoanele făcătoare de minuni care împodobesc ca perlele mânăstirile şi aşezările Sfântului Munte, la potecile care leagă chiliile părinţilor sau la albastrul mirific al Mării Egee în care cerul şi muntele se oglindesc ca într-un basm.

Fie ca această carte să aducă în sufletul cititorilor ei un spor de dragoste faţă de credinţa jertfelnică a înaintaşilor noştri şi să-i îndrume să viziteze Sfântul Munte în căutarea sfinţeniei care a rodit aici mai mult ca în altă parte.

† *SERAFIM*
Mitropolitul românilor ortodocşi
din Germania, Europa Centrală şi de Nord

I. MUNTELE ATHOS

1. DESCRIERE

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA MUNTELUI ATHOS

Athanasie Mironescu

Numele "Athos" sau "Athon", ce poartă muntele, vine după nişte tradiţii întunecate de la "Athos" un supranume dat zeului Joe, care avea în vechime o capişte pe vârful muntelui. Dar în creştinism, cu trecerea timpului, Muntele Athos a devenit Monte Santo, Sfetagora, Sfântul Munte, cum se şi numeşte astăzi, şi este vatra monahismului grecesc, alături cu care sporeşte şi numărul monahilor din toate părţile Bisericii Ortodoxe, prin urmare şi din ţara noastră.

Macedonia cea vestită în vechime şi însemnată chiar azi pentru noi, înaintează spre miazăzi din Arhipelag, formând o peninsulă, regiune muntoasă ce se ramifică în trei limbi de pământ, şi are dinspre răsărit golful Strimonic, iar dinspre apus golful Salonic; alte golfuri mai mici despart între ele cele trei limbi de pământ, dintre care cea mărginaşă dinspre apus se cheamă Casandra, şi e lăudată pentru îmbelşugarea de lapte şi miere; cea din mijloc se cheamă Calamaria (Buna-Marie) după numele dat de monahi fiicei lui Lazăr, despotul Serbiei, care a întemeiat acolo pe la 1380 mulţime de metocuri şi le-a dăruit mănăstirilor din Athon; iar limba cea mărginaşă dinspre răsărit, între golful Singitic şi Strimonic (sau Contesa), este tocmai Muntele Athos, Sfântul Munte, locul cel renumit, pe care-l vizitează numeroşi călători, unii pentru închinarea la mănăstirile de pe el, alţii pentru cercetări şi investigaţiuni ştiinţifice.

Frumuseţea localităţii deşteaptă încă şi mai mult interes, aşa că cel iubitor de frumuseţele firii se simte aici atras nu mai puţin decât cercetătorul de manuscripte şi arheologul bisericesc. Muntele are o climă favorabilă sănătăţii, totodată este şi roditor; o vegetaţiune abundentă, păduri de chiparoşi, cedri, dafini, aluni, mersini, lemn de levant; grădini şi livezi frumoase, ce răsună de cântecul păsărilor şi de bâzâitul albinelor; lămâi, portocali, măslini, viţă, smochini, flori mirositoare cu multe vopseli; izvoare îmbelşugate de apă; cu adevărat o grădină a Maicii Domnului, ce umple de admiraţiune pe călător şi îi înalţă pe nesimţite sufletul de la făptură la Făcător. Un loc mai potrivit pentru viaţa monastică nu se poate afla, după cum asigură numeroşii călători care descriu în culorile cele mai vii Athonul atât în veacurile de mijloc, cât şi în timpurile mai noi.

Nu se poate stabili cu acurateţe în ce timp au început a se adăposti monahi pe Muntele Athon. După relaţiile din localitate, aceasta s-a întâmplat încă de pe timpul marelui Constantin (324-337), ba chiar în zilele Sfântului Apostol şi Evanghelist Ioan (sfârşitul sec.I).

Dar urme sigure despre existenţa monahismului pe Muntele Athon avem abia de prin veacul al IX-lea, iar despre înfiinţarea de aşezăminte monastice, prin veacul al X-lea. Ca începător al obştei şi organizator al vieţii monastice pe Athon, se consideră ascetul Athanasie, originar din Asia Mică, care a trăit în a doua jumătate a veacului al X-lea. De aici înainte, aşezămintele monastice se înmulţiră repede pe acest munte.

La începutul veacului al XIII-lea, latinii, înfiinţând Imperiul Latin, după ce cruciaţii cuceriră Constantinopole, se arătară foarte netoleranţi faţă cu grecii; cultul lor religios era înlăturat cu forţa, clericii şi monahii stârpiţi cu foc şi sabie ca nişte rebeli şi eretici. Muntele Athon încă nu scăpă de această crudă cercare: Mănăstirile au fost pustiite, odoarele prădate, iar monahii constrânşi a se lepăda de cultul lor, arşi de vii şi supuşi chinurilor, ca să arate unde ţin ascunse comorile

lor. Astfel de scene sângeroase se văd încă zugrăvite prin mănăstiri şi, ca prin instinct, ele de toţi monahii sunt atribuite Papei.

Prin veacul al XIV-lea monahii din Athon au jucat un rol însemnat în frământările politice din Imperiul Bizantin şi mai ales în certurile dogmatice, cum a fost cea cu isihaştii, care a durat zece ani (1341-1351), fiind dezbătută de 4 Sinoade şi definită în favoarea isihaştilor. Apărătorul lor, învăţatul Grigorie Palama, arhiepiscop al Tesalonicului, la început monah în Athon, a fost aşezat între sfinţi şi amintirea lui se face până astăzi în duminica a doua a Marelui Post. Aplanându-se cearta în favoarea monahilor din Athon, ea a servit ca un motiv puternic spre a se dărui din nou scule şi moşii pe la mănăstirile existente şi a se înfiinţa altele noi.

Printre delegaţii la Sinoadele din Ferara şi Florenţa pentru unirea Bisericilor (1439) figurează şi monahi din Athon, a căror socotinţă în cele dogmatice se bucură de aceeaşi autoritate cu a episcopilor, bunăoară cu a lui Marcu Eugenicul, mitropolitul Efesului, drept recunoştinţă pentru neclătinata lor ortodoxie.

Muntele Athon a fost pepeniera din care, în veacurile XIV şi XV, au ieşit mulţi patriarhi şi episcopi. Dar după căderea Constantinopolei şi apunerea Imperiului Bizantin, adevăraţii sprijinitori şi binefăcători ai Athonului au fost domnitorii Ţărilor Române. De aci înainte Muntele Athon este pentru noi de însemnătate nu numai religioasă, ci şi istorică-naţională. În locul împăraţilor bizantini intrară domni şi boieri români, de la care Athonul a primit multe şi bogate faceri de bine, care au înnoit mănăstiri distruse prin foc, au zidit din nou altele şi le-au făcut numeroase ajutoare pentru a uşura tributul impus monahilor de turci. Un număr însemnat de domni şi boieri români şi-au legat numele lor, spre eterna amintire, de o mulţime de monumente, vase şi odoare din Muntele Athon, în exemplara lor pietate pentru tot ce contribuie la înfrumuseţarea templului virtuţii, la năzuinţa după frumos şi

bine. Pilda lor cea nobilă se urmează cu sfinţenie până astăzi şi este o dovadă despre pietatea poporului român.

Actualmente, pe Sfântul Munte se află douăzeci de mănăstiri, cele mai multe aşezate pe lângă mare, de amândouă părţile micii peninsule. Pe partea apuseană, plecând de la miazănoapte spre miazăzi, întâlnim în rând mănăstirile: Zograful, Costamonitu, Dochiaru, Xenophon, Rusicu, Xiropotamu; pe partea răsăriteană, plecând iarăşi de la miazănoapte spre miazăzi, întâlnim în rând mănăstirile: Hilandári, Esfigmenu, Vatoped, Pantocrator, Stavronichita Ivir, Philoteiu, Caracal; în capul peninsulei dinspre mare, plecând de la răsărit spre apus, întâlnim întâiaşi dată Mănăstirea Lavra, lângă care, ceva mai înlăuntrul uscatului, cam spre miazăzi, pe o frumoasă aşezătură, se află schitul român Prodromul, cu o privire desfătătoare, apoi Sfântul Pavel, Dionisiu, Grigoriu şi Simopetra; cam pe mijlocul peninsulei e aşezată mănăstirea Cotlomuş. Cele mai măreţe, mai spaţioase şi mai bogate dintre toate sunt Vatoped, Ivir, Lavra şi Rusicul. Acestea seamănă cu nişte fortăreţe. Poziţiunea cea mai frumoasă o are Ivirul şi Xiropotamul, însă celelalte oferă priviri încântătoare peste mare sau peste păduri.

În legătură strânsă cu mănăstirile stau apoi schiturile şi chiliile, ce de asemenea ocupă poziţii frumoase.

Schiturile sunt nişte mănăstiri mai mici, aflătoare pe teritoriul celor mari, şi plătesc embatic acestora. Ele seamănă cu nişte sate sau case împrăştiate. De toate sunt vreo 14, noi am văzut numai pe cele următoare: Sfânta Ana, Schitul Nou (Neaschiti), Sfântul Andrei sau Sarai, şi schitul român Prodromu. Fiecare schit, deşi este în legătură cu o mănăstire, dar formează o comunitate aparte, îşi pune prin libera alegere, numai cu ştirea mănăstirii, un igumen, obligându-se apoi a-l asculta fără împotrivire. Locuitorii din aceste schituri îşi agonisesc mijloacele pentru existenţă ca zugravi, legători de cărţi, psalţi, grădinari, ţesători de veşminte, fabricanţi de linguri şi mătănii, etc.

Chiliile sunt nişte case mici prin crânguri sau păduri, încăpătoare pentru unul până la trei locuitori şi înconjurate de o bucăţică de grădină. În ele vieţuiesc acei monahi probaţi, care îşi pot fi singuri păzitori şi legiuitori în ascetism. Ei îşi arendează chilia de la mănăstirea respectivă şi îşi împlinesc datoriile religioase la paraclisul ce nu poate lipsi din cuprinsul chiliei. Am fost găzduiţi şi noi într-o chilie din acestea, numită Cireşa.

Pe treapta cea mai de jos în ce priveşte mijloacele de existenţă stau colibaşii, care vieţuiesc în chilii mici şi goale, sunt săraci cu desăvârşire şi îşi câştigă pâinea din toate zilele cu munca mâinilor lor; în urmă pusnicii, care vieţuiesc în peşteri şi în locurile cele mai sălbatice şi se întreţin numai din mila altor monahi.

Cele douăzeci de mănăstiri mari, numite şi împărăteşti, cu toate dependinţele lor, urmează regulile monastice ale Marelui Vasile, dar în privinţa modului de cârmuire se deosebesc; unele sunt cârmuite monarhic, de igumeni aleşi de comunitate, altele aristocratic, adică de un comitet ales în fiecare an de către monahii cei mai merituoşi şi mai talentaţi, şi din sânul lor. În această din urmă categorie intră tocmai mănăstirile cele mai mari, ca Lavra, Ivir, Vatoped, Xiropotam. Ele îşi dau singure ordinea de viaţă, spre deosebire de cele administrate monarhic. Această deosebire a modului de guvernare, ce datează probabil din timpul certelor isihaste, putea fi vătămătoare pentru buna rânduială a comunităţii întregi, dacă nu se aplana în instanţa cea mai înaltă, care este comună pentru toate mănăstirile şi constă dintr-o adunare de 20 delegaţi, din fiecare mănăstire câte unul, numită Kino (autoritate comună), cu reşedinţa în Careia, un fel de târguşor.

Numărul tuturor monahilor care vieţuiesc în Muntele Athon este peste 6000, fără laicii tocmiţi ca argaţi şi meseriaşi pe la mănăstirile de frunte. Pe când în zile de rând mănăstirile

par a fi mai mult deşerte şi părăsite, la hramuri şi sărbători mari, chiar duminica curg închinători cu sutele tocmai de prin interiorul Macedoniei şi din insule, toţi aşteptând adăpost şi hrană, mulţi chiar o deosebită îngrijire şi susţinere. Toate mănăstirile din Athon plătesc statului otoman un tribut, care a variat în scurgerea timpurilor; astăzi se urcă la suma de 70.000 piastri sau 14.186 lei pe an.

Centrul întregii comunităţi de monahi de pe Athon este orăşelul Careia. Numele Careia vine după unii de la nucă şi s-a dat acestei localităţi pentru negoţul cu alune purtat în ea; dar după alţii mai probabil vine de la cap, adică locul capital unde se adună căpeteniile sau fruntaşii mănăstirilor. Acesta este aşezat cam la mijlocul întregii regiuni a Athonului, aproape de mănăstirea Cotlomuş. Tot acolo este şi reşedinţa autorităţii civile din muntele Athon, condusă de un caimacan, care pentru menţinerea ordinii are sub comanda sa un număr de jandarmi. Careia este totodată piaţa pentru puţinele trebuinţe ale călugărilor; acolo stau expuse de vânzare iconiţe, metanii, cruciuliţe şi alte articole căutate de călători. Acolo călătorii prezintă caimacanului teşcherelele de drum, iar Kinotitei epistolele de recomandare pentru vizitarea mănăstirilor. Acolo se află şi localul în care cei 20 delegaţi sau epistaţi se întrunesc regulat spre a dezbate şi a pune la cale afacerile comune ale mănăstirilor, precum şi a judeca pricinile iscate între monahi; în contra hotărârilor Kinotitei este drept de apel la Patriarhia de Constantinopol, sub a cărei jurisdicţiune stau toate mănăstirile din Sfântul Munte. Pecetea Kinotitei se compune din patru bucăţi, date în păstrarea a patru dintre reprezentanţi care pot înlocui adunarea generală, când sunt în joc afaceri mai puţin însemnate.

În toate mănăstirile, schiturile şi chiliile domneşte un spirit de seriozitate, pietate, blândeţe şi sinceritate; mai puţină îndeletnicire cu ştiinţa şi mai multă nevoinţă cu postul şi cu rugăciunea, ce se consideră comoara cu care câştigăm Cerul.

Împărţindu-şi timpul între serviciul regulat al bisericii şi între purtarea de grijă pentru treburile zilnice, cei mai mulţi ieromonahi de-abia mai au timp pentru ocupaţiuni intelectuale sau chiar ştiinţifice. Negreşit, ei se apleacă şi la meditaţiuni religioase, dar în locul ştiinţei vine tot privirea şi gustarea în linişte a tainelor ascunse ale Împărăţiei Cerului, ce se confiază numai biruitorilor trupului. Călătoria pe fiecare an la bisericuţa cu hramul Schimbării la Faţă a lui Hristos de sub vârful Athonului este pentru toţi de mare însemnătate; pe acea înălţime ameţitoare se suie la 6 august însuşi bătrânii, voind astfel a simboliza ridicarea lor la privirea lucrurilor mai presus de fire.

Vorbind despre cultura intelectuală şi religioasă în genere, putem afirma că şi la Athos civilizaţiunea modernă a fost roditoare. Contactul cu lumea din afară se îndeseşte; în toate mănăstirile găseşti jurnale, de asemenea, străinii sunt întrebaţi despre evenimentele cele mai noi. Între igumeni se află nu numai bărbaţi venerabili, ci şi bine instruiţi, care vorbesc cu uşurinţă mai multe limbi şi cu o judecată ageră aştern diferite combinaţiuni bisericeşti şi politice pentru viitor.

Alte însuşiri vrednice de laudă ale călugărilor sunt: o purtare omenoasă şi prevenitoare cu vizitatorii, care la plecare sunt poftiţi a subscrie într-o condică anumită; apoi o strictă observare a regulilor postului şi a rugăciunii la toate actele de peste zi pentru care s-a rânduit; ei se nutresc numai cu legume, peşte, ouă şi lapte, iar la zile anumite gustă şi vin negru de o calitate excelentă. Excluderea sexului femeiesc, orânduită printr-o lege încă de la Împăratul Constantin Monomah (1042 – 1056), se păzeşte cu rigoare şi se întinde chiar la animale. Aceasta se priveşte ca un titlu de glorie pentru locuitorii Sfântului Munte şi dă a înţelege că, comunitatea monastică primeşte în ea numai o jumătate din fiinţa omenească, că acolo viaţa n-are să răsară, ci să se sfârşească şi să afle odihnă, fiind un loc al morţii, nu al naşterii trupeşti.

Muntele Athos este un adevărat muzeu, cu deosebire pentru arta bizantină veche, cuprinzând o mulţime de zidiri, zugrăvituri, odoare şi icoane vechi, care de care mai remarcabile. Nu mai puţin e renumit şi pentru bibliotecile sale, care cuprind la vreo 7000 manuscripte, ediţii de ale clasicilor antici, de ale părinţilor Bisericii şi de ale scriitorilor bizantini. Toate sunt păstrate şi aşezate bine, cu deosebire documentele şi hrisoavele, care nu se prea arată la fiecine. Multe monumente literare au fost substrase, înstrăinate şi jefuite, până când monahii s-au învăţat a le preţui şi a le asigura, căci este o hotărâre generală a mănăstirilor de a nu se mai vinde nici un manuscript. Aceasta este încă o cauză ce atrage în fiecare an o mulţime de vizitatori şi exploratori la Muntele Athon.

(O călătorie în Orient, Bucureşti, 1896)

CLIMA ŞI VEGETAŢIA ATHOSULUI

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Colţul macedonic cel mai plin de vulcani odinioară, lângă care şi azi apele egeice se ridică spumegânde şi neliniştite, ameninţând pe corăbieri, Athosul este degetul de răsărit al Calcidicei trifurcate. El se întinde pe o lungime de aproximativ 60 km şi o lăţime ce variază între 8 – 12 km, până la istmul Ierissos, şi el lung de vreo 18 km, dar îngust numai de 1,8 km. Athosul propriu-zis cuprinde capătul de sud al peninsulei până aproape de istmul Megali Vigla, unde o linie convenţională desparte Muntele Sfânt de restul Calcidicei. Suprafaţa întregii peninsule este de 385 km.

După mitologia greacă, numele de Athos vine de la un personaj cu acest nume, pe care în lupta lor cu zeii, giganţii l-au aruncat ca pe o piatră uşoară după zei, împlântându-se unde este până azi. După altă tradiţie, numele i-ar veni de la un fiu al lui Poseidon, care se chema Athos. Cei vechi, pentru a arăta înălţimea

Athosului, ziceau – după Strabo – că cei ce stau pe vârful Athosului văd soarele răsărind cu trei ore mai iute decât cei de la poalele lui răsăritene.

Ţinutul e în întregime muntos, ca de altfel toată Calcidica. Odinioară, spun geologii, cele trei degete ale palmei calcidice erau împreunate şi numai izbucnirea unui vulcan puternic – ce şi azi mai răbufneşte în jurul coastei sudice – le-a despărţit, încreţind în era secundară şi terţiară scoarţa în formă de masive mari, dintre care cel mai important este Athosul, lung cât e peninsula şi înalt, în colţul de sud-est, de 1935 m. De aceea, spre deosebire de celelalte două ramificaţii ale Calcidicei: Casandra şi Longos (împăduritul), la ţărmul cărora pot ancora vapoarele, Athosul e scăldat continuu de valuri mari, iar rada portului Dafni (la jumătatea apuseană a peninsulei) e aşa de plină de curenţi (300 până la700 m adâncime) încât ancorarea e imposibilă. De aici şi numele vechi al Athosului, de ţărm scăldat de ape. Culmea muntelui, pornind de la istmul Ierissos, se lărgeşte imediat ce ajunge în Megali Vigla până în mijlocul peninsulei, în dreptul mănăstirilor Pantelimon şi Xiropotam, de pe versantul apusean, şi Careia, Pantocrator, Stavronichita, Ivir şi Cutlumus, de pe versantul răsăritean. În acest ţinut dintre istm şi mijloc, deşi nu e fertil, pământul e acoperit cu păduri, în cea mai mare parte, şi doar ici-colo cu pâraie adânci (cum e cel de la Xiropotam), formând câte o râpă prăpăstioasă. Golful de la Vatoped poate adăposti chiar vapoaşe, fiind marea mai liniştită şi ţărmul mai puţin abrupt. Totuşi, din cauza sălbăticiei lui, nici acest ţinut n-a fost dintru început locuit de călugări, decât puţin în jurul istmului Ierissos. Jumătatea cealaltă a muntelui, de la Dafni-Careia până la capătul lui de sud, este ca o spinare pleşuvă, cu versante prăpăstioase şi mult mai sărace, iar colţul de sud şi vest este un adevărat deşert.

Clima Athosului, exceptând ţinutul de la poalele piscului (din dreptul mănăstirilor Sfântul Pavel şi Filoteiu), este acceptabilă. Temperatura variază între 25 şi 40°C vara, iar iarna între

4 şi 10°C. Primăvara şi toamna, cele mai plăcute în Athos, sunt frumoase, dar tulburate uneori de ploi, singurele anotimpuri când plouă. Pe pisc se vede şi vara nu arareori zăpadă, care iarna coboară aproape pe întreaga spinare a peninsulei. Pustiul din jurul vârfului Athosului e bântuit însă de veri dogorâtoare şi de ierni friguroase. Dacă nu ar fi vânturile regulate care bat cel puţin spre coasta dinspre mare, ar fi nelocuibile – sau cu greu – multe din ţinuturile acestea. De altfel, toată posibilitatea de locuire a Athosului se datoreşte mării, care-l scaldă într-o climă aşa de dulce, încât mulţi vizitatori îl aseamănă cu satele mândre ale Italiei romantice sau cu privelişti din Elveţia, iar spre toamnă, când umbra Olimpului se culcă la poalele Athosului, este într-adevăr fermecător în multe colţuri din Sfântul Munte. Pentru poziţia lui minunată, fiind la gura Hellespontului, Gibraltarul Greciei, Athosul, dominând întreaga mare, a fost numit "Farul Egeii".

Vegetaţia e tot aşa de importantă pentru geografi, ca şi şisturile de cuarţ, de marmură şi depozitele calcaroase pentru geologi. Dar pentru existenţa omului, în afară de mărăcinişuri şi mici păduri de fag, stejar, mesteacăn şi alun – şi acestea numai în jumătatea nordică a peninsulei – şi ici colo câte un cedru, măslin, smochin sau dud, prea puţine posibilităţi oferă solul athonit. Îndeosebi, jumătatea sudică a peninsulei nu hrăneşte nici puţinele semănături sau plantaţii puse de strădalnica mână a călugărilor. Mici pâlcuri de vii sau câte o grădiniţă modestă de legume au putut înjgheba însă călugării şi în jurul celei mai sărace mănăstiri sau schit. Acestea din necesitatea de-a avea cu ce trăi, căci în afară de peştele sau caracatiţa marină, călugării n-au altceva. Desigur, nu mai trebuie să spunem că regimul Sfetagoriţilor nu permite deloc consumarea cărnii sau unsorii, cel puţin în mănăstirile cu viaţă de obşte.

Din vremuri îndepărtate, din motivele înşirate mai sus, aceste ţinuturi au atras numai vieţi nepretenţioase de călugări. Vechile localităţi dinaintea erei creştine, înfloritoare mai ales

în timpul războaielor macedo-persice, s-au distrus în primele veacuri după Hristos. Doar la istmul acantic s-au mai păstrat până în vremea primelor înjghebări călugăreşti (sec. IX) unele mici aşezări, iar azi se văd doar urmele unei foste acropolis.

(Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos, Sibiu, 1940)

PRIMELE AŞEZĂRI LA ATHOS

Pr. Stoica Nicolaescu

La sudul Macedoniei, între golful Salonic şi golful Orfano, scăldată de Marea Egee, se află peninsula Chalcidică, din care pornesc departe pe apele arhipeleagului alte trei peninsule mai mici, frumoase şi bogate: Casandra, Longos şi Athos.

Peninsula Athos, cea mai frumoasă şi mai bogată, se răsfaţă în dreptul insulei Tasos şi e scăldată la soare-răsare de golful Strimonului, iar la soare-apune de golful Scingitic. Are o lungime cam de 80 km şi o lăţime care variază între 8 – 10 km.

Înfăţişează peste tot o splendidă panoramă de tablouri pitoreşti, care de care mai frumoase şi mai atrăgătoare în felul lor.

Se desparte de cea Chalcidică prin canalul lui Xerxe, săpat pe timpul războaielor medice dintre greci şi perşi.

Urmele canalului se văd şi astăzi.

Peninsula Athos are aici o lăţime de vreo trei km. De la canal înainte, pe o distanţă de 12 km, pământul ei de-abia se urcă deasupra mării, e şes. Iar de la stânca cea mare, numită Megali-Vigla (Vigla cea Mare), se tot suie în mijlocul peninsulei un lanţ neîntrerupt de munţi frumoşi, din ce în ce mai înalţi, atingând până la o mie de metri, când, la capăt, muntele saltă deodată drept în sus, voiniceşte, ca o căciulă ţuguiată, înalt, peste două mii de metri deasupra nivelului mării.

Privit din depărtare, el seamănă cu un uriaş care înoată, sau cu o corabie mare, încărcată cu îmbelşugare, ce pluteşte în largul mării, ori cu o catredală măreaţă, a cărei clopotniţă înaltă şi crucea-i strălucitoare ating bolta cerească.

Clima ţării îi dulce şi temperată, iar aerul împarfumat de mirosul miilor şi miilor de flori, ce răsar aici iarna ca şi vara; e o grădină plină de viaţă şi de cânt de priveghetori. Iarna e uşoară şi neaua ceva rar. Numai vârful muntelui, pe lângă haina-i verde, îmbracă ades şi mantia de zăpadă. Pe ţărmul mării cresc chiparoşi, dafini, smochini, măslini, rodii, lămâi şi portocali.

Pentru climatul său sănătos şi prielnic, cu pădurile sale vesele, veşnic înverzite, cu singurătatea şi liniştea netulburată, peninsula Athos a fost de la început căutată şi preţuită ca o localitate proprie întru contemplare, reculegere, recreere şi rugăciune.

Tradiţiile ne grăesc că în locul orăşelului monahal de azi numit Careia, una din cele mai pitoreşti poziţii din Athos, înflorea odinioară satul Pentapolis. Aici, adaugă tradiţia, venea ades Alexandru cel Mare pentru odihnă, după terminarea expediţiilor sale; aici veneau şi vechii înţelepţi din Grecia pentru reculegere şi inspiraţie; iar pe locul cel mai înalt şi mai pitoresc al peninsulei, pe vârful Athosului, de unde se dezvăluie larg şi nemărginit minunata şi fermecătoarea priveliştе a mării din arhipelag, se înălţa templul Zeului Apolon, cu oracolul său.

Athosul, cu vârful lui ades încins de nori, bătut de straşnice vijelii, tunete, fulgere şi trăznete, a fost socotit în vechime drept cel mai înalt munte din lume şi servea ca punct de orientare pentru iscusiţii marinari ai Eladei, în frământările lor după câştig, roind pe tot cuprinsul Mării Egee şi prin arhipelag. Sus, lângă templul lui Zeus, se afla chiar un far. Iar la cucerirea Troiei, spune legenda, semnalul victoriei, dat printr-un foc mare de pe vârful Athosului, de unde a fost văzut tocmai în Peloponez, vestind pe crăiasa Clitemnestra că-i soseşte bărbatul.

Peninsula a fost cunoscută la început sub numele de Apolonia, după Zeul Apolon, iar în urmă după Zeul Athos, sub numele de Acte, Athos şi Athon.

Cei dintâi locuitori şi cetăţile lor

Primii locuitori, spune legenda, au fost îndeobşte cunoscuţi titani. Pe urma lor au venit, din Tracia şi Macedonia: Visaltii, Cristonii, Idonii şi Dictidii, la care s-au adăugat apoi Elinii, Halcidicii şi Pelasgii.

În epoca păgânismului au înflorit aici cetăţile elene, ce au fost, dar nu mai sunt: Acroathos, Olofixos, Dion, Tisos, Cleone, Haradrie, Scolos, Sanis şi Acantos.

Despre aceste cetăţi ne vorbeşte cel mai vechi dintre geografi, anume Schilax (în anul 509, înainte de Hristos), apoi istoricii Herodot, Thucidid şi Diodor Sicilianul, care, descriind cetăţile Acantos şi Sanis, spun că au fost întemeiate de colonişti eleni, veniţi din ostrovul Andros de lângă Atena. Tot de la aceşti istorici ştim că cetăţile Dion, Tisos, Cleone, Acroathos şi Olofixos erau aşezate înăuntru Muntelui Athos, pe când Sanis şi Acantos stăteau la şes, pe locul unde s-a făcut mai târziu canalul lui Xerxe. Cetatea Sanis era cea mai nouă dintre cetăţi. În geografia lui Schilax ea nu e trecută. Dar Herodot, scriind istoria lui cu 50-60 de ani după Schilax, vorbeşte de această cetate şi-i arată locul, adăugând că la Sanis s-a început tăierea canalului pe Athos din porunca lui Xerxe. Canalul a fost făcut de inginerii persani Bubaris, fiul lui Megabaze, şi de Artacheu, fiul lui Arteu, şi s-a lucrat la dânsul trei ani (493-490).

Despre Xerxe se povesteşte: sosind cu armata la Acantos şi văzând greutatea trecerii peste Muntele Athos, ar fi exclamat, după Plutarh, următoarele cuvinte: "O, Athos! Tu trufaşe înălţime ce susţii cerul, nu cuteza a-mi tăia calea, căci altfel eu te voiu face una cu pământul şi-ţi voi azvârli capul tău în mare".

Cetatea Acantos, scrie Eusebiu Pamfil şi Ştefan Bizantinul, a fost întemeiată în primul an al Olimpiadei a 31-a, adică în anul 656, înainte de Hristos, de către Andros, căpetenia Acanţilor.

Cetăţile din Athos au fost de sine stătătoare şi în alianţă, când cu Athena, când cu Sparta, luând parte la toate actele mari din viaţa şi propăşirea poporului elen de odinioară.

Învingătorul perşilor, Miltiade, făcând apel la cetăţenii eleni pentru flota de război, cetatea Acantos a dat un ajutor de 3 talanţi, în anii 456-425, înainte de Hristos, în timp ce Dion a dat un talant; Tisos 4000 drahme, apoi un talant; Cleone 500 drahme; Olofixos 2000 drahme; Sanis 4000 drahme, iar după aceea 1000 de drahme.

Cetăţile acestea au pierit în cursul vremurilor, treptat şi fără urmă, mai înainte de statornicirea monahismului în Muntele Athos, din cauza cutremurelor, a prădăciunilor piraţilor de mare şi a năvălirii barbarilor distrugători.

Pe urmele lor şi din belşugul materialului rămas, în locul templelor păgâne de odinioară, au răsărit cu vremea sfintele şi mândrele locaşe dumnezeieşti, unde azi neîncetat se aduc laude Preaputernicului Creator de către smeriţii călugări, care se roagă ziua şi noaptea pentru binele, mântuirea şi fericirea lumii acesteia.

Începuturile creştinismului

În lipsă de izvoare documentare, nu se ştie şi nu se poate spune cu siguranţă când anume au pătruns în Athos primele raze de lumină, din adevărata lumină a propovăduirii preceptelor Sfintei Evanghelii.

În părţile Traciei şi ale Macedoniei, însă, creştinismul, după izvoare sigure, a pătruns dintru început şi în cetăţile lor roiau creştinii peste tot.

Cetăţile din Athos, mai sus numite, stând în strânse legături sociale, economice şi politice, îndeosebi, cu marea cetate Salonicul, în mod firesc trebuie că şi aceste cetăţi au primit încă de timpuriu creştinismul.

Venirea Maicii Domnului în Athos

În ce priveşte începutul creştinismului pe Athos, se păstrează într-un vechi manuscris aflat în biblioteca Mănăstirii Sfântul Pavel următoarea minunată şi preafrumoasă legendă, care spune:

După înălţarea Domnului la ceruri, Apostolii se găseau pe Sion, adunaţi laolaltă cu Maica Domnului, în ascultare, după cuvântul Mântuitorului, care le zisese să aştepte şi să nu se depărteze de Ierusalim. Stând astfel, ei au tras la sorţ, ca să vadă cui şi în ce parte sau ţară îi va cădea să propovăduiască cuvântul Domnului. Sorţul era tras de însăşi preacurata, preacinstita şi nevinovata Născătoarea de Dumnezeu, Maria. La urmă, Maica Domnului a tras la sorţ şi pentru sine şi i-a căzut să predice în ţara Ivirului (Gruzia). Dar, pe când cugeta să plece acolo, i s-a arătat îngerul Domnului şi i-a zis: Bucură-te, Fecioară Marie! Ţara aceasta se va sfinţi şi ea mai apoi, însă, pentru moment, ai o altă chemare pe care Însuşi Domnul ţi-o va arăta ţie. Între timp, Prea sfânta află că Lazăr, cel înviat a patra zi din morţi, acum episcop în insula Cipru, doreşte mult s-o vadă, dar că el se teme să vină la Ierusalim din pricina prigoanei din partea evreilor. Dacă auzi de aceasta, Maica Domnului îl vesti ca să nu încerce acest lucru, ci, mai degrabă, să caute a-i trimite o corabie, căci se va duce ea la dânsul, să-l vadă. Primind această ştire, cu mare bucurie Lazăr a şi trimis de sârg corabia dorită. Şi Maica Domnului, luând cu sine pe unul dintre apostoli, pe Ioan cel fără de prihană, a mers pe mare, înspre acea insulă. Dar pe drum s-a ivit un vânt potrivnic şi a schimbat calea corabiei, mânând-o în portul lui Climent din Athos.

Pe atunci, în Athos trăiau mulţi locuitori din părţile Macedoniei, aşa-numiţii taconi, veniţi aici din părţile Tesaliei, apoi tracieni şi eleni. Toţi aceştia se închinau la idoli. Corabia, oprindu-se la ţărm cu preacinstita, preacurata şi nevinovata Născătoare de Dumnezeu, o straşnică detunătură s-a produs, zguduind muntele în semn de prevestire şi frumoasă primire a ei. Atunci, toţi idolii de acolo s-au prăbuşit din înălţime la pământ şi s-au sfărâmat, iar oracolele lor au pierit ca prin farmec. O voce puternică s-a auzit în tot muntele, glăsuind: Ieşiţi, voi oameni, din Athos la ţărmul mării întru întâmpinarea împărătesei cerurilor şi a pământului şi vă închinaţi ei de aici înainte. Apoi, cu toţii, mulţime nenumărată, numai ce au zburat ca roiul de albine în portul lui Climent şi au întâmpinat pe Maica Domnului, căzând în genunchi şi închinându-se ei. Şi dacă veni în mijlocul lor, a fost întrebată de ei, cum şi în ce fel l-a născut pe Dumnezeul cel adevărat şi ce nume poartă? Iar Preacurata, povestindu-le cu drag de preaiubitul său fiu şi Dumnezeu, de naşterea Lui, de viaţa şi de patimile câte au pătimit pentru mântuirea lumii, de sfânta Lui înviere şi înălţare la ceruri şi de toată bună-lucrarea întru fericirea lumii, crezură cu toţii şi se rugară să fie botezaţi şi ei întru sfânt numele Lui. Şi Maica Domnului i-a botezat şi i-a binecuvântat cu drag şi le-a zis lor: Acesta e locul ce mi l-a ales drag fiul şi Dumnezeul meu Hristos şi va fi de-a pururea al meu de aici înainte, iar eu îi voi fi apărătoare şi fierbinte mijlocitoare pentru cei ce vor crede şi se vor povăţui de Duhul Sfânt, întru iertarea greşelilor lor faţă de Dumnezeul cel prea puternic, Atotatevăzător şi Atoateştiutor, voi fi scutul şi apărarea lor la straşnica şi dreapta judecată a fiului şi Dumnezeului meu Iisus Hristos.

Zicând acestea, ea îi binecuvântă din nou şi suindu-se în corabie pluti mai departe pe mare, oprindu-se în insula Cipru.

Aici află pe Lazăr întru aşteptare, nerăbdare şi mare îngrijorare de soarta preasfintei Fecioare, neştiind ce se petrecuse în cale.

Şi dacă sosi aici, bucuria fericitului Lazăr a fost mare. Preacurata îi spuse de toată întâmplarea şi de buna ei lucrare, îl împodobi cu frumoase şi scumpe daruri lucrate de mâinile sale. Bătrânul Lazăr n-a mai trăit mult după aceea şi şi-a dat obştescul sfârşit.

Aceasta-i legenda în care călugării din Athos cred cu tărie. Ea îşi are explicarea ei şi o vom vedea în cele ce urmează.

Din puţinele izvoare documentare cunoscute până azi, ştim că încetul cu încetul creştinismul a început să prindă rădăcini mai întâi în cetăţile Scolos, Cleone, Careia şi Vatopedion, iar mai târziu să răsară şi în cetăţile Tisos, Athos, Stratonichi, Acanthos, Sanis, Samari şi Hilandar.

Cei ce au dat pe atunci un mai mare îndemn şi adevărată viaţă creştinismului au fost împăratul Constantin cel Mare şi mama sa împărăteasa Elena. Împăratul Constantin a dat libertate creştinismului şi a dispus în cuprinsul împărăţiei sale distrugerea idolilor. Numărul creştinilor a început a se înmulţi simţitor şi a creşte ca prin farmec.

În anul 326, împăratul Constantin cel Mare şi mama sa Elena, – precum ne spune scriitorul Eusebiu al Chesareii – au mers la Ierusalim de au căutat şi au aflat peştera cu mormântul din care a înviat Iisus Hristos, cum şi crucea pe care a fost răstignit, El, Mântuitorul lumii.

Pe locul Sfântului Mormânt, împăratul Constantin cel Mare a zidit o prea frumoasă biserică, ce s-a sfinţit în anul 335.

La târnosirea ei – scrie episcopul Eusebiu al Chesareii – au luat parte cei mai de seamă episcopi din toate eparhiile. Macedonenii au trimis la această prăznuire mitropolitul lor din Salonic.

Din timpul acesta, după mărturia patriarhului Dositei al Ierusalimului, la macedoneni a rămas multă vreme obiceiul de a-l trimite pe episcop în fiecare an cu daruri la Ierusalim. Acum, în multe părţi, au început a se zidi biserici, sub numele de sioane. Şi tot din timpul acesta s-au cerut şi s-au primit de

la Ierusalim sfinte icoane. Atunci, mulţi au dorit a se boteza în Iordan, iar unii ce n-au putut face călătoria la Iordan, din cauza depărtării, au cerut să fie botezaţi de arhiereul din Ierusalim.

Acest sentiment de sfinţenie, presupunem, l-au avut şi ţaconii din Athos, convertiţi la creştinism. Au dorit şi ei să fie botezaţi de episcopul din Ierusalim. Şi iată, la dânşii a fost trimis episcopul Climent, care a luat cu sine icoana Maicii Domnului şi a lui Ioan Bogoslovul, şi în cale a cercetat mormântul lui Lazăr din insula Cipru. După o călătorie pe o mare furtunoasă, a sosit la Athos. Aici, în portul Cleone, unde-i mănăstirea de azi Ivirul, l-au întâmpinat creştinii, care au prins a striga: mergeţi de vedeţi, a venit la noi Maica noului Dumnezeu, Hristos.

Episcopul Climent, venind în Athos, s-a aşezat în cetatea Cleone. Cu cuvântul lui Dumnezeu şi cu harul căpătat, el a luminat şi a botezat aici mulţi ţaconi, ca şi în cetatea mai apropiată Careia şi la Vatopedion. A întemeiat cu timpul, în aceste localităţi, comunităţi de dreptmăritori creştini. Pe urma lui, ţaconii, care se convertiseră întru Domnul, au povestit acest fapt din neam în neam şi au numit porturile lor Cleone şi Vatoped cu numele acestui episcop, ce sălăşluise odinioară printre dânşii şi-i creştinase, arătând urmaşilor şi locul în care a stat icoana Sfintei Fecioare.

Tradiţia aceasta s-a îmbrăcat cu vremea în haina frumoasă a legendei despre venirea Maicii Domnului la Athos în persoană, când, de fapt, Preacurata n-a venit în persoană, ci numai icoana ei a fost adusă de mai sus-zisul episcop Climent, care în drumul său de la Ierusalim spre Athos s-a abătut o leacă şi în insula Cipru. Iată dar lămurirea firească a tradiţiei împodobită cu noua ei haină. Adevărul e, cum aflăm din viaţa primului şi marelui isihast cunoscut Petru Athonitul, că Maica Domnului i s-a arătat acolo acestui sfânt şi i-a zis: muntele acesta este locul meu ales, plăcuta mea grădină, şi eu sunt apărătoarea celor ce se nevoiesc şi vieţuiesc aici, propovăduind

şi păzind cu sfinţenie cuvântul Domnului Iisus Hristos. Maica Domnului s-a arătat apoi şi Sfântului Athanasie din Athos.

Bisericile de mir

Iată acum, rând pe rând, şi sfintele biserici din Athos, care pe unde au răsărit, pe timpul împăratului Constantin cel Mare.

În anul 325 a răsărit biserica în numele Sfântului Arhidiacon Ştefan în cetatea Scolos, pe locul actualei mănăstiri Castamonitu.

În anul 327-328, episcopul Climent, trimis din Ierusalim pe Athos pentru creştinarea ţaconilor, a zidit biserici la Cleone, pe locul actualei mănăstiri Filoteiu, şi în Careia.

În anul 329 s-a zidit biserica de la Vatopedion, de creştinii din localitate, după porunca lui Constantin cel Mare. Tot atunci, creştinii din Salonic, aproape de Vatoped, au zidit martirion întru numele Sfântului Mare Mueenic Dimitrie, cel ce a pătimit la Salonic.

În anul 336, în cetatea Apolonia a fost aşezat, de mitropolitul Salonicului, episcopul Macarie. Cele cinci biserici mai sus-zise, n-au fost propriu-zis lăcaşe de monahi, ci pentru mireni.

De altfel, istoria Bisericii nu cunoaşte pe timpul marelui şi sfântului Împărat Constantin alţi monahi afară de cei din Alexandria şi de pe ţărmurile fluviului Nil din Egipt, unde au răsărit cele dintâi mănăstiri de călugări şi de maici. Mărturie este soborul de la Niceia (325), care n-a prescris nici un aşezământ pentru monahi, iar tradiţiile Muntelui Athos nu ne spun nimic în această privinţă.

Ca şi grindina distrugătoare ce se abate peste grâul de primăvară şi peste pomii ninşi de floare, tot astfel a căzut năprasnic peste creştinismul răsăritean sabia nelegiuitului Iulian Apostatul (361-363) şi l-a tot cosit jumătate de an, fără de milă.

Bisericile din Athos in timpul acesta au fost dărâmate, iar mai-sus numitul episcop Macarie de la Erisso şi creştinii de pe Athos au fugit, împrăştiindu-se ca potârnichile dinaintea călăilor lui Iulian, care pe unde au văzut, tot urcând suişul muntelui şi ascunzându-se în sânul peşterilor şi a locurilor neumblate. Cum însă după furtună cerul se înseninează şi vine timpul frumos, iar întristarea este urmată întotdeauna de bucurie, tot astfel şi pe creştinii oropsiţi milostivul Dumnezeu nu i-a lăsat să piară cu totul, ci le-a trimis la timp mângâierea dorită. Persecutorul lor a murit la 26 iunie 363. Atunci, pacea şi liniştea s-au coborât pe pământ şi în Biserică, iar iubitorii de Hristos au ieşit din ascunzişurile lor, în frunte cu episcopul lor Macarie, precum ne mărturiseşte cronica Mănăstirii Castamonitu.

Lăcaşe clericale

Creştinii au înălţat de iznoavă biserica distrusă, a Sfântului Arhidiacon Ştefan, din cetatea Scolos, făcând-o de astă dată mănăstire, adică locuinţă clericală, iar nu de călugări, în care trăiau, după obiceiul acelor vremuri, clericii necăsătoriţi. Episcopul Macarie a trăit aci şi a murit pe vremea Împăratului Arcadiu (395-408).

O altă mănăstire de clerici s-a zidit în cetatea Dion, în anul 383, cu prilejul scăpării de la înec, în mare, lângă această cetate, a lui Arcadiu, fiul împăratului Teodosie cel Mare. Sub împărăţia lui Teodosie cel Mare (379-395) lucrurile s-au schimbat în bine şi în favoarea creştinilor. Împăratul acesta a dat straşnica poruncă să se distrugă în cuprinsul împărăţiei sale toate templele păgâne şi toate oracolele. Atunci s-a dat jos de pe vârful Muntelui Athos statuia lui Zeus şi s-au înlăturat toate acele statui ale zeilor păgâni. Împăratul Teodosie cel Mare, se ştie, a fost un apărător al creştinismului. Este vrednic de amintit că toate Bisericile din cuprinsul împărăţiei sale,

mai ales cele din Iliria, Macedonia şi peninsula Athos, au rămas curate, neatinse de eresul din Arie, mărturisind toţi acelaşi crez, cel de la Niceia, închinându-se lui Dumnezeu –Fiul, Sfântului Duh şi lui Dumnezeu-Tatăl.

În veacul al V-lea, pe Athos erau încă în fiinţă cetăţile: Athos, Acantos, Acroatos, Apolonia, Dion, Olofixos şi Sanis, precum ne spune Ştefan Bizantinul. Iar cetăţile Clisos şi Cleone dispăruseră, probabil în cutremurul din anul 458.

În anul 422, împărăteasa Placidia a vizitat mănăstirea clericală de la Vatoped şi a făcut lângă ea o nouă biserică-martirion, cu hramul Sfântului Mare Mucenic Dimitrie.

În anul 445, împărăteasa Pulheria a zidit mănăstirea cu hramul Înălţarea Domnului, pe locul unde astăzi este mănăstirea Esfigmenu, lângă cetatea de atunci Samari. Aceasta poate să fie aici şi prima mănăstire monahală, după letopiseţul lui Teofan, care spune că numita împărătească ar fi întemeiat multe mănăstiri pentru monahi. Ori, în secolul al V-lea, se aflau multe mănăstiri în răsărit ca şi în apus, şi nu-i de mirare ca şi în Athos, pe lângă sate şi oraşe, să fi început a răsări pe ici şi colo şi mănăstiri.

Tot împărăteasa Pulheria a zidit în cetatea Stratonichi, în anul 451, mănăstirea clericală Xeropotamul, cu hramul Sfinţilor 40 de Mucenici din Sevastia.

În anul 431, la Sinodul din Efes, purtătorii de Dumnezeu părinţi au hotărât a o cinsti pe Sfânta Fecioară Maria, ca Născătoare de Dumnezeu, şi întru lauda ei au făcut cântarea: "Vrednică este". Această cântare a ajuns şi pe Athos. În biserica catedrală Protatu din Careia se păstrează până astăzi străvechea şi vestita icoană a Sfintei Născătoare de Dumnezeu Maria, cu Heruvimii, numită Vrednică este.

În anul 558-559, pe ruinele cetăţii Cleone, distrusă de cutremur în anul 458, locuitorii cetăţii Fteri din Tesalia, acum ceaiazi, fugiţi aci de teama năvălirii hunilor, au întemeiat noua cetate Fteri şi au rezidit vechea biserică de iznoavă, cu numele

Fteris, mai apoi Filoteiu, după numele pustnicului reîntemeietor.

În secolul al VI-lea, creştinismul şi monahismul au luat un mare avânt în tot Orientul şi de bună seamă şi în Athos. Încep să apară aici marii isihaşti şi monahi.

("Noua revistă bisericească" Anul VII,nr. 10-12, ianuarie-martie 1926)

LOCURI ŞI PRIVELIŞTI ATHONITE

Veniamin Pocitan

Singurul port al Athosului este Dafne (Dafin). Vapoarele, de obicei, nu trag la debarcader, ci se opresc şi cantonează la o anumită depărtare, de unde barcagii transportă pe călători în port, cu bărcile. Aici este vamă, telegraf, telefon, agenţie pentru vapoare şi câţiva poliţişti veniţi din Careia – capitala Muntelui –, care strâng paşapoartele pentru viză. Călătorilor care se opresc la Sfântul Munte, li se iau paşapoartele de pe vapor şi trebuie să meargă la Careia ca să şi le ridice vizate; aşa că orice vizitator al Sfântului Munte, vrând-nevrând, trebuie să meargă şi pe la Careia. În portul Dafne sunt şi câteva hanuri (hotele), cu camere de odihnă la etaj; iar jos, cafenele şi birturi. Tot aici găsesc călătorii mulari (catâri), pentru transportul pe uscat, şi bărci simple sau cu motor, pentru călătoria pe maré în jurul Muntelui. Toate mânăstirile mari au la mare arsanaua lor, cu limanul de oprire a vapoarelor sau bărcilor, de unde te poţi ridica direct la mânăstire. Calea aceasta este mai scurtă şi mai practică, căci cu barca mergi mai repede. Este însă şi primejdioasă, din pricina deselor stânci ce sunt pe lângă coasta muntelui şi a schimbării bruşte a mării, care la cea mai mică adiere de vânt ridică valuri mari, periculoase pentru călătoria cu barca. În sfârşit, este şi ceva mai costisitoare.

Sfântul Munte Athos (Sfetagora, cum îi zic slavii) face parte, de la războiul mondial (1914-1918), din teritoriul Greciei. El se află aşezat spre răsăritul Macedoniei, fiind una din cele trei limbi de pământ ale Peninsulei Calcidice. Cea dintâi se numeşte Casandra, bogată în lapte şi miere. E despărţită de pământ prin golful Salonic. Gâtul ei, Calamaria (Buria Maria), este numit astfel după numele pe care l-au dat monahii greci fiicei lui Lazăr, despotul Serbiei, care a devenit soţia sultanului Murat, fără să-şi schimbe legea creştinească, şi prin a cărei mijlocire s-au întemeiat aici o mulţime de metoace pentru mânăstirile din Athon. A doua limbă de pământ este Sichea (Longos), iar a treia, care se întinde pe o distanţă de 60 km şi înaintează în largul Arhipelagului (odinioară Marea Egee), alcătuind al treilea promontoriu al Peninsulei Calcidice, şi anume cel dinspre Cavala-Istanbul (Constantinopole), este Sfântul Munte Athos.

Între orăşelul Hierisos şi frontiera Sfântului Munte se observă până astăzi urmele canalului lui Xerxe, regele perşilor, care, după nimicirea flotei lui Mardonius, compusă din 300 de corăbii, pornită contra grecilor la 494 î.d.Hr., a pus să sape acest canal, ca să scurteze drumul şi să nu mai fie expuse corăbiile sale la dezastru. Prin deschiderea acestui canal, Sfântul Munte ar fi devenit o insulă. Canalul însă nu s-a putut săpa şi cu vremea a fost astupat, rămânând numai urma pe locul unde fusese croit. În apropiere de această urmă de canal, se află frontiera Muntelui Athos. Aici este caraula care păzeşte, ca să nu intre în Sfântul Munte femei sau spâni şi nici un animal de sex femeiesc.

Căi de comunicaţie, în adevăratul înţeles al cuvântului, în Sfântul Munte nu există. Singură calea de la Dafne spre Careia este ceva mai largă, încolo nu sunt decât cărări şi poteci, aşezate ca nişte trepte. Ca să poţi călători pe jos, trebuie să ai picior ager şi sprinten. Mularii însă sunt deprinşi a călca uşor, pe pietre sigure. Dacă un călător alunecă de pe mular, acesta stă pe loc. Mi-am rupt picioarele într-o seară, pe

întuneric, urcând de la Hairu spre Prodrom, pe o potecă strâmtă, întortocheată, pe nişte râpi cu pietre colţuroase. Numai caprele se puteau urca. Mânăstirea Simonopetra este aşezată pe o stâncă, spre mare. Te miri cu ce greutate au putut urca călugării materialul de construcţie acolo. Dar la Carulia, te îngrozeşti de râpele cele prăpăstioase, în scobiturile cărora se odihnesc sihaştrii.

Ca ceas, de care se servesc călugării, este cel oriental, zis "a la turca", adică socotind orele de zi aparte, şi cele de noapte aparte, spre deosebire de orarul lumesc, numit de ei "a la franca". Telegraf era, în 1928, numai în portul Dafne şi Careia, numai spre marea Lavră şi în câteva mânăstiri principale.

De la portul Dafne până la Careia faci două ceasuri pe mular. Călătoria cu piciorul este grea şi anevoioasă. Pentru călătorii nedeprinşi cu cărările de urcat spre coama Sfântului Munte, este aproape cu neputinţă. De aceea, mai toţi vizitatorii sunt nevoiţi a închiria mulari. Şi trebuie să recunoaştem că aceasta este calea cea mia bună şi cea mai bătătorită. Cu bagajele aşezate pe samarul mularului şi ei înşişi călări deasupra lui, unul după altul pornesc spre Careia.

Drumul începe uşor, pe o cărare bătută, care şerpuieşte pe malul mării, sub coasta muntelui, printre pădurea mărunţă de dafini, spre mânăstirea Rusicu (Rusikon), lângă care, cam la cinci minute depărtare de port, este un magazin cu coloniale, alimente şi băuturi răcoritoare. De aici drumul apucă în sus, pe coastă.

Calea merge şerpuind în zigzaguri, tot în sus, pe malul pârâului ce curge în vale. Este o potecă îngustă, pavată uneori cu lespezi de piatră, roase de picioarele călătorilor. La cotituri, mularii împovăraţi se poticnesc uneori şi alunecă de câte un picior, dar nu se prăvălesc la pământ, ci se opresc în loc. Ca la jumătate de ceas de urcuş, ajungi la Xeropotam, mânăstire mare, înconjurată cu clădiri şi grădini de pomi şi zarzavaturi.

Aici, călătorii poposesc puţin, pentru închinare şi pentru a gusta din apa rece, răcoritoare, care izvorăşte dintr-un izvor bogat. Chiar dinaintea porţilor mânăstirii este o pajişte frumoasă, cu adăpost de popas.

Puţin mai sus, în dreapta, se vede o chilie cu paraclis lângă dânsa, grădină şi vie. Aici este un cuib românesc. E chilia unui român basarabean, părintele Arsenie Mileuş. Originar din Coşniţa, un bărbat voinic şi harnic, bun gospodar şi iubitor de a primi şi găzdui pe români. În paraclisul lui, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului", se sluşeşte în limba română. Cărţile de slujbă sunt aduse din ţară. El şi cu ucenicii lui muncesc şi se roagă cu gândul la patria lor iubită. Sunt tare bucuroşi când pot vedea vreun român şi nu se mai saturâ ascultând despre cele ce se mai petrec prin ţară. Avea şi el o durere. Se temea că după moarte chilioara lui ridicată şi împodobită cu ajutoare adunate din ţară, de către fostul lui stareţ, schimnicul Gherasim (originar tot din Basarabia), să nu-i fie răpită de către călugării greci de la Xeropotam, care au pus ochii pe ea fiind prea aproape de ei şi care desigur vor stărui la Chinotită să nu aprobe ca moştenitori pe ucenicii lui, români.

Aflu acum că Arsenie a murit şi a rămas stăpân unul din ucenicii lui. Fii liniştit, părinte Arsenie!

Cu cât urci mai sus, drumul este mai greu, până ajungi spre coama muntelui. În dreapta şi-n stânga sunt păduri de stejari seculari, dafini, castani, măslini şi un tufăriş care se întinde pe râpi până în prăpastia adâncă, de sub poalele muntelui. Cu cât te apropii de Careia pădurea este mai deasă şi înaltă. De pe o culme de deal, încep a se vedea casele înşirate din orăşel.

În vechime, pe locul unde este astăzi Careia a fost orăşelul Pentapole. O veche tradiţie ne spune că Alexandru cel Mare, regele Macedoniei, după ce a biruit lumea, auzind de frumuseţea Muntelui Athos, a venit aici, sus, şi, încântat

de poziţia pitorească a locului, ar fi voit a zidi un oraş nou, denumit cu numele său. Întrebând însă pe sfetnicii înţelepţi ai împărăţiei sale, aceştia i-au răspuns: "Este frumos să zideşti aici o cetate împărătească, dar norodul cu ce se va hrăni?". Atunci a părăsit ideea şi s-a dus în Egipt. Acolo a zidit oraşul Alexandria, la loc deschis, unde corăbiile cu provizii vin din toate părţile lumii.

Careia este din vecime centrul Sfântului Munte şi reşedinţa sa administrativă. Are forma unui castron, cu vederea deschisă spre mare. Să tot aibă 200 de case, toate de piatră, îngrămădite una lângă alta, împrejurul bisericii centrale a Protatului, iar spre margini chilii frumoase, multe din ele paraclise bogat împodobite, cu splendide grădini împrejur. În clădirile măreţe de la centru sunt instalate autorităţile administrative, bisericeşti şi civile, apoi poşta, telegraful, conacele diferitelor mânăstiri şi schituri – unele adevărate palate –, prăvălii şi chilii ale monahilor.

Ca târg, Careia are un caracter cu totul particular. Nu se aseamănă cu felul de a fi al altor oraşe. În această privinţă, am putea zice, este unic în lume. În piaţa liniştită a oraşului, monahii îşi vând obiectele lucrate cu mâinile lor: cruciuliţe de sidef, de os sau de lemn de chiparos, iconiţe, mătănii, linguri de lemn de tisă, culioane, şi îşi cumpără cele de mâncare, îmbrăcăminte, încălţăminte. Târgul se ţine în fiecare sâmbătă. Pe lângă negustori, în Careia sunt şi mulţi meşteşugari: croitori, cizmari, potcapieri, postăvari, fierari, strungari etc. Aceştia confecţionează obiectele de trebuinţă călugărilor, care se văd atârnate pe la uşile negustorilor prăvăliilor. Şi meseriaşii şi negustorii sunt de obicei călugări. Sunt însă şi dintre mireni: greci, macedoneni şi albanezi, care cumpără obiectele făcute de călugări şi le răspândesc prin târguri, în tot răsăritul.

Târguielile aici se fac în linişte şi în toată buna cuviinţă. Reclame exagerate, strigări cu voce tare, râs, glume nepotrivite, nu se aud aici, în Careia, ca şi în tot Sfântul Munte. Rânduielile

de linişte ale monahilor le respectă aici cu pietate şi mirenii petrecători în Sfântul Munte. Nici ei nu vociferează, nu cântă cântece lumeşti, nu se desfată fără cuviinţă şi nu umblă cu zgomot sau să provoace scandal, cum se întâmplă în târgurile din oraşele lumeşti. Aceasta poate şi din pricină că nu sunt cârciumi, cafenele, berării şi locuri de petreceri zgomotoase, cu lăutari. Dacă simte cineva nevoie de rachiu sau vin, îşi cumpără de la producători şi se duce de-l consumă în casa sa. Pe lângă acestea, şi aici, ca şi în tot Sfântul Munte, nu există femei şi copii mici. Chiar şi funcţionarii de la administraţie, poliţie, poştă etc. nu au îngăduinţa de a-şi aduce soţiile cu dânşii. De asemenea, nu există carne crudă sau preparată, păsări sau alimente gătite cu carne. Se caută pâine, peşte, raci, caracatiţă, halva, nuci, alune, orez, grâu, stafide, castane, măsline, untdelemn, smochine şi diferite legume şi fructe gustoase, care sunt consumate de toţi petrecătorii în Sfântul Munte.

În partea de sus, spre Hierisos, muntele este mai îngust. Cu cât înaintează însă spre largul mării, se tot lăţeşte, ridicându-şi, în acelaşi timp, şi coama, tot mai sus. La capăt se sfârşeşte prin trei vârfuri, de formă conică. Cel mai înalt – Athonul – atinge aproape 2066 m înălţime, deasupra nivelului mării.

De o parte şi de alta, în lungime, muntele se apleacă adesea în pante uşoare, până în bătaia valurilor mării. Uneori, malul este înalt şi abrupt, cu deosebire împrejurul vârfului muntelui. La capul Sfântul Gheorghe şi Sfântul Munte (Monte Santo), nu mai sunt deloc pante de scoborât, ci râpi groaznice, stânci uriaşe, tăiate drept, unele de o înălţime de peste 1000 de metri, care se pierd, în linie verticală, în undele mării spumegânde. Spre Capul Sfântul Gheorghe este o poartă, formată dintr-o stâncă înaltă, izolată, la 20 de metri de munte. Printre stâncă şi munte este calea de navigaţie a bărcilor în jurul muntelui. Stânci de acestea se văd în mai multe părţi pe coasta capului muntelui. Corăbierii le cunosc şi le ocolesc cu grijă.

Privind muntele de pe mare, nu te mai saturi să-i admiri măreţia şi să proslăveşti pe Dumnezeu, care l-a împodobit cu o frumuseţe cu adevărat fermecătoare. De te urci pe coama lui, ţi se desfată ochiul de podoabele naturii. De o parte se deschid văi încântătoare şi bogate în produse de tot felul, de alta se văd înălţându-se coline acoperite cu arbori şi arbuşti de diferite specii. Marea se vede strălucind ca argintul în depărtare, cât poţi cuprinde cu ochiul. Iar spre răsărit se văd insulele Tassos şi Lemnos, cu munţii lor înalţi şi cu livezi bogate de măslini, în mijlocul cărora se conturează metoacele, unde se adăpostesc monahii care le păzesc. Nenumărate izvoare de apă, limpezi ca cristalul, ţâşnesc de sub lespezi uriaşe de piatră. Din creasta muntelui curg cu repeziciune pâraie bogate, cu apă dulce şi curată, care udă în calea lor, cu îmbelşugare, văi mănoase şi poartă morile mânăstireşti, dosite sub coastă. Din cheresteaua pietroasă a muntelui s-au construit toate mânăstirile, cu dependinţele lor, iar din pământul gras şi mănos, ce acoperă cheresteaua, se întreţin toate vieţuitoarele de pe dânsul. Providenţa dumnezeiască a orânduit totul, cu belşug şi înţelepciune.

Clima este dulce şi foarte plăcută. Uneori cade zăpadă iarna, care se menţine în anii mai aspri până în primăvară, mai ales prin râpi şi locuri dosnice. Cu toate acestea, muntele îşi păstrează întotdeauna mantia sa împărătească, de culoare verde închis.

Este o frumuseţe dumnezeiască să priveşti coama muntelui şi vârful Athonului, alb de zăpadă, iar în dosul văilor, portocali şi lămâi, cu fructele galbene ca aurul. Zăpada de pe munte nu aduce frigul năpraznic şi distrugător de viaţă, ca în alte părţi, ci răcoarea sănătoasă şi prielnică, ce întreţine vegetaţia. Ploile de toamnă şi primăvară sunt liniştite şi abundente.

Vânturile puternice, care ridică năpraznic valurile mării şi împiedică călătoriile pe apă, deasupra muntelui devin

liniştite, adiind uşor, spre a răcori şi a îmbălsăma văzduhul. Tremuratul frunzelor, ciripitul armonios al păsărilor şi vuietul valurilor, care se sparg în stâncile colţuroase ale muntelui, produc la un loc o armonie îngerească, ce încântă pe orice călător. De pe coasta Athosului, vederea ochiului se pierde în undele cristaline ale întinsului Mării Egee. Aici, parfumul florilor îmbălsămează mai puternic văzduhul. De aici, rugăciunea cucernică, sunetul armonios al cântecului păsărilor şi mirosul fumului de tămâie s-au înălţat mai bogate către ceruri, din veacuri uitate. Frumuseţea locului, curăţenia aerului, bunătatea apei şi producţia bogată a pământului fac ca viaţa omului să se scurgă încet, fără necazuri, iar sufletul, în acea linişte profundă, scutit de preocuparea zilei de mâine, se înalţă liber, prin rugăciune, către cer. O dulce armonie domneşte în văzduhul Sfântului Munte.

Primăvara, cu deosebire, cântecele măiestrite ale privighetorilor şi mierlelor te înalţă cu sufletul de pe pământ până în slava cerului, ca sunetul unei viori care ar străbate, cu săltătoare cântări, văile şi dealurile muntelui, iar prin armonia sunetului lor plăcut îţi alungă tot gândul de la cele pământeşti şi te transportă către ceruri, spre a lăuda pe făcătorul tuturor – Dumnezeu.

Dar nu numai mintea ţi-o înalţă, ci şi inima ţi-o înmoaie şi ţi-o umple de o tainică dragoste cerească, plină de umilinţă, predispunându-te a vărsa adesea lacrimi mângâietoare de suflet, pline de o duhovnicească veselie. Regiunea aceasta este binecuvântată de Dumnezeu şi nu fără temei au ales-o călugării drept adăpost al vieţii lor singuratice. Aici se adună la un loc frumuseţea şi liniştea naturii cu îmbelşugarea cea mai bogată. Dulceaţa aerului, felurimea plantelor ce încântă vederea şi îmbălsămează văzduhul, cântecul păsărilor, murmurul apelor, zumzetul albinelor, farmecul privirii luciului mării, liniştea valurilor, tăcerea şi singurătatea pădurilor, toate acestea fac o ţesătură de frumuseţe, răpesc şi înalţă sufletul către Dumnezeu.

Muntele Athos este acoperit cu pădure, totdeauna verde. Pădurea aduce răcoare, iar prin poieni sunt flori mirositoare, de o bogăţie şi o varietate neînchipuită, care îmbălsămează aerul, pomi roditori, viţă, grădini de zarzavaturi şi legume. În Muntele Athos cresc: cedri înalţi, chiparoşi, stejari falnici, paltini, plopi gigantici, tei, frasini, jugastri, dafini, mersini, abanos, arbori de levant, corcoduşi etc. Între arborii fructiferi aflăm: nuci înalţi, peri, portocali, lămâi, castani, corni, măslini, smochini, rodii, caişi, migdali, vişini, cireşi, piersici, pruni şi crânguri de aluni, care aduc un frumos venit călugărilor.

Fructele arborilor din Sfântul Munte sunt delicioase şi de o mărime neobişnuită. Smochinele sunt grase, dulci şi foarte gustoase. Cele roşii au un suc bogat, dulce şi aromat. Când despici una pe farfurie, zeama roşcată ce iese din ea acoperă fundul farfuriei, împrăştiind împrejur o aromă bine mirositoare.

Alunele sunt mari, unele lunguieţe şi de o bunătate excepţională. De aceea sunt foarte căutate în comerţ. Boabele de strugure cresc mari, aproape cât pruna, şi sunt lunguieţe, parfumate şi dulci ca mierea, iar vinul care iese din ele este şi el dulce şi vârtos, asemănător cu cel de Malaga. Din fructe, monahii fac rachiu şi alte băuturi aromate, cum numai în Orient se pot gusta.

Ca flori mirositoare de câmp sunt: floarea Maicii Domnului, salvia şi multe flori necunoscute în alte părţi, toate bine mirositoare, de un parfum încântător şi cu culori diferite, artistic îmbinate.

Legumele, de asemenea, ajung la o mărime de necrezut. Am văzut conopide galbene şi frumoase, de trei palme în diametru, cartofi cât pumnul şi de un gust tare plăcut. Fasolea are nişte păstăi de o lungime până la patru palme domneşti, aşa că din două păstăi îţi poţi face o fiertură, din care mănâncă doi-trei oameni. Mazărea este aproape ca cireşele sălbatice. Dovleceii ajung la o lungime de un cot şi jumătate şi sunt tare gustoşi. Ceapa şi usturoiul, cât pumnul. Grăsimea pământului,

clima dulce şi răcoroasă, apele dulci cu care se udă din belşug răzoarele şi mai presus de toate binecuvântarea cerească fac ca toate roadele Sfântului Munte să fie neobişnuit de mari şi de o calitate aleasă.

Animalele domestice, în schimb, sunt puţine şi numai de sex masculin: asini, mulari, boi, ţapi, berbeci etc. Iepe, capre, vaci, oi nu sunt. De unde proverbul: "Aici toţi mor, nimeni nu se naşte". Nici căţele n-am văzut şi nici păsări domestice: gâşte, curci, găini etc, aşa că se poate zice: "Aici cocoşul nu cântă şi câinele nu latră".

Aşa este vechea rânduială a Sfântului Munte. Oprirea femeilor de a intra în Sfântul Munte asigură liniştea şi sfinţenia vieţii călugăreşti. Îi fereşte de ispita lui Adam, care a fost izgonit afară din rai. Şi dacă călugării ar avea vreo putere asupra văzduhului, ar fi oprit toate păsările cerului de sex femeiesc să zboare pe deasupra Athonului.

Pentru Sfintele Paşti, vin lăzi cu ouă din satele vecine, de la coada muntelui, unde sunt mulţi valahi de-ai noştri, care se ocupă cu păşunatul oilor şi creşterea păsărilor. De la dânşii cumpără mânăstirile ouă pentru călugări, vopsindu-le roşii, după datina veche creştinească.

Marea, cu golfurile ei adânci, care scaldă Sfântul Munte din trei părţi, este tot aşa de darnică cum e şi pământul Athosului. Din mare se scot tot felul de peşti, în culori deosebite, de o rară frumuseţe, aleşi şi gustoşi. Ca specii de peşte se găsesc în această latură a mării:barbuni, lacherdă, sinagridă, scrumbii, han, calcan, guvizi, fagria, apoi stridii, midii, scoici de diferite specii şi mărimi, caracatiţă şi alţii mulţi şi diferiţi. Racii sunt iarăşi mulţi şi gustoşi. Cei stacojii ajung la o mărime de 6-7 kg, aşa că din gâtul unui rac se satură mai mulţi oameni.

Monahii din Muntele Athos. Nu se ştie sigur când au venit şi s-au aşezat monahi în Muntele Athos. După o veche versiune locală, aceasta s-ar fi întâmplat încă de pe vremea

împăratului Constantin cel Mare (324-337), cel dintâi împărat creştin. Ba, unii ar voi să pună începutul monahismului aici chiar din timpul Sfântului Apostol şi Evanghelist Ioan (101 d.Hr.).

Această versiune voieşte să ne spună că din timpurile vechi ale vieţii creştine au debarcat aici sihaştri din Asia Mică, poate şi din Efes, patria Sfântului Evanghelist Ioan, unde viaţa singuratică, contemplativă, începuse a se manifesta de timpuriu. Desigur, viaţa călugărească de aici s-a început sub forma de sihăstrii şi schituri. Pe vremea împăratului Teodosie I (+ 395) şi a soţiei sale Pulheria, existau câteva mânăstiri care însă n-au putut rezista, din pricina pustiirii ce a suferit pe atunci Muntele Athos din partea barbarilor.

Către sfârşitul secolului al VIII-lea, venind de la Roma, Petru Athonitul a găsit muntele pustiu. A trebuit să se aşeze într-o peşteră întunecoasă, plină de târâtoare otrăvitoare, pe care numai cu rugăciunea le-a alungat. Hrana sa, la început, era din ierburi care odrăsleau în preajma peşterii şi din ghindă, iar mai în urmă, s-a învrednicit de hrană cerească, pe care i-o aducea îngerul odată la patruzeci de zile.

În anul 867, vine şi se aşază la Athos pustnicul Ioan Colovul (schilodul), vestit prin sfinţenia vieţii sale. Pilda lui a fost urmată de alţii, aşa că, în scurt timp, înălţimile muntelui au fost populate cu sihaştri şi monahi râvnitori în păstrarea vieţii feciorelnice, în post şi rugăciune, de zi şi de noapte, în liniştea profundă a singurătăţii Athosului.

Vasile Macedon, împăratul bizantin (867-886), ascultând ruga sihastrului Ioan Colobul, îi dărui lui şi urmaşilor săi acest munte, care, de acum înainte, începu a se numi Sfântul Munte. Privilegiul acesta al lui Vasile Macedon îl întări şi Leon Înţeleptul. Pe lângă sihaştri, încep a se ivi acum şi chinoviţi, care puseră începutul zidirii de mânăstiri. Ca începător al obştei călugărilor din Sfântul Munte şi organizator al ei, este considerat Atanasie din Trapezunda, care vine şi se aşează pe locul

unde este Lavra, împreună cu alţi compatrioţi ai lui, râvnitori după viaţă călugărească de particularitate asiatică. Această aşezare s-a întâmplat pe la 963. Pentru viaţa sa plină de evlavie şi cuviosie, Atanasie, ca şi Petru Athonitul, este trecut în rândul sfinţilor cuvioşi, sub numele de Atanasie al Athonului.

Prin secolul al X-lea, viaţa monahală ajunge la mare cinste. Patriarhi, arhierei, preoţi şi diaconi se retrag aici şi intră în rândurile monahilor. Lor le urmează împăraţi, prinţi şi boieri, care, convinşi de nimicnicia vieţii acesteia, părăsesc lumea cu dulceţile ei şi se retrag în singurătatea Muntelui Sfânt, ducând cu dânşii averi şi odoare scumpe. Viaţa monahală se dezvoltă şi înfloreşte. Faima despre sfinţenia vieţii din Sfântul Munte se răspândeşte în ţări îndepărtate.

În afară de greci, vedem principi iberi, ruşi, sârbi, bulgari şi români, care vin aici încărcaţi cu averi şi zidesc mânăstiri şi schituri, pe care le înzestrează cu moşii şi acareturi din ţările lor, din ale căror venituri să se întreţină ulterior.

Cum înţelegeau călugării să-şi petreacă viaţa. Călugării înmulţindu-se, se ivesc între dânşii oarecare discuţii în ceea ce priveşte chipul petrecerii vieţii monahale. Schivnicii sau anahoreţii susţineau numai viaţa contemplativă, petrecerea în rugăciuni şi meditaţii de zi şi de noapte. Monahii, pe lângă nevoinţele vieţii călugăreşti, se mai ocupau şi cu lucrul câmpului, prin grădinile întemeiate în vetrele mânăstirilor şi în metoace, precum şi cu mici industrii manuale, casnice. Cei dintâi luară numele de sihaştri, adică petrecători în linişte. Discuţiile între dânşii asupra înţelesului vieţii monahale nu se curmară uşor. Ba, deveniră cu vremea înfierbântate, aşa că a fost nevoie de intervenţia autorităţii împăraţilor, ca să li se pună capăt.

Cearta isihastă. În secolul al XIV-lea se ivi în Răsărit o discuţie teologică aprinsă, al cărei centru a fost Sfântul Munte Athos. Monahii de aici, ducând o viaţă contemplativă,

pretindeau că prin meditaţii religioase adânci pot ajunge la o apropiere de Dumnezeu în aşa grad încât văd cu ochii lumina Dumnezeirii. Pentru aceasta, ascetul trebuie să se aşeze într-un colţ al chiliei sale. Acolo, apăsându-şi barba în piept, şi uitându-se neclintit spre buric, îşi împiedică respiraţia. Stând câtva timp în această poziţie, de la o vreme isihastului i se întunecă vederea ochilor. Apoi, mai zăbovind în această poziţie, începea să simtă o plăcere ce nu se poate descrie, după care, redeşteptându-se, se vedea înconjurat de razele unei lumini splendide, asemănătoare cu aceea pe care au văzut-o odinioară cei trei apostoli care se aflau pe Muntele Taborului, când s-a schimbat Mântuitorul la faţă, înaintea lor.

La acest fel de meditaţii au fost aduşi isihaştii prin citirea cărţilor mistice ale lui Dionisie Areopagitul şi prin învăţăturile lui Simeon Noul Teolog, un adevărat mistic, care a vieţuit prin secolul al XI-lea, în Constantinopol. Mult au contribuit însă şi singurătatea, liniştea locului, cugetările lor nesfârşite asupra deşertăciunii lumii acesteia, precum şi nevoinţa de a se apropia cât s-ar putea mai mult de Dumnezeu, prin post, rugăciune îndelungată, înfrânare şi istorisiri necontenite asupra vieţii pioase a pustnicilor din vechime.

Împotriva isihaştilor se ridică egumenul răsăritean Varlaam (+1348), din Calabria (Italia sudică), şi mai pe urmă ucenicul acestuia, Grigorie Achindin. Mai multe sinoade se ţinură la Constantinopol (1341-1368), care dezbătură această chestiune. Victoria o câştigară isihaştii, iar Varlaam şi Achindin, la care se alipise şi însuşi patriarhul Constantinopolului, Ioan Kalekos, fură condamnaţi ca eretici. Apărătorul isihaştilor a fost vestitul teolog Grigorie Palama, fost monah în Athos, ucenic al lui Teolipt, apoi arhiepiscop al Tesalonicului (1347-1360), care pentru nevoinţele sale pustniceşti a fost aşezat în rândul sfinţilor, fiind sărbătorit până astăzi de Biserica Ortodoxă în a doua duminică din Sfântul şi Marele Post. Apoi monahii: Nil şi mai ales Nicolae Cabasila (+1371), cel

mai însemnat mistic al Bisericii Răsăritului, Simeon al Tesalonicului (+1429) şi Marcu Eugenicul al Efesului (+1447), acea coloană de granit a Ortodoxiei, care a rămas statornic în credinţa sa ortodoxă la încercările de unire ce s-au făcut la sinodul de la Florenţa (1439), unde au luat parte şi mulţi călugări athoniţi, bucurându-se în faţa sinodalilor de o autoritate quasi-episcopală.

Starea călugărilor athoniţi. Poate la început, şi numai în ceea ce priveşte forma, se aseamănă cu a celor dintâi creştini, petrecători în deşertul Egiptului, care, nemulţumindu-se cu sfinţenia vieţii din lume, se retrăgeau în liniştea pustiei, cu acel începător Pavel din Teba, care şi el urma calea arătată mai mult de Sfântul Ioan Botezătorul. Nu se aseamănă însă nici cu a ucenicilor Sfântului Vasile cel Mare care, în Pontul Asiei Mici, a ridicat spitale pe lângă mânăstiri, pentru a veni în ajutorul omenirii suferinde, sârguindu-se a le alina durerile sufleteşti şi trupeşti. Cu atât mai mult nu se observă la ei "caracterul harnic de cultură neobosită, de înlăturare a paraginei din ţinuturi pustii", de a-şi bate capul cu probleme grele de matematici, ori cu oratoria, sau cu industria băuturilor, ca monahii din apus.

Athoniţii sunt oameni idealişti, în înţelesul propriu al cuvântului. Toate nevoinţele lor au unul şi acelaşi scop: mântuirea sufletului, pe care ei cred că nu o pot câştiga decât prin înfrânarea pornirilor trupului, prin post şi rugăciune. Pentru aceasta, de veacuri au trăit şi trăiesc în sărăcie şi nevoinţe pustniceşti, prin colibe şi peşteri, în apropiere de mânăstiri, dar independenţi de ele. Şi după începutul vieţii chinoviale, aceeaşi ţintă o urmăresc, toţi la un loc, dar fiecare pentru el, prin slujbe lungi, de zi şi de noapte.

O altă mare nevoinţă a lor, pentru acelaşi scop, este ridicarea de biserici şi mânăstiri. Într-un munte ca Athosul, unde n-a călcat căruţă niciodată, călugării, cu mularii de funie şi adesea cu spinarea lor, au cărat materiale de construcţie, aduse

cu vapoarele până la arsanale, au scos blocuri de piatră din munte şi le-au ridicat până în vârful cel mai înalt al Athosului, unde au zidit biserici măreţe, care pun în uimire pe călători. Ei singuri, sub conducerea vreunui meşter, tot dintre dânşii, au muncit din greu, ani de zile, aşezând piatră pe piatră, împodobind muntele cu sfinte locaşuri solide, care durează de mii de ani. Chiar Sfântul Atanasie, fondatorul Lavrei, a fost un meşter de clădiri, care şi-a dat sfârşitul în ruinele celei dintâi biserici ridicată de dânsul. Şi dacă le-au ridicat, au stăruit de le-au şi împodobit şi îmbogăţit. Cu o râvnă cu adevărat apostolică, călugării athoniţi au cutreierat prin ţările noastre, prin marea împărăţie rusească şi prin toate ţările ortodoxe, adeseori goi şi neospătaţi, adunând milostenii pentru a isprăvi şi împodobi bisericile din mânăstirile lor. Nu s-au sfiit de a merge pe la palatele împărăteşti şi domneşti, pe la curţile boiereşti şi pe la casele creştinilor de rând, cerând milostenii. Şi au făcut minuni. Mai toţi le-au dăruit câte ceva, căci, osebit de dragostea creştinilor de a ajuta la ridicarea de sfinte altare, ei aveau dibăcia, ridicată la rangul de artă, de a şti să se introducă şi de a cere milostenii, mai ales după căderea Sfântului Munte sub stăpânirea musulmanilor. Urmarea e că, până în ziua de astăzi, nu există o localitate pe lume unde să se găsească atâtea bogăţii, în odoare scumpe, veşminte şi cutii de aur şi argint, împodobite cu pietre scumpe, păstrătoare de sfinte moaşte, ca în Sfântul Munte al Athonului. Râvna de a construi biserici şi de a la împodobi au împărtăşit-o athoniţii şi creştinilor de prin localităţile pe unde au călătorit. Câte biserici şi mânăstiri nu au fost ridicate şi prin ţările noastre, graţie stăruinţei şi îndemnului vreunui athonit, care se pripăşise pe aici.

Ca fond cultural, puţini dintre dânşii sunt mai răsăriţi, în general, mai toţi sunt oameni de rând. N-au altă şcoală decât şcoala mânăstirii. Citesc cărţile de ritual, în special Psaltirea, Ceaslovul şi Vieţile sfinţilor, pe care unii le ştiu pe de rost, le

tălmăcesc şi le aplică în toate împrejurările vieţii. Când vreunul dintre ei se distinge întrucâtva în cărturărie, se duce veste despre dânsul în tot Sfântul Munte. Singura metodă de a se cultiva este cea grea, anevoioasă şi cu pericole de a aluneca în rătăciri, a autodidacticei. Şcoli sistematice de o cultură superioară în Sfântul Munte n-au existat. Încercări s-au făcut, dar n-au prins. Şi astăzi se vede măreaţa clădire în care a fost odinioară Academia teologică de la Vatoped, care avea peste 200 de şcolari şi unde era dascăl învăţatul călugăr Eugeniu Vulgaris. Şcoala aceasta n-a avut decât o scurtă durată, din pricina intrigilor ţesute cu măiestrie de călugări, în care, de altfel, sunt neîntrecuţi, şi care se termină mai întotdeauna cu scandal.

Felul de vieţuire în mânăstire al athoniţilor. De prin secolul al XI-lea, se ivesc între monahii Sfântului Munte două chipuri de vieţuire. Unul chinovial (chinovios – viaţă obştească), lucrând în comun, pentru trebuinţele zilnice ale mânăstirii, luând masa şi adunându-se la rugăciune în biserică, cu toţii laolaltă. Potrivit acestui sistem, nici un monah nu avea ceva al său. Totul intra în casa comună, de unde căpăta fiecare o parte egală, pentru nevoile sale. Alţii trăiau deosebiţi, fiecare în chilia sa, după putinţă, numai la rugăciune se adunau în comun. Chipul acesta de vieţuire s-a numit idioritmic (trai individual), sau şi dioritm, cum zic călugării până astăzi.

De atunci şi până azi, mânăstirile, cu schiturile, colibele şi peşterile de pe moşiile lor, păstrează un chip de vieţuire, după unul din aceste sisteme. Viaţa lor este cu totul simplă. Nefiindu-le îngăduit a se hrăni cu carne, ouă, lapte etc., se mulţumesc cu peşte, raci, caracatiţă, legume, fructe, măsline, untdelemn şi adesea numai cu puţină pâine uscată (pesmeţi) şi apă rece de izvor, din care pricină trăiesc viaţă îndelungată şi sunt sănătoşi şi uşori la trup, urcând cărările şi potecile stâncoase ale muntelui cu multă îndemânare, vioi şi prietenoşi ca nişte căprioare.

Jurisdicţia canonică. Călugării Sfântului Munte, încă de la început, nu îşi aparţineau nici lor, nici patriarhului – şeful suprem al Ortodoxiei ecumenice. Ei ascultau numai de poruncile lui Dumnezeu şi de protosul lor. Însuşi Atanasie Trapezundul – fost duhovnic al curţii împărăteşti –, când a descălecat la Athos, nu a venit aici împuternicit de vreo gramată patriarhală, ci a venit cu o carte împărătească. De împărat ştia şi pentru dânsul se ruga. Ba, se gândea să-l lase epitrop al aşezămintelor sale mânăstireşti. A lăsat tot pe un mirean, patriciul Nichifor. Împăraţii întăriseră stăpânirea monahilor la Athos. Către dânşii, ca nişte ctitori fondatori, se adresau superiorii mânăstirilor în nevoile lor.

Este adevărat că mulţi dintre patriarhi au luptat pentru a supune Athosul sub ascultarea lor. Împăraţii, însă, apărau pe călugări. Desigur, situaţia aceasta este anticanonică. Monahii, însă, se apărau cu tipicul lui Atanasie, protosul întemeietor al monahismului athonit. În culmea puterii, patriarhii Mihail Cerularie şi energicul Fotie – imitând exemplul papismului apusean, care făcea din patriarh izvorul întregii autorităţi, antecesorul şi superiorul în esenţă al Basileului – tindeau a avea toată Ortodoxia sub ascultarea lor. Dar şi împăraţii Bizanţului ţineau "a-şi avea miliţia lor religioasă, în sensul legiuirii lui Justinian şi în direcţia intereselor puterii civile".

Prin secolul al IX-lea, Athosul îşi pierde caracterul de aşezământ împărătesc curat bizantin. Acum ruşii întemeiază mânastirea lor Rusicu (Rusicon), cu slujbă în ruseşte, pe cărţi slavoneşti, pomenite încă pe la 1143. În curând se înfiinţează şi mânăstirea sârbească Hilandar. Mânăstirile acestea însă nu aveau un caracter de "aşezare naţională, cu caracter politic", ci numai religios.

Tulburări în Sfântul Munte. Lucrul cel mai de seamă în Sfântul Munte – pe lângă frumuseţea locului – este liniştea. Aceasta este de altfel condiţia esenţială a dezvoltării vieţii călugăreşti. Rugăciunea şi meditaţia nu se pot concepe acolo

unde este zgomot şi tulburare. În decursul vremii, liniştea din Sfântul Munte a fost tulburată în mai multe rânduri, prin năvălirile barbarilor, latinilor şi păgânilor. Cele mai mari tulburări le-au adus, însă, următoarele întâmplări:

Expediţiile cruciate. Între anii 1096-1270, creştinii din Apus, la îndemnul unor călugări papistaşi, au pornit cu mic cu mare către Răsărit, cu scopul de a scoate Locurile Sfinte de sub stăpânirea păgânilor. Ajunşi în Răsărit însă, s-au purtat cu creştinii ortodocşi de acolo mai rău ca păgânii.

Muntele Athos suferi aceeaşi soartă. Călugării au fost supuşi chinurilor groaznice şi jafurilor. Mânăstirilor li s-au luat multe din odoarele de mare preţ, păstrate aici din cea mai adâncă antichitate creştină. Cele ce au mai rămas, au scăpat numai datorită isteţimii călugărilor mai prevăzători, care le-au ascuns în pământ. Călugării care se opuneau, erau bătuţi, chinuiţi şi aruncaţi în închisoare, unde erau schingiuiţi ca să spună unde ţin ascunse averile mânăstirilor. Unii au fost siliţi să se lepede de viaţa călugărească. cea mai mare parte, însă, au suferit chinuri şi munci groaznice, fiind bătuţi până şi-au dat obştescul sfârşit. Ei au dat pildă de răbdare de martir, fiind schingiuiţi şi arşi de vii, după cum se văd şi astăzi în tablourile zugrăvite de către zugravii de pe vremuri ai Athonului.

Acestea sunt florile de mare preţ ale Sfântului Munte, sunt jertfele cele dureroase pentru păstrarea dreptei credinţe, pentru salvarea odoarelor scumpe şi a sfintelor moaşte de urgia latinilor cotropitori, în timpul cruciadelor, mai ales după întemeierea Imperiului latin (1204-1261). Până astăzi, călugării athoniţi greci pronunţă cu groază numele de latin.

Căderea Constantinopolului. O altă lovitură grea a suferit Biserica Ortodoxă, şi cu dânsa şi călugării Athonului, cu năvălirea turcilor şi căderea Constantinopolului sub dominaţia musulmanilor (1453). După obiceiul lor, turcii au pus şi asupra călugărilor Athonului o dare individuală (bir). În administrarea interioară a mânăstirilor însă nu s-au amestecat. Ba, au luat

măsuri ca să respecte orânduielile mânăstireşti, de cum fuseseră ele aşezate de împăraţii creştini ai Bizanţului.

Este adevărat că daniile împăraţilor bizantini încetează. Locul lor însă îl iau domnitorii Moldovei şi Munteniei, boierii şi pioşii creştini; iar mai târziu, ţarii Rusiei. Numărul călugărilor creşte, încât, în 1783, a trebuit să se aşeze Epistasia, pentru a supraveghea şi administra sfintele mânăstiri, care, de la 1540, erau 20 la număr, încorporându-se şi Stavronichita, din nou restaurată şi împodobită, căreia i s-a dat titlul de mânăstire.

Problema naţională. În vremurile vechi, nu se făcea deosebire între creştini, sub raportul naţional, după cum nu se făcuse nici o deosebire, la începutul creştinismului, între iudei şi elini. Totul era să fie cineva creştin ortodox, indiferent de naţionalitate.

Aceeaşi stare era şi între călugării Athonului. De orice neam ar fi fost ei, erau primiţi cu bucurie de către athoniţi, pentru mântuirea sufletului. Majoritatea lor, însă, au fost totdeauna greci. Erau însă cu totul indiferenţi faţă de fraţii chilioţi, colibiţi şi pustnici de alte naţionalităţi: ruşi, români, sârbi, bulgari etc.

O dată cu deşteptarea conştiinţei naţionale, după revoluţia franceză (1789), şi mai ales după începerea luptei pentru independenţa Greciei, raporturile se schimbară. Călugării greci încep şi ei lupta pentru dobândirea supremaţiei în Muntele Athos, atât sub raport politic, cât mai ales sub cel economic.

După războiul Crimeei (1853-1856), când ţarul Nicolae I şi-a pus în gând, cu tot dinadinsul, ca să-şi întindă stăpânirea asupra creştinilor ortodocşi din Imperiul turcesc, călugării ruşi se înmulţesc în Sfântul Munte, dobândind marea mânăstire "Sfântul Pantelimon", numită de greci Rusicon. Încep acum a se teme grecii ca ruşii să nu cumva să ajungă stăpâni ai Athonului. De aici pornesc o serie de măsuri de constrângere

împotriva monahilor de alte naţionalităţi. Aşa, de pildă, se opreşte construirea de noi clădiri şi repararea celor vechi. Pe călugări îi supun la dări, de multe ori peste puterile lor. Nu admit noi hirotoniri de preoţi şi diaconi, rămânând bisericile chiliilor fără slujitori. Refuză înscrierea moştenirii (omologarea) către urmaşii călugărului decedat, pentru ca averea să rămână mânăstirii, care o vindea din nou. Şi fel de fel de constrângeri, pentru a le putea stoarce bani şi a le aduce nemulţumiri şi tulburări. De la 12 noiembrie 1912, grecii devin stăpânii Sfântului Munte şi politiceşte. O constituţie a fost dată la 1926, votată de cele 20 de mânăstiri mari. Guvernul a numit un guvernator al Athonului, spre a aplica constituţia. Străinii sunt primiţi cu greutate şi supuşi unor condiţii mai riguroase.

Problema schimbării calendarului. Timpurile din urmă au adus pe tapet şi chestiunea înlocuirii calendarului iulian cu cel gregorian, dovedit ştiinţific mai exact. Călugării athoniţi – vajnici păstrători ai tradiţiilor şi orânduielilor vechi bisericeşti – n-au suferit această schimbare, şi de aici nemulţumire, tulburare, ceartă între dânşii şi răzvrătire împotriva autorităţilor canonice bisericeşti.

Teama lor era ca, o dată cu schimbarea calendarului, să nu se ştirbească ceva şi din învăţăturile fundamentale ale credinţei ortodoxe. Cu deosebire, rătăcirile papistaşilor i-a ţinut totdeauna atenţi, de aceea ei s-au declarat potrivnici hotărârii sinodului de la Lyon (1263) şi a aceluia de la Florenţa (1439), păstrând doctrina curată a ortodoxiei.

Artele în Sfântul Munte.

Arhitectura. Privite din depărtare, mânăstirile Athonului sunt măreţe şi impunătoare. Călătorul care se avântă pe valurile mării, când se apropie de coasta muntelui, le zăreşte înşirate, unele pe câte un mic platou, aproape de ţărmul mării, altele mai sus, atârnate pe coline pietroase, iar altele prin văi, la dosuri, înconjurate de grădini cu portocali, lămâi, măslini

etc. Nu se poate sătura ochiul, admirând pitorescul lor. De departe, s-ar părea că sunt nişte castele medievale, cu ziduri înalte de piatră primprejur, cu pirguri sau turnuri înalte, care au ferestruici lunguieţe, servind drept puncte de observare şi ascunzişuri de apărare împotriva piraţilor şi a duşmanilor, în caz de atac.

Dacă ai debarcat pe uscat şi intri într-o mânăstire, prin porţile mari de cetate, ferecate cu fier, aşezate sub turla cu clopote, vezi, mai întâi, biserica mare (catoliconul) la mijloc, apoi, curtea şi, pe lângă zidul înconjurător, lipite de dânsul, chiliile călugărilor, cu 2 şi 3 etaje, fântâna cu troiţă, arhondaricul pentru găzduirea călătorilor, atenansele mânăstirii. În afară de biserica mare din mijloc mai sunt şi alte biserici şi paraclise, în una şi aceeaşi mânăstire. De pildă, mânăstirea rusească numită Rusicon are 10 biserici în clădirile ei, unele jos, la parter, altele la etaje, toate bogat şi frumos împodobite. Ce e drept, mânăstirea aceasta este poate cea mai mare. Avea, înainte vreme, ca la 2000 de călugări. Astăzi, are puţini. Arhondaricul ei, aşezat aproape de mare, are 5-6 etaje, un adevărat grand hotel european, unde încăpeau mii de închinători. În afară de camerele destinate pentru administraţia mânăstirii, sunt apartamente pentru toate nevoile călugărilor. De remarcat este trapeza vastă, cu bufet enorm, păstrând în el vasele necesare. În apropiere, bucătăria, largă, cu cazane pentru bucate, neînchipuit de mari, aşezate pe o maşină de gătit colosală. La vremea mesei, încărcau cazanele cu macaraua pe vagonete, puse pe şine de fier, şi aşa le aduceau la trapeză, de unde, împingându-le printre rândurile largii mese fixe, împărţeau bucatele cu linguroiul fiecărui monah. Apoi, primprejur, sunt: atelierele de croitorie, potcapierie, cizmărie, dubărie pentru dubit piei; ateliere de argintărie, fierărie, lemnărie; fabrică de lumânări, spital, farmacie; apoi, magazii pentru păstratul alimentelor, hambare, grajduri pentru vite, grădini pentru fructe şi zarzavaturi de tot soiul, beciuri şi pivniţe vaste, unelte de pescuit, bărci cu lopeţi, cu pânze

şi motor, moară de măcinat, corăbii şi vapoare de adus merinde din depărtare. În sfârşit, cârduri de tauri, ţapi, berbeci şi mulari, în afară de cele de pe la metoacele de primprejur. La Constantinopole şi în alte oraşe mari, mânăstirea are hotele, prăvălii şi alte acareturi, din venitul cărora se întreţine.

Pictura în Sfântul Munte, de asemenea, a căpătat o mare dezvoltare, cu nuanţe proprii. Aici se vede adevăratul stil bizantin, caracteristic Ortodoxiei. Tablouri murale, şterse de vechime, împodobesc zidurile tuturor mânăstirilor şi schiturilor greceşti vechi. Vestitul maestru Emanuel Panselin (sec. XVI) a lăsat operă artistică nepieritoare la mânăstirea Protatos din Careia. Păcat că s-au înnegrit zidurile de fum, praf şi vechime, de abia se mai cunosc, iar în ultimele părţi ale Pantocratorului a început să cadă tencuiala, cu tablourile de pe ea, din pricina acoperişului găurit, care înlesneşte pătrunderea apei înăuntru. Discipoli ai lui Panselin au pictat marea Lavră, Vatopedi, Ivirul etc.

Din Sfântul Munte au venit meşteri care au pictat şi unele din mânăstirile şi bisericile noastre domneşti. Până astăzi, iconografia Sfântului Munte se răspândeşte la noi prin călugări sfetagoreţi, în special prin prodromiţi, pe care îi vedem vânzând pe la hramurile bisericilor şi prin târguri (bâlciuri): iconiţe, cruci, mătănii, smirnă, tămâie şi diferite obiecte (rocodele) lucrate de mâinile îndemânatice ale monahilor, în liniştea chiliilor lor.

Muzica bisericească. În toate vremurile au fost cântăreţi care au făcut să răsune vocea lor îngerească în sfintele locaşuri ale Athonului. E şi firesc, de altfel, ca între miile de monahi care au populat şi populează Sfântul Munte să fie şi unii dintre ei înzestraţi de Dumnezeu cu voci artistice, cu care să slăvească pre Dumnezeu în cântări duhovniceşti. Printre ei, au fost şi mulţi compozitori. Mulţimea manuscriselor dovedeşte aceasta. Până astăzi, Sfântul Munte are cântările lui, alcătuite pe larg de maeştri ai muzicii Răsăritului, care mişcă inimile şi

pun în uimire pe ascultători, mai ales la sărbători mari şi la hramurile mânăstirilor.

Aş putea zice că nu-şi poate cineva da seama de ce va să zică farmecul muzicii bisericeşti răsăritene, decât numai dacă a luat parte la hramul vreunei mânăstiri mari din Sfântul Munte. Este ceva cu totul deosebit. Timbrul înalt şi răsunător al vocilor cântăreţilor, dulceaţa armonioasă a tonurilor, modulaţiile uşoare, asemănătoare cu ale valurilor mării, unite cu pietatea sfinţiţilor slujitori, izvorâtă din liniştea cea profundă a vieţii monastice, la care se mai adaugă sunetul armonios al clopotelor şi strălucirea luminilor din sfintele locaşuri, toate acestea atrag din locuri îndepărtate mii de închinători la hramurile athonite.

Între cântăreţii celebri ai Athonului, care au rămas în memoria posterităţii, se înscrie, în primul rând, Sfântul Ioan Cucuzel, vestit cântăreţ din secolul al XIII-lea. Acesta, din tinereţe, mânca mai mult legume şi în special varză şi mazăre (cuchia che xelia), de unde numele de Cucuzel. Din prim cântăreţ la Patriarhia din Constantinopole, el se retrage la Sfântul Munte, unde stareţul Lavrei, necunoscându-l, îl puse la ascultare, să păzească ţapii mânăstirii. Când a început să cânte pe culmile plaiurilor, se adunau toţi ţapii împrejurul lui. Un pustnic, auzindu-l, a spus stareţului. Acesta, chemându-l, a descoperit în el pe primul cântăreţ al Patriarhiei de la Constantinopole.

Amintirile ce se păstrează în Sfântul Munte despre Ioan Cucuzel sunt pline de poezie. În jurul persoanei acestui neîntrecut cântăreţ bisericesc s-au împletit o mulţime de povestiri frumoase, asemănătoare cu povestirile legate de persoana lui Orfeu. La poarta Lavrei se vede şi azi tabloul care-l reprezintă pe Cucuzel, tânăr păstorel, când a fost chemat de stareţ de la turma sa de ţapi, la cinstea deosebită de prim cântăreţ al mânăstirii.

Acest neîntrecut cântăreţ bisericesc a răscolit sufletele, uimind lumea prin dulceaţa glasului său fermecător. În chilia

sa monastică, păstrată până astăzi, își compunea el cântările, cu care, la sărbători mari și la hramuri, transporta sufletele ascultătorilor până la înălțimea cerului. Vestea despre talentul și frumusețea vocii sale se dusese în tot Răsăritul.

De mare renume s-a bucurat în Sfântul Munte și monahul Nectarie (+1898), originar din Huși, fost cântăreț la schitul românesc Prodromul. Talentul și meșteșugul său muzical era cunoscut în tot Sfântul Munte. Știind perfect greceşte, era chemat la toate hramurile mânăstirilor mari, cu privegheri solemne, de toată noaptea. Liturghiile cele strălucite erau cântate de protopsaltul Nectarie. Nu mai era pe vremea aceea, în tot Sfântul Munte, un cântăreț care să se măsoare cu dânsul.

Nectarie avea o voce înaltă, puternică, răsunătoare, dar în acelaşi timp dulce, liniştită, plină de căldură sufletească şi simţ religios, iar meşteşugul său era neîntrecut. Venea lumea din părţile cele mai îndepărtate ca să-l asculte. A fost supranumit al doilea Cucuzel, ba şi privighetoarea Sfântului Munte.

("Sfântul Munte al Athonului", Bucureşti, 1939)

LEGENDA MUNTELUI ATHOS

Monah Antipa G. Dinescu

Sfântul Munte sau Muntele Athos este una din cele trei peninsule ale Macedoniei, care în antichitate se numeau: Acte (Mont-Athos), Sithonia (Sicheaua), Pallena (Casandra). Aceste trei peninsule, în acele timpuri, erau locuite de eleni, unde aveau cetăţi şi sate bine populate.

Peninsula Acte era însă cea mai măreaţă, pentru înălţimea muntelui, care e de 2980 de metri, într-al cărui vârf avea, ca cei ce erau închinători la idoli, pe care îi numeau zei, un idol mare de aur, cu numele Athos, iar pe capul lui avea o coroană cu pietre de diamant, care, când băteau razele soarelui

într-însa, strălucea atâta încât se zice că se vedea din Bizanţ (Constantinopole). Tot acolo mai erau şi alţi zei, pentru muntele care se numea şi "locuinţa zeilor", unde veneau oameni din diferite localităţi, spre a le sacrifica, prezicându-le pentru diferitele lor interese.

La poalele muntelui, dinspre sud-est, se află un vârf, ca de 800 de metri, (Muntele Cleonic), unde era zidită o capelă. În timpul de iarnă, fiindcă mai în tot intervalul vârful cel mare e acoperit cu zăpadă şi gerul e foarte iute, din care cauză nu se puteau sui oamenii, spre a sacrifica zeului Athos, îl pogorau cam pe la octombrie în capela sus-zisă. Acolo, deşi frig, însă mai puţin, puteau mai cu înlesnire să-şi desfăşoare ritualurile lor, iar pe la aprilie îl urcau iarăşi sus. Însă atât la pogorâre, cât şi la urcare, se adunau ca la o serbare mare, public nu puţin: bărbaţi, femei şi copii, de diferite clase, şi de multe ori veneau şi împăraţii.

Aşadar, cu timpul şi-a luat numele de Athos sau Muntele lui Athos, după numele zeului.

Acest munte era cu mult mai locuit decât celelalte două peninsule, cu toată greutatea locului.

Era într-însul 7 oraşe principale: Dionpoleos, acum Vatopedul; Olofix, acum Filotheiul; Uranopolis, acum Provata; Nimfiopolis, acum Lavra; Tissos, acum schitul român Prodromu; Cleonias, acum Cheraseaua, lângă capela unde era pogorât iarna zeul Athos; Deftero-Cleonias, acum Sfântul Pavel, unde se mai găseşte până astăzi un turn în ţărmurile mării şi una piatră într-însul cu inscripţia: Dimi Athenodoru.

Iar când Dumnezeul Puterilor, Făcătorul a toate, Tatăl Atotţiitorul, a voit să salveze lumea din adâncul rătăcirii şi al închinării la idoli, iar mai bine zis, din sclavia diavolului, a trimis în lume pe cel împreună fără de început, pe Fiul Său, care după propagarea Sfintei Evanghelii şi după răstignirea, învierea şi înălţarea la cer, trimiţând promisiunea darului Sfântului Duh peste Sfinţii Apostoli, îi trimise în lume spre

învăţătura neamurilor. Între aceştia era şi Lazăr, cel înviat a 4-a zi, care mai pe urmă se hirotoni episcop al Ciprului, de către Sfântul Apostol Ioan.

Iar Maica Domnului, rămânând în Ierusalim, sub protecţia Sfântului Apostol Ioan, precum îi era ordonat de la răstignire, petrecea acolo, mângâindu-i pe Apostoli în necazurile lor, şi îndemnându-i să propovăduiască cu îndrăzneală Evanghelia Domnului. Şi după trecerea timpului, dorind Maica Domnului ca să mai vadă pe Lazăr, s-a îmbarcat într-o corabie, dimpreună cu Sfântul Ioan şi cu alţi ucenici dintre cei 70, şi a pornit către Cipru. Deci, venind bine până în apropiere, s-a schimbat vântul cel favorabil şi un altul contrar şi puternic s-a iscat, şi astfel, iritându-se marea şi valuri mari făcându-se, lovind cu tărie, ca şi cum ar fi voit să scufunde corabia, şi ceaţă deasă făcându-se, s-a înfricoşat căpitanul şi cei împreună cu el, şi nemaiputând să conducă corabia la locul destinat, s-a lăsat după vânt, ca măcar va ajunge la vreun liman, prin acele locuri necunoscute, să scape, precum le propusese Maica Domnului.

Aşadar, corabia înota prin valuri, încotro o ducea vântul, şi după câteva zile a început a se mai linişti vântul, marea luminându-se şi cerul înseninând; deci, căutând corăbierii să vadă încotro se află, cunoscură locurile din împrejur: insulele Limnu şi Thasu, şi peninsula Muntelui Athos. Şi se mirară cu toţi, că în puţin timp ajunseseră în acele locuri, ca prin minune, parcurgând atâtea insule şi limanuri fără a le băga în seamă. În fine, voind a îndrepta corabia, îndărăt, spre Cipru, îi opri Maica Domnului, întrebându-i ce munte este acela, aşa de înalt şi frumos, ornat cu diferiţi arbori fructiferi, îmbrăcat cu păduri dese şi locuit de o mulţime de oameni, cu cetăţi şi oraşe frumoase. I se spuse că e Muntele Athos, locuinţa zeilor. Auzind Maica Domnului că e locuinţa vanilor zei, a oftat din adâncul inimii, gândindu-se că un aşa măreţ munte să fie locuit de zei, şi a zis: *Lăsaţi corabia în voia ei, că, precum se vede, pentru aceasta ne-a adus Fiul meu aicea; iar muntele acesta va fi în*

soarta mea, şi de acum nu va mai fi locuit de zei, ci de oameni aleşi şi sfinţi, şi eu le voi fi protectoare.

Şi aşa, apropiindu-se de munte, la limanul ce-i zicea *al lui Climent*, unde acum se află zidită Mănăstirea Ivirului, locuită de greci, a ancorat corabia lângă mal, fiind marea calmă. Iar din poporul muntelui, era o mulţime adunat la acel loc, aşteptând venirea Maicii Domnului, căci, atunci când corabia se apropiase de munte, şi când hotărâse Maica Domnului că aceasta va fi muntele meu, deodată a strigat zeul Athos, care era în vârful muntelui, cu glas mare, zicând: *Vai nouă! Ce ne vom face! Unde de aicea ne vom duce? unde de atâta timp locuim. O! ce bine ne era nouă aicea, că toată lumea venea la noi, ca la Dumnezeul cel adevărat, şi îi înşelam cu mincinoasele noastre preziceri; iar acum vine Maica lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui adevărat, pe care noi, necunoscându-l, am îndemnat pe iudei de l-a răstignit. Şi vai nouă! că ne-a stricat împărăţia, prădându-ne iadul, răpind pe Adam şi Eva, dinpreună cu toţi profeţii şi dreptii, iar pe tatăl nostru, Satana, l-a legat cu cuvântul în iad; şi pe noi, din toată lumea, prin ucenicii Lui, cu puterea Crucii, ne-a izgonit; şi acum vine aicea Maica Lui, să ne izgonească, şi iată că la limanul lui Climent se află.* Acestea zicând, deodată a căzut el şi toţi ceilalţi zei de piatră, argint şi aur, şi s-au sfărâmat.

Acestea, auzindu-le şi văzându-le, poporul ce locuia în munte s-a înfricoşat foarte, neştiind ce va să fie. Apoi, socotindu-se între ei, au venit mulţi cu umilinţă, întru întâmpinarea şi închinăciunea Maicii lui Dumnezeu, pe care, văzând-o, toţi i s-au închinat până la pământ şi s-au bucurat, primind-o cu mare dragoste.

Iar dânsa, ieşind din corabie la ei şi binecuvântându-i, i-a învăţat sfânta credinţă, botezându-i pe mulţi, câţi crezuse, făcându-le preoţi şi punându-le episcop. Apoi, încredinţându-i că vor fi sub protecţia sa şi că acel loc e ales de dânsa până la finitul secolelor, şi-a luat ziua bună, binecuvântându-i şi din

destul învăţându-i cum să-şi ţie credinţa, a plecat către Cipru, unde acum mergea foarte uşor.

Aşadar, după câtva timp, sculându-se goană mare asupra creştinilor în toată lumea, de către împăraţii cei necredincioşi ai Romei, a venit şi în Muntele Athos poruncă să se muncească toţi câţi sunt creştini şi nu vor voi să se lepede de Hristos. Şi astfel, câte puţin, s-a pustiit muntele, unii murind pentru Hristos şi Maica Sa, iar alţii fugind într-alte părţi. Iar din cei ce mai rămăsese, fiind toţi idolatri, s-au înmulţit iarăşi ca mai înainte, ridicându-şi din nou altarele zeilor lor.

Pe la 318, împăratului Constantin cel Mare i s-a descoperit de la Maica Domnului, dându-i poruncă prin vis, ca Muntele Athonului să-l cureţe definitiv de barbarii ce-l locuiau, împrăştiindu-i într-alte părţi, fiindcă zicea: locul acela voiesc să-l fac locuinţă sfântă, locuit de monahi, oameni sfinţi, lucrători de fapte bune. Deci, a trimis decret împărătesc către locuitorii muntelui, care se numeau ţaconi (greco-latini), ca să-l părăsească definitiv, dându-le într-altă parte loc bun şi spaţios, arătându-le şi motivul. Însă ei, fiind oameni inculţi şi nesupuşi, nu voiau să asculte. Atunci, împăratul văzând nesupunerea lor, a trimis un general cu armată, ca să-i scoată cu sila din munte, iar ei, fiind exersaţi la arme, având şi poziţii favorabile de apărat, s-au opus armatei. Neputând să intre la ei, le-au închis toate comunicaţiile, pe mare şi pe uscat, constrângându-i a se supune prin foame. Toate acestea au durat mai bine de un an, până s-au predat, şi astfel, ceea ce n-a putut face frica, a împlinit foamea. Şi intrând generalul cu armata în munte, nu le-a făcut nimic, că nici se cuvenea, ci a ales pe toţi cei buni de arme şi, sub cuvânt că are o expediţie în contra perşilor, i-a trimis în Asia; iar pe bătrâni, femei şi copii, i-a scos pe toţi şi i-a trimis în Tesalia, aşezându-i la poalele muntelui Pindului, pe albia fluviului Penee. În fine, cetăţile, oraşele, satele, monumentele şi alte diferite edificii le-au stricat din temelie, dându-le focului. Şi aşa, cu un cuvânt,

s-a pustiit muntele definitiv, rămânând numai animale şi păsări sălbatice, care plângeau ruinarea muntelui, mângâindu-se de calma pustie.

VENIREA MONAHILOR

După alungarea locuitorilor din Muntele Athos, împăratul Constantin, înţelegând deciziunea Maicii Domnului, cum că voieşte ca de acum muntele se devină locuinţă monahală, şi ca un creştin şi iubitor de Hristos, a pus el întâi temelie pentru locuinţa monahilor şi astfel a zidit Mănăstirea Castamanitul, la 320, apoi Protatul, acum oraşul Careia, capitala muntelui, la 337, şi Vatopedul.

La 361, împăratul Iulian Paravatul, lepădându-se de Hristos, a ridicat din nou adorarea politheismului. Şi astfel, ca un păgân şi urâtor de Hristos, între alte multe răutăţi, a stricat şi pustiit şi sus-zisele mănăstiri, risipind pe toţi monahii din munte.

Aşadar, trecând câtva timp de la ruinarea mănăstirilor, când muntele devenise numai locuinţă a diferitelor animale sălbatice, un comandant de armată cu numele Petru, a fost trimis de împăratul romanilor din Orient în contra perşilor şi, în atacul ce l-a dat asupra lor, a căzut prizonier. Împreună cu alţii, a fost închis într-un penitenciar din oraşul Samara, pe râul Eufratului, şi legat cu lanţuri grele. Deci, acolo fiind închis, Petru îşi plângea femeia, copiii şi soarta sa. Şi aşa mult timp trecând, şi-a adus aminte că promisese lui Dumnezeu că va îmbrăţişa viaţa monahală şi zicea: De aceea am căzut în această pedeapsă, că nu mi-am împlinit promisiunea dată înaintea lui Dumnezeu.

În fine, după multe rugăciuni, ce adresă mai cu deosebire Sfântului Nicolae, pentru libertatea sa, fu scos de sfântul printr-o minune, şi ducându-se la Roma se făcu monah de către însuşi Papa Damas.

După câţiva ani, voind a merge în Moreea, patria sa, se îmbarcă într-o corabie. Pe drum, luă poruncă în vis de la Maica Domnului, zicându-i: *Să laşi patria ta şi în Muntele Atonului să mergi, căci acela e ales de mine, şi voiesc ca monahi să locuiască într-însul, iar eu le voi fi protectoare şi de grijă purtătoare, de nimic lipsă având, numai de vor vieţui cu plăcere de Dumnezeu, în post şi rugăciune. Şi atât în viaţa aceasta, cât şi la înfricoşata judecată, le voi mijloci iertarea păcatelor.*

Aşadar, voind a împlini ordinul Maicii Domnului, zise corăbierilor să se îndrepte spre Muntele Athos. Şi ajungând în poalele muntelui, ieşi afară pe ţărmurile mării, la locul ce se numeşte Karavustas adică: a stat corabia. Apoi, suindu-se mai sus pe munte, găsi o peşteră ce se numeşte şi până astăzi a Sfântului Petru Athonitul. Şi petrecu acolo viaţă plăcută lui Dumnezeu, mulţi ani, fără ca să vadă fiinţă omenească.

Iar când s-a apropiat finitul vieţii sale, venind un vânător din părţile vecine, la vânat în munte, şi mergând mult prin pădure, din iconomia lui Dumnezeu, n-a găsit nimic. Şi când era aproape de locuinţa sfântului, a văzut o ceată de căprioare, între care era un ţap mai mare şi frumos, şi luându-se după el, l-a alungat până ce a stat deasupra unei pietre mari; şi vrând a se apropia de el, vede un oarece, în formă de om, gol, cu barba lungă până la genunchi, părul capului asemenea, sprâncenele îi acopereau ochii, şi corpul tot acoperit cu păr, în asemănarea unui animal; şi speriindu-se voia să fugă. Frate! strigă sfântul, nu pleca, vino încoace, că pentru mine te-a adus Dumnezeu aici. Şi eu om sunt ca şi tine, deci, vino să-ţi detailez toate, cum aici am venit şi câte am pătimit. Atunci, luând îndrăzneală, merse către dânsul, închinându-i-se până la pământ, şi sezând, asculta toate câte-i spunea Sfântul Petru, căci el era acel om înfricoşat, şi ajunsese în starea aceea din cauza îndelungei petreceri în acea pustie. Şi spunându-i toată istoria vieţii sale, după câteva zile muri, înmormântându-l în însăşi peştera sa.

Acel om spunând la mulţi şi vestindu-se în toate părţile de aceasta, mulţi s-au îndemnat a veni şi a vieţui monahiceşte în munte. Şi astfel, câte puţin, s-au înmulţit monahii, zidindu-se case şi biserici, apoi mănăstiri şi schituri, umplând muntele de la o margine şi până la alta. Iar prin viaţa lor cea plăcută lui Dumnezeu s-au sfinţit o mulţime, ale căror sfinte relicve, pline de dulce miros şi izvorâtoare de mir, făcând mulţime de minuni, se află în păstrare prin diferite locuri ale muntelui şi de la care, mai pe urmă, cu drept cuvânt s-a numit şi muntele Sfântul Munte.

*

Muntele Athos, ramură a Macedoniei, este o peninsulă în forma unui picior, izolată în marea Archipelagului, a cărei lungime e de 20 mile, iar curmeişul între 3-5 mile. Istmul Eriso, prin care se leagă cu Macedonia, e numai de o jumătate de milă, şi a fost tăiat de Xerxe, împăratul perşilor, la 480, înainte de Hristos, pentru trecerea flotei sale asupra Neapolei (Cavala), şi după aceea, astupându-se, a fost redeschis de Ulpiu Traian, însă cu timpul iarăşi s-a închis.

În capul muntelui se află şi vârful cel mare, a cărei înălţime e de 2980 metri. Se zice că tot Xerxe, împăratul perşilor, trecând cu corăbiile pe la capul muntelui, s-a pogorât vânt de la S.V., prin vârful lui, şi a răsturnat toate corăbiile, încât cu mare greutate a scăpat el şi suita lui cu câteva corăbii. Şi găsind vină înălţimii muntelui, a pus să-l sfărâme până în temelii, şi cu mare greutate au sfărâmat cam 10 metri din înălţimea lui. Văzând că e cu neputinţă a-l strica, a pus de a tăiat istmul, de la care şi-a luat şi numele. Pe lângă cel mare mai este şi un al doilea, cu două-trei sute de metri mai mic, la poalele căruia se află o casă şi o bisericuţă, ce serveşte voiajorilor pentru repaus, purtând numele Panaghia (Maica Precista). Aici e şi sternă pentru apă de băut. În vârful cel mare, care este foarte neregulat, se află zidită cu piatră uscată o

bisericuţă ca de 7 metri lungă, cu patronul Schimbarea la Faţă. Icoanele bisericii sunt de alamă, turnate, în număr de trei, a Domnului Hristos, a Maicii Domnului şi Schimbarea la Faţă. Aceste icoane se văd pline de găurele, din cauza deselor trăsnete. Biserica are şi o fântână, zidită şi tencuită cu ciment, în care se strânge iarna apă, pentru serviciul vizitatorilor.

Tot capul muntelui, atât vârful, cât şi poalele, e o singură piatră de marmură, având în diferite părţi şi câte puţină piatră de alte calităţi, care conţine şi metale. Vârful muntelui e gol, fără pământ sau arbori, iar de la vreo două sute de metri în jos şi până în ţărmurile mării, precum şi toată culmea până la istm, e îmbrăcat cu pământ, păduri şi iarbă. Cele mai principale esenţe de lemn sunt: dadeu (dada), castan, stejar şi brad, care se află în abundenţă, apoi fag, dafin, arin şi alte diferite specii de lemn al locului. Arbori fructiferi sunt: lămâi, portocali, citri, meri, cireşi şi alte diferite.

Clima locului, în unele părţi, e foarte grea, în altele potrivită. Aerul e subţire şi pătrunzător. Greutatea climei vine din cauza pietrei de marmură şi a pădurilor de castan. Toate văile şi poalele pădurilor, atât ziua, cât şi noaptea, când nu suflă vântul, scot din marmură şi din pădure un curent subţire, care poate asfixia pe toţi cei care l-ar întâmpina asudaţi sau dormind, din care cauză toţi locuitorii, atât iarna, cât şi vara, pentru a-şi conserva sănătatea, poartă flanele sau cămăşi de lână. Căldura se urcă până la 35 de grade, iar frigul până la 0, în părţile locuite, iar mai sus, căldura se urcă până la 20 de grade şi frigul se pogoară până la 25 de grade sub 0, astfel că se poate găsi zăpadă şi vara prin părţile umbroase.

Pe ţărmurile mării, de jur-împrejurul muntelui, se află măreţele mănăstiri, cărora le e împărţit tot locul muntelui, din a cărui exploatare se întreţin, unele, însă, cu mari economii. Ele sunt în număr de 20, dintre care, una rusească (Rutsicu), una bulgărească (Zografu), una sârbească (Hilindaru), iar celelalte 17 sunt greceşti şi se numesc:

1. Lavra,
2. Caracalu,
3. Filotheiu,
4. Ivirul,
5. Cutlumuş,
6. Stavro-Nichita,
7. Pantocratoru,
8. Vatopedu,
9. Esfigmenu,
10. Sfântul Pavel,
11. Dionisiu,
12. Grigoriu,
13. Simon-Petra,
14. Xiropotamu,
15. Xenofon,
16. Dohiariu,
17. Castamanitu.

Pe moşiile acestor mănăstiri se află multe schituri, în formă de sate, conţinând câte 30-80 case, cu bisericuţe la fiecare. În fiecare casă sunt câte 3-4 monahi, având pe unul dintre ei superior. Ei se întreţin cu industria şi cultura. Fiecare din aceste schituri are câte o biserică mare, ca patron al schitului, ce-i zic Kiriaco (Domneasca). Aici se adună monahii din întregul schit, duminica şi la sărbători mari, săvârşind privigheri şi serviciul divin. Locuitorii acestora sunt cei mai mulţi greci, apoi ruşi, bulgari şi români, afară de Schitul Lacu, cu patronul Sfântul Dimitrie, care e locuit numai de români, în număr de 60 case, cu câte 2, 3 şi 4 monahi. Pe lângă acestea sunt şi 5 schituri chinoviale, între care: 3 ruseşti, Saraiu, Profetu Ilie şi Sfântul Artemie, 1 bulgăresc, Bogorodiţa şi schitul românesc supranumit "Prodromu" (Înainte Mergătorul), cu patronul Botezul Domnului. Toate acestea se întreţin cu milostenia şi alte venituri proprii. Ele au câte 3-6 hectare loc, supus însă ordinelor mănăstirii superioare.

Se mai află şi o mulţime de case mari, cu biserici, sub numele de chilii. Ele sunt izolate prin diferite părţi ale muntelui. La fiecare sunt câte 3-10 monahi, care se întreţin cu cultura şi industria. Câteva din acestea sunt româneşti. Cele mai însemnate sunt: În Provata, Tăierea capului Sfântului Ioan, superior ieromonahul Antonie; Sfântul Ioan Evanghelistul, cuvântătorul de Dumnezeu, superior ieromonahul Theodosie, având

fiecare câte 10 monahi. În Morfonou, Naşterea Maicii Domnului, superior schimonahul Sava, cu 2 monahi, serveşe gratis casă de oaspeţi tuturor călătorilor ce trec, fiind aşezaţi în comunicaţia drumului celui mare.

În mijlocul muntelui, unde a fost Mănăstirea Protatul, acum desfiinţată, s-a făcut un târguleţ sub numele de Careia, populat de călugări şi mireni.

În Careia, capitala muntelui, se găsesc toate cele necesare pentru nutriment, îmbrăcăminte, construcţiuni şi altele. Aici se află prefect turc (caimacam), vameş, gheonomie pentru paşapoarte de marină, limaniarch (taxator de liman), chinotita (Consiliul sau tribunalul călugăresc), compus din 22 monahi, reprezentanţi ai mănăstirilor; şcoală de limbă greacă cu 4 clase primare, telegraf şi poştă. De aici, jos, la ţărmul mării, în partea de S.V., se află portul cel mare al muntelui, unde staţionează vaporul ce vine de 2 ori în săptămână. În acest port, cu numele Dafin, se află poliţie, vameş şi hotel pentru pasageri.

În toate direcţiunile, muntele e traversat de o mulţime de izvoare cu apă cristalină şi foarte bună de băut. Ea serveşte pentru mori, fierăstraie, grădini şi altele. Populaţia muntelui e de 8 mii monachi şi 1 mie mireni, iar femeilor le e cu totul interzisă intrarea. Această oprire s-a făcut de însăşi Maica Domnului, când, în viaţă fiind, a vizitat muntele, zicând: *Spre locuinţă de oameni aleşi, călugări cu viaţă sfântă, va fi locul acesta, şi parte femeiască nu va mai fi aici.*

După acesta, în timpul împăratului Theodosie, pe la 390, Plachida, fiica împăratului, voind să viziteze mănăstirea Vatoped, pe care tatăl său o reînnoise, ca recunoştinţă pentru minunea ce făcuse Maica Domnului cu fiii săi, Arcadie şi Onorie, scăpându-i de la înec; se îmbarcă pe o corabie şi merse în Sfântul Munte; căci intrarea femeilor nu se păzea cu strictеţe. Debarcând de la schela mănăstirii, fu primită cu mare pompă şi condusă până la biserică cu mare evlavie şi

cucernicie. Tocmai când voi a păşi în interiorul bisericii, deodată, ca un trăsnet, un glas înfricoşat a detunat aerul, zicând imperios: *"Opreşte-te, femeie, nici un pas mai înainte, de îţi iubeşti viaţa!"* Cuprinsă de groază, cu faţa palidă, tremurând de slăbiciune, înspăimântată, Plachida căzu jos cu faţa la pământ, cu ochii inundaţi în lacrimi, rugându-se şi cerând iertare de la Maica Domnului, pentru cutezanţa care din neştiinţă o făcuse.

Din îndemnarea Providenţei, a fost venirea fiicei împăratului la Sfântul Munte, pentru încredinţarea şi aşezarea unei mai bune reguli. Căci, după acesta, la Constantinopole întorcându-se şi împăratului cele petrecute detaliindu-i, îndată a dat decret împărătesc, ca în Sfântul Munte intrarea femeilor să fie cu totul oprită. Iar spre reamintirea acestei dumnezeieşti minuni, acolo unde Plachida înspăimântată a căzut jos, a făcut un paraclis (bisericuţă) în cinstea Sfântului Dimitrie, care şi până astăzi există. Asemenea şi o icoană a Maicii Domnului a zugrăvit în acel loc, unde a ieşit misteriosul glas, care se socoteşte a fi de la Maica Domnului.

După aceasta, soarta Sfântului Munte, în timp de 700 de ani, prin mai multe catastrofe trecând, şi prin invaziunile piraţilor de mare şi a hoardelor barbare, jefuindu-se şi pustiindu-se de mai multe ori, iar creştinii împăraţi ai Constantinopolului, din cauza multor tulburări din partea barbarilor şi a ereziilor, neputând să mai ţie cont strict pentru dânsul, se stricaseră obiceiurile şi legile cele mai înainte instalate.

În anul 1090, venerabilii egumeni ai mănăstirilor din Sfântul Munte, dădură împăratului Alexie I. Comnen o petiţie în contra migratorilor păstori macedoneni, care veneau cu turmele şi familiile lor de iernau în munte, oferind cu aceasta ocazie de scandal. Iar împăratul şi patriarhul, luând în consideraţie cererea lor şi dezbătând-o în Sfântul Sinod, au hotărât ca să nu mai lase pe ciobani a mai trece în munte, punând şi hotar istmul de Eriso.

După câtva timp, ciobanii iarăşi invadară cu oile şi cu familiile în munte, petrecându-se cele de mai înainte, până în timpul împăratului Manuel I Comnen, care, la anul 1170, dădu un al doilea decret, întărit prin legături şi afurisenii, cu iscălitura împăratului şi a patriarhului şi subscrierea a 12 arhierei din Sinod, hotărând ca femei şi animal de orice natură, sex feminin, să nu mai calce în Sfântul Munte. Au făcut aceasta pentru păzirea poruncii Maicii Domnului şi pentru a dura buna călugărie secular.

Această lege şi hotărâre se păzeşte cu scrupulozitate până astăzi, în cinstea Maicii Domnului.

(Istoria Sfântului Munte Athos, Ploieşti, 1891)

CÂNTAREA SFÂNTULUI MUNTE

Culeasă de la călugării români din Athos de monahul Teodosie Bonteanu

Munte Athos, Munte Sfânt,
Al doilea rai pe pământ!
De toţi creştinii eşti vestit,
Care la tine au venit,
Şi-au apus multe frumuseţi,
De-ale tale pustietăţi.
Apele tale răsună,
Cu curgere foarte lină,
Şi pe calm şi pe furtună.
Vârful tău din nori se-adapă,
Cu cea mai curată apă.

Pe pajişti sunt floricele,
Şi prin ramuri păsărele,

Care cântă, ciripesc,
Pe Domnul îl proslăvesc,
Cu pustnicii laolaltă,
De toată pădurea saltă.

Privit-am, Sfinte Munte,
A tale lăcaşuri multe,
Groaznicele tale stânci
Şi prăpăstiile adânci.
Dar frumuseţea ce-o dă marea,
Întrece toată cântarea.
Căci nu cred să se găsească,
Vreo minte omenească,
Faima ta s-o zugrăvească,
Nici măcar să o grăiască.
Amorţesc buzele mele,
Fără glas, fără putere,
Când încep a te descrie,
O, Munte! şi o, pustie!

Una ştiu, cu-neredinţare,
Că spre-a multora mirare,
Minuni mari peste măsură,
Întru tine se făcură,
De cuvioşii tăi fii,
În număr de sute, mii.
Nu departe de cer eşti,
A lui bolt-o sprijineşti.
Căci a ta Stăpână este,
Doamna care te păzeşte.
Prea Sfânta Doamnă de sus,
Maica lui Hristos Iisus.

Deci această Împărăteasă,
Din noi oamenii aleasă,

Încă pe pământ fiind,
Şi către Cipru plecând,
Vântul i s-a-mpotrivit,
Cu corabia a sosit,
În acest Munte îndepărtat,
Spre a-i fi în seamă dat.

Şi îndată ce venea,
Şi cum se apropia,
Idolul ce era sus,
Aceste cuvinte-a spus:
"Nu mă mai ţine puterea,
Căci îmi văd sosind căderea.
Mergeţi şi vă închinaţi
Şi de Ea vă creştinaţi".

Aceste vorbe zicând,
Se prăbuşi fumegând,
Iar norodul îngrozit,
În liman s-a repezit,
Pe Prea Sfânta-ntâmpinând,
Veselindu-se, cântând.

Fecioara i-a blagoslovit,
Pe Fiul său le-a vestit,
Iar după ce-a debarcat,
Către vârf a înaintat.
Şi şezând s-a odihnit,
Şi-mprejur mult a privit.

Iar după ce a mai stat,
Glasul şi l-a înălţat:
"Iată acest mare munte,

De acuma înainte,
Va să fie sorţul meu,
Dat de Hristos Dumnezeu.

Dreapta mea o voi întinde,
Tot muntele voi cuprinde,
Şi-n tot timpu-l voi păzi,
Şi de rele-l voi feri.
Aici voi zidi lăcaşuri,
Şi voi ridica sălaşuri.
În ele voi trimite,
Odoare şi moaşte sfinte,
Cu mila Fiului Meu,
Şi cu mare Darul Său.

Pe cei ce aici vor sta,
Şi fapte bune vor lucra,
Însămi îi voi cerceta,
Şi îi voi îndestula,
Cât timp vor vieţui
Şi pe acest pământ vor fi.

Iară la al lor sfârşit,
Îi voi aduce negreşit,
În lăcaşul cel de sus,
Făgăduit de Iisus.
Şi cei ce pentru-nchinare,
Vor veni pe uscat sau mare,
Îi voi curăţi de patimi,
De păcate şi de sarcini.
Toţi paşii ce-or face ei,
Prin aceste sterpe văi,
Se vor număra de mine,
Şi li se va plăti lor bine".

Această proorocie
A Sfintei Maicei Marie,
Întâmplându-se se vede,
O lume-ntreagă o crede.
Tuturor robilor ei,
Blânzi şi buni ca nişte miei,
În a Sa sfântă grădină,
Ea le dă viaţă lină,
Lină şi fără vâltoare,
Ca o zi dulce cu soare.

("Istoristrea unei călătorii la Muntele Athos",
Mânăstirea Neamţu, 1930)

2. ISTORIE

FILE DE CRONICĂ ATHONITĂ

Nicolae Iorga

Viaţa de călugărie, strâns organizată ca un adevărat stat, cu şefii şi ostaşii săi, a Muntelui Athos, a Sfetagorei slave, nu e în legătură cu acele vechi alcătuiri de creştini despărţiţi de lume pentru care Sfântul Vasile dădea învăţăturile lui morale în sensul pastoral din creştinismul primitiv. Ea n-are a face nici cu acea activitate călugărească aşa de însemnată sub raport economic, financiar şi politic, încât împotriva ei a trebuit să pornească atacul Imperiului Bizantin, prin lupta iconoclaştilor, menită să mântuie autoritatea împărătească, şi acţiunea directă asupra tuturor supuşilor săi, dintre care, prin imunitate, atâţia îi erau smulşi de monahismul ce înainta ameninţător. Dacă, în veacul al IX-lea, unii asceţi se strânseră prin adăposturile de stâncă şi pădure ale Chalcidicei pentru ca Sfântul Munte să-şi capete caracterul care în cea mai mare parte a rămas neschimbat şi până astăzi, a trebuit acea mişcare de înrâurire asiatică asupra Bizanţului, care începe a se manifesta la sfârşitul veacului al X-lea, aducând cu dânsa, între altele, amintirea vechilor culturi şi superstiţii mistice, solitare, ale Asiei Mici, instinctul monahismului păgân de odinioară.

Dacă împăratul Nichifor Phokas era grec de origine, urmaşul său, Tzimiske, biruitorul asupra ruşilor aşezaţi în Bulgaria, ca înlocuitori ai ţaratului distrus, e un armean. În Filipopol şi pe aiurea se aşezaseră coloni anatoliţi, care aduc cu ei maniheismul, din care predica unui preot bulgar face erezia larg răspândită a bogomilismului. Dar şi reacţiunea

împotriva acestor vechi idei ale Asiei, în legătură cu teologia persană, o reprezintă tot asiatici: Pakurianos, întemeietorul mânăstirii Maicii Domnului de lângă Filipopol, călugării de pe Muntele Kyminas, în Anatolia, care au legături şi în Europa, poate Irina, ctitora contemporană a unei mânăstiri de femei în Tracia, şi acel Trapezuntin Atanasie, ocrotit de Mihail Maleinos şi, după acesta, duhovnic al lui Phokas, de la care începe athonismul religios.

Să mai însemnăm că, în cultura bizantină, spiritul grec, de discuţie filozofică, de libertate şi spontaneitate a analizei, de fecunditate a interpretării, încetează, şi în locu-i se impune supunerea iraţională la ordinele creatorilor de noi alcătuiri monahale. Originalitatea se mai poate căuta doar în modalitatea cu care se face jertfa plăcerilor vieţii, avântul în exagerăţiile renunţării.

Atanasie Trapezuntinul veni la 963, înconjurat de coprovinciali, apoi şi alţi reprezentanţi ai evlaviei particulare asiatice sosiră după dânsul. Ca intim urmaş desemnat, avea pe un Ioan, iberian. Între cele dintâi mânăstiri care se adăugară Lavrei lui se înscrie a Ivirilor, care pomeneşte ca întemeietor pe Ioan Tornikos, iber, şi pe Barasbatze, al cărui nume îi arată şi obârşia, şi cea a Castemuniţilor (din Castemuni). Un arab, Kutlumuz – după Cedren – făcu mai târziu, sub Alexie Comnenul, mânăstirea care-i poartă numele. Manuscrisele cele mai vechi, din al XI-lea veac, au adesea o provenienţă anatolică.

Avea nota ei deosebită această nouă fundaţie monahală? Ea a fost pusă în legătură cu Studion, mare mânăstire constantinopolitană întemeiată în veacul al V-lea şi ajunsă la mare însemnătate prin activitatea egumenului Teodor, din veacul al VIII-lea şi al IX-lea. Trebuie să ne gândim însă la valoarea intelectuală a conducătorilor şi locuitorilor acestui lăcaş tocmai pentru acest timp, la versurile vestite ale lui Teodor şi la bogatele produse de imitaţie ale atâtor alţi studiţi. La athoniţi

nu se găseşte nimic din acestea. Toţi sunt oameni de rând, doar printre dânşii vreun ctitor de clădiri (Atanasie însuşi pieri în ruinele celei dintâi biserici ale sale).

Nici caracterul harnic de cultură neobosită, de înlăturare a paraginei de ţinuturi pustii, care deosebeşte călugăria apuseană, nu-l găsim aici. Atanasie, urmând tradiţia legislaţiei lui Justinian, întemeiază pentru oaspeţii simpli ai colibelor fără nici o gospodărie, găsiţi de dânsul, chinovii, adică mânăstiri cu gospodărie, după modelul celei a studiţilor, asceţii trăind pe lângă ele şi independenţi de ele. Deşi o mânăstire poartă numele de Sfântul Sava, apărătorul focos al vieţii izolate, nu trăia aici spiritul pustnicului palestinian. Mânăstirile-şi aveau strânse legături cu locuitorii temporari ai muntelui, cu vlahii cu turmele lor, vânzători de brânză "valahică", pe care şi-i făcuseră "vecini", după moda bizantină, "dulopareci" ai lor, după ce, în cele dintâi timpuri, călugării abia erau îngăduiţi a sta de răul lor, oaspeţi mai vechi ai peninsulei, şi după ce fetele lor, îmbrăcate ca tineri păstori, tulburaseră şi mângâiaseră adesea chiliile părinţilor. Erau ei numai păstori, sau se adăuga şi un caracter naţional? Vecinătatea Tesaliei aromâneşti, nevoia pentru aromânii transhumanţi de a-şi găsi pentru o parte din an un teren muntos în apropiere, înlătură îndoielile cu privire la naţionalitatea lor. Şi din ce alt neam ar fi putut veni acei vlahi, pe o vreme când bulgarii erau urmăriţi cu înverşunare de revanşa imperială, până la nimicire, şi când grecii din oraşe aveau, desigur, altă grijă decât a vinde brânză călugărilor din Chalcidica? Gonirea vlahilor cu vitele întâmpină împotrivire din partea călugărilor chiar sub Alexie Comnenul. Ei petreceau, mâncau şi beau cu ciobanii, şi-i aveau de îndemână la toate. Să amintim că o istorie a Mânăstirii Esfigmenu, după izvoare vechi, cuprinde între cei dintâi sihaştri de pe Muntele Samaria, nu numai greci, sârbi şi ruşi, dar şi vlahi.

Un lucru deosebeşte, desigur, pe aceşti noi călugări. Ei nu-şi aparţin lor şi nu aparţin nici Patriarhului, împotrivă căruia se ridică nu numai o dată, izbutind a-l scoate din rosturile lor. Atanasie a venit aducând cu el o carte împărătească; *protosul*, căpetenia Muntelui, ales de fraţi, e întărit de împărat ca epitrop. Nici o jurisdicţie episcopală nu stăpâneşte Athosul; neînsemnatul ierarh de Hierissos intervine pentru hirotonii numai după cererea acestui "protos", aflat în legături directe şi strânse cu guvernul imperial. Împăraţii sunt ctitori de clădiri. Un turn al Lavrei e făcut de Tzimiskes însuşi. Phokas dăduse cutii de moaşte şi un metoh la Salonic. O altă donaţie imperială adause insula Sfântul Eustratie. Pantocratorul are de ctitori pe cei doi Comneni, Alexie şi Ioan, care se luptară în Asia cu turcii. Lângă împăratul Alexie Comnenul stătea Simion de la Xenofontul Athosului. Să ne gândim la pretenţiile unui Mihail Cerullarios, unui Photios, în veacul al XI-lea, la teoria pe care am mai semnalat-o – teorie influenţată de ideile apusene ce duceau la Papalitatea imperialistă a lui Grigorie al VII-lea –, care făcea din Patriarh izvorul întregii autorităţi, antecesorul şi superiorul în esenţă al Basileus-ului, şi vom înţelege nevoia pe care o simţeau aceşti împăraţi, dintr-o epocă de avânt, de cuceriri la Dunăre, de cruciade în Siria, de combatere a musulmanilor şi bogomililor, de a-şi avea miliţia lor religioasă, în sensul dreptului lui Justinian şi în direcţia intereselor puterii civile.

Dar în curând Athosul pierdu caracterul unei fundaţii imperiale. Între cele mai vechi mânăstiri, e cea rusească, Rhossikon. Înainte de conversia politică, integrală a naţiei ruseşti, sub Vladimir, urmaşul lui Sviatoslav, cel izgonit de bizantini din Silistra, se strânseseră aici ruşi, poate din prinşii de război ai lui Tzimiske şi din creştinii care nu voiră să-şi urmeze cneazul în retragerea lui. Era cel dintâi element străin de imperiu care-şi făcea un cuib la Athos. Noii convertiţi porniră îndată să facă prozelitism pentru părăsirea vieţii de lume, plină

de păcate. Se spune că un rus pătrunse în Serbia, la o sută de ani după descălecarea la Athos a lui Atanasie, şi determină vocaţia călugărească a lui Raţco, fiul Marelui Jupan şi organizatorul sârbesc Ştefan Nemania. El fugi de la Curte şi, ajuns la limanul mântuirii, luă numele Sfântului Sava din Palestina. De atunci n-a mai părăsit mânăstirea, de limbă grecească, Vatopedi ("câmp de spini"), unde se aşeză între ceilalţi urmaşi ai lui Atanasie, făcându-şi mai târziu şi sihăstria, cu chilie, şi biserica Sfântul Sava, lângă Karies ("Nucet"), Orahoviţa sârbilor, centrul de la început al Sfântului Munte. La 1197, şi tatăl său îl urmă acolo, după ce, călugărit de episcopul său, el petrecuse un timp în ctitoria sa de la Studeniţa. Femeile nefiind îngăduite la Athos, soţia lui Nemania, Ana, rămase ea însăşi călugăriţă în Serbia.

Acum se întemeie la Athos şi mânăstirea sârbilor, Hilandarul, care nu însemna totuşi o aşezare naţională, cu caracter politic. Nu numai pentru a avea locul pe pământul Imperiului şi o posesiune dincolo de graniţele sârbeşti, lângă Pizren, dar şi pentru a se recunoaşte şi acestei ctitorii caracterul de "mânăstire împărătească", a trebuit o diplomă de la Alexie al III-lea Angelos. Urmaşii lui Nemania, până la 1300, făcură şi înnoiră biserica şi adausele ei.

Patru ani după moartea bătrânului Jupan, latinii se aşezau în Constantinopol, dar Peninsula Chalcidică nu atârnă de acum înainte de noul împărat, ci de alt potentat latin, de regele italian din Salonic, care îngădui baronilor şi episcopilor săi a-şi clădi castelul în faţa zidurilor bizantine ale mânăstirilor de o intransigentă ortodoxie, care trebuiau să plătească dăjdii neobişnuite. Pe când episcopul catolic de Samaria, zisă şi Sebastia, exercita drepturi episcopale la Athos, pe când călugării intransigenţi aveau să sufere prigoniri şi închisori de la comandantul garnizoanei france, ca acel Macarie din "Muntele cel Bun" (Kalorites), care-şi plânse în versuri suferinţele, papa îşi însuşi drepturi de ocrotire şi de control

asupra comunității, îngăduind, în adevăr, fraților, la 1208, să nu atârne de acel episcop, ci, așa cum ceruseră ei, numai de împărat, fie și de cel latin, eretic. În sfârșit, la 1210, după o nouă hotărâre pontificală, o garnizoană latină fu așezată în castel de împăratul Henric, sub un șef care atârna feudal de Salonic. La urmă, Athosul pare să fi scăpat însă și de aceasta, cum scăpă de uzurpația catalanului Berenguer d'Entenca. Apoi, după ce, în aceste regiuni, fiind înfrânți "imperialii" greci din Epir, puterea trecu asupra țarului din Târnovo, Ioan Asan, se încercă supremația mitropolitului bulgar din Salonic, dar se dădu de călugări o luptă învingătoare împotriva acestuia, luptă în care iarăși nu era vorba de bulgarism și grecism, cum nu fusese vorba nici înainte de bizantinism și latinism, ci de independență monahală și de cotropire episcopală.

Paleologii aduseseră cu ei nu numai trecătoare încercări de unire cu Roma, deci pedepsirea athoniților intransigenți care le stăteau în cale, ci și legătura cea mai strânsă cu Patriarhia, care, într-adevăr, timp de aproape două sute de ani, îl cuceri necontenit pentru folosul și prestigiul Imperiului. De la început, după prada aventurierilor catalani, Athosul a fost sacrificat. Actul de la 1312 îl supune autorității "Bisericii celei Mari".

În acest timp, însă, Muntele Sfânt capătă o însemnătate literară și artistică pe care n-o avusese până atunci. Aici a trăit Sfântul călugăr Petru. Viața lui a fost scrisă de marele reprezentant al doctrinei mistice isihaste, ce dădea atunci lupta ei hotărâtoare, Grigorie Palamas, care, el însuși, ucenic al hagioritului Teolipt, își petrecu viața între părinți. Întreaga populație monahică luă partea lui împotriva lui Nichifor Gregoras, și aici alcătui ieromonahul Constantin lucrarea sa împotriva "scrisului mincinos" a lui Gregoras. Marcu, egumenul din Lavra, se însemnă și el între polemiștii acestui timp iritat. Dușman al latinizaților Varlaam și Akindynos, însuși împăratul uzurpator Ioan al VI-lea Cantacuzino își petrecu o

parte din ultimii ani la Athos, ca monahul Ioasaf Christodulos, "robul lui Dumnezeu", scriind împotriva musulmanilor şi a evreilor. Patriarhul său (de la 1353, restabilit în 1364, retras în 1375 şi decedat în 1379), Filoteu, zis Kokkinos, venea şi el, ca şi Isidor şi înaintaşul de la începutul veacului, Atanasie, de la Athos, deşi era un convins palamit. Se adaugă şi o subtilă dispută de cult între călugări.

În aceste certuri, în care sârbii au avut un rol special, protul Athosului îşi pierdu locul, fiind scos de Patriarh. După ce, pe la 1320, sârbii zugrăviseră din nou Vatopedul, şi Ştefan Uroş întărise, la 1343, privilegiile Hilandarului, Ştefan Duşan, ţarul sârbesc, dărui în 1345, la Philotheu, lemnul crucii, ca înnoitor al timpurilor când doi prinţi sârbeşti stăteau în chiliile muntelui şi ca urmaş al stăpânitorilor Macedoniei şi Salonicului. Acesta e sensul vizitei pe care o făcu el, împreună cu soţia sa, după încoronarea ca ţar, în 1347, ca reprezentant al neapăratei protecţii imperiale.

După moartea lui Duşan însă, Biserica sârbească era să se întoarcă, prin Despotul Uglieşa, căruia i se atribuie clădirea lăcaşului Simonpetrei, la Patriarhie, de care se desfăcuse. Ca urmare, Constantinopolea bisericească supuse iarăşi, la 1368, Sfântul Munte episopului de Hierissos. Dăruindu-i, în acelaşi timp, metoace constantinopolitane, ca în 1367, sub Patriarhul Filoteu, apoi, la 1375-1378, înlocuind la Ivir călugării asiatici cu greci, se lucra astfel la integrarea acestei organizaţii separatiste în viaţa generală a Bisericii celei Mari. Totuşi, la 1380-1385, şi Trapezundul căută să aibă sucursală monastică la Athos. Împăratul Alexie Comnenul ajută pe un călugăr din Castoria să-şi clădească acolo o mânăstire, "a lui Dionisie", şi pe fratele acelui călugăr, să ajungă mitropolit de Trapezund. Se păstrează încă actul fundaţiei, din 1374. Dar sârbii păstrară încă în mânăstiri un mare rost, care era socotit primejdios, până la 1370. În 1369, Împăratul Serbiei, Uglieşa, ctitor la paraclisul Anarghirilor de la Vatoped, apoi la Simonpetra, dăduse

posesiuni Cutlumuşului. Fiica cneazului Voihna, călugărită ca Eufemia, făcea în 1399 daruri la Hilandar. Cât priveşte pe bulgari, la 1342, ţarul cel tânăr, Alexandru, ar fi făcut danii Zografului, insistând asupra faptului că Athosul era al mai multor limbi: greci, bulgari, sârbi, ruşi, iviri.

("Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice", Seria II, Tomul XXXVI – 1913-1914)

FRĂMÂNTĂRI ŞI SPERANŢE LA ATHOS

Axente Frunză

Din Peninsula Chalcidică – partea de miază-zi a Macedoniei – înaintează în apele arhipelagului trei peninsule mai mici, trei limbi de pământ.

Dintre acestea, cea de la răsărit, care de departe, dinspre insula Tasos, seamănă cu un enorm animal zburlit, cu capul învăluit în nori, iar pe cer senin, cu o colosală biserică veche, cu vârful clopotniţei înfipt în tăria cerească, se numeşte Muntele Athos.

Întreaga Peninsulă Athonită are vreo şaizeci de kilometri în lungime, vreo zece în lăţime, iar la nord, la unirea cu continentul, nu e mai lată de trei kilometri.

Începând de la nord, pe o lungime de aproape doisprezece kilometri, peninsula de abia se ridică deasupra mării şi e aproape plană. De aici sau de la marea stâncă Megali Vegla, se ridică un şir neîntrerupt de munţi, ajungând până la 1000 metri. La partea extremă de sud, deodată se ridică Athonul, înalt de peste două mii de metri, pe vârful căruia, în antichitate se afla templul unui zeu păgân, iar azi mica bisericuţă a Schimbării la Faţă.

Izolată de lume prin pereţi şi stânci înalte, Peninsula Athonită trece drept inabordabilă şi, prin aspectu-i inospitalier, inspiră un fel de frică religioasă. Pe lângă malurile-i abrupte, se

înregistrează adesea naufragii zguduitoare. Întretăiată pe toată întinderea de văi piezişe şi prăpăstii ameţitoare, deghizate pe alocuri de păduri nepătrunse, peninsula a posedat totdeauna bogăţia de frumuseţi a Traciei Vechi, spre care se îndrepta de atâtea ori visul lui Virgiliu. Pe când Athonul, cu vârfu-i bătut de fulgere şi socotit cel mai înalt munte din lume, servea drept punct de orientare neastâmpăraţilor fii ai Eladei, în zbuciumul lor pe toată jumătatea de nord a arhipelagului. Se afla chiar un far sus, lângă templul lui Zeus, şi încă la luarea Troiei – spune legenda – semnul dat printr-un foc mare de pe vârful Idei se repeta şi pe vârful Athonului, de unde era văzut tocmai în Peloponez, vestind pe Clitemnestra că-i vine bărbatul.

Învăţaţii caută până astăzi prin defileurile locuite odinioară de greci tesaoliţi şi barbarii traci urme de civilizaţie şi oraşe dispărute.

Unele dintre aceste oraşe ar fi avut nume foarte sugestive, Aeroathoon ("situat pe vârfuri"), altele ar fi excelat prin comerţ sau ar fi jucat un rol însemnat în războaiele medice.

Cât priveşte minunea cea mare cu calul lui Xerxe, satiricul Juvenal, care nu-şi prea stiliza părerile nici în alte privinţe, spune că-i curată minciună grecească, născocită şi umflată de şcoala retorică.

Dacă a existat o civilizaţie veche, ea pare să fi fost de scurtă durată, căci frumoasele "oraşe" citate de Herodot şi Tucidide, iar mai târziu de Strabo şi alţii, Pliniu, în secolul I d. Hr., abia le mai găseşte sau le găseşte cu alte numiri.

De aici încolo, despre zburlita peninsulă nu se mai aude nimic, sau mai nimic, fie că, mai ales în epoca invaziilor, va fi fost rău pustiită, fie că va fi fost ocupată de o populaţie puţin ispitită de patima gloriei. Despre Muntele Athos nu se mai pomeneşte nici în proză, nici în versuri. În tăcerea veacurilor sălbatica peninsulă, martoră a sângerosului cult tracic, devine cu încetul loc de reculegere, de mântuire creştinească, de ispăşire a păcatelor.

Călugării susţin că luminile Evangheliei pătrund în Muntele Athos mai curând decât oriunde, şi însăşi Fecioara Maria botează pe păgânii din aceste coclauri, sosind pe o corabie fără cârmă, condusă numai de Pronia cerească.

Cât priveşte vechimea mânăstirilor, călugării nu se sfiiesc a le găsi aici încă de pe vremea lui Constantin cel Mare.

Cum însă succesorul acestuia, Iulian Apostatul, le distruge, Maica Domnului iar trebuie să intervină. O furtună surprinde pe mare, pe lângă insula Tasos, pe fiul împăratului Teodosie I, pe Arcadie, care recurge la Maica Domnului, implorând-o să-l scape. Scumpa odraslă împărătească este salvată şi depusă pe malul mării.

Se ştie cu ce s-a ales Imperiul de Răsărit de la tânărul Arcadie, dar călugării de la Muntele Athos au câştigat. Chiar pe locul unde fusese descoperit tânărul naufragiat, împăratul Teodosie a construit o mânăstire, care, după cum susţin călugării athoniţi,n-ar fi alta decât actuala Mânăstire Vatoped.

Etimologia Vatopedului, dată de evlavioşii filologi athoniţi, care surâdea atât de plăcut călugărilor greci, nu mai este admisă astăzi; nu mai este admisă nici vechimea aşa de mare a mânăstirii.

Realitatea este cu totul alta. Abia prin secolul al VII-lea sau al VIII-lea, iar după acte autentice tocmai în secolul al IX-lea, călugării greci se hotărăsc, în sfârşit, să-şi fondeze o împărăţie proprie.

Apar, la început numai treptat şi în grupuri mici, şi abia cu timpul colonii mai însemnate. În Muntele Athos, noile colonii au apărut sub formă de mici republici, fiecare cu biserica şi sfinţii ei, ca în Grecia veche. Iar când episcopul din Hierissos, de la nordul peninsulei, încearcă să formeze o mică monarhie, supunând autorităţii sale pe coloniştii răspândiţi prin văgăunile muntelui, greci, geloşi ca întotdeauna de independenţa lor sau deprinşi a suporta şi cel mai greu jug, dar numai de la mici tirani, pe care într-o bună zi îi pot alunga

şi arunca de pe o stâncă, încep o gură şi o zarvă care ajunge până la Constantinopol. Atunci împăratul Leon Filozoful (912-959) intervine. Eliberează pe călugări de tirania episcopului din Hierissos şi le dă un şef propriu, cum vor ei, un protos. Îl pun, însă, sub atârnarea patriarhului din Constantinopole, o atârnare, de altfel, pur nominală; le dau, cu alte cuvinte, o autonomie, pe care nu încearcă să o reducă mai târziu nici chiar sultanii. Deocamdată, treburile călugărilor încep să meargă bine, mânăstirile se înfiinţează cu repeziciune una după alta, încât rămâne de lămurit care ar putea pretinde astăzi la o vechime mai mare, la sfinţenie mai mare: Lavra sau Vatopedul, Ivirul, sau Xeropotamul? Se admite, totuşi, ca cea mai veche Lavra, înfiinţată pe la 960, după care ar urma celelalte trei, şi după ele Esfigmenul şi celelalte.

Progresul călugăresc şi intensitatea de energie manifestată în opera de mântuire se resimt de o expansiune juvenilă, puţin potrivită călugăriei, şi pun pe gânduri lumea evlavioasă. Atunci, călugărul Atanasie, celebrul stareţ al Lavrei, om sfânt şi mână de fier, întocmeşte un regulament sever, căruia i se supun călugări de sub conducerea sa mai mult, reuşeşte, printr-un ordin al împăratului, să-l impună şi altor locaşuri, existente sau pe cale de a se înfiinţa.

Cu toată severitatea noilor pravile, cu toată grija şi dărnicia împăraţilor, mai ales a lui Alexie Comnen (1118), care nu cruţă nimic pentru sfintele locuri, mântuirea merge greu. Călugării cred că raiul a şi sosit, nu se mai gândesc decât la plăceri. Pildele rele se înmulţesc, încercându-se noi şi aspre măsuri de îndreptare.

De astă dată – cine ar putea-o crede – dezordinile ar coincide cu apariţia noastră, a românilor, pe arena istoriei universale. Ar fi nimerit la această epocă, tocmai în pustietăţile Sfântului Munte, o ceată rătăcitoare de păstori valahi – cam trei sute de familii –, ciobani de ai noştri, oameni harnici şi cu frica lui Dumnezeu. Dar pe lângă renumele ademenitoarei

urde româneşti, introduc – fără să vrea şi fără să ştie – şi gusturi şi moravuri dăunătoare mântuirii. Şi nu atât ciobanii ar fi fost de vină, cât mai ales tinerele ciobăniţe, a căror evlavie ar fi scos pe călugări din minţi şi ar fi dat naştere la adevărate ispite diavoleşti. Iar când intervenea severa autoritate a stareţilor şi mişcătoarea despărţire dintre cei vinovaţi, s-ar fi auzit plânsete şi bocete, pe care le înţeleg numai cei ce au fost cândva nevoiţi să schimbe deodată dulcele fruct al păcatului, cu amara cupă a mântuirii.

Lăsând la răspunderea altora exactitatea faptului, observăm că izgonirea din Sfântul Munte a femeilor şi a oricărei fiinţe de sex feminin – supuse voinţei omului –devine de astă dată fapt îndeplinit şi irevocabil, şi că, de aici înainte Muntele Athos capătă numele definitiv de sfânt: Aghion Oros, în greceşte, Sfeta Gora, în bulgăreşte şi sârbeşte, Sviataia Gora, în ruseşte, Monte Santo, în italieneşte, Sfântul Munte în româneşte.

De aici înainte, neamul călugăresc se mai poate înmulţi numai prin imigrări, care sporesc mereu din Serbia, din Bulgaria, din Rusia, bineînţeles, Valahia şi Moldova, ba şi din Georgia şi Italia.

Din această epocă începe şi construirea celorlalte mânăstiri mari, rămase celebre până în ziua de astăzi. Ruşii ridică Mânăstirea Rusicon sau Russic, cu un trecut tulburat şi dramatic; Ştefan Nemania, jupanul sârbilor, fondează Hilandarul, iar Amalfitanii, veniţi din Italia, pe la 1204, clădesc Malfino, astăzi în stare de ruină.

Ne-am putea opri puţin asupra neînţelegerilor, chiar luptelor – omeneşti, dar fireşti – dintre naţiile deosebite din Sfântul Munte. Dar în această epocă instinctele etnice sunt în letargie. Călugării uită de ţările lor, uită de alte împărăţii, afară de împărăţia cerului; şi dat fiind că Sfântul Munte aparţine mai mult grecilor, toţi devin aceeaşi naţionalitate, adică greci. Apar lupte etnice mult mai târziu. Chiar

sângeroasa luptă dintre greci şi ruşi, de pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, se datoreşte nu atât conştiinţei etnice, cât temperamentului aprins şi arţăgos al călugărilor greci.

Românii sunt scutiţi de ambiţii naţionale şi pământeşti, iar banii româneşti încep să curgă, poate, înainte de Neagoe-Vodă, spre Sfântul Munte, dar nu fac să răsară nici o mânăstire românească, pe când slavii îşi înalţă cel puţin câte una.

Despărţite de lume prin malurile aproape inabordabile ale Muntelui, sprijinite de simpatiile de afară, mânăstirile athonite duc deocamdată o viaţă liniştită şi plină de evlavie, al cărei răsunet umple tot Orientul. Numai din când în când au avut călugării de suferit din partea piraţilor, şi în prima jumătate a secolului al XIII-lea din partea Imperiului Latin. În contra piraţilor, mânăstirile au ziduri solide, mai târziu şi tunuri, iar Imperiul Latin dispare curând, împreună cu cruciaţii care-l fondaseră. Cruciaţii lasă abia câteva amintiri triste, cum tristă e şi ruina mânastirii lor, Malfino. În schimb, când după căderea Imperiului Latin, tronul bizantin revine dinastiei Paleologilor, călugării athoniţi ajung la aşa grad de prosperitate şi la atâta influenţă la Constantinopole, încât nu se petrece act mai însemnat la curte fără să se ţină seama de sfatul sfinţilor din Muntele Athos. Şi nu-i de mirare: printre aceşti sfinţi se află un Nemania, fost jupan al sârbilor, sau învăţaţi ca istoricul Nicefor Gregoras.

Venirea turcilor păru fatală. Armatele turceşti au procedat, cum au procedat de atâtea ori şi cele creştine: au prădat, au jefuit, au omorât. Sfântul Munte era în pragul pieririi.

Dar călugării au aranjat şi de această dată lucrurile. Stăpânind darul politicii din moşi strămoşi, înainte de a se auzi de neamul turcilor, călugării greci au izbutit să încânte pe Mahomed al II-lea aşa de bine, încât turcul a rămas cu gura căscată, când s-a văzut comparat cu cel mai mare erou din lume, despre care auzise, se vede, şi el, cu Alexandru al Macedoniei.

Cum turcul a rămas foarte mulţumit de purtarea proistoşilor, cu plăcere le lasă neatinsă autonomia, şi mai cu plăcere

li se încuviinţează şi o altă cerere, la care nu se aşteptau: ca picior de femeie în Sfântul Munte să nu calce.

Vor fi urmat şi alte barbarii? Se poate. Dar sultanii au luat măsuri severe, iar Selim al II-lea când vizitează Muntele Athos, se arată cu mult respect faţă de sfinţeniile creştine şi, în general, stabileşte faţă de călugări o linie de purtare dreaptă şi omenească.

De aici înainte o singură grijă şi îndatorire mai au călugării: haraciul. Îl plătesc foarte regulat, mulţumită ajutoarelor date de principii creştini şi cu mărinimie de domnitorii noştri.

Se mai întâmpla ca administraţia să tulbure din când în când liniştea mânăstirilor, dar lucrurile se aranjau de minune: pe de o parte, arta călugărească de a veni cu bacşişul tocmai la timp, pe de altă parte, faptul că în Sfântul Munte intrarea femeilor fiind cu totul oprită, turcii nu se pot oploşi aici. Chiar caimacânul, reprezentant oficial al Sultanului, s-a considerat aici mai mult ca exilat, decât ca autoritate. S-a amestecat în daraverile Muntelui cât mai puţin, ca să lipsească de la post cât mai des.

Alte nemulţumiri? Alte tulburări? Curente noi, disidenţe religioase, erezii? Sfântul Munte n-a cunoscut alte tulburări religioase, afară de secta Bogomililor, alt curent, afară de curentul trecător al tăcuţilor, curente cu totul nevinovate şi apărute înainte de venirea turcilor. Pierdut în mijlocul oceanului otoman, Sfântul Munte a fost păzit aşa de bine de pierzătoarele curente ale Luteranismului şi subversivele idei ale voltairienilor încât, în mijlocul fierberilor generale a secolului al XVII-lea şi al XVIII-lea, rămâne far neclintit al credinţei pravoslavnice şi aruncă luminile lui până în întunecimile cele mai profunde ale Carpaţilor şi mai departe, peste stepele mute ale Rusiei. Din partea curentelor eretice sau subversive nici o supărare.

Alte bucluri, alte ispite pierzătoare, aproape fatale, pândesc sfinţenia călugărească din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Ca o molimă se răspândeşte luxul şi destrăbălarea în întregul Munte, ca o pedeapsă a lui Dumnezeu cresc procentele datorate evreilor din Salonic, aducând o sărăcie şi o pustiire necunoscute până atunci.

Lăsând tot la răspunderea altora şi această constatare şi mărginindu-ne a crede că de vină, nici de data aceasta, n-a fost turcul, nici pierzătoarele idei voltairiene, ci curata ispită diavolească, se pare că lupta cu diavolul era pierdută şi că marele astru al Ortodoxiei era expus definitiv pieirii.

Dar intervine un popor mic, ce nu o dată încrucişase sabia cu duşmanul Crucii, şi care ar fi încrucişat-o şi acum dacă nu s-ar fi schimbat însăşi arma în luptă, care nu mai era sabia, ci punga.

Acest popor, cu gură rea, dar cu inimă de aur, care nu o dată a prihănit cele sfinte, dar şi-a dat pentru ele banul şi sumanul, popor pe care mai adineauri l-am văzut apărând pe arena istoriei cu neîntrecuta lui urdă ciobănească şi introducând ispita prin ademenitoarele catrinţe ale ciobăniţelor, nu era altul decât românii.

Modestia ar trebui să ne împiedice de a ne cânta dărnicia, lăsând pe alţii să judece.

Adăugăm numai că prin domnitorii noştri, recrutaţi dintre cei mai evlavioşi fii ai Fanarului, noi nu numai că am trezit Sfântul Munte la viaţă (după cum am trezit şi alte mânăstiri din Orient), dar prin banii noştri şi supremaţia ce o dă banul, am făcut şi pe alţii, ruşi, sârbi, bulgari, să-şi piardă mânăstirile în favoarea grecilor.

Această supremaţie morală şi mai ales materială n-a ticnit până la urmă nici grecilor. Simţindu-se stăpâni, aproape fără rivali în tot Muntele, văzându-se proprietari de nenumărate moşii în tot Orientul, iar la sfârşitul secolului al XVIII-lea reuşind să distrugă într-o luptă sângeroasă pe toţi ruşii de la

Sfântul Pantelimon, călugării greci s-au considerat a fi o mare putere. La 1821, când Grecia ridică steagul răscoalei şi independenţei, călugării athoniţi sar şi ei în ajutor. Semeţia călugărească nu rămâne nepedepsită. Turcii invadează Muntele, pradă mânăstirile, impun despăgubiri de război, batjocoresc sfinţeniile creştine, ard manuscrisele. Şi dacă nu interveneau Puterile creştine, turcii nu lăsau poate piatră peste piatră. Aripile morţii mai fâlfâiră încă o dată deasupra mânăstirilor, dar ajutorul creştinătăţii, şi în special al Rusiei, sileşte din nou pe turci să le redea linişea.

În general, stăpânirea turcească a avut asupra Sfântului Munte o singură influenţă dezastruoasă, dacă poate fi numită aşa. A făcut să dispară, încetul cu încetul, orice urmă de cultură. Manuscriptele vechi, doveditoare de existenţa unor oameni culţi, care odinioară citeau în această pustietate pe Homer, pe Sofocle şi Aristotel, sunt lăsate acum pradă rozătoarelor.

Pe de o parte, graţie autonomiei respectată de Poartă, pe de altă parte, graţie naivităţii culturale a românilor şi ruşilor, care vin în ajutor tocmai la timp, graţie apoi neclintitei pravoslavii şi simţului de conservare, mânăstirile din Muntele Athos îşi urmează înainte existenţa de mult milenară şi înfruntă cu nepăsare duhul pierzător al vremurilor noi. Mai mult, mânăstirile athonite nu numai că nu dau îndărăt în faţa ateismului şi darwinismului din secolul al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, ci, dimpotrivă, în plină înflorire a aeroplanelor şi a razelor X, capătă un avânt mai puternic. Tocmai astăzi ele sunt stăpânite de o patimă nouă pentru construcţii, adăpostesc o populaţie de patrusprezece mii de locuitori şi ard o cantitate de lumânări şi de tămâie potrivită nesfârşitului noian de păcate câte se comit şi se îngrămădesc mereu şi fără de preget pe această întinsă şi întunecată vale a plângerii, care este lumea.

Să ne oprim la numărul populaţiei. Privită istoriceşte, chestia devine interesantă, dar cine poate şti când şi cum s-a

făcut că populaţia Lavrei, de pildă, care număra într-o vreme o mie de călugări, s-a redus astăzi, cu toate bogăţiile ei, la vreo sută, sau de ce schitul Sfântul Andrei creşte aşa de vertiginos, ajungând la o mie (după unii o mie şi cinci sute) de călugări?

Din nefericire, nu se poate şti cu precizie nici populaţia de azi. Incertitudinea vine şi din pricină că numai proistoşii au fost întrebaţi, şi adevărul, unui străin mai ales, proistosul niciodată nu-l spune. Este greu de aflat adevărul şi de la ceilalţi, chiar de la ai noştri. Conduşi de aceeaşi credinţă, dau cifre după împrejurări: când cer ajutor de la Stat, dau cifre exagerate, iar când caimacanul trimite după bir, cel puţin jumătate din călugări se dovedesc a fi morţi.

Niciodată nu se ţine seama de aşa-zişi siromachi (sau "trăistari"), călugări vagabonzi, adesea peste o mie la număr, care, deşi dispreţuiţi şi oropsiţi de către cei mari, se pot prezenta odată (se înţelege, pe cealaltă lume) cu revendicări întemeiate pe drepturi solide şi reale: evlavie, posturi – mai ales posturi – , rugăciuni etc., care le dau dreptul de a fi socotiţi călugări.

Se poate lua ca număr real patrusprezece-cincisprezece mii, dintre care cam 8500 ruşi, 4500 greci, 800-900 români, cam 200 de bulgari, iar restul sârbi, georgieni etc. Din cei 850 de români, sunt din Regat vreo 300, de peste munţi 40-50, iar restul basarabeni, răspândiţi prin toate mânăstirile şi văgăunile Muntelui.

Am amintit despre naţionalităţi pentru că, de la o vreme, acest lucru a apărut şi acolo. Cum am mai spus, grecii, singurii conştienţi de naţionalitatea lor, au pus stăpânire pe toate locaşurile ridicate sau susţinute de alte ţări, devenind de pe la începutul secolului al XIX-lea stăpâni exclusivi ai Sfântului Munte. Luptele naţionale, trezite în lumea dinafară, s-au resimţit şi aici, luând forma ciocnirii dintre trufia grecilor şi încăpăţânarea celorlalţi călugări. Ruşii au ridicat cei dintâi steagul neamului lor, şi ca un potop au năvălit până în inima

peninsulei, introducând bogăţia de construcţii, moravurile şi chiar moneda lor. Bulgarii au început să ameninţe de la nord. Şi azi mânăstirea bulgărească Zograful nu-i mai puţin dârză decât Sofia printre regatele de la Dunăre. Tot aşa de dârz este şi Hilandarul sârbilor, cu cei treizeci de călugări ai lui.

Dar românii? E greu de închipuit mâhnirea sufletelor evlavioase, dezastrul sufletesc al bieţilor oameni, care, singuri în tot Sfântul Munte, n-au mânăstiri, n-au reprezentant, n-au vot. "Străini în ţară străină", românii singuri se ştiu ţinuţi "de pomană", ştiu că pot fi izgoniţi oricând. Chiar marele nostru Prodrom şi tot aşa de pricopsitul Lacu nu-s decât simple schituri care atârnă de bunul plac al mânăstirii suverane, cu drepturi de simplă vasalitate, plătind embatic la rând cu orice chilie sau colibă, putând fi evacuate la orice moment. Parcă n-am fi creştini.

Dar sunt tari şi românii basarabeni, care, ca într-un cerc de fier, au prins mai tot nordul şi apusul Athonului (locaşurile: Catafighi, Provata, Lacu, Turlutuiu, Prodrom, Vigla etc), ocupând partea cea mai sălbatică, dar şi cea mai frumoasă a Sfântului Munte. "Stăpânim Athonul cu toată zavistia grecească". Până când?

Partea cea mai înaltă, reduta cea mai crâncenă, unde se încrucişează fulgerele şi cu zgomot se rostogolesc stâncile de marmură ale Athonului, o ocupă mai ales pustnicii basarabeni.

Aceştia sunt singuraticii. Ferice de cei ce au avut norocul să dea peste asemenea locuri, care au avut bărbăţia să se aşeze pe asemenea înălţimi. E grea viaţa între cer şi apă, pe stâncile sterpe ale Chiraşalei, sub ploaia de trăsnete şi vijeliile apelor, dar ochiul muritor care n-a văzut încă frumuseţile firii răspândite de mâna largă a creaţiunii în mijlocul căreia trăiesc aceşti oameni, n-a simţit atingerea zilnică de sufletul nemijlocit al Dumnezeirii.

Locaşurile din Sfântul Munte sunt diferite. După drepturi şi importanţa politică, există următoarele tipuri:

Douăzeci de mânăstiri sau mânăstiri propriu-zise, aşezate pe malul sau în apropiere de malul mării, în jurul peninsulei, împărţind muntele în proprietăţi sau moşii aproape egale. Mânăstirile sunt singurele proprietare de pământ; singurele cu dreptul de a-l închiria la cele mici: schituri, chilii, colibe; singurele care au toate drepturile politice; singurele care au câte un deputat în parlamentul Muntelui.

Aceste douăzeci de mânăstiri, între care şaptesprezece greceşti, una rusă, una bulgară, una sârbă, sunt celebrele mânăstiri din Muntele Athos, cu numărul lor nesfârşit de icoane făcătoare de minuni, cu moaşte, bucăţi din Lemnul Sfânt, agheazmuri, evanghelii aurite şi un număr însemnat de manuscrise preţioase, dar deteriorate azi şi ţinute ascunse sau arătate numai după mari greutăţi, în urma intervenţiilor şi împuternicirii căpătate pe cale oficială, sau hatâruri şi bacşişuri.

După situaţia geografică, mânăstirile se împart în două grupuri: Pe malul apusean, începând de la nord la sud: Zografu (bulgărească), Constamonitu, Dochiaru, Xenofon, Rusicon (rusească), Xeropotam, Simonpetra, Sfântul Grigore, Dionisiu, Sfântul Pavel. Pe cărarea de răsărit: Hilandar (sârbească), Efigmen, Vatoped, Pantocrator, Stavronichita, Ivir, Cutlumuş, Philoteu, Caracalu, Lavra – aceasta din urmă aproape de colţul sudic al Peninsulei.

Un număr de 11-14 schituri, număr discutabil pare-se, din pricina rangului ce şi-l însuşesc unele dintre ele. Schiturile sunt lipsite de proprietate, n-au nici un drept politic, nici un deputat, cu toate că unele au o populaţie monahală foarte mare. De aceea, un schit ca Sfântul Andrei, cu o populaţie de peste o mie de călugări, n-are drept de vot, pe când mânăstirea Hilandar, numai cu treizeci de călugări, are aceleaşi drepturi ca şi Russiconul, care are peste două mii de locuitori.

Sunt cam două sute de aşa-zise chilii, mici mânăstiri cu câte patru-cinci, mai rar 20-25 de călugări, stabilite pe locuri închiriate de la mânăstiri, şi toate aşezate prin părţile cele mai sălbatice ale Muntelui. Originea lor, ca şi a unora dintre schituri, poate să fie foarte veche. Împrejurările istorice însă şi încălcările exercitate de vecinii mai puternici le-au oprit de a se dezvolta şi le-au redus la starea de mici filiale, cu o existenţă foarte precară. Stareţul chiliei închiriază bucăţica de pământ din jurul lui, de obicei pe viaţă, se socoteşte însă proprietar al chiliei şi are dreptul să lase chilia moştenire vreunui "ucenic", care la rândul lui o poate transmite altuia, dacă acesta poate plăti chiria. În realitate, mânăstirea uzează de drepturile ei de proprietar cum vrea, urcă chiria după plac, uneori o evacuează cu forţa sau o desfiinţează. În general, chiliile sunt foarte exploatate de stăpânii lor, n-au nici un drept politic, n-au alt recurs decât la Dumnezeu.

Peste 500 de aşa-numite colibe, lipsite de biserici şi aşezate prin locuri pustii, închiriate tot de la mânăstiri. Colibarii trăiesc câte doi, trei, mai rar câte unul.

Peşteri, vreo 10-20, după epoci. Numite astfel după forma lor, peşterile au ceva înrudit cu chiliile, întrucât unele au biserici, şi cu colibele, când n-au biserici, şi-s adesea simple vizuini, cu totul ascunse de ochii lumii. Unele, prin trecutul şi sfinţenia lor, sunt celebre. Chiar colibarii plătesc (Dumnezeu ştie de unde) dări către mânăstire. Unii sunt evacuaţi cu forţa, alteori trăiesc în ascuns (au şi unde se ascunde), sau trec din loc în loc.

Autoritatea cea mai mare e Caimacanul, reprezentantul Sultanului, azi, se înţelege reprezentantul guvernului grec, însărcinat cu poliţia, cu strângerea birului, controlul poştei şi vămilor. Dar Caimacanul, din "interese familiale", e veşnic în concediu, deci, din partea autorităţii supreme, călugării n-au multă supărare.

Liberându-se de sub autoritatea episcopului din Hierissos încă de la fondarea primelor mânastiri mari, liberându-se şi de aşa-zisul Protos, cu apucături de monarh, păstrând faţă de Patriarh o supunere curat nominală, cele 20 de mânăstiri, geloase fiecare pe independenţa ei, şi-au ales un corp deliberativ comun, un parlament, numit Protata, sau Kino, în care rezidă azi cei 20 de deputaţi sau antiprosopi, prezidaţi de câţiva epistaţi, însărcinaţi cu conducerea generală a Muntelui, dar fără cel mai mic amestec în administraţia interioară a fiecărei mânăstiri în parte.

Numărul de 20 de mânăstiri şi 20 de deputaţi, stabilit definitiv încă din secolul al XVI-lea, ţine echilbrul politic al Sfântului Munte. În afară de grave zguduiri şi cataclisme, nici o putere pământească n-ar fi în stare să dea rangul de mânăstire unui schit, oricât de mare şi oricât de bogat ar fi.

După constituţia internă, sunt două tipuri: mânăstirile aşa-zis idioritmice, în care supravieţuieşte nesfârşita varietate de republici antice, de tip ionian, cu sfinţi protectori locali, cu tot cortegiul aparatului politic şi moravurile unui popor a cărui deviză este libertatea.

Lăsând pe seama istoricilor descrierea luptelor pentru desfiinţarea tiraniilor de pe vremuri, constatăm că toate, sau aproape toate, cele 17 mânăstiri greceşti de azi au un regim mai mult sau mai puţin democratic şi republican, unde opera mântuirii nu neglijează o iotă din cadrul vechilor constituţii moştenite, unde nu lipsesc nici cele trei sau patru clase sociale din antichitate, cu drepturi şi datorii bine definite.

Întâia clasă, a proistoşilor (fruntaşilor) sau aristocraţilor, adică a celor bogaţi, care au contribuit cu ceva la avutul mânăstirii. Corespunzând în parte cu eupatrizii vechi, în parte cu pantacasiomedimnii din constituţia soloniană, proistoşii sunt singura clasă socială din care se aleg anual epitropii sau arhonţii, în număr, de obicei, de nouă, dintre care cei mai importanţi sunt trei. Cel mai însemnat este primul epitrop,

ceva ca arhontele eponim din Atena veche, a cărui înfăţişare aminteşte când pe vajnicul Sfânt Atanasie al Lavrei, când pe seninul Zeus olimpianul.

Mândri de situaţia lor şi preocupaţi de politică, proistoşii se ţin la o parte, adesea lipsesc de la biserică, ascultând serviciul divin din vreo odaie vecină, şi se amestecă cu mulţimea numai în timpul alegerilor.

Dar, rezervând tot istoricului descrierea luptelor, adesea epice, de la alegeri, observăm că n-au dreptate ruşii, bulgarii şi ai noştri când critică aspru intrigile, ingerinţele şi păruielile electorale ale grecilor. Clocotul de patimi şi violenţe nu lipsesc nici din alte mânăstiri.

A doua clasă o formează călugării de rând, în care, dacă am urma analogiile, am regăsi ceva din clasa cavalerilor din aceeaşi antichitate, dacă rolul lor social nu s-ar reduce la atâta că adapă şi ei câteodată catârii mânăstirii. Toţi sunt oameni de o evlavie care îi îndrituieşte să privească de sus pe însuşi patriarhul de la Constantinopol, dar au slăbiciunile lor: cei mai mulţi, roşi de patima neagră a zavistiei, trăiesc şi mor cu zadarnica speranţă de a ajunge odată aristocraţi, adică proistoşi.

În mânăstirile de tip idioritmic, călugărul are multă libertate: poate avea proprietate, poate ieşi din mânăstire când vrea, poate mânca şi carne, dacă are bani. Poate mai ales posti în voie, ceea ce se observă uşor după expresia de mumie a unui astfel de călugăr, faţă de tenul sănătos al aristocraţilor.

Mai există şi ceea ce am numi noi poporul, format din fraţi (cunoscuţi şi la noi) şi chiar clasa sclavilor sau poslušnicilor, foarte adesea, şi unii şi alţii, de culoare pământie. Şi poporul şi sclavii, pe lângă munca zilnică şi funcţia de slugi pe lângă cei mari, sunt ţinuţi, se înţelege, să asiste la serviciul divin.

Într-o comunitate de 100-150 de oameni, pentru întreţinerea şi repararea localurilor, care ar putea adăposti câte un

regiment întreg de cavalerie, se găsesc mai întotdeauna o mână de lucrători, zidari, lemnari, fierari etc., de obicei greci sau albanezi, care la nevoie însoţesc pe arhonţi chiar în călătorie.

Adesea proistosul, plecând în străinătate pentru a lua în primire administraţia vreunei moşii mânăstireşti, este urmat de o suită întreagă de călugări, fraţi, poslușnici, şi chiar meseriaşi specialişti. Nu vom urmări pe aceşti arhonţi în administraţia lor, nici reputaţia ce şi-au făcut chiar printre proprii lor confraţi. În România, aceşti călugări potentaţi au fost bine cunoscuţi până mai deunăzi, până la Cuza.

Al doilea tip de mânăstiri sunt chinoviile, un fel de falanstere idealmente comuniste, unde toţi, de la stareţ la mulargiu, şi de la teologul îmbuibat de texte biblice până la analfabet, duc aceeaşi viaţă, merg la aceeaşi biserică, mănâncă la aceeaşi masă, unde sacrificiul voinţei, eroismul smereniei şi geamătul surd al sărmanei cărni omeneşti duc la aceeaşi uitare de sine în timpul vieţii, la aceeaşi fericire pe cealaltă lume.

Regimul chinovit domneşte în mânăstirea rusească Russicon, în cea bulgărească Zografu, în mai toate chiliile însemnate ruseşti şi în altele. Dar se găsesc unii care nu se pot împăca nici cu mediul prea libertin idioritmic, nici cu disciplina de fier a vieţii chinovite. Atunci, fug de "lume", se aşază prin peşteri şi colibe, în văgăunile cele mai retrase ale Muntelui, unde trăiesc numai pentru mântuire, fiind liberi de toate cătuşele pământeşti. Aceştia sunt pustnicii, aşezaţi prin păduri, prin văgăuni şi coclauri, pe la 1000-1500 de metri şi mai sus, deasupra apelor Arhipelagului.

("Muntele Athos", Bucureşti, 1943)

ORGANIZARE ŞI VIEŢUIRE LA ATHOS

Aurel Cosma

Republica Sfântului Munte este situată pe suprafaţa muntoasă a braţului de răsărit al Peninsule Calcidice, care se întinde între Marea Egee, şi are o lungime de vreo 45 de km, până la frontiera sa nordică, pe care o formează Muntele Vigla, nu departe de canalul lui Xerxes. Toată peninsula este stâncoasă, având o altitudine ce variază de la 200 până la 2033 metri înălţime. Acesta este locul cel mai ridicat, pe care îl are vârful Muntelui Athos în capătul de sud al peninsulei, şi despre care lumea din antichitate credea că este cel mai înalt punct al pământului. Stâncile acestea din sudul peninsulei sunt inaccesibile şi extrem de periculoase pentru navigaţie, fiindcă furtuna, care agita în mod permanent marea în jurul lor, uşor poate arunca corăbiile şi vapoarele mai mici de peretele lor ascuţit. Aici şi-a pierdut Xerxes întreaga sa flotă persană, în luptele ce le-a dat împotriva grecilor (494 î. Hr.), ceea ce l-a determinat apoi să taie pe seama navelor sale un canal în nordul peninsulei, în acel loc al istmului ce leagă Muntele Athos de Macedonia, unde lărgimea lui nu atingea mai mult de 2200 de metri. Acest canal, astăzi uscat, formează frontiera între Grecia şi Republica Athonită, şi la aceste puncte de graniţă se face vizita vamală şi controlul poliţienesc din partea autorităţilor greceşti. Tot acest canal constituie şi linia demarcaţională peste care femeile n-au voie să treacă.

Muntele Athos era menţionat şi în literatura antică, mai ales în operele lui Homer şi Demostene. Nu se ştie însă exact în ce epocă a început aici viaţa religioasă. Fără îndoială că frumuseţile naturii, în care oamenii vedeau minunea lui Dumnezeu, îi atrăgeau pe bărbaţii plini de credinţă şi de evlavie să se

stabilească în ascunzişurile stâncoase ale Athosului, unde aveau certitudinea că pot trăi în linişte şi în rugăciune.

Se crede că primele mânăstiri din Sfântul Munte au fost ridicate sub domnia împăratului Constantin cel Mare. Urme însă nu s-au găsit, iar Petru Athonitul, când s-a stabilit pe acest munte, pe la sfârşitul secolului al VIII-lea, l-a aflat în completă pustietate, trebuind să lupte cu demonii şi cu animalele sălbatice şi să trăiască timp de 50 de ani într-o grotă, după cum ne dovedeşte un manuscris ce se păstrează la Mânăstirea Lavra.

Începând cu secolul al IX-lea, peninsula începu să fie populată de diferiţi călugări, veniţi din toate părţile, care, cu timpul, se grupară în mici comunităţi numite "lavre", având în fruntea lor un şef ales dintre ei. Membrii tuturor acestor comunităţi luară obiceiul să se întrunească, de mai multe ori pe an, sub autoritatea unui protos, în centrul peninsulei, unde se fondă mai târziu oraşul Careia, capitala republicii religioase.

În anul 885, împăratul Vasile Macedoneanul a acordat călugărilor din Muntele Athos depline libertăţi şi dreptul de proprietate asupra întregii peninsule.

Călugării duceau însă o viaţă dezordonată, trăiau fără disciplină şi se certau între ei. Prima organizare a comunităţilor o făcu Sfântul Atanasie, care reformă în mod radical viaţa monahală din Muntele Athos. Sfântul Atanasie era prieten din copilărie cu împăratul Nichifor Focas şi obţinu de la acesta imense ajutoare băneşti pentru organizarea călugărilor în mânăstiri. Tot cu ajutorul lui Nichifor Focas a construit Sfântul Atanasie Mânăstirea Lavra, care şi astăzi ocupă cel dintâi rang în ordinea ierarhică a mânăstirilor. După modelul Lavrei se fondară rând pe rând şi alte mânăstiri, iar împăraţii începură să se întreacă în ajutorarea acestor instituţii monahale din Sfântul Munte. Sfântul Atanasie muri în anul 1000, iar memoria lui şi astăzi este venerată în tot Athosul, mai ales în mânăstirea Lavra.

Prima constituţie a Republicii Sfântului Munte, numită tipicul "Tragos", a fost elaborată sub prezidenţia lui Eutimie, delegat de împăratul Ioan Tsimiskes să potolească spiritele agitate ale călugărilor nemulţumiţi de regimul introdus de Sfântul Atanasie.

Acest tipic, al cărui original se păstrează în biserica Protaton, catedrala din Careia, n-a putut fi aplicat multă vreme, deoarece o nouă reacţie s-a produs în rândul călugărilor, care a avut ca urmare o nouă constituţie, dată sub Constantin Monomahos, din care multe dispoziţii se mai aplică şi astăzi.

Muntele Athos a suferit foarte multe persecuţii, incendii şi devastări, din partea soldaţilor catolici ai cruciadelor şi după aceea din partea catalanilor, care invadaseră imperiul. Mânăstirile athonite, fiind puternice şi nebiruite cetăţi de ortodoxism, catolicii nu puteau vedea cu ochi buni dezvoltarea lor.

Cu ajutorul împăraţilor, călugării îşi refăcură mânăstirile devastate şi construiră altele noi. Republica lor religioasă luă un avânt atât de mare, încât în secolul al XV-lea erau vreo 30 de mânăstiri, care aveau fiecare dintre ele o mie de călugări.

De la 1313 începând, Patriarhul numea pe protosul Sfântului Munte, dându-i dreptul de a-i desemna pe stareţii mânăstirilor şi pe ceilalţi funcţionari.

Mânăstirile din Athos erau de două feluri: *chinovite*, în care călugării trăiau o viaţă comună, fără avere personală, şi fiind supuşi întru totul stareţului, care se îngrijea de nevoile supuşilor săi, şi *idioritme*, unde călugării duceau o viaţă liberă, aveau averea lor personală, se hrăneau din propriile lor posibilităţi şi nu erau în comunitate cu ceilalţi decât în timpul slujbei la biserică. Aceste mânăstiri idioritme n-aveau stareţi, ci erau administrate de epitropi, aleşi în fiecare an.

Încetul cu încetul se manifestă tot mai mult tendinţa idioritmă şi la mânăstirile chinovite, tendinţă care, după puţină vreme, datorită şi greutăţilor şi nevoilor de atunci, culmină în generalizarea regimului de libertate personală, suprimându-se

totodată şi instituţia stăreţiei. Totuşi, aceste reforme radicale nu atingeau întru nimic riturile religioase practicate de călugării chinoviţi, care continuau să ţină posturile în tot anul şi să-şi facă mătăniile ca şi până atunci.

Al treilea tipic a fost dat în anul 1394, iar al patrulea, în 1406.

După căderea Constantinopolului, călugării din Athos începură să aibă raporturi bune cu sultanii turci, mai ales în urma faptului că nu recunoscuseră sinodul din Florenţa (1452), după cum nu-l recunoscuseră nici cei din Ierusalim şi nici cei de la Muntele Sinai. Iar sultanul Selim I, când a venit în Muntele Athos, a fost primit sărbătoreşte de către călugări.

Sub adăpostul acestor bune relaţii, ortodoxismul a putut să se dezvolte în voie liberă, iar Athosul să rămână un puternic centru spiritual.

Pe lângă mânăstirile Sfântului Munte se mai fondară şi schituri, în jurul cărora începură să se ridice nenumărate chilii, unde se retrăgeau mai ales acei monahi care erau pătrunşi de o credinţă mai profundă şi de dorinţa de a trăi numai în rugăciuni. Aceste chilii nu aveau însă o organizare sistematică şi uniformă, nu-şi aveau tipicul lor ca şi mânăstirile.

Odată cu venirea dominaţiei turceşti şi cu prăbuşirea imperiului bizantin s-a terminat şi cu donaţiile ce le făcuseră în măsură atât de largă împăraţii Bizanţului. În locul lor însă, începură domnii români să facă danii şi mai multe. Imense averi şi inestimabile bogăţii se transportară din ţările româneşti în Muntele Athos. Românii zidiră mânăstiri noi şi reparară altele vechi, înzestrară aceste mânăstiri cu nenumărate comori şi se îngrijiră de toate nevoile călugărilor. Multe mânăstiri şi averi stăpânite astăzi de călugări străini sunt de proveniență exclusiv românească. Bibliotecile şi arhivele acestor mânăstiri sunt pline de cărţi şi de documente conţinând date şi informaţii de o valoare istorică extraordinar de mare privitoare la trecutul ţărilor româneşti şi la viaţa creştinească

a domnitorilor noştri. Aceste lucruri ar trebui să le dezgroape şi să le cerceteze istoriografii noştri.

În 1575, sub Patriarhul Ieremia al II-lea, a fost făcut al 5-lea tipic sau lege constituţională a comunităţii călugăreşti din Muntele Athos. Conform acestui tipic, care a precizat punctele de conduită a vieţii idioritmice, comerţul peninsulei se făcea numai de călugări.

În 1783, Patriarhia din Constantinopol a instituit pentru conducerea comunităţii Muntelui Athos o *epistasie*. Această instituţie a rămas şi astăzi, cu toate atribuţiile ei administrative şi judecătoreşti, ca fiind guvernul peninsulei, în care sunt concentrate toate puterile publice.

Când a izbucnit în 1821 războiul pentru independenţa grecească, din cei vreo şase mii de călugări câţi erau pe vremea aceea în Athos aproape cinci mii au părăsit mânăstirile şi au ridicat şi ei armele împotriva turcilor. Armata otomană însă i-a înfrânt şi a ocupat toată peninsula, instalându-şi în Careia o garnizoană pe cheltuiala comunităţii călugăreşti. Turcii n-au părăsit Athosul decât în primăvara anului 1830, când au putut să se întoarcă şi puţinii călugări care scăpaseră cu viaţă din revoluţia grecească.

În anii următori, mânăstirile athonite au fost refăcute, iar datoriile comunităţii achitate. Muntele Athos a inaugurat o epocă de prosperitate. Mânăstirile din Muntele Athos aveau întinse proprietăţi şi moşii atât în Muntenia, cât şi în Moldova, pe care le primiseră ca donaţii de la boierii români. Mai aveau proprietăţi şi în Basarabia, dar venitul lor se împărţea între mânăstirile din Athos, Muntele Sinai şi Sfântul Mormânt.

În urma secularizării averilor mânăstireşti, făcută de domnul Alexandru Ioan Cuza, în 1863, precum şi după pierderea proprietăţilor din Basarabia, care au fost expropriate de guvernul rus, începu o epocă de declin în viaţa mânăstirilor de la Muntele Athos. Totuşi, ajutoarele date de ţarii Rusiei mai salvară situaţia.

În războiul balcanic, din 1912, armata grecească a ocupat peninsula athonită, iar Conferința de la Londra a recunoscut independența și neutralitatea republicii religioase a Muntelui Athos, deși rușii pretindeau dreptul de condominium asupra Athosului, bazat pe art. 22 din tratatul de la San-Stefano. Împotriva acestor pretenții ruseşti s-au ridicat mai ales Anglia și Austria, care nu admiteau nici un fel de drept de suveranitate în favoarea Rusiei.

Cu toate acestea, în luna mai 1914, ambasadorul Angliei la Constantinopol a remis Ministerului de Externe al Greciei un memorandum prin care a rezervat dreptul de naționalitate al călugărilor ruși. În timpul războiului mondial, armatele aliate au trimis un detașament pe Muntele Athos, precum și o misiune de savanți.

În 1920, Muntele Athos devine o republică teocratică, pusă sub suveranitatea statului grec, iar organizarea acestei republici a fost reglementată prin decretul din 16 septembrie 1926 și sancționată prin constituția grecească din 2 iunie 1927.

Mânăstirile și călugării din republia teocratică a Muntelui Athos stau sub jurisdicția spirituală a Patriarhului din Constantinopol.

Mânăstirile sunt de două feluri: *chinovite*, în care călugării trăiesc o viață în comun, respectând cele mai severe reguli monahale privitoare la post și rituri, apoi mânăstirile *idioritme*, unde – după cum am văzut – călugării trăiesc în libertate. Dar în afară de aceste două categorii de călugări mai populează și alți monahi Sfântul Munte, și anume: *sarabaiții*, care trăiesc în grupuri de doi sau trei; *anahoreții*, care vieţuiesc în peșteri izolate sau locuri retrase; *sihaștrii*, care stau ascunși prin grotele și crăpăturile stâncilor de sub culmea Muntelui Athos, și, în sfârșit, călugării fără loc stabil, care vagabondează pe toată insula și trăiesc din ajutoare sau din munca pe care o prestează în drumul lor pe la diferitele mânăstiri, schituri sau chilii.

Călugării athoniţi, care toţi poartă barbă şi plete lungi, îşi au ierarhia lor. Când cineva se călugăreşte devine, mai întâi, *rasofor*, numit astfel din cauza reverendei negre pe care o îmbracă. După trei ani de stagiu, rasoforul avansează la rangul de *stavrofor* sau "microskima", după cum i se mai zice, fiindcă poartă o haină mică. Acei călugări care au dat dovadă în viaţa lor de multă sfinţenie, sunt ridicaţi la rangul de "megaloskima", ceea ce înseamnă că au dreptul să poarte marele scapular negru cu broderii albe, simbolizând atributele lui Hristos.

Mânăstirile îşi au din punct de vedere spiritual viaţa lor autonomă, tot astfel şi în ceea ce priveşte administraţia lor internă. Mânăstirile idioritme sunt conduse de trei epitropi, aleşi pe durata unui an. Consiliul lor este prezidat de unul dintre ei, ajutat de un secretar, numit pe timp nedeterminat. Prin urmare, mânăstirile idioritme n-au stareţ. Pe de altă parte, mânăstirile chinovite sunt conduse de un stareţ, ales pe viaţă sau pe timp nelimitat, asistat de doi sau trei epitropi şi ajutat de un secretar permanent. Pe lângă stareţ, funcţionează în chinovii şi un consiliu al clasei superioare, compus din "proistameni", care se ocupă de executarea ordinelor şi de administraţia mânăstirii. Afară de clasa aceasta de călugări superiori mai există şi o clasă inferioară, compusă din "paramicroi", care îndeplinesc lucrările manuale, şi din rândul cărora se recrutează bucătarii, brutarii, croitorii, pantofarii, tâmplarii, grădinarii, diferiţii meseriaşi, precum şi lucrătorii câmpului şi îngrijitorii animalelor.

Dacă din punct de vedere spiritual Muntele Athos stă sub jurisdicţia Patriarhului de la Constantinopol, din punct de vedere politic şi constituţional, însă, el este pus sub suveranitatea Greciei.

Constituţia greacă din 2 iunie 1927, prin articolele 109-112, stabileşte un regim special pe seama acestei republici religioase. Iată textul acestor articole:

Art. 109. Peninsula Athos, de la Vigla cea mare până la culmea Muntelui Athos, constituie, conform vechiului ei statut privilegiat, o secţie dotată cu self-guvernământ în Statul hellenic, a cărui suveranitate asupra acestui teritoriu rămâne neştirbită. Din punct de vedere spiritual, Sfântul Munte se află sub jurisdicţia imediată a Patriarhiei ecumenice. Toţi aceia care se retrag aici, dobândesc fără nici o altă formalitate naţionalitatea hellenică, din momentul primirii lor ca rasofori sau călugări.

Art. 110. Sfântul Munte este administrat conform statutului său de către cele 20 de mânăstiri ale sale, între care este împărţită toată Peninsula Athosului, al cărei teritoriu nu poate fi expropriat. Administraţia este exercitată de către reprezentanţii acestor mânăstiri, care formază Sfânta Comunitate. Este cu desăvârşire interzisă orice modificare a sistemului administrativ, fie cu privire la numărul mânăstirilor Muntelui Athos, fie relativ la regulile lor ierarhice sau la raporturile lor cu dependinţele lor. Este interzisă stabilirea aici a schismaticilor.

Art. 111. Regulamentul detaliat al regimului Muntelui Athos şi al funcţionării sale rezultă dintr-un tipic constituţional al Sfântului Munte, elaborat şi votat de către cele 20 de sfinte mânăstiri cu cooperarea reprezentantului Statului şi ratificat apoi de către Patriarhia ecumenică şi de către Camera Hellenilor.

Respectarea strictă a statutului Sfântului Munte este pusă sub supravegherea supremă a Patriarhiei Ecumenice, iar pentru partea administrativă sub controlul Statului, căruia îi aparţine în mod exclusiv menţinerea ordinii şi a siguranţei publice.

Art. 112. Puterile conferite Statului, prin articolele 109 şi 111, sunt exercitate de un guvernator, ale cărui drepturi şi îndatoriri vor fi determinate de o lege, împreună cu puterea judiciară exercitată de autorităţile mânăstireşti şi Sfânta Comunitate, precum şi avantajele vamale şi fiscale acordate Muntelui Athos.

Republica athonită stă, prin urmare, sub suveranitatea statului grec, din care face parte integrantă, iar guvernul de la Atena are la Careia, în capitala acestei republici, un guvernator, pe lângă conducerea călugărească a Athosului.

Republica athonită ocupă astăzi o întindere de 321 km pătraţi, deci mult mai redusă decât înainte de războiul mondial, fiindcă a trebuit să cedeze în favoarea Greciei mai multe teritorii şi proprietăţi, care fuseseră reclamate de nevoile de colonizare ale celor un milion şi jumătate de greci refugiaţi din Turcia, în urma schimbului de populaţie.

Populaţia republicii se compune din vreo 5000 de călugări, dintre care aproape 60% sunt greci, 25% ruşi, 10% români şi restul de 5% bulgari, sârbi şi albanezi. Limba oficială este cea greacă.

Sfântul Munte are 20 de mânăstiri cu drept de reprezentare în conducerea peninsulei. Toate schiturile şi chiliile sunt împărţite între aceste 20 de mânăstiri. Astfel, republica athonită este divizată în 20 de districte administrative, care sunt formate în jurul fiecărei mânăstiri. Din aceste mânăstiri, 17 sunt sub stăpânirea călugărilor greci, una sub ruşi, alta sub sârbi şi ultima sub bulgari. Călugării români n-au sub stăpânirea lor nici o mânăstire şi de aceea schiturile şi chiliile lor sunt supuse mânăstirilor străine.

Cele 20 de mânăstiri, sunt următoarele, în ordinea lor ierarhică: Lavra, Vatopedul, Ivirul, Hilandarul, Sfântul Dionisie, Cutlumuşi, Pantocratorul, Xeropotamul, Zograful, Dochiaru, Caracalu, Filoteiu, Simon Petra, Sfântul Pavel, Stavronichita, Xenofon, Sfântul Grigorie, Esfigmenul, Rusicon şi Costamonitu.

Comunitatea Sfântă sau puterea reprezentativă a republicii se compune din 20 de membri, numiţi "antiprosopi", câte unul ales de fiecare mânăstire. Alegerea lor se face în toate mânăstirile în ziua de 1 ianuarie a fiecărui an. Prin urmare, mandatul acestor reprezentanţi este numai pentru

durata unui an. În timpul acestui an, reprezentanţii mânăstirilor stau în permanenţă la Careia, unde îşi are fiecare propria sa reşedinţă. Şedinţele Comunităţii Sfinte se ţin în biserica Protaton, vechea catedrală a capitalei, de obicei în zilele de luni, miercuri şi vineri, sau în caz de nevoie la orice convocare făcută de către Sfânta Epistasie. Fiecare mânăstire îşi are în Protaton scaunul reprezentantului său, aşezat după rangul ierarhic de mai sus. Sfânta Comunitate are apoi un secretar general şi un secretar, însărcinaţi cu conducerea lucrărilor administrative şi de birou. Sesiunea Comunităţii se închide totdeauna înainte de Crăciun, când cei 20 de reprezentanţi se întorc la mânăstirile lor. Având în vedere că din aceste 20 de mânăstiri împărăteşti, cum li se mai spune, nici una nu este românească, între cei 20 de antiprosopi ai Comunităţii Sfinte nu se găseşte niciodată vreun român, deşi numărul călugărilor români este mult mai mare decât acela al sârbilor sau al bulgarilor, care însă îşi pot trimite reprezentanţii lor în parlamentul de la Careia, fiindcă au sub stăpânirea lor câte o mânăstire.

Faţă de această stare de lucruri, s-a pus în mai multe rânduri proplema dobândirii unei mânăstiri pe seama călugărilor noştri, şi guvernul român s-a preocupat într-un timp de cumpărarea unei mânăstiri, care fusese chiar oferită spre vânzare de către greci. Dar mânăstirea n-a mai fost cumpărată, deşi preţul ei nu era prea mare.

În actuala organizare constituţională, singurul mijloc pentru afirmarea noastră la conducerea Sfântului Munte şi apărarea acolo a intereselor călugărilor noştri este achiziţionarea unei mânăstiri cu drept de reprezentanţă în Comunitatea din Careia. De aceea, guvernul român ar trebui să se ocupe de această chestiune, şi să stăruie pe lângă greci să cedeze, fie cu titlu gratuit, fie chiar contra plătirii unui preţ, o mânăstire pe seama călugărilor români. Nu trebuie să se uite că domnitorii noştri au dus veacuri de-a rândul imense bogăţii

pe Muntele Athos şi multe mânăstiri au fost zidite cu bani româneşti.

Comunitatea Sfântă din Careia, numită de călugării români "Chinău" (în greceşte "Koinotis"), îşi alege un preşedinte, care este şeful republicii sau stareţul Sfântului Munte. Acest preşedinte, numit *protepistat*, se alege prin rotaţie dintre cei patru epistaţi care formează Sfânta Epistasie sau guvernul republicii athonite. Protepistat nu poate fi reprezentantul oricărei mânăstiri, ci el trebuie să facă parte dintr-o mânăstire epistasică. Or, astfel de mânăstiri nu sunt decât cele cinci, cu cel mai înalt rang ierarhic, şi anume: Lavra, Vatopedul, Ivirul, Hilandarul şi Sfântul Dionisie.

Protepistatul se instalează în fiecare an, la 1 iunie, după un ceremonial care se face în biserica Protatonului. Fostul protepistat predă cârja în mâinile reprezentantului mânăstirii Lavra, iar acesta, după o cuvântare ocazională, o încredinţează noului ales. Această cârjă a Sfântului Atanasie poartă pe mânerul de argint inscripţiile celor 20 de mânăstiri.

Sfânta Epistasie, instituită – după cum am văzut – încă din anul 1783, şi compusă din patru epistaţi, exercită puterea executivă, administrativă şi de inspecţie asupra comerţului în peninsulă. Sigiliul republicii athonite este împărţit în patru bucăţi, fiecare din epistaţi având câte o bucată în păstrare, astfel încât nici un act oficial să nu poată fi eliberat fără să fie pecetluit, în semn de aprobare, de către toţi epistaţii.

Puterea judiciară este încredinţată în primă instanţă mânăstirilor, iar în a doua instanţă Comunităţii Sfinte, care funcţionează ca o curte de apel. Sunt însă şi cazuri care se aduc înaintea Comunităţii, când aceasta lucrează ca tribunal de prima instanţă.

Dacă examinăm sistemul constituţional al Republicii Muntelui Athos, vedem că el se bazează pe principiul contopirii puterilor publice. În loc ca puterea executivă, legislativă şi judiciară să fie separate, ele se confundă şi se exercită în acelaşi

timp de către aceleaşi instituţii constituţionale. Este de altfel sistemul caracteristic al regimurilor totalitare, care neagă cu desăvârşire principiul separaţiei puterilor.

("Republica Muntelui Athos", Timişoara, 1935)

ATITUDINEA VATICANULUI FAŢĂ DE SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Pr. Prof. Petru Rezuş

Sfântul Munte Athos a fost una dintre cele mai importante comunităţi religioase ortodoxe spre care s-a îndreptat atenţia Vaticanului. Impresionantul număr de călugări ortodocşi care se nevoiau pe acest munte, trăind după asprele reguli monahale, frumosul buchet de alese virtuţi care odrăsleau pe coastele stâncoase şi sterpe athonitice, precum şi cununa minunată de mânăstiri zidite lângă cer au deşteptat gelozia Vaticanului, care a simţit că aici, la Sfântul Munte Athos, este unul dintre centrele vitale ale Bisericii Ortodoxe.

Prima tentativă de supremaţie asupra Sfântului Munte Athos o încearcă Vaticanul în tulburata vreme a cruciadelor. Cruciaţii, care plecau spre Locurile Sfinte, se loveau de Imperiul Bizantin. În loc să-şi vadă de atingerea ţintei lor, pentru care porniseră acele cruciade, constând în dezrobirea Locurilor Sfinte de sub musulmani, cruciaţii cuceresc şi prădă Bizanţul bazileilor. În acest moment, papa socoteşte că a venit timpul potrivit de a subjuga, cu ajutorul pumnului de fier al cruciaţilor, şi Biserica Ortodoxă, sau Biserica "schismaticilor". Împăratul Balduin I întemeiază Imperiul Latin de răsărit. Bazileul şi Patriarhul fug la Niceea, Muntele Athos cade – ca teritoriu al statului cruciat franc din Tesalonic – sub stăpânirea catolicilor.

Papa Inocenţiu III a numit ca "superintendent" al mânăstirilor din Sfântul Munte Athos pe episcopul latin de Sebastă.

Aceleaşi abuzuri, jafuri şi prădăciuni, pe care le făceau cruciaţii în imperiu, le practică şi acest faimos episcop de Sebasta în Sfântul Munte, încât papa este nevoit să-l destituie. Urmaşul acestuia se poartă cu călugării şi mai barbar. El îşi clădi în peninsulă un castel senioral, din care emisarii săi se răspândeau în mânăstiri, pentru a le despuia de obiectele lor preţioase de aur şi argint, recurgând la tortură, spre a descoperi comorile ascunse. Aceste fapte grave, pe care le recunosc chiar publicaţiile oficiale romano-catolice, ridicară un val de indignare în întreaga peninsulă a Sfântului Munte Athos. Toate revocările papale nu mai ajută la nimic şi încercările de unire şi de supremaţie ale Vaticanului eşuează. Unirea devine, astfel, atât de odioasă, iar Vaticanul şi emisarii se dovedesc a fi atât de mari duşmani ai călugărilor athoniţi, încât papa Honorius III califică, în 1223, pe aceşti călugări ca "neascultători Scaunului Apostolic şi rebeli".

Călugării athoniţi se edifică repede asupra intenţiilor Vaticanului, încât, la 1274, când împăratul Mihail III Paleologul încheie o unire cu Biserica Romei, se revoltă şi nu recunosc acea unire. Represiunile împăratului au fost groaznice, totuşi călugării athoniţi n-au cedat. Ei nu vor ceda niciodată în faţa tentativelor viclene ale Vaticanului de a-i subjuga, iar Vaticanul va încerca mereu de-a pune stăpânire pe Sfântul Munte, ştiind că prin el pune mâna pe una din redutele tari ale Ortodoxiei. Între aceşti îndărătnici adepţi ai subjugării Sfântului Munte trebuie menţionat, mai ales, papa Urban al VIII-lea.

Situaţia aceasta defavorabilă unirii cu Roma se menţine însă până la începutul secolului al XVII-lea, când începe a se interesa de Sfântul Munte Francesco Ingoli, secretarul Congregaţiei "De Propaganda Fide". În 1629, Congregaţia decide a studia situaţia în Sfântul Munte cu ajutorul unui preot grec de rit oriental, Alexandru Vasilopulos din Zante, elev al Colegiului grec din Roma. Acest călugăr transfug opinează că

este necesar să se trimită în Sfântul Munte călugări basilieni misionari, care să pregătească unirea cu Roma. Ca urmare, Vaticanul hotărăşte înfiinţarea unei şcoli de propagandă catolică în Sfântul Munte şi-l trimite pe Nicolas Rossi s-o înfiinţeze. Şcoala se deschide în anul 1635, la Mânăstirea Protaton din Careia, capitala republicii monastice. Călugării athoniţi se revoltară din nou şi şcoala trebui să-şi mute sediul la Tesalonic, unde vegetă câtăva vreme, apoi se închise de la sine, în lipsă de elevi. Ultimul ei director a fost Nicolas Logothetis (+1643). Ea n-a avut niciodată mai mult de 17 elevi.

După călugării basilieni îşi încercară norocul la Sfântul Munte şi călugării franciscani, care se străduiră în veacul al XVIII-lea să întemeieze un cămin de propagandă catolică la Sfântul Munte, dar şi încercările acestea se dovediră zadarnice. Având mijloace materiale bogate, ei împărţiră ajutoare cu amândouă mâinile. Sub pretextul ajutorării, iezuitul Isaac d'Aultry s-a instalat chiar în interiorul Lavrei celei Mari. Când a fost însă să se hotărască înălţarea unui cămin iezuit în Sfântul Munte Athos, călugării sesizară din nou primejdia şi nu îngăduiră să le intre cel mai periculos duşman în casă. După Isaac d'Aultry veniră alţi călugări iezuiţi, cu aceleaşi intenţii ascunse şi cu aceleaşi apucături viclene. Vigilenţa călugărilor athoniţi era însă trează, şi emisarii Vaticanului au dat greş pentru totdeauna în Sfântul Munte.

Mult trâmbiţatele succese ale Vaticanului la Sfântul Munte Athos au fost accidentale şi neînsemnate, iar încercările de a dezorganiza viaţa ortodoxă înfloritoare de aici au fost zădărnicite. Chiar izvoarele oficiale ale Vaticanului ("Orientalia Christiana") recunosc că prozelitismul catolic la Sfântul Munte Athos s-a redus totdeauna la câte un singur nume de călugăr athonit, şi acela câştigat prin corupţie. Astfel, în 1628, un călugăr, Ignaţiu, de la Vatoped este manevrat de "Propaganda Fide", după planurile sale ascunse; în 1716 inchiziţia eliberează un certificat de "corectitudine în credinţă"

(Rechtglaubigkeit) călugărului Calinic Anapliotti, iar Propaganda îi acordă o întreţinere lunară în Roma până la 1738. Apoi, în anul 1728, călugărul Avaeum Adriani, de la Ivir, dăruieşte papei Benedict XIII mai multe manuscrise vechi de mare valoare, care astăzi formează partea esenţială a bibliotecii Vaticanului; în anul 1736 călugărul Cosma Papasoli, de la Ivir, trece la credinţa romano-catolică. La atâta se reduc manevrele Vaticanului la Sfântul Munte Athos, care s-a verificat, astfel, ca un adevărat bastion al Ortodoxiei.

(Revista "Glasul Bisericii", Anul XI, nr. 8-10, august-octombrie 1952)

3. MONAHISMUL

TRADIŢIA SFÂNTULUI MUNTE

Pr. Prof. Dragomir Demetrescu

Date sigure despre timpul când începe viaţa monastică în Muntele Athonului lipsesc. În schimb, tradiţii pioase foarte vechi îi urcă originea până la începutul creştinismului.

În bibliotecile celor mai multe dintre mânăstirile Sfântului Munte se păstrează cronici mansucrise din veacul al XV-lea şi al XVI-lea, care cuprind o veche tradiţie despre începutul creştinismului şi al vieţii monastice în acest munte. În această tradiţie se arată că Muntele Athos, chiar de la începutul creştinismului, a fost consacrat monahismului şi cum, în decursul veacurilor, pioşi împăraţi s-au îngrijit să întemeieze aici biserici şi mânăstiri măreţe, unde oameni cucernici şi cuvioşi să ducă o viaţă curată şi sfântă, plină de tot felul de virtuţi creştineşti. Tradiţia aceasta se raportează îndeosebi la cele dintâi începuturi ale vieţii monastice în Sfântul Munte şi cuprinde fapte care au avut loc în decursul celor opt veacuri ale creştinătăţii.

Nu discutăm aici veridicitatea acestei tradiţii. Ceea ce putem spune despre ea este faptul că toţi cei ce s-au ocupat cu istoricul acestui mare leagăn al vieţii monastice, atât de însemnat pentru istoria creştinismului şi a Ortodoxiei îndeosebi, n-au putut s-o treacă cu vederea. Mulţi dintre scriitori au voit s-o neglijeze cu desăvârşire. Alţii au combătut-o, socotind că e lipsită de orice temei istoric. În schimb, toţi aceşti scriitori au fost nevoiţi să umple golul primelor veacuri, până la al nouălea, când încep datele istorice sigure despre

mânăstirile şi monahii Sfântului Munte, cu tot felul de supoziţii şi închipuiri, tot atât de lipsite de orice temei istoric. Ei dispreţuiesc astfel tradiţia cuprinsă în cronici vechi, pentru a o înlocui cu supoziţii fictive. Fapt curios este şi acela că unii, pe de o parte, resping această tradiţie, şi pe de alta fac uz de ea.

Pentru importanţa ei şi pentru veneraţia pe care această veche tradiţie a avut-o întotdeauna şi o are din partea părinţilor athoniţi, şi pentru credinţa pioasă cu care ei au îmbrăţişat-o şi au cântat-o în toate timpurile, păstrând-o cu sfinţenie până în ziua de astăzi, o comunicăm în rezumat cititorilor.

În ea se spune că:

Cea dintâi viaţă creştinească în Sfântul Munte a fost întemeiată de însăşi Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, care a venit aici cu Sfinţii Apostoli. Aici, locuitorii muntelui s-au lepădat de credinţa lor păgânească şi au sfărâmat toţi idolii şi capiştele păgâneşti. De atunci n-au mai fost păgâni pe aceste locuri, iar muntele s-a transformat în grădina Maicii Domnului, aşa cum se numeşte şi se socoteşte până în ziua de astăzi. Tradiţia raportează, apoi, foarte multe minuni prin care se dovedeşte purtarea de grijă pe care Sfânta Fecioară o are pentru grădina sa. Pretutindeni şi la tot pasul, Sfânta Fecioară este cântată în tradiţie ca îngerul păzitor al Sfântului Munte al Athonului şi al cuvioşilor părinţi ce vieţuiesc în el. Acest lucru sunt nevoiţi să-l recunoască toţi cei ce au scris despre Sfântul Munte şi despre viaţa monastică de aici. Toţi arată minunile ce au avut loc în decursul veacurilor prin mijlocirea Sfintei Fecioare.

Despre multe şi amănunţite descrieri ale purtării de grijă a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu pentru Sfântul Munte şi după arătarea multor minuni ce s-au făcut în decursul veacurilor, tradiţia arată că Împăratul Constantin, înainte de a fonda Constantinopolul, a voit ca noua capitală a imperiului pentru Orient să o zidească pe istmul Acantin al acestei peninsule, acolo unde se unesc cele trei promontorii, dintre care unul este al Sfântului Munte. Marele Constantin însă a

fost oprit, zice tradiţia, de Sfântul Marcu, episcopul din Aretuza, chiar în timpul în care făcea măsurătoarea cetăţii. Tradiţia adaugă şi motivul: "Pentru ca Athonul să fie consacrat şi destinat pururea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, şi să rămâie totdeauna grădina Sa". Împăratul a renunţat cu bucurie la planul său, şi nu numai atât, dar tradiţia arată că el a zidit trei biserici în această peninsulă, întru cinstirea Prea Sfintei Fecioare. Una este aceea a Protatului din Careia; iar celelalte două s-au zidit: una, acolo unde Prea Sfânta Fecioară a pus piciorul când a venit în Sfântul Munte, şi a doua, acolo unde a călcat când a plecat de la Athon. Aceste biserici, spune tradiţia, au fost dărâmate de necredinciosul împărat Iulian Paravatul.

Că Împăratul Constantin, înainte de a fonda capitala imperiului în Bizanţ, a voit a o zidi aiurea, este în afară de orice îndoială. Istoricul Sozomen ne spune că Împăratul Constantin plănuia zidirea noii sale capitale pe ruinele vechii Troie. El construise chiar şi porţile cetăţii, când, noaptea, arătându-i-se îngerul lui Dumnezeu, l-a îndemnat să caute un alt loc, îndreptându-l către Bizanţul Traciei, dincolo de Calcedonul Bitinienilor, şi că a zidit cetatea sa acolo.

Să fie oare vreo apropiere sau confundare de localitate între relatarea istoricului Sozomen şi aceea din vechea tradiţie aghioritică?

Mai departe, tradiţia arată că Împăratul Constantin cel Mare a făcut ceva mai mult pentru Sfântul Munte. El a poruncit ca toţi locuitorii ţakoni de acolo să fie goniţi şi duşi în Peloponezul Greciei, iar Athonul l-a dat întreg, "ca să fie şi să vieţuiască în el numai creştini şi monahi". Tradiţia adaugă că ţakonii nu erau creştini şi supărau foarte mult pe creştini şi pe monahi.

După timpurile marelui Constantin, tradiţia raportează că Constante, fiul său, este cel dintâi împărat care a zidit mânăstirea numită Costamonitu, în Muntele Athonului, pe locul unde se vede şi astăzi.

Urmând mai departe, tradiţia cuprinsă în vechile cronici ne spune că Împăratul Teodosie cel Mare, pentru a eterniza minunea pe care a făcut-o Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, scăpând de la moarte sigură pe fiul său Arcadie din naufragiul ce suferise, a ridicat în veacul al IV-lea o mare biserică pe locul unde fiul său a fost scăpat de înec, şi a înfrumuseţat-o cu toată strălucirea. Cum Arcadie ar fi fost găsit în locul numit Vatoped, biserica e ridicată de împărat acolo, şi mânăstirea se cheamă până în ziua de azi Vatoped.

Tradiţia spune că vechea mânăstire a lui Teodosie a rezistat până în anul 862, când a fost dărâmată de barbari. Dar a fost rezidită la anul 972.

Tot cu privire la scăparea miraculoasă a lui Arcadie, tradiţia spune că împărăteasa Pulcheria, fiica lui Arcadie, împreună cu fratele ei Teodosie al II-lea, a zidit o mânăstire Xiropotamu şi Esfigmenu, ca un prinos de recunoştinţă către acele locuri care au adăpostit pe părintele lor, păstrându-l în viaţă, după naufragiul ce suferise.

În timpul împărăţiei lui Teofil Icomonahul, tradiţia spune că Athonul se pustiise cu totul. Atunci s-a dus acolo, spre a-şi petrece viaţa, Sfântul Petru, numit Athonitul, care fusese comandantul oştilor împărăteşti în expediţia ce o făcuse contra barbarilor din Siria. După ce el a pierdut acolo războiul şi a fost robit de barbari şi închis în cetatea Samara din Siria, scăpând prin minune, după povăţuirea miraculoasă a Sfântului ierarh Nicolae, s-a dus la Roma, unde a primit hirotesia din înseşi mâinile Papei, şi în urmă a venit la Muntele Athonului. Acest Petru tradiţia spune că a petrecut viaţa sa în cea mai severă asceză, timp de 57 de ani, pe timpul împăraţilor Teofil, Mihail al III-lea şi Bazileios I, de la anul 859-886. În tot timpul acesta, el a petrecut viaţa retras de lume, şi n-a văzut pe nimeni decât în ultimele zile ale vieţii sale.

În timpul împărăţiei lui Leon Înţeleptul (886-912), tradiţia spune că trei tineri nobili din cetatea Ahrida au zidit Mânăstirea Zografu.

Tradiţia încheie cu cele privitoare la cuviosul Pavel Xiropotamitul. Despre acest Pavel se spune că a fost fiul Împăratului Mihail Rangavi, şi că, pe când era copil, a fost castrat de Leon Armeanul, pentru ca să nu mai poată avea dreptul la tron.

El, însă, după ce s-a desăvârşit în toată învăţătura şi ştiinţa timpului, s-a retras în Muntele Athonului, unde era recunoscut de toţi ca cel mai cuminte, mai învăţat şi mai înţelept. Apoi se spune că acesta, cu cheltuiala Împăratului Roman I, a rezidit Mânăstirea Xiropotamu, care se pustiise, şi a terminat-o în anul 924, când a sfinţit-o Teofilact, Patriarhul de Constantinopol, fiul Împăratului Roman.

Despre acest Pavel tradiţia spune că el, către sfârşitul vieţii sale, a zidit din temelie şi Mânăstirea Sfântul Pavel.

Pe lângă istorisirile despre aceste întâmplări însemnate, tradiţia mai cuprinde foarte multe relatări amănunţite despre mânăstiri şi diferiţi sihaştri ce s-au învrednicit a duce o viaţă curată şi sfântă. Toate acestea sunt descrise în genul naraţiunilor din vieţile sfinţilor şi sinaxare.

(Revista "Biserica Ortodoxă Română", Anul XXXIX, nr. 5, august 1915)

ÎNCEPUTURILE ŞI DEZVOLTAREA MONAHISMULUI ATHONIT

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Tradiţia păstrează în formă de legende începuturi foarte timpurii ale vieţii monastice în Athos. Pentru prima oară, Grigorie Palama, în cuvântarea despre viaţa lui Petru Athonitul, pomeneşte că acestuia i s-a arătat Maica Domnului, asigurându-l de patronajul Sfântului Munte, pe care l-a ales ca parte a ei şi ca cel mai bun loc pentru monahi. Nicodim Aghioritul, vorbind despre viaţa aceluiaşi Petru, popularizează ideea că după învierea Domnului, când s-au adunat apostolii spre a vedea fiecare unde să plece la propovăduire, Maicii Domnului i-a căzut Sfântul Munte, unde a trebuit să ducă grea luptă pentru a introduce învăţătura creştină, căci până atunci era subjugat cultului lui Apollo. Această istorie s-a generalizat, încât o reproduc toţi vechii cercetători ai Sfântului Munte. De aceea, Sfântul Munte poate primi numele de "Grădina Maicii Domnului".

Tot aşa, pornind de la o relatare a vieţii Sfântului Nil, ni se spune că unui ascet i s-a arătat în vis că împăratul Constantin cel Mare, înainte de a zidi oraşul Constantinopol, voind să-şi întemeieze o capitală a imperiului său la istmul acantic, fu oprit de episcopul Marcu de Arethusia, care i-a arătat că Athosul este sortit Maicii Domnului, încât el nu clădi acolo decât trei biserici şi îşi schimbă gândul. Deşi nu-i adevăr istoriceşte bazat, totuşi, nu-i mai puţin adevărat că nicăieri ca în Athos nu s-a dezvoltat aşa de mult în Ortodoxie cultul Maicii Domnului. În întreg Athosul, la aproape două treimi din numărul bisericilor numele Fecioarei se întâlneşte la hram sau la icoane celebre care preamăresc feluritе scene din viaţa Ei. De aici şi numele lor: milostiva; cu pruncul în braţe; cea îndurerată; cea care ne satură de milă; mângâietoarea.

După unii, împăratul Constans ar fi întemeiat mânăstirea Constamonitul sau Castemunit; Teodosie cel Mare, Vatopedul, iar Pulheria, Xiropotamul şi Esfigmenul. Alţii au mers până acolo că au considerat mânăstirea Caracala o ctitorie a împăratului păgân Caracala. Dacă în 1904 s-a aflat lângă mânăstirea actuală a Sfântului Pavel o inscripţie creştină funerară din secolul al IV-lea, originară din Hefestia (insula Lemnos), aceasta înseamnă că ayem de-a face încă de timpuriu cu o viaţă creştină în acele locuri pustii.

Monahismul până la Atanasie Athonitul

N-am putea preciza când apar primele urme de viaţă monahală în Sfântul Munte. Desigur, cu toată sihăstria lui, Athosul nu putea să rămână neinfluenţat de puterea cuceritoare a creştinismului. De aceea, imaginea simbolică a povestirii Sfântului Grigorie Palama, că la sosirea în Athos a Maicii Domnului toţi idolii s-au prăbuşit cu putere în valurile mării, este semnificativă. Dacă, cu toată apropierea lui de vechile centre creştine de origine apostolică, cum sunt: Filippi, Tesalonic, Bereea, Troia etc., Athosul nu ne-a păstrat până la sfârşitul secolului al VIII-lea sau începutul secolului al IX-lea urme de monahism, aceasta se datoreşte şi multor invazii barbare prin aceste ţinuturi. Slavi, avari, bulgari, arabi, ca să nu mai pomenim de piraţi, începând de la finele secolului al VI-lea şi până în secolul al XIV-lea, roiau cu toţii mai ales în jurul Tesalonicului apropiat.

Arhimandritul Porfir Uspenski, care a scris cea mai completă istorie a Sfântului Munte, crede că în urma invaziei arabe asupra Macedoniei, dintre anii 670-676, împăratul bizantin Constantin Pogonatul ar fi dat Athosul în seama unor călugări. Aceasta ar fi prima dată când ar apărea călugări în Athos. N-am putut afla însă pe ce se bazează Uspenski când susţine acest lucru.

Primul călugăr vestit care a atras în jurul său mulţi admiratori în Athos a fost Sfântul Petru Athonitul, despre care unii cred că a trăit la sfârşitul secolului al VII-lea şi în prima jumătate a secolului al VIII-lea, iar alţii că a trăit în secolul al IX-lea.

Mai sigură e ultima eventualitate, căci se pare că el a fost generalul bizantin de sub împăratul Teofil (827-842), care părăseşte lumea şi, după ce scapă din închisoarea Samara, unde-l aruncase ultimul împărat iconoclast, se retrage în Athos, într-o peşteră de lângă mânăstirea Ivirilor de azi, unde trăieşte 53 de ani în viaţă aspră pustnicească şi bogată în minuni. Un vânător, rătăcindu-se, îi găseşte moaştele şi le duce la mânăstirea Sfântul Clement de la Ivir, întemeiată de el.

Cert este că pe la jumătatea veacului al IX-lea existau călugări în Athos. Scriitorul bizantin Genezios, care a trăit în secolul al X-lea, iar după el Teofan Continuatus, care scria din porunca lui Constantin Porfirogenetul, povestesc că la restabilirea cultului icoanelor, la 842, erau în Constantinopol o mulţime de călugări, purtând în procesiune pe străzi icoanele sfinte persecutate de iconoclaşti. Înclinăm a crede că unul din conducătorii călugărilor în procesiunea din Bizanţ era Sfântul Petru Athonitul, fost general sub împăratul Teofil.

Pe la 869, Cuviosul Eftimie din Tesalonic (vestit centru bisericesc, unde se distingeau în viaţă călugărească Sfânta Muceniţă Teodora din Egina, Cuviosul Arsenie, fost arhiepiscop de Corcira şi alţii), vine la Athos şi întâlneşte prin jurul istmului acantic şi în Megali Vigla doi monahi: Petru Athonitul şi Ioan Colovul (Ciuntul). Eftimie, întocmai ca şi ceilalţi monahi persecutaţi de piraţi, se refugiază când în insula Sfântul Eustratie (la 15 km răsărit de Athos), când în Cassandra, când la nord, în Calcidica, unde zidi mânăstirea Sfântul Andrei, apoi la Tesalonic, unde zidi mânăstirea Porumbeilor, pe care Nichifor Foca o dă în 963 Lavrei, şi unde ucenicul său Vasile (nu acelaşi cu arhiepiscopul de Tesalonic, cum s-a crezut) îi scrie viaţa. Viaţa aceasta a Cuviosului Eftimie ne spune că la

venirea lui a înălnit destui călugări pe la istmul acantic. Unii scriitori îl şi socot pe Sfântul Eftimie ca al doilea întemeietor al monahismului în Athos, după Sfântul Petru Athonitul.

De fapt, noi şi aflăm că, la 885, împăratul Vasile Macedoneanul dă un hrisov prin care Ioan Colovul şi ucenicii lui sunt opriţi de a-şi trece vitele în sud de Ierissos, căci au destul loc în Calcidica, Athosul rămânând ca locuinţă a călugărilor. Se vede că între timp ei se înmulţiră şi se întăriră, căci la începutul domniei lui Leon cel Înţelept îi smulg acestuia un alt sighilion, prin care iau în sfârşit Athosul cu câteva sate. Atunci, călugării de pe aici, Atansie şi Luca, în frunte cu protosul Andrei, se plâng lui Leon, care, în 911, dă un sighilion spre a restabili drepturile monahilor şi a mărgini pe coloviţi numai în jurul mânăstirii "Mântuitorului" din Ierissos. Aceste două sighilioane, le-ar fi întărit un al treilea, eliberat pe la 920, de împăratul Roman I Lecapenul, apoi de Ştefan şi Constantin, în care se specifică menţinerea dispoziţiilor anterioare, şi anume coloviţii păstrându-şi mai departe înfloritoarea lor mânăstire, iar athoniţii menţinându-şi Athosul. Din aceste documente – dacă nu sunt false – reiese că în Sfântul Munte exista o organizaţie monahală bazată pe pustnicie, cam în genul lavrelor palestiniene, care aveau încă în secolul al IV-lea conducători cu numele de protoşi.

Protosul rezida la început în nord-estul peninsulei athonite, lângă fostul canal al lui Xerxes, dar pe urmă s-a mutat spre mijlocul peninsulei, în localitatea Caries de azi. Lipsea însă o organizaţie statornică, mai ales că hărţuielile au continuat între coloviţi şi athoniţi în întreg secolul al X-lea.

Pentru a se curma certurile dintre coloviţi şi athoniţi şi pentru a se unifica într-o instituţie puternică monahală, a trebuit să vină o persoană importantă ca Atanasie, adevăratul întemeietor al monahismului athonit.

Sfântul Atanasie, întemeietorul monahismului athonit

Sfântul Atanasie, după numele său din copilărie Avram, s-a născut la începutul secolului al X-lea în Trebizonda. Rămas orfan de mic, a fost crescut la şcoală, în oraşul natal şi în Constantinopol, de o rudă a sa, un ofiţer. El a cunoscut la Constantinopol pe vestitul călugăr Mihail Maleinos şi pe nepoţii lui: generalul Nichifor Focas, mai pe urmă împărat (963-969), şi Leon, mare demnitar imperial, care mai târziu îl vor ajuta în planurile lui de refacere a monahismului athonit. Atras de viaţa cuvioasă pe care o ducea Mihail, Atanasie vine şi rămâne în muntele Kimina, lângă părintele său duhovnicesc, unde se împrieteneşte de-a binelea cu credinciosul general Nichifor Focas, al cărui duhovnic devine în curând, după ce este tuns în monahism de Maleinos. Iniţiindu-se de ajuns în viaţa monahală, pe care o dezvoltase în jurul Constantinopolului marele iconodul Teodor Studitul, şi nevrând să rămână moştenitor al lui Maleinos – faţă de care se simţea prea mic – Atanasie a plecat la Athos. După ce stă ca simplu monah în preajma istmului acantic, se aşază în chilia pe care Ştefan, protosul de atunci al Sfântului Munte, i-o rânduise lui Focas, cum zice Atanasie însuşi în tipicon.

Ca unul care se înconjurase de călugări, petrecându-şi viaţa în psalmi şi cântări bisericeşti, Nichifor Focas, trimis în 960 în expediţiile contra arabilor în Creta, scrise lui Atanasie, rugându-l ca pe un duhovnic ce-i fusese, să-l viziteze în tabără şi să-i dea prin rugăciunile lui ajutor contra păgânilor. Venind şi încurajându-l până la terminarea războiului, Nichifor îi promite lui Atanasie ajutoare, pentru a clădi chilii, unde intenţiona să se retragă şi el, scârbit fiind de lume. Atanasie începe clădirea chiliilor, care sunt gata în mai 963, când primeşte vestea că generalul Nichifor a ajuns împărat şi s-a

căsătorit, urmând să fie întronizat. Atunci, Atanasie pleacă supărat la Constantinopol şi-l mustră că nu şi-a ţinut cuvântul. Împăratul promite că şi pe tron va duce o viaţă de înfrânare, ca un monah. Cu ajutoare şi mai mari de la Nichifor şi poate de la fratele lui, Leon, Atanasie clădeşte lavra Catholiconului (biserica principală), apoi celelalte despărţăminte şi, în fine, Catholiconul din Caries, în care se adunau monahii de câteva ori pe an pentru chestiunile generale. Atanasie mai primise ca metoc şi marea mânăstire Peristeron în Salonic, o cutie cu moaşte sfinte, o bucată din Lemnul Sfânt şi – după unii – un sacos arhiepiscopesc.

Numărul monahilor atraşi de personalitatea puternică a lui Atanasie era, pe vremea lui Nichifor Focas, de 80. Atanasie primeşte şi de la împăratul Ion Tzimiskes daruri în moşii, bani, moaşte, iar numărul monahilor creşte la 120, semn că de acum încolo monahismul athonit se va dezvolta după pecetea pe care i-a impus-o Atanasie. Înrâurirea lui asupra celorlalţi monahi crescu şi prin faptul că a fost învrednicit să săvârşească minuni, cum a fost aceea a găsirii apei în locul numit astăzi Aghiasma, precum şi altele despre care vorbeşte viaţa sa.

Atraşi de faima lui Atanasie, vin în Athos o mulţime de monahi, unii dintre ei personalităţi marcante. Între ei se distinge boierul georgian Ioane, împreună cu fiul său Eftimie, care, după ce stătură câtva timp într-o mânăstire de sub Muntele Olimp, veniră în Lavra compatriotului lor Atanasie, unde ajung cei mai iubiţi tovarăşi de viaţă ai acestuia. Mai târziu vine aici şi un personaj vestit, văr de-al lui Ioane, Ion Tornikios sau Torning, unul dintre cei mai străluciţi generali ai timpului, care, după ce fu chemat să apere imperiul contra răsculatului Barda, reveni în Athos, depunându-şi aici, înaintea lui Dumnezeu, armurile cu care luptase.

Pentru că nu mai încăpeau în Lavra, Ion, Eftimie şi Ion Tornikios se retrag la o milă depărtare spre nord de Lavra şi zidesc biserica Sfântul Ioan Evanghelistul, temelia actualei

mânăstiri ivirite, şi pun totodată temelia mânăstirii Adormirea Maicii Domnului (Ivirul de mai apoi), pe care o va termina un alt personaj vestit din Georgia, Gheorghe Barasbat (înainte de 1030). În noua mânăstire a Ivirilor, Eftimie a învăţat filosofia şi aici va începe traducerea Sfintei Scripturi în limba georgiană, în această epocă de renaştere a regatului ivir.

În mânăstirea Lavrei mai erau pe lângă Atanasie şi alte personaje vestite. Aşa se pomeneşte de Antonie, viitorul egumen de la Kherolimne din Kimina, apoi Grigorie Ioan Caligraful, Dorotei monahul, Teofan presbiterul etc.

Despre Atanasie se mai pomeneşte o întâmplare în legătură cu moartea lui, care se pare că a avut loc între 997 şi 1011 (la această din urmă dată fiind pomenit ca urmaş al său Eustratie). Când voia să ridice la cupolă o piatră de încheiere a zidurilor, aceasta s-a prăbuşit, cu şase meşteri, şi l-a prins sub dărâmături. Pentru multele-i minuni şi mai ales pentru rolul lui în dezvoltarea vieţii călugăreşti orientale, a fost trecut în secolul al XVIII-lea între sfinţi, aşa că Lavra, care până atunci avea hramul Adormirea Maicii Domnului, adoptă ca hram ziua de 5 iulie, când se prăznuieşte pomenirea lui.

Caracterul organizaţiei monahale atanasiene în cadrul vieţii generale a monahismului oriental

Spre a putea cunoaşte şi aprecia mai just specificul vieţii monahale athonite în felul în care a gândit-o Atanasie, vom spune câteva cuvinte despre formele în care a fost înţeleasă ea de alţii înainte.

S-a spus, şi cu drept cuvânt, că monahismul oriental nu reprezintă o organizaţie unitară, în sensul că ar exista un ordin călugăresc, cum se cunoaşte în Apus. Acolo, e drept că s-au dat norme atât de detaliate, încât nu se mai lasă călugărului nici o urmă de libertate personală. Or, este în duhul Ortodoxiei să

lase omului libertatea să aleagă mijloacele cele mai potrivite pentru atingerea mântuirii lui. De aceea, cele dintâi organizaţii monahale iau forma vieţii de anahoret, de sihăstrie. Nu-i vorbă că şi în această viaţă de retragere s-au observat diferenţe care mergeau de la eremiţi până la călugări cu viaţă de obşte, de la stâlpnici şi achimiţi până la lavrele palestiniene de mai târziu. În toate se urmărea însă acelaşi scop: mântuirea sufletului. Primii organizatori ai vieţii de obşte, Sfântul Pahomie şi Sfântul Vasile cel Mare, au observat însă că, faţă de slăbiciunea personală, e bine să se pună o margine a libertăţii omeneşti. De aceea, chiar Sfântul Pahomie cel Mare nu mai recomandă viaţa de anahoret decât ca o încercare şi ca o suferinţă pentru cei care au comis greşeli în chinovie, în viaţa familială sau obştească. Cât despre Sfântul Vasile cel Mare, el recomandă – şi chiar înfiinţează – mânăstiri de dimensiuni mici, unde fiecare, după ce a lepădat grija lumească de avere şi plăcere, să petreacă în ascultare de Dumnezeu, în rugăciune şi în muncă de ajutorare reciprocă. E drept că regulile "pe larg" şi "pe scurt" ale Sfântului Vasile cel Mare nu constituie un cod de paragrafe, ci mai curând un tratat de morală şi de contemplaţie. Prevederile în legătură cu împărţirea averii înainte de a deveni monah, ca şi primirea oamenilor căsătoriţi, copiilor şi sclavilor sunt tratate mai pe larg, iar cele în legătură cu tipicul vieţii zilnice în mânăstire mai pe scurt. Lăsând protosului mânăstirii grija de a determina detaliile individuale, locale şi zilnice, Sfântul Vasile se apropie cu blândeţe de monah, îl înlănţuieşte cu ambianţa personalităţii sale, îl conduce prin toate necazurile vieţii sale şi îl ajută să lupte contra firii rele. De aceea, fără a condensa toată practica vieţii religioase într-un număr de formule inflexibile, care să poată prevedea toate cazurile ce vor veni spre elucidare, regulile Sfântului Vasile impresionează prin discreţie şi înţelepciune. Pahomie accentua mai mult votul sărăciei, iar Sfântul Vasile, pe al fecioriei, dar prin aceasta voiau o creştere a întregii personalităţi a monahului, străină de duhul lumii acesteia. Poate în aceasta constă ca-

racteristica monahismului oriental, iar nu în slujirea de multe ori a unor scopuri mai puţin evanghelice, cum e cazul în Biserica romano-catolică.

Dar pe lângă formularea celor trei voturi monahale şi pe lângă introducerea vieţii de obşte, legislaţia Sfântului Vasile mai are o notă nouă pentru vremurile acelea: a supus viaţa călugărească conducerii Bisericii. Nu degeaba, chiar după ce ajunge pe tronul arhiepiscopesc din Cezareea, el întreţine şi pe mai departe legături cu mânăstirile sale. Ba, s-a mai vorbit chiar o îmbisericire a monahismului şi de o monahizare a Bisericii, mai ales că începând din secolul al IV-lea cele mai mari figuri ale clerului au ieşit dintre monahi. Încă sinodul din Gangra şi mai apoi cel din Calcedon (canonul 4, 7, 8) orânduiau pe călugăr sub conducerea egumenului, iar prin acesta, sub aspra supraveghere a episcopului eparhial. Ba, sinodul trullan (canonul 4) va opri pe cineva şi să devină călugăr fără ştirea episcopului eparhiot.

După Sfântul Vasile, micile familii cu viaţă de obşte împrăştiate prin sate şi oraşe tind să adopte pe încetul regula marelui capadocian. Tot atunci, Sfântul Nil Sinaitul pomenea că chinovia era preferată şi că deprinderea isihiei şi a conteplării se permitea doar temporar, călugărul trebuind, pentru a nu cădea, să se reîntoarcă la mânăstire. Totuşi, în secolul al VI-lea, aflăm că în lavrele de anahoreţi – în care de astădată tipicul vieţii zilnice şi al slujbelor era fixat până în cele mai mici amănunte – mai exista şi un trai chinovial, sub conducerea Sfântului Teodosie, unde familii chinoviale de bătrâni convieţuiau în duh basilian. Ba, mai mult, lavrele în care se trăia viaţă individuală de pustnic, de anahoret, îşi schimbă cu totul fiinţa, trecând în centre cu viaţă de obşte. Cel care introdusese acest lucru a fost Justinian. Acest împărat extinse peste întreg imperiul noile sale hotărâri cu privire la viaţa monahală. Mai întâi, nici o mânăstire nu se poate clădi, zice el, fără ca episcopul locului să-şi fi dat aprobarea, prin înfigerea unei

cruci. Mânăstirea, fiind locuinţa unuia sau mai multor călugări, va avea mai multe clădiri, asigurând la toţi casă, masă şi dormit în comun. Numai bătrânii şi cei ce trăiesc în viaţa contemplativă se vor putea retrage într-o chilie specială, dar tot între zidurile care vor înconjura de acum încolo mânăstirea ca o cetate. Canonul 41 trullan va hotărî ca să se permită traiul de anahoret numai celor ce au stat cel puţin trei ani într-o mânăstire. Dispoziţiile cu privire la avere, la primirea copiilor, a sclavilor, ca şi la primirea unui monah fugit dintr-o altă mânăstire, sunt foarte aspre. Egumenul se alegea şi avea de regulă grad de arhimandrit. În epoca lui Justinian, arhimandritul era sau egumenul unei singure mânăstiri, sau proistosul unui grup de mânăstiri. Precum se vede, Justinian generaliză viaţa de obşte, încadrând-o în organismul general al Bisericii (sub supravegherea căreia trebuia să stea) şi impunând, în ceea ce priveşte dreptul civil, dispoziţii foarte aspre.

Legislaţia lui Justinian a fost valabilă mult timp în Biserica ortodoxă. Dintre urmaşii săi, cel care a adăugat ceva nou a fost Leon Filosoful, care în concepţia lui mai liberală a admis ca un monah să poată fi executorul ultimei dorinţe a altui monah decedat. Cu alte cuvinte, de unde Sfântul Vasile impusese prin votul sărăciei totală abstinenţă de la avere, iar Justinian oprise pe monah de a poseda ceva al său propriu, iată că Leon permite monahilor să dispună mai liber de averea câştigată în timpul călugăriei. Sfântul Vasile oprea pe monah de a primi măcar vreo danie, lucru pe care canonul 6 trullan îl confirmă, dar când Leon dă asemenea dispoziţii sigur că s-a deschis o uşă de scăpare pentru pofta de îmbogăţire ce va apare aşa de semnificativă în Athos. În zadar va nega-o Nichifor Focas printr-o novelă a sa, căci urmaşul său Vasile al II-lea i-o va abroga. De altfel, însuşi Nichifor Focas, acest evlavios împărat, va face bogate danii lui Atanasie Athonitul.

În această privinţă, Atanasie datorează mult lui Teodor Studitul. Acesta dusese la atâta perfecţiune viaţa de obşte,

încât nici hainele pentru trebuinţa zilnică nu le aveau monahii ca personale. Pentru buna supraveghere a chinoviilor sale, Teodor a creat un aparat întreg de funcţionari, care raportau zilnic tot ce se întâmpla în viaţa didactică, ascetică şi contemplativă a monahilor. Datoriile zilnice ale monahului, ca şi sancţiunile precise pentru fiecare caz, au creat din mânăstirea Studion un centru de răspândire a celui mai organizat monahism oriental. Atanasie de Athos, Hristodul de Patmos, Teodosie din Pecerska Kievului, şi după ei aproape tot Orientul, îi datorează mult Studitului.

Opera legislativă a Sfântului Atanasie Athonitul. Lavra

După cum am văzut, Atanasie s-a format în orbita de influenţă a monahismului studit. Operele sale de reorganizare a vieţii călugăreşti nu prezintă prea multă originalitate, ele nefiind decât compilaţii, uneori chiar literale, după "Catehezele" şi "Testamentul" lui Teodor Studitul. Căci, după ce vorbeşte în tipicon despre ajutoarele primite de la Nichifor Focas, Atanasie transcrie aproape identic dispoziţiile Studitului privitoare la alegerea egumenului şi la primirea monahilor străini. Forma obişnuită era ca egumenul să desemneze pe urmaşul său, dar alegerea de către o delegaţie de proistoşi se încetăţeni mai tare. Faţă de străini, Atanasie era atât de iubitor, că alerga înaintea lor şi le spăla picioarele. Şi cele în legătură cu interzicerea animalelor de sex feminin în Sfântul Munte, ca şi cele în legătură cu interzicerea posedării de averi personale, şi în fine şi cele privitoare la simplitatea traiului şi a îmbrăcăminţii egumenului, toate le ia Atanasie după prescripţiile Studitului. Interzicerea folosirii de către călugări a animalelor de sex feminin, de pildă, e un amănunt introdus de Plato, unchiul lui Teodor Studitul. De la acesta îl ia Atanasie, iar în 1384, tipiconul III opreşte formal intrarea oricărui ast-

fel de animal în Athos. Dispoziţia se respectă şi azi. Şi cele în legătură cu rânduielile de slujbă bisericească şi de post, ca şi numărul funcţionarilor folosiţi la administraţia chinoviului, tot după Teodor Studitul sunt luate. Atanasie a exclus din dispoziţiile Studitului canonul 6, care oprea călăritul călugărilor pe cai şi catâri, şi canonul 11, care obliga pe egumen să ţină de trei ori săptămânal şcoală cu monahii.

În conducerea ei, Lavra era încă din 963 "de sine stătătoare". Nu se poate preciza data când apare acest fenomen al mânăstirilor neatârnătoare de nici o autoritate lumească sau bisericească. Noi înclinăm să credem că pentru marea dragoste ce-i purta lui Atanasie, ca şi pentru faptul că nu-şi putuse ţine faţă de acesta angajamentul de a-l urma în monahism, această inovaţie este o creaţie a lui Nichifor Focas. De aici pleacă autonomia Sfântului Munte, care se va pronunţa după epoca Comnenilor atât de tare. Focas mărginise numărul călugărilor la 80, dar Ion Tzimiskes îl ridica în urma daniilor la 120, uşurătate care i se poate imputa lui Atanasie, mai ales că în 1046 – deci nici după 80 de ani – Lavra numără 700 de monahi. Constituia şi acest fapt o abatere de la normele Sfântului Vasile, care preconiza, după cum am văzut, comunităţi mici, în care să se cunoască toţi unul pe altul şi să se zidească sufleteşte unul pe altul. În lavrele palestiniene, deşi erau mulţi anahoreţi, domnea o disciplină aspră. La fel era şi în populatele mânăstiri studite, unde supravegherea de aproape, ca şi munca obligatorie, sub controlul atâtor funcţionari, impuneau un spirit de perfectă ordine. În lavra lui Atanasie – şi după ea în întreg Sfântul Munte – disciplina se va înmuia curând, mai ales că, după cum am văzut, tipiconul lui nu prevedea o instruire obligatorie a monahilor. Altă notă pe care ţinem s-o observăm, e că se permitea unora dintre monahii noi veniţi – celor mai aleşi – să doneze mânăstirii averea personală pe care o aduceau. Desigur, aceste daruri le aduceau mai ales monahii care în mirenie au fost de neam

domnesc sau boieresc şi care erau primiţi de multe ori chiar sub vârsta prescrisă, fapt contra căruia atât de adeseori s-au născut certuri în Athos. Aceste două motive şi altele pe care le vom mai vedea fac trecerea spre epoca idioritmică, în care monahul are pretenţia să ducă o viaţă liberă, să posede averi etc.

Reacţia anahoreţilor. Primul tipicon (970)

Cum am văzut, înainte de a veni Atanasie, existase în Athos o viaţă călugărească ca un pronunţat timbru de anahoretism. Vieţi de asceţi, ca Petru Athonitul, Cuviosul Pavel de Xiropotam, Protosul Ion Fakinos etc., înfloriseră într-o aspră asceză petrecută prin peşteri şi colibe modeste. Iată cum zugrăveşte biograful lui Atanasie viaţa ce o aflase acesta când a ajuns în Athos: "Când veni sfântul în Athos nu erau mulţi monahi, dar când văzu aspra lor pustnicie crezu că se apropie de cer. Corturile erau doar beţe de lemn împlântate, sub care stăteau pe vreme rea, iarna şi vara, în ochii piraţilor. Hrana nici n-o puteau numi hrană, căci culegeau doar roadele copacilor sălbatici. Era mai mult o chinuire a trupului". Ceea ce lipsea acestei vieţi de anahoreţi era o mai omenească înţelegere a traiului monahal – care trebuie să unească asceza cu contemplarea – şi o mai practică organizare a muncii şi a timpului. Aceste elemente le aducea spiritul practic al lui Atanasie. Dar în zidurile groase ale mânăstirii, în daniile crescânde ale împăraţilor şi în numărul aşa de covârşitor al monahilor, nu puteau vedea aceşti anahoreţi decât un semn de burghezie şi de călcare a predaniilor. Biograful lui Eftimie Ivirul spunea despre Atanasie că "zideşte case luxoase, strică vechile tradiţii de înfrânare şi parcă schimbă Athosul într-un ţinut lumesc, încât a izbucnit o mare ceartă între monahi". Istoricii spun că deşi Atanasie jertfea din daniile primite de la împăraţi câte 7 litre de aur pe an pentru a le ridica bise-

rica din Caries, totuşi anahoreţii nu voiră să trăiască cu sistem, ba s-a ajuns la certuri. Se cerea intervenţia împăratului, patronul Sfântului Munte.

În urma unei pâri aduse la Bizanţ, împăratul Ion Tzimiskes trimite în Athos pe călugărul studit Eftimie, care, de acord cu ambele părţi şi în faţa tuturor egumenilor, formulează – după tipiconul lui Atanasie – normele după care se va conduce comunitatea călugărilor. Hotărârile acestea înseamnă consacrarea oficială şi extinderea peste întreg Athosul a concepţiei lui Atanasie. Ele s-au scris în 970 pe piele de ţap şi se păstrează ca o *magna charta* a Sfântului Munte în arhiva din Caries. Ele formează *primul tipicon al Sfântului Munte*.

Călugării sunt, după acest tipicon, de două feluri: cu viaţă de obşte şi pustnici. Aceştia din urmă trăiau în Lavra şi în alte mânăstiri ce s-au ridicat în curând după ea. Ei aveau în stăpânire aproape întreg Sfântul Munte. Frăţia fiecărei mânăstiri se conducea de către egumen şi un număr de proistoşi, dintre care se distingeau iconomul, eclesiarhul şi alţii, cum prevăzuse chiar Atanasie. Toate mânăstirile laolaltă se conduceau prin adunarea egumenilor (sinaxa) în Caries, la început, de trei ori pe an, de Crăciun, Paşte şi Adormirea Maicii Domnului, iar după acest tipicon, numai o dată, la ziua hramului Sfântului Munte (Adormirea Maicii Domnului). Cu această ocazie, iconomul făcea darea de seamă asupra treburilor materiale şi administrative ale tuturor mânăstirilor, spre a o iscăli protosul şi egumenii. Spre deosebire de restul imperiului bizantin – căci instituţia protosului era în fiinţă pretutindeni unde erau mânastiri mai multe –, protosul din Sfântul Munte era un monah independent de vreo mânăstire, mai ales pentru timpul cât dura slujba lui. Dreptul lui era de a supraveghea conducerea mânăstirilor. În acest sens, având o putere aşa de mare, era numit de regulă de împărat şi hirotonit de patriarh. Avea voie să poarte toiag ca arhiereii, era pomenit în toate bisericile Sfântului Munte, iar mai târziu

căpătase şi privilegiul de a putea asista la sinoade şi de a sluji la Liturghie cu insignele patriarhale. Sigur avea drept să întărească pe egumeni, să recomande pentru hirotonie pe diaconi şi preoţi, iar pe citeţi şi pe ipodiaconi îi putea el însuşi hirotoni. Instituţia protosului a fost în floare în epoca chinovială, iar cea idioritmică a decăzut. Ultimii protoşi se întâlnesc în secolul al XVII-lea.

Pe de altă parte, tipiconul admite şi unele drepturi pentru anahoreţi. Doritori de o viaţă mai contemplativă şi mai liniştită, unii dintre monahi se retrăgeau din mânăstire într-o chilie pe care o închiriau de la sfatul chinoviului. Sigur că numărul lor era limitat, întrucât se cerea de la ei o deosebită putere de înfrânare. Ei aveau cel mult un frate mai tânăr, altfel trebuind să fie singuri. De la mânăstire primeau anual un ajutor de trei bani şi cinci măsuri de grâu. În caz de oboseală, ei puteau trece să se odihnească lângă bisericuţa Sfântul Eustaţiu din romanticul colţ al Milopotamului (Valea Merilor). Aşezat pe drumul dintre Lavra şi Ivir, aproape de turnul vechi al Amalfinezilor, pe un mic dâmb deasupra mării – de pe care răsăritul soarelui e aşa de frumos –, Milopotamul e un adevărat colţ de rai. Însuşi Atanasie a permis traiul ascetic – deci scos de sub supravegherea şi obligaţiile zilnice ale chinoviului – la cinci isihaşti din cuprinsul Lavrei (chiliile Sfântului Ioan Hrisostom, a Sfintei Treimi etc.), iar prietenul său Ion (Ioane) Ivirul îi donează opt chilii, pe care le va putea vinde oricui. Aceşti isihaşti nu erau obligaţi la lucrurile vieţii de obşte, trăiau izolat şi doar sâmbăta veneau să participe la serviciile divine alături de cei din chinovie. La hram sau dacă erau bolnavi primeau şi ei puţin peşte, încolo traiul lor era un post aspru.

Cu timpul, aceste chilii s-au înmulţit atât de tare, mai ales în jurul Lavrei şi a Cariei, încât putem spune (mai ales despre Caries) că formau adevărate lavre de anahoreţi în sensul palestinian al cuvântului. E şi acesta un câştig de cauză, măcar tacit, pentru vechea concepţie anahoretică, pentru că

s-au dezvoltat mai tare mânăstirile preconizate de Atanasie, încât de la o vreme au înghiţit-şi chiliile şi mânăstioarele mai mici, ajungând până azi stăpâne peste tot Athosul. Or, nu e mai puţin adevărat, înflorirea isihastă şi frumoasele mişcări spirituale de mai târziu se datoresc mai curând locuitorilor acestor sărace locaşuri, decât marilor mânăstiri.

Întemeierea celorlalte mânăstiri. Tipiconul II (1046)

În urma intervenţiei lui Ion Tzimiskes a crescut şi mai mult autoritatea lui Atanasie, iar tipul de organizare a Lavrei devine normă pentru toate celelalte mânăstiri. O mulţime de locaşuri se clădesc acum, mai toate opera unor mari personalităţi atrase de faima lui Atanasie. Am văzut cum mai mulţi boieri georgieni au întemeiat, încă de pe vremea Lavrei, strălucitoarea mânăstire a Ivirilor (972). Ca a treia, în ordine cronologică, apare – tot înainte de anul 1000 – mânăstirea Vatoped, întemeiată cu permisiunea lui Atanasie de către trei fraţi din Adrianopol. Tot pe acea vreme se cunoaşte mânăstirea Filoteu, cum pomeneşte în 992 un document de-al Lavrei.

De la începutul secolului al XI-lea datează mânăstirea de lângă istmul acantic Esfigmenu, în care intrase, înainte de 1050, Antonie de la Kiev. Contemporane mai sunt mânăstirile: Dohiar, Xenofon şi Xiropotam. Se pare că mânăstirea Xiropotam (Secu) a avut o existenţă modestă pe vremea sosirii lui Atanasie în Sfântul Munte. Ca mânăstire mai apare abia în jurul anilor 1000. Ceva mai târziu (tot înainte de 1100), apar Caracalu şi Costamonitu.

În acest timp – în care împăraţii bizantini încărcau pe aghioriţi cu daruri, metoace şi privilegii, iar unii dintre ei au scos Athosul şi de sub jurisdicţia episcopului eparhiot şi chiar a patriarhului din Constantinopol – între ucenicii lui Atanasie se petreceau o serie de lucruri pe care tipiconul acestuia nu

le prevăzuse. Alexie Comnenul a fost acela care a hotărât "că libertatea Sfântului Munte trebuie observată de toţi şi nici un mitropolit sau episcop să nu se amestece în conducerea lui". Încă Vasile II Bulgaroctonul a trebuit să dea o aspră decizie pentru a opri comerţul întins pe care monahii aghioriţi îl făceau până departe în Salonic, Tesalia etc. Mânăstirea latină a Amalfinezilor, ca şi Vatopedul, Ivirul şi altele aveau vapoare mari pentru acest scop. Afară de acestea, Lavra şi Vatopedul foloseau în gospodăria mânăstirii un număr impresionant de vaci şi capre. Cât despre puterea protosului se vede că era întunecată de a unor egumeni, căci la 1046 se dă dreptul egumenului Lavrei să vină la adunare în Caries însoţit de şase slujitori, al Ivirului şi Vatopedului de câte patru, iar protosul abia de câte trei slujitori. La primul tipicon, protosul venea însoţit de trei slujitori, egumenul Lavrei de doi, cel din Xiropotam de unul, iar egumenii celorlalte mânăstiri singuri. Aceasta e starea de lucruri pe vremea celui de-al doilea tipicon, dat în 1046, de împăratul Constantin Monomahul, prin delegatul său, călugărul studit Cosma de la mânăstirea Ţinţiluki din Constantinopol. După multe discuţii, delegaţii celor 180 de locaşuri, câte existau atunci (inclusiv colibele şi chiliile), declară în faţa lui Cosma că le pare rău de abuzurile la care se dedaseră. Dar ei rămân – aşa aprobă tipiconul – şi pe mai departe într-o comoditate oarecare (comerţ, vaporaşe, vite, moşii etc.), cum îi deprinseseră împăraţii din Bizanţ. Ba, peste câteva decenii, când 300 de familii de vlahi au năpădit cu turmele de oi Athosul, provocând mari dezbinări şi corupţii, au fost necesare afurisanii şi exiluri, spre a curma viaţa decadentă care se ducea atunci în Athos.

În această vreme (secolul al XII-lea) s-au mai înfiinţat o serie de mânăstiri, de astă dată slave: *Zografu* (înfiinţat încă pe la anii 1000), *Rusiconul* sau *Sfântul Pantelimon* (1143) şi *Hilandarul* (1197). Elementul slav va aduce spre finele secolului al XII-lea şi până în secolul al XIV-lea o tradiţie aspră de

chinovie, căci spiritul liberal al grecilor era înclinat spre traiul individual al idioritmiei. De altfel, avem şi în timpul dezvoltării materiale a marilor mânăstiri continuarea traiului de anahoret. Aşa că, dacă mare parte din călugării marilor mânăstiri se ocupau cu lucruri mai puţin duhovniceşti, ca cele pe care le-am amintit, în schimb, aceşti asceţi au menţinut aspra tradiţie călugărească în mare înflorire, ceea ce ne dă dreptul să considerăm epoca chinovială (970-1390) ca cea mai înfloritoare din istoria Sfântului Munte. Dacă am pomeni numai fenomenul isihasmului, acea culme de viaţă şi experienţă duhovnicească a rugăciunii minţii, nemaiajunsă ulterior în Biserica ortodoxă, tot ar fi destul ca gloria monahismului aghiorit să rămână neveştejită. De altfel, după cum am mai amintit, epocile de renaştere spirituală se datoresc mai mult vieţii din chilii şi schituri decât marilor mânăstiri. Aşa, reacţiunea contra decadenţei din epoca convieţuirii cu vlahii (pe la 1100) se produsese tot din cauza anahoreţilor, isihaştilor şi a celor din peşteri, care luptau foarte dârz contra stricării moravurilor călugăreşti. Peste vreo sută de ani după aceea, călugărul sârb Sava îşi întemeia în Caries chiliile sale tot după tipul isihast. Iar pe la finele secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, când înfloreşte isihasmul, tot schiturile şi chiliile par a avea mai mulţi reprezentanţi.

Întemeierea ultimelor mânăstiri din cele douăzeci existente azi

În urma cuceririi Bizanţului de către latini (1204) se ajunge şi pentru Athos la o epocă deosebită. Secolul al XIII-lea ajunge pentru Athos un veac de tulburări. Căzând în stăpânirea bisericească a arhiepiscopului latin de Tesalonic, Nevelon de Soisson (1207), a urmaşului acestuia, Guarin de Bereia, şi mai ales sub supravegherea episcopului "in partibus" Benedict de Sebasta, legatul papal, Athosul ajunge ţinta tuturor

baronilor latini dornici după aventuri şi prădăciuni. Aceştia îşi fac un castel în Sfântul Munte, de unde pot prăda în voie locaşurile sfinte, prea slabe pentru a se apăra. E drept că aghioriţii s-au plâns adeseori de aceste încălcări, fapt pentru care papa Inocenţiu al III-lea a intervenit şi a pus Athosul, în 1211, sub scutul văduvei lui Simon de Montferrat, Maria sau Margareta, fostă soţie a unui împărat bizantin. Ba, faţă de multele abuzuri săvârşite de cruciaţi, papa a luat Sfântul Munte chiar sub protecţia sa. Totuşi, călugării aghioriţi au dus în aceste vremuri de mari duşmănii între ortodocşi şi catolici zile grele. La câţiva ani după aceea, mânăstirea ivirilor a fost prădată de "piraţi din Francia", cum se exprimă cronica timpului. Spiritul de liberate în credinţă nu l-au recăpătat călugării nici pe la 1234, când ortodoxul rege al bulgarilor, Ioan Asan al II-lea, a supus Athosul şi Salonicul jurisdicţiei patriarhatului nou-înfiinţat al Târnovei. De aceea călugării, în număr de peste 3000, cer patriarhului din Constantinopol, Gherman, să le redea autonomia respectată de toţi împăraţii, cerere pe care ierarhul le-o împlini pe la 1250.

Ca urmare a spiritului de duşmănie contra latinilor, se păstrează în arhivele Sfântului Munte o serie de rapoarte în care monahii aghioriţi arată cum au fost supuşi la chinuri şi silnicii din partea împăratului Mihail al VIII-lea Paleologul şi a partidei unioniste în frunte cu patriarhul Ioan Beccos. Călugării din Sfântul Munte n-au vrut să primească unirea cu Biserica romano-apuseană, pe care partida unionistă o săvârşise în 1274 la Lyon. Drept pedeapsă, împăratul, patriarhul şi o bună parte din aderenţii lor – între care şi destulă armată – au debarcat în Athos şi, în afară de mânăstirile Lavra şi Xiropotam, care îi primiră cu fast deosebit şi cu celebrarea Liturghiei cu azimă, celelalte mânăstiri au fost pustiite, iar călugării lor au fost martirizaţi. Istoriografii catolici neagă veracitatea acestor fapte, pe motiv că un împărat aşa pios nu putea uza de astfel de mijloace de constrângere. Se spune chiar că rapoartele care povestesc aceste

lucruri confundă faptele cu cele întâmplate mai târziu (1307-1309), când 6000 de catalani catolici au invadat Athosul. E de observat că această invazie nu e amintită decât în nordul Athosului şi n-a avut de suferit de pe urma ei decât Hilandarul sârbesc, despre care se spune că a susţinut un greu atac de trei ani. În orice caz, pe deasupra tutror exagerărilor adăugate de cronicarii timpului, nu e mai puţin adevărat că faţă de marile probleme ale Ortodoxiei, cum au fost şi încercările de unire a Bisericilor, Athosul a fost o cetate de dârză rezistenţă pe poziţiile tradiţionaliste ale Răsăritului.

Încă de pe vremea Comnenilor şi mai ales în epoca latină, libertatea şi autonomia Sfântului Munte era prea mare. E drept că protosul şi egumenul Lavrei – numiţi de împărat – erau obligaţi a merge chiar la patriarh pentru a-şi primi hirotonia. Dar aceste porunci date încă de pe vremea patriarhului Leon (1140) nu se mai respectau. De aceea, în 1312, Andronic al II-lea Paleologul, în înţelegere cu Nifon I, patriarhul Constantinopolului, hotărăşte ca de acum încolo protosul să fie supus numai Patriarhiei. Se vede că se observase prea marea autonomie a monahismului athonit, care va sfârşi prin a duce nu peste mult timp la idioritmie. De aceea, în anul următor, patriarhul Nifon I îngrădeşte şi mai mult libertatea protosului, prin aceea că supune Sfântul Munte jurisdicţiei şi supravegherii episcopului locului, celui de Ierissos. Se vede însă că protosul, ca toţi egumenii, nu dorea deloc pe episcopul de Ierissos, căci pe la 1368 izbucnesc certuri acute între protos şi episcop. Protosul uzurpase tronul pe care-l avea episcopul în Caries. Certurile ajung la sinodul patriarhal. Ca unul care ani de-a rândul petrecuse în lavră, patriarhul Filotei decise că de acum încolo episcopul "de Ierissos şi Sfântul Munte" poate merge, ori de câte ori vrea, să facă slujbă, să inspecteze şi să îndrepte lucrurile în Athos. De fapt, drepturile episcopului de Ierissos nu erau mai mari ca ale unui protos, care, la fel, avea drept să fie pomenit pretutindeni în Athos, să servească cu epigonation şi să propună monahi pentru hirotonie. Situaţia episcopului era

deci asemănătoare cu a unui egumen în grad de arhiereu, la fel cu al Sinaitului. Faţă de nesupunerea protosului, episcopul de Ierissos a răspuns în 1370 prin depunerea acestuia. Lucrurile nu puteau rămâne aşa, chiar în epoca în care puterea protosului era mai mare. Se pare că demnitatea de protos o aveau atunci mai mult sârbii, căci peste 20 de ani, alt patriarh, Antonie, care va reda Athosului autonomia, va justifica supunerea Sfântului Munte sub autoritatea episcopului de Ierissos ca replică contra hegemoniei sârbeşti. Cu alte cuvinte, prin supravegherea mai de aproape a episcopului de Ierissos, grecii se apărau de influenţa prea mare a sârbilor. Poate le era teamă ca aceştia să nu ajungă a domina prea multe mânăstiri, de aceea, după cum patriarhul Calist luase din mâinile călugărilor georgieni mânăstirea Ivir şi o dase grecilor, tot aşa un exagerat simţ de apărare naţională îl va fi îndemnat pe patriarhul Filotei să facă acest gest.

De fapt, pericolul sârbesc dispăruse o dată cu stingerea Casei Nemaija (1368). Dar un altul, comun, se ivea mai puternic, cel turcesc. Aşa încât nici jurisdicţia episcopului de Ierissos n-a durat mult şi n-a fost decât nominală. Căci spiritul de independenţă al aghioriţilor era prea puternic spre a-l putea stăpâni un episcop mai mult nominal, ca cel din Ierissos, care nu mai era ascultat, sau chiar un patriarh de Constantinopol, care nu avea asupra Athosului nici o putere de constrângere. Daniile multe ale Paleologilor, sârbilor şi voievozilor români, ca şi libertatea Sfântului Munte, consfinţită prin actele împăraţilor, au creat în Athos o stare de spirit care nu mai era în spiritul tipiconului şi al testamentului lui Atanasie.

În această a doua jumătate a secolului al XIV-lea, nou înfiinţatele mânăstiri *Cutlumuş, Pantocrator, Sfântul Pavel, Grigoriu, Simonpetra* şi *Dionisiu*, ca şi *Stavronichita* vor completa colegiul celor douăzeci de mânăstiri care stăpânesc şi astăzi întreg Athosul. Se vede că pofta după avere şi putere le pune în aşa situaţie, încât aceste mânăstiri ajung la serioase certuri pentru moşii şi pentru ranguri.

Introducerea idioritmiei. Tipicoanele III (1394) şi IV (1407)

După prevederile vieţii chinoviale, monahul era întru totul supus conducerii personale a egumenului. Nimeni n-avea voie să aibă vreo avere sau vreun privilegiu de libertate şi de putere. Acesta fusese spiritul legislaţiilor monahale şi al celei date de Sfântul Pahomie şi de Sfântul Vasile. Voinţa egumenului se asculta orbeşte. În Athos, e drept că acest spirit de ascultare necondiţionată a fost mai puţin accentuat, pentru că firea grecului este ea însăşi republicană, dispusă la libertate, la speculaţie, iar în ceea ce priveşte organizarea vieţii sociale, mai apropiată de punctul de vedere confederativ, democratic. Mai credincioşi spiritului de supunere faţă de autoritate rămân slavii şi românii, care şi azi urmează în Athos o viaţă aspră în comun sub conducerea egumenului. Spre deosebire de ascultarea de comandamentele comune, apare viaţa dusă în idioritmie (stil propriu de viaţă). Termenul îl folosea şi Sfântul Ioan Scărarul, dar numai într-un sens moral de neascultare. În acelaşi sens îl pomenea şi Teodor Studitul, iar sfântul Ioan Damaschin aminteşte de secta Lampeţienilor, ai căror monahi trăiau după placul individual. De aceea, Sofronie, patriarhul Ierusalimului, scria pe la 1580 călugărilor din Patmos că cei dintâi care au trăit idioritmic au fost aceşti Mesalieni sau Lampeţieni. Desigur, observaţia nu e dreaptă, cel puţin în sensul în care se desemna idioritmia monahală pe la 1580. Aşadar stilul idioritmic se caracterizează prin încălcarea a două din voturile călugăreşti: al sărăciei şi al ascultării. Propriu zis, nu putem vorbi despre o încălcare absolută, căci nici posedarea de averi nu e nemărginită şi nici ascultarea nu e întru totul călcată. Cred că mai curând se trece accentul de pe punctul de vedere colectiv pe cel individual. Totuşi, o alterare a voturilor rămâne.

S-a susţinut că idioritmia s-a introdus din cauza vitregiilor vremii. În urma deselor năvăliri ale piraţilor, a incursiunii

cruciaţilor şi a încetării ajutoarelor bizantine, călugării au trebuit să adopte un trai mai personal, pentru a scăpa de la pieire mânăstirile. Ba, s-ar mai fi adăugat la acestea şi dominaţia turcească, faţă de care au trebuit să plătească monahii impozite prea mari şi, neavând de unde, sultanii le-au confiscat metoacele şi au despuiat mânăstirile de orice venit.

Mai întâi, nu e adevărat că daniile s-ar fi terminat odată cu stingerea imperiului bizantin. Sârbii şi mai ales românii vor continua aceste ajutoare, poate încă şi mai conştiincios. Nici din cauza piraţilor n-au putut fi siliţi monahii să-şi schimbe viaţa, deoarece incursiunile lor nu erau aşa de dese şi generale. Cât despre ingerinţele pe care le-ar fi făcut turcii asupra Athosului, iar se exagerează. Se ştie doar că turcii nu s-au atins de libertatea internă a mânăstirilor, iar în ce priveşte faptul că ei ar fi luat averile aghioriţilor sau i-ar fi impus la mari impozite, este iar o exagerare. Idioritmia se semnalează încă înainte de a ocupa turcii Salonicul (1430). Iar tradiţia monahală vorbeşte de anumite scutiri şi imunităţi fiscale pe care însuşi Mahomed Cuceritorul le-ar fi acordat călugărilor. Aceleaşi favoruri le-ar fi aprobat şi Selim I, care e pomenit şi între ctitorii mânăstirii Xiropotam. În urma unei minuni făcute de moaştele celor 40 de sfinţi (hramul mânăstirii), Selim ar fi clădit şi un turn la Xiropotam. E drept că, începând din 1525, rezida în orăşelul Sidirocavasis din Calcidica – unde era prefectura de care depindea Athosul – un regiment de gardă imperială (Bostandzis), la întreţinerea căruia contribuiau şi monahii. Acesta ar fi fost primul haraci pe care-l plăteau aghioriţii. Mai târziu haraciul s-a mărit, încât la 1670 urca la 18000 taleri. Se pare că aceeaşi sumă a rămas asupra Athosului şi pe la 1764, când, din cauza unei certe dintre mânăstirile aghiorite, bancherul sultanului, Stavracoglu, obţinu aprobarea ca toţi monahii să plătească una din cele trei categorii de impozit: 3, 6 sau 10 taleri, după posibilităţi. Se vede că înainte se plătea mai mult global. Aceasta însă nu constituia o greutate deosebită

pentru un monah, mai ales că suma tot mânăstirea o achita din metocurile sale.

De aceea, va trebui să căutăm cauzele idioritmiei în altă parte. Mai degrabă idioritmia apare ca o reacţie faţă de epoca de mari tensiuni spirituale şi de aspre înfrânări duhovniceşti pe care a însemnat-o isihasmul (1250-1370). În parte, observaţia e adevărată, căci câtă vreme fenomenul isihasmului desemna o totală desfacere de pământesc, idioritmia apare caracterizată prin pofta după avere şi după mărire. Iată de ce am susţinut mai sus că multe danii făcute de împăraţi şi scoaterea Athosului de sub jurisdicţia Bisericii n-au putut avea alt rezultat decât tocmai o slăbire a duhului vieţii chinoviale şi o pregătire spre un trai mai de suprafaţă şi mai individualizat.

Starea de lucruri provoca îngrijorare, de aceea, în 1393, protosul Dometie şi cu Grigorie, egumenul Lavrei, se plâng patriarhului Antonie. Acesta dă în mai 1394 un Tomos, pe care istoria îl consideră ca *al III-lea tipicon* al Sfântului Munte. Se vede că instituţia protosului nu mai era respectată, de aceea tipiconul prevede că toţi egumenii sunt datori a-l cinsti, plătindu-i după posibilităţile fiecărei mânăstiri, un tribut anual. Chiliile trebuiau să-i presteze chiar şi o serie de munci. Dispoziţiile acestea voiau să salveze principiul monarhic şi autoritar în conducerea Sfântului Munte, dar era prea târziu. Cele 25 de mânăstiri se preocupau de altceva: îşi disputau întâietatea în adunarea din Caries. Patriarhul a stabilit şi această ordine ierarhică, aşezând în frunte protosul şi egumenul Lavrei, apoi al Vatopedului şi Ivirului, Hilandarului şi Xiropotamului, şi pe urmă celelalte, ordine care în esenţă au rămas până azi. Ca o întărire a acestui tipicon, în 1406, Manuil Paleologul dă un hrisov care consfinţeşte starea de fapt a idioritmiei. Dacă tomosul lui Antonie pomeneşte numai de călcarea poruncii ascultării, în schimb acest hrisov – socotit ca *al IV-lea tipicon* – dă voie călugărilor să moştenească, să câştige şi să transmită şi altora averea personală câştigată în viaţa de mânăstire. Cât despre instituţia protosului, Manuil nici nu prea

pomeneşte. El vorbeşte numai de egumeni, a căror putere o diminuează prin aceea că le pune în coastă un consiliu de 15 fraţi, cu ajutorul cărora vor conduce treburile mânăstirii. Aceasta însemna înlocuirea principiului monarhic cu cel democratic. De acum, egumenul aproape va dispărea, luându-i locul un dichiu, care poartă – ca un simulacru – un toiag, ca şi vechii egumeni, dar care nu mai are nimic din vechile drepturi. Organe executive sunt doi epitropi, aleşi din sfatul celor 15. Manuil mai pomeneşte de monahi care îşi părăsesc mânăstirea ca să se ocupe cu lucruri lumeşti sau să plece prin ţări străine după milă, unde rămâneau câteodată, fără să se mai reîntoarcă.

Idioritmia s-a întins repede nu numai în Athos, ci în întreg Orientul. Chiar în anul când dădea amintitul tomos, patriarhul Antonie scria călugărilor din nou înfiinţata mânăstire Pantocrator (lângă Caries) că e bine să rămână în sărăcia evanghelică a chinovici, iar nu să se străduiască a urma pilda rea a altora ce umblă după îmbogăţire. Peste o sută de ani, patriarhul Ioachim observa că protosul şi egumenul Lavrei au uitat demult să-şi mai ia hirotonia de la patriarhul ecumenic. Cât despre cei împreună cu care vieţuiesc, nici nu le mai pasă. Rânduielile s-au stricat pentru că nu se mai respectă buna sfătuire în comun. Tot cam pe atunci, Nifon Peloponezianul, viitorul patriarh, abia a putut găsi – după multă căutare – o mânăstire care mai păstra încă rânduielile vieţii de obşte în Athos: mânăstirea Dionisiu.

Epoca decadenţei idioritmice. Tipiconul V (1575). Schiturile

În urma introducerii averii personale în mânăstiri, o mulţime de anomalii au început să se arate. Comerţul cu grâu, castane, alune, cireşe, vin, rachiu şi alte alimente se urma nestingherit. Certuri pentru averi şi metoace au învrăjbit timp îndelungat între ele mânăstirile Esfigmen cu Hilandar, Lavra

cu Filoteu. Daniile româneşti au reparat şi îmbogăţit în secolele XVI-XVII absolut toate mânăstirile din Sfântul Munte. Îndestularea şi belşugul ar fi trebuit să se vadă şi în afară de zidurile pe care voievozii le ridicau şi de odoarele pe care le donau. Totuşi, nu era aşa. Şi e explicabil de ce. Se introdusese o administraţie slabă, subminată de luxul pe care-l făceau călugării, de împrăştierea sufletească în care se depăna viaţa în mânăstiri.

Văzând această stare de lucruri, o seamă de egumeni se adresează patriarhului Ieremia II, care se afla, de sărbătorile Crăciunului din 1573, în tovărăşia prietenului său Silvestru de Alexandria, în trecere prin Salonic. Ieremia trimite pe Silvestru în Athos să îndrepte lucrurile. Idioritmia făcuse ravagii mai ales în Lavra. După o şedere mai îndelungată, Silvestru readuse în Lavra viaţa de obşte. În septembrie 1574 apare şi sighilionul dat de cei doi patriarhi pentru revenirea la viaţa de obşte, şi care formează *tipiconul al V-lea*. Tipiconul constată că mulţi călugări îşi părăseau mânăstirile fără voia egumenilor, ducându-se prin ţări străine după milă şi trăind acolo din slujbele şi sărindarele pe care le făceau pentru banii primiţi de la credincioşi. Unii din administratorii trimişi la metoace primeau călugăriţe între zidurile acestor dependinţe. Ba unii călugări ajunseseră să producă, să consume şi să vândă cantităţi mari de rachiu.

Hotărârile patriarhului nu au fost drastice şi rezultatul lor a fost efemer. Lavra însăşi decade, încât, pe la 1621, abia avea cinci monahi între zidurile ei. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea erau închise din cauza sărăciei: Filoteul, Rusiconul şi Costamonitu. La 1660, când nu mai exista instituţia protosului, Lavra a fost silită să-şi vândă chiliile ce le avea în Caries, spre a-şi plăti datoriile. Căci aceasta era cea mai mare greutate prin care treceau mânăstirile. Călugărul isihast Pahomie Rusanos descrie într-o minunată scrisoare adresată proistoşilor

din Caries, luxul pe care-l fac toţi cu nesăbuinţă, fapt pentru care sunt cu toţii înglodaţi în datorii la bancherii evrei din Salonic. Din cauza abuzului de libertate, se întrec toţi în mâncări, băuturi, haine luxoase, ţin tot soiul de vite, de cai nobili, nu mai ascultă de patriarh, iar ca protos pun pe cel mai slab. Spre a scăpa de aceste rele, se cere înfrânarea patimilor şi munca albinei şi a furnicii.

Ca o reacţiune contra acestui duh de descompunere şi de împrăştiere spre cele lumeşti apar *schiturile*. E drept că ele nu vor reveni la viaţa de obşte, dar se vor caracteriza printr-o aspră viaţă de asceză şi contemplaţie. În această ipostază ele nu sunt decât reunirea vechilor chilii de anahoreţi şi isihaşti. Se pare că trecerea de la chilii la schituri o face însăşi Caries, unde foarte de timpuriu se îngrămădiră o mulţime de călugări, care îşi închiriau o colibă şi se nevoiau câte doi-trei în deprinderea isihiei, a muncii şi a rugăciunii. Încă tipiconul din 1394 a trebuit să precizeze că nici o mânăstire nu mai are voie să posede vreun metoc (vreo chilie cu dependinţe) în Caries. Iar în 1574 se pomeneşte expres de schituri. La această dată, colibele din actualul schit Sfânta Ana vor fi fost numeroase, căci se pare că la ele se face aluzie. Tot acolo va fi fost şi Pahomie Rusanos şi autorul necunoscut al unor frumoase fragmente de îndrumare ascetică. Tot în acea vreme vor fi existat şi în părţile sudice al Athosului o seamă de colibe, care mai târziu vor forma schitul Cavsocalivia. La 1670 se pomeneşte ca existând schitul Kerasia, dinspre vârful Athosului. Sigur că toate aceste schituri, şi altele care s-au format în secolele XVIII-XIX, erau aşezate pe moşia marilor mânăstiri – care stăpâneau întreg pământul Sfântului Munte – de aceea rămân vasalele acestora. Cele 12 schituri existente astăzi în Sfântul Munte n-au –, de altfel ca şi mânăstirile – un an precis de când încep să existe. De regulă se obişnuieşte a se socoti ca an al întemeierii data când se dă sighilionul patriarhal de înfiinţare. La unele însă nu se cunoaşte nici această dată, iar

altele sunt mai vechi decât data sighilioanelor. Iată lista lor, cu data aproximativă a întemeierii (respectiv aprobării): Sfântul Ilie (Pantocrator), 1739; Cavsocalivia (Lavra), 1740; Sfânta Ana (Lavra), 1753; Noul Schit (Sfântul Pavel), 1755; Sfântul Dumitru (Vatoped), 1759; Bunavestire (Xenofon), 1770; Sfântul Dumitru zis Lacu (Sfântul Pavel), 1760; Prodrom (Ivir), 1788; Bogorodiţa (Rusicon), 1818; Prodrom (Lavra), 1820-1852; Sfântul Pantelimon (Cutlumuş), 1789, şi Sfântul Andrei zis Serai (Vatoped, 1839).

Organizarea democratică a Athosului.

Tipiconul VI (1783). Revenirea la viaţa de obşte a unor mânăstiri

Încă de pe la 1660, conducerea din Caries era încredinţată unei comisii de proistameni, care preluase administrarea generală a Sfântului Munte, în locul vechii instituţii a protosului. La început, era formată din câţiva epitropi, care conduceau alegerile protosului în caz de vacanţă a acestuia sau îl suplineau în treburi administrative de mai puţină importanţă. Credem însă că mai ales de la jumătatea secolului al VII-lea, când se închină Sfântului Munte marea mânăstire Trei Ierarhi din Iaşi a lui Vasile Lupu şi mai apoi Cotrocenii din Bucureşti ai lui Şerban Cantacuzino, s-a format această comisie din mai mulţi delegaţi, care să supravegheze o mai echitabilă distribuire a daniilor în bani şi în natură pe care le făceau voievozii noştri. Şi întrucât nou înfiinţatele schituri nu puteau avea metoace nici în Athos, nici în afară – căci locuitorii lor se cădea să trăiască în înfrânare –, această comisie trebuia să ţină seamă şi de nevoile lor. Şi fiindcă epoca închinărilor era încă în toi, această comisie s-a înfiinţat prima dată la noi, în Principate, pentru că înainte de a se trimite veniturile metoacelor "la mânăstirile de jos", se scădea o reţinere

pentru nevoile locale: contribuţie în caz de război, reparaţia metoacelor, scopuri culturale, cutia milelor etc. De aceea a existat o epitropie pentru administrarea acestor bunuri în Bucureşti şi alta la Iaşi. Întrucât din aceste epitropii făceau parte delegaţii mânăstirilor care puteau fi – şi au fost – nu prea drepţi în distribuirea bunurilor, patriarhul Paisie al II-lea înfiinţează, în 1744, o instituţie de control în persoana breslei blănarilor, cu sediul în Constantinopol. Sub conducerea unei comisii din sânul Sfântului Sinod, această epitropie cerceta gestiunea materială a mânăstirilor aghiorite, propunând remedii pentru eliberarea de datorii.

Mai importante pentru viaţa Sfântului Munte au fost hotărârile aduse în 1783 de patriarhul Gavriil, hotărâri care formează *tipiconul al VI-lea*. Acesta, văzând multele peripeţii prin care au trecut lăcaşurile athonite, mai ales din cauza relei administrări a veniturilor, fixează o epitropie (epistasia), din 4 membri aleşi dintre delegaţii celor 20 de mânăstiri. Pentru precizie, mânăstirile sunt împărţite în 5 tetrade, locul prim din fiecare tetradă ocupându-l pe rând câte un delegat al Lavrei, Vatopedului, Ivirului, Hilandarului sau Dionisiului. Pentru locul prim, cele 5 mânăstiri numesc alt delegat decât cel din comunitate. Durata epistasiei e de un an. Ea e organul executiv al comunităţii (chinotis sau sinaxis), compusă din cei 20 de delegaţi ai mânăstirilor. În această situaţie, epitropia supraveghează orice gestiune financiară, orice venituri şi cheltuieli necesare întreţinerii arhivei centrale din Caries, a bisericii Protathonului, a şcolii. Ea fixează cât trebuie să plătească fiecare mânăstire, schit sau chilie pentru întreţinerea acestora. Sigiliul – după modelul dat de patriarhul Samuil în Constantinopol – e împărţit în 4 părţi, fiecare epitrop având una anume, pentru ca lucrările să le facă împreună, fără părtinire.

Între alte fapte pe care le semnalează tipiconul, amintim de oprirea călugărilor de a mai părăsi Sfântul Munte fără a justifica în faţa Comunităţii din Caries motivul acestei

plecări. Se acorda aprobarea numai pentru cazuri binecuvântate, iar celui care nu se supunea acestor dispoziţii i se confisca coliba. Nu-i vorbă că aceste dispoziţii nu s-au prea aplicat, deoarece întâlnim o serie întreagă de monahi rămaşi prin ţările creştine, mai ales la noi, unde plecaseră după milă. Cât despre averea personală a monahilor, tipiconul nu mai încearcă nici măcar să o stăvilească. Din contră, cine are bani e recomandabil, zice tipiconul, să nu-i mai depună în băncile evreieşti din Salonic, ci să-i lase în cele din Athos, luând în schimb un procent de 8%, cum se obişnuia pe atunci pretutindeni. Lucrurile mergeau rău. Se introdusese în viaţa monahală o iremediabilă aplecare spre lucrurile lumeşti. Întreaga Caries era înţesată de prăvălii. Călugării ajunseseră să-şi vândă hainele proprii şi chiar din odoarele primite de la împăraţi şi voievozi spre a se scăpa de datorii.

Faţă de această insuportabilă stare de lucruri, Biserica a intervenit de nenumărate ori. Şi se pare că însuşi rezultatul tipiconului din 1783 n-a întârziat. Încă în anul următor (1784), mânăstirea Xenofon îmbrăţişează din nou viaţa de obşte. Se vede că şi greutăţile prin care trecuse au contribuit la acest început de refacere. Urmează apoi, în decurs de o jumătate de veac, încă zece mânăstiri: Esfigmen, 1796; Simonpetra, 1801; Rusicon, 1803; Dionisiu, 1805; Caracalu, 1813; Costamonit, 1818; Sfântul Pavel, 1839; Grigoriu, 1841; Zograf, 1849 şi Cutlumuş, 1856. Unele mânăstiri (ca Dionisiu, Grigoriu) au cerut ele însele revenirea la viaţa de obşte, altora, (Esfigmen, Rusicon, Cutlumuş etc.) le-a fost impusă de Biserică, spre a pune capăt unei vieţi prea puţin duhovniceşti. Ultima care revine la viaţa de obşte e Hilandarul sârbesc. Ea se înscrie drept chinoviu în 1896, dar poate din cauza mizeriei materiale sau a numărului prea mic de monahi, redeveni idioritmică, pentru ca abia în 1937 să se facă iar chinoviu. Schiturile şi cele mai multe chilii slave sunt chinovii.

Celelalte rămân şi pe mai departe idioritmice: Lavra, Vatoped, Ivir, Hilandar, Pantocrator, Xiropotam, Dohiar, Filoteu şi Stavronichita. În 1835 redeveni chinoviu şi Xiropotam, dar nu a rămas aşa. E de observat că cele cu mai puţine averi au îmbrăţişat din nou viaţa de obşte. E şi acesta un fapt semnificativ. Al doilea fapt semnificativ e că locaşurile în care se nevoiesc slavii – ca unii care se potrivesc mai bine cu tipul de conducere autoritar – sunt toate sub regim de obşte.

Situaţia actuală a monahismului aghiorit

Din punct de vedere al organizaţiei, Sfântul Munte se conduce şi azi, ca şi pe vremea sighilionului din 1783, printr-o reprezentanţă democratică. De atunci n-au mai inventat schimbări decât în ce priveşte raporturile dintre mânăstiri şi dependinţele lor: chilii şi schituri. O dispoziţie ivită în urma conflictelor greco-ruse de la finele veacului trecut, este aceea că nu se mai poate înfiinţa pe viitor nici o mânăstire nouă, deşi înainte nicăieri nu se stipulase în vreun tipicon că numărul lor trebuie să fie neapărat 20, iar nu mai mult. Spiritul de confederaţie al grecilor a exclus, cu un rar şovinism şi fără nici un temei, din tipicoanele Sfântul Munte, pe slavi (ruşi, sârbi, bulgari) şi pe români de a lua parte la conducerea Athosului. Slavii tot îşi au măcar câte un reprezentant (3 faţă de 17 greci), dar românii nici unul, deşi au fost cei mai mari binefăcători ai Sfântului Munte. Desigur, măsura aceasta de şovinism grecesc trebuie să dispară. Încolo principiile de organizare (legislaţie, administraţie, judecătorie), rămân aceleaşi. În acest sens, Regulamentul din 1924, azi în vigoare, este doar o compilaţie după cele dinainte.

Întreg teritoriul Sfântului Munte este în stăpânirea celor 20 de mânăstiri. Acestea sunt de două feluri: de obşte şi idioritmice, după cum au rămas în ultima sută de ani. Organul de conducere în cele de obşte îl formează egumenul, ajutat de un consiliu de 10-15 proistameni. Organul executiv îl formează o

comisie de 3 epitropi, dintre care unul îndeplineşte slujba de secretar. Funcţia egumenului este pe viaţă. Stabilitatea aceasta contribuie mult la o bună conducere duhovnicească şi materială. Desigur, mare rol are şi regimul mult mai aspru ce se duce în aceste chinovii. Mâncarea este pentru toţi la fel. Frumoasele trapeze istorice îi adună întotdeauna, pe când în cele idioritmice, trapezele – afară de slujbele la hram şi marile sărbători – au devenit singurele ocazii de întâlnire. Carnea este interzisă. Dar şi slujbele divine, precum şi celelalte obligaţii de muncă, post şi rugăciune în comun (chiar şi în chilia de dormit) sunt mult mai aspre ca în idioritmie.

În mânăstirile idioritmice viaţa se bazează pe reuniuni de familii de câte 6-7 membri, în fruntea fiecăreia stând un proistos. Fiecare familie are locuinţă şi bucătărie aparte, comun fiind doar arhondaricul pentru primirea străinilor. Conducerea o exercită dichiul, împreună cu adunarea proistamenilor. Ca organ executiv este şi aici o epitropie din 2-3 membri, care girează pe câte un an toată activitatea financiară şi administrativă a mânăstirii, sub controlul adunării. S-a vorbit de o încălcare a voturilor ascultării şi sărăciei. De fapt, şi libertatea în care trăiesc cei din idioritmie – libertatea care într-o privinţă aminteşte viaţa cu mult spirit de iniaţitivă personală a vechilor lavre de anahoreţi şi care, mai ales în schiturile idioritmice, s-a dovedit de multe ori ideală –, cât şi nerespectarea votului sărăciei, nu sunt nici una absolute. E drept că regimul idioritmic este mai puţin aspru (unii consumă şi carne pe lângă vin, untdelemn şi peşte), iar proistoşii pot agonisi şi avere pastorală, pe care o pot transmite şi altora decât mânăstirii, cum ar trebui, dar de fapt, exceptând pe unii proistameni, averea pastorală nu este atât de importantă.

Dacă ar fi să facem o comparaţie între viaţa de obşte şi cea idioritmică, cât şi între ceea ce au realizat pe tărâm duhovnicesc şi cultural unii şi ceilalţi, vom putea spune că dacă în locaşurile cu viaţă de obşte s-a putut observa o mare tenacitate

în menţinerea tradiţiilor şi a credinţei monahale, în schimb în cele idioritmice s-au înregistrat, în ultimele trei veacuri, cele mai importante apariţii de cultură şi ştiinţă teologică. Problemele de teologie, de liturgică şi de mistică i-au preocupat pe monahi; unele dintre ele au provocat adevărate tulburări, cu ecouri în întreg Orientul ortodox. Academia Athonită de deasupra Vatopedului, care concentrase la lecţiile lui Eugenie Bulgarul o mulţime de bărbaţi culţi din întreg bazinul egeic, se datoreşte tot acestui spirit mai liberal de a vedea lucrurile, pe care-l aducea idioritmia. Pe la finele veacului al XIX-lea şi în primele decenii ale celui prezent, cei mai culţi reprezentanţi ai Sfântului Munte – adevărate personalităţi culturale – tot dintre monahii cu viaţă idioritmică s-au ridicat.

Sub stăpânirea mânăstirilor se află celelalte lăcaşuri din Sfântul Munte. Între acestea, cele dintâi sunt schiturile şi chiliile.

În ordine cronologică, chiliile au apărut deodată cu întemeierea chinoviilor. Ba, prin traiul ascetic şi retras de anahoret pe care-l prezintă, sunt într-un fel chiar anterioare chinoviilor din Athos. Ele au coexistat tot timpul cât au fost în floare chinoviile, dar mai tare s-au înmulţit – cum am mai amintit – în epoca idioritmică. Reprezentând o direcţie mai aspră, numărul chilioţilor (la început locuitori ai unei chilii între zidurile mânăstirii, pe urmă în afară) era mărginit. Azi – ca şi în ultimele două veacuri – chiliile se constituiau în felul următor: un monah încercat înainte de viaţa comună a mânăstirii închiria de la mânăstirea-mamă, pentru întreaga viaţă, o chilie cu ceva avere şi dependinţe în jurul ei. Acest bătrân gheron îşi alegea doi ucenici, cu care îşi forma o familie. Când murea unul dintre cei trei chilioţi, devenea gheron cel mai bătrân, iar locul vacant îl ocupa un ucenic nou, după ce plătea o treime din preţul chiliei. Sigur că unele chilii ajung până la şase sau zece chilioţi. Ei au şi paraclisul lor şi dependinţele necesare. Preţul unei chilii a variat de-a lungul vremii. El depinde şi de condiţiile în care se prezintă chilia. Gherontele încheie cu mânăstirea-mamă un contract,

în care se specifică drepturile şi obligaţiile reciproce: mânăstirea dă clădirea chiliei cu dependinţe, dotează în cărţi, odăjdii şi ustensile, furnizează lemne; în schimb, chilioţii îngrijesc de chilie să fie în bună stare, prestează o serie de ajutoare la ziua hramului mânăstirii, la tăiatul lemnelor etc. Relaţiile dintre mânăstiri şi chilii – chiar şi cele din schiturile idioritmice, numite de regulă colibe – au dus la conflicte, deoarece primele apăsau pe celelalte, le fixau preţuri prea mari. În 1842, Nicodim Bulgarul porni chiar o răscoală cu tovarăşii săi din chiliile Sfintei Ana contra Lavrei. Se vede că nici chilioţii nu respectau clauzele – din care cea mai importantă era să nu înstrăineze averea chiliei, fiind numai chiriaşi sau arendaşi, iar nu posesori – de aceea Lavra răspundea şi ea drastic. În 1864, în urma unor mari tulburări, o comisie mixtă (din delegaţii chiliilor şi mânăstirilor), împreună cu 4 membri ai sinodului patriarhal, stabilesc normele necesare, pe care patriarhul Sofronie le aprobă printr-un sighilion, iscălit şi de reprezentanţii celor 20 de mânăstiri. Desigur, neînţelegerile au continuat, aşa că, în 1909 şi 1911, au fost necesare intervenţii care se repetă şi în Regulamentul din 1924.

Schiturile sunt de două feluri: idioritmice şi chinoviale. Cele dintâi sunt cele mai vechi. Ele sunt reuniuni de chilii (colibe), care formează adevărate sate. O deosebire între aceste chilii din schituri (colibe) şi cele singuratice, sau chiliile propriu zise, constă în aceea că cei dintâi trăiesc din lucru manual (icoane, cruci, haine etc.), pe când ceilalţi seamănă în cele materiale cu ţăranii gospodari. Tot colibe sunt şi camerele dăruite în afară de mânăstire câte unui bătrân, spre odihnire. Conducerea e democratică, întocmai ca şi la mânăstirile idioritmice. Hotărârile adunării proistoşilor le execută dichiul, ales pe câte un an dintre bătrânii schitului (gherontes). El îşi primeşte întărirea şi instalarea de la un delegat al mânăstirii suverane. Dichiul execută hotărârile Sinaxei, supraveghează bunul mers al slujbelor comune de duminică din biserică, fixând pentru aceasta preoţii de serviciu, reprezintă schitul

în exterior, judecă în primă instanţă neînţelegerile chilioţilor, cu un cuvânt, este un egumen în schitul său.

Schiturile chinoviale (Proorocul Ilie, Bogorodiţa, Serai şi Prodromul românesc) sunt socotite abuzuri, pentru că, se spune, nu sunt altceva decât lărgirea zidurilor unei chilii. Ele se şi prezintă şi se administrează întocmai ca nişte mânăstiri mari, ba, uneori, numărul şi situaţia lor materială au întrecut pe cele mai multe din mânăstiri. În 1901, de pildă, schitul Serai avea 400 de monahi, iar Bogorodiţa 300, în timp ce nici una din marile mânăstiri, afară de cea rusească, n-aveau 200. Desigur, ele sunt o anomalie în situaţia de azi, dar aveau de gând şi trebuia să fie promovate în mânăstiri, şi numai şovinismul monahilor greci s-a opus (fără nici o bază legală), încât acest gând nu s-a putut realiza.

Alte aşezăminte monahale sunt sihăstriile, care nu sunt altceva decât locuinţe modeste, uneori săpate în peşteri şi stânci. În acestea se nevoiesc câţiva asceţi, cărora fraţii mai tineri din mânăstirea-mamă le duc din când în când pâine şi apă. Aceştia sunt puţini şi trăiesc mai ales în ţinutul prăpăstios de lângă poalele şi piscul Athosului.

O altă categorie de locuinţe, tot pentru monahii mai bătrâni, o formează cathismele. Ele sunt nişte colibe modeste, uneori cu câte un singur scaun şi pat – deci fără biserică proprie – locuitorii lor trebuind să vină la slujbele divine în biserica mânăstirii celei mai apropiate. Ele se închiriază pe un număr de ani şi se pot transmite ca şi chiliile.

O ultimă grupă de aşezăminte monahale sunt aşa numitele calive, iar locuitorii lor cavişti. Ele sunt camere singuratice care se închiriază pe un timp mai scurt, de regulă de către călugării sau ierarhii în trecere prin Sfântul Munte. Cele mai multe calive se află în părţile Cariei şi ale Stavronichitei. Ar mai fi de pomenit, între aceste aşezăminte, conacele şi metoacele. Cele dintâi sunt locuinţe comode în Caries, în care petrec delegaţii celor 20 de mânăstiri. Metoacele sunt

posesiuni mai îndepărtate de mânăstire, unde un delegat sau mai mulţi din sfatul mânăstirii chivernisesc venitul acesteia. Uneori a devenit metoc o fostă mânăstire sau un schit înghiţit de o mânăstire.

Statistica instituţiilor călugăreşti, ca şi numărul monahilor aghioriţi, a variat de-a lungul veacurilor. Înainte de Atanasie erau puţini. După moartea lui Atanasie a urmat o epocă de mare înflorire, aşa că, încă de la 1046, erau peste 180 de lăcaşuri, cu mai mult de 2000 de monahi. Pe la 1213, papa Inocenţiu al III-lea număra 300 de mânăstiri aghiorite, iar peste 20 de ani numărul călugărilor se cifra la 3000. Nu ştim dacă în urma invaziilor şi a silniciilor din epoca latină sau cărui fapt se datoreşte că la 1394 abia se întâlnesc 25 de mânăstiri. Sigur că avem de-a face cu apariţia idioritmiei, căci la acea dată cele 25 de lăcaşuri ajunseseră să stăpânească întreg teritoriul Sfântului Munte, înghiţindu-le pe celelalte şi ajungând să aibă o serie întreagă de metoace. După 1453 se dă ca cifră a locuitorilor Athosului 2500 călugări. În secolul al XVI-lea ar fi existat, după unii, 5000, iar după alţii, 6500 de monahi. Cam la atâţia se menţine şi în secolul al XVII-lea. De la jumătatea secolului al XVII-lea şi în întreg secolul al XVIII-lea numărul monahilor scade mereu, iar unele mânăstiri au stat vreme îndelungată închise. Desigur că slaba administraţie a mânăstirilor, cât şi plecarea multor călugări în colindare după milă şi rămânerea lor pe la metoacele din ţările creştine, sunt între cele mai importante cauze a acestei decadenţe. E timpul reacţiunii contra idioritmiei, care duce la înmulţirea schiturilor şi la reîntronarea vieţii de obşte. La 1800 existau 20 de mânăstiri, 11 schituri şi 290 de chilii, cu un număr ceva mai mare de 2000 de monahi.

După înfrângerea revoluţiei din 1821, pentru că aghioriţii au adăpostit mulţi refugiaţi, turcii au ocupat milităreşte Athosul (1822-1828), călcând şi prădând mânăstirile. De aceea, în 1837, vizitatorii constată că numărul monahilor nu trecea

mult peste 1000, adăugându-se la aceştia şi vreo 200 de laici, negustori şi lucrători. După 1840 începe o nouă eră de creştere. Mai ales elementul slav e într-o extraordinară înflorire. Statisticile din 1901-1902 dau 7532 călugări. În 1913 Athosul număra 6345 locuitori, sigur, cu laici cu tot. Din aceştia, 3615 erau ruşi, 3207 greci, 340 bulgari, 288 români, 53 georgieni şi 18 sârbi. În urma primului război mondial, numărul călugărilor scade, îndeosebi ruşii, abia mai rămânând vreo 900. În 1928, arhimandritul Hristofor Ktena, fost preot al bisericii greceşti din Braşov şi mult timp secretar al comunităţii din Sfântul Munte, numără 3811 locuitori, călugări şi laici. Dăm şi noi, după acest recensământ şi după notele noastre din 1935, următoarea statistică:

Greci 2350
Ruşi 900
Români 350
Bulgari 160
Sârbi..... 40
Georgieni 17
Total 4417

Făcând o reprivire asupra dezvoltării organizaţiei monahale aghioritice, vom spune următoarele:

În faza întâi, până la venirea lui Atanasie, monahismul athonit se caracteriza printr-o viaţă de asceză aspră, fără o organizaţie centrală unitară şi fără o preţuire mai înaltă a obiectivelor morale şi spirituale.

În epoca a doua, a vieţii de obşte, se organizează, cu un minunat simţ practic, o frumoasă trăire monahală, care cuprinde şi asceza şi contemplaţia. Dacă în această vreme s-au clădit aproape toate marile mânăstiri existente azi – şi altele care au dispărut – apoi şi sub raport moral şi duhovnicesc călugării aghioriţi au fost modelele după care s-a transplantat viaţa monahală în toate ţările ortodoxe (Bulgaria, Serbia, România, Rusia). După cum s-ar putea semnala şi un neajuns

al organizaţiei atanasiene în amestecul prea mare al împăraţilor bizantini şi în scoaterea Athosului de sub jurisdicţia Bisericii – fapte care vor da idioritmia de mai târziu – totuşi epoca chinovială ne-a dat o frumoasă înflorire duhovnicească în marele fenomen spiritual al isihasmului, una din cele mai înalte culmi spirituale ale Ortodoxiei.

În epoca a treia, a idioritmiei, care începe prin nemaiascultarea de autoritate şi prin pofta de îmbogăţire, s-a instaurat un principiu democratic de conducere. Viaţa e mai individuală – deşi uneori tot aşa de aspră ca în cea de obşte, mai ales în chilii şi schituri – şi a dus prin îngrămădirea de averi personale (mai bine zis printr-o slabă administrare a lor) la o decadenţă a chemării monahale. Faţă însă multele abuzuri în administraţia mânăstirilor, s-au putut semnala şi frumoasele apariţii ale unei renaşteri spirituale şi culturale, fapt pentru care şi idioritmia a înscris pagini luminoase în istoria spiritualităţii aghioritice.

Azi, primul gând care s-ar cere realizat e revenirea tuturor mânăstirilor la viaţa de obşte, mai ales că metoacele de pe vremuri au dispărut, iar administraţia chinovială s-a dovedit totdeauna mai fructuoasă. Sigur că a doua cerinţă rămâne aceea a adâncirii vieţii duhovniceşti. De aceea, rostul actual al Athosului este să dezgroape trecutul monahal de altădată, dar mai ales apropierea de vechile modele de desăvârşire isihastă, iar prin aceasta să redevină o cetate a Ortodoxiei, o academie duhovnicească a monahismului pentru întregul Răsărit.

("Ajutoarele româneşti la mânăstirile din Sfântul Munte Athos", Sibiu, 1940)

MÂNĂSTIRILE ATHOSULUI

Veniamin Pocitan

Mânăstirile din Sfântul Munte stau sub conducerea a două organe superioare, ambele cu reşedinţa la Careia şi anume **Chinoul** şi **Epistasia.**

Chinoul sau **Chinotita**, un fel de consiliu general de ocârmuire al mânăstirilor, se compune din 20 de delegaţi ai mânăstirilor mari, unul de fiecare mânăstire, care se întâlnesc la **Protaton.** Împrejurul acestei mânăstiri – în afară de chiliile călugărilor slujitori şi petrecători acolo – se află şi camerele lor de locuit.

Înainte vreme, Chinotita se aduna numai la împrejurări extraordinare. De la 1810 încoace, însă, se adună regulat, în fiecare luni, miercuri şi vineri – afară de Sfântul şi Marele Post – când se adună lunea, marţea şi joia. Locurile lor în adunare sunt fixate potrivit cu rangul mânăstirii pe care o reprezintă, în următoarea ordine: **Lavra, Vatoped, Ivir, Hilandar, Dionisiu, Cutlumuş, Pantocrator, Xeropotam, Zograf, Dochiar, Caracal, Filotei, Simonopetra, Sfântul Pavel, Satvronichita, Xenofont, Grigoriu, Esfigmenu, Rusicun şi Constamonitul.**

Această ordine, în decursul timpului, a suferit câteva schimbări. Aşa cum este însă astăzi, se respectă cu toată stricteţea, nu numai în sala de şedinţe, ci şi în biserică, unde sunt 20 de străini, deasupra cărora aflându-se icoana hramului şi o placă de bronz cu numele mânăstirii respective. Alegerea membrilor delegaţi la Chinou se face, în fiecare mânăstire, la începutul anului (1 ianuarie). Ei stau tot anul în Careia şi se întorc la mânăstirea lor doar câteva zile, de sărbătoarea Naşterii Domnului.

Chinotita are în sarcina ei cârmuirea superioară a mânăstirilor. Ea leagă şi dezleagă chestiunile cele mai importante.

Din punct de vedere juridic, Chinotita este un tribunal de primă instanţă pentru afacerile apelate la adunarea semestrială şi o curte de apel pentru cele judecate la mânăstiri în primă instanţă. Împotriva hotărârilor chinotitei se poate face apel, în anumite cazuri, la patriarhul ecumenic. Pe lângă Chinotită sunt 2 secretari şi 8 jandarmi pentru paza ordinii şi a bunelor rânduieli călugăreşti.

Al doilea organ de conducere al mânăstirilor este Epistasia, care a fost instituită în 1783. Epistasia este autoritatea executivă, administrativă şi de inspecţie. Ea se compune din patru membri, numiţi epistaţi. Unul dintre ei este ales preşedinte sau nazir. Mai sunt un secretar, un ajutor de secretar şi patru jandarmi înarmaţi. Instalarea lor oficială se face la 1 iunie, în fiecare an, în biserica Protaton, cu o deosebită solemnitate. Se începe cu slujba de seara şi privegherea de toată noaptea, în rugăciuni şi frumoase cântări, executate de către cei mai vestiţi cântăreţi ai Sfântului Munte. A doua zi de dimineaţă se face aghiasma, apoi Sfânta Liturghie, la care iau parte monahii din tot muntele. Nazirul îşi prezintă bastonul, cu mânerul de argint, reprezentantului Lavrei, care, după o alocuţiune ocazională, îl încredinţează noului nazir. Ceremonia se încheie cu masa obştească. Nazirul merge cu jandarmul după el. În biserica Protaton are strana sa. El este raportorul afacerilor mânăstireşti în şedinţele chinotitei.

Pecetea Epistasiei este de argint, împărţită în patru, purtând fiecare câte un sfert din ea. Pentru ca un act să fie valabil şi să se poată executa, trebuie negreşit să aibă pecetea întreagă.

La Careia se mai află şi un dicastirion, pentru judecarea pricinilor dintre călugării din tot Muntele Athos. De asemenea, Epistasia dispune şi de o trupă de ostaşi, îmbrăcaţi în haine arnăuţeşti, cu fustanele şi fes, cu revolvere şi iatagane la chimir şi cu puşca-n spate, care execută ordinele ce li se dau. O parte dintre ei păzesc frontiera; iar alţii cutreieră tot muntele, în

cete de câte patru, păzind liniştea şi buna rânduială. Afară de trupa de soldaţi este şi un post de poliţie, care are postaţi sergenţi de pază pe la toate arsenalele mânăstirilor, pentru vamă. Aceste organe asigură liniştea în Sfântul Munte, pentru ca să se poată face slujbele dumnezeieşti cu toată evlavia şi adânca meditaţiune, fără zgomot şi tulburare de afară.

Stăpâni ai Sfântului Munte sunt 20 de mânăstiri mari, care au pe moşiile lor schituri, chilii, colibe şi peşteri, unde locuiesc sihaştri. După naţionalităţi, 17 mânăstiri sunt greceşti, una rusească, una bulgărească şi una sârbească.

Schiturile, chiliile şi colibele sunt unele supuse, altele embaticare ale mânăstirilor mari. Mirenii n-au dreptul de a cumpăra proprietăţi în Sfântul Munte. Numai monahii pot să cumpere chilii, grădini, etc. Actele se fac pe numele călugărului cumpărător, cu dreptul de a transmite proprietatea, după moarte, la unul sau doi dintre ucenicii lui. Ucenicii semnează şi ei în actul de cumpărare, dând jumătate din preţ la trecerea ca stareţ, în locul celui decedat. După moartea ultimului ucenic, rămâne la aprecierea şi hotărârea Chinoului dacă proprietatea poate trece în stăpânirea unui alt ucenic, făcut mai în urmă, şi care nu este semnat în actul prim de cumpărătură. Dacă Chinoul nu aprobă, chilia rămâne mânăstirii care a vândut-o.

După sistemul acesta de transmisiune de proprietate cei mai păgubiţi suntem noi, românii, din pricină că nu avem o mânăstire mare, proprietară în Sfântul Munte, care să-şi aibă delegatul ei în Chinou.

Începând de la coada muntelui, găsim mânăstirile: 1. Zografu, 2. Constamonitu, 3. Dohiaru, 4. Xenofon, 5. Rusicon, 6. Xeropotamu, 7. Simonpetra, 8. Grigoriu, 9. Dionisiu, 10. Sfântul Pavel, 11. Hilandaru, 12. Esfigmenu, 13. Vatoped, 14. Pantocrator, 15. Stavronichita, 16. Cotlumuş, 17. Iviru, 18. Filotei, 19. Caracal şi 20. Marea Lavră.

La Careia se găseşte mânăstirea grecească numită Protatul, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului". Ctitorul ei dintru început a fost împăratul Constantin cel Mare (324-337). Iulian Apostatul, pe vremea patriarhului arian Eudoxie, a poruncit de i s-a dat foc (361). Mai târziu a fost rezidită la loc, cu ajutoare date de către împăraţii bizantini. Este aşezată chiar în mijlocul târgului Careia, fiind una dintre cele mai vechi şi însemnate chinovii athonite.

La început a fost un schit. Mai târziu, avându-se în vedere locul în care se află, cu sfatul întregului Sfântului Munte, s-a hotărât a fi socotită catedrala oraşului Careia, iar chiliile ei au devenit locuinţele ieromonahilor slujitori şi ale administraţiei centrale a Sfântului Munte.

Cum intri în tinda ei, vezi chiar lângă uşa de intrare un mormânt, cu o candelă aprinsă deasupra. Aici sunt îngropaţi călugării martiri care au mărturisit credinţa dreaptă contra unirii cu Roma, pe vremea patriarhului Ioan Vecul sau Becul. Biserica este veche şi ruinată. A fost zugrăvită de marele maestru Emanuel Panselin. Se întreţine de către celelalte mânăstiri mari ale Athosului, ca o catedrală a centrului. În vechime i-a fost închinată mânăstirea Cotrocenilor din Bucureşti şi Sfinţii Trei Ierarhi din Iaşi.

Fiecare mânăstire şi schit are la Careia câte un conac, în care stă un părinte cu câţiva ucenici. Aici trag monahii mânăstirii respective când vin la târg, ca şi închinătorii. Conacele au şi biserici, în care călugării îşi fac pravila de toate zilele, iar duminicile şi sărbătorile merg cu toţii la protatos. Unele conace sunt adevărate palate. Cele ruseşti adăposteau mai înainte sute de călători.

Conacul Xilandarului, destul de frumos, are şi o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, numită "Hrănitoare cu lapte". Icoana aceasta este din vremea cuviosului Sava cel Sfinţit, întemeietorul marii Lavre din Palestina. Acest părinte, înainte de a se muta către Domnul (sec. IV), cu glas proorocesc a zis

către ucenicii săi: "Va veni aici de la Sfântul Munte un cuvios cu numele de Sava, să-i dăruiţi icoana aceasta". Într-adevăr, târziu de tot (sec. XII), a venit cuviosul Sava, fiul ţarului Simeon al sârbilor, care, primind ca dar icoana, a adus-o cu el la Sfântul Munte, aşezându-o la conacul mânăstirii sale Xilandar. Pe dânsa este înfăţişat Mântuitorul sugând ţâţă de la Maica Domnului. Pe vremea patriarhului schismatic Ioan Vecul (1275), venind oarecare eretici de-ai lui pe la conac, râdeau, grăind unele ca acestea: "Cum poate, Dumnezeu fiind, să sugă la piept?" Atunci, îndată, o minune înfricoşată! A început a curge lapte din pieptul Maicii Domnului zugrăvită pe această icoană. Aceasta văzând-o rătăciţii, au fugit ruşinaţi.

Conac frumos are şi Zograful, ca şi alte mânăstiri mari ale Sfântului Munte.

La Protatos este şi o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, numită *Axion estin* sau "Acsioniţa", care stă în Sfântul Altar. Este adusă aici de la chilia "Axionul", de pe moşia Pantocratorului. Iar minunea s-a întâmplat astfel: un ucenic, în lipsa stareţului său de acasă, care se dusese la Careia, cânta în faţa acestei icoane cântarea Sfântului Cosma, începând-o, însă, nu de la capăt , ci de la: "Ceea ce eşti mai cinstită decât heruvimii"... În timpul cântării, însă, i s-a arătat Arhanghelul Gavriil, care l-a învăţat să zică de la început: "Cuvine-se cu adevărat...", adică *Axion estin*, scriindu-i aceste cuvinte pe o piatră, ca să le ţină minte. Ucenicul a spus aceste stareţului său la sosire, iar acesta, la rândul lui, a comunicat superiorilor de la mânăstirea Protatos, şi astfel s-a ştiut de minunea aceasta, iar icoana a fost adusă la Protatos.

Conacul Prodromului se află într-o casă a părintelui Onufire Caramanli, cu chirie. Părintele Onufire are coliba lui aparte, în mijlocul unei bogate grădini de zarzavaturi şi pomi fructiferi. La etaj are şi paraclis cu hramul Sfântului Nicolae. Gospodărie straşnică. El este de origine macedonean. Un bărbat mic de statură şi foarte inteligent. Mai mult negustor decât călugăr.

Are o prăvălie bogată, cu lucruri călugăreşti şi bisericeşti, ca icoane, cruci, mătănii, etc., aşezată chiar în mijlocul târgului. Acolo stă mai toată ziua. Marfa o desface la bâlciuri, prin Atena, Salonic, în Orient.

Conacul Schitului Lacul se află în coliba părintelui Ioachim Iosifescu, cu chirie. Şi el are gospodărie frumoasă, în întindere de 8 ha. La etaj are paraclis cu hramul Sfântul Teodor. Este originar din părţile Sibiului. O rudă din America l-a ajutat cu dolari ca să-şi cumpere chilia aceasta. Închisă cu zid puternic primprejur, are o grădină bogată de zarzavaturi şi pomi roditori: măslini, migdali, smochini, lămâi, aluni şi vie frumoasă. De pe cerdacul casei sale se vede marea în depărtare ca o pânză de argint, ce străluceşte în razele soarelui. Ocupă poziţia cea mai pitorească din orăşelul Careia.

Chilia părintelui Ioachim Bărcărescu, cu biserică aparte, cu hramul Sfinţilor Mucenici Teodor Tiron şi Teodor Stratilat, are vreo 10 călugări români, mai toţi din Basarabia. Iar chilia părintelui Gherasim Sperchez, român din Ardeal, de lângă Braşov, cu aşezare frumoasă, grădină vie, are şi ea câţiva ucenici, toţi români. Voios, primitor de oaspeţi din ţară, este numit de românii din Sfântul Munte "Patriarhul Gherasim".

Şcoala de la Careia se intitula odinioară Academia Teologică. Pe lângă studii teologice, aici se învăţa şi limba franceză. Ea însă n-a fost niciodată decât elementară, pentru călugării mai tineri şi pentru fraţi. Astăzi stă goală. Arhiereul Fotie, singurul arhiereu aflător la 1928 în tot Sfântul Munte, refugiat din Asia Mică, a încercat s-o deschidă, dar n-a reuşit, din lipsă de ucenici.

Biblioteca de la Careia este veche şi foarte bogată. Aici se află arhiva, antichităţi şi actele secrete ale Sfântului Munte, pe care călugării le păstrează cu mare grijă într-o turlă, şi nu le arată numănui. În timpul războiului mondial (1914-1918), englezii au silit pe călugări să le arate unele din actele vechi ale Sfântului Munte, pe care le-au fotografiat, iar originalele

le-au înapoiat. Are şi 42 manuscrise greceşti, scrise pe pergament, din sec. XII-XIV, cuprinzând materii religioase, şi 39 pe hârtie, tot cu materii religioase, din sec. XIV-XVIII. Aici se păstrează şi primul tipic al Sfântului Munte (Targos).

1.Zografu

La trei sferturi de oră de la mare şi patru ceasuri de la Careia, spre coada muntelui, se găseşte mânăstirea veche bulgărească Zograful, cu hramul Sfântul Gheorghe. Ctitorii ei fondatori sunt trei fraţi: Moise, Aron şi Ioan, din neamul împăratului Justinian, originari din Ohrida (Macedonia). Aceşti trei fraţi au venit în Sfântul Munte şi au sihăstrit aici multă vreme, într-o desime mare de copaci, dintre două vârfuri de munţi, de sub poalele Athonului. Stăteau în colibe aparte, la oarecare depărtare unul de altul, şi petreceau viaţa în rugăciune şi meditaţie. Aveau însă înţelegere ca să se întâlnească o dată pe săptămână într-un anumit loc. Vestea despre sfinţenia traiului lor pustnicesc a străbătut în tot Athonul, ajungând şi până la palatele împărăteşti. Mulţi călugări de prin alte părţi veneau şi se puneau sub ascultarea lor. De la o vreme, înmulţindu-se numărul lor, s-au sfătuit să găsească un loc potrivit pentru a ridica o mânăstire. Cercetând ei cu amănuntul, au aflat o vale largă, înconjurată din toate părţile de munţi şi păduri. Aici au fixat un punct, într-o poziţie de o frumuseţe nespusă, unde au înălţat mânăstirea, zidită de dânşii din propria lor avere, cam pe la începutul secolului al X-lea, sub împărăţia lui Leon cel Înţelept (886-912).

Neînţelegându-se însă ce hram să îi dea, s-au învoit între ei ca să pună o icoană nezugrăvită în faţa bisericii lor şi să o lase acolo, în voia lui Dumnezeu, iară ei, împreună cu monahii de sub ascultarea lor, s-au pus pe post şi rugăciuni neîncetate, cerând cu lacrimi în ochi ca să le lumineze Dumnezeu mintea. După câtăva vreme, uitându-se ei la icoană, văd strălucind ca

un soare luminos chipul Sfântului şi Marelui Mucenic Gheorghe, purtătorul de biruinţă. O bucurie cerească a cuprins sufletele lor şi, căzând în genunchi, se închinau şi sărutau cu adâncă evlavie acea icoană, zugrăvită prin minune. Apoi, luând-o cu o anumită rânduială, cu sobor de preoţi şi în cântări de slavă, au aşezat-o în biserică. În curând s-a răspândit ca fulgerul vestea despre această icoană zugrăvită în chip minunat în tot Muntele şi până la Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol. Veneau bolnavi din toate părţile şi căzând la această icoană se vindecau de suferinţele lor. După câtăva vreme a venit şi un arhiereu de la Patriarhie ca să vadă minunea. Arhiereul, însă, îndoindu-se în sufletul său de adevărul acestui fapt, a atins cu degetul, sub ochiul drept, chipul Sfântului Gheorghe, zicând: "Este această zugrăveală făcută cu minune?" Dar, vrând arhiereul să-şi retragă mâna, n-a mai putut, şi i-a rămas degetul lipit acolo, încât a fost nevoie să-i taie buricul degetului, care se vede şi astăzi sub ochiul icoanei.

Îmbrăcată frumos, în argint suflat cu aur, această sfântă icoană este aşezată în rândul iconostasului.

Vechea biserică a mânăstirii, pe vremea stăpânirii latinilor asupra Sfântului Munte, a fost dărâmată din porunca papei de la Roma, voind a pedepsi pe călugării aflători aici pentru că n-au voit cu nici un chip să-i recunoască autoritatea sa. Mulţi au fost trecuţi prin foc şi sabie. Mormântul călugărilor morţi ca martiri se vede şi astăzi.

Pe locul unde fusese vechea mânăstire a zidit din temelie Ştefan cel Mare al Moldovei, la 1502, o alta, mult mai măreaţă ca cea dintâi, după cum se arată în pisania în slavoneşte de deasupra uşii mari de la intrare, unde domnul român este numit:"înnoitorul acestui sfânt locaş". Marele Ştefan Vodă este trecut şi la proscomidie, ca ctitor fondator, şi e zugrăvit şi la locul ctitoresc, alături de Alexandru Voievod, ctitorul mânăstirii Căpriana (Basarabia) şi de Vasile Lupu, ctitorul Dobrovăţului (Vaslui). Antioh Cantemir i-a închinat, în 1698,

mânăstirea Căpriana, iar mai târziu i-a fost închinată şi mânăstirea Dobrovăţ, de către Vasile Lupu.

Mânăstirea aceasta a fost idioritmă până la 1850, când a devenit chinovie. Avea mai înainte 200 de călugări, mai toţi bulgari de neam. Astăzi are 100 monahi, între care sunt şi vreo 10 români. În interiorul mânăstirii sunt 11 paraclise. Mânăstirea are bibliotecă mare, cu cărţi şi manuscrise pe pergament şi pe hârtie.

În partea stângă se află alte două icoane ale Sfântului Gheorghe, tot făcătoare de minuni. Una din ele, mai mică, a fost dăruită mânăstirii de către ctitorul înnoitor, Ştefan Vodă, domnul Moldovei. Tot el a mai dăruit acestei mânăstiri un steag, care, pe o parte, are icoana Sfântului Gheorghe, iar pe cealaltă, stema ţării Moldovei. El a zidit şi trapeza, toată din piatră, şi două paraclise şi un rând de chilii pentru călugări.

Are 12 cutiuţe de argint cu părticele mici de moaşte de la diferiţi sfinţi: o părticică din Sfântul Lemn, capul Cuvioasei Matroana din Hios, parte din talpa Sfântului Ştefan cel Nou, parte din moaştele Sfântului Arhidiacon Ştefan, o părticică din moaştele Sfântului Ignatie, părticele ale Sfântului Antipa şi ale Sfântului Nichita Romanul.

Mânăstirea aceasta are şi un schit cu mai multe chilii numit Cernivir, la jumătate de ceas depărtare de dânsa, lângă un izvor. Astăzi este în ruină. Hramul lui dintru început a fost "Naşterea Maicii Domnului". Schitul avea şi două paraclise. Împrejurul lui sunt mai mulţi chiparoşi mirositori. A fost locuit de ruşi, iar azi de greci.

2. Constamonitu

A doua mânăstire numită Constamonitul sau a Castemuniţiilor (de la Castemuni), este la depărtare de două ceasuri de Zograf şi trei ceasuri de Careia, cu hramul Sfântului Arhidiacon Ştefan. Numele şi l-a luat, după unii, de la dum-

brava de castani care o înconjoară. A fost zidită de împăratul Consta, fiul lui Constantin cel Mare, de la care unii o mai numesc şi "Mânăstirea lui Constantin". Mai târziu, ruinându-se, a fost rezidită pe acelaşi loc, măreaţă şi foarte frumoasă, cu ajutoare dobândite de la împărăţia rusească. Are opt paraclise, patru în interior şi patru în împrejurimi. Este chinovie grecească, cu 60 de călugări. Are două icoane făcătoare de minuni: una a Maicii Domnului şi alta a Sfântului Arhidiacon Ştefan. Mai are zece cutii cu sfinte moaşte diferite: o parte din mâna Sfântului Arhidiacon Ştefan; capul Sfântului Vasile şi osul de la umărul drept al Sfântului Împărat Constantin cel Mare. Deţine o evanghelie îmbrăcată în argint aurit, donaţie din 1820.

Biserica mare a fost construită în timpul din urmă (1860-1871), din marmură de la Athos şi este înzestrată cu obiecte sfinte de valoare.

În biblioteca sa, pe lângă cărţi, se găsesc şi manuscrise vechi de valoare şi anume: 14 scrise pe pergament, din secolele XII-XIV; 84 pe hârtie, cuprinzând materii religioase din secolele XIV-XVIII, şi 12 tot pe hârtie, de muzică bisericească, din secolele XVI-XVIII.

3. Dochiaru

De la Constamonitul, spre apus, pe malul mării, se află mânăstirea Dochiarul (casă primitoare de străini). Este idioritmă, cu 50 de monahi greci. A fost ctitorită de Cuviosul Eftimie, prietenul Sfântului Atanasie, fondatorul Lavrei, sub împăratul bizantin Nichifor Focas (1070), cu hramul Sfântului Ierarh Nicolae. Fiind distrusă de piraţi, a fost refăcută în 1570, pe locul unde se află astăzi, de către un nepot al lui Eftimie, anume Neofit.

Apoi a fost iarăşi rezidită în următoarele împrejurări: Arhanghelul Mihail a descoperit unui tânăr frate, care nu de

mult venise la mânăstire, o comoară ce se afla ascunsă din vechime pe locul metocului mânăstirii de la Şucheia, în faţa Sfântului Munte, unde fratele fusese trimis spre ascultare. Tânărul a destăinuit egumenului cele ce i se arătaseră. Egumenul trimite împreună cu tânărul frate pe alţi doi fraţi din mânăstire, ca să sape, să ridice şi să aducă comoara. Cei doi fraţi, însă, au judecat că ar fi mai bine să le rămână lor comoara. De aceea, au prins pe tânăr şi, legându-i o piatră de grumaz, l-au aruncat în adâncul mării, iar stareţului i-au spus la întoarcere că n-au aflat nici o comoară, cât despre tânăr că a fugit şi nu i-au mai dat de urmă.

Pe când tânărul se afla în fundul mării şi îşi pierduse simţurile, i s-au arătat aevea doi tineri strălucitori la faţă. Era Arhanghelul Mihail şi cu îngerul păzitor al tânărului. Acesta din urmă întorcându-se către Arhanghel, îi zice: "Dacă tu binevoieşti, Arhanghele, scapă de la înec pe acest tânăr nevinovat". Tânărul, ud cum era şi cu piatra legată de gât, s-a pomenit deodată în mijlocul bisericii Dohiarului, unde a povestit egumenului cele ce i s-au întâmplat. Astfel, ucigaşii au fost descoperiţi în ticăloşia lor şi siliţi a aduce comoara de unde o dosiseră la mânăstire. Cu banii din acea comoară s-a rezidit mânăstirea, dându-i-se, în cinstea minunii Arhanghelului Mihail, hramul Sfinţilor Voievozi, iar vechiul hram, al Sfântului Ierarh Nicolae, a rămas pe seama unui paraclis. O parte din piatra cu care a fost aruncat tânărul în mare se păstrează şi astăzi în mânăstire. Acel tânăr frate, rămânând în mânăstire, cu timpul a fost ales egumen, sub numele de Varnava.

O altă minune făcută de Arhanghelul Mihail la această mânăstire este următoarea. Mânăstirea aceasta suferea mult din lipsă de apă, care era la o depărtare de peste o jumătate de ceas. Toate ostenelile îşi dăduseră egumenii ca să aducă apa prin canale, dar era prea costisitor şi greu de făcut. Căzând cu toţii la rugăciune, Arhanghelul Mihail descoperă monahului Teodul un izvor

bogat de apă, chiar lângă altarul mânăstirii. Acest izvor este făcător de minuni. Între multele minuni, se povesteşte de un boier mare din Constantinopol care căzuse într-o boală incurabilă. Auzind de minunile ce se făceau prin acest izvor, a venit la Dohiar şi a rugat pe egumen să-i toarne trei găleţi de apă pe cap, şi îndată bolnavul s-a făcut sănătos. În semn de mulţumire, a dăruit toată averea sa mânăstirii şi el însuşi s-a îmbrăcat în haina monahală, iar mai în urmă a devenit egumen, sub numele de Ghermano. Văzând mânăstirea ruinată, el a venit în Moldova, la domnitorul Alexandru Lăpuşneanu şi soţia sa, domniţa Ruxandra, cărora le-a destăinuit minunile ce s-au făcut de către Arhanghelul Mihail şi a cerut ajutoare pentru refacerea ei. Auzind acestea, evlaviosul domn a dăruit bani, cu care s-a reînnoit mânăstirea, în 1563.

Domnitorul a trimis pe însuşi mitropolitul ţării, Teofan, ca să stăruiască la zidirea bisericii celei mari. Ca dovadă, pe zidurile mânăstirii, la locul ctitoricesc, se văd şi astăzi portretele lui Alexandru Lăpuşneanu, cu soţia şi copiii lor.

După zidirea şi sfinţirea ei, mitropolitul Teofan nu s-a mai întors în ţară, ci a rămas acolo, până la sfârşitul vieţii sale, în 1598. Mormântul şi chipul lui se vede şi astăzi zugrăvit în nartica bisericii. În afară de poarta mânăstirii se mai află o bisericuţă, cu hramul Sfântului Onufrie.

Cu prilejul evenimentelor din 1821, multe obiecte sfinte şi de valoare au dispărut din biserica acestei mânăstiri.

În paraclisul din faţa bisericii mari se află icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni, numită "Grabnica Ajutătoare", lângă care ard necontenit patru candele mari de aur, trimise din Rusia. În interior mai sunt zece paraclise.

Mânăstirea are o bibliotecă cu diferite cărţi vechi şi manuscrise de valoare. Mai are 24 cutiuţe cu părticele din moaştele Sfântului Haralambie, ale Sfântului Mercurie şi ale Sfântului Mina, precum şi capul Sfântului Teodor cel Însemnat, al Sfântului Vasile al Amasiei şi al Sfântului Vasile cel din Olimp.

4. Xenofont

Aşezată într-o singurătate, lângă malul mării, are o poziţie încântătoare. Între zidurile ei de cetate se află două biserici, ambele cu hramul Sfântului Gheorghe. Este chinovie. Biserica veche este mai mică. Cea nouă, însă, le întrece mai pe toate celelalte prin frumuseţea şi soliditatea ei. Bolta ei se sprijină pe dinăuntru pe zece stâlpi înalţi de marmură. Are opt turle deasupra acoperişului. Tâmpla este de marmură colorată. În biserică sunt şi două icoane de valoare, una a Sfântului Gheorghe şi alta a Sfântului Dimitrie, care, pe lângă nespusa frumuseţe a chipurilor artistic alcătuite din pietricele, au şi o podoabă strălucitoare. Se păstrează aici şi chiupul, care, prin minunea Maicii Domnului, s-a umplut de untdelemn şi vin.

În faţa bisericii se află chiliile cu trapeza, iar arhondaricul este aşezat spre mare.

Ctitorul acestei mânăstiri dintru început a fost Xenofont, prin secolul al X-lea. Acesta fusese un viteaz grec, care şi-a sfârşit viaţa, împreună cu cei doi fii ai săi, Ioan şi Arcadie, în lavra cea mare a Sfântului Sava cel Sfinţit din Palestina.

Amiralul Simeon Eunucul (în mirenie Ştefan) a reînnoit-o, cu cheltuiala sa, ajutat şi de Nichifor Votaniatul. El s-a făcut călugăr, cu trei membri din suita sa: Eusebiu, Candid şi Ilarion. Distrusă în 1285 de piraţi, apoi de latini, a fost restaurată şi susţinută cu daruri în bani de către domnitorii Ţării Româneşti. La 1545 a fost reînnoită de către boierii craioveşti, Duca şi Radu, în veci pomeniţi ca ctitori.

În 1807 mânăstirea a fost distrusă de foc, dar a fost refăcută în 1808 de către unul dintre călugării ei, Filotei, originar din Mitilene, fost episcop de Samacovia, împreună cu arhimandriţii Paisie şi Zaharia, din banii lor şi din colecte. Restaurarea a durat doi ani, până în 1810. Este închinată Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe.

Dintru început a fost ocupată de sârbi şi mai pe urmă de călugării greci. I-a fost închinat schitul Roaba, din judeţul Dolj.

Cel din urmă ctitor a fost egumenul Nichifor, care a reînnoit-o iarăşi, împodobind-o. Avea la 120 de călugări. Azi sunt vreo 50, greci de neam. Mânăstirea are înăuntru zece paraclise. Pe unul din ele sunt zugrăvite chipurile boierilor craioveşti: Barbu Banu, Danciu Vornicu, Pârvu şi Radu. Are trei icoane făcătoare de minuni, foarte frumoase: una a Maicii Domnului, ce-i zic "Povăţuitoarea", una a Sfântului Gheorghe şi alta a Sfântului Dimitrie.

Biblioteca, pe lângă cărţi vechi de valoare, are şi câteva manuscrise, dintre care opt pe pergament, cu materii bisericeşti din secolele XII-XIV; 75 pe hârtie, cu chestiuni bisericeşti din secolele XIV-XVIII; alte 19, tot pe hârtie, tratând chestiuni numai din secolul al XVIII-lea şi trei manuscrise pe pergament, în rulouri, cuprinzând liturghia Sfântului Ioan Hrisostom.

Ca sfinte moaşte are: o bucată din capul Sfântului Mucenic Trifon; mâna Sfintei Muceniţe Marina; piciorul drept al Sfântului Teodor Tiron; o părticică din moaştele Sfântului Arcadie, alt ctitor vechi; o părticică din moaştele Sfinţilor Doctori fără de arginţi, Cozma şi Damian; mici părticele din moaştele Sfântului Gheorghe, Sfântului Modest, Sfântului Iacov Persul, Sfântului Haralambie, Sfântului Dimitrie, Sfântului Marele Mucenic Pantelimon şi ale Sfintei Muceniţe Paraschiva.

Depărtare de un ceas de la mare, pe o creastă a muntelui, cu vederea numai dinspre miazăzi – de la celelalte părţi fiind înconjurat de munţi – este schitul lui Xenofonte sau Xenof, cu hramul Buna Vestire. Avea 50 sihaştri greci şi câţiva români, azi sunt mai puţini. Locuiesc câte doi-trei într-o chilie. Sunt vreo 12 chilii cu paraclise şi 6 colibe. Ctitorul schitului este Sfântul Xerafont, român de neam. Călugării duc o viaţă sihastră aspră, osârdică în suferinţe, răbdare şi sărăcie:

Trăiesc din lucrul mâinilor lor, făcând diferite obiecte casnice din lemn, pe care le desfac pe la mânăstiri. Are şi câteva părticele din sfintele moaşte şi o bibliotecă cu cărţi şi câteva manuscrise.

5. Rusicon sau Rusicu

De la Xenofon, dacă mergi pe malul mării spre miazăzi, cale de un ceas, dai de mânăstirea mare rusească, cu hramul Sfântului Pantelimon, numită Rusicon. Este o chinovie cu peste 500 de călugări ruşi, vreo 200 greci şi câţiva români. Au fost 3000 mai înainte.

Mânăstirea aceasta a fost întemeiată prin secolul al XI-lea, sub Alexe I. Comnenul, de către câţiva călugări veniţi din Rusia. Cu vremea, biserica s-a dărâmat cu totul şi s-a construit alta. Din secolul al XIV-lea a fost numită Mânăstirea Sfântului Pantelimon rusească. În acest veac a fost distrusă de foc şi refăcută cu ajutorul dat de împăraţii bizantini şi suveranii sârbi. Multă vreme a fost puţin populată. Un timp a stat închisă. Prin 1725 avea doar doi călugări ruşi şi doi bulgari. Superiorul ei la început a fost grec. Cel dintâi superior rus a fost ales abia în 1875. De atunci, mânăstirea aceasta a ajuns la mare înflorire. Slujba se făcea în biserica mică în greceşte, iar în cea mare în ruseşte. Între 1812-1821, Scarlat Calimah, domnitorul Moldo-Valahiei, a zidit din temelie biserica cea mare, din mijloc. Tot el a zidit şi trapeza, clopotniţa şi o parte din chilii. Pictura acestei biserici este foarte frumoasă, iar multe icoane sunt bogat îmbrăcate în argint, cu pietre preţioase. Sus, la etaj, în arcul chiliilor, mai este o biserică, mult mai mare, cu hramul "Acoperământul Maicii Domnului". Şi aici icoanele sunt pictate frumos şi îmbrăcate în argint. Icoana Sfântului Pantelimon este făcătoare de minuni. Aici, din tot Sfântul Munte, este şi cor, alcătuit din călugări şi fraţi.

Scarlat Calimah este zugrăvit la locul etitoricesc, iar înăuntru, pe uşile mari de lemn ale bisericii, sculptate cu multă artă, este zugrăvită pajura cu capul de bour al Moldovei şi vulturul Ţării Româneşti. Pisania de la intrare, în greceşte, îl arată pe Scarlat Caliman, domnitorul Moldo-Valahiei, ca etitor fondator, după îndemnul egumenului Sava Pelopozianul. Capul de bour al Moldovei a fost sculptat în piatră, în 1819, şi pe turnul înalt de lângă trapeză. Are clopote mari, unul de o mărime colosală, aşezat pe un schelet aparte, în faţa catolicosului. Mulţi bani dădeau anual domnitorii ţăriilor noastre acestei mânăstiri.

Reconstruită în 1853, a fost distrusă de foc, şi din nou construită, între 1887-1888, de către ţarii Rusiei. Se vede la locul etitoricesc chipul argintat şi aurit al ţarului Alexandru al III-lea.

În interior sunt vreo 70 de paraclise. Are la mare un spital şi un hotel. Proprietăţile din care se întreţine sunt în Istanbul şi în Rusia. Mihail Racoviţă, domnitorul Moldovei, în a doua sa domnie (1707-1709), a închinat Rusicului mânăstirea Doamna, de lângă Botoşani.

Biblioteca are multe manuscrise, între care 24 evanghelii pe pergament, din secolele XI-XV; 69 manuscrise pe pergament, cuprinzând materii religioase din secolele XI-XIV; 7 plicuri cu diferite fragmente din secolele XIV-XX; 675 pe hârtie, cu chestiuni bisericeşti din secolele XIX-XIX; 126 cu privire la muzica bisericească; 13 manuscrise slave pe pergament, cu chestiuni bisericeşti din secolul al XIII-lea şi 157 manuscrise slave pe hârtie, tratând materii bisericeşti din secolele XIV-XIX.

Într-o cutie de aur, încrustată cu pietre preţioase, are părticele de sfinte moaşte din capul Sfântului Pantelimon; de la Sfântul Ioan Botezătorul; din capul Sfântului Ştefan cel Nou şi capul Muceniţei Paraschiva; de la Sfânta Muceniţă Marina; Sfântul Iosif, logodnicul Sfintei Fecioare Maria; Sfântul Apostol Toma; Sfântul Nichita Romanul; Iacov Persul; Sfântul Trifon; de la

mucenicii arşi în Nicomidia, precum şi o bucată din Lemnul Sfânt şi o bucăţică din piatra de pe mormântul Domnului.

Mânăstirea aceasta are şi următoarele schituri, pe care le întreţine din veniturile ei.

a. Schitul Rusiconului, aflat la jumătate de ceas depărtare, spre înălţimea muntelui. Fondatorul lui este arhimandritul Ambrosie, rus de neam, care primise schima monahală în lavra Chievului. După ce a îndeplinit diferite misiuni în Constantinopol, pentru împărăţie şi Biserică, fiind distins cu multe onoruri, între care şi cu dreptul de a purta mitră, s-a aşezat aici, în 1853, unde a stat câtăva vreme, apoi s-a retras mai sus şi a fondat schitul Rusicului din averea sa, cu biserică frumoasă şi chilii numeroase, falnice şi luxoase, aşezate în rândul al doilea. Primprejurul schitului a plantat vie, grădini de zarzavat şi pomi roditori, măslini, lămâi, portocali, făcând aici un colţişor de rai pământesc.

Biserica a fost zidită în cinstea "Tuturor Sfinţilor Kievului". Din înălţimea pitorească a locului se desfăşoară înaintea ochilor o privelişte încântătoare, cum rareori se poate întâlni. Se vede muntele şi tot arhipelagul, cu insulele şi metoacele mânăstirilor, până în depărtarea nesfârşită. Aici şi-a petrecut fondatorul schitului restul vieţii, în deosebită sihăstrie, adunând în jurul său vreo 12 călugări şi făcându-se înaintea tuturor pildă de răbdare şi înfrânare pustnicească. Schitul are astăzi câţiva călugări.

b. Rusicu vechi. Este în drumul Careii, ca un ceas spre munte, de la mânăstirea Rusicu, pe locul numit "Siliştea Vura", având pe lângă dânsul un pârâu cu apă rece. A fost zidit prin secolul al XII-lea, de către despotul sârbilor Ştefan Nemanici (1151-1195), care a luat în călugărie numele de Simeon, împreună cu fiul său Sava, fost arhiepiscop al Serbiei. După ce a îmbrăţişat viaţa pustnicească, Sava l-a luat sub mantie şi pe tatăl său şi împreună au plecat de la Rusicu şi au întemeiat mânăstirea Hilindarului. Rusicu vechi s-a pustiit în vremea multor tulburări şi jafuri ce au venit asupra Sfântului Munte. Pe la

1872 s-a reînnoit, aşezându-se aici 150 călugări ruşi, cu îndatorirea de a citi psaltirea neîncetat. Astăzi sunt puţini de tot.

c. **Schitul Cromiţa** sau Curmiţa, numit şi Tebaida nouă. Se află cale de patru ceasuri spre miazănoapte, de la Rusicu, către coada muntelui. Este chinovie. Odinioară avea la 300 de monahi ruşi. Astăzi nu sunt nici 20. Lucrează rucodele pentru mânăstire şi se nevoiesc cu cititul psaltirii.

d. **Schitul Bogorodiţa**. La depărtare ca un ceas de Careia, sub poala muntelui, într-o vale mănoasă, care se întinde până la mare, se află acest schit bulgăresc, cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Ctitorii lui sunt despotul Simeon al sârbilor şi fiul său Sava. Are biserică frumos împodobită, cu chilii şi ziduri înalte de cetate, cu vreo zece călugări, care duc o viaţă liniştită, fiind cu toţii cuvioşi şi primitori de străini.

6. Xeropotam

De la Rusicu, spre nord-est, cale de un ceas, pe un platou frumos, deschis spre mare, se vede o mânăstire. Este Xeropotamul (Pârâul sec). Este aşezată chiar în drumul Careii, la depărtare de trei ceasuri, în raza portului Dafne. Ctitor dintru început a fost Pulheria, împăreasa bizantină (424). Are hramul Sfântului Nichifor. Pe la anul 839 a fost pustiită de arabi, care au jefuit tot Sfântul Munte. De la 870, însă, au început iarăşi a se aduna monahi în jurul ei. Între alţii, a venit şi fiul împăratului bizantin Mihail Procopie, care, îmbrăcând schima monahală, a luat numele de Pavel. El a rezidit din temelie biserica cea mare şi chiliile, cu cetatea de primprejur. După câtva timp, Pavel s-a retras în singurătate, aşezându-se într-o vale, la poalele vârfului Athon, unde a pus începutul mânăstirii Sfântul Pavel. Călugării de la Xeropotam şi-au ales alt egumen. Biserica are o arhitectură şi pictură aleasă, în stil bizantin, ogradă spaţioasă şi două cişmele cu apă răcoroasă. Hramul ei principal este astăzi Sfinţii 40 Mucenici, apoi Înălţarea Cinstitei Cruci şi Intrarea în biserică a Maicii Domnului.

Cu vremea, mânăstirea s-a ruinat cu totul. Cel care a restaurat-o ca arhitectură, a pictat-o din nou, foarte frumos, a refăcut egumenia, cu zidurile cetăţii dimprejur şi poarta mare de fier, a fost călugărul Chesarie Daponte, între 1761-1783, cu ajutoare adunate de la domnitori şi boierii din Muntenia. El a făcut şi două paraclise. Este idioritmă. Avea mai înainte 150 călugări greci şi câţiva români. Azi are abia 45. În interior are 10 paraclise.

Biblioteca, pe lângă cărţi, are şi multe manuscrise greceşti, şi anume: 19 pe pergament, cuprinzând diferite materii din secolele X-XIV; 239 pe hârtie, cuprinzând probleme bisericeşti dintre secolele XIV-XVIII şi alte 83 pe hârtie, tratând materii de muzică bisericească din secolele XVI-XIX.

Are bucata cea mai mare din Sfântul Lemn al Crucii Domnului, îmbrăcată în argint, ca o palmă şi ceva lungime şi ca de două degete lăţime. Se vede şi gaura cuiului. Oricine o sărută cu evlavie, sloboade o mireasmă nespusă. Mai are o cruce tot din Lemnul Sfânt, împodobită cu pietre scumpe, de culoare roşie, dăruită de Constantin Duca, domnitorul Ţării Româneşti. Au apoi un deget al Sfântului Ioan Gură de Aur; un deget al Sfântului Vasile cel Mare; un deget al Sfântului Mercurie; capul Sfântului Axentie; o părticică din moaştele Sfintei Salomeia; o părticică din moaştele Sfântului Andrei Criteanul; bucăţi din faşa şi scutecele Domnului; mâna Sfintei Hristina; părticele din darurile pe care le-au adus Magii de la Răsărit la Naşterea Domnului; un boţ mare de sânge de la Sfinţii 40 de Mucenici şi altele.

7. Simonpetra

Se află la depărtare de trei ceasuri de la portul Dafne şi de şase ceasuri până la Careia. A fost zidită prin minune dumnezeiască pe la mijlocul secolului al XIV-lea. La rugăciunea cuviosului Simon, ctitorul ei, o stea s-a lăsat din cer, în

noaptea de Crăciun, arătând locul pe care trebuie a se ridica mânăstirea. De aceea, s-a mai numit Noul Betleem. Este aşezată pe o stâncă înaltă, ruptă, spre mare. Cuviosul Simon a venit în Sfântul Munte pe la 870, pustnicindu-se într-o peşteră care se vede şi astăzi în apropiere, având şi un paraclis. Împrejurul lui s-au adunat mai mulţi fraţi, cu care, călugărindu-i, trăia în cuvioşie. El a zidit mânăstirea, cu cetatea dimprejur. Hramul ei este Naşterea Domnului nostru Iisus Hristos.

În 1334, suveranul sârbilor, Ioan Ugleş, a reînnoit-o şi a îmbogăţit-o cu daruri scumpe.

După un timp, mânăstirea a fost jefuită de haramini (arabi). Un alt cuvios, numit tot Simon, a refăcut-o, cu ajutoare dobândite de la împăratul bizantin Andronic cel Mare, al cărui fiu, Ioan, a vieţuit în mânăstire, necunoscut de nimeni, ca grădinar.

La 1581 a fost distrusă de foc. Vreo 30 de călugări se aruncă de pe stâncă pentru a se salva, dar şi-au găsit moartea. Superiorul mânăstirii, Eugeniu, cu câţiva călugări, care au scăpat, s-au retras în mânăstirea Xenofont, de unde, mai în urmă, au revenit şi au rezidit-o, cu ajutoare adunate din Ţara Românească.

Mihai Viteazul (1593-1601), domnul Ţării Româneşti, a ajutat-o cu bani, pe care-i trimitea anual, şi i-a dat în dar o Evanghelie îmbrăcată în argint şi poleită cu aur, precum şi două cruci cu Lemn Sfânt. Voievodul muntean i-a închinat ctitoria sa din Bucureşti, mânăstirea Mihai Vodă, cu schiturile ei: Beşteleu din Argeş şi Izvoranu din Judeţul Buzău. Arsă şi jefuită, între 1821-1828 a stat închisă. În mai 1891 a fost iarăşi distrusă de foc, scăpând doar Sfintele Moaşte şi câteva odoare. Dar superiorul ei, Neofit, a reînnoit-o şi înfrumuseţat-o cu ajutoare strânse din Rusia. Este chinovie. Avea 100 de călugări greci. Azi are abia 20. De ea atârnă şi opt paraclise, precum şi patru catisme împrejur. Biblioteca a fost distrusă de incendiul din 1891.

Ca sfinte moaşte are: mâna stângă a Sfintei Maria Magdalena; capul Sfântului Modest; capul Sfântului Pavel Mărturisitorul; capul Sfântului Gheorghe; 13 cutiuţe de argint cu părticele diferite de sfinte moaşte; părticele de moaşte ale Sfintei Varvara; Sfintei Evdochia; Sfântului Ioan Botezătorul; Sfântului Pantelimon; Sfântului Trifon; Sfântului Evtimie; Sfântului Iacob Persul şi Cuviosului Naum.

8. Grigoriu

Este aşezată chiar pe malul mării, cale de un ceas de la mânăstirea Simonpetra, spre miazăzi, şi de trei ceasuri până la Careia. S-a fondat prin străduinţa şi rugăciunile Cuviosului Grigorie Sinaitul, care a sihăstrit în peştera din apropiere, ce se vede şi astăzi, şi al cărui nume îl poartă. Are hramul Sfântului Ierarh Nicolae. Cu navălirea arabilor în Sfântul Munte, a fost jefuită şi arsă. Un alt cuvios, Ioachim Macri Gheni, mergând la Constantinopol, s-a dus şi pe la Vlah-serai, unde a dat de fiii de domnitori şi de boieri români, cărora le-a cerut ajutoare ca să refacă mânăstirea. Căpătând bani îndeajuns de la dânşii, a reînnoit biserica, cu chiliile şi cetatea, a zugrăvit-o frumos. De la domnitorii români a dobândit şi un ajutor bănesc anual de 5000 de aspri, pentru întreţinere.

Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, o reface în 1500. În 1761 a fost din nou distrusă de foc şi refăcută de către un oarecare Ioan de Acarnania, cu ajutoare căpătate de la domnitorii Ţării Româneşti şi de la sultanii turceşti. Este chinovie, cu opt călugări la început, dar azi are vreo 20, toţi greci.

Biblioteca are multe cărţi vechi. Sunt şi şase manuscrise pe pergament, cuprinzând materii religioase din secolele IX-XII; 91 pe hârtie şi 37 tot pe hârtie, referitoare la muzica bisericească, din secolele XV-XVIII.

Ca odoare scumpe şi sfinte moaşte are o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, dăruită mânăstirii de Maria

Asania Paleoloaga, mama domnului Bogdan al Moldovei. Când a ars mânăstirea, în două rânduri, icoana aceasta a rămas neatinsă. Tot în două rânduri a fost aruncată în mare. Regăsită, a fost aşezată în jeţ, în partea stângă a bisericii. Mai are: o părticică din Sfântul Lemn într-o cruce; părticele din moaştele Sfântului Mucenic Pantelimon; ale Sfântului Grigorie Teologul; Sfântului Haralambie, ale Sfântului Dionisie şi ale Sfintei Muceniţe Fotini Samarineanca. Are şase paraclise în interior şi două în apropiere, al Sfântului Modest şi cel de la cimitir, cu fresce artistice din 1739. Are şi o bisericuţă a Sfântului Ioan Teologul.

9. Dionisiu

Se află la depărtare de un ceas de mânăstirea Grigoriu, spre apus, şi are hramul Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul. Până la Careia sunt cinci ceasuri. Are o aşezare pitorească. Este zidită pe o stâncă înaltă de piatră, pe malul mării, sub poalele Athonului, de către Sfântul Dionisie de Coriţa, prin 1389, de la care s-a şi numit Dionisiu sau mânăstirea lui Dionisie.

Locul unde s-a zidit a fost arătat în chip minunat cuviosului Dionisie, care sihăstrea într-o peşteră din apropiere. În toate nopţile se pogora din cer o lumină, ca o stea, în acel loc, şi sta până în zori de zi. Văzând această arătare minunată, cuviosul Dionisie, în mai multe rânduri, a vestit aceasta proistoşilor din Sfântul Munte. Aceştia au spus că este voia lui Dumnezeu să zidească pe locul acela o sfântă mânăstire. Cuviosul Dionisie, auzind aceasta, a părăsit sihăstria şi a umblat în toate părţile, pe la împăraţi şi domni creştini, de la care a adunat bani şi odoare, şi aşa, cu ajutorul lui Dumnezeu, a ridicat acest sfânt locaş, cu chilii înalte şi zid de cetate.

Dionisie ducea o viaţă sfântă şi plăcută lui Dumnezeu, din care pricină, în curând, se adunară împrejurul lui mulţi

fraţi, pe care însuşi i-a călugărit, aşezându-i în mânăstirea sa. Este chinovie adevărată, cum nu este alta în tot Sfântul Munte.

Între ctitorii principali se numără împăratul Alexie de la Trapezunda (1615), iar mai târziu ieromonahul Antonie Moldoveanu, care a zidit spitalul, cu biserica Sfinţilor Doctori fără de arginţi Cozma şi Damian.

Cu timpul, biserica cea sobornicească, văzându-se a fi prea mică şi învechită, a fost refăcută din temelie, mai mare, cu cheltuiala binecredinciosului domnitor muntean Neagoe Basarab (1512-1521), care a zidit şi pîrgul cel înalt, unde se vede inscripţia numelui său în greceşte. El a adus şi apa în mânăstire, printr-un canal. Acest domnitor a înzestrat-o cu multe daruri, a zugrăvit-o frumos şi i-a dat avere pentru întreţinere. Tot el i-a închinat şi schitul Hotărani, din judeţul Romanaţi. Avea la 12 călugări, greci de neam; azi are vreo 40. În interior are opt paraclise.

Cum urci pe scări, spre poarta mânăstirii, în stânga se află o cruce îngrădită cu un grilaj de fier. Este locul unde Nifon, fost patriarh al Constantinopolului, care venise la mânăstire, necunoscut de nimeni, şi fusese trimis să păzească mularii mânăstirii, a fost întâmpinat aici, de egumen, împreună cu tot soborul, îmbrăcaţi în sfintele odăjdii, zicându-i: "Ajungă smereniei tale, prea fericite patriarhe!" şi aşa l-au luat de la mulari (măgari), şi l-au primit la mânăstire în cinstea de patriarh. Aici este şi mormântul acestui sfânt Nifon, care a fost şi mitropolit în Ţara Românească (1504-1505), iar mai pe urmă s-a întors tot aici la mânăstire, unde a adormit în Domnul, la 1508. Neagoe Vodă i-a făcut sicriul din sidef, în care stau sfintele lui moaşte întregi, afară de cap, care a fost adus în Ţara Românească, de către acelaşi domnitor şi aşezat în mânăstirea Curtea de Argeş, unde se găseşte şi astăzi. Neagoe Vodă a făcut danie mânăstirii acesteia multe odoare, între care şi un chivot de mare preţ.

Biblioteca, cu cărţi alese, are şi manuscrise şi anume: o evanghelie pe pergament din secolul al VII-lea; 17 manuscrise cuprinzând chestiuni bisericeşti, din secolele XIV-XVII; alte 56 manuscrise pe hârtie, cuprinzând materii profane din secolele XIV-XVIII şi 18 manuscrise, tot pe hârtie, referitoare la muzica bisericească.

Are o parte din Sfântul Lemn într-o cruce, şi o evanghelie îmbrăcată în argint şi suflată cu aur, dăruite de către Petru Neagu, fiul domnitorului Neagoe Basarab. O icoană a Sfântului Ioan Botezătorul a fost dăruită de către domnitorul Ţării Româneşti Alexandru şi soţia sa Domniţa Ruxandra, socrul lui Petru Neagu. În cutii de argint, poleite cu aur şi cu pietre preţioase, mai are: mâna dreaptă a Sfântului Ioan Botezătorul; părticele de moaşte ale Sfântului Ioan cel Milostiv; Sfântul Ioan Tăcutul; ale Sfântului Modest şi Sfintei Muceniţe Paraschiva; capul Sfântului Grigorie al Cragandei; un dinte al Sfântului Hristofor; mici părticele de la Sfântul Apostol şi Evanghelist Luca şi de la Sfântul Arhidiacon Ştefan; de la Sfinţii Cozma şi Damian; Sfântul Vasile şi Sfântul Antipa; o bucăţică din lanţul Sfântului Apostol Petru; o părticică din moaştele Muceniţei Kiriaki şi ale Sfântului Mercurie etc.

Are şapte paraclise în interior şi opt în apropiere.

10. Sfântul Pavel

Mânăstirea aceasta este aşezată sub poalele Athonului, la un cot al pârâului ce curge spre mare, la o depărtare de două ceasuri de Dionisiu, spre răsărit, de cinci ceasuri până la Careia şi de patru ceasuri până la Prodromu.

În antichitate a fost aici o cetate numită Cleon, locuită de păgâni, închinători la idoli. În creştinism, scaunul unei mitropolii. A avut şi liman pentru adăpostirea corăbiilor în vremea groaznicelor furtuni ce se dezlănţuie prin aceste locuri. Turnul limanului se mai vede şi astăzi în apropiere.

Întemeietorul ei este Cuviosul Pavel, retras aici în sihăstrie, împreună cu alţi câţiva călugări, fiind locuri de mare linişte în pustietatea aceasta. La început, era aici numai o bisericuţă, numită a lui Ştefan Monahul.

Cu ajutoare adunate de la împăraţi şi domnitori creştini, Pavel a fondat mânăstirea care-i poartă numele. În jurul lui s-au adunat îndată fraţi din toate neamurile: greci, bulgari şi sârbi, pe care-i povăţuia pe calea mântuirii, prin rugăciuni, cu lacrimi. Se adunaseră ca 200 de călugări. Pavel a fost egumen 45 de ani. Fiind chemat la Constantinopol, pentru oarecare pricini împărăteşti, a murit pe drum, în corabie, fiind în vârstă de 110 ani. După ce a ajuns corabia la Constantinopol, creştinii ţarigradeni l-au îngropat cu mare cinste, ca unul ce era fiu de împărat.

Mânăstirea avea trei hramuri: Sfântul Gheorghe, Întâmpinarea Domnului şi Sfântul Pavel, ctitorul mânăstirii.

După multe tulburări şi jafuri ce au făcut arabii în Sfântul Munte, a fost pustiită şi această mânăstire. Din nou, însă, a fost ridicată din temelie, în marmură cioplită, de către Ioan Constantin Basarab şi Constantin Brâncoveanu, domnitorii Ţării Româneşti. Tot ei au reparat chiliile şi cetatea primprejur.

Ştefan Vodă, fiul lui Bogdan, a făcut la 1501 un canal pentru apă şi a zidit aghiazmatarul. De la Constantin Brâncoveanu mânăstirea primea 4000 piaştri anual, iar de la jupân Barbu Banu şi Radu, câte 2000 aspri.

Neagoe Vodă, domnitorul Ţării Româneşti, a zidit turnul, iar Matei Basarab, cu doamna sa Elena, au dat multe sume de bani şi i-au închinat mânăstirea Jitianu, din judeţul Dolj. Domnitorul Moldovei, Dabija Vodă, cu tot sfatul ţării, i-a închinat, la 1664, mânăstirea Todireni (Burdujeni).

Mânăstirea are în interior 13 paraclise. Este chinovie, având astăzi 60 de călugări greci din Cefalonia.

Biblioteca sa, în afară de cărţi vechi, are 5 manuscrise pe pergament, cu materii religioase, din secolele IX-XIII; 58

pe hârtie, din secolele XIV-XVII, şi alte 31 din aceeaşi epocă, cu diferite subiecte.

Mânăstirea are două icoane făcătoare de minuni şi o cutie cu darurile pe care le-au adus Magii pruncului Iisus la Betleem: aur, smirnă şi tămâie (14 bucăţi de aur şi 62 boabe de smirnă şi tămâie înşirate pe sârmă).

Are părticele de moaşte de la Constantin cel Mare, Sfântul Silvestru, Sfântul Haralambie, Sfântul Trifon şi de la Sfântul Maxim Capsocalivitul; apoi capul Sfântului Teodor Stratilat, al Sfintei Agatia, piciorul Sfântului Grigorie Teologul, al Sfântului Ioan Gură de Aur şi al Sfântului Modest.

Pe moşia sa are şi câteva schituri şi colibe şi anume:

Schitul românesc Lacul, embaticar al acestei mânăstiri, este aşezat la poalele muntelui, într-o fundătură de o pustietate rară, lângă un pârâu cu apă rece, care curge de sub stâncile vârfului Athonului.

Ctitoră este împărăteasa Elisabeta a Rusiei. Avea încă din 1754 călugări moldoveni. La 1760 a fost reînnoit de către ieromonahul Daniil, venit din Moldova.

Biserica soborului, mare şi frumoasă, numită "Chiriaco" are hramul "Sfântul Dimitrie". Schitul acesta are înfăţişarea unui sat de călugări. Sunt 30 de chilii. În fiecare din ele locuiesc câte 2-4 călugări. Câteva chilii au şi paraclise, în care îşi fac monahii rugăciunile peste săptămână, căci duminicile şi sărbătorile se adună cu toţii în biserica soborului. Sunt vreo 70 de călugări români de pe mânăstirile Căldăruşani, Cernica şi din Basarabia. Trăiesc din lucrul mâinilor lor: linguri, mături, lucruri făcute din lemn, alune adunate de prin pădure etc. Un părinte, Justin, îmi spunea că face uneori la 3000 kg alune pe an. A fost refăcut din nou de către dichiul schitului, schimonahul Justin, din Basarabia şi ieromonahul Nicolae, tot român basarabean, care au strâns ajutoare din Basarabia.

Chilia duhovnicului Leontie cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" este aşezată în apropiere de schitul Lacu,

într-o prăpastie, sub poalele muntelui. Monahii de aici sunt toţi români din mânăstirea Neamţului. Ei săvârşesc Sfânta Liturghie în limba română şi se ostenesc zilnic în privegheri de 12-14 ceasuri. Afară de Leontie, au mai fost aici la început: Anastasie, Dositei şi Vlasie. Locuiesc ca în temniţă. Numai în vreme de vară mai văd soarele şi atunci cam două ceasuri pe zi, spre mângâierea lor. Fiind în drumul Careii, sunt buni primitori de străini, ospătându-i şi găzduindu-i.

Chilia părintelui Dionisie, român din Basarabia, este aşezată pe un loc înalt, în apropierea schitului Lacul. Are un chiparos gigantic în preajma ei. Chinovioară mică. Se adăpostesc aici mulţi din trecătorii care merg în drumul Careii.

Schitul Nou (Nea-Schit), cu hramul "Naşterea Maicii Domnului", este aşezat la jumătate de ceas de mânăstirea Sfântul Pavel, într-o poziţie pitorească, în apropiere de mare. Ctitorii sunt arhimandritul Antim, arhiereul Isaia, monahul Daniel şi Acachie, toţi români din Moldova, care l-au întemeiat pe la 1760, zugrăvind şi biserica mare. Au stat aici până la pristăvirea lor din viaţă.

Schitul are vreo 40 de chilii cu paraclise şi 10 colibe. Comunitatea monahilor se ridică la 100, greci de neam. În cursul săptămânii fiecare monah îşi face pravila în paraclisul său. La praznice şi în duminici, însă, se adună cu toţii în biserica mare "chiriachi" şi fac priveghere de toată noaptea, iar a doua zi, Sfânta Liturghie. Călugării trăiesc din lucrul mâinilor lor. Viaţa este idioritmă. Schitul are şi o icoană făcătoare de minuni, care a scăpat adesea biserica de prada hoţilor. Biblioteca are câteva cărţi şi manuscrise de oarecare valoare. Sunt şi câteva părticele mici de sfinte moaşte în vreo 20 de cutii, din piciorul Sfintei Ana, de la Sfântul Teodor Stratilat, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Haralambie şi Sfântul Gheorghe cel Nou.

Schitul Sfintei Ana, situat la o jumătate de ceas depărtare de Noul Schit. Mai înainte a fost aşezat la malul mării

şi avea hramul "Sfântul Elefterie", dar cei care-l locuiau, 300 de cuvioşi din părţile Egiptului, nefiind învăţaţi cu clima locului, s-au răvăşit. În vreo doi ani au mai rămas doar 60, care s-au înapoiat în Egipt.

Actualul schit este aşezat pe moşia Lavrei, sus pe sprânceana muntelui înalt şi prăpăstios. Chiliile monahilor se înşiră ca nişte felinare atârnate de stânci, pe care călătorii de pe mare privindu-le, rămân înmărmuriţi. Două izvoare de apă curg de sub vârful Athonului şi înconjoară casele părinţilor, adăpându-i cu apă rece şi gustoasă.

Ctitorul este ieromonahul Filotei şi patriarhul Chiril. Biserica "Chiriaco" a zidit-o un oarecare Chir Isaia, asemenea şi trapeza cu chiliile, aflate la depărtare de un ceas de locul unde fusese Sfântul Elefterie. Aici, la Sfânta Ana, sunt cei mai cuvioşi părinţi, care trăiesc în mari nevoinţe. Ei îşi cară merindele şi lemnele de la mare cu spatele, pe nişte poteci tare primejdioase. Sunt cam o sută de monahi asceţi în vreo 50 de colibe. Este şi o colibă românească, a lui Visarion Răzeşul. Aici cânta Nectarie, vestitul cântăreţ român, înainte de înfiinţarea Prodromului. Schitul are o icoană făcătoare de minuni a Sfintei Ana, care stă aşezată în jeţul arhieresc, şi o bucată din Lemnul Sfânt.

Mai are trei cutii cu diferite părticele din moaştele Sfinţilor Cosma şi Damian, din talpa piciorului Sfintei Ana, de la Sfântul Mercurie, Sfântul Macarie cel Nou, Sfântul Vasile, Sfântul Trifon, Sfântul Pantelimon, Sfântul Haralambie etc.

Sfânta Ana Mică (Mica Ana), aflat la jumătate de ceas depărtare de Sfânta Ana, unde locuiesc vreo 30 de sihaştri greci şi ruşi, prin peşteri adânci şi colibe, ducând o viaţă aspră, dar liniştită şi lui Dumnezeu plăcută. Se hrănesc din osteneala mâinilor lor. Izvor de apă nu există în aceste locuri. De aceea, pustnicii sunt nevoiţi să-şi adune apă şi să care cu spinarea, în burduşele de piele, de la schitul Sfânta Ana. Nevoinţa lor este grea, dar rabdă toate, pentru mântuirea sufletului.

Catonache, loc situat în apropiere de Sfânta Ana Mică, unde sunt vreo 18 colibe, în care se adăpostesc 110 călugări greci şi ruşi. Poziţia locului este singuratică. Numai râpe prăpăstioase. Nu se poate merge decât cu piciorul, însă cu mare atenţie, ca să nu te prăbuşeşti în prăpastie. Hrana o capătă părinţii de la Rusicu (pesmeţi sau posmagi) şi de la alte aşezări călugăreşti din apropiere.

Carulea, o râpă lângă Catonache, la capul muntelui, spre miazăzi, înaltă de peste o mie de metri şi tăiată drept în jos, în care sunt săpate câteva peşteri şi zidite colibe ce stau ca şi cum ar fi spânzurate de stânci. De pe mare, ele se văd ca nişte cuiburi de rândunele. În această înfricoşată pustietate locuiesc vreo 30-40 de sihaştri: greci, ruşi şi români, retraşi de prin mânăstiri şi schituri, pentru a duce o viaţă cu totul singuratică. Au şi o biserică, cu hramul "Sfântul Gheorghe". Cel dintâi care s-a retras în această pustietate a fost un hoţ, care a vrut să se pocăiască. Apoi, au venit câţiva ruşi, şi aşa s-a populat râpa cu sihaştri. Ocupaţia lor este citirea zilnică a psaltirii şi lucrul. Fac cruciuliţe, rame de iconiţe şi metanii, din nişte pietricele, numite Lacrimile Maicii Domnului. Apă nu au, decât de ploaie, pe care o adună în cisterne cu multă grijă şi o păstrează cu mare economie. Hrana, care constă din pesmeţi, li se trimite uneori, de pe la mânăstiri; alteori sunt miluiţi de călătorii care trec cu corăbiile şi caiacele pe mare. În acest scop, ei au nişte panere atârnate cu funii lungi deasupra mării. Corăbierii le văd şi pun în ele diferite merinde, pe care le adună din vreme de pe la călători, iar sihaştrii trag funia cu coşurile şi le iau. Verdeţuri şi fructe nu se pomenesc. Mai greu ca toate, însă, este comunicaţia de la unul la altul. Sunt nişte poteci foarte înguste şi povârnite spre panta râpilor prăpăstioase. Sihaştrii au întins pe margini nişte funii, de care trebuie să te ţii când urci sau cobori. Cine are curajul să meargă până acolo, cu mare grijă trebuie să păşească pentru că, dacă aluneci, te rostogoleşti în prăpastie, direct în abisul mării. Priveliştea însă, spre largul mării, este încântătoare.

Schitul Sfântul Vasile, aşezat în dosul vârfului Sfântul Ilie, sub poalele Athonului, spre răsărit de Catonache, cu vreo 12 colibe, în care locuiesc câţiva călugări greci şi ruşi. Locul este pietros şi sec. Nu poţi avea nici o mângâiere pentru nevoile trupului, dar este foarte bun pentru mântuirea sufletului. Monahii trăiesc din lucrul mâinilor lor şi din ce primesc de pe la mânăstiri. Au un izvor cu apă pentru băut. Schitul acesta a fost cumpărat de la Lavră, de către Ghedeon schimonahul, român din Bucovina, care a trăit aici 40 de ani în mare strâmtoare, până şi-a dat obştescul sfârşit.

11. *Hilandar*

De cealaltă parte a muntelui, în fundul unei văi, la şase ore de mers de la Careia, această mânăstire a sârbilor, cu hramul "Intrarea în Biserică a Maicii Domnului". A fost zidită de despotul sârbesc Ştefan Nemanici (1151-1195), călugărit cu numele de Simeon, împreună cu fiul său Sava, care au venit aici de la Rusicu Vechi.

Are o catedrală mare, împărătească, sprijinită pe zece stâlpi de marmură, şi cu opt turle şi trei tinze. Un pârâu cu apă rece curge pe lângă dânsa. Aerul văii este greu şi puţin sănătos. Ctitorul ei, Simeon, aici s-a pristăvit şi a fost îngropat de fiul său, Sava, la dreapta bisericii sobornicești, punând rânduială să se citească psaltirea neîncetat la mormântul lui. După câtva timp a început a izvorî mir din mormânt, iar mai pe urmă a ieşit o viţă de vie care face struguri până astăzi. Închinătorii iau câteva boabe şi le dau femeilor sterpe ca să nască copii. Are viaţă idioritmă.

Mânăstirea avea înainte peste o sută, sârbi de neam. Erau şi câţiva bulgari şi români. Astăzi numărul lor s-a redus la mai puţin de jumătate.

Aici se află două icoane ale Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Prima icoană este numită "Triruciţa" (cu trei mâini),

fiindcă sub mâinile maicii domnului este zugrăvită şi mâna Sfântului Ioan Damaschin. Se ştie că Ioan Damaschin a fost o vreme secretarul voievodului Damascului. Scriind o scrisoare iconoclastului împărat bizantin Leon Isaurul, a fost socotit de către voievod ca trădător al intereselor Damascului şi a poruncit să i se taie mâna. Mâna tăiată a stat spânzurată în uliţa Damascului de dimineaţă şi până seara. Cerând-o de la voievod şi primind-o, Ioan Damaschin o aşează la locul de unde fusese tăiată şi, prin rugăciunile fierbinţi făcute în faţa acestei icoane, mâna s-a prins la loc, lecuindu-se.

Icoana aceasta, adusă de egumenul Sava de la Lavra cea mare a Palestinei, a Sfântului Sava cel Sfinţit, este aşezată sus, în biserică, deasupra tronului arhieresc.

A doua icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni se află în afara mânăstirii, la o depărtare de cinci minute. De multe ori a apărat ea mânăstirea de prădăciunile barbarilor. Prin secolul al XIII-lea, patriarhul Ioan Vecu, cel ce primise legea papistăşească, venind în Sfântul Munte cu oştire, a jefuit toate mânăstirile, iar pe călugării care refuzau să se lepede de ortodoxie i-a măcelărit şi i-a ars de vii. Ajungând şi la mânăstirea aceasta în dimineaţa unei zile întunecate de negură, a înconjurat-o cu oaste din toate părţile. Călugării dinăuntru se rugau cu lacrimi, bătând metanii, ca să-i apere icoana Maicii Domnului. Într-adevăr, această minunată icoană a întunecat mintea ostaşilor, că li s-a părut acestora, uitându-se unul către altul, că sunt călugări. S-au despărţit îndată în două cete, cu patriarhul papistaş la mijloc şi s-a încins o luptă crâncenă între dânşii, care a ţinut până seara, măcelărindu-se aşa de tare încât puţini au mai rămas în viaţă. Către seară, luminându-li-se mintea, au văzut cu surprindere că se omorâseră între ei. Ruşinaţi, au luat-o la fugă. De atunci mânăstirea s-a numit Hilandar, fiindcă s-au ucis cu miile luptându-se între dânşii.

Biblioteca are cărţi şi manuscrise slavone, scrise pe pergament şi pe hârtie, cuprinzând chestiuni bisericeşti din secolele XII-XVII.

În biserică sunt vreo 12 cutii de argint aurit cu părticele de moaşte ale diferiţilor sfinţi, o cruce din Sfântul Lemn, capul Sfântului Eftimie cel Mare şi piciorul Sfântului Simeon, ctitorul mânăstirii. Ca odoare scumpe, între altele, excelează o Evanghelie scrisă pe pergament, de o mare valoare artistică. Mânăstirea are 16 paraclise.

12. Esfigmen

Mânăstirea aceasta a fost zidită, la început, mai mică şi mai departe de malul mării. Ruinele cetăţii şi pirgul înalt se văd şi azi. Mai târziu şi-a schimbat locul chiar la malul mării. Bat talazurile în zidul ei. Pricina este următoarea: nopţi de-a rândul, călugării erau treziţi de un zgomot ca de lovituri de toacă. Egumenul, împreună cu părinţii, au ascultat în ce parte toacă, până au aflat locul. Din acest semn au înţeles ei că îngerul le-a arătat cel mai frumos loc unde trebuie să aşeze mânăstirea cea nouă. Adunând ajutoare au zidit mânăstirea pe locul unde auziseră toaca, numind-o Simone (a tocat).

Aşa s-a numit mânăstirea aceasta mai bine de 200 de ani, când şi schimbat numele în Esfigmen din următoarea împrejurare: s-au trimis acestei mânăstiri multe daruri scumpe şi bani din Rusia. Din cauza asemănării de nume, acele daruri şi bani au intrat în mâinile prositoşilor de la Simonpetra, de unde nu s-au mai putut scoate decât un epitaf şi o perdea care se văd şi astăzi. Ca să nu se mai facă confuzie, părinţii au schimbat numele mânăstirii în Esfigmen (strâmtoare) după poziţia locului pe care ea s-a clădit.

Ctitorii ei vechi au fost împăratul Teodosie cel Mic, cu sora sa Pulcheria şi Marcian (445). Mai pe urmă a fost refăcută cu ajutoare şi daruri aduse de călugări de la domnitorii Ţării Româneşti. La 1808 a fost refăcută din nou de către Daniil, mitropolitul Tesalonicului şi Ignatie, arhiepiscopul Casandrei.

Biserica este înaltă, frumoasă, cum nu e alta în Sfântul Munte. Hramul ei este "Înălţarea Domnului". Chiliile formează o cetate cu trei etaje. Curtea este acoperită cu lespezi de piatră. La uşa Altarului este un foişor aşezat pe opt stâlpi de marmură cu un havuz de apă în mijloc pentru aghiasmă.

Deasupra foişorului este biblioteca, cu cărţi greceşti şi ruseşti vechi şi multe manuscrise, păstrate cu îngrijire. În faţa acestei clădiri, la dreapta, este portretul patriarhului Antim, iar la stânga al mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache.

Ograda este plină de pomi fructiferi: lămâi, portocali, măslini, viţă de vie etc.

În vechime, mânăstirea era lipsită de apă. Egumenul Grigorie Palama a făcut rugăciuni şi postiri cu lacrimi şi aşa li s-a descoperit locul unui izvor care curge şi astăzi.

Mânăsirea este chinovie. La început avea peste 100 de călugări greci şi câţiva români. Astăzi are vreo 40. Sunt şi 9 paraclise dintre care unul pe seama românilor.

Are părticele din sfinte moaşte în cutii de argint; o cruce de aur cu pietre scumpe, trimisă de împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei şi o Evanghelie dăruită de prinţul rus Mihail Pavlovici.

În afară de mânăstire, spre miazănoapte, pe muntele numit Samaria, s-a ridicat un paraclis cu hramul "Sfinţilor Antonie şi Teodosie" şi 5-6 chilii. Cuvioşi de aici, de neam rus, au plecat în Rusia, şi, ducându-se la Kiev, au întemeiat acolo marea Lavră Pecerska. Atunci, prin ei, s-a introdus monahismul în Rusia.

13. Vatopedu

Aşezată într-o poziţie admirabilă, aproape de malul Mării Egee, cale de trei ceasuri de la Careia, această mânăstire cu hramul "Buna Vestire" se aseamănă cu o cetate medievală. Ziduri înalte, cu multe turnuri din epoci şi stiluri diferite, că

nu ştii ce să admiri mai întâi. De pe mare nu se vede, fiind acoperită de un deal. Dar când ajungi în adâncitura pe care o scobesc talazurile în malul mării, în dreptul mânăstirii, atunci ies la iveală de după un dâmb turnurile şi cupolele înalte înconjurate cu un brâu de ziduri de piatră, relicve din vremuri uitate. De toate părţile, mânăstirea este înconjurată cu livezi de arbori ornamentali, flori mirositoare şi pomi cu fructe gustoase ca portocale, lămâi, măsline, precum şi grădini bogate de zarzavaturi, cum numai în Orient se pot vedea. Este un loc cu adevărat binecuvântat de Dumnezeu.

Ctitorul ei fondator, dintru început a fost marele împărat Constantin. Pe vremea lui Iulian Apostatul, tot Sfântul Munte a fost pustiit de păgâni. Aceeaşi soartă a suferit şi Vatoped. Împăratul Teodosie cel Mare a rezidit-o la 379 şi a împodobit-o din nou în următoarele împrejurări: Teodosie avea doi fii, Arcadie şi Onorie. Corabia cu care Arcadie venea de la Roma, unde fusese trimis pentru studii, a fost surprinsă de o furtună groaznică, prin dreptul ostrovului Imvre, aproape de Sfântul Munte. Cuprins de groază, fiul de împărat se plimba pe puntea corabiei şi se ruga Maicii Domnului să-l scape. Deodată, zăpăcit de spaimă se împiedică de funiile corabiei şi căzu în adâncul mării. Tovarăşii lui de călătorie, scăpând cu corabia la liman, îl căutară nemângâiaţi pe coastele mării, în apropiere de locul unde se scufundase. Deodată, îl zăresc pe mal, dormind sub umbra unui arbore, între doi mărăcini. Deşteptându-se, l-au întrebat prin ce minune se află acolo. El le-a răspuns că, atunci când era pierdut în adâncul valurilor mării, o femeie foarte frumoasă i-a întins mâna şi, scăpându-l, l-a adus la locul acesta. Plini de bucurie, cu toţii mulţumiră lui Dumnezeu şi Maicii Domnului, prin ale cărei rugăciuni fiul de împărat scăpase de la pieire. Suindu-se înapoi în corabie, s-au îndreptat spre Constantinopol şi au povestit împăratului ce li se întâmplase. Împăratul s-a bucurat de scăparea fiului său şi a mulţumit Maicii Domnului cu lacrimi. După aceea, a trimis un sfetnic să vadă locul unde aflaseră corăbierii pe fiul său dormind

şi a poruncit de s-a ridicat pe acel loc o mânăstire mare şi frumoasă pe care a numit-o Vatopedi (Vato = rug, mărăcine şi pedi = copil), în amintirea celor doi mărăcini, între care acesta se adăpostise. A înconjurat-o apoi cu ziduri înalte de cetate şi a înfrumuseţat-o cu podoabe şi daruri împărăteşti. Tâmpla şi icoanele erau aurite, iar biserica, zugrăvită în stilul bizantin de către pictorii de seamă ai timpului, a fost înzestrată cu toate cele de trebuinţă, ca nici o alta în tot Sfântul Munte. La sfinţire a luat parte însuşi împăratul, împreună cu patriarhul Constantinopolului de atunci, Nectarie, şi cu suitele lor.

Pe la 860, întreg Sfântul Munte a fost prădat şi i s-a dat foc de către beduinii siriaci. Vatoped a suferit aceeaşi tristă soartă. În curând, însă, mânăstirea a fost refăcută de către trei fraţi din Adrianopole, care veniseră la Sfântul Munte şi se făcuseră călugări şi anume: Atanasie, Antonie şi Nicolae, luând îndemn de la cuviosul Atanasie, fondatorul Lavrei. Viaţa este idioritmă. Înainte vreme, avea peste 300 de călugări, iar azi are cam 120.

În această mânăstire sunt multe icoane ale Maicii Domnului făcătoare de minuni şi anume: Icoana Maicii Domnului ce i se zice Ctitoriţa, este aşezată în altar din 862. Când au năvălit barbarii să prade mânăstirea, eclesiarhul Sava a adunat în grabă toate odoarele de preţ ale mânăstirii şi le-a aruncat într-o fântână ce era sub Sfânta Masă. Deasupra lor era pusă această sfântă icoană, aprinzând şi o lumânare. Acoperind apoi fântâna cu o lespede de piatră, a fugit unde a putut. Barbarii au jefuit mânăstirea, iar pe călugării găsiţi, pe unii i-au tăiat cu sabia, pe alţii i-au spânzurat, pe alţii i-au aruncat în mare.

După plecarea barbarilor, după ce s-au adunat călugării ce mai rămăseseră, dosiţi prin ascunzişurile muntelui, au găsit icoana şi odoarele în acea fântână, aşa cum le aşezaseră. Lumânarea ardea încă, deşi trecuseră 16 ani. De atunci şi până astăzi, arde o lumânare frumos împodobită în faţa acestei icoane, spre amintirea minunii ce s-a săvârşit printr-însa.

Icoana Maicii Domnului numită **Chelăriţa** sau Izvorâtoare de mir, de la următoarea faptă minunată: Fiind într-un an lipsă mare de untdelemn, chelarul mânăstirii nu mai avea nici cu ce aprinde candelele. Făcând rugăciuni fierbinţi către icoana Maicii Domnului, într-o dimineaţă, când vine în biserică, găseşte chiupurile pline cu untdelemn de dădea afară din ele. Vestind egumenului şi la toată obştea minunea aceasta, au făcut rugăciuni de mulţumire în faţa aceastei icoane, proslăvind pe Dumnezeu.

Icoana Maicii Domnului numită **Înjunghiata**, care se află în paraclisul Sfântului Dimitrie din această mânăstire. Numirea aceasta i s-a dat de la următorul fapt. Un diacon, care era şi paraclisier, zăbovea adeseori în biserică, la curăţenie, şi nu mergea la trapeză odată cu ceilalţi părinţi. Într-o zi, când a venit târziu, după obiceiul său, trapezarul l-a dat afară. El, văzând aceasta, în aprinderea mâniei, fiindcă zăbovise la curăţitul acestei icoane, a înjunghiat-o cu un cuţit în obraz. Îndată a început să curgă sânge cald dintr-însa, ca dintr-un om viu. Diaconul a rămas orb şi cu mâna uscată, după cum se arată şi astăzi pe icoana aceasta. După trei ani de pocăinţă, Maica Domnului l-a iertat şi s-a făcut sănătos. De atunci, icoana are acest nume.

Icoana Maicii Domnului din nartica bisericii, numită **Izbăvitoarea de barbari**. Lângă ea stau cheile porţilor cetăţii, pentru că, într-o dimineaţă, venind portarul să ia cheile, ca de obicei, şi să deschidă porţile, icoana aceasta i-a poruncit cu glas omenesc: "Nu deschide poarta!" Egumenul, chemat de portar, a auzit şi el aceste cuvinte. Atunci, toţi părinţii au înconjurat biserica cu această icoană, făcând slujbe şi litanii şi rugându-se cu lacrimi Maicii Domnului ca să-i izbăvească de duşmani. Barbarii, care aşteptau să intre, văzând că porţile nu se deschid, s-au temut să nu fie o cursă şi au plecat, lăsând mânăstirea în liniştea ei.

Icoana Maicii Domnului, numită **Mângâietoarea**, zugrăvită pe zid în tinda bisericii, îşi trage numele de la faptul următor: Soţia împăratului Teodosie, Plaguida, venind de

la Roma, s-a abătut şi pe la Sfântul Munte, ca să vadă bisericile din această aşezare. Intrând şi în această biserică, a auzit un glas care venea de la această icoană: "Până aici! Întoarce-te îndărăt! Eu sunt Împărăteasa muntelui acestuia şi altă parte femeiască nu are voie a veni aici!" Acestea auzindu-le, împărăteasa a căzut cu faţa la pământ cerând iertare de îndrăzneala ce a avut. Apoi, dăruind mânăstirii multe odoare scumpe, a plecat la Constantinopol, părăsind Sfântul Munte cu frică şi cu cutremur. De atunci, datează opreliştea femeilor de a intra în Sfântul Munte.

Icoana Maicii Domnului zisă **Împuşcata** care stă, afară, deasupra porţii mânăstirii. În 1882, Sfântul Munte a fost ocupat de armata turcească. Un soldat turc a slobozit puşca în această icoană, dar mânia lui Dumnezeu l-a ajuns îndată şi cuprins de frică şi de cutremur, a fugit afară şi s-a spânzurat; iar ceilalţi soldaţi au plecat cu ruşine din Sfântul Munte.

Biblioteca din Vatoped este cea mai bogată din Sfântul Munte. Pe lângă cărţi rare teologice sunt şi multe manuscrise de o mare valoare istorică şi anume: 634 manuscrise greceşti, dintre care jumătate pe pergament, 150 manuscrise pe hârtie, cu cântări bisericeşti, şi o serie de manuscrise slavoneşti, tratând diferite chestiuni bisericeşti.

Ca odoare sfinte, mânăstirea are Brâul Maicii Domnului, negru, care se păstrează într-o raclă de argint şi două cruci de la împăratul Constantin cel Mare, făcute după modelul aceleia care i s-a arătat în cer, înainte de a începe lupta cu Liciniu, aflate pe Sfânta Masă.

În mai multe cutii cu sfinte moaşte se află: capul Sfântului Andrei, episcopul Candiei şi capul Sfântului Modest al Ierusalimului, moaştele întregi ale Sfântului Evdochim de la Vatoped, un deget al Sfântului Ioan Botezătorul, piciorul Sfântului Apostol Vartolomeu, mâna Sfântului Grigorie Decapolitul, capul Sfântului Teodor din Ţerida, capul Sfântului Grigorie Teologul, care se păstrează într-o cutiuţă de argint aurit,

dăruită de Maria, doamna lui Şerban Cantacuzino şi Maria Bălăceanu, în 1709, apoi mâna Sfântului Mucenic Pantelimon, piciorul Sfântului Mucenic Ermolae; capul Sfântului Iacob Persul şi alte părticele mici din moaştele Sfântului Arhidiacon Ştefan, de la Sfântul Mucenic Mercurie, Cuviosul Naum, Sfântul Mucenic Marin, Cuviosul Serghie, Cuvioasa Paraschiva, Sfântul Mucenic Trifon şi Sfântul Mucenic Dimitrie.

În afară de biserica mare, mânăstirea mai are 10 paraclise în interior şi 4 în afară. Clopotniţa, construită în 1427, are o înălţime de 35 m.

În timpul lui Ioan Becu (Vecu), a suferit moartea de martir Evtimie, superiorul mânăstirii care a fost înecat în mare, şi 12 călugări, care au fost spânzuraţi.

Pe moşia sa sunt şi câteva schituri şi colibe şi anume:

Schitul Vatopedului aflat la o jumătate de ceas de mânăstire cu hramul Sfântului Dimitrie. Erau vreo 30 de chilii locuite de vreo 80 de călugări greci, iar trei din ele de români. Azi numărul lor a scăzut la 20. Schitul acesta a fost întemeiat pe la anul 329, de către rudele Sfântului Dimitrie din Salonic, după moartea lui mucenicească. De la Salonic s-a şi întreţinut el multă veme. Părinţii de aici se hrănesc din osteneala mâinilor lor, făcând mătănii, linguri, cruciuliţe din lemn şi diferite rocodele.

Schitul Calimiţa, la un ceas depărtare de la Vatoped, cu vreo 7 colibe, în care se adăpostesc cuvioşi români. Ei se întreţin de mânăstire. Aici a pustnicit un timp şi Grigorie al IV-lea Dascălul, mitropolitul Ungrovlahiei.

Chiliile Colciu aşezate pe locul unui vechi schit. Azi sunt vreo 15 chilii locuite de greci şi vreo 3 locuite de români. Cea mai mare chilie are paraclis cu hramul "Sfânta Ana". Călugării primesc întreţinere de la mânăstire.

Cam la o jumătate de ceas de mânăstire, pe un deal, se văd ruinele unei clădiri mari în formă de cetate, unde a funcţionat Academia Teologică a Sfântului Munte Athos. În chiliile de

prinprejur stăteau dascălii şi ucenicii, iar în mijloc era biserica. Ea a fost întemeiată de împăraţii Bizanţului. Aici îşi trimeteau ei pe fiii lor, ca să înveţe teologia. Ajunsese de avea peste 200 de şcolari. Era condusă de călugări greci, teologi distinşi, cu mare renume, între care se număra şi eruditul Evghenie Vulgaris. A durat până la căderea Constantinopolului sub turci (1453), când s-a desfiinţat pentru totdeauna.

14. Pantocrator

Această mânăstire, cu hramul "Schimbarea la Faţă a Mântuitorului", se află la un ceas depărtare de Vatoped, spre miazăzi, şi la două ceasuri până la Careia.

Este aşezată pe malul mării, sub poala muntelui, în valea numită Hrisura. În antichitatea păgână, era aici un orăşel numit Tisos.

Primul ctitor al ei a fost Alexie Comnenul, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În biserica mare se află mausoleul unde au fost înmormântaţi ctitorii în anul 1363. A fost pictată în frescă în 1537. Mai târziu, din pricina tulburărilor ce s-au petrecut în Sfântul Munte şi a cutremurelor, a stat multă vreme pustie. Evlavia românească a reînnoit-o. Banul Gavriil din Ţara Românească şi cu alţi boieri creştini au ajutat de s-a rezidit la loc, zugrăvind-o frumos şi aducând apă prin canale. Aici a stat un timp călugărul malorus Paisie Velicicovschi, reorganizatorul vieţii monahale din Moldova. Tot cu ajutoare româneşti se întreţineau monahii până pe la 1860. Alţi ctitori sunt Alexie Studitul, patriarhul Constantinopolului, şi mai târziu arhimandritul Calinic Boteanu de la mânăstirea Neamţului. Îi era închinată mânăstirea Căscioarele, din judeţul Vlaşca.

Duce viaţă idioritmă. Avea peste o sută de călugări greci. Azi mai sunt doar vreo 30. Are şi şapte paraclise în interior, şi alte şapte în afară de cetate.

Ca odoare sfinte are icoana Maicii Domnului zisă Gheronda sau Gherondisa (bătrâna), îmbrăcată frumos în argint de către Filaret, mitropolitul Moscovei.

În bibliotecă, pe lângă alte cărţi de valoare, se află o Evanghelie scrisă pe pergament, foarte mărunt, cu litere aurite, de către Ioan Colibaşu, în secolul al XIII-lea, şi o psaltire cu 12 miniaturi, care se păstrează în Sfântul Altar. Foarte valoroase sunt şi cele 66 manuscrise pe pergament, cuprinzând materii religioase din secolele XI-XIV, ca şi 135 manuscrise pe hârtie, cu chestiuni bisericeşti din secolele XV-XIX.

Ca sfinte moaşte are un deget de la piciorul Sfântului Ioan Botezătorul, capul Sfântului Ioanichie cel Mare, piciorul cu pulpa Sfântului Apostol Andrei şi scutul Sfântului Mercurie. Mai are capul Sfântului Ioan cel Milostiv şi capul Sfântului Teodor Stratilat, părticele din moaştele Sfântului Apostol Andrei, de la Sfântul Arhidiacon Ştefan, Sfântul Ignatie, Sfântul Apostol Tit, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Constantin cel Mare şi Sfântul Atanasie cel Mare.

Pe moşia sa se află şi următoarele aşezăminte:

Schitul Proorocului Ilie, la un ceas depărtare de la Careia, spre miazăzi. Ctitorul lui este cuviosul Paisie Velicicovschi, malorus, care a trecut pe la 1746 în Moldova, cu vreo 30 ucenici de ai săi, şi s-a aşezat mai întâi la mânăstirea Dragomirna, apoi la Neamţ, unde s-a şi sfârşit din viaţă.

Schitul acesta a fost reînnoit de către guvernul rus, la 1889, care dăduse călugărilor şi o corabie mare, cu care să îşi transporte merinde din Rusia. Înainte avea vreo 300 de călugări ruşi, care duceau o viaţă chinovială. Azi sunt abia o sută. Biserica schitului a fost ridicată în 1881. Biblioteca are cărţi ruseşti şi câteva manuscrise.

Ca sfinte moaşte are o bucăţică din Lemnul Sfânt şi o bucăţică din faşa Pruncului Iisus, o raclă cu părticele de moaşte de la diferiţi sfinţi şi două icoane ale Maicii Domnului făcătoare de minuni.

Capsala, o comunitate unde vieţuiau vreo 300 de călugări ruşi, români, sârbi, bulgari, greci şi macedoneni. Astăzi sunt 100 şi locuiesc în chilii. Cea mai mare chilie are hramul Sfântului Vasile cel Mare. Ruşii numesc comunitatea aceasta: Noua Lavră Pecerska.

Chilia Axionul, cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Se numeşte astfel de la minunea pe care a făcut-o aici Arhanghelul Gavriil, arătând unui ucenic că trebuie să înceapă cântarea de laudă a Maicii Domnului cu axionul "Cuvine-se cu adevărat", iar nu de la "Ceea ce eşti mai cinstită decât heruvimii."

E locuită de vreo doi-trei ieromonahi bulgari.

15. Stavronichita

Este aşezată pe malul mării, pe un deal stâncos, în dreptul insulei Tasos, la un ceas depărtare de Pantocrator, spre miazăzi. Numele de Stavronichita (Crucea lui Nichita), şi l-a luat de la crucea pe care o ridicase aici un sculptor de cruci, Cuviosul Nichita. Biserica ei, pictată în frescă, la 1546, este cea mai mică dintre bisericile Sfântului Munte. În vechime a avut hramul Sfântului Ioan Botezătorul, iar mai târziu l-a luat pe al Sfântului Nicolae, după icoana făcătoare de minuni a acestui sfânt care se află aici.

Ctitorul ei fondator a fost Nichifor Stavronichita (1006). Distrusă de foc în câteva rânduri, a fost reînnoită de către patriarhul Constantinopolului Ieremia I (1520), intrând între cele 20 de mânăstiri mari în 1540. Neagoe Basarab (1512-1521) a făcut aghiazmarul şi un paraclis. Trimitea anual ajutoare pentru întreţinerea călugărilor. Şerban Cantacuzino, domnitorul Ţării Româneşti, a făcut canalul de apă (1686), iar pârgul şi biserica Sfântul Gheorghe au fost zidite cu cheltuiala mitropolitului Grigorie II al Ungro-Valahiei (1765).

I-a fost închinată mânăstirea Sfinţilor Apostoli din Bucureşti, numită a Arhimandritului.

Multă vreme a fost chinovie, cu vreo 50 de călugări. Azi e idioritmă, cu 30 de călugări greci. Există şi o comunitate de călugări români, cu patronul Sfântul Ioan Botezătorul, având ca preşedinte pe arhimandritul Antipa Dinescu. Are patru paraclise în interior şi două în afară.

Biblioteca sa cuprinde cărţi şi manuscrise pe pergament şi pe hârtie din secolele XI-XIX, şi compoziţii de muzică bisericească din secolele XVII-XVIII.

Are o icoană a Sfântului Ierarh Nicolae făcătoare de minuni, în mărime ca de un cot, a cărei venire în mânastire s-a făcut în chipul următor. Pe la 1545, părinţii călugări, ieşind să prindă peşte din mare pentru praznic, ca de obicei, au scos afară această icoană şi au aşezat-o pe mal. Din locul unde au aşezat-o ei, a ţâşnit un izvor cu apă rece (aghiazmă), care este şi astăzi. Icoana a fost dusă cu orânduială în biserică şi aşezată la loc de cinste. Aceasă sfântă icoană, în timpul iconoclaştilor, a fost tăiată cu securea, dar a început a curge sânge din ea. Înspăimântându-se de aceasta, iconoclaştii au aruncat-o în mare. Pe locul unde a fost crestată cu securea s-a făcut ca o rană. Stând în apă multă vreme, s-a lipit de ea o scoică, după cum se vede şi astăzi. Multe minuni face această icoană celor ce se roagă la ea cu credinţă.

Ca sfinte moaşte are: mâna Sfintei Ana, mâna Sfântului Elefterie şi cotul de la mâna Sfântului Vasile cel Mare, opt cutii cu părticele de moaşte de la Sfântul Arhidiacon Ştefan, Sfinţii Mucenici din Nicomidia, Sfântul Teodor Tiron, Sfinţii Cosma şi Damian, şi un boţ de sânge de la Sfântul Dimitrie, Izvorâtorul de mir.

Schitul Sarai

Se află lângă Careia şi are hramul Sfântului Apostol Andrei. În vechime a fost aici o aşezare de monahi, care s-a pustiit de barbari şi a stat multă vreme în ruină. Pe la 1200, a venit aici Serafim, fost patriarh al Constantinopolului, care a restaurat

şi împodobit biserica şi cetatea, transformând-o într-o chilie, pe care a numit-o Sărai (palat), poate după numele său. El a stat aici până la sfârşitul vieţii. Mai târziu, pe la 1830, au cumpărat această chilie doi monahi ruşi: Visarion şi Varsanufie. Guvernul rus intervine în 1849 către proistoşii Vatopedului, ca să transforme chilia aceasta în schit, ceea ce s-a aprobat de către patriarhul ecumenic din Constantinopol.

Devenind proprietate rusească, în 1874, marele duce Alexei Alexandrovici a zidit aici, din piatră şi marmură, o catedrală măreaţă, cu trei altare, zugrăvind-o frumos şi poleind-o artistic cu aur. A mai zidit chilii şi cetatea cu trei etaje. Este chinovie. Avea vreo 450 călugări ruşi, mai toţi din familii nobile. Azi, numărul lor e redus la jumătate. În interior sunt 19 paraclise.

Are o icoană mică a Maicii Domnului făcătoare de minuni, pe care o ţin atârnată deasupra altarului. La vecernie o pogoară jos şi trei preoţi citesc acatistul în faţa ei. O numesc "Mângâietoarea săracilor şi la necazuri ajutătoare". Mai este şi o raclă de argint, poleită cu aur, în care se păstrează părticele din sfintele moaşte. Schitul acesta are vreo 30 de clopote, dintre care unul mare de peste 5000 kg. Clocoteşte văzduhul când călugării le trag pe toate.

16. Cutlumuş

Această mânăstire, cu hramul "Schimbarea la Faţă" a Domnului, se află la un cot de drum, sub poala muntelui, ca la un sfert de ceas de mers de la Careia spre răsărit. Biserica este micuţă, chiliile însă şi cetatea sunt înalte şi impunătoare. Are o privelişte frumoasă, fiind înconjurată cu păduri de castani.

Ctitorul ei fondator a fost Alexie Comnenul, împăratul bizantin, şi călugărul Calist Cutlumuşanu (secolul al IX-lea), un arab evlavios, de la care îşi trage numele. Acesta din urmă era fiul lui Azzedin al II-lea Cutlumuş. Mama sa, Ana, era

creştină şi el însuşi devine creştin, schimbându-şi numele său arab în Constantin, iar din călugărie i se dă numele de Calist. Năvălind arabii în Sfântul Munte, a fost jefuită şi această mânăstire, aşa că multă vreme a stat pustie. Mai târziu a fost reclădită şi împodobită din nou de către domnitorii Ţării Româneşti: Radu Vodă, Neagoe Basarab, Mircea cel Bătrân şi Vintilă Vodă, care se văd zugrăviţi în biserică la locul ctitoricesc, alături de Alexie Comnenul, primul ctitor. Aceşti voievozi dădeau şi ajutoare anuale pentru întreţinerea călugărilor.

Aici a fost protos fostul mitropolit al Ungro-Valahiei, Hariton, după retragerea sa din scaunul mitropolitan, din care pricină mânăstirea aceasta se mai numeşte şi mânăstirea lui Hariton.

În 1766 a vieţuit aici, ca simplu călugăr, Matei, patriarhul Alexandriei, care a reînnoit mânăstirea şi a înzestrat-o cu avere. În 1857 a fost distrusă de foc. Refăcută, a fost incendiată iarăşi parţial, în 1870. Din nou a fost refăcută cu ajutoare adunate de călugări.

Are şase paraclise în interior şi alte şase primprejur. Este chinovie de la 1850, cu 110 călugări greci. Astăzi are numai vreo 35, toţi greci. În biserică este o icoană a Mântuitorului şi alta a Maicii Domnului, numită Mijlocitoarea, ambele făcătoare de minuni.

Biblioteca, pe lângă cărţi vechi de ritual şi teologice, are şi câteva manuscrise pe pergament şi pe hârtie, cuprinzând chestiuni bisericeşti din secolele X-XIV.

Ca sfinte moaşte are capul Sfântului Haralambie, piciorul Sfintei Ana, mâna Sfântului Eustaţie, capul Sfântului Alipie Stâlpnicul şi al Sfântului Chiric, precum şi mâna stângă a Sfântului Grigorie Teologul.

La jumătate de ceas de mânăstire se află schitul Cutlumuş, cu hramul Sfântului Mucenic Pantelimon. Ctitorul lui fondator este ieromonahul Haralambie, care a petrecut aici peste 60 ani. Primprejur are vreo 30 de chilii, cu 16 biserici.

Este chinovie, cu peste 30 călugări greci, embaticari ai mânăstirii Cutlumuş.

Biserica sobornicească din mijloc se numeşte Chiriaco. Este frumos zugrăvită. În faţa ei sunt doi chiparoşi înalţi, printre care curge izvorul numit al Sfântului Pantelimon. Aici se adună toţi monahii la sărbători, pentru privegheri şi Sfânta Liturghie în comun, iar în celelalte zile ale săptămânii îşi face fiecare slujbele în chilie.

17. Iviru

Aşezată sub sprânceana muntelui, cu vederea spre mare, această mânăstire, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, nu se vede din depărtare, fiind ascunsă într-o vale adâncă. De pe deal vezi numai o îngrămădire de clădiri, cu mai multe turnuri înnegrite şi cu un zid înalt, ce o înconjoară din toate părţile. Până la munte, se înşiră grădini de lămâi şi portocali, ce sunt şi iarna galbene ca aurul în copaci, fiind locul ferit de frig. În dreptul acestei mânăstiri a fost în vechime Limanul lui Climent.

Ctitorul fondator al ei a fost un prieten al lui Atanasie, întemeietorul Lavrei, care se numea Ioan Iviritul şi venise din provincia Iviria, din părţile Caucazului. El a stăruit la împăraţii bizantini şi la alţi evlavioşi creştini şi, adunând bani îndestul, a întemeiat mânăstirea, cam pe la anul 980. Fiul lui, cuviosul Eftimie, care a continuat lucrarea tatălui său, este socotit un alt Ioan Gură de Aur al Iviriţilor. El a tălmăcit din elineşte în limba Ivirilor toată Sfânta Scriptură şi multe cărţi, atât de slujbă, cât şi din cele folositoare de suflet.

Pe vremea când a venit în Sfântul Munte Ioan Vecos (1275), trimis de împăratul Mihail al Ţarigradului pentru a sili pe călugări să treacă la legea papistaşilor, cum făcuse el, cuviosul Gheorghe Iviritul s-a luptat ca un adevărat viteaz, apărând Ortodoxia.

Aici a vieţuit odinioară arhiereul Ierotei, vestit cărturar, care studiase ştiinţele şi filosofia, fiind în acelaşi timp şi un desăvârşit ştiutor al limbilor elenă şi italiană. El a lăsat lumea, cu slava şi deşertăciunile ei, şi s-a sălăşluit în Ivir, nevoindu-se în postiri şi privegheri, ca un adevărat cuvios, dând pildă de supunere şi răbdare pentru mântuire.

În secolul al XVIII-lea, mânăstirea se găsea într-o stare înfloritoare, venind în ajutor şi altor mânăstiri care suferiseră în urma evenimentelor din 1821. În 1865 a fost distrusă de foc, dar a fost refăcută din nou, cu ajutoare adunate de la credincioşi.

Biserica mare este de o deosebită valoare arhitectonică. Pictura este nouă, iar cea veche, din tindă, este vestită în toată Ortodoxia. Multe odoare scumpe sunt în această biserică: vase, veşminte, salbe de galbeni de aur şi pietre scumpe, icoane, vreo 12 evanghelii ferecate în argint aurit, între care una, dăruită de Petru cel Mare, ţarul Rusiei, nu o poate ridica o singură persoană, apoi o cupolă cusută cu fir de aur, cu inscripţia donatorului, împăratul Romanos (sec XI), de mare valoare artistică etc.

Pe peretele dinspre miazăzi al naosului este chipul lui Mihai Viteazul (1593-1601), ctitor donator.

La hramul bisericii, 15 august, se face târg mare, care ţine trei zile. Negustorii expun spre vânzare mărfuri necesare călugărilor, care se adună aici din tot Sfântul Munte, iar călugării îşi vând lucrurile lor.

Este idioritmă. Avea înainte peste 200 călugări, azi nu mai sunt nici o sută.

În paraclisul de la poarta mânăstirii se află o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, numită Portăriţa, care a venit pe mare de la Bizanţ. În fiecare seară se citeşte aici paraclisul Maicii Domnului, cu toată evlavia cuvenită, în faţa tuturor părinţilor mânăstirii. Pe vremea venirii arabilor în Sfântul Munte, un soldat arab a lovit cu cuţitul în chipul icoanei

acesteia şi îndată a început a curge sânge. Arabul, văzând minunea, s-a înfricoşat şi a căzut la pământ. Pocăindu-se, s-a botezat în legea creştinească şi a rămas în mânăstire până la moarte.

În nartica bisericii mari se află chipul Mântuitorului, întocmai cum a fost în viaţă, având într-o parte pe Maica Domnului, şi în cealaltă pe Sfântul Ioan Botezătorul. Sunt şi trei cruci din Lemnul Sfânt, îmbrăcate în argint şi poleite cu aur.

Mânăstirea are 14 paraclise în interior şi alte 16 prin împrejurimi. Gospodăria mânăstirească este bogată.

În bibliotecă, pe lângă alte cărţi de valoare, se mai află o evanghelie pe pergament din secolul al VIII-lea; 31 de evanghelii, tot pe pergament, din secolele XII-XIX; 45 de manuscrise pe pergament, cuprinzând chestiuni bisericeşti, şi 174 manuscrise cu materii profane, din secolele XIV-XIX; 772 manuscrise de muzică bisericească din secolele XIV-XIX.

Sunt peste o sută de cutii de argint cu moaşte de la diferiţi sfinţi: sânge de la Sfântul Apostol Petru, o părticică din faşa Domnului, o părticică de la Sfântul Ioan Botezătorul, mâna Sfântului Ioan Gură de Aur, mâna Sfântului Pantelimon, o părticică de la Sfântul Vasile cel Mare, alta de la Sfânta Fotini, piciorul stâng al Sfântului Mihail Sinados şi al Sfântului Grigorie al Neocezareei, capul Sfântului Nichita Romanul, al Sfinţilor Ierotei, Teodor Tiron şi Teodor Stratilat, mâna Sfântului Eftimie, a Cuvioasei Epraxia şi a Sfântului Haralambie.

Într-o vale, sub poalele muntelui, expus spre mare, se află schitul Ivirului, care are hramul Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul. Este mai vechi ca mânăstirea şi se numea în vechime Harsana.

El s-a fondat din timpul împăratului Constantin cel Mare. Biserica din Mijloc, numită Chiriaco, este frumos zugrăvită în stil bizantin. Sunt 20 de chilii cu biserici, în care locuiesc vreo 30 de călugări greci şi câţiva români. Fiind pe moşia mânăstirii Ivirului, îi plătesc acesteia embatic. Trăiesc din lucrul

mâinilor lor, ducând o viaţă liniştită şi rodnică spre mântuire. Că sfinte moaşte au părticele ale cuvioşilor Ignatie, Achachie, Eftimie, Mercurie, Hristofor, Pantelimon, Trifon, Ioan Gură de Aur, Dionisie Areopagitul, Cosma şi Damian şi ale Cuviosului Iacov, sfinţit aici.

Pe un deal, deasupra mânăstirii Ivir, se află schitul Iviriţilor sau Georgienilor, cu hramul Sfântului Ioan Teologul. Aici sunt vreo 30 de părinţi, toţi din Iviria, ducând viaţă de obşte şi făcând slujbe în limba lor. Întreţinerea o au de la mânăstire.

18. Filotei

Mânăstirea aceasta, cu hramul Buna Vestire, se află cale de o jumătate de ceas de la Careia, la poalele muntelui, înconjurată cu livezi de arbori fructiferi şi păduri de castani. Cu vederea spre mare, curge prin faţa ei o apă foarte bună şi răcoritoare. Este ctitorie veche, din vremea creştinării elenilor.

A fost jefuită de arabi, când au năvălit în Sfântul Munte, şi a stat multă vreme pustie. Liniştindu-se vremurile, călugării s-au adunat iarăşi la vetrele lor şi au început a-şi reface chiliile. A fost clădită din nou, prin stăruinţa şi osteneala monahului Arsenie şi a stareţului ei, ctitor în acelaşi timp, Filotei, de unde îşi trage şi numele.

A fost reînnoită de împăratul bizantin Nichifor Botaniatul (1078-1081), care a împodobit-o cu daruri bogate. În 1492 a fost restaurată de Leontius, regele Serbiei, şi fiul său Alexandru. Stareţul ei, Dionisie din Olimp, ameninţat cu moartea de călugări, în majoritate bulgari, a trebuit să se retragă.

Biserica este frumos pictată, în stilul bizantin. Pe la 1775 au ars o parte din chilii, care au fost rezidite cu cheltuiala Mariei Procopoaia din Bucureşti.

Este idioritmă. Avea 80 călugări odinioară, iar azi, vreo 28. Sunt şi şase paraclise în interior.

Ca odoare are o bucată dintr-un cui de la crucea Domnului, dăruit mânăstirii de către Nichifor Botaniatul, şi două icoane făcătoare de minuni ale Maicii Domnului. Prima icoană, numită Glicofilusa, zugrăvită de Sfântul Apostol Luca, a fost aruncată în mare, pe vremea împăratului iconoclast Teofil, unde a stat multă vreme. Mai târziu a fost adusă la mal, tocmai în locul unde în vechime era o capişte a idolilor păgâneşti. Din locul unde a fost găsită icoana, în drumul Careii, a izvorât aghiazmă, şi izvorăşte şi acum. Părinţii au ridicat-o şi cu mare cinste au adus-o în mănăstire, aşezând-o în biserica cea mare, unde este şi astăzi, făcând multe minuni. A doua icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, este cea numită Gherontissa, venită de la Nigrita, prin minune dumnezeiască.

În biserică se mai află o parte din Lemnul Sfânt, iar ca sfinte moaşte, o părticică din mâna Sfântului Ioan Gură Aur, piciorul Sfântului Mucenic Pantelimon, dăruit de împăratul Constantin Paleologul, o părticică de la Sfântul Haralambie şi alta de la Sfânta Muceniţă Marina, precum şi diferite părticele mai mici, în bună păstrare, aşezate în opt cutii.

19. Caracalu

Ca la două ceasuri de la Careia, în apropiere de Filotei, se înalţă această mânăstire, cu hramul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel. Este aşezată într-o poziţiune încântătoare, sub poala muntelui, înconjurată de livezi şi păduri de măslini şi castani. În faţă are o culă înaltă, care întrece pe a celorlalte mânăstiri.

Ctitorul ei, dintru început, după unii ar fi împăratul roman Antoniu Caracala (211 d. Hr.), de la care şi-ar trage şi numele. După alţii, însă, mânăstirea aceasta ar fi fost întemeiată în secolul al XI-lea, de nişte călugări. Prădată în secolul al XIII-lea, Adronic II Paleologul o înzestrează şi o ajută să-şi asigure existenţa.

Biserica mare de astăzi a fost ridicată între 1548-1563 şi zugrăvită în frescă în 1717. Mai târziu a fost reînnoită de

către Petru Rareş, domnitorul Moldovei, iar soţia sa Ruxandra i-a răscumpărat metoacele, în 1670.

Despre reînnoirea acestui sfânt locaş, se spune că Petru Rareş a trimis la Athos pe spătarul său Petru, cu mulţi bani, poruncindu-i să zidească o mânăstire mare, într-un loc frumos, la malul mării. Acesta, lacom de bani, a zidit numai un pârg, cu o bisericuţă mică, în apropiere de malul mării, şi s-a întors în Moldova, spunând domnitorului că a făcut aşa cum îi poruncise. Domnitorul, însă, aflând adevărul, s-a supărat şi voia să-i taie capul. Spătarul Petru, ca să-şi scape viaţa, a promis că va ridica mânăstirea cu cheltuiala sa. Aşa a şi făcut, în 1534, şi întorcându-se în ţară cu bună ispravă, domitorul l-a iertat şi l-a primit cu mare cinste. Mai târziu, însuşi domnitorul Petru Rareş, cu spătarul său, s-a dus la Sfântul Munte, unde s-a călugărit, luând numele de Pahomie. Aici s-au săvârşit amândoi în viaţă sfântă şi fapte de milostenie creştinească.

Biserica este măreaţă, zugrăvită artistic, în stil bizantin. Este chinovie. Odinioară avea peste 100 călugări. Azi sunt doar 64, toţi de neam grec. În interior are şi 19 paraclise.

Biblioteca, pe lângă tipărituri, are şi manuscrise, cuprinzând chestiuni bisericeşti din secolele IX-XIX.

În biserică se află o părticică din Sfântul Lemn, iar ca sfinte moaşte, capul Sfântului Apostol Bartolomeu, degetul cel mic de la mâna dreaptă a Sfântului Ioan Botezătorul, capul Sfântului Policarp, episcopul Smirnei, mâna stângă a Sfintei Muceniţe Marina. Apoi, părticele mici de la Sfinţii Mucenici arşi în Nicomidia, de la Sfântul Mercurie, Sfântul Ioan cel Milostiv, Sfântul Haralambie, Sfântul Averchie, Sfântul Orest şi Sfântul Mucenic Ghedeon.

20. Marea Lavră

Depărtare ca de opt ceasuri de la Careia, spre răsărit, se află Marea Lavră grecească, cu hramul Cuviosului Atanasie Athonitul, începătorul tipicului şi al chinoviei în Sfântul Munte Athos şi ctitorul fondator al ei. La început, mânăstirea aceasta

mită zi, să slujească Sfânta Liturghie fiecare în mânăstirea sa. Slobod era fiecare să înceapă Liturghia oricât de dimineaţă ar voi, iar după slujbă să plece Atanasie spre mânăstirea lui Pavel, şi acesta spre a lui Atanasie, şi acolo unde se vor întâlni să fie hotarul dintre vetrele mânăstirilor lor. Aceasta învoială, pornită din dragoste, a folosit Lavrei, pentru că Atanasie, sculându-se foarte de dimineaţă, a ieşit de la Liturghie în zorii zilei şi a plecat. Pavel a ieşit mai târziu, şi când a plecat şi el, Atanasie se urcase deja pe culmea muntelui şi se pogora pe cealaltă coastă, spre apus, pe locurile care erau atunci ale mânăstirii Sfântul Pavel. Pe linia unde s-au întâlnit amândoi, au stabilit hotarul dintre vetrele mânăstirilor lor. Aşa a dobândit Lavra o mare întindere de pământ.

Lavra a fost întemeiată pe la 960, prin osânda pustnicului Atanasie de la Trebizonda şi cu ajutoare băneşti date de împăraţii bizantini Nichifor Focas (963-969) şi Ioan Tzimisches (969-973). Ruinându-se cu vremea, a fost reînnoită şi înfrumuseţată de către domnitorii ţărilor româneşti, începând cu voievodul muntean Alexandru Basarab (1352-1364) şi Vladislav Basarab (1364-1377), care i-a hărăzit şi o icoană a Sfântului Athanasie, îmbrăcată în argint şi înfrumuseţată cu multă artă, având în partea de jos, de o parte şi de alta, chipul donatorului şi al soţiei sale, Ana Doamna, cum arată inscripţiile greceşti din dreptul fiecăruia. Vladislav Basarab şi soţia sa Ana trimiteau anual acestei mânăstiri şi o însemnată sumă de bani. Voievodul muntean Vlad Vintilă (1532-1535), cu fiul său Drăghici, au dăruit icoana numită Egumeniţa, iar Neagoe Basarab a reînnoit mânăstirea, făcând-o mai mare, a acoperit-o cu plumb, cum se vede din inscripţia grecească de deasupra uşii celei mari a tindei, şi a înfrumuseţat-o cu multe odoare scumpe. Ieremia şi Simion Movilă, domnitorii Moldovei, dau şi ei anual câte 15 mii de taleri. Matei Basarab a zidit biserica cu hramul Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, pe ai cărei pereţi este zugrăvit ca ctitor, şi a dăruit o evanghelie grecească scrisă pe pergament şi alte odoare de preţ.

a avut hramul Buna Vestire. Mai târziu, însă, şi l-a schimbat, luându-l pe al Cuviosului Atanasie Athonitul, care se serbează la 5 iulie.

Această schimbare de hram s-a făcut după însăşi voinţa Maicii Domnului, descoperită unuia dintre egumenii Lavrei, de pe vremea când era chinovie. De acum înainte – a zis ea – să nu mai săvârşiţi prăznuirea întru cinstirea mea, pentru că pe mine mă fericesc toate neamurile şi pretutindenea se proslăveşte numele meu de către cei dreptslăvitori, ci să pomeniţi prăznuirea plăcutului meu Atanasie, care mult mi-a slujit şi mult s-a ostenit în locaşul acesta.

În ziua hramului – 5 iulie – se adună la marea Lavră mii de monahi şi credincioşi, spre a lua parte la prăznuirea patronului celei mai însemnate mânăstiri din tot muntele.

Mânăstirea aceasta s-a ridicat pe locul numit al catehumenului Melana. Are o poziţiune foarte frumoasă, sub poalele vârfului Athonului, în apropiere de mare. De aici se urca adesea cuviosul Atanasie pe vârful Athonului, cu toiagul de fier, care se vede şi astăzi deasupra mormântului său, pentru a rămâne întru rugăciuni singuratice şi viaţă pustnicească. Are împrejur grădini de pomi fructiferi şi de zarzavaturi, vie şi păduri întinse. Se văd spre răsărit ostroavele: Limnos, Tassos, Samotrachi, până la Kavala, vechiul Neapole, unde a debarcat pentru prima dată Sfântul Apostol Pavel pe pământul Europei.

Proprietatea marii Lavre este cu mult mai întinsă ca a celorlalte mânăstiri, statornicită încă din vremea întemeietorului ei, cuviosul Atanasie. Tradiţiunea bătrână ne spune că au fost doi începători de obşte în Sfântul Munte: Atanasie şi Pavel. Cel din urmă era din familie împărătească. Atanasie s-a aşezat sub poalele Athonului, pe un loc potrivit, la povârnişul muntelui, spre răsărit, unde şi-a zidit lavra. Pavel, în partea opusă, spre apus, şi-a ridicat mânăstirea sa, cu hramul Sfântului Pavel. Pentru ca să hotărască vatra mânăstirilor lor, au făcut între dânşii următoarea învoială. Într-o anu-

Biserica cea mare, în formă de cruce, este zugrăvită în stilul bizantin de Teofan, un discipol al lui Panselin. Icoanele împărăteşti sunt îmbrăcate în argint şi poleite cu aur. Înaintea bisericii, spre stânga, sunt doi chiparoşi groşi, sădiţi de însuşi Sfântul Atanasie. Porticul, a cărui boltă se reazemă pe o coloană de marmură, are în mijloc un baptisteriu, tot de marmură. Un monument frumos, în faţa căruia ard candele, reaminteşte făgăduinţa Maicii Domnului făcută Sfântului Atanasie, că Ea va fi iconoama acestei mânăstiri. De atunci, mânăstirea aceasta nu are decât un subiconom. Spre apus e trapeza, frumos zugrăvită, cu mesele de piatră din vremea Sfântului Atanasie, şi mormintele câtorva patriarhi ecumenici, care s-au pristăvit aici.

Este idioritmă. Avea 200 călugări greci. Azi sunt cam 120.

În interior sunt 18 paraclise. În unul se află mormântul Sfântului Atanasie, deasupra căruia ard câteva candele. Lângă el se află bastonul de fier de doi coţi şi în patru muchii al Sfântului Atanasie, şi o cruce de lemn, ferecată în fier, cu lanţul tot de fier, pe care o purta Sfântul Atanasie la piept.

Biblioteca, bogată în cărţi de valoare, deţine şi 1650 de manuscrise greceşti, dintre care 650 pe papirus, multe din ele în strânsă legătură cu ţara noastră.

În biserică se află o bucată mărişoară din Sfântul Lemn, o raclă cu moaşte de-ale Sfântului Teodor cel Nou, şi mai multe cutii de argint, poleite cu aur şi cu pietre scumpe, în care se păstrează sfinte moaşte. Iată câteva dintre ele: capul Sfântului Vasile cel Mare, o mână a Sfântului Ioan Gură de Aur, o mână a Sfântului Apostol Andrei, capul Sfântului Grigorie, Luminătorul armenilor, un picior de la genunchi în jos al Sfântului Teodor Stratilat, capul Sfântului Mucenic Alexandru din Pind, capul Sfântului Mihail al Sardelor, capul Sfântului Ioan Cucuzel, mâna Sfântului Chiric, părticele din moaştele sfintelor muceniţe Minodora, Mitrodora şi Nimfodora, ale Sfintei Iulita şi Sfintei Pelaghia, capul Sfântului Eustratie şi al lui Mihail din Sinadon, sacosul de la Nichifor Focas şi altele.

Pe moşia Lavrei se află:

Izvorul (Aghiazma Sfântului Atanasie)

Depărtare ca la trei ceasuri de la Lavra, spre Careia, se află izvorul sau cum i se mai zice "Aghiazma Sfântului Atanasie". Deschiderea acestui izvor s-a făcut prin minune, în următoarele împrejurări. După ce cuviosul Atanasie terminase marea Lavră, se adunaseră mulţime de călugări din toate părţile şi trăiau toţi cu îndestulare. S-a întâmplat, însă, într-un an o secetă şi o foamete aşa de mare, încât monahii Lavrei, nemaiputând răbda asprimea zădufului şi lipsa de hrană, unul câte unul s-au împrăştiat prin alte mânăstiri, rămânând numai Sfântul Atanasie singur, fără o bucăţică de pâine. De la o vreme, covârşindu-l foamea, Atanasie a luat toiagul său de fier şi a plecat spre Careia, să se consulte cu părinţii Protatului ce-i de făcut. Mergând cale de trei ceasuri, tulburat peste măsură în sufletul său, pentru că se vedea silit să-şi părăsească chinovia, s-a aşezat în marginea drumului pe o piatră, să se odihnească. Deodată apare înaintea lui o femeie, îmbrăcată în haină împărătească de culoare albastră, şi-l întreabă:

– Unde mergi, bătrânule?

– De ce mă întrebi unde merg? Mă mir cum ai cutezat a călca în acest sfânt loc, pentru că aici nu este blagoslovenie de la Maica Domnului, stăpâna locului acestuia.

– Atanasie, robul meu, – îi răspunse femeia – eu sunt Maica Domnului, stăpâna locului acestuia.

Atanasie, înfricoşându-se, zise:

– Cu ce mă încredinţezi de aceasta?

– Atanasie, robul fiului meu Iisus Hristos, loveşte cu toiagul tău în stânca aceasta şi vei vedea puterea lui Dumnezeu. Atunci, cuviosul Atanasie, închinându-se, a lovit cu toiagul în stânca de alături şi îndată a izbucnit un izvor de apă rece, care şi astăzi răcoreşte sufletele călătorilor. Apoi, Maica Domnului a zis lui Atanasie:

– Întoarce-te la mânăstirea ta şi vei afla de toate.

Acestea auzindu-le, Sfântul Atanasie s-a umplut de bucurie şi, sărutând locul unde stătuse Maica Domnului, s-a întors la ctitoria sa, unde a găsit grânarele pline cu grâu şi vasele curgând de untdelemn.

Lângă izvorul acesta este astăzi o trapeză cu scaune, acoperită, unde călătorul ostenit de cale stă de se ospătează şi bea apă din izvor. Pe un stâlp este şi o cutie de fier cu uşă, care se închide. În cutia aceasta, călătorii pun merinde pentru hrana săracilor.

Chilia românească Turlutiu, aflată la jumătate de ceas de Aghiazma Sfântului Atanasie. Este aşezată sub poalele Athonului, lângă mare. Are biserică frumuşică, cu hramul Naşterea Maicii Domnului. În jurul chiliilor este o mică grădină de zarzavaturi şi diferiţi pomi roditori: măslini, smochini, castani şi puţină vie. Un izvor cu apă rece şi bună curge pe lângă zidul ei.

Chilia aceasta a fost cumpărată în 1867 de cuviosul Sava, român de neam, care a vieţuit aici, în rânduială călugărească, 47 ani, până în 1902, când s-a mutat către Domnul. Urmaşul său a fost părintele Climent, cu alţi doi ucenici ai lui, toţi români. Ei purtau grijă de izvorul Sfântului Atanasie, din apropiere.

Morfono, cu turnul ei vestit, situată la depărtare de un ceas de la Aghiazma Sfântului Atanasie, spre Careia. Are vreo şase chilii, cu paraclise în interior. Are o vatră bogată primprejur, cu zarzavaturi şi grădină de măslini, lămâi, portocali, aluni, viţă de vie etc. O privelişte încântătoare se deschide din turn în toate părţile.

Mânăstirea latinilor ridicată pe vremea când Constantinopolul a fost luat din mâinile grecilor de către latini, care au înfiinţat Imperiul latin de răsărit (1204-1261), cu reşedinţa la Constantinopol. Mânăstirea are hramul Sfântului Nicolae. Avea vatră largă primprejur, cuprinzând Morfono şi Prova-

ta. Cu o corabie îşi aduceau latinii merinde din Italia. Având stăpânirea politică, au căutat să supună şi pe ortodocşi papei de la Roma. Venind armatele papei şi în Sfântul Munte, multe mânăstiri şi schituri au fost jefuite şi arse, iar călugării chinuiţi şi ucişi. Ajungând şi la Morfono, călugării de aici n-au voit să se plece credinţelor rătăcite ale latinilor, din care pricină au fost închişi şi li s-a dat foc. Un turn înalt, pe o colină, s-a ridicat spre pomenirea lor.

Latinii, fiind alungaţi, la plecare au dat foc mânăstirii, din porunca papei. Ruinele se văd şi astăzi. Chiliile, rămânând în stăpânirea Lavrei, au fost vândute pe viaţă duhovnicului Lucian, călugăr român din mânăstirea Neamţului, care a făcut din ele cuib de evlavie pentru români.

Provata (Lacul oilor), tot în drumul Careii, depărtare ca la un ceas de la schitul românesc "Lacul" spre miazăzi, unde sunt vreo 30 chilii, cu paraclise în interior. În fiecare chilie sunt 3-5 monahi. Din acestea, patru sunt româneşti: chilia părintelui Ilarion, cu hramul Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul; chilia numită Cucuina, cu hramul Sfântului Ioan Teologul, fostă a părintelui Teodosie Soroceanu, iar azi a ucenicilor lui: Prohor, Varlaam şi alţii; chilia părintelui Modest, şi chilia Găvăneasa, a călugărilor macedoneni, daţi însă afară, pentru că au introdus cărţi româneşti. Azi e pustie. Monahii trăiesc din lucrul mâinilor lor. Au o mică grădină de zarzavat şi pomi roditori: măslini, smochini, aluni şi puţină vie.

Chilia rusească Sfântul Artemie, la un ceas depărtare de la Provata, către răsărit, pe o poziţie frumoasă, între păduri de castani. În jurul bisericii este o grădină bogată de zarzavaturi, pomi roditori şi puţină vie. Sunt vreo 60 de ruşi, care erau mai înainte întreţinuţi de guvernul rusesc. Astăzi se întreţin din lucrul mâinilor lor.

Turnul sau pârgul Milopotamul, tot în drumul Careii, cam în dreptul Ivirului, aşezat la malul mării, într-o poziţie încântătoare. Datează din secolul al X-lea. În vechime, aici a

fost târgul Cleonit, iar după creştinarea elinilor, o episcopie. Zidit de patriarhul Climent al Ierusalimului, a devenit faimos în timpul din urmă, fiindcă aici stătea vreme îndelungată patriarhul Constantinopolului Ioachim al III-lea (1889-1901). Are apă din destul, care curge de la moara Filoteiului, şi grădină frumoasă de zarzavaturi, arbori fructiferi şi vie. Este chilie mare, cu biserică frumoasă, azi metoc al Lavrei.

("Sfântul Munte al Athosului", Bucureşti, 1939)

SFÂNTUL ATANASIE ATHONITUL

Pr. Prof. Liviu Stan

În mijlocul fostei împărăţii bizantine şi, totuşi, departe de lume, Sfântul Munte Athos străjuieşte din veac porţile împărăţiei cerurilor.

Ca o ţară de basm, plutind între cer şi pământ, Athosul este în lume, dar şi în afara lumii.

Văzut de departe şi de aproape, de pe apă şi din văzduh, Sfântul Munte pare coborât de pe alt tărâm.

Candelă nestinsă, înălţată deasupra talazurilor mării şi ale zbuciumatei istorii a Răsăritului, lumina înmiresmată a Sfântului Munte străbate prin vreme până la noi. Ea cheamă şi astăzi la rugăciune pentru pacea lumii şi pentru mântuirea tuturor.

Câte suflete învolburate de viscolul ispitelor şi câte inimi ostenite şi împovărate de zbuciumul vieţii n-au alergat la Sfântul Munte ca la limanul izbăvirii lor!

Frumuseţile neasemuite ale peninsulei athonite, din piscurile căreia natura însăşi te saltă spre ceruri, atmosfera de pace şi urmele evlaviei străvechi, prin care parcă respiră istoria, acţionează ca un balsam asupra sufletelor.

De frumusețile și de buna mireasmă a Sfântului Munte a fost răpit și monahul Atanasie, când a părăsit lumea și s-a retras la Athos, în prima jumătate a veacului al X-lea.

Prieten și ortac de arme din tinerețe cu cel care avea să devină împăratul bizantin Nicefor II Focas (963-969), sihastrul strateg Atanasie ajunge arhistrategul duhovnicesc al Sfântului Munte și se așterne pe munca de reorganizare a vieții athonite sub toate raporturile.

Dar cine era oare și de unde venea monahul Atanasie, ctitorul cel nou al obștei athonite?

Născut în al doilea deceniu al veacului al X-lea, la Trapezunt – cetatea de baștină a Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava –, Atanasie a rămas orfan și a fost ocrotit de o văduvă milostivă, care s-a prăpădit și ea în curând.

Singur pe lume, tânărul Avramie, căci așa s-a numit înainte de călugărie, a fost dus la Constantinopol de un dregător bizantin, care fusese cu treburi prin Trapezunt.

În capitala imperiului, el a avut prilejul să-și însușească pe încetul cultura vremii sale, urmând vestitele școli ale celui mai mare centru de cultură al lumii de atunci.

Căci, într-adevăr, întreg Apusul, atât de înfloritor mai târziu, nu avea nimic la înălțimea Universității din Constantinopol, creată încă la anul 425 de Împăratul Teodosie al II-lea. Câte veacuri au trebuit să treacă până să apară, la 1119, în Apus, cea dintâi Universitate, la Bologna? Dar până la înființarea Universității din Paris, la 1200, sau a celei de la Praga, în 1348, ori a celei din Viena, la 1365?

Devenind unul dintre cei mai instruiți tineri bizantini, încercându-și apoi talentul în treburi obștești, civile și militare, Avramie a părăsit într-o bună zi strălucitoarea viață din Constantinopol și s-a îndreptat spre Sfântul Munte Athos. În drum, s-a abătut pe la o mare mânăstire (lavră) de pe Muntele Kimina, cârmuită de Mihail Maleinos, unchiul prietenului său Nicefor Focas. Aici s-a călugărit, luând numele de Atanasie.

După o scurtă şedere la metania sa, unde l-a vizitat şi Nicefor Focas, Atanasie s-a îndreptat spre Athos, unde a pustnicit o vreme, ascunzându-se cu totul de lume.

Dar prietenul său Focas a trimis ostaşi după el să-l caute, ca să stea cu el la sfat în privinţa celor duhovniceşti, dar şi a celor lumeşti. Descoperit prin vizuinele Sfântului Munte, Atanasie cu greu a consimţit să plece din Athos ca să-l întâlnească pe Focas tocmai în Creta unde acesta îşi avea tabăra, căci purta război pentru eliberarea Cretei de sub stăpânirea arabă.

Înfruntând primejdiile unei călătorii îndepărtate, pe marea bântuită de piraţi şi de arabi, Atanasie a ajuns cu bine în Creta, şi a rămas în tabăra prietenului său până la izgonirea arabilor de acolo, în anul 961.

Nicefor Focas, general şi ascet, se gândea să-l urmeze pe Atanasie în sfânta linişte de la Athos, de aceea l-a rugat să-i construiască o mică aşezare monastică şi o bisericuţă. Dar, cu mijloacele pe care i le-a pus la dispoziţie prietenul său, Atanasie a construit, pe un loc neted din partea sud-estică a peninsulei athonite, o mare lavră, cu două biserici (Sfântul Ioan Botezătorul şi Bunavestire) şi cu alte clădiri necesare: o trapeză, o bolniţă, o casă de oaspeţi (xenodohion) şi anexe gospodăreşti, încât noua aşezare mânăstirească a luat proporţiile unui târguşor, şi a rămas până astăzi cea mai mare dintre mânăstirile greceşti de la Athos.

Astfel s-a urzit şi s-a ctitorit Lavra Athosului, numită şi Marea Lavră, iar mai târziu Lavra Sfântului Atanasie. Ea are ctitor duhovnicesc pe Atanasie, iar din lume pe generalul Nicefor Focas. Om cu mari însuşiri şi mare strateg, una dintre cele mai strălucite figuri de ostaş bizantin, Focas a devenit împărat, ales de oaste, în 963, tocmai pe când se gândea să părăsească lumea şi să se schivnicească la Athos.

Cu acest an, 963, începe nu numai istoria milenară a Lavrei Sfântului Atanasie, ci şi o nouă epocă în viaţa monastică

athonită, prin reorganizarea ei de către Atanasie, care a devenit căpetenia întregului Athos.

Trăind până la anul 1000, sau chiar până pe la 1010, Atanasie a desfăşurat o lucrare de adevărat arhistrateg, având de înfruntat mari adversităţi din afară şi mai ales dinăuntru, din sânul obştii athonite.

Dar ce-a adus nou Atanasie şi nu le-a plăcut athoniţilor şi prietenilor lui dinafară, de s-au stârnit împotriva lui cu vrăjmăşie nepotolită, vrând chiar să-l piardă?

Ar fi multe de spus despre înnoirile cu care a venit Atanasie. Ele s-au dovedit necesare şi atât de folositoare vieţii călugăreşti de la Athos, încât până astăzi s-au păstrat cu sfinţenie aproape toate.

În esenţă, aceste înnoiri se reduc la următoarele rânduieli, cuprinse în aşa numitul "Canonicon" (adică Statut sau Pravilă) al Sfântului Atanasie:

1. Introducerea vieţii de obşte, adică a stilului chinovial şi îngrădirea până la desfiinţare a vieţii de sine, adică a stilului idioritmic;

2. Aspra observare a votului sărăciei, prin oprirea cu desăvârşire a călugărilor de a poseda averi personale;

3. Interzicerea oricărei deosebiri între călugării greci şi cei latini sau de orice altă limbă;

4. Supunerea tuturor călugărilor de la Athos unui stareţ suprem, numit protos;

5. Oprirea intrării şi rămânerii pe teritoriul Muntelui Athos a oricăror vietăţi de parte femeiască, afară de păsările cerului, de gângănii, de vieţuitoare subpământene şi sălbatice;

6. În fine, organizarea comunităţii monahale athonite într-un mod complet autonom, adică în independenţă de orice autoritate bisericească şi de stat.

Ce reprezentau aceste rânduieli în sine şi ce soartă au avut? Ele reprezentau năzuinţele celor mai buni athoniţi şi,

în cea mai mare parte, postulatele tradiţionale ale străvechiului monahism oriental.

În privinţa celei dintâi rânduieli, este de observat că ea a stârnit adversitatea cea mai mare, întrucât era potrivnică rânduielii tradiţionale a întregului monahism, care îngăduia şi viaţa de obşte şi viaţa de sine, după alegerea celor interesaţi. Este, de altfel, şi singura regulă sau rânduială a Sfântului Atanasie care n-a rămas, căci încă prin Tipiconul sau Pravila din 972 a împăratului Ioan Ţimisches, a fost corectată, în sensul că îngăduie şi viaţa de sine şi viaţa de obşte, fiecare având valoare egală.

Nici a doua rânduială nu le-a fost pe plac multora, dar n-aveau ce face, căci nu puteau obiecta împotriva votului sărăciei, pe care, totuşi, l-au respectat numai în limita posibilului.

În legătură cu cea de-a treia rânduială, observăm că Sfântul Atanasie a fost potrivnicul sciziunii care se tot adâncea între Răsărit şi Apus, şi că, deşi răsăritean, a socotit necreştinească orice discriminare naţională şi după rit, între creştini în general şi între monahi în special. De aceea, el i-a luat sub ocrotire pe călugării latini, şi aceştia şi-au ridicat în vremea sa mai multe aşezări la Athos, unele dintre ele durând până în veacurile XIII-XIV, deci şi după marea schismă din 1054.

Cât priveşte cea de-a şasea rânduială statornicită de Sfântul Atanasie pentru viaţa athonită, observăm că ea a constituit, alături de rânduiala a treia, al doilea factor de bază pentru asigurarea unei libere şi înfloritoare dezvoltări a vieţii athonite.

Rânduiala aceasta, veche şi tradiţională, datează în monahismul athonit dinainte de veacul al V-lea şi, mai precis, dinainte de Sinodul IV Ecumenic, adică din vremea când monahismul era o organizaţie religioasă autonomă, nesupusă autorităţii bisericeşti. Căci, deşi Sinodul IV Ecumenic prin canonul 4 a supus episcopilor pe toţi călugării şi toate

mânăstirile, pe teritoriul Athosului nu s-a aplicat această normă canonică niciodată în chip statornic, ci numai întâmplător.

Tradiţia independenţei sale faţă de ierarhie a fost foarte puternică în monahismul athonit şi până la Atanasie; ea n-a fost însă atât de bine precizată cum a făcut-o el, prin rânduiala a 6-a, una dintre cele mai importante pe care le-a introdus în viaţa obştii de la Sfântul Munte.

Ea a fost o pavăză a liberei dezvoltări a comunităţii athonite şi un mijloc de formare la călugării athoniţi a conştiinţei că poartă singuri răspunderea întregii comunităţi şi că participă astfel şi la răspunderea generală pentru Biserică.

(Revista "Mitropolia Banatului", Anul XIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1963)

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA ŞI TOMUL AGHIORITIC

Protos. Ambrozie Meleacă

Sfântul Grigorie Palama s-a născut în Constantinopol, în anul 1296, într-o familie aristocratică din Asia Mică, tatăl său, Constantin, fiind senator şi consilier intim al împăratului Andronic al II-lea (1282-1328). Puţin înainte de a muri, tatăl său s-a călugărit sub numele de Constantius. Cel mai mare dintre cei cinci copii era Grigorie, în vârstă de 7 ani. Micul Grigorie a început să studieze ştiinţele profane, înaintând rapid în dobândirea de cunoştinţe. Copil fiind, şi-a uimit profesorii prin vastitatea cunoştinţelor sale de filosofie. Dar, pe măsură ce sporea în învăţătură, sporea şi în viaţa duhovnicească. L-a avut îndrumător duhovnicesc pe Teolept al Filadelfiei, monah încercat, format la Athos. La vârsta de 20 de ani a reuşit să-i convingă pe fraţii săi, pe mama sa Kale,

pe servitorii casei, precum şi alte rude, să îmbrăţişeze cu toţii viaţa monahală.

În 1318 ajunge la Athos, rămânând pe lângă un Avva Nicodim, în apropierea mânăstirii Vatoped. Aici se roagă timp de doi ani către Sfânta Fecioară, astfel: "Luminează-mi întunericul, luminează-mi întunericul", iar pentru credinţa lui se învredniceşte cu vederea Sfântului Ioan Evanghelistul, care-l asigură de ajutorul ce-l va avea permanent din partea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu. După ce Nicodim trece la cele veşnice, în anul 1321, Sfântul Grigorie se mută în Marea Lavră, unde rămâne trei ani. Mânat de dorul de singurătate, se retrage în pustie, la Glosia, unde erau mai mulţi călugări sihaştri, îndrumat de Grigorie din Constantinopol. După alţi doi ani, este nevoit să plece la Salonic, împreună cu ceilalţi monahi care trăiau aici. Din cauza deselor atacuri turceşti, intenţionau să se ducă cu toţii la Ierusalim. La Salonic, Sfântul Grigorie Palama are o viziune, în urma căreia renunţă să mai plece la drum. Aici, în Salonic, este hirotonit preot, dar aflat în continuă căutare de linişte, se retrage pe un munte de lângă localitatea Veria, însoţit de zece monahi, aceiaşi cu care venise la Athos. Acest fapt se petrecea în anul 1326.

Aflat în continuă rugăciune, se învredniceşte de daruri duhovniceşti deosebite. Se întâmpla ca atunci când cineva vorbea cu el, dar mai ales când săvârşea Sfânta Liturghie, faţa lui să strălucească nefiresc, răspândind o bucurie fără margini în jur. Murindu-i mama, se duce la Constantinopol pentru a-şi lua surorile la Veria. De acum le va fi şi lor călăuză duhovnicească. Dar curând o pierde şi pe sora mai mare, Epiharis, urmată foarte repede de fratele Teodosie.

În 1331, în urma numeroaselor atacuri sârbeşti, se reîntoarce în Athos, însoţit doar de fratele său, Macarie, aşezându-se împreună cu acesta în Schitul Sfântul Sava. De acum, îndemnat de ceilalţi monahi, începe să scrie şi să predice. Curând avea să apară Varlaam, care, prin scrierile sale, a fost

perceput de Sfântul Grigorie Palama ca un rău pentru Ortodoxie. Drept pentru care avea să-l combată, până când învăţătura ortodoxă avea să iasă biruitoare împotriva scolasticismului reprezentat de Varlaam.

Varlaam de Calabria

Varlaam era originar din Calabria, regiune din sudul Italiei, unde în acea perioadă erau foarte mulţi greci. Vine la Constantinopol prin 1329-1330 şi cunoaşte o ascensiune rapidă, câştigându-şi faima de filosof. Venirea sa în Grecia a fost determinată de dorinţa de a cunoaşte mai bine opera în original a lui Aristotel, de filosofia căruia era marcat. Din Etolia (pe atunci sub stăpânire catalană) trece în Salonic, pentru ca înainte de 1330 să ajungă la Constantinopol. Având darul oratoriei, intră în graţiile lui Andronic al II-leal şi Ioan Cantacuzino şi este numit superior al mânăstirii Mântuitorului din capitala Imperiului.

Despre vârsta şi originea sa nu avem nici o dată sigură. Unii susţin că era grec ortodox din sudul Italiei, alţii, printre care şi Sfântul Grigorie Palama, Nichifor Gregoras şi Ioan al VI-lea Cantacuzino, că ar fi fost întâi catolic, chiar italian de neam, şi a devenit ortodox doar când a venit în Constantinopol. Există argumente că ar fi fost ortodox din sudul Italiei: o notă a unui copist pe un manuscris din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, care cuprinde tratatul lui Varlaam despre Purcederea Duhului Sfânt, şi faptul că are un ton sincer ortodox în tratatul amintit, ca de altfel şi în Tratatul despre Primatul Papal.

În sprijinul ideii că nu era grec şi ortodox este adus faptul că, în 1339, trimis în Apus de către împăratul Andronic al III-lea şi Ioan Cantacuzino, să trateze unirea cu Biserica Apuseană, s-a comportat "suspect", după aprecierea adversarilor săi, iar în 1334-1335, la Constantinopol, are o dispută cu

trimişii papei, în care nu e deloc "convingător pentru Ortodoxie", spun mărturii contemporane. Alt argument în favoarea aceleiaşi idei este rugăciunea ambiguă de la sfârşitul tratatului despre Sfântul Duh. În disputa cu isihaştii, în schimb, numindu-i pe aceştia "mesalieni" şi "diteişti" manifestă o concepţie apropiată de cea apuseană asupra purcederii Sfântului Duh. Varlaam mărturiseşte în Epistola a IV-a către Sfântul Grigorie Palama că a pornit război cu "conaţionalii săi", referindu-se la latini, când a scris tratatele despre Sfântul Duh şi Primatul Papal. După sinodul din 1341, când învăţătura lui a fost condamnată, a plecat imediat în Italia.

Varlaam începe o dispută filosofică cu învăţaţii bizantini Theodor Metochites şi Nichifor Gregoras. Primul îl ignoră, dar cel de-al doilea se lasă provocat la o polemică. Din această dispută se pare că Varlaam a ieşit învins, dovedindu-se necunoscător al filosofiei lui Aristotel.

Prin 1334-1335, scrie tratatele Despre purcederea Sfântului Duh şi Despre Primatul Papal. La Constantinopol află sau pricepe într-un mod "primitiv şi grosolan", de la nişte călugări simpli ce practicau rugăciunea isihastă, ce este rugăciunea inimii şi vederea luminii dumnezeieşti. Socotind acest fapt ca periculos, se simte dator să scrie împotriva isihasmului ca despre o erezie.

Sfântul Grigorie Palama îi scrie lui Varlaam îndemnându-l să nu se mai ocupe de teologie, pe care nu o cunoaşte, ci să se ocupe de filosofie. Varlaam îi cere însă Sfântului să nu se amestece în disputa lui cu isihaştii. Replica este pe măsură: dacă Varlaam atacă dreapta credinţă, Sfântul Grigorie Palama se consideră atacat personal. Aşa încep disputele privitoare la isihasm.

Varlaam a început disputele cu Sfântul Grigorie Palama ca urmare a răspunsului pe care acesta l-a dat unor scrieri ale sale în care lua în râs practica rugăciunii isihaste, aşa cum o percepuse el. "Am fost iniţiat, scrie el, în nişte monstruozităţi

şi doctrine absurde, pe care un om nu le poate enunţa cu demnitate, dacă are minte sau puţină raţiune, în produsele unei credinţe eronate şi ale unei imaginaţii îndrăzneţe. Ei mi-au explicat învăţătura lor despre uimitoarele separări şi despre unirile minţii cu sufletul, despre legăturile pe care demonii le au cu acesta din urmă, despre diferenţele care există între luminile roşii şi albe, despre intrările şi ieşirile inteligibile care se produc prin intermediul nărilor în timpul respiraţiei, despre scuturile care se adună în jurul ombilicului şi, în sfârşit, despre unirea Domnului nostru cu sufletul, care are loc în interiorul ombilicului în mod simţit, în deplină certitudine a inimii". Din aceste afirmaţii ale lui Varlaam ne dăm seama de ce îi numeşte el pe isihaşti "buricari" sau "omfalohilici", precum şi de falsa imagine pe care o avea despre isihasm. Varlaam venea cu ceva nou pentru bizantini: teoria harului creat. Din această perspectivă socotea lumina taborică "un fenomen apărut pentru a dispare şi avea drept scop să semnifice sau să simbolizeze divinitatea lui Hristos".

Despre valoarea ştiinţei. Varlaam atacă sistematic pe Sfântul Grigorie Palama şi pe isihaşti "pornind de la bazele noetice pe care se rezema rugăciunea mintală şi învăţătura despre vederea mistică a luminii dumnezeieşti". Îi considera "întunecaţi şi necurăţiţi pe cei ce nu studiază pe Aristotel şi pe Ptolemeu". În alt loc, Varlaam arată cât de mult ignora rolul păzirii poruncilor, socotind că acestea nu pot alunga întunericul neştiinţei din sufletul omului. El socotea că înţelegerea este superioară vederii, ceea ce ar însemna, spre exemplu, că un comentariu teologic al Scripturilor ar putea fi superior Scripturii înseşi.

Varlaam respinge învăţătura scripturistică şi patristică despre vederea lui Dumnezeu de către cei curaţi şi o explică în cu totul alt mod: "Nu văd, deci, cei curaţi la inimă pe Dumnezeu altfel decât sau prin analogie, sau după cauză, sau prin negaţiune. Iar mai văzător de Dumnezeu e acela care cunoaşte

cele mai multe din părţile lumii, sau cele mai mari, şi mai văzător e cel ce cunoaşte mai bine ceea ce cunoaşte. Iar cel mai văzător e acela care cunoaşte atât părţile vizibile ale lumii, cât şi puterile nevizibile: atracţiunea elementelor spre pământ şi spre celelalte şi repulsia dintre ele, deosebirile, proprietăţile, notele comune, lucrările, legăturile, acordurile, armoniile; simplu vorbind, cele negrăite şi cele grăite ale întregului univers. Căci cel care vede toate acestea bine, acela poate cunoaşte drept cauza tuturor pe Dumnezeu şi Îl cunoaşte prin analogie cu acestea, iar prin negaţiuni Îl aşază mai presus de toate acestea. Căci Dumnezeu numai din lucru Se cunoaşte; nu din cele ce nu le cunoaşte cineva, ci numai din cele ce le cunoaşte va cunoaşte pe Dumnezeu. Deci, eu cât cunoaşte cineva mai multe, mai importante şi mai precise, cu atât se distinge de alţii în cunoaşterea lui Dumnezeu. Chiar cunoaşterea lui Dumnezeu prin negaţiune, care pare că dispreţuieşte foarte mult lucrurile, nu poate exista fără cunoaşterea tuturor lucrurilor. Căci numai lucrurile a căror existenţă o cunoaştem, putem să le negăm la Dumnezeu", şi singura cale de cunoaştere a lui Dumnezeu e cea pur raţională. Sălăşluirea în Tatăl promisă de Fiul, el o explică astfel: "se va sălăşlui în acela care cunoaşte ideile naturii universului; căci acela cunoaşte adevărul".

Socotea de mare valoare ştiinţa, chiar absolut necesară pentru mântuire, afirmând: "Cum e cu sănătatea, aşa e şi cu filosofia. Aceea se dă de Dumnezeu şi se dobândeşte prin ştiinţă; dar nu e altul felul sănătăţii date de Dumnezeu şi altul cel obţinut prin medicină, ci acelaşi. Aşa e şi cu înţelepciunea profeţilor şi apostolilor, le-o dă Dumnezeu direct, iar nouă ne-o dau Scripturile cele inspirate de Dumnezeu şi ştiinţele, prin care iarăşi căutând înţelepciunea o aflăm".

Varlaam punea semnul egalităţii între ştiinţele profane şi înţelepciunea dumnezeiască: "Scripturile celor inspiraţi de Dumnezeu şi înţelepciunea din ele are acelaşi scop cu înţelepciunea

ce provine din ştiinţele profane. Căci în toate e acelaşi adevăr, fie că e dat apostolilor de Dumnezeu direct şi de la început, fie că-l aflăm noi prin studiu, ştiinţele duc spre adevărul dat apostolilor de la Dumnezeu şi ne ajută mult ca să ne înălţăm la modelele originale nemateriale ale lucrurilor".

Varlaam îi atacă direct pe Sfântul Grigorie Palama şi pe isihaşti atunci când afirmă: "sunt unii care contestă acestea (egalitatea Scripturii şi a ştiinţelor); unii socotesc citirea Scripturii confuzie, alţii afirmă că înţelepciunea din ştiinţe şi tot studiul lor nu e căutşi de puţin dar al lui Dumnezeu". În spiritul teologiei scolastice, Varlaam venera înţelepciunea şi ştiinţele în ele însele, abuzând de întrebuinţarea acestor daruri ale lui Dumnezeu, lucru ce rezultă din următorul pasaj: "Dar eu laud însăşi înţelepciunea în sine, ideea cunoştinţei adevărate, care e una; nu numim filosofie ceea ce a crezut, scris sau învăţat autorul cutare sau cutare, ci însăşi ideea cunoştinţei". Cu acest lucru Sfântul Grigorie Palama era în principiu de acord, dar fără a supralicita aceste valori luate în sine. Varlaam socotea că neştiinţa naşte viciile, iar ştiinţa alungă răutatea din suflet şi că prin ştiinţă se poate restabili în noi chipul lui Dumnezeu.

Despre rugăciunea inimii. Varlaam face o confuzie între simţurile cele din afară şi cele dinăuntru, scriind că acela care se roagă e necesar să-şi mortifice deplin doar partea pasională a sufletului, vederea şi auzul fiind imateriale şi nepasionale, şi cele mai raţionale simţuri, şi socotea trupul "grosier şi iraţional", socotind că nu este necesar ca el să participe la rugăciune. Considerând toate darurile dumnezeieşti atotperfecte, trage concluzia greşită că sfinţii nu pot să progreseze în viaţa aceasta şi nici în cea viitoare la infinit.

Dovedindu-se prea raţionalist, a crezut că poate da o lovitură decisivă misticii şi ascezei ortodoxe, neînţelegând de fapt în ce consta aceasta, şi anume, că urmăreşte mântuirea trupului odată cu sufletul, şi nu doar o mortificare în sine a trupului. Vorbind cu dispreţ despre rugăciunea inimii, nu a înţeles

că de fapt aceasta era o lucrare comună a trupului şi a sufletului. Varlaam "căuta să-i ridiculizeze pe monahii athoniţi, voind să-i prezinte ca pe nişte ignoranţi primitivi care credeau că puterile spirituale locuiau în buric şi că, prin unele procedee mecanice, se poate ajunge la contemplarea lui Dumnezeu".

În privinţa vederii luminii taborice şi a harului dumnezeiesc, Varlaam afirmă că singura lumină spirituală este cea a ştiinţei. Din această perspectivă ceea ce văd isihaştii, nefiind experienţă raţională, este o simplă nălucire. Spunea despre Lumina de pe muntele Tabor: "Nu a fost nimic altceva decât un fenomen de ordin atmosferic, deci inferior gândirii omeneşti, prin natura ei". Îi acuza pe isihaşti că "socotesc fiinţa lui Dumnezeu sensibilă, având formă, volum şi calitate, şi, ca atare, amestecându-se cu aerul, care primeşte radiaţiuni prin El şi le circumscrie spaţial şi sensibil". Îi considera pe isihaşti susţinători ai existenţei unei lumini mintale în ipostas propriu (de sine stătătoare), care să nu fie nici Dumnezeu, nici înger, nici om, şi "că mintea priveşte la acea lumină ca la o altă subzistenţă. Eu nu ştiu ce este acea lumină, ştiu însă că nu există", conchidea el.

Varlaam nu a susţinut de-a lungul disputelor o părere constantă, ci o dată pleda pentru originea pur naturală a luminii taborice, cu alt prilej spunea că lumina văzută de apostoli la Schimbarea la Faţă a Domnului "a fost sensibilă şi văzută prin aer; atunci s-a produs pentru a uimi; dar îndată a pierit; iar dumnezeire e numită, fiind simbol al Dumnezeirii". Varlaam credea că omul Îl poate vedea pe Dumnezeu prin înaltă cunoaştere raţională şi prin ştiinţă; mintea ajunsă pe această culme a cugetării se vede pe sine oglindind pe Dumnezeu.

Varlaam susţinea că dacă această lumină ar fi veşnică şi necreată, ar fi chiar Fiinţa lui Dumnezeu, el neconcepând altfel pe Dumnezeu decât substanţă şi act pur, simplu absolut, de aici şi acuza lui adresată isihaştilor că ar fi căzut în erezia mesaliană. Nefăcând distincţie între fiinţa şi lucrarea

lui Dumnezeu, îi acuză pe isihaşti că ar deosebi două dumnezeiri, una superioară şi una inferioară, acuzându-i astfel şi de diteism.

Acuzându-i pe isihaşti de mesalianism, se pare că el însuşi cădea într-un mesalianism intelectual, căci simpla vorbire despre Dumnezeu nu înseamnă şi vedere, care, în acest caz, are doar un rol auxiliar, iar această cunoaştere nu înalţă gândirea. Despre har, Varlaam afirmă că acesta este "o aptitudine pur naturală; ceea ce se dă prin Fiul nu mai poate fi harul Duhului Sfânt, ci însuşi ipostasul Lui". De asemenea, socoteşte că toate lucrările şi toate puterile lui Dumnezeu sunt create şi doar Fiinţa Sa este necreată. În alt loc spune următoarele: "Nu există altă realitate între fiinţa dumnezeiască şi cele făcute". Pentru el, fiinţa este puterea făcătoare de fiinţă a lui Dumnezeu: "Tot ceea ce nu este Dumnezeu Însuşi în fiinţa Sa este creatură".

Răspunsurile Sfântului Grigorie Palama

Învăţătura despre energiile necreate a fost în centrul disputelor Sfântului Grigorie Palama cu teologii scolastici latini Varlaam de Calabria şi Achindin. Termenul "energia" a fost consacrat de Sinodul VI Ecumenic de la Constantinopol (681), împotriva monotelismului. Pentru Sfântul Ioan Damaschinul această noţiune semnifică realizarea sau activitatea oricărei naturi. El vorbeşte despre aceste energii ca fiind cele prin care Dumnezeu ajută pe om să înainteze pe calea desăvârşirii, pentru ca acesta să se poată îndumnezei. Pentru a fi mai convingător, explică aceasta printr-o metaforă: "Fierul înroşit arde nu pentru că posedă, în virtutea unui principiu firesc, energia de a arde, ci pentru că posedă acea energie din pricina unirii cu focul.

Tot astfel şi cu îndumnezeirea voinţei şi înroşirea prin foc, nu schimbă prin foc firea celui înroşit prin foc".

Energiile izvorăsc din dumnezeirea comună celor trei Persoane ale Sfintei Treimi, existând o dată cu Persoanele şi fiind contemplate în mod real, nu simbolic. Energiile divine "nu sunt decât razele fiinţei divine, strălucind din cele trei Persoane divine. Iar când Cuvântul lui Dumnezeu S-a întrupat, razele acesteia iradiază prin faţa Lui umană". Dezacordul dintre Varlaam şi Sfântul Grigorie Palama "nu stă în învăţătura despre incognoscibilitatea fiinţei lui Dumnezeu, ci în tăgăduirea unei experienţe reale a lui Dumnezeu în vederea luminii taborice, în respingerea experienţei lui Dumnezeu în energii".

Despre valoarea ştiinţei. În contrast cu Varlaam, care atribuia ştiinţei o valoare foarte mare în cunoaşterea lui Dumnezeu şi chiar susţinea că este absolut necesară pentru mântuire, Sfântul Grigorie Palama nu admite această afirmaţie. De asemenea, nici afirmaţia cum că înţelepciunea dumnezeiască a Duhului se coordonează cu înţelepciunea din ştiinţe, el susţinând că ultima este stearpă, prima fiind cea care naşte suflete. Sfântul Grigorie Palama spunea că adevărul ştiinţelor nu este unul pur, ci unul parţial, contestabil, pe când adevărul dumnezeiesc este clar, de nezdruncinat şi de necontestat, neamestecat cu minciuna. Adevărul din ştiinţe nu este mântuitor, pe când adevărul dumnezeiesc este, harul Sfântului Duh fiind cel care ne tâlcuieşte Scripturile. De n-ar fi harul dumnezeiesc, orice explicare a Sfintelor Scripturi ar fi lesne deviată de la înţelesul ei autentic. Iar "împlinirea poruncilor lui Dumnezeu procură şi cunoştinţă, şi încă adevărata cunoştinţă".

Sfântul Grigorie Palama deosebeşte darurile dumnezeieşti naturale de darurile dumnezeieşti duhovniceşti, în primele intrând filosofia şi ştiinţele. Evită astfel să pună la egalitate pe înţelepţii egipteni şi greci păgâni cu profeţii, apostolii şi Sfinţii Părinţi ai Bisericii. Referindu-se la acest fapt, Părintele Stăniloae citează următorul pasaj: "Mintea care a descoperit înţelepciunea elinilor, întrucât e de la Dumnezeu,

e bună; înţelepciunea aceasta, însă, deviată de la scopul cuvenit al cunoaşterii lui Dumnezeu, ar putea fi numită mai cu dreptate înţelepciune nebună".

Despre rugăciune, bazat pe Sfânta Scriptură şi pe scrierile patristice, ca răspuns la provocările lui Varlaam, Sfântul Grigorie Palama scrie tratatul Cuvânt către cei ce se liniştesc cu evlavie, unde arată că înfrânând trupul poţi înfrâna şi mintea. Întregul tratat vorbeşte despre unirea cu Dumnezeu prin rugăciune, pentru care e necesar "să liniştim acele simţuri care sunt mişcate de cele din afară, şi să ne întoarcem spre cele dinlăuntru". Pentru Sfântul Grigorie Palama, rugăciunea este un dar dumnezeiesc. El accentuează unirea dintre minte şi inimă (suflet şi trup) în rugăciunea curată, pentru ca împreună, omul întreg, învingând patimile şi păcatele, în urcuş duhovnicesc neîncetat, să ajungă să se sfinţească. Rugăciunea adevărată "este o lucrare perpetuă produsă de har în inimă şi înrădăcinată în suflet, un izvor de bucurie sfântă care atrage spre sine mintea şi o scoate de sub închipuirile multiple şi profane, iar bucuria duhovnicească din ea se revarsă şi asupra trupului, lucrând în trup, dar rămânând totuşi duhovnicească". Diadoh al Foticeei, ale cărui învăţături le preia şi Sfântul Grigorie Palama, spune despre rugăciunea curată că ea este "bucuria produsă de harul dumnezeiesc în inimă. Se dă şi trupului ca o arvună a viitoarei lui nestricăciuni". Sfântul Grigorie Palama spune despre rugăciunea celor desăvârşiţi că ea este lucrare a minţii, iar "cele mai multe dintre darurile Duhului, şi aproape toate, se ivesc în cei vrednici în vremea rugăciunii".

Despre lumina dumnezeiască, Sfântul Grigorie Palama afirmă: "Vederea luminii acesteia este o unire, deşi nu e o unire de durată pentru cei nedesăvârşiţi. Căci unirea cu lumina ce este altceva decât o vedere? Apoi, odată ce aceasta se produce după odihnirea tuturor lucrărilor minţii, cum s-ar săvârşi altfel dacă nu prin Duhul?". În continuare precizează: "Cel ce

vede, dacă nu lucrează în nici un chip altfel, fiind ieşit din toate celelalte, devine şi el întreg lumină şi se face şi el asemenea cu ceea ce vede, şi aceea este lumină; de priveşte spre aceea prin care vede, şi aceea este lumină. Aceasta este unirea: a fi toate acestea una, ca să nu mai poată distinge cel ce priveşte între aceea prin care priveşte şi între cel ce priveşte, ci numai atâta să ştie că e o lumină şi priveşte o lumină, deosebită de a tuturor făpturilor". În alt loc spune: "Dar eu socotesc şi sfânta noastră credinţă ca fiind o astfel de vedere, a inimii mai presus de toate simţurile şi de toate înţelegerile, ca una ce întrece toate puterile înţelegătoare ale sufletului nostru". Sfântul Grigorie Palama foloseşte în descrierea Luminii dumnezeieşti expresii ale Sfântului Simeon Noul Teolog, Sfântului Dionisie Areopagitul, Sfântului Grigorie Teologul, atunci când spune: "vederea luminii e unire, iar unirea cu lumina e vedere" şi este "văzută nevăzut, cunoscută neînţeles", pentru că "însăşi lumina este cea care vede în ea". Nu e văzută o lumină materială, nici una intelectuală, ci lumina "întunericului supraluminos".

Lumina dumnezeiască este manifestarea vizibilă a harului necreat care izvorăşte din fiinţa lui Dumnezeu, este slava despre care spun Sfinţii Evanghelişti Luca şi Matei că au văzut-o apostolii pe Muntele Tabor.

Sfântul Grigorie Palama arată că lumina aceasta ţine fiinţial şi natural de Dumnezeu, dar nu e însăşi natura Lui. "Prin urmare, înţelege şi păzeşte simplitatea dumnezeiască, dar să nu desfiinţezi ieşirile Lui naturale, ca şi când n-ar fi, nici să socoteşti lumina neînserată şi veşnică, începută, nici să nu afirmi două dumnezeiri şi două obârşii ale binelui, adică, create şi necreate. Căci numai aşa ar fi două, propriu-zis. Căci fiind amândouă necreate, atât fiinţa cât şi lucrarea, nu este nici o piedică să fie una, cum sunt raza şi soarele o singură lumină". Prin vederea luminii se stabileşte o relaţie directă, are loc o întâlnire personală cu Dumnezeu, cu toate cele Trei Persoane ale Sfin-

tei Treimi, cum ţine să precizeze Sfântul Grigorie Palama. Omul se transfigurează şi se îndumnezeieşte prin harul revărsat asupra sa. Este momentul de maximă atingere Dumnezeu-om, momentul când omul capătă asemănarea la care a fost chemat la creaţie.

Sfântul Grigorie Palama scria în Capete despre cunoaşterea lui Dumnezeu: "Cei care au plăcut lui Dumnezeu şi au ajuns la ţinta pentru care au fost făcuţi, adică la îndumnezeire – căci pentru aceasta zic Părinţii că ne-a făcut Dumnezeu, ca să ne facă părtaşi de dumnezeirea Sa –, sunt în Dumnezeu, ca cei care sunt îndumnezeiţi de El, şi Dumnezeu în ei, ca Cel ce-i îndumnezeieşte pe ei. Drept aceea, şi aceştia se împărtăşesc de lucrarea dumnezeiască, măcar că în alt chip, dar de fiinţa lui Dumnezeu. De aceea şi cuvântătorii de Dumnezeu spun că îndumnezeirea este un nume al luminii dumnezeieşti".

Într-un alt loc, Sfântul Grigorie Palama spune: "Îndumnezeirea este de la început mai presus de fire", şi: "îndumnezeirea este asemănarea şi unirea cu Dumnezeu, căci fără unire, asemănarea nu ajunge pentru îndumnezeire. Iar asemănarea de care avem nevoie este aceea care ne vine din asemănarea şi păzirea poruncilor dumnezeieşti, care nu se săvârşeşte numai pentru imitarea naturală, ci din puterea Duhului".

Deşi se numeşte şi harul şi lucrarea dumnezeiască dumnezeire, şi "deşi fiinţa este nevizibilă şi necomunicabilă, iar harul vizibil şi comunicabil celor drepţi, totuşi, nu sunt două dumnezeiri, ci una: fiinţa cu lucrarea ei cea nedespărţită de ea", răspunde Sfântul Grigorie Palama la acuza de diteism. Sinteză teologică palamită este o mărturie a personalismului Sfinţilor Părinţi răsăriteni, parte integrantă a Tradiţiei Bisericii Ortodoxe, caracteristică subliniată şi de teologia modernă ortodoxă.

Tomul aghioritic

Varlaam, imediat ce s-a întors din Apus, unde fusese trimis în misiune de către împăratul Andronic al III-lea şi Ioan

Cantacuzino pentru o posibilă unire bisericească (1339), începe să afirme despre Sfântul Grigorie Palama că "înşeală pe bieţii monahi şi introduce erezii în Biserică". Acest fapt îl determină pe Sfântul Grigorie Palama să alcătuiască Tomul aghioritic şi să-l propună spre semnare monahilor din Sfântul Munte, care şi-l însuşesc, devenind astfel coautorii lui.

Tomul constituie dovada că Sfântul Grigorie Palama nu expunea teorii personale despre isihasm, ci era reprezentantul celei mai renumite colectivităţi monahale bizantine, cea athonită. Era semnat de episcopul Iacob de Ierisos, în a cărui eparhie se afla teritoriul Muntelui Athos, de protosul mânăstirilor athonite, precum şi de ceilalţi egumeni şi duhovnici ai marilor mânăstiri. Aceasta se petrecea prin primăvara-vara anului 1340. Autorii Tomului "vor să găsească în Vechiul Testament, alături de dogmele legii vechi, şi previziunile profetice care se referă la ceea ce trebuia să fie dogmele viitoare, dogme ale epocii evanghelice. Acestea erau taine în Vechiul Testament, pe când acum ele pot fi deplin cunoscute şi exprimate de către sfinţi, cei ce trăiesc în unire perfectă cu Dumnezeu, transformaţi prin har şi aparţinând mai curând vieţii viitoare decât celei de aici".

Această lucrare a Sfântului Grigorie Palama venea ca răspuns la scrierea lui Varlaam intitulată Contra mesalienilor şi cuprindea de fapt o compilaţie a primelor două tratate din Triada a treia. Acuzei de mesalianism Sfântul Grigorie Palama îi răspunde arătând că de fapt mesalieni sunt cei care susţin că "unirea desăvârşită cu Dumnezeu se săvârşeşte numai prin imitare şi prin pornire naturală, fără harul îndumnezeitor al Duhului "socotit" o deprindere a firii raţionale dobândită numai prin imitare, dar nu luminare mai presus de fire şi tainică, şi lucrare dumnezeiască văzută nevăzut de cei învrednicţi şi înţeleasă neînţeles". Vladimir Lossky crede că Sfântul Grigorie Palama a fost nemulţumit de faptul că îi revenea obligaţia "de a exprima sub formă dogmatică ceea ce ţine de domeniul tainei" şi trebuia păstrat astfel.

În esenţă, tomul respinge falsa idee că harul îndumnezeitor ar fi o aptitudine naturală a omului, ceea ce înseamnă că omul ar fi Dumnezeu prin natură, ceea ce ar fi într-adevăr mesalianism. Folosindu-se de scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul, Sfântul Grigorie Palama afirmă că atât fiinţa, cât şi lucrările lui Dumnezeu sunt necreate şi veşnice. Sfântul Maxim spune că "cele ale lui Dumnezeu, care se lasă împărtăşite, nu au început", ţinând de veşnicia divină, iar cele care sunt sesizate de oameni ca ale lui Dumnezeu, în cazul de faţă energiile necreate, izvorăsc din Dumnezeu asemeni razelor de lumină din soare, dar ele nu sunt soarele şi nici soarele nu se consumă prin aceasta, el rămânând acelaşi.

Tomul mai cuprinde o parte care tratează despre caracterul luminii de pe Muntele Tabor, despre cum şi de ce "ochi" a fost văzută - ochi duhovniceşti - şi despre unde îşi are sediul sufletul în trupul omenesc. "Mintea percepe (prinde) o lumină, simţirea alta. Simţirea percepe (prinde) lumina supusă simţurilor, care arată lucrurile supuse simţurilor ca supuse simţurilor. Iar lumina minţii este cunoştinţa aflătoare în înţelesuri. Prin urmare, vederea şi mintea nu percep (prind) aceeaşi lumină; dar numai câtă vreme lucrează fiecare după firea sa şi în cele după fire. Însă când se împărtăşesc de un har şi de o putere duhovnicească mai presus de fire, cei învredniciţi văd şi cu simţirea şi cu mintea cele mai presus de toată simţirea şi de toată mintea".

Toate aceste chestiuni sunt tratate pe larg în lucrările anterioare ale Sfântului Grigorie Palama, şi astfel nu se insistă prea mult asupra lor. Încercând o definire cât mai exactă a energiilor divine necreate, a sensurilor multiple ce le definesc, Sfântul Grigorie Palama se exprimă astfel: "Nici să nu socoteşti că dumnezeirea şi împărăţia lui Dumnezeu sunt create. Căci acestea sunt lucrări ale lui Dumnezeu. Nici să nu cobori harul îndumnezeitor la rangul de creatură, ca să nu cobori împreună cu el şi pe Cel ce-l are din fire şi procură acest dar. Nici să nu faci pe Dumnezeu atât de neputincios, încât

să nu poată dărui sfânta Lui împărtăşire făpturilor Lui raţional curăţite. Mai bine zis, să nu-L faci pe El lipsit de fiinţă şi de ipostasuri, spunând că El este una şi aceeaşi cu lucrările Lui, care prin ele sunt nefiinţiale şi neipostatice, adică nici esenţe, nici ipostasuri. Nici să faci împărtăşibilă esenţa lui Dumnezeu, cea mai presus de esenţă şi de nume şi în sine neîmpărtăşibilă şi nemanifestată, numind esenţă tot ce e necreat... şi crede în acelaşi Dumnezeu, împărţit şi neîmpărţit, unit în împărţire şi distinct în unire, neieşit din Sine în ieşiri şi pururea mişcându-Se în nemişcare. Împărţindu-Se neîmpărţit, împărtăşindu-Se întreg, după chipul razei solare".

Se mai impune o precizare cu privire la acuza de diteism adusă Sfântului Grigorie Palama. Uneori, acesta aplică "energiilor - atribute reale ale lui Dumnezeu, întrucât ele sunt posterioare Treimii - numele de dumnezeire de jos, spre deosebire de fiinţă, dumnezeirea de sus, expresii "scandaloase" pentru adversarii săi şi interpretate ca eretice, diteiste. În fond, spune Lossky, citând chiar o precizare a Sfântului Grigorie Palama, "expresia se referă la manifestare, care, în mod logic, este posterioară Celui care se manifestă, căci Dumnezeu desemnează pe Cel care lucrează, iar dumnezeirea (în înţeles de energie) desemnează lucrarea Sa".

Disputele cu Achindin şi Gregoras

La începutul verii anului 1341 are loc în biserica Vlaherne din Constantinopol, sub conducerea împăratului Andronic al II-lea şi a patriarhului Ioan Calecas, primul sinod isihast. În urma discuţiilor purtate, Sfântul Grigorie Palama a reuşit să-i convingă pe sinodali de faptul că practica isihastă este profund ortodoxă, iar tezele lui Varlaam sunt în contradicţie cu Scripturile şi scrierile Sfinţilor Părinţi. Tomul aghioritic, precum şi celelalte scrieri ale sale, rezultate din polemica sa cu Varlaam, demonstrează foarte clar acest adevăr.

Sinodul îl condamnă pe Varlaam şi învăţătura lui. Drept urmare, acesta pleacă în Italia, unde, ca o consolare, papa îl numeşte episcop de Gerace. Acum, la adăpost de orice adversar, Varlaam continuă să scrie şi să atace Ortodoxia şi isihasmul ca şi până atunci. Scrise în latină, aceste lucrări ale lui au constituit în Apus singura sursă prin care s-a luat cunoştinţă despre isihasm, ceea ce explică atitudinea de respingere a isihasmului de către romano-catolici, influenţând până azi modul de înţelegere apusean cu privire la energiile necreate.

Lupta împotriva isihasmului nu se încheie după condamnarea scrierilor lui Varlaam în 1341. Geniul creator al lui Palama "s-a lovit, totuşi, chiar după plecarea lui Varlaam în Italia, de un număr mare de adversari, care erau recrutaţi dintre umanişti şi dintre apărătorii unei teologii de repetiţie. Poate că această opoziţie nu s-ar fi manifestat pe faţă, după victoria obţinută de Palama în iunie-august 1341, dacă împrejurările politice nu ar fi fost favorabile", apreciază John Meyendorff, referindu-se la evenimentele petrecute după primul sinod isihast. Acum apare Grigorie Achindin care, iniţial, a fost de partea isihaştilor, iar acum, din motive lumeşti, adoptă o parte a tezelor varlaamite. Călugăr constantinopolitan, dorind să ajungă episcop, se pune cu totul în slujba patriarhului Ioan Calecas, care, între timp, devenise duşman de moarte al lui Ioan Cantacuzino şi implicit al isihaştilor, protejaţi de acesta. Împărăteasa văduvă Ana de Savoia şi patriarhul Ioan Calecas, regenţi ai împăratului minor Ioan al V-lea Paleologul, adversari ai lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, dorind să îndepărteze sprijinul pe care Cantacuzino îl avea în rândul monahilor, îl susţin pe Achindin, organizând un nou sinod în 1343, în urma căruia Sfântul Grigorie Palama este arestat, iar isihasmul este condamnat ca erezie. Acest sinod a fost sprijinit din umbră de împărăteasa Irina, văduva lui Ioan Paleologul, fiul lui Andronic al II-lea, care devenise o puternică susţinătoare a lui Achindin şi oponentă a lui Ioan al VI-lea Cantacuzino. Ea a dorit de fapt

ca, prin condamnarea Sfântului Grigorie Palama, să-l doboare pe Ioan al VI-lea Cantacuzino.

În anul 1345, patriarhul Ioan Calecas ţine un sinod "cam pe ascuns şi cu scandal" şi condamnă oficial abia acum pe Sfântul Grigorie Palama personal şi depune din scaune pe toţi ierarhii care îl susţineau. Anterior îl arestase pe Sfântul Grigorie Palama, care a petrecut în închisoare patru ani, din 1343 până în anul 1347. Alături de el în închisoare mai erau şase ierarhi arestaţi în 1345, din ordinul aceluiaşi patriarh Ioan Calecas, pentru vina de a-l fi susţinut pe Sfântul Grigorie Palama.

Împărăteasa Ana de Savoia convoacă un nou sinod în 2 februarie 1347. La acest sinod, patriarhul Ioan Calecas este depus şi exilat, Achindin şi învăţătura sa sunt condamnate. Este ales patriarh Isidor, adept al isihasmului şi prieten al Sfântului Grigorie Palama. Acum isihasmul este recunoscut ca ortodox. Sfântul Grigorie Palama este eliberat din închisoare şi la scurt timp este hirotonit mitropolit al Salonicului. De asemenea, sunt eliberaţi cei şase ierarhi închişi de Calecas şi sunt exilaţi toţi ierarhii care în 1343 şi 1345 au condamnat isihasmul. Pe scaunele vacante sunt numiţi numai adepţi ai doctrinei palamite.

La o zi după ţinerea acestui sinod, Ioan al VI-lea Cantacuzino intra victorios în Constantinopol, iar împărăteasa Ana de Savoia, lipsită de un sprijin militar care să-i permită rezistenţa, a încercat să scape sacrificând pe duşmanii de moarte ai lui Ioan al VI-lea Cantacuzino. Din această cauză, tomosul sinodului din 2 februarie 1347 este subscris de ierarhi după ocuparea Constantinopolului de către Ioan al VI-lea Cantacuzino. Patriarhul depus, Ioan Calecas, avea să moară în decembrie 1347. Tot în acest an moare şi Achindin, ascuns într-o peşteră din apropierea Capitalei.

Sfântul Grigorie Palama scrie împotriva lui Achindin şapte tratate numite Antiretice. Principala acuză adusă de Achindin Sfântului Grigorie Palama este aceea de diteism, pe care, cum spune Părintele Stăniloae, "o transformă foarte uşor

în politeism", îmbătat de "un transcendentalism ireductibil, numai pentru a salva lui Dumnezeu simplitatea absolută".

Crezând că a găsit argumente la Sfinţii Părinţi, Achindin scrie: "După dumnezeieştii Părinţi, caracteristicile fiinţiale şi naturale sunt, în Dumnezeu, fiinţă şi natură, întrucât forma, fiinţa şi natura sunt, în planul divinului, identice, iar fiinţa înseamnă acelaşi lucru cu energia". "Dumnezeu este Unul - scrie el în altă parte - prin identitatea de esenţă, de natură, de divinitate, de putere, de energie, de formă, de mărime, de împărăţie şi de domnie". Datorită confuziilor pe care le făcea, concluzia a fost imposibilitatea îndumnezeirii omului, negarea "oricărei relaţii de participare între creat şi necreat".

Achindin adopta o poziţie scolastică, tomistă, în această problemă, căci socotea Dumnezeirea pe măsura omului: "vederea lui Dumnezeu de care s-au bucurat sfinţii, experienţa misticilor nu implică nici o participare la viaţa divină; ele nu sunt decât manifestări ale harului creat". Reia chiar o idee a lui Teodor de Mopsuestia, când se exprimă în sensul "juxtapunerii celor două firi ale lui Hristos, una lângă cealaltă, fiecare păstrându-şi propriile caracteristici".

Urmând metoda cu care l-a combătut şi pe Varlaam, Sfântul Grigorie Palama se foloseşte de Sfânta Scriptură şi scrierile Sfinţilor Părinţi, precum şi de scrierile sale împotriva lui Varlaam, pentru că Achindin reluase argumentele lui Varlaam împotriva isihaştilor, susţinând într-un fel cam confuz că "apostolii au văzut pe Tabor, printr-o lumină creată, lumina necreată".

Pe scurt, trei sunt ideile forţă ale Sfântului Grigorie Palama în disputa cu Achindin: "1. Există o deosebire între fiinţă şi lucrările divine; 2. dar acestea nu sunt despărţite de fiinţă; 3. şi nu alterează simplitatea şi unitatea ei". Sfântul Grigorie Palama explică lucrările dumnezeieşti ca izvorând din Dumnezeu şi fiind manifestarea puterii Sale: "Numai manifestarea lucrării începe şi se sfârşeşte, potenţial ea este veşnică".

Foarte repede, după încheierea disputei cu Achindin, care a fost susţinut din motive politice de patriarhul Ioan Calecas, se ridică un nou adversar împotriva Sfântului Grigorie Palama, şi anume filosoful Nichifor Gregoras. Acesta s-a aliat cu achindiştii susţinuţi de împărăteasa văduvă Irina, călugărită sub numele de Evloghia. Nichifor Gregoras era un bun prieten cu Ioan al VI-lea Cantacuzino şi profita de această prietenie încercând să-l atragă de partea duşmanilor Sfântului Grigorie Palama, neavând însă succes. În anul 1350 a murit patriarhul Isidor şi a fost ales patriarh monahul athonit Calist, ucenic al Sfântului Grigorie Sinaitul.

Ioan al VI-lea Cantacuzino, pentru a linişti spiritele puternic tulburate de Gregoras şi achindişti, de comun acord cu patriarhul Calist, convoacă un nou sinod la 27 mai 1351. În toată această perioadă, Ioan al VI-lea Cantacuzino a fost ferm de partea isihaştilor, cu toate presiunile făcute asupra lui pentru a-şi schimba opinia. Acest sinod s-a ţinut tot în palatul Vlaherne şi la el au participat douăzeci şi cinci de ierarhi; ulterior alţi zece au aderat la tomosul sinodului. În urma a cinci şedinţe de discuţii, s-a dovedit cu citate din Sfinţii Părinţi şi din procesul verbal al Sinodului VI Ecumenic, că învăţătura palamită este ortodoxă, iar acuzele achindiştilor sunt de natură eretică şi identice cu cele aduse de Varlaam. La hotărârea sinodului au aderat şi monahii athoniţi. Sinodul a anatematizat pe episcopii Matei al Efesului şi Iosif de Gan, precum şi pe Nichifor Gregoras şi pe toţi adepţii lui Achindin.

Corabia cu care naviga Sfântul Grigorie Palama spre Constantinopol în anul 1353 a fost capturată de piraţii turci şi timp de un an de zile Sfântul Grigorie Palama a fost prizonier la musulmani, având mult de suferit de la aceştia. A fost răscumpărat de câţiva creştini din Salonic şi Constantinopol.

Între timp, lupta politică în Constantinopol nu încetase, un nou război civil fiind în plină desfăşurare. Patriarhul Calist a refuzat să-l ungă împărat pe fiul lui Ioan al VI-lea Cantacuzino,

Matei, şi s-a retras. În locul lui, Ioan al VI-lea Cantacuzino a numit pe Filotei, care acceptă să facă ceea ce refuzase anterior Calist. Dar numai la câteva luni după acest eveniment, la sfârşitul anului 1354, Ioan al V-lea Paleologul intră triumfător în Constantinopol şi îl sileşte pe Ioan al VI-lea Cantacuzino să se călugărească, sub numele de Ioasaf, în mânăstirea Manganelor din Capitală. Patriarhul Filotei se retrage, iar pe scaunul patriarhal este readus Calist. Nichifor Gregoras, care avea domiciliul forţat în mânăstirea Chora, a fost eliberat şi a încercat să-l facă pe Ioan al V-lea Paleologul să adere la învăţătura varlaamită şi să condamne palamismul. Dar împărăteasa Elena, fiica lui Ioan al VI-lea Cantacuzino şi o susţinătoare puternică a palamismului, a zădărnicit acest plan.

În vara anului 1356, are loc în prezenţa împăratului, a împărătesei Elena, a unui episcop apusean, Paul, precum şi a senatului, o discuţie publică între Sfântul Grigorie Palama şi Nichifor Gregoras. În urma acestei discuţii, hotărârea împăratului a rămas neschimbată, el continuând să-i sprijine pe palamiţi. Gregoras a publicat o descriere neadevărată a discuţiei, el continuând să susţină ideile achindiste şi varlaamite. În anul 1358, Sfântul Grigorie Palama scrie patru tratate îndreptate împotriva lui Gregoras. În aceste tratate el reia toate argumentele sale contra ideilor varlaamite şi achindiste pe care Nichifor Gregoras le susţinea.

Gregoras afirma: "lumina de pe muntele Taborului a fost o formă, o reprezentare, un simbol material care revelează prezenţa divinităţii şi nimic altceva; apostolii au văzut o realitate ce aparţine sferei fiinţelor, ceva cognoscibil, prin urmare ceva creat". Ceea ce susţinea Gregoras era o gnoză intelectualistă cu trimiteri patristice, dar filtrate prin neoplatonism, conform căreia cunoaşterea lui Dumnezeu în modul cel mai profund este o cunoaştere pur raţională. Acest filosof şi prea puţin teolog nu aducea nimic nou în discuţie şi repeta fără temeiuri şi acoperire scripturistică şi patristică acuze de mult respinse de Sfântul Grigorie Palama, ea fiind eretice.

În toamna anului 1359, Nichifor Gregoras, pocăit şi convins de argumentaţia Sfântului Grigorie Palama, a abjurat erezia şi a fost reprimit în Biserică. Avea să moară câteva luni mai târziu, pe la începutul anului 1360.

Canonizarea Sfântului Grigorie Palama. Slăbit de cei patru ani cât a stat închis în Constantinopol, la care se adaugă anul de prizonierat la turci, obositoarele drumuri făcute între Constantinopol, Salonic şi Athos, alături de eforturile depuse în confruntările cu adversarii săi, Sfântul Grigorie Palama, măcinat de boli şi de suferinţe fizice şi morale, avea să treacă în cele veşnice în data de 13 noiembrie 1359, în Salonic. Aici este şi înmormântat, moaştele sale aflându-se în biserica Mitropoliei din acest oraş. Biserica Ortodoxă, ca semn de recunoaştere a importanţei operei sale pentru ortodoxie, a rânduit ca a doua duminică a Postului Mare, imediat după Duminica Ortodoxiei, să se prăznuiască "Duminica Sfântului Grigorie Palama".

Patriarhul Filotei, în a doua păstorire a sa (1364-1376), ca ucenic al Sfântului Grigorie Palama, ia măsuri împotriva unui monah athonit, Prohor Kydonis, care reluase în scris ideile varlaamite. Acesta, ameninţat cu anatematizarea, se leapădă formal de erezie şi este iertat, dar, la scurt timp, începe din nou să scrie împotriva Sfântului Grigorie Palama şi a isihaştilor. Patriarhul Filotei convoacă atunci un sinod în 5 aprilie 1368, în care s-a arătat că ceea ce susţine Prohor fusese deja condamnat ca erezie de sinoadele din 1341 şi 1351, şi cum acesta nu s-a mai lepădat a doua oară de erezie, a fost excomunicat. După sinod, Prohor părăseşte Constantinopolul, mergând probabil în Italia, urmându-şi fratele, Dimitrie, care trecuse la catolicism cu câţiva ani înainte. Acest Dimitrie a fost cel care l-a tradus în greceşte pe Toma de Aquino, şi a fost protejat de Ioan al VI-lea Cantacuzino la curtea din Mistra.

În Tomosul sinodului din 1368 mai este trecută şi canonizarea Sfântului Grigorie Palama, căci acesta începuse să fie cinstit ca sfânt încă de când trăia, dar mai ales după adormirea

sa. Din acest moment este trecut oficial în rândul sfinţilor şi prăznuirea sa este generalizată.

Referindu-se la această perioadă agitată din istoria Bizanţului şi la disputele teologice de atunci, Paul Evdokimov trage următoarea concluzie: "Afirmaţiile sinoadelor din secolul al XIV-lea nu sunt antilatine, ci fac o sinteză a Tradiţiei absolut corectă şi pe linia marii patristici răsăritene. Spiritualitatea isihastă este confirmată acum în perfecta sa ortodoxie".

("Palamism şi secularizare",
Schitul Darvari, Bucureşti, 2000)

SFINŢII ATHONIŢI

Cei mai de seamă cuvioşi părinţi athoniţi
trecuţi în rândul sfinţilor,
după catalogul întocmit
de ierom. Paisie Lambru

ATANASIE, fondatorul Lavrei
PETRU Athonitul
GRIGORIE Palama
MAXIM Capsocalivitul
NIFON Capsocalivitul
NIL, Izvorâtorul de mir
ACACHIE Capsocalivitul
ROMANO, mucenicul
DAMASCHIN
COSTANDIE Rusul
IOAN CUCUZEL, psaltul
GRIGORIE, cântăreţul
GHENADIE
NICODIM Albanezul
NEOFIT, mucenicul

GHERMANO
NEOFIT, veşmântarul
EFTIMIE cu 12 ucenici
NICODIM Dohiarul
SIMEON şi SAVA
AGAPIE cu 2 ucenici
IOAN Iviritul
EFTIMIE, fiul lui Ioan
GAVRIIL
IEROTEI
IACOV
DIONISIE
DIONISIE
DOMETIE
NIFON patriarhul
LEONTIE de Argos, care a trăit 230 ani
FILOTEI
CHIPRIAN
TOMA
SERAFIM
TEOFIL
PAVEL Xiropotamitul
COSMA
EFTIMIE
TEOFAN, fostul mitropolit al Moldovei
TEODOSIE
DAMIAN
DOMETIE
SIMEON
COSMA
GRIGORIE
SIMEON
ATANASIE
DAMIAN

NECTARIE
FILOTEI
NICHIFOR
TEOFILACT
Cei 33 de cuvioşi mucenici arşi în pârgul de la Zograf
("Vederea Sfântului Munte Athos", Bucureşti, 1904)

CALENDARUL MUCENICILOR DE LA ATHOS ŞI AL APĂRĂTORILOR ORTODOXIEI

Alcătuit de călugării de la Sfântul Munte
4 ianuarie – cei doisprezece mucenici din Vatoped
14 februarie – Sfântul Mucenic Damian
22 martie - Sfântul Mucenic Eftimie de la Iviron
22 martie – Dreptul Luca de la Stavronichita
10 aprilie - Sfântul Mucenic Hrisantie de la Xenofon
16 aprilie - Sfântul Mucenic Hristofor de la Dionisiu
19 aprilie - Sfântul Mucenic Agatanghel de la Esfigmenu
1 mai - Sfântul Mucenic Eftimie şi Ignatie de la Iviron
7 mai - Sfântul Mucenic Pahomie de la Sfântul Pavel
22 mai - Sfântul Mucenic Pavel de la Sfânta Ana
26 iunie - Sfântul Mucenic David de la Sfânta Ana
3 iulie - Sfântul Mucenic Gherasim de la Cutlumuş
6 iulie - Sfântul Mucenic Chiril de la Hilandar
10 iulie - Sfântul Mucenic Nicodim de la Sfânta Ana
11 iulie - Sfântul Mucenic Nicodim de la Vatoped şi Nectarie de la Sfânta Ana
24 august - Sfântul Mucenic Cosma Etolul, întocmai cu Apostolii
14 septembrie - Sfântul Mucenic Macarie de la Dionisiu
20 septembrie - Sfântul Mucenic Ilarion de la Sfânta Ana

22 septembrie - Sfântul Mucenic Cosma, unul din cei 26 de Mucenici de la Zografu
6 octombrie - Sfântul Mucenic Macarie de la Sfânta Ana
8 octombrie - Sfântul Mucenic Ignatie de la Iviron
29 octombrie - Sfântul Mucenic Timotei de la Esfigmenu
2 noiembrie - Sfântul Mucenic Dionisie de la Iviron
13 noiembrie - Sfântul Mucenic Damaschin de la Lavra
3 decembrie - Sfântul Mucenic Nectarie de la Filoteu şi Cosma, primul călugăr de la Vatoped, împreună cu alţi Sfinţi Mucenici din Caries
26 decembrie - Sfântul Mucenic Constantin Rusul de la Lavra
30 decembrie - Sfântul Mucenic Ghedeon de la Caracalu.

("Patericul Athonit" (traducere din greceşte), Editura Buna Vestire, Bacău, 2000)

CUVÂNT DE LAUDĂ PĂRINŢILOR AGHIORIŢI

Arhimandrit Ioanikios Kotronis

Astăzi e sărbătoarea celor drepţi. Veniţi toţi, toţi oamenii drepţi, să ne adunăm, că azi e sărbătoarea călugărilor, ca şi a tuturor celor din Biserica lui Hristos. Voi, mulţimilor de călugări, şi voi cei din lume, sărbătoriţi împreună, căci astăzi e zi nouă de pomenire a tuturor sfinţilor părinţi athoniţi. Voi, toţi călugării de pe Sfântul Munte, cântaţi cântece împreună, căci aceşti părinţi sfinţi s-au arătat apărătorii şi binefăcătorii noştri, ai celor de pe Sfântul Munte. Deşi au trăit în trecut, amintirea lor e nouă, căci recent au fost canonizaţi. În vremea noastră, pentru motive drepte şi bune, cinstim amintirea lor într-o sărbătoare.

Precum toţi drepţii părinţi din Sinai şi Rait, care au fost măcelăriţi de necredincioşii arabi şi de rău credincioşii latini, au

sărbătoare pentru pomenirea amintirii lor, aşa trebuie să fie o zi de sărbătoare pentru toţi părinţii de pe Sfântul Munte, care au devenit binefăcători a nenumărate lucruri bune.

Cum sărbătorim pe toţi sfinţii călugări în Sâmbăta Brânzei – pe cei din Libia, Egipt şi Teba – dar nu-i lăudăm pe cei ce au trăit pe Athos, pe cei ce au fost binefăcătorii, apărătorii şi dăruitorii noştri? Ne-au binecuvântat pe noi nu numai prin sfatul lor, dar şi prin lucrările lor. Cât au trăit, ne-au folosit şi trupului şi sufletului; după adormirea lor au continuat să fie binefăcătorii noştri cereşti.

Aceşti de trei ori binecuvântaţi drepţi părinţi au locuit mai înainte pe sălbaticul Athos şi l-au transformat într-o grădină supusă şi minunată. Ei au transformat Muntele Athos, un pustiu de nelocuit, într-un pământ al sfintelor lavre, al mânăstirilor, schiturilor şi chiliilor strălucitoare, şi au înzestrat toate aceste locuri cu bogăţia bunurilor, pentru mângâierea nevoitorilor care vor veni după ei. De asemenea, ei au umplut mânăstirile cu o mulţime de monahi, aşa că pe pământul unde mai înainte fuseseră numai fiare sălbatice şi balauri, acum sunt oameni raţionali, care se străduiesc să imite oştile îngereşti netrupeşti. Într-adevăr, ei se aseamănă cu oastea îngerească pe care a văzut-o patriarhul Iacob, care a spus: «Aceasta este oastea lui Dumnezeu» (*Facerea* 32, 2), şi confirmată de Sfântul Efrem Sirul, care spunea: «Aşa cum sunt cetele de îngeri, aşa sunt călugării, o ceată de oameni care-şi ţin mereu minţile la Dumnezeu».

Ca florile înmiresmate şi ca pomii ce produc roade minunate, aici, în acest loc, aceşti părinţi sfinţi au creat alt rai, duhovnicesc. În peşteri şi în vizuini, în văi şi pe dealuri, de-a lungul coastelor acestui munte, ei, precum îngerii, s-au nevoit, ca şi cum ar fi fost alt cer. Acolo unde înainte erau auzite numai strigătele animalelor sălbatice, acum se aud pretutindeni imne îngereşti, cu laude aduse Preasfintei şi de viaţă făcătoarei Treimi. Şi pot spune, de asemenea, că aceşti binecuvântaţi oameni

drepţi, părinţi iubitori ai fiilor lor duhovniceşti, au lăsat în urma lor, pentru noi, învăţăturile lor, modelul lor, sfaturile lor, ca moştenire care nu ne poate fi luată. Cât au trăit, ei au condus mulţi călugări pe dreapta cărare a mântuirii, şi după moartea lor au continuat să ne conducă pe noi, fiii duhovniceşti, spre viaţa veşnică. Ca nişte buni păstori, ei au continuat să vegheze asupra turmei lor, apărându-ne în fiecare situaţie, prin neîncetate mijlociri înaintea lui Dumnezeu.

Aceştia sunt sfinţii părinţi care s-au luptat pe orice cale, în acest loc sfânt, să-I placă lui Dumnezeu şi să crească astfel în sfinţenie. Ei trebuie sărbătoriţi împreună, în aceeaşi zi, lăudaţi cu aceleaşi imne duhovniceşti şi pictaţi pe icoană împreună, deoarece au fost fraţi în duh, cu aceeaşi schimă, având aceeaşi credinţă. Unii au fost ierarhi şi drepţi, alţii duhovnici şi martiri, unii izvorâtori de mir, mulţi necunoscuţi, care şi-au sfârşit vieţile în chinovie sau în pustie, în timpul perioadelor trecute, pe Sfântul Munte. Noi îi numim aghioriţi şi, sigur, dumnezeiescul David vorbea şi despre ei când spunea: «De vor păzi fiii tăi legământul Meu şi mărturiile acestea ale Mele, în care îi voi învăţa pe ei, şi fiii lor vor şedea până în veac pe scaunul tău» (*Psalmul* 131, 12).

Astfel, în zilele cele din urmă, aghioriţii au hotărât unanim să sărbătorim amintirea sfinţilor o dată pe an. Deci, nu ştim de ce lucrul acesta a fost trecut cu vederea de înaintaşii noştri. Noi, iubitorii lor fii de astăzi, corectăm omisiunea şi stabilim sărbătoarea din trei motive:

Primul e acela că sunt nenumăraţi părinţi ştiuţi şi neştiuţi care până astăzi nu au avut imne de laudă scrise pentru ei. În această zi de sărbătoare putem să-i cinstim şi să-i sărbătorim cum se cuvine.

Al doilea motiv e acela că, dacă nu-i cinstim pe toţi cu o sărbătoare comună, vom apărea ca nişte copii nerecunoscători faţă de părinţii, dascălii, binefăcătorii şi îndrumătorii duhovniceşti în a căror mânăstire trăim, ale căror învăţă-

turi le citim şi cu a căror pâine duhovnicească ne hrănim. Am putea fi consideraţi, de asemenea, călcători ai învăţăturilor apostolice, care ne spun că: «Pe cel ce vă învaţă cuvântul lui Dumnezeu, lăudaţi-l, pomeniţi-l pe el ziua şi noaptea, cinstiţi-l, nu ca pe unul care v-a dat viaţă, ci ca pe cel care a devenit cauza bunei noastre vieţuiri».

Al treilea motiv e acela că această sărbătoare comună a sfinţilor părinţi poate să ne îndemne pe unii dintre noi, monahii de astăzi, să imităm virtutea şi râvna lor, de vreme ce, în timpurile noastre, virtutea şi asceza au fost neglijate. În schimb, răutatea e în creştere; comportamentul căldicel şi neglijent domină chiar şi printre monahi.

Deci, părinţilor şi fraţilor care v-aţi adunat astăzi la această sărbătoare, ascultaţi cu evlavie şi atenţie aceste cuvinte. Învăţaţi despre aceşti părinţi şi, ca urmare, urmaţi exemplul lor, câştigând răsplata lui Dumnezeu pentru grija şi urmarea voastră.

Aceşti cunoscuţi părinţi drepţi ai noştri, de Dumnezeu inspiraţi, cu adevărat oameni ai lui Dumnezeu şi fii ai Părintelui luminilor, au venit din diferite părţi. Pentru unii din ei, chiar ţările lor ne sunt necunoscute. Dar ştim că toţi au avut o singură ţară, pe Sfântul Munte, şi au favorizat-o mai mult decât pământurile natale. Acesta este un fapt stabilit fără îndoială, căci, potrivit unui om înţelept, «ţara cuiva e acolo unde poate fi fericit». În această adevărată patrie, mulţi sfinţi călugări au trăit 40 de ani, 50 ori 60, sau chiar mai mult, sau uneori mai puţin, dar toţi au cunoscut bucuria curată şi înaltă a unui cămin adevărat. Şi plăcându-I lui Dumnezeu, ei au fost îmbogăţiţi cu harismele cereşti ale sfinţeniei.

Din acest motiv se obişnuieşte să fie numiţi nu după locul lor de naştere, de exemplu «Bizantinul» sau «Trapezuntul» sau «Peloponezul», ci după adevărata lor patrie, Sfântul Munte. Astfel avem Petru Athonitul, sau Atanasie al Athosului, precum şi «părinţi aghioriţi» sau «drepţi aghioriţi».

Ce i-a îndemnat pe aceşti bărbaţi de la început să-şi părăsească ţările şi să vină la Muntele Athos au fost marile şi plinele de bucurie promisiuni făcute de Doamna noastră, Născătoarea de Dumnezeu, primului isihast al Sfântului Munte, dreptului Petru Athonitul, căruia i s-a arătat. Biograful său, Sfântul Grigorie Palama, mitropolitul Salonicului, redă exact cuvintele Maicii Domnului către Sfântul Petru:

«Este un munte în Europa continentală, frumos şi de mare importanţă, având direcţia spre sud şi întinzându-se în mare, şi acest munte l-am ales dintre toate locurile de pe pământ şi am hotărât să-l dedic ca un loc potrivit unde să trăiască monahii, şi de acum înainte se va numi sfânt. Eu voi fi prima care voi lupta alături de cei care aleg să trăiască aici şi sunt doritori să lupte împotriva duşmanului comun al omului, diavolul. Şi voi fi o ajutătoare neînfrânată a lor şi-i voi învăţa pe ei lucrurile care nu trebuie făcute. Eu voi fi îndrumătoarea lor, doctorul lor şi dăruitoarea lor, având grijă nu numai de hrana şi sănătatea trupească a lor, dar, de asemenea, şi de puterea sufletelor lor, ca să nu cadă din virtute. Aceste lucruri le voi face cât vor trăi. După plecarea lor (o spun, şi inima-mi saltă de bucurie) îi voi prezenta Fiului şi Dumnezeului meu pe cei ce L-au iubit pe El şi şi-au sfârşit vieţile în pocăinţă pe acest Munte. Şi de la Fiul meu voi cere pentru ei iertarea tuturor păcatelor lor».

Când părinţii au auzit aceste mari promisiuni ale Maicii Domnului, Stăpâna cerului şi a pământului, au părăsit lumea şi tot din ea – mamă, tată, rude, casă, bunuri, avere, faimă şi plăceri – şi au venit din fiecare parte a lumii ca să trăiască pe Sfântul Athos, cel mai frumos paradis al Maicii Domnului, luând curaj şi având nădejde în Dumnezeu şi în Doamna Muntelui. Ei au ştiut cât de importante şi universale erau cele două porunci: «Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău şi din toată puterea ta» (*Deuteronomul* 6, 5) şi «Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine

însuţi» (*Levitic* 19, 18). Ei au hotărât să păstreze aceste două porunci şi prin trezvie să ţină celelalte porunci ale Legii şi Profeţilor, pentru că Domnul a spus: «În aceste două porunci se cuprinde toată Legea şi Proorocii». Astfel, ei aveau nădejdea că vor putea ajunge la desăvârşirea virtuţii, atât cât este posibil pentru oameni în această viaţă.

De asemenea, ei au urmat exemplul lui Iisus, Care L-a iubit întâi pe Dumnezeu şi apoi pe semenii Săi, după cum spun cele patru Evanghelii; Care, după Botezul Său, condus de Duhul Sfânt, a mers în pustie ca să fie ispitit de satana cu cele trei mari patimi: dorinţa de a mânca, dragostea de slavă şi pofta averii. Şi Domnul l-a învins pe diavol şi aceste patimi cu care a fost ispitit, dovedind dragostea pentru Dumnezeu şi împlinirea desăvârşită a primei porunci. După aceasta S-a întors în lume, propovăduind Evanghelia Împărăţiei lui Dumnezeu, şi i-a învăţat pe oameni să ţină poruncile şi să îndure greutăţile şi defăimările, din dragoste frăţească.

Desăvârşirea dragostei Sale pentru oameni şi împlinirea poruncii a doua e descoperită, după cum arată Sfântul Maxim, iluminat de Dumnezeu, când pe Crucea suferinţei şi a morţii Se roagă Tatălui pentru călăii Săi: «Doamne, iartă-i că nu ştiu ce fac» (*Luca* 23, 34).

Urmând exemplul Domnului, părinţii Sfântului Munte au dovedit respectarea acestor porunci de a-L iubi pe Dumnezeu mai presus de toate şi pe semeni ca pe ei înşişi. Prin isihie, în peşteri, vizuini şi alte părţi ale Sfântului Munte, au luptat, cu trupurile lor materiale, cu puterile nevăzute şi stăpânitorii întunecaţi ai lumii. Şi ei au învins, după cum spune Sfântul Apostol Pavel, cu postul, înfrânarea, privegherea, rugăciunea neîncetată, vieţuirea în aer liber, dormitul pe pământ, vărsarea continuă de lacrimi şi orice altfel de suferinţă trupească. Ei au învins ambiţia cu pocăinţa, umilinţa, ascultarea şi tăierea voii. Dragostea pentru bani a fost învinsă cu lipsa de orice posesiuni. Ei au trăit în sărăcie şi lipsă şi, prin acestea,

s-au curăţit pe ei înşişi şi au trăit în linişte. În isihie, au practicat virtuţile şi au dobândit vedenii sfinte.

Sfântul Vasile spunea că «isihia este începutul curăţirii sufletului», iar fratele său, Sfântul Grigorie de Nissa, spunea că «un suflet isihast, care e eliberat de influenţe exterioare, este mult mai conştient de starea sa interioară, fie ea bună sau rea». Şi după cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, «ei şi-au curăţit sufletul de patimi, trupul de lucrurile senzuale şi mintea de toate gândurile». Astfel, aceşti binecuvântaţi ai nepătimirii au devenit vase curate ale Sfântului Duh, capabili să primească energiile Sale necreate, iluminarea, harul de a vedea cele nevăzute, de a cunoaşte lucrurile care se întâmplau la distanţă mare şi de a prezice lucruri care nu s-au întâmplat încă.

Ce să spun mai mult? Aceşti sfinţi părinţi în tăcere s-au maturizat în Hristos şi şi-au desăvârşit dragostea pentru Dumnezeu. Ei au ajuns la cea mai înaltă virtute – dragostea de Dumnezeu din toată puterea. Astfel, nimic nu a stat între ei şi Dumnezeu, fiind uniţi cu El. L-au cunoscut pe El şi au devenit dumnezei, prin har.

După ce aceşti părinţi s-au dovedit păstrători desăvârşiţi ai primei porunci, de a-L iubi pe Dumnezeu din toată inima, sufletul şi puterea lor, ei au dorit să ţină a doua poruncă: de a-i iubi pe semeni ca pe ei înşişi. Astfel, mulţi au părăsit liniştea isihiei – unii îndemnaţi de o vedenie dumnezeiască, iar alţii, de inimile încălzite de inspiraţie dumnezeiască şi de dragoste pentru omenire – ca să construiască mânăstiri, lavre, schituri, chilii în toată peninsula athonită, ca să trăiască ei înşişi acolo ca monahi. De asemenea, au fost insuflaţi să construiască biserici măreţe pentru mânăstiri, dându-le numele Domnului nostru, a Preacuratei Sale Maici şi a sfinţilor, ca Atotputernicul Dumnezeu să fie slăvit în ele. Şi când construiau aceste biserici, fiecare dintre aceşti binecuvântaţi părinţi spunea în inima sa cuvintele psalmistului David: «Nu voi da somn ochilor mei şi genelor mele dormitare şi odihnă tâmplelor mele, până ce

nu voi afla loc Domnului, locaş Dumnezeului lui Iacob» (*Psalmul* 131, 4–5).

După ce au construit cu propria lor trudă şi sudoare toate aceste locaşuri mânăstireşti pe care le putem vedea astăzi, aceşti iubitori părinţi s-au străduit să aducă pe aceste proprietăţi atât de multe sfinte moaşte cât se putea, inclusiv bucăţi din adevărata Cruce. Ei, de asemenea, au continuat să adune proprietăţi fixe şi mobile, ca să construiască metocuri şi să înceapă cultivarea pământului şi creşterea animalelor, ca pe de o parte să acopere necesităţile monahilor, iar pe de altă parte ca să-i poată primi pe străinii, săracii şi bolnavii care ar putea să vină la mânăstiri.

Ei au instituit legi, reguli şi metode pe care să le urmeze monahii, privind îndatoririle ascultării şi sfintele slujbe din biserică. Încă avem aceste reguli şi proceduri scrise de ei în testamentele lor şi în alte documente mânăstireşti. Astfel, comunităţile monahale, schiturile şi chiliile au fost alcătuite ca să devină şcoli ale virtuţii şi ale păstrării poruncilor lui Dumnezeu, ocrotind şcolile nevoinţei, atelierele vieţii îngereşti, imitând vechile chinovii din Palestina, Sinai şi Teba, toate care au slujit, de asemenea, ca popasuri pentru străini, adăposturi pentru săraci şi liman pentru oricine era pierdut în tulburarea lumii.

Prin aceste mânăstiri, aceşti bărbaţi drepţi au adus multe mii de oameni la mântuire din vanitatea acestei lumi. Ei au atras, de asemenea, nenumăraţi patriarhi, preoţi, regi şi mulţi alţii, din toate straturile societăţii. Chiar şi astăzi mânăstirile lor aduc pe mulţi în cinul călugăresc, ca să fie prezentaţi ca jertfă plăcută lui Hristos Domnul.

Şi Athosul, care mai înainte era pustiu, a devenit locuit de o mulţime de călugări, dovedindu-se a fi, aceşti iluminaţi părinţi, păstrători desăvârşiţi ai poruncii a doua, iubirea semenilor, nu numai ca pe ei înşişi, potrivit Legii din Levitic, dar mai mult decât pe ei înşişi; respectând cuvintele Domnului Însuşi, Care introduce noua poruncă a iubirii, când El spune:

«Poruncă nouă vă dau vouă, să vă iubiţi unul pe altul precum Eu v-am iubit» (*Ioan* 13, 34).

Cu adevărat, fraţii mei, terminarea celor douăzeci de măreţe mânăstiri şi a celorlalte metoace, schituri şi chilii pe Athos au încheiat toate celelalte lucrări ale drepţilor părinţi. Este greu de descris cum se cuvine importanţa celor realizate, şi ce au făcut pot fi numite lucrări nemuritoare, căci, nici prin înmulţirea rasei umane, nici prin realizările artei şi ştiinţei, omul nu a împlinit aşa desăvârşit scopul pentru care a fost creat, cum au făcut aceşti sfinţi părinţi. Fie ca amintirea lor să fie veşnică!

Este o lungă istorie a marilor constructori de pe pământ, începând cu oamenii care, după potop, din care a fost salvat Noe, au încercat să construiască un turn până la cer şi astfel amintirea lor să fie veşnică. Filip Macedon, Alexandru cel Mare şi mulţi alţi regi şi dictatori din lume au încercat să construiască lucrări măreţe, care să fie monumente ale faimei pe care posteritatea să le aprecieze, dar, după cum spune împăratul David: «Mormântul lor va fi casa lor în veac, locaşurile lor din neam în neam, deşi numit-au cu numele lor pământurile lor» (*Psalmul* 48, 11). Oricum, ei nu au reuşit să devină nemuritori. În ciuda faptului că ei sunt cunoscuţi pe pământ, ei nu sunt pomeniţi în ceruri, în viaţa ce va să vină.

Potrivit Sfântului Vasile cel Mare, «numele celor fără de evlavie nu sunt scrise în Cartea Vieţii; ele rămân cunoscute numai pe pământ». Numele sfinţilor părinţi de pe Muntele Athos vor fi cunoscute mereu – nu numai pe pământ, dar şi în cer, deşi se poate ca ei să nu-şi fi imaginat, când construiau Sfântul Munte, că va fi aşa – pentru că numele lor sunt scrise în Cartea Vieţii, unde vor fi mereu: «Dar nu vă bucuraţi de aceasta, că duhurile vi se pleacă, ci vă bucuraţi că numele voastre sunt scrise în ceruri» (*Luca* 10, 20).

20 de mânăstiri trebuie numite măreţe, deoarece ele încheie grandoarea în fiecare aspect, şi pentru că mulţi cititori

au fost regi sau fii de regi, ca Simion şi Sava, ca Eftimie şi Neofit – care i-a sfătuit pe regi să cheltuiască generos pentru aşezămintele de pe Munte – asemenea, conducători precum Constantin şi Nichifor; dinastii conducătoare, precum Romanii, Alexii, Cantacuzenii şi Paleologii, precum şi regine, ca Pulheria, şi mulţi alţii.

Într-adevăr, aceste aşezăminte sunt măreţe, chiar regale, în orice mod. Nu poţi să vezi că e aşa? Ele stau în rând de la nordul Muntelui spre sud, ca nişte mari fortăreţe construite ca să ocrotească zona întreagă de atacurile de pe mare sau uscat, asigurându-le fraţilor care trăiesc în zonele din împrejurimi o viaţă calmă şi liniştită.

Datorită scopului dumnezeiesc pentru care ele au fost construite, aceste măreţe mânăstiri fac chiar ca cele şapte minuni ale lumii vechi, considerate minunate în fantezia omului, să pălească prin comparaţie. Şi, într-adevăr, cele şapte minuni nu mai sunt măreţe. În orice parte încă mai există ele, sunt numai ruine, unde-şi fac păsările cuiburi, iar şoarecii sau păianjenii îşi construiesc casele lor. Ele au fost construite din vanitatea omului, şi tot ce e inutil în cele din urmă dispare. Dimpotrivă, marile aşezăminte ale Muntelui Athos au fost construite pentru slava veşnică a lui Dumnezeu şi mântuirea sufletelor omeneşti, valoarea oricăruia dintre ele fiind dincolo de orice comparaţie cu orice monument construit de om.

Ce încerc eu să spun? Aceea că minunatul rezultat şi cea mai importantă realizare a acestor mânăstiri şi a fructului lor parfumat sunt aceşti părinţi purtători de Dumnezeu ai Sfântului Munte, pe care-i sărbătorim astăzi, din toate locuinţele de pe Munte, ştiuţi şi neştiuţi, care au plăcut lui Dumnezeu şi au fost sfinţiţi, atât cei de sub grija directă a mânăstirilor, cât şi pustnicii care au trăit singuratici. Să le vizităm cu minţile noastre şi să vedem cât de mulţi sfinţi s-au descoperit în ele.

Vom începe cu Marea Lavră. Aici, marele Atanasie, dascălul tuturor părinţilor de pe Munte, şi-a construit mânăstirea. Ca alt Moise, Sfântul Atanasie a venit la Muntele Athos, un alt Munte Sinai, unde a intrat în nepătrunsele taine ale cunoaşterii de Dumnezeu. Şi precum Moise a primit Legea, la fel şi Sfântul Atanasie a primit formele, procedurile şi învăţăturile vieţii chinoviale, ca şi a rânduielii slujbelor, şi le-a transmis părinţilor athoniţi. Nu putem descrie aici viaţa lui îngerească, nevoinţele sale, minunile pe care le-a făcut cât a trăit, cât şi după moartea lui, harismele care i-au fost dăruite de Dumnezeu, puterea ce i-a fost dată împotriva forţelor întunericului şi nici binecuvântatul sfârşit al vieţii lui.

Tot aici îl găsim pe Sfântul Petru Athonitul, primul isihast al Muntelui, care a devenit prototipul tuturor celorlalţi isihaşti ai Muntelui Athos. După ce a fost eliberat din închisoarea din Samaria de către Maica Domnului şi auzind de promisiunile făcute pentru Munte, el a venit şi s-a aşezat într-o peşteră situată la poalele Athosului, în partea de sud a peninsulei. Peştera unde a trăit ca un înger, fără haine sau încălţăminte, precum marele Onufrie, îndurând multe ispite şi atacuri de la diavol şi mâncând numai mâncare trimisă din cer, timp de 53 de ani, precum israeliţii în deşert, o găsim şi astăzi.

În aceeaşi mânăstire îl aflăm, de asemenea, pe marele teolog Sfântul Grigorie Palama. Deşi a fost legat de Vatoped şi a devenit egumen la Esfigmenu şi a trăit un timp în Cathisma lui Palama, el a început viaţa călugărească la Marea Lavră şi şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii aici, ascultător regulilor chinoviale. Prin mijlocirile Maicii Domnului, el a primit multe harisme de la Dumnezeu, mai ales cea de teolog, care i-a făcut posibilă lupta pentru slava lui Dumnezeu, fiindcă a participat la trei mari sinoade, în timpul domniei a trei împăraţi şi trei patriarhi, şi a luptat pentru adevăr împotriva lui Varlaam, Akindinos şi Gregoras – cei ce huleau energiile necreate ale lui Dumnezeu.

Mai târziu, a devenit arhiepiscop de Salonic, unde a şi murit, şi unde mormântul şi moaştele sale au devenit o sursă de minuni, care pot fi găsite pe larg în viaţa sa.

În zona ce se învecinează cu Lavra, Sfântul Maxim s-a nevoit pe la anul 1320. Din cauză că şi-a ars colibele sale a fost numit Capsocalivitis. Era un om ceresc, ca un înger pe pământ, care a primit pâine de la Maica Domnului şi de la îngeri. Un truditor al rugăciunii minţii şi al trezviei, el a avut de la Dumnezeu harismele înainte-vederii şi profeţiei, adesea spunând exact, cuvânt cu cuvânt, cele ce fuseseră spuse de cei ce au venit la el – un dar rar, care nu e dat multora. Când a murit, din moaştele sale a izvorât mir.

De asemenea, lângă Marea Lavră, în secolul al XIV-lea, a trăit un prieten al Sfântului Maxim Capsocalivitul, care era Sfântul Nifon, ce trăia, de asemenea, în peşteră. Şi Sfântul Nil a crescut roadele virtuţilor lângă Lavra, şi datorită vieţii sale curate moaştele sale au izvorât mir într-o asemenea cantitate încât a fost numit Izvorâtorul de Mir (a trăit până în anul 1330).

Alt părinte sfânt care a strălucit în ţinutul Lavrei a fost Gherman, numit şi Maroulis. El s-a născut în Salonic, din părinţi înstăriţi, dar evlavioşi. Dorind să fie călugăr, a mers la Muntele Athos când avea 18 ani şi a trăit în Chilia Arhanghelilor, ce aparţine de Dohiariu, sub ascultarea unui părinte numit Ioan. Mai târziu a mers în zona Marii Lavre, unde şi-a sfârşit nevoinţele, primind astfel titlul de Lavriotul, şi murind la vârsta de 80 de ani, în 1350. Prietenul său, Filotei Cochinos, patriarhul de mai târziu al Constantinopolului, a scris biografia lui, care a fost publicată de Editura «Grădina Maicii Domnului» din Salonic, în 1985.

Filotei Cochinos a fost de fapt egumenul Marii Lavre pentru un timp. El a venit din Salonic şi s-a dovedit mare în virtute şi înţelepciune, devenind prieten apropiat şi colaborator al Sfântului Grigorie Palama, împreună cu care a luptat să apere dogmele ortodoxe. În anii mai de pe urmă a scris

biografia Sfântului Grigorie, clară şi amănunţită. A murit în jurul anului 1379.

Ar trebui, de asemenea, să povestesc despre Sfântul Acachie, ascetul din Cafsocalivia, care a trăit mai aproape de noi, şi a fost egal în ascetism acelor vechi sfinţi părinţi care s-au hrănit cu verdeţuri sălbatice, au suferit şi îndurat multe ispite de la cel rău şi au fost binecuvântaţi cu multe vedenii. Sub binecuvântarea şi sfatul părintesc al Sfântului Acachie au fost trei sfinţi martiri. Unul a fost Pahomie, care a murit în Usakion, Filadelfia, pe 21 mai 1730, şi ale cărui moaşte sunt păstrate la Mânăstirea Sfântul Ioan Teologul din Patmos. Altul a fost sfântul martir Roman din Carpenisi, care a fost martirizat la Constantinopol, în 1694. Al treilea a fost Nicodim Alvanitul care, primind cârja de la Sfântul Acachie şi fiind întărit de ea, cu slavă şi cu bărbăţie s-a săvârşit în chip martiric în locul său de baştină, adică în Elvasanion, din Alvanitia, în anul 1722, luna iulie 11.

Rod al Lavrei a fost, de asemenea, Sfântul Mucenic Damaschin. După ce mai înainte s-a lepădat de credinţă, el şi-a petrecut 12 ani în mare ascultare la Lavra şi apoi a plecat cu patriarhul Dionisie de la Lavra la Constantinopol, unde a mărturisit public credinţa în Hristos, şi după ce a suferit multe torturi i s-a tăiat capul pe 13 noiembrie 1681.

Aici a înflorit, de asemenea, Sfântul Mucenic Constantin, care a venit de la Moscova şi a slujit ca preot pentru ambasadorul Rusiei la Constantinopol. El a venit la Sfântul Munte când a izbucnit un război între ruşi şi turci. Când războiul s-a terminat, el s-a întors la Constantinopol. După o neînţelegere cu ambasadorul, el s-a lepădat de Hristos, un act pentru care s-a căit public, apărând credinţa creştină şi criticând islamismul. Pentru aceasta a fost decapitat în faţa palatului regal, primind cununa de martir pe 26 decembrie 1743.

Cântăreţul Ioan Cucuzel, care a avut o voce îngerească, a fost de asemenea din Lavra. Înainte de a veni la Sfântul

Munte, el a fost cântăreţul principal al împăratului. Lepădându-se de toată slava şi plăcerea, el a venit la Marea Lavră în taină, ca să devină călugăr, unde a avut ascultarea de păstor al turmelor mânăstirii. Între timp a fost descoperit ca fiind mult căutatul psalt al împăratului, când a fost auzit cântând încet, cu artă şi dulceaţă, turmei sale de capre. Prin intervenţia egumenului, i s-a dat voie de împărat să rămână în mânăstire.

El şi-a zidit în afara Lavrei o chilie şi o bisericuţă mică, a Arhanghelilor. Acolo trăia viaţă isihastă şase zile în fiecare săptămână. Duminica şi în sărbători el intra în mânăstire şi cânta cu evlavie la strana din partea dreaptă. Într-o sâmbătă a Acatistului, în timp ce cânta cu atenţie troparele şi canoanele, a adormit puţin, în timp ce stătea în picioare, şi Maica Domnului i-a apărut în mod minunat şi i-a spus: «Fiul meu Ioan, bucură-te! Cântă-mi mie, şi eu nu te voi părăsi!». Spunând acestea, i-a pus în mână o monedă de aur, prin care mai târziu s-au făcut multe minuni. Altădată l-a vindecat pe Ioan de o cangrenă la picior, apărându-i şi spunându-i: «De acum înainte te vei face bine». După ce a trăit potrivit voii lui Dumnezeu, el a văzut dinainte sfârşitul său şi a adormit în Domnul în Chilia Arhanghelilor, exact cum şi-a dorit. El e sărbătorit pe 1 octombrie.

În Marea Lavră aflăm, de asemenea, un alt evlavios cântăreţ, Domesticos Gregorios. Odată, când Iacov Pricana era egumen, în ajunul «Teofaniei», Domesticos a adormit puţin, spre sfârşitul privegherii, şi a văzut-o pe Maica Domnului stând acolo şi spunându-i: «Ţi-am primit cântarea, Domesticos, şi îţi mulţumesc mult». Apoi i-a înmânat o monedă de aur, care este încă pe icoana ei în Lavra.

Sfântul Nicodim Aghioritul, un dascăl eminent al Bisericii, a aparţinut, de asemenea, de Lavra. Şi-a petrecut o mare parte din timp, mai ales spre sfârşitul vieţii, în chilia Lavriotană a Sfântului Gheorghe, numită «Scourteon», unde capul său e păstrat până astăzi. S-a născut şi a crescut pe insula

Nacos şi a fost urmaş a familiei Callivourtsi. El a venit la Muntele Athos şi a fost tuns în schima mică în Dionisiu. Un timp a stat în Capsala, la est de Caries, unde a primit schima mare. El a fost de o mare inteligenţă şi a avut o memorie fenomenală. Practicând virtuţile şi rugăciunea minţii, a primit iluminare dumnezeiască şi a scris numeroase cărţi duhovniceşti, o comoară lăsată celor ce-l vor urma. După ce s-a nevoit pentru Hristos, a murit pe 14 iulie 1809, la vârsta de 60 de ani.

Sfântul Gherontie poate fi găsit, de asemenea, în teritoriul Lavrei. El a fost ultimul egumen al Mănăstirii Vouleftiria şi primul care a trăit în Schitul Sfânta Ana. Ca să evite atacurile neîncetate ale piraţilor împotriva Voulefteriei, care era lângă mare, el s-a mutat cu alţi fraţi mai sus, în ţinutul colţuros, aspru, unde se află acum Sfânta Ana. Dar iubind isihia, dreptul Gherontie a plecat mai departe, cu unul din ucenicii săi, unde este astăzi Paraclisul Sfântului Pantelimon. El a trăit practicând virtuţile, curăţindu-se pe sine şi dobândind teoria (vederea lui Dumnezeu).

Adesea se ruga fierbinte Maicii Domnului şi, ca urmare a rugăciunilor lui către ea, de câteva ori a izvorât apă din pământ, căci nu avea apă. A plecat la Domnul la o vârstă foarte înaintată.

În Schitul Sfânta Ana, şi mai ales în Sfânta Ana Mică, au strălucit ca nişte stele luminoase părinţii sfinţi Dionisie şi ucenicul său Mitrofan. Au înflorit spre sfârşitul secolului al XVI-lea. Tradiţia ne spune că Sfântul Dionisie a fost descendentul dinastiei regale bizantine a Comnenilor. Educat în străinătate, el a fost reprezentativ în înţelepciune şi oratorie, primind numele de Oratorul. A fost călugărit în faimoasa Mânăstire Studion din Constantinopol, care era în decădere la acel timp din cauza ocupaţiei turceşti. După ce a părăsit Constantinopolul, el a venit la Sfântul Munte, unde a trăit într-un schit în Caries şi apoi s-a mutat la Schitul Sfânta Ana, care

era numit atunci «Schitul Lavrei», după cum ne spune şi Sfântul Dionisie. Dorind o viaţă isihastă desăvârşită, el a plecat la Sfânta Ana Mică, un adevărat pustiu isihast în acel timp, unde erau mulţi copaci. Acolo a petrecut o viaţă sfântă, într-o peşteră, în asceză aspră şi în practica virtuţilor şi a teoriei. El a murit pe 9 iulie 1609.

Dreptul Mitrofan l-a imitat pe Avva Dionisie în toate. Cu binecuvântarea părintelui său şi cu consimţământul celorlalţi părinţi, a mers asemeni unui apostol prin satele din Halkidiki, cu centrul în Stratoniki (numit atunci Isvoron), şi cu harul lui Dumnezeu i-a întărit pe credincioşi prin predicile sale. Atât Sfântul Dionisie, cât şi Mitrofan, sunt sărbătoriţi pe 9 iulie. În peştera unde au trăit, la Sfânta Ana Mică, este un frumos paraclis închinat lor.

Se crede că Sfântul Gherasim, făcătorul de minuni, ocrotitorul Kefaloniei, după ce a vizitat Sfântul Munte – după cum este scris în biografia lui –, a venit şi a stat 49 de ani la Schitul Sfânta Ană. Se spune că aici a primit marea schimă. Este o peşteră mică, mai jos de cimitirul schitului, prin apropierea Chiliei Sfânta Treime, unde a dus o viaţă isihastă, ascetică. Peştera este numită după el.

Înţeleptul, renumitul sfânt Sofronie din Epir, a trăit în Schitul Sfânta Ana şi a devenit preot acolo, cinstind slujba, precum Alexie, omul lui Dumnezeu. Dreptul Sofronie a trăit cu înţelepciune, dreptate şi evlavie; un model de lucrări bune pentru asceţi.

Sfântul Mucenic Macarie este de asemenea rodul Sfintei Ana. El a venit din Kios, din Bethania. Tatăl lui a încercat să-l convingă să devină musulman, iar turcii l-au circumcis împotriva voinţei lui. Din cauza acestora a plecat în taină şi a venit la Sfântul Munte, unde, în Schitul Sfânta Ana, a devenit călugăr. După ce s-a nevoit 12 ani acolo, el a plecat la Prousa în Pont, şi a mărturisit credinţa, criticându-i pe turci şi religia lor islamică. Ca urmare, a fost torturat în diferite feluri timp de 40

de zile, dar a rămas neclintit şi i-a certat pe toţi, inclusiv pe tatăl său, care şi-a trădat fiul şi a participat la chinuirea lui Macarie. În final, a fost decapitat, iar o lumină cerească s-a coborât din cer şi a strălucit asupra sfântului lui trup.

Tot din acest schit este Sfântul Mucenic Nicodim. Când s-a îndrăgostit de o tânără, deşi avusese mai înainte patru soţii, s-a lepădat de Domnul Iisus. Mai târziu, pocăindu-se, a plecat la Sfântul Munte, la Sfânta Ana, şi a intrat în ascultarea unui părinte de la Chilia Înălţării. În acest loc, rugându-se mult cu lacrimi şi post, a fost binecuvântat cu vedenia dumnezeiască a Maicii Domnului. El a fost atât de întărit de acea vedenie încât, după ce a primit binecuvântare de la Sfântul Acachie din Cafsocalivia, s-a întors în oraşul său natal, Velegrada (Elvasanion), unde a mărturisit numele Domnului şi a fost decapitat, după ce a suferit torturi şase săptămâni.

Alt sfânt martir de la Sfânta Ana este Cosma, care a suferit martiriul în Constantinopol. Şi altul este Luca, martir din Adrianopol. Când era copil a acceptat credinţa musulmană, ca să evite pedeapsa, pentru că-l lovise pe fiul unui turc. Curând, după ce şi-a dat seama de gravitatea a ceea ce făcuse, el a fugit la Muntele Athos. Acolo a trăit multe ispite. În Sfânta Ana a devenit monah şi apoi, cu părintele său Visarion (mai târziu Vasile), au mers la Lesvos, unde au suferit martiriul prin spânzurare.

Sfântul Mucenic cretan Ilarion a venit la Sfânta Ana după ce a părăsit credinţa islamică şi s-a întors la creştinism. El a intrat în ascultarea părintelui Visarion şi a suferit martiriul în Constantinopol.

Ieromonahul Nichita Trapezuntul, care a ajuns la mari înălţimi duhovniceşti, este din acelaşi schit. El a fost hirotonit preot în Mânăstirea Rusicon. Deşi musulman în lume, familia lui era în taină creştină şi, după ce şi-a dat seama de aceasta, a mers la Serres, L-a mărturisit pe Domnul şi a fost spânzurat.

Alţi sfinţi martiri de la Sfânta Ana sunt: David din Kidonia, Asia Mică, care a murit spânzurat; Pavel din Sopotos, Peloponez, care, după ce a devenit musulman, s-a căit şi a primit martiriul în Tripoli, fiind decapitat; Nectarie, care a fost orfan şi a fost angajat de turci şi convertit la islamism. Dar evlavioasa lui mamă l-a ajutat să-şi dea seama de răul pe care-l făcuse şi astfel el s-a căit cu lacrimi şi, ca să caute mântuirea, a venit la Sfântul Munte şi a devenit monah în Schitul Sfânta Ana. După aceea s-a întors în oraşul său natal, Vourla din Asia Mică, unde a devenit martir prin tăierea capului.

Un sfânt mai nou de la Sfânta Ana, un om al timpurilor noastre, este Sfântul Sava. El s-a născut la sfârşitul secolului al XIX-lea în unul din satele Traciei. La o vârstă tânără a venit la schit şi ca monah a trăit în Chilia Născătoarei de Dumnezeu, mai jos de ruinele Chiliei Sfântul Gheorghe. De la Sfântul Munte a mers în pelerinaj în Ţara Sfântă. Acolo a fost hirotonit preot. După aceasta, el a plecat în insula Kalimnos, unde a devenit preot slujitor la o mânăstire de femei, a Tuturor Sfinţilor. El a adormit în Domnul pe 7 aprilie 1884. Zece ani mai târziu trupul său a fost găsit neputrezit, când mitropolitul Isidor de Kalimnos i-a dezgropat trupul. Moaştele au făcut multe minuni pentru cei credincioşi. Astfel îi slăveşte Dumnezeu pe cei ce-L preaslăvesc pe El!

Acum să mergem la marea şi împărătească mânăstire a Vatopedului. Aici, Sfântul Ghenadie a fost martor la minunea făcută de Maica Domnului, prin care ea a umplut un vas gol cu ulei. De asemenea, îl aflăm aici pe Neofit, care a auzit o voce venind din icoana Maicii Domnului, spunându-i că mai are numai un an de trăit şi sfătuindu-l să se pregătească. Mai târziu, aceeaşi icoană a anunţat că a venit timpul ca el să plece la Domnul, şi aşa a fost. La fel a fost un sfânt egumen care a auzit-o pe Maica Domnului spunându-i să nu deschidă poarta mânăstirii, iar toţi fraţii să se urce pe ziduri şi să lupte împotriva duşmanilor turci, care încercau să intre în mânăstire.

Tot în Vatoped îl aflăm pe ierodiaconul Vitaris, care a ascuns într-o fântână icoana Maicii Domnului numită Vimatarissa şi Sfânta Cruce, ca să le apere de profanarea barbarilor care l-au capturat şi l-au dus în Creta. Când s-a întors la Sfântul Munte, după ce şi-a dobândit libertatea, a descoperit unde ascunsese icoana. Ea stătea dreaptă pe apă cu o lumânare aprinsă lângă ea. După ce ierodiaconul a trăit o viaţă liniştită, a plecat la Domnul în pace.

Eftimie Vatopedianul a devenit sfânt martir cu 12 monahi pentru mustrarea împăratului Mihail Paleologu şi a patriarhului Nicon, prieteni ai latinilor. Ei l-au înecat pe Eftimie în mare, la Calamitjiou, şi pe cei 12 monahi i-au spânzurat pe aşa-numitul «Phourcovounion».

De asemenea, tot aici la Vatoped a înflorit Nicodim, părintele şi îndrumătorul Sfântului Grigorie Palama.

Ctitori ai Mânăstirii Vatoped îi aflăm şi pe Sfinţii Sava şi Simeon, care au fost şi ctitorii principali ai Mânăstirii Hilandar. Sfântul Sava cel tânăr s-a născut din părinţi de vază, la anul 1280, în Salonic, şi s-a nevoit foarte mulţi ani într-o chilie a Vatopedului, din Karies.

Din cauza năvălirii catalanilor a plecat la Ierusalim, unde s-a nevoit 10 ani, după care s-a întors la Vatoped, unde l-a întâlnit pe Filotei Kokkinos. În 1342, în luna martie, împreună cu alţi aghioriţi, el a fost trimis la Constantinopol ca să-i împace pe membrii familiei regale. El a stat într-o mânăstire din Constantinopol până în 1349, când a murit. Viaţa lui a fost scrisă de patriarhul Constantinopolului, Filotei Kokkinos.

În Vatoped îl găsim de asemenea pe Sfântul Eftimie care, văzându-şi dinainte moartea sa şi evitând laudele omeneşti, a intrat în taină în cripta de oase a mânăstirii, şi şi-a dat acolo sufletul Domnului. Recent, moaştele lui au fost identificate de mireasma lor, ce nu poate fi explicată în cuvinte.

Sfântul Agapie a înflorit în zona Vatopedului, ca o frumoasă plantă, în Schitul Colitzu. Acolo a fost capturat de turci

şi luat ca sclav timp de 12 ani. Chiar dacă era în robie, el a muncit cu devotament pentru turcii care-l cumpăraseră. Apoi Maica Domnului l-a eliberat din sclavie şi s-a întors la părintele său pe Sfântul Munte. Acesta l-a mustrat pentru că l-a părăsit pe stăpânul lui turc, fără nici un cuvânt, şi i-a poruncit să se întoarcă. Ascultător, a plecat înapoi şi l-a convins pe stăpânul lui să vină cu el la Sfântul Munte, aducându-i şi pe cei doi fii ai săi. Toţi au fost botezaţi şi au devenit călugări.

La Mânăstirea Iviron, îl aflăm pe marele şi minunatul Sfânt Ioan Iviritul, care a venit aici în 960. Descendent al familiei regale Iverion, s-a nevoit întâi în mânăstiri din pământul unde s-a născut. Apoi a mers la Muntele Olimp, unde un timp a trăit liniştit. Mai târziu s-a mutat pe Muntele Athos şi a devenit monah în ascultarea Sfântului Atanasie de la Marea Lavră. Mai apoi a plecat să renoveze măreaţa Mânăstire Iviron cu banii daţi de Vasile, fiul împăratului Romanos. Această mânăstire fusese înainte mică şi se numea Klementos.

Fiul lui, numit Eftimie, a fost în aceeaşi mânăstire în jurul anului 980. Vorbea atât ivirica, cât şi greaca, şi era cunoscător al Sfintei Scripturi. Când era încă în lume, s-a luptat cu un evreu şi l-a ucis, deoarece Îl blestemase pe Hristos. Ca urmare a crimei sale, Eftimie s-a îmbolnăvit grav, dar, având o vedenie cu Maica Domnului, a fost vindecat de ea înainte de a pleca din lume şi a veni în Muntele Athos, ca să devină călugăr sub ascultarea părintelui său, Sfântul Atanasie. El a fost numit alt Hrisostom datorită reuşitelor traduceri ale Sfintei Scripturi şi ale altor cărţi din greacă în ivirică. Apoi, împreună cu părintele său, a plecat din Lavra, ca să meargă la Iviron. Acest sfânt Eftimie a făcut multe minuni şi în ziua Schimbării la Faţă a apărut ca un stâlp de lumină necreată într-o biserică de lângă vârful Athosului. Cei prezenţi nu au putut să îndure strălucirea luminii şi au căzut la pământ cu feţele acoperite.

Alt sfânt din aceeaşi mânăstire a fost Gheorghe, nepotul lui Ioan şi vărul lui Eftimie. Şi el a ajutat la construirea bisericii principale a mânăstirii.

De asemenea, alt monah iviritan a fost Sfântul Gavriil care, auzind o voce dumnezeiască din cer, a adus de pe mare icoana Portăriţa, care plutea pe apă.

Alţi părinţi iviritani au devenit sfinţi martiri deoarece au refuzat să fie de partea lui Mihail Azimitis şi a patriarhului Ioan, care ţineau cu latinii. Unii au fost puşi pe corabia mânăstirii, fiind apoi aruncaţi în adâncuri, iar alţii, fiind din părţile Italiei, au fost robiţi de acesta.

Din Calamata (Peloponez) a venit Sfântul Ierotei Învăţătorul, care s-a nevoit la fel ca părinţii din trecut. El s-a născut în 1686 şi a fost învăţat atât în greacă, cât şi în latină. Când a venit la Iviron, a lăsat în urmă, în lume, toată cunoaşterea ştiinţei şi a filozofiei şi a devenit monah. El a dorit să fie educat în filozofia duhovnicească interioară, în ceea ce numeşte Sfântul Grigorie Teologul «arta artelor şi ştiinţa ştiinţelor».

El, cel de trei ori binecuvântat, a slăbit aşa de mult din cauza posturilor aspre, a privegherilor şi a altor nevoinţe, încât putea merge numai distanţe scurte, deşi din firea sa era un om puternic. A devenit un vas curat al harului şi i s-au dat multe harisme, a apărat credinţa şi a luptat împotriva ereticului Molinos, înainte de Sfântul Sinod. De asemenea, el a dorit să fie martir pentru Hristos şi intenţionat a mers la Constantinopol pentru aceasta, dar nu a fost voia lui Dumnezeu, şi el a fost salvat pentru folosul celorlalţi.

Pentru mai multă isihie a plecat în insula pustie Gioura, dincolo de Sfântul Munte, unde a murit în 1745. Moaştele sale au fost transportate de ucenicul său, Sfântul Meletie, la Mânăstirea Iviron. Celor ce au venit la ele cu credinţă le-a făcut multe minuni, care sunt descrise pe larg în biografia sa.

În Schitul Înaintemergătorului, al Mânăstirii Iviron, a venit să locuiască Sfântul Iacov, după ce un timp a locuit în Dohiariu. El a avut multe revelaţii şi vedenii, a făcut multe minuni şi a avut harisma profeţiei. A părăsit Sfântul Munte şi a mers să predice Evanghelia, începând de la Salonic şi până la

Nafpactos. Acolo a fost trădat şi trimis de turci la Didimotehos, ca să se prezinte înaintea paşei Selim, unde a refuzat să devină musulman şi L-a mărturisit pe Hristos ca Dumnezeu adevărat. A fost torturat şi, împreună cu ucenicul său, diaconul Iacov, şi călugărul Dionisie, au fost spânzuraţi. Acum moaştele lor sunt păstrate în Mânăstirea Sfânta Anastasia din Galatista.

Alţi cinci sfinţi martiri din Iviron trebuie menţionaţi aici.

Primul e Procopie din Varna, al cărui părinte a fost Dionisie. La început el s-a lepădat de credinţă, dar apoi s-a căit şi a fost martirizat în Smirna, prin decapitare.

Al doilea este Eftimie din Dimitsani (Peloponez), care, refuzând la început, dar mai apoi trăind în chip de călugăr, cu multă pocăinţă, s-a nevoit prin aşceză. Apoi s-a dus la Constantinopol, unde, mărturisind cu mult curaj şi bărbăţie credinţa sa, prin sabie s-a săvârşit în Duminica Floriilor.

Al treilea sfânt martir este Ignatie din Palea Zagora, prieten cu Eftimie, care a murit spânzurat în Constantinopol.

Cel de-al patrulea este Acachie din Neohori, o suburbie a Salonicului, unde a şi fost ucis cu sabia.

Şi ultimul, al cincilea, ierodiaconul Onufrie, care a venit la Sfântul Munte şi s-a nevoit întâi în Hilandar, iar apoi în Schitul Sfântului Ioan Înaintemergătorul, din Iviron, primind acolo marea schimă. Apoi a plecat la Hios, unde a mărturisit credinţa şi-a fost ucis cu sabia.

În Schitul Magoulas, din ţinutul Ivironului, s-a nevoit Sfântul Calist, care a fost primul ucenic al Sfântului Grigorie Sinaitul. Mai târziu el a devenit patriarhul Constantinopolului.

La Mânăstirea sârbească Hilandar a înflorit Sfântul Sava şi tatăl său natural, Simeon, regele Serbiei. Sfântul Sava, dorind să devină monah, a venit în taină la Sfântul Munte la o vârstă foarte tânără şi a mers la mânăstirea rusească, unde a fost călugărit. Din cauză că era căutat de tatăl său, protosul, ca să-l apere, l-a ascuns în Vatoped. De acolo le-a scris părinţilor săi, spunându-le despre deşertăciunea lumii şi despre judecata

viitoare. Ei au fost aşa de mişcaţi de transmiterea dragostei dumnezeieşti, încât amândoi au hotărât să-şi părăsească regatul şi să devină călugări. Tatăl său, Simeon, a venit la Vatoped ca să se alăture fiului său, ca ucenic, şi împreună au trudit la lupta bună a ascezei. Urmându-le lor, alţi sârbi au venit la Sfântul Munte şi, după ce au avut o vedenie, au folosit fonduri împărăteşti pentru construirea măreţei Mânăstiri Hilandar.

Trăind potrivit voii Domnului, Sfântul Simeon a murit acolo. Moaştele sale izvorăsc mir, pentru slava lui Dumnezeu şi pentru că el a plăcut Domnului. Şi dumnezeiescul Sava, fericit de slăvirea tatălui său, şi-a intensificat luptele ascetice şi a ajuns la o asemenea desăvârşire a virtuţii, încât i s-a dăruit de la Dumnezeu darul facerii de minuni, atunci şi după moartea sa. În ultimii ani ai vieţii sale a fost făcut ierarh. Într-un an, cu ocazia Bobotezei, după ce a slujit Liturghia, în prezenţa regelui Asani, când a cufundat Sfânta Cruce în apă, ea s-a despărţit în două, precum se întâmplase cu Marea Roşie. La Târnovo şi-a văzut dinainte moartea şi şi-a dat duhul în mâinile Domnului. Datorită vedeniei pe care a avut-o regele Asani, sfintele sale moaşte au fost duse în Serbia. Când au sosit acolo, străluceau ca soarele şi toţi cei prezenţi au strigat «Doamne, miluieşte» şi L-au lăudat pe Dumnezeu.

La Mânăstirea Dionisiu a trăit Sfântul Dionisie, care mai întâi a fost pustnic pe Munte, într-o aşezare numită Vechiul Prodrom. Ca urmare a unei vedenii, el a construit Mânăstirea Sfântul Ioan Botezătorul, care a devenit mai târziu Dionisiu. Fondurile pentru construirea acestei mânăstiri au fost date de împăratul Alexie Comnenos. Moaştele Sfântului Dionisie sunt de asemenea făcătoare de minuni.

Viaţa duhovnicului Dometie s-a sfârşit de asemenea aici. El a fost egumenul mânăstirii şi împreună nevoitor şi prieten cu Sfântul Dionisie.

Sfântul Nifon a fost una din stelele strălucitoare ale Mânăstirii Dionisiu. După ce a devenit monah şi apoi ieromonah, a fost

adesea văzut acoperit cu un stâlp de lumină necreată, în timp ce se ruga. A devenit mitropolitul Salonicului şi apoi de două ori patriarh. De asemenea, el i-a luminat cu învăţăturile sale pe oamenii din Valahia. Apoi s-a întors necunoscut la Dionisiu şi a avut grijă de catâri, până când Sfântul Ioan Botezătorul i-a apărut într-o vedenie egumenului şi i-a descoperit cine era Sfântul Nifon. Acolo a făcut multe minuni, a adormit în Domnul şi a lăsat în urma sa moaştele, ca o comoară pentru mânăstire. Până astăzi ele au o mireasmă dumnezeiască şi fac minuni.

Doi ucenici ai Sfântului Nifon din Dionisiu au fost Macarie şi Ioasaf. Amândoi au devenit martiri. Macarie a fost decapitat de turci în 1527, la Salonic, mărturisind în public credinţa în Domnul, iar Ioasaf a fost decapitat în 1536, la Constantinopol, mărturisind în public Taina Sfintei Treimi.

În aceeaşi mânăstire îl aflăm pe Sfântul Leontie, cel ce se trăgea din Argosul Peloponezului. Nu a părăsit mânăstirea timp de 60 de ani şi a fost dăruit de Dumnezeu cu multe harisme, iar după moartea lui, din moaştele sale a izvorât mir.

Sfântul Filotei a venit la Dionisiu după ce a fost la o mânăstire în Neapoli. Când a fost copil, a fost capturat de ismaeliţi. A fost eliberat din închisoare după ce a avut o vedenie cu Maica Domnului. Întâi a mers la o mânăstire în Neapoli. Apoi a plecat la Dionisiu şi s-a prefăcut a fi mut. Mai târziu a ieşit din mânăstire, ca să se trudească în isihie prin nevoinţe mai mult decât e posibil pentru un om. El a murit în alt loc de pe Munte. Prevăzând sfârşitul său, el le-a spus ucenicilor să nu-l îngroape, ci să-i arunce trupul în pădure. Acolo, un pescar a găsit capul lui strălucind şi l-a înapoiat ucenicilor, după cum i s-a spus de către sfânt să facă.

Încă trei sfinţi martiri fac parte dintre Sfinţii Dionisiatani: Hristofor, Ghenadie şi Iosif. Sfântul Hristofor a venit din Adrianopol. A plecat la Sfântul Munte după ce a fost circumcis cu forţa de către turci. Apoi, cu binecuvântarea mânăstirii, s-a întors acasă, a mărturisit credinţa şi a renunţat la înşelăciunea

lui Mahomed. A fost condamnat a fi decapitat acolo. Pe drum, spre execuţie, faţa lui strălucea şi el cânta «Hristos a Înviat». A murit a treia zi după Paşti. O lumină cerească a strălucit pe trupul său trei zile după moartea sa. Sfântul Ghenadie a fost decapitat în Constantinopol, iar Sfântul Iosif a fost spânzurat în Adrianopol.

Unul dintre sfinţii martiri de Cutlumuş este Ciprian din Agrafa. Turcii l-au martirizat prin decapitare în Fanar, la Constantinopol, în 1671.

În schitul ce ţine de Cutlumuş a trăit Sfântul Mucenic Gherasim, care a fost originar din Carpenisi. Când era copil s-a lepădat de credinţă, dar, câţiva ani mai târziu, s-a pocăit şi a plecat la Sfântul Munte şi a rămas sub ascultarea unui ieromonah numit Chiril. Apoi a plecat la Constantinopol, unde a devenit duhovnic şi martir pentru credinţă, fiind decapitat.

La Mânăstirea Pantocrator a înflorit Sfântul Ierarh Teonas. Găsim informaţii despre el în viaţa Sfântului Mucenic Iacov de la Iviron. Teonas, împreună cu alţii, l-au urmat pe Sfântul Iacov, când a plecat să propovăduiască în lume. După martiriul lui Iacov, Teonas a devenit părintele duhovnicesc al Mânăstirii Sfânta Anastasia din Galatista şi de acolo a devenit mitropolitul Salonicului. Iar acum, sfintele sale moaşte se află întregi în această mânăstire.

În Chilia Sfântului Vasile, din ţinutul Pantocrator, a trăit Sfântul Teofil, ale cărui moaşte sunt purtătoare de mir. În 1556, în timpul patriarhului Nifon, a fost trimis de Sinod în Egipt, ca să fie martor la mutarea minunată a muntelui Ntour Tag dintr-un loc în altul. În timpul patriarhului Pahomie, el a devenit secretarul Bisericii. Mai târziu, a mers la Muntele Athos şi a stat la Mânăstirea Vatoped, apoi la Mânăstirea Iviron, unde a copiat toate cărţile de slujbă. Apoi a cumpărat Chilia Sfântul Vasile, unde a dus o viaţă isihastă, până la plecarea lui la Domnul. El a poruncit ucenicilor săi să fie aruncat în pădure. Trupul său a rămas acolo 40 de zile, neatins. Apoi, protosul

Sfântului Munte şi episcopul de Ierissos au mutat moaştele de la Pantocrator la Chilia Sfântului Vasile. Totuşi, ei au lăsat mâna lui la mânăstire şi a fost aşezată în temelia bisericii. Ea a început să izvorască mir, spre slava lui Dumnezeu. Iar buna-mireasmă a acestui mir o mai simt uneori şi astăzi cei ce intră în biserica de acolo.

La Pantocrator, în Chilia Axion Esti, a înflorit minunatul monah sfânt cu calităţile lui David – răbdare, blândeţe şi smerenie –, care a avut privilegiul de a-l întâmpina pe Arhanghelul Gavriil, care i-a apărut sub chipul unui monah, şi l-a auzit cântând acest dulce imn al Născătoarei de Dumnezeu: «Cuvinese cu adevărat să te fericim pe tine, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fericită şi preanevinovată şi Maica Dumnezeului nostru...». Nu numai că l-a auzit pe el cântând, dar a şi vorbit cu el şi l-a văzut scriind pe o tăbliţă imnul pe care-l cânta. Şi de atunci, imnul ce o laudă pe Maica Domnului a devenit cunoscut în toată lumea. Icoana Născătoarei de Dumnezeu, în faţa căreia a cântat Arhanghelul, se află în biserica Protatonului, şi chilia unde el a cântat este numită Axion Esti, iar locul unde este chilia a fost numit Adein, care înseamnă «a cânta». Aceste lucruri au fost spuse de protosul Serafim, care a scris despre ele cu 250 de ani în urmă. Relatarea sa e păstrată în Chilia Axion Esti.

Două dintre sfintele şi marile mânăstiri, Xeropotamu şi Sfântul Pavel, au fost construite de sfântul ocrotitor al lor, Pavel, care a fost fiul împăratului Mihail Couropalatis, numit şi Ragave.

Mama lui a fost Procopia, fiica împăratului Nichifor Genikos. El s-a născut în anul 820 şi a fost făcut eunuc de regele Leontie Armeanul. S-a dedicat studiului, în care a excelat, şi a fost numit cel mai mare dintre filosofi. A scris şi a vorbit mult împotriva iconoclaştilor, cu mărturii din Scriptură şi din Sfinţii Părinţi. Din acest motiv a fost persecutat. După toate acestea, a părăsit lumea şi a plecat la Xeropotamu, o

mânăstire care fusese construită din donaţiile împărătesei Pulheria, dar care atunci era distrusă de arabi. Acolo s-a nevoit ca un înger, fiind călugărit de Cosma, un evlavios monah.

Odată, când bătrânul împărat Romanos s-a îmbolnăvit, Sfântul Pavel a mers la Constantinopol şi l-a vindecat de boală. În schimb, împăratul i-a dat o bucată din Sfânta Cruce şi fonduri cu care să reconstruiască Xeropotamu. Dar sfântul, fiindcă iubea isihia, a mers la poalele Athosului, unde a construit Mânăstirea Sfântul Gheorghe, folosind alte fonduri regale. Sfântul Gheorghe a devenit mai târziu Mânăstirea Sfântul Pavel. Aproape de moartea sa, faţa sfântului bărbat a strălucit ca soarele, ceea ce i-a făcut pe cei prezenţi să cadă cu faţa la pământ. El şi-a dat duhul lui Dumnezeu în timp ce-şi îndrepta ucenicii săi prin cuvinte folositoare pentru suflet.

La Zografu îl găsim pe Sfântul Cosma, un bulgar a cărui naştere a fost prezisă. El a părăsit lumea în taină şi a venit la Sfântul Munte în 1280. Satana, încercând să-l oprească a face acest lucru şi dorind să-l facă să se întoarcă în lume, a ridicat înaintea lui, pe mare, un perete de apă. Dar sfântul, prin rugăciune, l-a făcut să dispară. După ce a stat scurt timp în mânăstire, a fost tuns monah şi s-a rugat Născătoarei de Dumnezeu să-l conducă la mântuire. Privind la icoană, el a auzit o voce spunând: «Fiul meu şi Dumnezeul meu, călăuzeşte-l pe slujitorul meu la mântuire». Iar Hristos i-a răspuns Mamei Sale: «Lasă-l să părăsească mânăstirea şi să devină pustnic». Aşa că, plecând din mânăstire, a mers în împrejurimi ca să fie singur. Acolo s-a nevoit şi a primit darul înainte-vederii. El a văzut sufletul egumenului de la Hilandar chinuit de demoni, când se depărta în aer. Iar părinţilor de la Hilandar, care au ascuns ulcior pe drum, le-a spus că a intrat un şarpe în acesta şi, prin urmare, să se ferească a bea vin din el.

El e acelaşi sfânt părinte care a văzut-o pe Maica Domnului de sărbătoarea Bunei-Vestiri slujind în biserica şi trapeza Vatopedului. De asemenea, altădată, când dorea să mănânce

nişte peşte, un vultur a smuls unul de la un pescar numit Hristofor şi i l-a adus lui. Când viaţa i se apropia de sfârşit, Domnul i-a apărut şi i-a spus că va suferi mult de la diavoli şi că, după aceea, va pleca la Domnul. Şi, într-adevăr, stăpânul demonilor i-a apărut şi l-a bătut, lăsându-l aproape mort. Imediat după aceea a primit Sfintele Taine şi a plecat la Domnul.

Următoarea minune s-a întâmplat în ziua înmormântării sale. În timp ce toţi fraţii cântau rugăciunile de înmormântare, toate animalele s-au adunat împrejur, iar după înmormântare, înainte de a pleca, fiecare animal a plâns cu adevărat. Trupul său, când au încercat mai târziu să-l găsească, nu a fost găsit nicăieri.

De asemenea în Zografu se află şi cei 26 (deşi unii spun 24) de sfinţi mucenici care, după ce s-au închis în turnul mânăstirii, de unde au respins ereziile împăratului Mihail şi ale patriarhului Vecos, care erau de partea latinilor, au fost arşi de vii şi au primit cununa mucenicíei.

La mânăstirea Dohiariu, închinată Sfântului Nicolae, îl găsim pe de Dumnezeu insuflatul Eftimie, care a fost unchiul şi duhovnicul sfântului Neofit, care a zidit o parte din această mânăstire. Sfântul Eftimie, care a venit din oraşul Constantinopol, îl cunoştea pe marele părinte Atanasie de la Marea Lavră. El a fost primul ctitor al Mânăstirii Dohiariu, după ce a construit un metoc închinat Sfântului Nicolae în locul numit Dafni, unde a lucrat mierea virtuţii şi a liniştii împreună cu alţi fraţi. Deoarece, printre alte lucruri, arabii au prădat metocul Sfântul Nicolae şi au distrus o parte din el, sfântul a venit în acest loc, unde acum se află Mânăstirea Dohiariu, care pe atunci era aspru şi nepotrivit pentru locuit, dar care era foarte prielnic liniştirii. El a cumpărat acest loc de la Isaac, egumenul de atunci, şi cu mare efort şi greutate a construit câteva chilii şi o biserică închinată Sfântului Nicolae. În acest loc şi-a continuat cu sârguinţă nevoinţele. După aceasta, a venit nepotul lui şi a fost tuns monah, cu numele de Neofit. Sfântul Eftimie a trecut asupra lui supravegherea călugărilor şi a mânăstirii şi

apoi s-a retras, pentru mai multă liniște. A adormit în Domnul când era în jurul vârstei de 100 de ani.

Nepotul lui, Neofit, era fiul unui duce din timpul domniei lui Nichifor Fokas și Ioan Tsimiskes. El a fost iubit și respectat pentru smerenia și înțelepciunea sa, încât regele l-a numit primul său secretar. Mai târziu a plecat la Dohiariu, la unchiul său Eftimie, ca să fie monah, când unchiul său, care fusese egumen, a hotărât să se retragă pentru mai multă liniște. El a donat toți banii și bunurile sale mânăstirii, construind cu ei o biserică mai mare, un turn și o fortăreață. Astfel și el e considerat a fi ctitor al Mânăstirii Dohiariu. Arhanghelii i-au descoperit lui o comoară ascunsă. Mai târziu a devenit protosul Sfântului Munte, iar în cele din urmă și-a părăsit slujba ca să trăiască ca pustnic, unde a adormit în pace.

Dreptul Teofan a venit la Dohiariu din Ioanina și, ajungând la mari înălțimi de virtute, a devenit egumenul mânăstirii. Cu harul lui Dumnezeu el a făcut minuni. Schimba apa de mare în apă proaspătă; a liniștit marea agitată, când călătorea de la Constantinopol la Sfântul Munte. Chiar și după moartea lui s-au făcut multe minuni, atât în Mânăstirea Arhanghelilor, pe care a zidit-o în afara Veroiei, cât și în Schitul Sfântul Ioan Înaintemergătorul. El a vindecat un turc de lepră și un posedat a fost eliberat de duhurile rele; a pus la loc mâna dreaptă a unui ciung și a salvat orașul Nousa de ciumă. El a făcut și alte multe minuni, spre slava lui Dumnezeu și pentru dovedirea sfințeniei lui.

Sfântul martir Ghedeon a trăit în Mânăstirea Caracalu. El a venit din provincia Dimetriadou, unde a fost forțat să se lepede de credință. După aceea, cu pocăință a plecat la Sfântul Munte ca să devină monah. S-a întrecut pe sine însuși în luptele duhovnicești, dar mai presus de toate el dorea să fie martir pentru Hristos, așa că întâi a plecat la Velestino, apoi la Târnovo, unde cu bucurie și rugăciune a îndurat martiriul prin dezmembrare.

La Mânăstirea Filoteu îl găsim pe ierarhul Teodosie, fratele Sfântului Dionisie, care a fost întâi egumen la Filoteu, apoi mitropolit al Trapezuntei.

Alt părinte sfânt de la Filoteu a fost mucenicul Damian. Auzind o voce din cer care-i spunea: «Damiane, mergi mai departe pentru folosul unora», a plecat în lume, propovăduindu-L pe Hristos. Curând după aceea a fost trădat turcilor, care l-au luat în oraşul Larisa şi au încercat să-l spânzure. După ce n-au reuşit această execuţie, l-au ars de viu, în 1568.

De asemenea, în Filoteu îi aflăm pe Dometie şi pe Sfântul Simion, care a avut numai o rasă şi era mereu desculţ. A fost numit «Coureumenos», deoarece, când era în Lavra, şi-a tăiat părul şi i l-a dat unui frate care-l invidia. A continuat prin a fi egumen, dar a fost bătut de nişte monahi pe care i-a mustrat. După aceea a părăsit Sfântul Munte şi a plecat în ţinutul Zagora şi în oraşul Larisa a propovăduit cuvântul lui Dumnezeu. Trei ani a trăit pe muntele Flamurion, în aer liber, sub un copac. Acolo a construit Mânăstirea Sfânta Treime. A adormit în Domnul la Constantinopol, unde plecase în vizită. Moaştele sale au făcut multe minuni. Unul suferind de dropică a fost vindecat, şi până astăzi îi eliberează pe cei posedaţi de demoni şi alte boli, ca semn al faptelor sale bineplăcute înaintea lui Dumnezeu.

Dintr-un sat din Nafpactos a venit Cosma, ca să fie monah la Filoteu. El a devenit un mare martir şi este numit «întocmai cu Apostolii». Noi toţi cunoaştem viaţa lui, propovăduirea lui apostolică, minunile lui şi martiriul lui. De obicei îl numim Sfântul Cosma Etolitul.

La Mânăstirea Grigoriu îl găsim pe Sfântul Grigorie drept ctitor, despre care arată că a fost sihastru şi sfânt peştera sa păstrată până astăzi, în care Sfântul este prăznuit, după cum arată şi sfânta sa Icoană. Despre izbânzile vieţii sale sfinte, timpul, care distruge totul, nu ne-a lăsat nici o urmă; credem că a dispărut împreună cu întreaga mânăstire din pricina

incendiului care a izbucnit cândva acolo, după cum ne arată vechea mărturie pe care o avem.

La Mânăstirea Simonopetra, Sfântul Simeon Izvorâtorul de Mir este întemeietor. În viaţa lui isihastă a ajuns la asemenea înălţime, încât chiar s-a luptat cu diavolul, sub forma unui balaur, şi a biruit. În timpul unei nopţi de Crăciun a auzit-o pe Născătoarea de Dumnezeu sfătuindu-l să zidească o mânăstire pe stâncă. O stea strălucea deasupra locului la care se referea. Acolo a construit mânăstirea. Printre minunile pe care le-a făcut, una dintre cele mai cunoscute a fost salvarea ucenicului său de la o mare cădere, în timp ce era gonit de arabi. Sfântul Simeon a făcut ca braţul unuia dintre atacatori să fie paralizat şi ochii celorlalţi să fie orbiţi. După aceea, le-a redat arabilor sănătatea şi, ca urmare, ei au crezut, au fost botezaţi şi tunşi monahi. El a tămăduit-o pe fiica regelui sârb Ivan Uglieşa de posedare demonică. După moartea sa, moaştele sale au izvorât mir.

Mânăstirea Esfigmenu are ca întemeietor pe Atanasie cel Nou, care mai târziu a devenit patriarhul Constantinopolului. În Filocalia, Sfântul Grigorie Palama a inclus în discuţia sa «Despre isihaşti» ceva din viaţa sfântă a lui Atanasie, ca şi despre minunile petrecute după moartea lui.

Alţi doi martiri de la Esfigmenu au fost Agatanghel şi Timotei, amândoi ucişi de turci.

La schitul Esfigmenului, care mai este numit Samaria, şi-a făcut nevoinţele isihaste Sfântul Damian. El a fost prieten cu Cosma de la Zografu. Acest Damian, având poruncă să nu doarmă niciodată altundeva decât în chilia sa, s-a dovedit a fi într-adevăr un credincios păzitor al acestei porunci, după cum se vede din următoarea întâmplare.

Mergând el odată la un duhovnic care se afla lângă Mânăstirea Hilandar şi negăsindu-l pe acela, a aşteptat până ce s-a înserat. Rugându-l fraţii de acolo să rămână fiindcă se înnsera, iar vremea era ceţoasă şi ploioasă, acel om cu mărime

de suflet nu a rămas acolo, ci a plecat. Nemaiştiind unde se afla, din pricina ploii dese şi a întunericului adânc, a strigat: «Doamne Iisuse Hristoase, mântuieşte-mă pe mine că mă prăpădesc!». Şi, o, minune! Chiar în clipa în care striga, el s-a găsit nevătămat înaintea chiliei sale, căci a trimis Domnul pe îngerul Său şi l-a mântuit pe robul Său. Iar după moartea sa, atât de multă şi negrăită bună mireasmă a izvorât din mormântul celui de trei ori fericit, timp de 40 de zile, încât părinţii au simţit-o de jos, de la Mânăstirea Esfigmenu pe o distanţă de o milă şi mai bine, slăvindu-l pentru curăţia sa şi pentru viaţa sa cea bineplăcută Lui.

În schitul şi chilia de la Karies descoperim pe Sfântul Nectarie, care a murit în 1470, şi pe părintele său, Filotei. Aici a înflorit de asemenea Teofil, ierarhul Filadelfiei, cunoscut pentru înţelepciunea lui dumnezeiască. Atât Nectarie, cât şi Teofil au fost îndrumători ai Sfântului Grigorie Palama. Tot în Karies, împăratul Mihail şi patriarhul Ioan Vecos l-au ucis pe protos şi pe alţi sfinţi martiri.

Aceştia sunt sfinţii bărbaţi, binecunoscuţi nouă, care au înflorit pe Sfântul Munte. Sunt mulţi alţii care, deşi necunoscuţi acum, au fost ucişi de arabi şi de turci în multe mânăstiri înainte de cucerirea Constantinopolului. Şi încă şi alţii, fără nume şi necunoscuţi, au plăcut lui Dumnezeu în alte feluri şi au fost sfinţiţi, aşa de mulţi că, într-adevăr, dacă ar fi să-i număr, ar fi ca nisipul mării, după cum spune proorocul David (*Psalmul* 138, 18).

Acestea sunt turnurile arzătoare care înconjoară Sfântul Munte, după cum Marcu, ucenicul Sfântului Grigorie Sinaitul, a văzut într-o vedenie dumnezeiască. Aceasta este mulţimea de călugări ce stau cu îngerii şi arhanghelii în cerc în jurul Născătoarei de Dumnezeu, lăudând-o şi venerând-o, când ea stă în palatele de aur ridicate sus înspre Vigla, pe tronul de regină, cum e menţionat în biografia Sfântului Maxim Capsocalivitul.

Sfinţii sărbătoriţi astăzi dovedesc că profeţia Maicii Domnului, care spune că acest Munte se va numi sfânt, este adevărată. Aceşti bărbaţi sfinţi l-au sfinţit, l-au făcut o minune, l-au slăvit şi l-au făcut cunoscut în întreaga lume.

Astfel, aceşti părinţi şi sfinţi purtători de Dumnezeu, L-au slăvit pe El pe pământ prin viaţa lor – la fel ca cea a îngerilor – şi prin lucrările lor bune. Ei L-au iubit pe Dumnezeu şi ei au fost iubiţi de El în timpul vieţii pământeşti şi după aceea. Moaştele lor au izvorât mir şi mireasmă, şi Dumnezeu a făcut multe minuni prin ele, cu darurile cele veşnice, pe care le-a pregătit pentru cei credincioşi, care-L iubesc pe El, «pe care ochiul nu le-a văzut, nici urechea nu le-a auzit» (*I Corinteni* 2, 9).

Şi acum, împreună cu cetele îngerilor, ale patriarhilor, ale proorocilor şi ale apostolilor, sunt în ceruri în prezenţa lui Dumnezeu, iluminaţi de El, pe Care L-au iubit din toată inima, având o mai deplină cunoaştere a divinităţii Sale, pe care Sfântul Grigorie Teologul o numeşte Împărăţia Cerurilor.

Şi noi, nevrednicii moştenitori ai acestor părinţi sfinţi, în ce fel putem să fim plăcuţi lui Dumnezeu şi să primim dorita mântuire pentru care am părăsit lumea şi am venit la Sfântul Munte? Noi putem să-I plăcem lui Dumnezeu urmând exemplul lor, păstrând neclintite legile, regulile şi formele vieţii monastice, aşa cum au fost scrise şi lăsate nouă de aceşti sfinţi şi binecuvântaţi bărbaţi.

Fie ca toţi egumenii şi părinţii să-i imite pe sfinţi în smerenie şi supunere, să nu fie mândri în slujba lor, cum spune Sfântul Vasile, ca să nu fie condamnaţi. Cei din ascultare ar trebui să urmeze exemplul sfinţilor cu adevărată smerenie şi ascultare, păstrând îndatoririle ascultării, care potrivit părinţilor sunt următoarele:

— să nu-ţi ascunzi gândurile;

— să ai dragoste adevărată pentru părintele tău, în locul uneia prefăcute;

— să te încrezi în părintele tău cum te încrezi în Hristos;

— să spui întotdeauna adevărul;

— să-ţi tai complet voia, pentru că, potrivit Sfântului Vasile, «contradicţia arată voinţa proprie şi neascultarea».

Acestea le spunem tuturor, atât tineri cât şi bătrâni: să-i imităm pe ei în toate virtuţile, mai ales în sărăcie şi în feciorie, pentru că aceste două virtuţi sunt caracteristice monahilor, după cum spune Sfântul Maxim. Sărăcia ne obligă să nu avem dorinţe în plus, ci numai ceea ce este necesar pentru supravieţuire. Castitatea ne ajută să ne păzim cele cinci simţuri, mai ales pe cel al vederii, deoarece, prin aceasta, sufletul poate muri (*Ieremia* 9, 20). Suntem ajutaţi mai ales de rugăciunea neîncetată a lui Iisus. Rostind numele preţios al Domnului, noi putem ţine departe gândurile hulitoare cu care diavolul ne atacă, după cum spunea Sfântul Ioan Scărarul: «Loveşte pe vrăjmaşi cu numele lui Iisus».

Deci, să ne împlinim ascultarea, dar să nu neglijăm rugăciunea minţii, deoarece această rugăciune e principala îndatorire a monahului.

Noi, pe Sfântul Munte, trebuie să respectăm renumele şi să luptăm pentru virtute. Sfântul Munte înseamnă un loc al sfinţeniei şi curăţiei, unde pământul e udat cu lacrimile, sudoarea şi sângele a mii de sfinţi părinţi. Sfântul Munte este atelierul virtuţii şi al lucrărilor bune.

Să ne amintim mereu motivul pentru care am plecat din lume şi am venit aici: ca să fim plăcuţi lui Dumnezeu şi să ne mântuim, după cum şi-a amintit lui şi Sfântul Arsenie, când a spus: «Arsenie, de ce-ai plecat din lume?». Amintindu-ne nouă înşine, ne vom opri să cădem în nepăsare.

Deci, să fim cu trezvie noi, care suntem în raiul Maicii Domnului. Ca şi în raiul de la început, unde a fost Pomul Vieţii şi al cunoaşterii binelui şi răului, în acelaşi fel este aici viaţa şi moartea. După cum şarpele i-a înşelat pe strămoşi, la fel diavolul caută acum în orice moment să ne înşele, folosind plăcerile trupeşti, ca să ne ducă la moarte. Să ne gândim că

nu suntem în siguranţă spunând că suntem în acest liman şi deci nu ne e frică. Un naufragiu se poate întâmpla chiar şi în port, lucru care e de râs, dar adevărat. Dacă am fi în pericol de a ne afunda în timp ce am naviga pe marea lumii, cel puţin n-ar fi ridicol. Dar să ne lăsăm a fi puşi în pericol în limanul pocăinţei, este într-adevăr de râs, demn de a ne ridiculiza. De aceea a spus Sfântul Vasile cel Mare: «Mulţi au fost expuşi în larg vânturilor şi furtunilor, dar au fost salvaţi, în timp ce alţii, care au fost în port, dar au fost neglijenţi, s-au cufundat în adâncul mării împreună cu vasul». Şi în altă parte spune: «Sunt mulţi care încep viaţa călugărească, dar puţini care o termină cu vrednicie».

Mai presus de toate trebuie să urmăm exemplul acestor oameni sfinţi, în ospitalitate şi milostenie, ca Domnul să binecuvinteze din belşug mânăstirile athonite, cum a făcut cu strămoşii noştri de aici.

În una dintre mânăstiri era odată un egumen foarte ospitalier şi milostiv. Cu cât dădea mai mult la săraci, cu atât era mai mare binecuvântarea lui Dumnezeu asupra mânăstirii. După moartea sa a fost înlocuit de altul, care nu practica milostenia. El i-a lipsit pe săraci şi vizitatori de ospitalitatea mânăstirii. Şi călugării erau aşa de săraci, că de-abia aveau destulă mâncare. Într-o zi, un bătrân a venit la poarta mânăstirii, unul care era foarte cuvios la înfăţişare. I-a cerut portarului să-i dea voie să intre, ceea ce portarul a permis, dar în taină. El i-a spus străinului:

– Nu te minuna, om bun, că nu am grijă de tine cum ar trebui. Mânăstirea noastră a fost înstărită, dar acum de-abia putem oferi ospitalitate cuiva.

Atunci bătrânul i-a spus:

– Sunt doi fraţi care au fost daţi afară din mânăstire. Dacă nu se vor întoarce, această mânăstire nu va spori niciodată. Unul dintre fraţii scoşi se numeşte «Dă», iar celălalt «Vei primi».

Şi imediat după ce a spus acestea, a dispărut. Imediat portarul a povestit vedenia egumenului şi tuturor fraţilor. Au început să ofere ospitalitate din nou tuturor, după cum făcuse în trecut. Şi imediat mânăstirea a primit din nou binecuvântările de care se bucurase înainte.

De vom urma aceste lucruri, părinţii pe care-i sărbătorim astăzi vor mijloci pentru viaţa noastră prezentă şi viitoare şi putem, cu adevărat, să fim mândri că suntem fiii lor, iar ei să poată fi mândri că sunt părinţii noştri. Aminteşte-ţi ce le-a spus Domnul evreilor: «Dacă aţi fi fiii lui Avraam, aţi face faptele lui Avraam» (*Ioan* 8, 39). Dacă vom face aceste lucruri şi vom rămâne în pocăinţă până la moartea noastră în acest loc sfânt, vom avea, de asemenea, ca ajutor neînfrânat pe Doamna şi Apărătoarea Sfântului Munte, Născătoarea de Dumnezeu, care ne va duce la Fiul ei şi va cere de la El iertarea păcatelor noastre, după cum a promis ea, care este adevărata Maică a lui Dumnezeu.

Binecuvântaţi părinţi duhovnici, sfinţi martiri şi de minuni făcători, care aţi trăit pe Sfântul Munte, voi, cei care după Maica Domnului sunteţi ocrotitorii noştri, care l-aţi învins pe satana încă fiind în trupuri; voi, care sunteţi mândria şi slava tuturor aghioriţilor; voi, care staţi înaintea Născătoarei de Dumnezeu, Împărăteasa Cerului, primiţi această laudă oferită vouă de întreaga obşte a Sfântului Munte, precum Domnul a primit cei doi bani ai văduvei. Şi această sărbătoare comună în cinstea voastră, oferită de noi toţi, primiţi-o ca pe o tămâiere înaintea voastră.

Ce altceva putem să facem ca să ne arătăm recunoştinţa faţă de binefăcătorii noştri? Mărturisim că nu suntem vrednici, din cauza păcatelor noastre, să trăim în acest loc şi să ne numim fraţii voştri. Dar voi nu refuzaţi să fiţi părinţii noştri, şi îndrăznim să vă chemăm ca să ne întăriţi, ca să putem urma viaţa voastră şi faptele, atât cât e cu putinţă. Şi vă rugăm ca din casele cereşti să priviţi asupra noastră şi să ne ocrotiţi, pe noi şi aşezămintele noastre monahale, de tot răul şi să ne

ajutaţi să devenim vrednici de fericirea cerească de care vă bucuraţi.

Ştim că cerem mult, dar noi fiii cu voi părinţii, noi turma cu voi păstorii, noi ucenicii cu voi învăţătorii, să putem spune: «Iată noi şi fiii pe care ni i-ai dat, Doamne». A Căruia este puterea şi slava în vecii vecilor. Amin.

("Patericul Athonit" (traducere din greceşte), Editura Buna Vestire, Bacău, 2000)

MONAHISMUL ATHONIT ASTĂZI

Ieromonah Macarie Simonopetridis

La începuturile istoriei Sfântului Munte (avem puţine informaţii asupra originilor monahismului athonit), ţinând cont de cele ce ştim, primii monahi care au vieţuit aici – înainte de venirea Sfântului Atanasie şi de întemeierea monahismului cenobitic – erau eremiţi care trăiau într-o formă mai mult sau mai puţin organizată. Ştim însă că în epoca Sfântului Atanasie existau deja mânăstiri organizate, cu o anumită organizare centrală: un *protos* la Caries, o biserică centrală, o organizare a Sinaxei – toate aceste lucruri existau înaintea Sfântului Atanasie. Deci aceasta înseamnă că exista un monahism nu doar cu eremiţi dispersaţi, ci şi cu mănăstiri, care nu erau mari mânăstiri imperiale, ca cea întemeiată de Sfântul Atanasie, însă deja era vorba de mânăstiri organizate. Exista mai ales, în exteriorul Muntelui Athos, o mare şi foarte veche mănăstire, care avea proprietăţi în Muntele Athos, şi aceasta a creat dificultăţi şi tensiuni – cum ne arată arhivele pe care le deţinem.

Deci monahismul athonit înainte de secolul al X-lea exista deja – chiar dacă n-a lăsat prea multe urme istorice concrete – sub forma a două dimensiuni, una eremitică, iar alta, să-i spunem cenobitică – căci nu se ştie exact ce formă

de cenobium era. Ceea ce istoricii presupun este că monahismul athonit a început cu adevărat în perioada iconoclasmului: se presupune că monahii din regiunile centrale ale Imperiului s-au refugiat aici pentru a scăpa de persecuţiile iconoclaste, tot aşa după cum o parte a monahilor din Asia Mică au plecat şi ei spre sudul Italiei în aceeaşi epocă. Putem vorbi deci de o primă extensiune a monahismului athonit, sub forma care exista atunci în Muntele Olimp al Bitiniei, adică sub forma lavrelor eremitice, a grupurilor de eremiţi. Primele dovezi scrise asupra unor monahi care au vieţuit pe Muntele Athos sunt câteva vieţi de sfinţi de la sfârşitul secolului al VIII-lea şi din secolul al IX-lea, începând cu Sfântul Eftimie cel Tânăr. Sfântul Eftimie cel Tânăr era exact acest tip de monah, care venea din Olimpul Bitiniei, şi care a avut această experienţă a monahismului eremitic, dar fiind şi prezent în mănăstire, şi care şi-a petrecut viaţa între mânăstirea care se afla la Salonic (Peninsula Chalcidică) şi Muntele Athos, unde venea pentru a practica mai intens asceza. Deci Muntele Athos era un loc de retragere isihastă, dar cu un anumit număr de mânăstiri deja existente.

Atunci când Sfântul Atanasie a întemeiat marea mănăstire Lavra – cu ajutorul împăratului bizantin Nichifor Focas – el a întâmpinat rezistenţa monahilor ce trăiau pe Muntele Athos, care se temeau că Sfântul Atanasie le bulversează tradiţiile şi obiceiurile de viaţă aducând un monahism foarte organizat.

Deci evenimentul istoric fundamental al întemeierii mânăstirii Marea Lavră nu reprezintă naşterea monahismului la Muntele Athos, ci importarea în Muntele Athos a monahismului studit, un monahism foarte organizat şi strict cenobitic. Şi cum acest tip de monahism presupunea importante lucrări de construcţie, cu mulţi bani, cu multă mişcare, cu multe legături cu persoanele importante de la Curte şi cu împăratul însuşi, de asemenea, cu importarea anumitor tehnologii – tocmai

Sfântul Atanasie este cel care a introdus anumite elemente tehnice în viaţa monahului, pentru a i-o uşura – şi toate acestea i-au neliniştit pe ceilalţi monahi athoniţi, care se temeau că Sfântul Atanasie va bulversa viaţa; astfel, ei s-au plâns împăratului. Până la urmă, Sfântul Atanasie a avut câştig de cauză, însă s-a creat dintru început o tensiune între monahismul cenobitic strict şi monahismul tradiţional athonit, isihast. Şi se poate spune că această tensiune a constituit, în fapt, o relaţie dialetică pe tot parcursul istoriei Muntelui Athos: doi poli distincţi care erau adesea în opoziţie, dar care au evoluat în mod progresiv până la fuziune, până la sinteză. Deci această relativă sinteză la care asistăm astăzi pe Sfântul Munte era în fapt rezultatul unui foarte lung proces de asimilare şi de raport între dimensiunea isihastă şi cea cenobită a vieţii monastice athonite, care există dintotdeauna la Muntele Athos.

În Lavra Sfântului Atanasie Athonitul, care într-o primă fază a importat monahismul Studionului, a avut loc sinteza tipicon-ului liturgic pe care-l avem până astăzi în Biserica Ortodoxă din toată lumea, şi care se numeşte noua sinteză savaito-studită. Aşadar, în Lavra Sfântului Atanasie s-au introdus elemente din tipicon-ul Sfântului Sava în tipicon-ul mânăstirii Sfântului Atanasie; mai apoi acest din urmă tipicon a fost difuzat la Constantinopol şi în întreaga Ortodoxie. Aşadar, tipicon-ul zis "al Sfântului Sava", pe care îl avem astăzi în toată Biserica Ortodoxă ca regulă a slujbelor bisericeşti, este de fapt tipicon-ul athonit, mai mult sau mai puţin modificat în funcţie de loc. Dar această sinteză, care a avut loc la Muntele Athos, nu priveşte doar rânduiala liturgică, ci şi spiritul şi organizarea monahismului. Cenobitismului studit strict, Sfântul Atanasie i-a adăugat elemente ce veneau din tradiţia palestiniană, care a avut întotdeauna <lavre>. Din acest motiv, Sfântul Atanasie şi-a numit în mod simbolic lavra sa cu numele de Lavra, după <lavrele> palestiniene.

Când Sfântul Atanasie a introdus monahismul cenobitic în Muntele Athos, el însuşi era isihast – viaţa lui dovedeşte că a avut o lungă experienţă de viaţă solitară, eremitică – şi doar forţat de împărat el a întemeiat o mănăstire cenobitică, însă având tot timpul grijă de a păstra o dimensiune isihastă în chiar viaţa cenobitică. Chiar şi în testamentul să, Sfântul Atanasie prevedea ca în lavra sa, Marea Lavră, şi în dependinţele ei să se găsească cel puţin cinci eremiţi: "Vreau ca în mânăstirea Marea Lavră să fie cinci eremiţi – şi slavă lui Dumnezeu dacă se vor găsi cinci!". Adică să fie adevăraţi eremiţi, care să trăiască în dependenţă organică cu mănăstirea, care să aibă o viaţă ascetică şi isihastă intensă, dar, repet, care să fie în relaţie organică cu monahismul cenobitic.

Pe fundamentul dat de Sfântul Atanasie s-au organizat mai târziu alte mânăstiri din Muntele Athos, ca Ivironul, dar, evident, pe măsură ce istoria a evoluat, din ce în ce mai mult marile mânăstiri athonite s-au organizat ca mari mânăstiri cenobitice, având în dependenţa lor eremiţi sau chili, care erau unele din <mănăstirile> de altă dată, uneori chiar anterioare întemeierii Marii Lavra, şi care s-au transformat treptat în ceea ce numim astăzi "chilii" sau "schituri", dar care fuseseră iniţial vechi mănăstiri. În secolul al XII-lea existau în Sfântul Munte 300 de mănăstiri, nu doar cele 20 pe care le cunoaştem astăzi. Şi fiecare din acestea avea chiar o identitae juridică, dar au fost încetul cu încetul asimilate de către cele 20 de mari mânăstiri şi transformate în mari chili.

Situaţia pe care o găsim astăzi este că Muntele Athos e împărţit între 20 de mari mănăstiri, care sunt în mod normal mânăstiri cenobite, şi toate celelalte aşezăminte monastice – schituri, chilii, colibe eremitice – depind juridic de una din cele 20 mari mânăstiri cenobitice.

La origine, această instituire însemna că toţi monahii vieţuitori ai Muntelui Athos depindeau în mod necesar, atât material cât şi spiritual, de una din mănăstirile cenobitice.

Dar o dată cu fenomenul idioritmiei, care s-a dezvoltat în timpul epocii turceşti, s-a produs o slăbire a controlului spiritual şi material pe care-l exercitau mănăstirile asupra dependinţelor lor, şi s-au creat aşa numitele "schituri idioritmice". Nu doar mănăstirile au devenit idioritmice, ci şi schiturile şi-au luat o independenţă faţă de mănăstire. Deci astăzi ceea ce numim "schituri" sunt doar formal, juridic dependente de o mănăstire, dar în fapt, practic, sunt autonome.

Criza vocaţiei monastice

Altădată (şi astăzi după regulile de instituire şi deci de o manieră formală) orice monah eremit ce vieţuia la Muntele Athos, fie că era într-un chelion, fie că era într-o cathismă, fie că era într-un schit, depindea în mod necesar de unul din egumenii uneia dintre mănăstiri. Dar fenomenul idioritmiei în marile mănăstiri, unde a existat o scădere a controlului unităţii în conducerea mănăstirilor, a făcut să apară independenţa schiturilor.

Aceasta era starea pe care a găsit-o aici noua generaţie care a venit în epoca de rearticulare, în 1963, anul sărbătoririi mileniului Muntelui Athos.

Momentul sărbătoririi mileniului întemeierii Muntelui Athos a prilejuit mari festivităţi – toţi patriarhii ortodocşi au venit –, dar s-a constatat că exista un asemenea declin al vieţii monastice la Muntele Athos, încât se asistă în fapt la îngropăciunea Muntelui Athos. Existau deja previziuni, din partea responsabililor politici, de a transforma mănăstirile în hoteluri, de a face şosele asfaltate la standarde europene, de a transforma Muntele Athos într-un soi de muzeu bizantin şi de a-i concentra pe toţi monahii în una sau două mănăstiri, restul mânăstirilor urmând a fi transformate în muzee.

Era o mişcare datorată mai multor raţiuni, dintre care raţiunea principală era o absenţă a vocaţiilor monastice şi deci o îmbătrânire a populaţiei monastice, cea mai mare parte a mânăstirilor nemaiavând vreo recrutare de la cel de-al doilea război mondial. Chiar mânăstirea noastră, Simonopetra, până în momentul în care monahii noştri au venit de la Meteora, nu a mai primit noi monahi. Timp de patruzeci de ani nu au existat noi tunderi monahale.

Pe lângă această îmbătrânire a populaţiei monastice există şi un soi de slăbire a spiritului monastic, datorată urmărilor idioritmiei (în timpul epocii turceşti, practic, toate mânăstirile au trecut prin situaţia de a fi mânăstiri idioritmice).

Starea, situaţia monahismului athonit era disperată şi părea fără soluţie.

Declinul nu a fost continuu. Acest declin a început cu cel de-al doilea război mondial.

În secolul trecut a existat un foarte mare elan al vieţii monastice, foarte bogată. De asemenea, şi la începutul secolului nostru, mai ales din partea monahilor ruşi (şi români şi sârbi, dar mai ales ruşi). Jumătate din monahii Muntelui Athos erau ruşii: 2000 de monahi la Sfântul Pantelimon, 800 de monahi la Sarai, 300 de monahi la Profetul Ilie. Această masivă prezenţă rusească a creat tensiuni etnice încă din secolul trecut, dar mai ales la începutul secolului nostru – certuri cu mânăstirile greceşti etc. –, făcând ca populaţia athonită să fie împărţită între cele două <clanuri>.

Mânăstirile greceşti au suferit la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru de o criză a vocaţiilor monastice. Dar, mai ales cu anii 1921-1922, ele au avut o mare afluenţă de monahi ce veneau din Asia Mică, refugiaţi greci ai expulzărilor făcute de turci în Asia Mică (aşa zisele "schimburi de populaţie"). Mulţi dintre aceştia s-au trezit în acei ani dezrădăcinaţi, fără familii, orfani. Mânăstirile athonite au primit

atunci mulţi orfani, care mai târziu au devenit monahi. Aceasta a provocat o importantă creşte a populaţiei monastice, care însă n-a fost întotdeauna pentru motive cu adevărat monastice, ci adesea pentru motivaţii, ca să spun aşa, sociale.

Dar momentul de criză a fost al doilea război mondial şi anii ce i-au urmat. După război, Grecia s-a aflat într-un război civil ce a durat până în 1947, cu multe tensiuni şi probleme; iar după războiul civil a urmat plecarea în străinătate (Germania, S.U.A., Franţa – dar mai ales Germania) a multor greci care nu mai puteau sau nu mai vroiau să trăiască în Grecia. Astfel, vocaţiile monastice s-au redus la minim.

Dar nu numai din cauza acestor masive emigrări, ci şi datorită ideologiei religioase care s-a creat în anumite medii ecleziastice, care era străină sau chiar opusă monahismului. S-au dezvoltat în această epocă cu putere fraternităţile laice, apărute în Grecia la începutul secolului, fraternităţi de tip pietist, create după prototipul de viaţă spirituală occidentală şi care erau pe faţă opuse monahismului.

Muntele Athos, datorită mişcării de inerţie, conţinuă să aibă ceva monahi. Însă monahismul în Grecia fusese complet decapitat încă din secolul trecut. Numai Muntele Athos rezistase la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru. În Biserica Greciei monahismul nu mai era demult încurajat, ba chiar se lupta împotriva lui.

Reînvierea monahismului

Reînvierea s-a produs în anii '70 şi s-a datorat mai multor factori. Am putea spune că au fost trei factori principali – în măsura în care ar putea fi implicaţi. Explicaţia principală pe care noi o dăm este că noi considerăm aceasta ca pe o minune a Maicii Domnului – cred că e, în fapt, prima explicaţie. Însă putem înţelege cum s-au petrecut lucrurile şi de o

manieră, să zicem, umană. După cum spuneam, între anii 1963 şi 1968 se considera că monahismul nu mai are niciun viitor – în Grecia şi în Ortodoxie în general – şi că ar trebui găsite acum noi forme de spiritualitate.

Primul factor este mişcarea de reînviere a studiilor patristice, mişcare începută în Biserica Occidentală, deci în Biserica Catolică, înainte de război, dar mai ales după război, cu reeditarea ediţiilor patristice şi liturgice, ca pregătire pentru Consiliul II Vatican, şi care a avut efecte şi în Ortodoxie, pentru că un anumit număr de teologi greci au studiat în Franţa, Anglia, Italia – dar mai ales Franţa – şi au fost influenţaţi de această renaştere, de această reînviere patristică ce exista în Biserica Catolică, sau au fost influenţaţi de prezentarea spiritualităţii şi teologiei ortodoxe, aşa cum a fost ea făcută de emigraţia rusă în Occident. Deci aceşti teologi greci şi-au regăsit propriile lor izvoare patristice graţie contactului cu aceste două surse de reînviere care se numesc: emigraţia rusă şi reînvierea patristică catolică. Aceasta a fost, cred eu, misiunea de fond, poate nu cu efecte imediate, dar o mişcare de fond.

Al doilea factor a fost prezenţa pe Sfântul Munte a unor personalităţi spirituale, duhovniceşti, care nu au lipsit niciodată în toată istoria Muntelui Athos, părinţii duhovniceşti şi oameni ai lui Dumnezeu, care au experienţa rugăciunii şi a vieţii ascetice. Aceşti oameni nu au lipsit niciodată din Sfântul Munte, atât doar că providenţa divină face, în funcţie de epocă, ca ei să apară de o manieră mai mult sau mai puţin evidentă. O tradiţie în Sfântul Munte zice că pe pantele abrupte ale Muntelui trăiesc şapte asceţi complet goi şi când unul moare, un altul vine şi îi ia locul. Este o tradiţie cu o semnificaţie în primul rând simbolică, arătând permanenţa experienţei harismatice a Duhului Sfânt pe Muntele Athos. Şi putem constata că chiar în epocile de mare declin ale istoriei Muntelui Athos a existat întotdeauna o sămânţă pe care providenţa divină a făcut-o întotdeauna să răsară în epoca în care era convenabil.

Începând cu anii 1968 au început să apară semințe pregătite în taina chiliilor pustnicilor, fără niciun fel de program sau intenție, ci pur și simplu prin harul lui Dumnezeu. E vorba mai cu seamă de prezența părintelui Iosif Isihastul, care a fost unul dintre numeroșii monahi care au trăit o viață ascetică foarte discretă, și care, fără măcar să aibă un adevărat îndrumător, a regăsit din propria-i experiență firul tradiției isihaste. În jurul lui s-a adunat un număr de ucenici cu care a viețuit în mai multe locuri din <deșertul> Muntelui Athos. După moartea părintelui Iosif, discipolii lui s-au risipit în tot Sfântul Munte, adunând și ei în jurul lor un număr de ucenici și, încetul cu încetul, de aici a ieșit o mișcare ce a devenit tot mai amplă. Deci această comunitate a ucenicilor părintelui Iosif a creat comunități care au devenit mânăstiri, intrând în mânăstiri cenobitice. Dar, lucru foarte important, acestea s-au petrecut de o manieră cu totul spontană, fără nici un fel de program. Și putem astăzi vedea cum a lucrat providența lui Dumnezeu cu comunitatea Părintelui Iosif Isihastul, dar și cu alte comunități sau personalități harismatice, ca Părintele Paisie, pe care providența lui Dumnezeu le-a făcut să apară într-un moment de criză.

Cel de-al treilea factor a fost venirea pe Sfântul Munte a unor comunități de monahi care se formaseră deja, care se constituiseră deja – fie și numai de o manieră elementară – în interiorul Muntelui Athos, în alte mânăstiri. Influențate exact de această reîntoarcere la izvoarele patristice ortodoxe, de care am vorbit mai sus, și având adesea o solidă formație intelectuală, aceste comunități vroiau să regăsească în practică aceste izvoare ale tradiției monastice, dar constatând că această viață monastică este dificil de trăit în lume – pe de-o parte, datorită opoziției mediilor ecleziastice și, pe de altă parte, datorită situației materiale a mânăstirilor – s-au decis să vină să trăiască pe Sfântul Munte. Este și cazul comunității noastre, constituită de o manieră organizată la Meteora și care

am venit la Simonopetra în 1973. Dar noi am fost precedaţi de o altă comunitate, prima ce s-a transformat la Sfântul Munte, din oameni ce veneau din afară: comunitatea Părintelui Vasile, acum egumen la Iviron, care, deşi nu avea discipoli în exterior, a fost totuşi primul care a venit, exact din acest mediu intelectual influenţat de reînvierea patristică, şi a cărui instalare la Muntele Athos a fost privită ca ceva extraordinar, ca ceva straniu la momentul acela.

Nu erau decât 2 sau 3. Dar erau intelectuali veniţi la Muntele Athos, spre a trăi în tradiţia monastică athonită. Au intrat imediat în legătură cu Părintele Paisie şi s-au stabilit mai întâi la schitul Ivironului, iar mai târziu au preluat mănăstirea Stavronichita. Ei au venit deci în 1968.

Tot în acei ani, egumenul nostru a început să viziteze Muntele Athos, să frecventeze părinţii duhovniceşti athoniţi.Era o maturaţie care se făcea, e drept, încă de o manieră foarte embrionară. Şi când comunitatea noastră, care era mult mai organizată ca cea a Părintelui Vasile, a venit de la Meteora, ei bine, atunci toate mânăstirile doreau să vină la ele, căci toate mânăstirile aveau nevoie de monahi. În final, ei au ales Simonopetra.

Câteva luni mai târziu ei au deschis drum comunităţii Părintelui Gheorghe, care este acum egumen la Grigoriu, care era profesor la Universitate şi care a devenit monah. El a început cu o comunitate monastică prin împrejurimile Atenei, a constatat şi el dificultăţile vieţii monastice în lume şi s-a decis să încerce să vină la Muntele Athos. Atunci, comunitatea noastră, şi ea numai de câteva luni instalată la Simonopetra, i-a invitat să vină, şi, după câteva săptămâni de împreunăvieţuire aici, cu noi, s-au instalat la Grigoriu, în mânăstirea vecină. Erau vreo 15 atunci; acum mânăstirea Grigoriu are cel mai mare număr de vieţuitori în Muntele Athos, vreo 90.

Apoi, câţiva ani mai târziu, a venit din Patmos comunitatea Părintelui Grigorie, care s-a stabilit la Dohiariu.

A urmat comunitatea Părintelui Alexie de la Xenofon.

Deci această venire <brutală> a unor comunităţi bine organizate din afara Sfântului Munte, care au adus cu ele un puternic spirit cenobitic, a accelerat mişcarea, deja favorizată de reînvierea, de schimbarea de atitudine din mediile teologice şi ecleziastice greceşti, care au început să ţină cont de ea din ce în ce mai mult. Şi e o mişcare ce nu încetează să crească până astăzi. Ea consideră că identitatea ortodoxă a fost deformată de influenţele occidentale şi că trebuie ca ea să-şi găsească propria-i identitate. Interesant e că, în fapt, mişcarea venea de la emigraţia rusă din Occident, şi din Occident revenea în Grecia. Şi prin această mişcare, teologii greci i-au regăsit pe Părinţi. În Grecia acelei epoci nu se mai citeau Sfinţii Părinţi. Erau preferaţi teologii germani.

4. ROLUL ATHOSULUI ÎN ORTODOXIE

MISIUNEA ATHOSULUI ÎN ORTODOXIE

Veniamin Pocitan

Muntele şi marea au impresionat pe om în chip deosebit în toate timpurile. De aceea, şi călugării au ales Athonul, care este înconjurat în cea mai mare parte a lui de mare, şi l-au destinat ca loc de aşezare monahală.

Mulţi dintre creştinii evlavioşi ai timpurilor vechi, împinşi de dorinţa de a duce o viaţă pustnicească, un trai liniştit, ferit de zgomotul şi tentaţiile lumii, s-au retras în locuri singuratice, în ascunzişurile tainice ale munţilor, oaze de întărire a credinţei, de meditaţie şi reculegere sufletească.

Athoniţii au format un centru mare, atrăgând atenţia lumii creştine prin chipul lor de organizare aparte, într-o republică duhovnicească. Aici, fiecare se supune voii superiorului său. Toţi muncesc. Toţi se roagă. Nimeni nu ştie de alte petreceri decât petrecerea în priveghere, muncă, rugăciune şi meditaţie.

Călugării n-au ceasuri de odihnă nici în timpul nopţii, căci glasul răsunător al clopotelor îi cheamă la priveghere, ţinându-i treji. Şi chiar când aţipesc câte puţin, pentru liniştirea trupului, se aşază pe o rogojină şi adeseori cu capul pe o piatră, pe o scândură sau pe pământul gol. Practicanţi ai înfrânării şi ai vieţii simple, ei dispreţuiesc luxul, bogăţia şi vanitatea lumii acesteia. Ostenindu-se, vieţuiesc în post riguros şi în rugăciune fără contenire.

Din pilda cucernică a vieţii lor, s-a revărsat în omenire acel izvor bogat de "apă săltătoare", răsad de credinţă statornică şi de caldă evlavie pentru întrega Biserică a lui Iisus Hristos.

Iubitori de ştiinţe şi arte, pe care le cultivă în modestia chiliilor lor, scriitori de manuscrise artistic înflorite, osârdnici păstrători de documente vechi, care până astăzi fac obiectul preocupărilor şi admiraţia savanţilor, Muntele Athos este tezaurul cel mai preţios de cărţi vechi, manuscrise şi obiecte de artă din întreaga Biserică.

Pe lângă acestea, călugării athoniţi ne-au dat exemplu de răbdare şi supunere desăvârşită, cu "tăierea voii". Locuitori ai pustiei, modeşti şi osârdnici admiratori ai naturii, prin care se proslăveşte măreţia şi atotputernicia Ziditorului, ei ne-au dat pildă că omul poate trăi o viaţă sobră, fără a se hrăni cu carne şi îmbuiba cu de toate. Ba, încă, viaţa lor este mult mai uşoară, mai descătuşată de pământ, neîngreunată de îngrăşarea trupului, şi mult mai lungă, liniştită şi plină de roade duhovniceşti.

Stâlpi neclintiţi ai Ortodoxiei au fost călugării athoniţi, care au luptat cu bărbăţie în vremea prigonirii sfintelor icoane şi a năvălirii barbarilor, răbdând bătăi şi chinuri îngrozitoare, iar din trupurile lor s-a format cel mai bogat tezaur de sfinte moaşte ale mucenicilor. Cutezăm a spune că, prin răbdarea, înţelepciunea şi felul lor de vieţuire, au impus respect, cinstire şi admiraţie chiar şi păgânilor.

Mai adăugăm că Muntele Athos, de prin secolul al XI-lea, a început a fi pepiniera de unde s-au recrutat prepoziţi şi ierarhi bisericeşti în tot răsăritul ortodox grecesc. Arhierei de toate gradele, până la patriarhi, vestiţi prin cuvioşia şi sfinţenia vieţii lor, au ieşit din şcoala practică a mânăstirilor Athonului. Alţii, scoşi din scaune prin intrigi şi prigoniri politice de tot soiul, au aflat refugiul tot aici, în liniştea Sfântului Munte al Athonului.

Mulţi dintre dânşii, urmând poruncii Mântuitorului dată Sfinţilor Apostoli: "Mergând, învăţaţi toate neamurile" (Matei 28, 19), au ieşit din Sfântul Munte şi, cutreierând lumea întreagă, au răspândit pretutindeni sentimentele de credinţă, de cuvioşie şi pietate în sufletele credincioşilor simpli, a boierilor şi chiar a voievozilor, cărora le-au dat impuls şi i-au îndrumat la înălţarea, împodobirea şi înzestrarea atâtor biserici, mânăstiri, spitale, azile şi alte aşezăminte creştineşti de milă şi binefacere.

E destul să amintim că Nicodim, întemeietorul primelor mânăstiri din ţările noastre era un athonit. Mitropolitul Nifon (1503-1505), organizatorul Bisericii Ţării Româneşti, ieşise tot din şcoala vestită a Athonului, iar după retragerea sa din scaun s-a întors iarăşi la Athos (în mânăstirea Dionisiu), unde a rămas până şi-a dat obştescul sfârşit, cinstindu-se şi socotindu-se ca sfânt de Biserica ortodoxă întreagă. Mai târziu, Paisie Velicicovschi, rus de origine, tot la Athos (în mânăstirea Pantocrator) îşi desăvârşeşte cunoştinţa limbii greceşti, se deprinde în disciplina aspră a vieţii călugăreşti şi în spiritul de muncă stăruitoare. Venind în ţările noastre, a reorganizat şi îmbunătăţit viaţa călugărească în Moldova, dând însuşi pildă de muncă, răbdare, de viaţă cucernică şi fără de prihană.

Roadele misiunii călugărilor athoniţi se văd în toate părţile Ortodoxiei. Se văd şi în ţările noastre cu prisosinţă. Venind la noi, s-au ostenit cu râvnă neîntrecută pentru întemeierea de mânăstiri şi schituri, care sunt până astăzi singurele noastre vetre de lumină sfântă, focare de cultură, cuiburi de cuvioşie şi evlavie, cetăţi întărite de apărare a credinţei noastre ortodoxe şi cea mai frumoasă podoabă a plaiurilor noastre româneşti. Sunt adevărate comori de artă, care ne amintesc de credinţa, evlavia, dărnicia şi gloria străbună.

("Sfântul Munte al Athonului", Bucureşti, 1939)

ÎNRÂURIREA SFÂNTULUI MUNTE ÎN VIAŢA POPOARELOR ORTODOXE

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Pentru viaţa bisericească şi spirituală a credincioşilor din Răsăritul ortodox, Athosul este cel mai viu centru de viaţă ortodoxă trăită în ecumenicitate şi un rezervor nesecat de monumente literare şi artistice. Cel puţin aşa a fost el în tot trecutul, chiar dacă acesta închide şi umbre, alături de orbitoare imagini de lumină.

Cu drept cuvânt spunea nu demult, fără să exagereze, un cunoscător al spiritualităţii athonite, că fără a se ţine seamă de contribuţia Sfântului Munte nu se poate concepe vieţuirea călugărească ortodoxă, iar noi adăugăm că nici dezvoltarea vieţii bisericeşti şi spirituale a Răsăritului ortodox nu se poate înţelege fără cunoaşterea Athosului. Acelaşi lucru se poate spune şi despre literatura şi arta bizantină, ba chiar şi despre credinţa şi obiceiurile popoarelor ortodoxe. Vom încerca în cele următoare să subliniem pe scurt legătura organică ce s-a ţesut între acest centru de viaţă spirituală şi între soarta tuturor popoarelor ortodoxe.

Vestit încă din veacurile VIII-IX, când înfloreau acolo multe vieţi de sihaştri, ca a lui Petru Athonitul sau a lui Pavel Xiropotamitul, dar mai ales după anul 963, când fostul ofiţer şi demnitar bizantin Atanasie, urmat de o serie întreagă de personalităţi din lumea bizantină şi georgiană, întemeiază Lavra cea mare din sud-estul peninsulei, Athosul ajunge în curând cel mai cunoscut centru de viaţă călugărească din tot imperiul bizantin. Încă pe la anul 1046, el e întâlnit în documente sub numele de "Haghion Oros" (Sfântul Munte), titlu pe care tradiţia ulterioară a veacului al XIV-lea încerca să-l justifice prin aceea că însăşi Maica Domnului ar fi venit acolo – de aici şi numele de "Grădina Maicii Domnului" –; iar pentru vaza lui mare, împăraţii bizantini l-au scos de sub orice

jurisdicţie lumească şi bisericească, scutindu-l nu numai de dările obişnuite, ci încărcând locaşurile, tot mai numeroase şi mai populate, cu nesfârşite daruri şi privilegii. Încă de la anul 1046 erau 180 de lăcaşuri, cu vreo 2000 de călugări. La 1213 erau vreo 300 de lăcaşuri, cu vreo 3000 de călugări. Au fost vremuri (1902) când numărul lor a trecut şi de 7000, dar în timpurile noastre, în cele peste 700 de lăcaşuri (20 de mânăstiri mari, 12 schituri, restul chilii şi sihăstrii) abia de vor mai fi 3000 de călugări.

Ce a însemnat Athosul în viaţa bizantină a grecilor de mai târziu este un lucru prea cunoscut. Încă în epoca dezbinării de la 1054 şi în tot răstimpul celor patru veacuri de orientare spre Apus a politicii bazileilor bizantini, Athosul a fost cea mai dârză cetate de rezistenţă pe poziţiile vechii învăţături ortodoxe. Şi în vremea ultimilor împăraţi Comneni, ca şi în timpul regatului latin de Răsărit (1204-1261), şi apoi a Paleologilor, din Athos plecau nu numai titularii scaunelor patriarhale şi mitropolitane, ci şi strigătele de alarmă faţă de cruciaţii care ar fi trebuit să se îndrepte în altă parte decât împotriva "de Dumnezeu păzitei cetăţi a Sfântului Constantin". Martiri până la sânge sub Mihail şi Ioan al VII-lea Paleologul, călugării din Athos devin în secolul al XIV-lea făuritorii şi apărătorii celei mai subtile credinţe şi experienţe duhovniceşti cunoscute în istoria teologiei răsăritene: isihasmul şi rugăciunea lui Iisus. Personalităţi uriaşe, plecate toate din Athos, ca cei doi Grigorie, Sinaitul şi Palama, apoi Calist şi Ignatie Xantopoli, ca să numim numai pe cei mai mari, nu numai că s-au arătat biruitori faţă de întreaga cultură a Apusului, dar vor rămâne neîntrecuţi îndrumători în materie de câştigarea desăvârşirii spirituale. Intervenţia lor în arena cercurilor politice şi culturale din veacul al XIV-lea a avut cuvânt hotărâtor, iar modelul lor de viaţă îl urmează, spre sfârşitul domniei lor, multe capete încoronate şi puternici ai zilei. Căci până şi un duşman al gândirii contemplative ca Nichifor

Gregoras spunea despre Athos, pe.la 1350, că este un febril atelier al virtuţii.

Ce să zicem de zestrea culturală şi artistică pe care Athosul a făurit-o şi transmis-o, prin neîntrecutele lui clădiri şi opere de artă, întregii peninsule bizantine şi Orientului în general? După apunerea imperiului bizantin, Athosul duce mai departe – de astă dată cu ajutoare româneşti şi ruseşti – torţa neîntrecutei spiritualităţi bizantine. Operele de culturalizare, săvârşite prin tipăriri de cărţi la Veneţia şi în Principatele noastre, precum şi prin înfiinţări de şcoli în multe oraşe greceşti din Peninsulă şi Arhipelag, toate se resimt de influenţa rodniceі, dar tăcutei activităţi a monahilor aghioriţi, cum sunt: Agapios Landos, Nicodim Aghioritul sau Eugenie Vulgaris. Însăşi mişcarea de redeşteptare revoluţionară din 1821 găseşte între chiliile Athosului nu numai azil şi părtaşi, ci şi premergători. Pentru toate acestea, dragostea grecilor faţă de Sfântul Munte – când aceasta nu e şovinism – este justificată.

Spre aceste aşezăminte călugăreşti – care s-au deosebit în tot cursul timpului, pe de o parte, în lăcaşuri cu viaţă de obşte, după stil studito-athanasian, iar pe de alta, în trai anahoretic, în stilul lavrelor palestiniene şi a Sfântului Petru Athonitul, şi mai târziu a sihaştrilor binecunoscuţi –, alături de greci aleargă în curând şi alţi monahi ortodocşi din toate naţiile. Foştii mari demnitari la curtea bizantină, Ioan Ivirul, cu vărul său, generalul Tornichios, dar mai ales cu fiul său, Eftimie, traducătorul Bibliei în limba georgiană, întemeiează împreună cu alţi conaţionali şi cu ajutorul unora dintre împăraţii bizantini o mânăstire proprie, numită până azi a Ivirilor. Aici, în biblioteca ei se păstrează cele mai vechi comori de limbă georgiană în frunte cu traducerea Bibliei făcută de Sfântul Eftimie, "Hrisostomul georgienilor". Regii georgieni din familia Vagrate, ca şi ceilalţi de mai târziu, trimit nesfârşite daruri acestui centru de cultură naţională, care, din nefericire – într-o epocă grea pentru georgienii ameninţaţi de invaziile mongole şi turceşti – cade, pe la anul

1357, în mâinile grecilor, mânaţi încă de pe atunci de prea mult şovinism. Încercările ulterioare de a-şi recâştiga mânăstirea eşuează cu toate că legături şi ajutoare din Georgia au sosit la mânăstirea Ivirilor până la anul 1900.

Cam din aceeaşi vreme cu georgienii, pot fi urmăriţi în Athos – deşi lucrurile încă nu s-au lămurit complet – şi călugării bulgari. La anul 980, când ei sunt amintiţi în privilegiile acordate de bazileii bizantini pe o moşie a mânăstirii Ivirilor, situată în nordul Athosului, bulgarii îşi aveau deja o mânăstire a lor, Zografu, cum se vede din mărturia egumenului Macarie, pe un act grecesc din acel an. Imediata apropiere de Calcidica a imperiului bulgar al lui Simion, şi mai târziu al lui Samuil, explică uşor prezenţa călugărilor bulgari în Athos. Afirmaţia unora, însă, că mânăstirea Zografu ar fi existat şi pe la 912, nu este încă deplin dovedită, deşi posibilă. Iscălituri în limba slavă ale egumenilor de la Zografu întâlnim în tot timpul veacurilor XI şi XII. Se pare că bulgarii au avut şi sihăstrii, cum a fost, de pildă, centrul de viaţă aspră din preajma Zografului, numit Selinos, numire care s-a păstrat până în zilele noastre.

Legăturile Zografului cu ţarii bulgari par să fi fost mai strânse decât ne arată puţinele acte păstrate până azi, căci ţarul Ioan Căliman confirmă prin hrisovul său slavon o mulţime de moşii şi metoace ale Zografului prin Macedonia şi Bulgaria, moşii întâlnite şi mai târziu între posesiunile mânăstirii. E interesant, însă, că nu se cunosc acte de la cel mai mare ţar româno-bulgar, Ioan Asan al II-lea, cu toate că ştim că el a făcut mari danii unor mânăstiri din Athos, ca de pildă Vatopedului sau centrului din Karies. În acest timp, însă, Athosul a intrat adânc în istoria spirituală a Bulgariei. Viaţa duhovnicească înfloritoare din mânăstirile şi bisericile de la Paroria, Mesimviria, Târnovo etc., precum şi prin cunoscutul centru monahal de la Rila, iar mai târziu marii asceţi şi ierarhi luptători pentru luminarea poporului, ca Teodosie,

Eftimie, Grigorie Ţamblac şi alţi călugări, ce au dat Bulgariei primele documente de limbă şi o întreagă mişcare spirituală, care a iradiat până peste Dunăre şi chiar în Rusia, toate acestea trebuie puse în legătură cu focarul de viaţă spirituală din Athos. Tradiţia cea mai veche bulgară se ascunde în mânăstirile Sfântului Munte, nu numai la Zografu, ci şi în mânăstirile Filoteiu şi Xenofon, pe care bulgarii le-au dominat în secolele XIV-XVI. Ţarul bulgar Alexandru putea spune, pe bună dreptate, într-un act de danie din anul 1342, că Zografu e "a noastră mânăstire, după cum şi celelalte popoare ortodoxe îşi au fiecare pe ale lor". Deşi întreruptă după desfiinţarea din 1393 a statului bulgar, tradiţia de viaţă bulgărească va reînvia în 1762 tot din Sfântul Munte, şi anume din mânăstirea Zografu, când glasul de redeşteptare naţională al entuziastului ieromonah Paisie de la Hilandar va chema la trezire şi la reînvierea trecutului pe conaţionalii săi.

Şi sârbii datorează mult legăturilor avute cu Sfântul Munte. Nişte călugări slavono-ruşi – şi probabil să fi fost între ei şi sârbi – au fost aceia care au înduplecat pe feciorul jupanului Ştefan Nemanici, viitorul arhiepiscop Sava, să părăsească măririle lumeşti şi să se tundă monah în chiliile mânăstirii Vatoped din Sfântul Munte. Apoi, acesta, prin adânca sa evlavie, a înduplecat şi pe tatăl său să vină la Athos, unde vor înfiinţa amândoi mânăstirea sârbească Hilandar, devenită mai târziu "mama spirituală a Serbiei". Mişcat de adânca evlavie a acestor capete încoronate, venite să-şi termine viaţa în sărăcie şi smerenie, împăratul bizantin Alexie al III-lea dă drept să-şi clădească un locaş, care să fie "pe veci a sârbilor mânăstire", căreia împăraţii ulteriori le dau scutiri de taxe, privilegii şi alte ajutoare.

Întreaga istorie religioasă şi culturală a Serbiei medievale se concentrase în Sfântul Munte, unde cuviosul Sava crescuse o adevărată şcoală de caligrafi, copişti şi traducători. De aici se vor recruta, vreme de o jumătate de mileniu, aproape

toţi arhiepiscopii şi preoţii cărturari ai Serbiei. În Muntele Athos se păstrează cele mai vechi monumente literare sârbeşti, după cum tot de acolo vin şi îndrumările artistice şi arhitecturale ale cunoscutelor biserici şi mânăstiri sârbe din evul mediu. Cu mărirea statului sârbesc, sub ţarul Ştefan Duşan şi urmaşii săi, sârbii câştigară o aşa de mare preponderenţă asupra Sfântului Munte, încât patriarhii Ţarigradului se temeau că în scurtă vreme tot Athosul se va slaviza. Sigur că în vizita pe care a făcut-o la Athos, în anul 1346, ţarul Ştefan urmărea şi alte scopuri decât cele strict religioase. De altfel şi mânăstirile Grigoriu, Sfântul Pavel şi Simonpetra, ca şi ajutorarea multor altora, se resimt de pe urma puternicei influenţe sârbeşti. Chiar şi după tragedia de la Kosovo, din 1389, legăturile sârbeşti cu Sfântul Munte încă mai continuă, şi ultimele principese sârbeşti îşi înseamnă numele în pomelnicele mânăstirilor din Athos. Viitorul mitropolit de la Kiev, Ciprian, ca şi Pahomie Monahul, biograful vestitului călugăr rus Serghie de Radonej, precum şi titularii Patriarhiei de la Peci, se recrutau aproape toţi din şcoala Hilandarului. După o epocă de bogate ajutoare româneşti şi ruseşti, mânăstirea sârbească va reînflori pe la finele secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, când este vizitată de apostolii redeşteptării sârbeşti, Iovan Raici şi Dositei Karagheorghevici, care înţelegeau atunci de ce Hilandarul a fost pentru sârbi cel mai scump lăcaş bisericesc şi duhovnicesc din evul mediu.

Şi **ruşii** îşi fac apariţia de timpuriu în Sfântul Munte. Cei mai mulţi cercetători cred că Sfântul Antonie, unul dintre cei mai mari îndrumători ai monahismului din jurul Lavrei Peşterilor de la Kiev, a petrecut mai mulţi ani în Sfântul Munte, unde şi azi i se păstrează numele într-o peşteră din faţa mânăstirii Esfigmenu. Caracterul atât de bizantin al statului rusesc de la Kiev nu putea să nu fie influenţat şi atras de viaţa mânăstirească de la Athos. De aceea, ruşii nu numai că îşi vor avea, pe la anul 1143, un locaş propriu în Sfântul Munte, numit

Xilurg, bogat în cărţi bisericeşti, dar în toată epoca de dinainte şi în timpul ocupaţiei mongole – iar în chip şi mai covârşitor după aceea – Sfântul Munte va fi un fluviu spiritual care va revărsa continuu valuri de viaţă duhovnicească asupra Rusiei. La 1200 mitropoliţii Kievului aveau legături cu monahii din Athos. Însăşi mişcarea duhovnicească de la Peşterile Kievului era alimentată din Sfântul Munte, deşi urmaşii Sfântului Vladimir n-au putut trimite daruri acolo decât după anul 1508. Şiruri nesfârşite de pelerini recrutaţi din sânul poporului rus se perindă prin Sfântul Munte în decursul istoriei, aducând de acolo, pe lângă manuscrise greceşti şi traduceri din limba proprie, o întreagă pildă de viaţă monahală continuu înnoitoare. E destul să răsfoim minunata carte a lui Saharov, intitulată "Călătoriile ruşilor la Sfintele Locuri", spre a ne convinge de mulţimea trecerii sau opririi la Athos a călugărilor ruşi, atât de dornici de pelerinaje. Pomenim doar de uriaşa personalitate a călugărului Nil Sorskij (+1508), care s-a inspirat din spiritualitatea Sfântului Munte, pe care a cunoscut-o în timpul îndelungatei sale şederi acolo, împreună cu prietenul său Inochenţiu. Puternica moştenire isihastă trece din Athos peste Bulgaria şi Ţările Române până în Rusia, pregătind aici o importantă epocă de viaţă spirituală, care a precedat şi chiar a pregătit zguduirea jugului mongol.

Şi în Rusia moscovită a lui Ivan cel Groaznic prezenţa Athosului s-a resimţit tot timpul. E de ajuns să reamintim personalitatea influentă, dar cu sfârşit atât de tragic, a marelui scriitor Maxim Grecul, atât de cunoscut în istoria culturii ruseşti, mai ales din lupta sa împotriva superstiţiei şi a inculturii. De altfel, acum legăturile dintre ruşi şi Sfântul Munte primesc şi un alt caracter: încep daniile regulate ale ţarilor la Athos. Mărginite la început la strângerea regulată a milosteniei de la poporul credincios din Rusia, mai târziu ajutoarele ţarilor devin foarte bogate, mai ales că patronajul bizantin, bulgar, sârb şi român încetase sau slăbise. Metoace şi moşii

bogate câştigară aghioriţii în Moscova, Petrograd, Caucaz, Odesa etc. Îndeosebi, mânăstirea rusească Pantelimon din Sfântul Munte a devenit în veacul al XIX-lea un adevărat palat, cu dependinţe numeroase, în care se adăposteau, pe la 1900, aproximativ 2000 de călugări. Sigur că sub patriarhul Nicon, cunoscutul scormonitor de texte vechi bisericeşti, necesare reformei liturgice, Andrei Suhanov, n-avea în altă parte unde să meargă să aducă cele vreo 500 de manuscrise, decât tot pe la mânăstirile Sfântului Munte şi în alte centre din Orient. La câţiva ani după aceea, un alt călugăr rus va tipări la Novgorod o lucrare despre Sfântul Munte, dându-i un titlu semnificativ: "rai cuvântător" iar la vreo 50 de ani după el, pe la 1730, cunoscutul călător la Locurile Sfinte, ucraineanul Vasile Grigorovici Barschij, va scrie prima carte ştiinţifică despre Athos, "Călătorii în Turcia Europeană", care va ajunge în 1887 la ediţia a VII-a, fiind urmată în veacurile XIX şi XX de multe alte lucrări din cele mai temeinice câte s-au scris despre Sfântul Munte (Uspenski, Sebastianov, Condacov etc.). Trebuia să mai vină scrierile influentului om de stat Andrei Muraviov, ale arhimandriţilor Antonin, Leonid, Partenie şi mai ales Porfirie Uspenski, de pe la anii 1850, pentru ca sute de mii de pelerini din toate straturile sociale ruseşti să pornească spre Athos. Chiar orientarea oficială a culturii şi statului rusesc din timpul războiului Crimeei n-a scăpat din vedere acest colţ al Mediteranei. Tradiţiile despre icoane făcătoare de minuni şi despre sfinţii cuvioşi de la Athos circulau până în mânăstirile de la Marea Albă, din Siberia şi din Caucaz, unde un nou centru călugăresc, numit Noul Athos, duce mai departe faima Sfântului Munte. Datorită mai ales geniului de renaştere duhovnicească a lui Paisie, stareţul Dragomirnei şi Neamţului, o extraordinară mişcare cuprinde monahismul din marele imperiu rus. Este vorba despre opera marilor îndrumători duhovniceşti Tihon de Zadonsk (+1783), Serafim de Sarov (+1833), Ambrozie de Optina (+1891) şi Zosima, zugrăvit în

romanul lui Dostoievski, precum şi a celor din opera mişcării slavofile, prin intermediul cărora Sfântul Munte influenţa în chip nemijlocit asupra vieţii bisericeşti din Rusia.

Am lăsat mai la urmă pe români, nu pentru că ei ar apărea mai târziu în istoria Athosului sau că ei ar fi avut mai puţine legături cu acest centru de viaţă ecumenică-răsăriteană, ci pentru a accentua într-un chip şi mai deosebit – lucru care n-a prea fost observat până acum, mai ales la cercetătorii străini – că românii au avut şi ei, ba poate chiar mai mult decât unele popoare ortodoxe, legături patronale şi culturale cu Sfântul Munte, unde şi-au avut veacuri de-a rândul şi locaşuri proprii. Încă din veacurile XI şi XII sunt întâlnite sute de familii de vlahi prin Sfântul Munte, din care desigur că mulţi vor fi intrat în viaţa călugărească. Răspândiţi în toată Peninsula Balcanică şi mai ales în Macedonia, unde îşi aveau episcopii la Meglena şi Vranie, românii au luat parte activă la ridicarea imperiului Asăneştilor, iar când dinastia acestora se stinge, încep să se ridice statele nord-dunărene. Când curentul de viaţă spirituală de la Rila şi Târnovo trece din Bulgaria spre Rusia, primul popas îl face în Ţările Române. Aşa se explică legăturile lui Nicodim cu Eftimie de la Târnovo ai cărui ucenici trec în centrele de cultură slavo-bisericească din mănăstirile Tismana şi Bistriţa. În aceeaşi vreme, şederea lui Grigorie Ţamblac la curtea domnească din Suceava nu va fi rămas fără nici o influenţă asupra vieţii spirituale a ţării. Şi legăturile directe ale voievozilor români cu Bizanţul îşi dau roadele lor. Reorganizarea Mitropoliei Ungro-Vlahiei, cu primul titular, Iachint din Vicina dobrogeană, urmat mai târziu de fratele său Antim, ca şi de un protos al Sfântului Munte, Hariton, se face tot prin intermediul Sfântului Munte. Sub acest din urmă ierarh, sub Hariton, voievozii Nicolae Al. Basarab şi Vlaicu Vodă devin ctitori ai mânăstirii Cutlumuş, care vreme de peste 500 de ani s-a numit în documente "Lavra cea Mare a Ţării Româneşti". Călugării români sunt pomeniţi expres în documentele

Athosului, dar continuitatea lor – într-o vreme când limba slavă a acestor documente nu mai este cea clasică – se întrerupe sau e discutabilă din pricina slavizării multor nume româneşti. Dacă numericeşte nu întâlnim masiv pe români decât după 1740, în schimb binefacerile româneşti revărsate asupra tuturor locaşurilor din Sfântul Munte au fost cele mai statornice şi cele mai numeroase. După ce dispăruseră ajutoarele bizantine, bulgare şi sârbeşti, iar ruşii nu se eliberaseră încă de sub jugul tătărăsc, românii vor lua moştenirea patronajului acestor popoare şi vor susţine cu o credinţă inegalabilă toate marile mânăstiri din Athos, fie prin danii băneşti, clădiri ori reparaţii de tot felul, fie prin acordări sau închinări de mânăstiri şi moşii la noi în Principate, ca sucursale pentru întreţinerea locaşurilor aghiorite.

Încă înainte de 1400, românii sunt pomeniţi în Lavra Cutlumuşului, iar după anii 1433 şi în mânăstirea Zografu, rămasă fără patron şi refăcută de domnitorii Moldovei, începând cu Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare până în epoca secularizării. De aceea, au şi numit-o documentele "mânăstirea moldovenească". Dar şi celelalte mânăstiri aghiorite intră toate, pe rând, încă dinainte de 1500, sub patronajul românesc, pe care Nicolae Iorga l-a numit "Bizanţ după Bizanţ". Cel care a consfinţit aceste legături cu Sfântul Munte într-un chip unic a fost evlaviosul domnitor Neagoe Basarab, care, după ce s-a arătat mulţumitor marelui patriarh Nifon al II-lea pentru reorganizarea Bisericii din Ţara Românească, a chemat în 15 august 1517, la sfinţirea mânăstirii Curtea de Argeş, pe toţi egumenii Sfântului Munte, alături de patriarhul Teolept şi de o suită de ierarhi şi călugări. Pe lângă nesfârşitele danii băneşti, voievodul a făcut, în numele său şi al credincioşilor români, o serie de clădiri şi reparaţii la toate locaşurile Sfântului Munte, devenind "cetitor a toată Sfetagora", cum zice cronicarul Gavriil Protul.

Ceilalţi voievozi şi credincioşi din Muntenia şi Moldova vor continua să refacă şi să înfrumuseţeze pe rând locaşurile

Sfântului Munte, într-o epocă din care se păstrează cele mai frumoase picturi de şcoală cretană, iar călugării veneau în ţară cu învăţături, manuscrise, cu icoane şi moaşte în procesiune, lăsând în tradiţia poporului o mulţime de monumente literare aghiografice, cum arată şi cărţile noastre populare. Sigur, după ce grecii au câştigat mare trecere în faţa sultanilor şi au început să vină ca negustori şi apoi ca domni în Ţările Române, această operă a călugărilor a avut şi ea unele părţi slabe. Însă şi acum Athosul oferă ocazia unei reapariţii înnoitoare. E vorba de aşezarea în Moldova a marelui stareţ Paisie, în vremea căruia legătura sufletească între românii dornici după o viaţă mai duhovnicească şi Athosul râvnit de toţi, se cimentează atât de adânc, încât mulţi moldoveni şi ardeleni se duc şi întemeiază în Sfântul Munte, după multe greutăţi din partea grecilor, cele două schituri: Lacu (1772) şi Prodromul (1852). Vechea Lavră românească, Cutlumuşul, a fost smulsă din mâna românilor, care rămân astfel singurul popor ortodox fără mânăstire proprie la Athos, căci cele două schituri sunt numai filiale ale mânăstirilor greceşti. Astăzi, cele câteva sute de călugări români trebuie să îndure urmele răzbunării şi şovinismului grecesc, care nu pot uita actul secularizării lui Alexandru Ioan Cuza, din 1863. Românii trebuie să peregrineze prin chilii, supuşi celor 17 mânăstiri greceşti atotputernice în conducerea republicii monahale aghiorite. Prin Constituţia din 1926, călcând dispoziţiile internaţionale, Grecia declară pe toţi călugării aghioriţi cetăţeni greci, încât după această dată călugării de altă naţionalitate n-au mai putut primi fraţi în mânăstirile lor.

În Biserica Ortodoxă, monahismul a fost în toată vremea "un laborator de viaţă duhovnicească". Încă Sfântul Vasile cel Mare spunea odinioară că monahismul are ca scop în primul rând desăvârşirea spirituală. De aceea, puternicul centru de viaţă duhovnicească de la Sfântul Munte şi-a avut un rol deosebit. Dacă e adevărat că în trecut viaţa creştină a fost multă vreme îndrumată de făclia athonită, apoi, astăzi,

importanţa revenirii Athosului ca patrimoniu cu adevărat ecumenic şi folositor tuturor Bisericilor Ortodoxe se ridică pe primul plan. Această "arhivă vie" de spiritualitate ortodoxă trebuie să redevină ceea ce a fost: grădină a Maicii Domnului, nesupusă altei stăpâniri decât dorului după Dumnezeu. Dacă tot trecutul de o mie de ani al Athosului vorbeşte de o independenţă a organizării lui, chiar şi în epoca de stăpânire otomană, atunci, desigur, şovinismul şi amestecurile imperialiste greceşti asupra Athosului trebuie să înceteze.

(Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2, aprilie-iunie 1953)

ROLUL ATHOSULUI ÎN ISTORIA CULTULUI ORTODOX

Pr. Prof. Ene Braniştе

Se ştie că monahismul a jucat – îndeosebi prin marea lavră palestiniană a Sfântului Sava – un rol de prim rang în istoria cultului ortodox, nu numai în perioada naşterii şi a formării lui, ci a avut o influenţă decisivă chiar asupra ultimelor dezvoltări ale ritului liturgic bizantin, care par a coincide cu perioada luptelor iconoclaste. Această influenţă s-a exercitat prin intermediul principalelor centre monahale ortodoxe din acea vreme: Sinai, Patmos, dar mai ales Studion din Constantinopol.

Dar din secolul al X-lea înainte, influenţa mânăstirii Studion asupra vieţii religioase din cuprinsul Patriarhiei Ecumenice începe să decadă. Locul ei îl ia de acum încolo marea republică monahală de la Sfântul Munte (Athos sau Sfetagora), începând cu primele ei mânăstiri cu viaţa călugărească organizată, întemeiate de Sfântul Atanasie Athonitul şi colaboratorii sau ucenicii săi în secolul al X-lea (Lavra Sfântului Atanasie, Iviron, Vatoped şi Esfigmenu). Importanţa şi influenţa

Athosului în viaţa religioasă a creştinătăţii ortodoxe a crescut mai ales din secolul al XV-lea, de când Constantinopolul a căzut sub turci (1453). Minunata viaţă monahală care se dezvoltase aici între timp, precum şi situaţia privilegiată de libertate şi autonomie tradiţională pe care Sfântul Munte a obţinut-o din partea cuceritorilor turci, au făcut ca el să devină repede cel mai însemnat centru al monahismului răsăritean şi cel mai zelos păstrător al tradiţiilor Bisericii Ortodoxe. Ca centru inter-ortodox, care a atras la sine vieţuitori din toate ţările şi din toate popoarele ortodoxe – greci, slavi, români, georgieni ş. a. – se înţelege că el a avut posibilitatea de a înrâuri viaţa monahală şi religioasă din toate Bisericile Ortodoxe, sub mai toate aspectele ei. Nu există aproape nici un eveniment mai însemnat în istoria diferitelor Biserici Ortodoxe în care să nu se constate prezenţa sau amestecul unuia sau mai multor călugări athoniţi.

Athosul a fost, cum l-a numit cineva, un focar şi centru de viaţă duhovnicească unic în toată lumea creştină, "un loc unde înfloresc insuliţe paşnice şi liniştite de rugăciune, de post şi ascetism". Nu este deci de mirare dacă, referindu-ne la cultul ortodox, mânăstirile din Sfântul Munte au devenit repede un centru important şi model pentru toată creştinătatea de felul în care se păstrau aici vechile tradiţii de cult şi minuţiozitatea cu care se îndeplineau pentru obligaţiile pravilei călugăreşti de slujbă, cât şi fastul cu care se săvârşeau serviciile divine din zilele de sărbătoare, datorită rutinei şi pietăţii slujitorilor, mulţimii personalului monahal, cadrului strălucit, artistic, al bisericilor monumentale în care se oficia. Îndeosebi mânăstirile ruseşti au excelat în această privinţă. Precum notează un observator apusean, nu numai în trecut, dar până în zilele noastre, "bisericile lor sunt curat întreţinute, slujbele sunt oficiate cu multă regularitate, pompă şi pietate...".

Între miile de călugări care au populat mânăstirile Sfântului Munte, trebuia să se găsească, desigur, mulţi slujitori

buni bisericaşi şi tipicari, vestiţi în calităţile lor vocale şi muzicale, prin cunoaşterea amănunţită a tipicului şi rânduielilor slujbelor, prin pietatea şi pătrunderea cu care slujeau. E destul să amintim că la Lavra Sfântului Atanasie din Athos şi-a trăit ultima parte a vieţii celebrul cântăreţ **Ioan Cucuzel** din secolul al XII-lea (după alţii secolul al XIV-lea), supranumit "privighetoarea Athosului", mare compozitor de cântări bisericeşti şi autor a multor lucrări teoretice pentru tehnica muzicii psaltice, a cărui influenţă în istoria şi dezvoltarea ulterioară a cântării bisericeşti ortodoxe a fost considerabilă. De altfel, încă dinainte de căderea Constantinopolului, mai toate mânăstirile mari din Athos devin centre importante de cultură muzicală. E semnificativ faptul că cel mai vechi manuscris de psaltichie aghiorită este un Irmologhion de la Athos, din secolul al IX-lea. Între cântăreţii iluştri mai noi de la Athos se numără şi unul de origine românească, anume ieromonahul Nectarie, de la schitul Prodromul (+1898), mare cunoscător al muzicii orientale şi podoaba Athosului în secolul trecut. Numele lui e pomenit şi astăzi cu deosebită admiraţie în mânăstirile athonite, pentru talentul lui şi pentru lucrările muzicale pe care le-a lăsat.

Printre slujitorii bisericeşti care au pustnicit la Athos se numără şi **Sfântul Grigorie Palama**, vestitul telog şi mitropolit al Tesalonicului (+1362), despre care Nichifor Calist Xantopol, contemporanul şi biograful său, zice că "săvârşea tainele preoţiei ca unul care n-avea trup şi era, ca să spun aşa, în afară de el însuşi, încât sufletele celor care se uitau la el se pocăiau numai văzându-l".

O menţiune deosebită se cuvine, în această privinţă, cunoscutului stareţ **Paisie Velicicovschi** (+1794), care, înainte de venirea sa în Moldova, a trăit 17 ani la Sfetagora.

Când el s-a aşezat la schitul Sfântul Ilie, după anul 1758 – ne spune unul dintre biografii săi –, schitul era ameninţat de o suprapopulare nedorită, deoarece mulţi erau atraşi acolo,

între altele, de "buna rânduială, evlavia sinceră şi ţinuta fraţilor în biserică plină de frica lui Dumnezeu, citirea şi cântarea dulce, înfrânarea în cuvânt, podoaba sfintelor slujbe etc.". Dar Paisie se distingea nu numai prin desăvârşita organizare a rânduielilor de cult în obştea de sub conducerea lui, ci şi prin calităţile personale de bun slujitor şi mai ales prin pietatea, credinţa şi pătrunderea cu care slujea. Iată ce spune în această privinţă despre el acelaşi biograf: "Între alţii, îl vizita pe Paisie şi patriarhul Serafim, care era retras în Pantocrator, şi se sfătuia îndelung cu dânsul, deoarece îl avea fiu de duhovnicie. De câteva ori pe an patriarhul şi conducătorii mânăstirii Pantocrator îl pofteau pe Paisie în mânăstirea lor, să-l vadă şi să slujească acolo, în biserica cea mare, dumnezeiasca Liturghie. Stareţul slujea în limba greacă, fără grăbire şi cu evlavie, stropindu-şi faţa cu lacrimi, căci niciodată în toată viaţa sa el n-a slujit Sfânta Liturghie fără lacrimi. Iar patriarhul, după ce asculta slujba lui, ziceau cu lacrimi: "Slavă Ţie, Doamne, slavă Ţie!". Şi toţi cei ce stăteau la altar, văzând pe stareţul Paisie absorbit cu totul de sfânta slujbă, cu faţa transfigurată şi plângând, abia putând din pricina lacrimilor să rostească vosglasurile, rămâneau până într-atâta mişcaţi încât nu puteau nici măcar să mai stea în altar din pricina lacrimilor, ci ieşeau de acolo, şi se mirau de harul dumnezeiesc care era peste acest om".

E uşor de înţeles de ce voievozii şi boierii noştri, ca şi ai popoarelor ortodoxe vecine, făceau adesea apel la rugăciunile şi slujbele monahilor de la Sfântul Munte, pentru care plăteau sume importante sau făceau danii bogate mânăstirilor athonite. Acesta este unul din motivele pentru care, la sfinţirea vestitei mânăstiri de la Curtea de Argeş a lui Neagoe Basarab, în anul 1517, găsim pe lângă alţi clerici greci şi pe Gavriil Protul (Întâistătătorul) Sfetagorei, care va scrie mai apoi cronica intitulată "Viaţa Sfântului Nifon". De asemenea, prin anii 1568-1569, doamna Roxana (Ruxandra), soţia văduvă a domnitorului Alexandru Lăpuşneanu al Moldovei, cerea călugărilor

de la mânăstirea Dochiaru să oficieze o mare slujbă în ziua Sfântului Nicolae pentru morţii şi viii familiei sale.

Până şi astăzi, mânăstirile Sfântului Munte sunt aproape singurele unde slujbele divine sunt încă săvârşite în întregime după vechea regulă mânăstirească.

Întinderea influenţei tipicului athonit de slujbă în întreaga creştinătate ortodoxă se datoreşte şi faptului că mulţi ierarhi care au ilustrat scaunele episcopale, mitropolitane sau patriarhale din Răsăritul ortodox veneau din mânăstirile Athosului, unde trăiseră şi se formaseră. E de la sine înţeles că toţi aceştia duceau cu ei şi impuneau în Bisericile pe care le păstoreau rânduiala de slujbă a mânăstirilor athonite din care veneau şi cu care erau deprinşi. Menţionăm, de exemplu, dintre aceştia, pe binecunoscutul **Filotei**, din secolul al XIV-lea, fost întâi egumen al marii Lavre din Athos, apoi mitropolit al Iracliei (Asia Mică) şi, în sfârşit, patriarh al Constantinopolului în două rânduri (1354-1355 şi 1361-1375). **Sfântul Grigorie Palama**, marele teolog bizantin, despre care am amintit, ajuns mitropolit al Tesalonicului, a trăit şi el la Athos, ca mulţi din mitropoliţii Tesalonicului. Al doilea mitropolit al Ungro-Vlahiei, **Hariton**, suit pe tronul mitropolitan de la Argeş la 1372, într-o perioadă hotărâtoare pentru organizarea şi dezvoltarea vieţii bisericeşti din Ţara Românească, venea din mânăstirea athonită Cutlumuş şi fusese chiar protos (prim egumen) al consiliului (sfatului) conducător al obştei athonite. **Nifon**, fost mitropolit al Tesalonicului şi patriarh al Ţarigradului, pe care domnitorul Radu cel Mare îl adusese în Ţara Românească, la începutul secolului al XVI-lea, pentru a reorganiza Biserica de aici, venise la Athos şi trăise el însuşi în câteva din mânăstirile de acolo, mai ales la Dionisiu, unde, de altfel, şi-a sfârşit zilele. Biograful său, călugărul athonit Gavriil Protul, arată clar că, între alte lucruri de care trebuia să se ocupe reforma bisericească a lui Nifon, era şi îndreptarea tipicului de slujbă. Îndată ce Radu cel Mare îl aduce în ţară – ne spune Gavriil Protul –

Nifon chemă pe egumenii tuturor mânăstirilor şi clerul Bisericii şi făcu un sobor mare dimpreună cu Domnul şi cu toţi boierii, cu preoţii şi cu mirenii, "şi le grăia lor din Pravilă şi din Lege, despre tocmirea (orânduirea) Bisericii şi despre dumnezeieştile slujbe" etc. Desigur, Nifon avea ca principiu normativ pentru reforma lui tipicul athonit cu care fusese deprins.

Influenţa Athosului asupra celorlalte centre ortodoxe, din punct de vedere al cultului, a fost răspândită şi prin intermediul acelor figuri monahale care, plecând de la Athos, au contribuit în chip masiv la întemeierea, organizarea sau reorganizarea şi înflorirea vieţii monahale în diferitele ţări sau Biserici Ortodoxe naţionale. La Athos, într-o grotă apropiată de mânăstirile Esfigmenu şi Hilandar, a trăit şi s-a format Sfântul Antonie din Pecerska, părintele monahismului rusesc şi fondatorul celebrei Lavre Pecerska din Kiev (secolul XI), care a jucat un rol atât de strălucit în viaţa culturală şi bisericească a Rusiei. Bisericii sârbeşti, Athosul a dat de asemenea pe mitropolitul Sava (Nemanici), ctitorul mânstirii Hilandar, organizatorul şi reformatorul vieţii religioase din Serbia (+1237), ca şi pe mitropolitul Daniil al II-lea. Tot la Athos şi-a făcut cultura şi pregătirea monahală călugărul sârb Nicodim (+1406), ctitorul şi organizatorul vieţii mânăstireşti din Ţările Româneşti, care fusese egumen la mânăstirea Hilandar şi chiar protos al Sfântului Munte. E de la sine înţeles că în primele mânăstiri româneşti întemeiate de el şi ucenicii săi direcţi – Vodiţa, Tismana, Prislop, Cozia, Cotmeana – Nicodim a introdus tipicul de slujbă athonit, dar în forma şi limba slavă, pe care o vorbea Nicodim şi care se întebuinţa atunci în Biserica românească. Aşa, de pildă, Tismana era pusă sub ocrotirea Sfintei Fecioare, patroana Sfântului Munte. Până şi sub raportul artei sau felului de construcţie, ctitoriile româneşti ale lui Nicodim – al căror tip reprezentativ este mai ales Tismana – reproduceau aidoma modelele din Athos: ziduri înalte împrejur, scobite în adâncimea lor; biserica principală (catolicon-ul)

în centru, în formă de cruce sau treflă, cu braţele laterale rotunjite în abside pentru cor; cupola susţinută printr-un sistem particular; baptistere; schituri laterale şi chilii pierdute în păduri. Astfel, modul de viaţă athonit se întronează în mânăstirile româneşti, al căror tipic de slujbă va deveni după aceea normativ şi pentru catedralele chiriarhale şi bisericile de mir.

Reamintim că şi vestitul **Paisie**, reorganizatorul vieţii mânăstireşti din ţările noastre, către sfârşitul secolului al XVIII-lea, despre care am mai vorbit, vine la noi tot de la Athos. El introduce în mânăstirile moldovene, în care a şi trăit şi pe care le-a organizat şi le-a condus (Dragomirna, Secu şi Neamţu), modul de viaţă athonit, implicit şi regula de slujbă care se deprinsese acolo. În această privinţă, biograful şi ucenicul lui Paisie, **schimonahul Platon**, e categoric. Vorbind despre viaţa monahală din mânăstirea Dragomirna, el spune că Paisie "mai întâi a pus în biserică rânduială întocmai după a Sfântului Munte şi după tipicul pravoslavnicei Biserici a Răsăritului, precum era şi mai înainte, cântarea la strana dreaptă slavoneşte, iar la cea stângă moldoveneşte".

Dar foştii vieţuitori iluştri ai mânăstirilor Athosului, promovaţi la posturile înalte de conducere în Biserica Ortodoxă, au fost unii care au influenţat în chip direct şi hotărâtor mersul şi evoluţia cultului ortodox, prin diferitele reguli sau hotărâri liturgice date de ei, care au devenit normative pentru întreaga Ortodoxie. Cel mai important dintre aceştia a fost **Filotei**, patriarhul Constantinopolului din secolul al XIV-lea, despre care am amintit mai înainte. Încă de pe când era egumen al marii Lavre a Sfântului Atanasie din Athos, Filotei alcătuise o rânduială a Sfintei Liturghii, care ni s-a păstrat într-un manuscris original, scris de unul dintre ucenicii şi copiştii lui, aflat astăzi în biblioteca mânăstirii Sfântului Pantelimon din Athos. Diataxa alcătuită de Filotei a avut o importanţă considerabilă pentru uniformizarea rânduielii Liturghiei, deoarece

ea pune la punct îndeosebi multe dintre amănuntele ritualului Proscomidiei, care se prezentau atunci ca dezvoltări mai noi şi cu o formă încă fluidă şi inconsistentă, variind de la biserică la biserică sau de la regiune la regiune. Dintre diferitele variante în uz în această privinţă, Filotei consemnează desigur Diataxa lui şi fixează pe cea practicată în mânăstirile athonite de unde provenea, cât şi înaltei situaţii de patriarh ecumenic a autorului ei, această rânduială a Liturghiei a înlăturat din uz pe cele mai vechi, impunându-se mai întâi la marea Biserică a Patriarhiei din Constantinopol, iar de aici şi în celelalte Biserici Ortodoxe. În diferitele variante, din manuscrise mai târzii, ea a trecut apoi şi în ediţiile tipărite ale Liturghiei din molitfelnicele şi liturghierele greceşti, slavoneşti şi româneşti, ca o rânduială anonimă, sub titlul de **Rânduiala Sfintei Liturghii** sau **Rânduiala Dumnezeieştii Proscomidii.**

Tot de la Filotei îşi reclamă originea şi o altă diataxă, în care se arată cum slujesc diaconul şi preotul la Vecernia cea mare, la Utrenie şi la Liturghie, tipărită la începutul tuturor ediţiilor veneţiene ale Evhologhiului mare şi ale Liturghierului grecesc, sub titlul de **Rânduiala diaconiei**, iar în Liturghierul slavonesc şi în cel românesc sub titlul **Rânduiala Vdeniei (privegherii).** Rânduielile lui Filotei consacră astfel în cultul ortodox tipicul athonit al principalelor slujbe zilnice, înlăturând din uz pe toate celelalte variante locale de tipic şi contribuind deci în chip decisiv la uniformizarea rânduielii acestor slujbe în unele amănunte, care până aici nu erau bine precizate sau fuseseră lăsate pe seama preferinţei personale a slujitorilor din diferite regiuni.

Un rol hotărâtor a avut tipicul athonit şi în fixarea şi uniformizarea rânduielii celor şapte Laude, adică slujbele care se săvârşesc în fiecare zi în mânăstiri (Vecernia, Pavecerniţa, Miezonoptica, Utrenia şi Ceasurile). De aceea, titlul unora din slujbele tipărite în cărţile noastre de ritual ţin să sublinieze că rânduiala slujbei respective e redată după modul sau tipicul

athonit, care rămâne model sau normativ în această privinţă. Astfel, partea privitoare la Proscomidie din rânduiala Liturghiei alcătuită de Filotei e tipărită de obicei în Evhologhiile mari de Veneţia sub titlul următor: "Rânduiala dumnezeieştii şi Sfintei Liturghii, aşa cum se face în Marea Biserică (din Constantinopol) **şi la Sfântul Munte**".

De altfel, şi în trecut rânduiala athonită de slujbă a fost considerată ca normativă pentru diferitele Biserici Ortodoxe. Astfel, atunci când **patriarhul Nicon al Rusiei** (secolul al XVII-lea) a vrut să întreprindă marea sa operă de corectare a cărţilor ruseşti de slujbă, a trimis în Răsăritul grecesc pe **ieromonahul Arsenie Sukhanov**, pentru a-i procura manuscrise cu texte corecte ale cărţilor de slujbă. Acesta a adus atunci (1654) în Rusia nu mai puţin de 505 manuscrise liturgice din mânăstirile Athosului, dintre care 145 numai de la Iviron. Vreo 400 dintre ele se mai păstrează până azi în Biblioteca sinodală din Moscova.

Dar Athosul a contribuit nu numai la fixarea şi uniformizarea cultului ortodox din diferitele Biserici naţionale, ci şi la îmbogăţirea cărţilor noastre de slujbă cu unele rânduieli de slujbă, imne şi rugăciuni alcătuite de marile personalităţi care au trăit şi au activat ori s-au format în mânăstirile athonite. Astfel, **patriarhul Filotei al Constantinopolului** (secolul al XIV-lea), pe lângă rânduielile liturgice despre care am vorbit, a îmbogăţit cuprinsul Triodului cu rânduiala slujbei Sfântului Grigorie Palama, din a doua Duminică a Postului Mare, întocmită de el. Tot el a introdus în Mineiul de pe luna iulie, slujba Sfinţilor Părinţi de la Sinodul IV ecumenic, sărbătoriţi în prima Duminică după 16 iulie, iar în Mineiul pe octombrie (ziua 26) avem de la el un canon pentru sărbătoarea Sfântului Mucenic Dimitrie, Izvorâtorul de Mir.

Filotei este astfel unul dintre ultimii imnografi bizantini ale căror opere au intrat în uzul întregii Biserici ortodoxe, reprezentând contribuţia Athosului la imnografia liturgică ortodoxă, o contribuţie desigur mai tardivă şi mai modestă

în comparaţie cu cea mai veche, a imnografilor savaiţi (aghiopoliţi) şi a celor studiţi (constantinopolitani). Tot ca faceri sau compoziţii ale patriarhului Filotei sunt privite cele două **rugăciuni la năpraznica moarte a ciumei şi la alte molime**, din Molitfelnicele ortodoxe.

Tot Athosul stă la originea unora din rugăciunile şi rânduielile de slujbă mai noi din cărţile noastre de ritual. Astfel, după suprascrierile din unele Penţicostare vechi, rânduiala slujbei înmormântării pentru săptămâna luminată, din Molitfelnic, este alcătuită de un monah **Gavriil din Athos**, iar unui oarecare **Simion din Muntele cel Minunat (Athos)**, Mineiul îi atribuie trei stihiri idiomele la "Doamne, strigat-am", din slujba zilei de 26 octombrie. Prima parte a Axionului duminical obişnuit, din rânduiala Liturghiei ("Cuvine-se cu adevărat"), are, de asemenea, după o tradiţie pioasă, origine athonită, fiind în legătură cu o minune întâmplată într-una din chiliile schitului Protaton, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, din valea Adin, pe la anii 981 sau 982.

Athosul a contribuit şi la îmbogăţirea calendarului ortodox cu numele multor pustnici athoniţi iluştri, care, după moartea lor, au fost cinstiţi ca sfinţi pentru diferite merite excepţionale, dar mai ales pentru viaţa lor îmbunătăţită prin muncă, asceză şi rugăciune. Amintim dintre aceştia, în primul rând, pe **Sfântul Atanasie Athonitul**, întemeietorul celei mai vechi şi mai importante mănăstiri a Athosului (Lavra), care-i poartă numele, şi totodată autorul celui dintâi Tipic sau cea dintâi Regulă a vieţii monahale chinovitice (de obşte) din Athos. El e sărbătorit în calendarul ortodox la 5 iulie (data morţii lui) şi e pomenit în rânduiala Liturghiei, anume la Proscomidie (la mirida a cincea, din cele nouă ale cetelor de sfinţi), laolaltă cu sfinţii mari pustnici enumeraţi aici (Antonie cel Mare, Eftimie, Sava cel sfinţit ş. a.), precum şi în alte rugăciuni, ca de exemplu **Rugăciune la bolnavul care nu poate dormi**, din Molitfelnic. În cinstea lui s-a compus o stihiră specială în cadrul Canonului

de la Utrenia din Sâmbăta brânzei: "Cu cântări sfinţite să lăudăm pe marele Atanasie, care luminat a sihăstrit în muntele Athosului, pe luminătorul cel mare a toată lumea, cu ale cărui rugăciuni toţi să ne mântuim".

La 12 iunie, Biserica Ortodoxă sărbătoreşte pe **Sfântul Petru Athonitul**, sihastru din secolul al IX-lea şi unul dintre precursorii monahismului athonit, care e pomenit alături de Sfântul Atanasie şi în unele variante greceşti ale Rânduielii Proscomidiei întocmită de patriarhul Filotei. La 13 februarie, sinaxarele din Mineiul respectiv fac pomenirea **Sfântului Împărat Simeon**, iar la 14 ianuarie pe a fiului său, **Sfântul Sava (Nemanici sau Sârbul)**, ctitorii mânăstirii Hilandar, care au pustnicit în Athos întâi la mânăstirea Vatoped şi apoi la Hilandar, în secolul al XII-lea, sărbătoriţi mai ales în Biserica sârbească. La 13 ianuarie, calendarul ortodox pomeneşte, între alţii, şi pe **preacuviosul Părintele nostru Maxim Cavsocalivitul**, care a sihăstrit în muntele Athonului în anul 1320.

Un loc de cinste îl are în cultul ortodox un alt sfânt, tot athonit prin formaţie, şi anume marele teolog şi mitropolit tesalonicean **Grigorie Palama**, de atâtea ori amintit până acum. Pentru marile sale merite pe tărâmul cugetării teologice şi al luptelor pentru apărarea dreptei credinţe, dar mai ales pentru curăţia vieţii sale călugăreşti, el a fost cinstit ca sfânt îndată după moartea sa. Tonul în această privinţă l-au dat Salonicul şi mânăstirile din Sfântul Munte, îndeosebi Lavra Sfântului Atanasie, unde Sfântul Grigorie a şezut un timp. Pomenirea lui se face atât în ziua de 14 noiembrie (ziua morţii lui), cât şi în Duminica a doua din Postul Mare. Precum am spus, slujba în cinstea lui a fost compusă şi introdusă în Triod de către patriarhul Filotei al Constantinopolului, ucenicul şi admiratorul Sfântului Grigorie.

Tot între sfinţii ortodocşi de origine athonită se numără şi **Cuviosul Nicodim de la Tismana**, ctitorul şi organizatorul monahismului românesc, despre care am mai vorbit. Pentru

marile sale merite în istoria monahismului românesc şi pentru virtuţile personale de pietate, cărturărie şi muncă prin care a strălucit, el a fost cinstit cu multă evlavie în Biserica noastră, căpătând astfel un cult local, mărginit la început mai ales în părţile Olteniei, împrejurul mânăstirii Tismana, unde a răposat şi unde i se păstrează un deget din cinstitele lui moaşte, împreună cu alte relicve rămase de la el. În calendarul românesc, pomenirea lui e aşezată la 26 decembrie, ziua morţii lui. Slujba alcătuită în cinstea lui, tipărită la început în filade deosebite, a fost introdusă în Mineiul pe decembrie tipărit la mânăstirea Neamţu în 1846, cu binecuvântarea mitropolitului Meletie al Moldovei şi sub supravegherea stareţului Neonil. Prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 26 februarie 1950, sărbătorirea Sfântului Nicodim s-a generalizat în toată Biserica Ortodoxă Română.

Dintre sfinţii de origine sau formaţie athonită înscrişi în sinaxarele ortodoxe, mai amintim pe **Cuviosul părintele nostru Atanasie**, patriarhul Constantinopolului, pomenit la 28 octombrie, şi pe **Cuviosul nou-martir Damian**, care a sihăstrit în mânăstirile Filotei şi Esfigmenu, sugrumat la 1568 şi pomenit la 23 februarie.

Dar între pustnicii athoniţi cinstiţi după moartea lor ca sfinţi pentru viaţa lor îmbunătăţită, se numără şi un român, **Cuviosul Antipa**, fost ieromonah la Athos, repauzat la 10 ianuarie 1882, în mânăstirea Valaam din Rusia. Îndeosebi călugării ruşi de la Athos îl cinstesc ca sfânt. Ei l-au înscris ca atare în Mineiul slavon de pe luna ianuarie (ziua 10), tipărit în 1906 în mânăstirea Rusicon din Athos, şi îl prăznuiesc în fiecare an. De altfel, între monahii athoniţi de origine românească sunt încă şi alţii care s-au distins prin viaţa lor curată, prin muncă şi nevoinţe pustniceşti, şi care, chiar dacă nu sunt cinstiţi ca sfinţi, au lăsat totuşi printre urmaşii din Athos o amintire trainică şi venerabilă, ca de pildă cuviosul **Nifon de la Prodromul**, care a pus bazele acestui schit românesc pe la începutul secolului trecut.

Athosul a fost şi un izvor de moaşte şi de sfinţi pentru diferitele regiuni ortodoxe, ceea ce a dat un impuls deosebit dezvoltării cultului sfinţilor în viaţa religioasă ortodoxă. Astfel, în anul 1560 voievodul Alexandru Lăpuşneanu al Moldovei trimite pe eclesiarhul Maxim şi proegumenul Sofronie, cu o delegaţie de fraţi, la mânăstirea Vatoped, pentru a aduce de acolo mai multe moaşte de sfinţi pentru mânăstirea Slatina, ctitoria sa. Datorită atât sfintelor moaşte păstrate aici, cât şi veneraţiei de care se bucură în rândul popoarelor ortodoxe pentru viaţa duhovnicească intensă din mânăstirile sale, Athosul a devenit în cursul timpului un centru de pelerinaj aproape egal în importanţă cu Locurile Sfinte din Palestina. Spre acest mare sanctuar al Ortodoxiei s-au îndreptat veacuri de-a rândul nu numai călugării râvnitori la viaţă îmbunătăţită, ci şi miile de pelerini laici din toate părţile lumii creştine, doritori să vadă şi să se închine în aceste locuri care, după tradiţie, erau o adevărată "grădină a Maicii Domnului".

Se ştie, de altfel, că pelerinajul a constituit unul din principalele izvoare de venituri şi de întreţinere a mânăstirilor athonite. De aceea, pentru a atrage cât mai mulţi pelerini şi pentru a stimula ajutoarele de care avea nevoie, fiecare din cele 17 mânăstiri mari greceşti ale Sfântului Munte avea printre vieţuitorii ei şi câte un călugăr slav care spovedea pelerinii de limbi slave şi le slujea ca ghid şi ca tălmaci sau interpret.

Athosul a înrâurit viaţa liturgică a creştinătăţii ortodoxe şi prin interesul susţinut pe care l-au nutrit totdeauna monahii athoniţi pentru chestiunile din domeniul cultului. Mânăstirile athonite au fost centrul şi obârşia a multe şi pasionate controverse şi dispute de interes liturgic, al căror ecou a răsunat nu o dată dincolo de hotarele peninsulei sfinte. Monahii aghioriţi au ridicat şi au pus în discuţie o mulţime de chestiuni controversate privitoare la unele amănunte de tipic sau la tradiţiile şi practicile de cult, semnalând întâmplări sau

cazuri nepreväzute din practica liturgică, pentru care nu existau până atunci soluţii şi norme precise, sau denunţând eventualele neorânduieli, abateri sau inovaţii strecurate în cultul ortodox, fie din pricina ignoranţei sau a neglijenţei liturghisitorilor, fie din pricina diferitelor influenţe străine şi tendenţioase. Pentru rezolvarea acestora, ei apelau de obicei la autoritatea patriarhilor ecumenici sau a sinoadelor endemice (permanente) din Constantinopol, care au dat răspunsuri formulate în hotărâri, reguli, rânduieli şi canoane liturgice, dintre care unele au fost publicate sub formă de scrisori circulare, oficiale sau de gramate sinodale, devenind astfel normative şi obligatorii pentru toate bisericile greceşti de sub dependenţa Patriarhiei Ecumenice.

Astfel, pe la sfârşitul secolului al XI-lea şi începutul secolului al XII-lea, nişte monahi aghioriţi trimit patriarhului Nicolae al III-lea Gramaticul (1084-1111) o serie de întrebări prin care cereau lămuriri la unele nedumeriri de ordin liturgic, îndeosebi privitoare la post. Nemulţumiţi cu răspunsurile patriarhului, ei trimit o altă scrisoare, în care susţin cu totul alte puncte de vedere, bazaţi pe argumente temeinice, adăugând încă o serie de întrebări noi în legătură cu alte nedumeriri, la care patriarhul răspunde din nou.

Într-o hotărâre sinodală din mai 1667, patriarhul Partenie al IV-lea (Moghilalos) al Constantinopolului răspunde "preacuvioşilor egumeni ai sfintelor şi cinstitelor mânăstiri din Sfântul Munte şi celorlalţi părinţi care împreună se nevoiesc într-însele...", stabilind locul (poziţia) miridei Sfintei Fecioare pe Sfântul Disc la Proscomidie.

Dar cea mai aprigă, mai îndelungată şi mai cunoscută controversă de acest fel care s-a iscat în mânăstirile athonite şi a frământat aproape toată Biserica grecească din secolul al XVIII-lea, este cearta numită a colivelor. În fond, chestiunea se punea în modul următor: parastasele pentru morţi, de care sunt legate colivele, se pot face şi duminica (sărbătoarea săptă-

mânală a Învierii) sau numai sâmbăta (ziua tradiţională consacrată pentru pomenirea morţilor)? Scânteia s-a aprins în anul 1754, la Schitul Sfânta Ana. Întrucât monahii de aici se duceau de obicei sâmbăta la târgul din Careia (orăşelul-reşedinţă al Athosului), pentru a-şi vinde produsele muncii lor, începură să amâne pe duminică pomenirile morţilor şi parastasele pe care atunci le făceau numai sâmbăta. S-a ridicat, fireşte, o furtună de proteste din partea celorlalte mânăstiri, căci aceasta constituia o inovaţie care înfrângea tradiţia respectată până atunci în Athos. Printre cei care au luat parte activă la discuţii, a fost şi cunoscutul **Nicodim Aghioritul**, una din cele mai reprezentative figuri ale monahismului athonit de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al IX-lea. Pornită din Athos, cearta se întinse repede în insulele Mării Egee, în Tesalonic şi în alte centre, cuprinzând aproape toată Ortodoxia de limbă greacă. Patriarhii ecumenici au trebuit să intervină adesea cu energie, solicitaţi şi de inovatori, şi de tradiţionalişti: **Teodosie al II-lea**, în 1772, de comun acord cu Sofronie al Ierusalimului, **Samuil Xantzeris** (1773), **Sofronie** (1776), de acord cu Avramie al Ierusalimului, **Neofit**, în enciclica din august 1802, şi **Grigorie al V-lea**, în tomosul din 1807, încercară pe rând, prin dispoziţiuni circulare sau prin tomosuri sinodale şi patriarhale, să aducă pace, fără să izbutească. Ultimul care a intervenit oficial în această interminabilă ceartă a fost patriarhul **Grigorie al V-lea**, prin al doilea tomos al său, din august 1819, în care interzice pe viitor orice discuţie asupra acestei chetiuni, dând dreptate şi inovatorilor şi tradiţionaliştilor.

O altă controversă de ordin liturgic care a agitat mânăstirile Athosului în acelaşi timp cu cea a colivelor, este aceea a **termenelor de împărtăşire**: de câte ori sau când se pot împărtăşi credincioşii laici? Numai în cele patru posturi de peste an sau şi mai des? În dispută au intervenit şi patriarhii de la Constantinopol, care au dat diverse soluţii, dar ea nu s-a terminat de fapt nici astăzi.

În mânăstirile Athosului au trăit şi au scris unii teologi şi cărturari iluştri, care au sporit patrimoniul culturii teologice ortodoxe cu câteva admirabile scrieri de interes liturgic. E ştiut de altfel că aceste mânăstiri erau locul de retragere a multor personalităţi importante ale lumii bizantine – teologi, ierarhi, împăraţi – care, spre sfârşitul vieţii sau la apusul carierei lor, îşi căutau aici refugiul şi liniştea necesară odihnei, studiului sau rugăciunii. E destul să amintim, dintre aceştia, pe **împăratul Ioan Cantacuzen**, din secolul al XIV-lea, retras după abdicarea sa de la tron într-o mânăstire athonită (sub numele călugăresc de Ioasaf), pe **patriarhul Nifon al Ţarigradului**, la începutul secolului al XVI-lea, pe **patriarhul Serafim** (contemporan cu Paisie) şi alţii. Între cei care ne interesează din acest punct de vedere, amintim pe celebrul teolog şi liturgist **Nicolae Cabasila**, din secolul al XIV-lea, care spre sfârşitul vieţii s-a retras într-una din mânăstirile athonite (probabil o dată şi în acelaşi loc cu marele său amic, admirator şi protector, împăratul Ioan Cantacuzen). Se pare că acolo a scris Nicolae Cabasila cele două importante lucrări liturgice ale sale, rămase până azi modele neîntrecute ale genului: **Tâlcuirea dumnezeieştii Liturghii** şi **Despre viaţa în Hristos**. Dintre autorii aghioriţi de lucrări liturgice mai amintim pe vestitul **Nicodim Aghioritul** (+1809), a cărui activitate bogată şi multilaterală pe tărâmul scrisului teologic şi al apărării Ortodoxiei este îndeajuns de cunoscută, precum şi pe învăţatul călugăr şi profesor **Vartolomeu din Cutlumuş** (prima jumătate a secolului trecut), care a întreprins, sub patronajul şi iniţiativa Patriarhiei Ecumenice, o vastă lucrare de revizuire temeinică a cărţilor de slujbă şi îndeosebi a Mineielor tipărite la Constantinopol din 1843 înainte.

În sfârşit, se ştie că în mânăstirile Athosului se păstrează cea mai bogată colecţie de manuscrise, dintre care cele mai multe – câteva mii – sunt manuscrise liturgice, ale cărţilor de slujbă ortodoxă: Mineie, Trioade, Penticostare,

Liturghiere şi Molitfelnice, cărţi de psaltichie ş. a., scrise fie de copiştii care au trăit în mânăstirile respective, fie aduse de aiurea şi păstrate aici. Cercetând, de exemplu, catalogul manuscriselor athonite alcătuit de învăţatul grec Sp. Lambros pe la sfârşitul secolului trecut – cel mai complet din câte avem –, putem identifica nu mai puţin de 300 manuscrise sau Liturghiere greceşti, dintre care cele mai multe aparţin mânăstirii Sfântului Pantelimon (53) şi Dionisiu (49), cel mai vechi fiind din secolul al XI-lea, din mânăstirea Iviron, scris pe pergament. Multe din aceste manuscrise liturgice vor fi stat la baza primelor ediţii tipărite ale cărţilor de slujbă ortodoxă. Puţine dintre ele au fost cercetate şi publicate. Unele sunt de o importanţă considerabilă pentru istoria cultului şi a cărţilor de slujbă ortodoxe. Manuscrisele de Mineie, Trioade şi Penticostare îşi aşteaptă încă specialiştii care să le cerceteze şi – eventual – să le editeze. Ele constituie cele dintâi şi cele mai importante izvoare şi documente indispensabile pentru opera de revizuire şi reeditare critică a cărţilor ortodoxe de ritual.

În ultimul timp, în calitatea lor de vajnici păstrători şi apărători ai tradiţiei ortodoxe în materie de dogmă, disciplină şi cult, monahii athoniţi s-au crezut îndreptăţiţi să ia partea calendarului vechi (iulian, neîndreptat), la care au rămas până azi unele din Bisericile ortodoxe. Dintre mânăstirile athonite numai mânăstirea Vatoped a adoptat calendarul îndreptat, toate celelalte rămânând în stil vechi. Aşa se face că, după anul 1924, când Biserica Ortodoxă Română a adoptat calendarul îndreptat, gruparea stiliştilor (partizanii calendarului vechi) a fost încurajată la noi în ţară (mai ales în Moldova) de călugări veniţi din Athos, care prin cuvântări, scrieri şi corespondenţă sfătuiau pe credincioşi să nu renunţe la calendarul vechi. Aceasta a fost şi pricina pentru care statul român, de acord cu sinodul Bisericii Ortodoxe Române, s-a văzut nevoit să ia unele măsuri menite să controleze legăturile călugărilor români din Athos.

În concluzie, mânăstirile Athosului au jucat un rol de frunte în istoria cultului ortodox din al doilea mileniu al erei creştine. Este adevărat că influenţa athonită începe să se exercite într-o perioadă când ritul liturgic bizantin se afla într-un stadiu înaintat al evoluţiei sale, când el atinsese maturitatea şi când dezvoltarea lui era aproape definitiv încheiată, cel puţin în liniile mari sau în elementele fundamentale pe care le are şi azi. Dar când este vorba de părţile sau amănuntele lui secundare, care se nasc şi se fixează de la anul 1000 înainte, Sfântul Munte joacă rolul de căpetenie în fixarea, răspândirea şi uniformizarea tipicului şi a rânduielilor de slujbă, mai ales prin opera de organizare a vieţii călugăreşti şi bisericeşti din ţările ortodoxe, întreprinsă de marile personalităţi monahale de origine sau formaţie athonită, ca Antonie din Pecerska, în Rusia, Sava Nemanici, în Serbia, Nicodim Sfinţitul de la Tismana, în Ţările Româneşti, patriarhul ecumenic Filotei, la Constantinopol, stareţul Paisie, în Moldova.

Oaze de linişte şi de viaţă religioasă intensă; locaşuri de neîntreruptă şi smerită rugăciune şi asceză; modele neîntrecute de evlavioasă şi continuă slujire şi slăvire a lui Dumnezeu; şcoli de buni şi vestiţi slujitori bisericeşi şi cântăreţi, ca Ioan Cucuzel sau Nectarie de la Prodrom; pepiniere de sfinţi cu viaţă curată şi îmbunătăţită, ca Grigorie Palama, Atanasie şi Petru Athonitul sau Nicodim de la Tismana; centre de pelerinaj şi de închinare pentru pelerinii din toată creştinătatea ortodoxă; focare de interesante şi aprinse discuţii şi controverse liturgice; tezaure nepreţuite de manuscrise de o valoare considerabilă pentru istoria cultului ortodox şi a cărţilor noastre de slujbă, mânăstirile din Sfântul Munte au fost şi rămân cel mai important centru şi cel mai prilenic mediu al vieţii liturgice ortodoxe, de unde au iradiat influenţe, sugestii, exemple şi ecouri hotărâtoare pentru organizarea şi dezvoltarea cultului tuturor Bisericilor Ortodoxe.

Iată încă un motiv pentru care mânăstirile Muntelui Sfânt trebuie să redevină şi pe viitor un sanctuar venerat şi

un bun comun al întregii Ortodoxii, accesibil tuturor popoarelor şi ţărilor ortodoxe, cum au fost şi în trecutul lor glorios.

(Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2, aprilie-iunie 1953)

MUNTELE ATHOS – ACROPOLĂ A ORTODOXIEI

Gheorghe Cronţ

Situat la extremitatea Peninsulei Calcidice, pe o fâşie de teritoriu având o lungime de circa 50 de km şi o lăţime de 6-7 km, Athosul este o regiune muntoasă, cu creste atingând 1935 m, acoperită cu păduri de fagi, de brazi şi de castani. Pe acest teritoriu, cu o suprafaţă de numai 321 km pătraţi, s-a constituit cu 1000 de ani în urmă comunitatea monahală ce avea să devină un important centru al culturii bizantine.

La Athos au vieţuit monahi şi în secolele IX-X, dar înfiinţarea primei mânăstiri este atestată în secolul al X-lea. Se consideră că în anul 963 a luat fiinţă Marea Lavră, întemeiată de fostul ofiţer bizantin Atanasie, împreună cu câţiva foşti demnitari de origine georgiană. Îndemnul le-a fost dat de împăratul Nichifor Focas, care le-a oferit şi ajutor material. Curând, apoi, alţi foşti demnitari ai curţii bizantine, şi anume georgienii Ioan Ivirul şi generalul Tornikios, ajutaţi de alţi împăraţi bizantini, întemeiară mânăstirea ce s-a numit a *Ivirilor* pe care georgienii au sprijinit-o ca pe un centru de cultură naţională. Cam în aceeaşi perioadă au întemeiat şi bulgarii mânăstirea lor numită *Zografu*, atestată documentar în anul 980 şi înzestrată de ţarii bulgari cu danii şi cu moşii. Feudalii bizantini au întemeiat şi ei mânăstiri în secolele următoare. Mânăstirea sârbească *Hilandar*, înfiinţată la sfârşitul secolului al XII-lea, este ctitoria principilor Nemania şi Ştefan, care

s-au călugărit acolo. Ruşii au avut legături cu Athosul încă din vremea statului kievean, posedând o aşezare monastică proprie încă din anul 1143. Mai târziu, ţarii şi boierii Rusiei au înzestrat cu imense averi marea mânăstire *Sfântul Pantelimon*, denumită şi *Rusicon*.

Dintre păstorii vlahi răspândiţi în Peninsula Balcanică, unii se aflau pe teritoriul Athosului înainte ca acesta să devină centru monastic. Poruncile unor împăraţi bizantini de la sfârşitul secolului al IX-lea şi începutul secolului al X-lea n-au reuşit să-i scoată pe toţi de pe teritoriul Athosului, iar sub Alexios Comnenul (1081-1118) monahii Athosului se plângeau că nu pot trăi fără ei. Vor fi devenit însă monahi şi unii dintre ei. Toponimia Athosului a păstrat numiri care amintesc prezenţa vlahilor acolo. În 1360, mânăstirea Cutlumuş era considerată ctitorie românească, iar în 1400 vieţuiau acolo monahi români. Mânăstirea bulgară Zografu, refăcută şi înzestrată de domnii Moldovei în prima jumătate a secolului al XV-lea, apare uneori în documentele ulterioare cu denumirea de "mânăstirea moldovenească". Românii au intrat apoi în multe alte mânăstiri şi schituri. Primul schit al românilor, datând de la mijlocul secolului al XVIII-lea, este schitul *Lacul*. În prezent, acesta posedă o biserică mai mare şi 24 chilii şi colibe răspândite în jurul ei, cu câteva biserici mai mici şi cu un număr de 50 de monahi. Aşezarea românească cea mai bine înzestrată este schitul *Prodromul*, întemeiat pe locul unei chilii din secolele anterioare. Acest schit a primit importante ajutoare şi subvenţii româneşti, este împrejmuit cu ziduri, are o biserică mare şi patru paraclise, adăpostind vreo 50 de monahi români. Există apoi la Athos aşezări româneşti mai mici: 17 chilii, 17 colibe şi 13 sihăstrii, având fiecare un număr restrâns de monahi sau şi numai câte un pustnic. Toate împreună adăpostesc circa 140 de monahi. Cu monahii răspândiţi prin alte mânăstiri şi schituri, numărul românilor aflători în prezent în Athos este de circa 250, provenind din toate provinciile ţării noastre: moldoveni, munteni, transilvăneni.

Disciplina canonică a cerut întotdeauna monahilor trei voturi, adică trei făgăduinţe pe viaţă: castitatea, ascultarea şi sărăcia. Aceste angajamente au şi semnificaţia istorică a atitudinilor de protest social împotriva viciilor lumii laice din veacurile trecute. A fost interzisă încă din timpul împăratului Constantin Monomahul (1042-1055) prezenţa femeilor pe teritoriul Athosului. A fost interzisă stabilirea eterodocşilor şi a schismaticilor pe acest teritoriu.

Istoriceşte se constată că dezvoltarea monahismului la Athos n-a fost determinată numai de devotamentul oamenilor care se dedicau vieţii monastice. Precum arată faptele, principalele mânăstiri şi schituri s-au întemeiat la Athos cu concursul suveranilor ţărilor respective, uneori chiar de către foştii demnitari ai curţilor, sau de către oamenii din rândul claselor conducătoare. Monahismul s-a organizat la Athos începând din secolul al X-lea, după marea mişcare iconoclastă, care a zguduit societatea bizantină în secolele al VIII-lea şi al IX-lea. Monahii bizantini purtaseră înverşunate lupte cu caracter politic, împotrivindu-se reformelor introduse de împăraţii iconoclaşti. Ei se străduiseră să exercite o adevărată hegemonie asupra vieţii publice bizantine. Dar după restabilirea cultului icoanelor, nici împăraţii iconoduli n-au mai dorit prezenţa monahilor în viaţa publică şi au luat măsuri pentru izolarea lor. Aşa au procedat Nichifor Focas şi Ioan Tzimiskes, sprijinind înfiinţarea primelor mânăstiri la Athos şi căutând să îndepărteze pe monahi din societatea bizantină şi totodată să-i transforme în susţinători ai puterii imperiale. Athosul a fost deci de la început o spărtură în edificiul social al Bizanţului şi a creat modelul social al monahismului izolat, destinat să lupte pentru remedierea viciilor societăţii prin acţiuni spirituale din afară, fără să se amestece în luptele sociale. După căderea Imperiului Bizantin, Athosul a devenit păstrătorul culturii bizantine.

Atenţia celorlalte ţări faţă de Athos şi întemeierea mânăstirilor de către georgieni, bulgari, sârbi, români şi ruşi se explică

în primul rând prin interesul cârmuitorilor acestor ţări de a stabili legături permanente cu acest important centru monastic, a cărui ideologie putea fi bine folosită şi pentru legitimarea principiului monarhic şi pentru justificarea aspiraţiilor de stabilitate socială ale claselor conducătoare. Mânăstirile athonite ale acestor popoare au fost şi centre proprii menite să susţină viaţa religioasă şi să promoveze cultura lor naţională. Pe această cale, ţările respective şi-au format ierarhi şi egumeni pentru bisericile şi mânăstirile lor. De altfel, Athosul a fost în general o pepinieră pentru pregătirea clerului superior necesar din sud-estul Europei. Monahii Athosului se bucurau pretutindeni de prestigiul izolării lor şi nu se amestecau în treburile politice ale ţărilor lor. Rămânând în general recunoscători faţă de ctitorii şi donatorii mânăstirilor lor, ei se manifestau din depărtare ca sprijinitori ai ordinei existente în ţările respective.

Monahii Athosului au provenit întotdeauna din toate clasele şi păturile sociale, dar, în general, cei mai mulţi au aparţinut straturilor sociale asuprite. Conflictele permanente dintre feudali se încheiau cu înfrânţi care căutau refugiul monastic. Retraşi la Athos, unii dintre aceştia îşi converteau orgoliul şi cupiditatea în remuşcări, dar alţii nu se grăbeau să regrete societatea din care plecaseră, străduindu-se să se întoarcă în haine clericale. Obidiţii însă, cei scăpaţi de asuprire şi teroare, îşi regăseau echilibrul psihic şi puteau îmbrăţişa unele activităţi pozitive, devenind grămătici, artizani, meşteşugari, ori chiar şi scriitori şi oameni de creaţie. Pentru mulţi dintre aceşti monahi, izolarea lor avea într-adevăr semnificaţia protestului împotriva regimului social care-i silise să fugă din lume, iar pasivitatea lor faţă de problemele sociale şi politice a fost întreruptă adeseori prin acţiuni remarcabile.

Numărul mânăstirilor a fost mare la Athos, începând chiar din secolul al X-lea. În primul tipicon, cel din 972, semnat de Atanasie, figurează 59 semnături între care 44 ale egumenilor. În secolul al XI-lea existau peste 180 de mânăstiri, iar în seco-

lul al XIII-lea peste 300, cele mai mici numindu-se schituri. Au apărut mai multe aşezări izolate cu caracter de sihăstrii, denumite chilii, colibe, catisme, monidrii, al căror număr se ridică în prezent la 700. O ierarhie cu aspect feudal s-a stabilit încă din primele secole între aşezările monastice ale Athosului. Această ierarhie dăinuieşte. Există în prezent 20 de mânăstiri numite "principale" sau "suverane", dintre care 17 aparţin grecilor şi câte una ruşilor, bulgarilor şi sârbilor. Teritoriul şi conducerea Athosului aparţin numai acestor 20 de mânăstiri. În ierarhia unităţilor monastice, după mânăstiri figurează schiturile, apoi chiliile, apoi colibele. Acestea sunt subordonate mânăstirilor mari, nu pot avea terenuri şi averi proprii, nici nu se pot conduce singure. Dreptul de proprietate nu este recunoscut decât celor 20 de "mânăstiri suverane", iar sporirea sau micşorarea numărului mânăstirilor suverane este interzisă. Nu este admisă transformarea schiturilor în mânăstiri, sau a chiliilor în schituri, nici a colibelor în chilii.

Chiar şi între mânăstirile zise suverane există o ierarhie. Raporturile dintre mânăstirile suverane şi aşezările dependente amintesc vasalitatea medievală. Mânăstirile suverane folosesc adeseori sub formă despotică puterea lor asupra celor subordonate. Exercitând dreptul de proprietate asupra solului, aceste mânăstiri dau treburi celorlalte unităţi monastice prin contracte embaticare în condiţii care reflectă puternic inegalitatea contractanţilor. Asemenea situaţii, potrivnice regulilor canonice privitoare la egalitatea şi fraternitatea monahilor, învederează măsura în care se poate deforma însuşi regimul asceţilor sub influenţa mediului social. Nici din punctul de vedere al vieţii monastice, monahii Athosului nu urmează unul şi acelaşi regim. S-au confruntat în istoria acestui centru monastic două concepţii de viaţă. Unsprezece dintre mânăstirile mari respectă regimul chinovial, potrivit căruia toate bunurile aparţin comunităţii respective, rugăciunile şi mesele având loc în comun. Celelalte nouă mânăstiri mari se

conduc după regimul idioritmic, care îngăduie monahilor să păstreze în grupuri bunuri proprii, să se gospodărească deosebit şi să se adune numai pentru rugăciuni.

Un aspect pozitiv al istoriei Athosului este faptul că acesta a fost şi a rămas un centru monastic multinaţional, încât poate fi socotit un simbol istoric al cooperării popoarelor din sud-estul Europei. Actele constitutive, începând cu cele din secolul al X-lea, recomandă monahilor de diferite limbi să se înţeleagă între ei şi sancţionează cu excluderea pe intoleranţi. Dreptul de a se ruga şi scrie în limba lor, precum şi de a păstra legăturile cu Biserica poporului lor, a fost întotdeauna recunoscut de cârmuitorii politici ai Athosului. Autonomia administrativă acordată Athosului de către împăraţii bizantini a fost confirmată şi de stăpânitorii care au urmat: latini, bulgari, sârbi şi turci. Înşişi sultanii otomani, începând cu Murad al II-lea, în 1430, au respectat autonomia tradiţională a acestei regiuni. Ingerinţele şi violenţele au avut caracter excepţional şi n-au modificat vechile privilegii.

Prin tratatul de la Sèvres, din 1920, şi prin cel de la Lausanne, din 1923, a fost recunoscută suveranitatea Greciei asupra teritoriului Athosului, cu obligaţia pentru statul grec de a garanta drepturile tradiţionale ale tuturor comunităţilor monastice negreceşti. O comisie aleasă de reprezentanţii mânăstirilor în 1924 a revizuit şi codificat toate canonismele generale ale Athosului şi a întocmit statutul ce s-a numit "Constituţia organică a Sfântului Munte", care consacră regimul aghioritic conform vechilor sale tradiţii. Acesta este Statutul Organic aprobat de statul grec în 1926 printr-o lege constituţională. În prezent, în conformitate cu constituţia greacă şi cu vechile sale privilegii, Athosul formează o regiune autonomă în cuprinsul statului grec. Ordinea şi securitatea regiunii sunt asigurate de către statul grec printr-un guvernator laic, ajutat de un număr de funcţionari şi de jandarmi. Acest aparat politico-administrativ este subordonat Minis-

terului de Externe al Greciei, recunoscându-se astfel caracterul special al statutului juridic al Athosului, diferit de administraţia internă a statului grec. Au fost acordate acestei regiuni autonome unele privilegii vamale şi fiscale, dar monahii de orice naţionalitate au devenit de drept cetăţeni greci.

Până spre sfârşitul secolului al XVII-lea, conducătorul Athosului a fost "protosul", adică stareţul general, ales de întreaga comunitate sau de egumenii şi reprezentanţii mânăstirilor. S-a instituit apoi conducerea colectivă (kinotis), având caracterul unui sinod permanent, format din 20 de membri, reprezentând cele 20 de mânăstiri mari. Spre a deveni organ legislativ şi judiciar, acest sinod îşi dublează numărul membrilor, întrunindu-se de două ori pe an şi putând statua în problemele generale şi judeca litigiile dintre mânăstiri. Când membrii acestui organ nu pot cădea de acord pentru adoptarea hotărârilor, problemele se soluţionează de către patriarhul ecumenic, care păstrează din punct de vedere canonic un drept de jurisdicţie asupra Athosului. Ca organ executiv funcţionează *Epistasia*, compusă din patru egumeni. Deciziile acestui organ necesită acordul deplin al tuturor membrilor săi. Sigiliul este cvadripartit şi aplicarea sa pe acte necesită prezenţa efectivă a celor patru egumeni.

Athosul a unit pe ortodocşi nu numai prin monahii lor, ci şi prin nenumăratele lor danii şi subvenţii acordate mânăstirilor lui. În primele secole ale istoriei sale, acest centru monastic a fost sprijinit de statul şi Biserica Bizanţului, al căror caracter multinaţional este bine cunoscut. În perioada slăbirii Imperiului Bizantin şi mai ales după înlocuirea acestuia prin statul otoman, ajutoarele cele mai consistente şi mai numeroase le-a primit Athosul din afară: de la ruşi, de la români, bulgari, sârbi, georgieni.

Fără să subestimăm contribuţia celorlalte popoare, relevăm aici numai contribuţia poporului nostru. Daniile româneşti sunt atestate în mii de documente păstrate în arhivele

din ţară şi în cele ale mânăstirilor athonite. Sunt numeroşi istoricii care recunosc marea valoare a daniilor româneşti, fără de care mânăstirile Athosului ar fi fost grav lovite de lipsuri şi unele ar fi dispărut, iar altele ar fi lâncezit.

Timp de aproape şase secole mânăstirile Athosului au primit numeroase ajutoare româneşti. Li s-au dăruit importante sume de bani. Li s-au asigurat apoi venituri permanente prin daniile de sate şi moşii, de păduri şi bălţi, de mori şi vămi. Pentru ca trimişii Athosului să nu aibă greutăţi cu strângerea veniturilor permanente, această sarcină a fost preluată apoi de către mânăstirile româneşti închinate. Au fost închinate Athosului în cursul veacurilor 25 mânăstiri, 10 schituri şi 3 biserici româneşti, cu 211 moşii în suprafaţă totală de un milion de hectare. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, mânăstirile Athosului mai aveau pe teritoriul patriei noastre peste 650 pogoane de vie şi mai primeau veniturile celor peste 1600 hanuri şi prăvălii închinate lor în oraşele mai mari. În total, Athosul avea atunci din ţările noastre un venit anual de aproximativ şapte milioane de piaştri, reprezentând adică 1/7 din bugetul acestor ţări.

Amploarea daniilor făcute de boieri mânăstirilor se explică în primul rând prin faptul că asemenea danii nu se puteau anula de către voievozi când aceştia voiau să-i deposedeze pentru vina de nesupunere. Potrivit dreptului de ctitorie bizantin, adoptat şi în ţările române, se acordau marilor donatori, în caz de nevoie, mijloace de trai din bunurile dăruite, încât pe această cale donatorii izbuteau să sustragă uzurpării domneşti bunurile din care să poată trăi. Amploarea daniilor făcute mânăstirilor Athosului se explică apoi prin reputaţia pietăţii asupra acestui centru monastic. Daniile aveau sensul fundaţiilor pioase menite să sporească respectul societăţii faţă de donatori. Daniile asigurau donatorilor un mare prestigiu public în toate straturile sociale, iar voievozii şi boierii erau conştienţi de faptul că daniile lor continuau

un mijloc de protejare a privilegiilor feudale. Statele româneşti au încurajat practica daniilor pioase şi au tratat Athosul ca pe un susţinător sigur al ordinii sociale existente în ţările noastre.

Dar zelul donatorilor a mai fost sporit şi prin credinţa religioasă în răsplata transcendentă a generozităţii lor. Se constată că, pe lângă bogaţii care ofereau cu ostentaţie surplusul lor, au existat şi donatori mărunţi care acordau cu discreţie modesta lor contribuţie. Cu danii mari sau cu danii mărunte, toate clasele şi păturile sociale ale poporului român au sprijinit Athosul timp de aproape şase secole. Începând din secolul al XIV-lea şi până la mijlocul secolului al XIX-lea, veniturile multor moşii luară drumul Athosului. Strângătorii lor mai aduceau cu ei de fiecare dată şi numeroase obiecte de preţ şi sumele de bani colectate din oraşele şi satele noastre.

La mânăstirea *Protathon* din Caries, capitala Athosului, Bogdan Vodă al Moldovei a refăcut la 1508 biserica şi dependinţele, cum arată inscripţia ce se păstrează acolo. În secolul al XVII-lea au fost închinate acesteia mânăstirile Trei Ierarhi din Iaşi şi Cotroceni din Bucureşti, cu marile lor venituri.

La începutul secolului al XVI-lea, Neagoe Basarab a reconstruit mânăstirea *Marea Lavră*, dăruindu-i un important ajutor anual în taleri. În 1533 Vlad Vintilă i-a dăruit o sumă anuală de 10000 aspri. Ajutoare băneşti i-au dat mereu şi alţi voievozi români. În incinta acestei mânăstiri se află o biserică zidită în 1643 de Matei Basarab, care se găseşte zugrăvit între ctitori. În 1773 a fost închinată Marii Lavre mânăstirea Berzunţi din ţinutul Bacău, cu două moşii în suprafaţă de 4000 de hectare.

La mânăstirea *Vatoped* figurează între vechii ctitori Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab şi Radu de la Afumaţi. Acesta din urmă a refăcut în 1526-1528 o parte din construcţiile mânăstirii şi a construit acolo încă o biserică. Vasile Lupu şi fiul său Ştefăniţă au reconstituit biserica mânăstirii.

Vatopedul a primit de la Alexandru Lăpuşneanu în 1560 un ajutor anual de 300 galbeni, iar de la Constantin Brâncoveanu, la sfârşitul secolului al XVII-lea, suma de 21000 aspri. Din Moldova i-au fost închinate şase mânăstiri cu moşii întinse.

Mânăstirea *Ivirilor* a primit în 1582 dania a cinci moşii din Ţara Românească de la Stelea Spătarul. În 1605 Radu Şerban i-a dăruit un ajutor anual de 15000 aspri. Radu Mihnea i-a dăruit în 1611-1616 suma de 60000 aspri pentru construirea apeductelor, ca recunoştinţă pentru faptul că monahii acestei mânăstiri l-au trimis să studieze la Padova. Acest voievod şi alţii după el au închinat pe rând mânăstirii *Ivirilor* un număr de patru mânăstiri şi două metoace cu multe moşii, vii şi ţigani. Din Moldova i s-au dat mari ajutoare băneşti anuale.

Mânăstirea *Dionisiu* a fost reconstruită în 1512-1515 de Neagoe Basarab. Acesta a zidit aici şi o biserică. În 1534 biserica principală a acestei mânăstiri, mistuită de un incendiu, a fost rezidită de Petru Rareş. Alexandru Lăpuşneanu şi soţia sa au construit în 1553 trapeza şi bolniţa mânăstirii. Petru Şchiopul, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu şi apoi alţi voievozi au dat acestei mânăstiri importante ajutoare băneşti.

Mânăstirea *Cutlumuş* a fost considerată "Lavră a Ţării Româneşti", fiind rezidită în secolul al XIV-lea de Nicolae Alexandru Basarab şi fiii săi Vlaicu şi Radu, ca să fie aşezământ monastic şi pentru români. În secolul al XVI-lea, această mânăstire a fost reconstruită de Radu cel Mare şi Neagoe Basarab, adăugându-i-se multe dependinţe. Reconstruiri parţiale la această mânăstire s-au făcut de mai multe ori în secolele XVI-XVII de către donatori români, iar în 1625 Alexandru Iliaş îi închină mânăstirea Cloeociov, cu moşiile şi veniturile ei. Chiliile incendiate în 1891 au fost refăcute cu ajutorul surorilor Procopiu Carusi din Bucureşti.

La *Pantocrator*, logofătul moldovean Gavriil Trotuşanu a construit în 1536-1537 chiliile mânăstirii şi o fântână. În

1631 Leon Vodă îi închină mânăstirea Căscioarele din Vlaşca, cu patru moşii.

La *Xiropotam*, primul ctitor român a fost voievodul Alexandru Aldea, care îi dărui în 1433 un ajutor anual de 3000 de aspri. Neagoe Basarab a zidit acolo o trapezărie şi o pivniţă. Alexandru Lăpuşneanu şi soţia sa Ruxandra au refăcut biserica. Pentru această mânăstire, monahul Chezarie Daponte a străbătut în secolul al XVIII-lea multe oraşe şi sate româneşti primind ofrande în valoare de peste 7.500.000 piaştri. Această mânăstire primea şi veniturile mânăstirii Plumbuita de lângă Bucureşti, care-i fusese închinată în 1585.

Mânăstirea *Dohiariu* a primit ajutoare anuale de câte 3000 de aspri de la Vlad Călugărul, în 1490, şi Vlad Vintilă, în 1535. Alexandru Lăpuşneanu a reconstruit din temelie această mânăstire, cu ajutor dat de mitropolitul moldovean Teofan, care s-a retras acolo, murind la 1598 şi fiind îngropat chiar în biserică. Mari sume de bani a primit de la Radu Ştefan, în 1606. Alexandru Coconul şi postelnicul Ianache i-au dăruit în 1626 un număr de 12 moşii cu mari venituri.

Mânăstirea *Caracalu* a fost rezidită de Petru Rareş din 1535, reconstrucţia fiind terminată în 1563 de Alexandru Lăpuşneanu. Soţia acestuia i-a dat un ajutor de 35000 de aspri. Domnii Ţării Româneşti i-au acordat în anii 1780-1784 câte un ajutor de 50 de taleri.

Importante danii de moşii şi bani au fost făcute mănăstirii *Simonpetra* în secolul al XVI-lea de către Radu Paisie, Petru cel Tânăr şi Alexandru Mircea. Mistuită de un incendiu în 1580, mânăstirea a fost refăcută cu ajutoare româneşti. Mihai Viteazul i-a închinat mânăstirea Sfântul Nicolae din Bucureşti, cu întinse moşii, chipul său figurând între ctitori.

Danii bogate şi numeroase a primit mânăstirea *Xenofon*, începând din secolul al XV-lea. Între donatorii şi ctitorii acesteia figurează fraţii Craioveşti, care i-au dăruit moşii şi sate, precum şi Matei Basarab, care a refăcut în 1637

biserica mare. Această mânăstire a primit aproape în fiecare an ajutoare băneşti din Ţara Românească, în secolele XVI-XVIII.

La mânăstirea *Grigoriu*, Ştefan cel Mare a refăcut vechea biserică. Se păstrează şi astăzi în clopotniţa acestei mânăstiri inscripţia din 1502 cu numele voievodului. O nouă biserică a zidit aici fiul său Bogdan. În 1765, Ştefan Racoviţă îi dărui un ajutor anual de 6000 de aspri. Un ajutor anual de 1100 taleri i-au dat apoi toţi domnii Ţării Româneşti, de la 1776 până la 1813.

Şi celelalte mânăstiri: *Filoteu*, *Sfântul Pavel*, *Stavronichita*, *Esfigmenos* şi *Costamonitul* au fost înzestrate cu moşii şi sate din Moldova şi Ţara Românească. Donatori şi ctitori la una sau alta dintre aceste mânăstiri găsim pe Ştefan cel Mare, Vlad Ţepeş, Vlad Călugărul, Petru Rareş, Şerban Cantacuzino, alături de unii boieri şi ierarhi.

Danii în bani şi moşii au primit din ţările române chiar şi mânăstirile ruşilor, bulgarilor şi sârbilor. La mânăstirea rusă *Sfântul Pantelimon*, Scarlat Calimah a rezidit din temelie biserica în anii 1812-1819. Mânăstirea bulgară *Zografu* a fost socotită odinioară ctitorie românească, primind bogate danii de la voievozii moldoveni, începând cu Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare. Ajutor românesc a primit şi mânăstirea sârbească *Hilandar* de la Vlad Călugărul, Petru Rareş şi alţi voievozi, al căror exemplu a fost urmat şi de mulţi boieri.

Prin daniile făcute Athosului, pe contul poporului român, de către voievozi şi boieri, s-au construit din temelie ori s-au renovat multe mânăstiri şi schituri, s-au ridicat ziduri de apărare şi turnuri de pază, s-au zugrăvit biserici şi paraclise. Multe nume româneşti figurează în inscripţiile şi dipticele mânăstirilor Athosului.Ca donatori şi ctitori sunt menţionaţi mulţi români şi în actele Athosului. Situaţia de donator şi ctitor era preţuită ca o mare distincţie publică şi această preţuire a fost cu statornicie căutată de feudali. Au rămas însă anonime numeroasele danii româneşti bazate pe contribuţiile

bărbaţilor şi femeilor din popor, care au oferit banul, priceperea şi munca lor pentru a dărui Athosului cărţi şi veşminte scumpe, ţesături şi cusături minunate, reprezentând comori de artă românească şi creaţii ale muncii româneşti. Astfel, şi prin ostentaţia feudalilor şi prin discreţia donatorilor mărunţi, generozitatea românească a fost foarte largă şi a contribuit în mare măsură la dezvoltarea culturii Athosului.

*

Conservatorismul Athosului trebuie privit în lumina istoriei. Athosul n-a rămas întotdeauna în imobilismul strict al vieţii monastice. A susţinut lupta Bisericii bizantine împotriva unioniştilor. Apărarea dogmelor ortodoxe a putut fi criticată pentru faptul că a adâncit izolarea Bizanţului faţă de Europa Occidentală, în vremea când Bizanţul, grav ameninţat, avea nevoie de ajutorul lumii occidentale. Dar după trista experienţă a cruciadelor, mişcarea anticatolică a fost justificată şi Athosul a susţinut direct sau indirect mişcările de rezistenţă naţională a bulgarilor, sârbilor, românilor şi albanezilor şi a sprijinit cooperarea acestor popoare în lupta lor contra asupririi naţionale. Nu trebuie să uităm că mişcarea revoluţionară de la 1821 a avut la Athos mulţi susţinători, care au plătit cu martiriul acţiunea lor.

Meritul istoric cel mai important al Athosului este faptul de a fi un centru al culturii bizantine şi al culturii popoarelor din sud-estul Europei. Multe din creaţiile Athosului se resimt de automatismul vieţii monastice. Ascetismul excesiv pe care l-au respectat unii monahi le-a pricinuit refulări şi le-a exaltat imaginaţia, încât, în această lume îngrădită de canoane aspre, legendele s-au născut uşor. Sunt însă numeroase şi creaţiile culturale care rămân opere valabile în patrimoniul culturii universale. S-au scris acolo opere literare, istorice, juridice. Monahii au cultivat scrierea şi traducerea

cărţilor, au scris diptice, condici, anale, au creat şcoli teologice din care au plecat mulţi învăţaţi care au militat pentru apropierea şi înţelegerea reciprocă a popoarelor. S-au dezvoltat arhitectura şi pictura pe linia artei bizantine. Comori de artă nepreţuită s-au adunat acolo prin generozitatea nemărginită a popoarelor care au sprijinit Athosul.

Învăţaţii catolici au comparat cultura Athosului cu mişcarea spirituală de la Cluny. Protestanţii au apreciat originalitatea culturii athonite. Cei 1000 de ani ai Athosului dovedesc că acest centru monastic a fost o adevărată arcă salvatoare care a sustras pieirii multe şi preţioase creaţii culturale spre a le transmite omenirii actuale.

Athosul a început prin a fi un centru al vieţii ascetice, a devenit treptat un centru al culturii religioase şi o citadelă spirituală a Bizanţului, a contribuit la dezvoltarea culturii bizantine şi postbizantine şi a rămas pentru viitor un valoros depozit al culturii umane din sud-estul Europei. Cultura Athosului a fost creată în comun prin geniul lor în primul rând de popoarele din sud-estul Europei. Este importantă contribuţia grecilor, îndeosebi prin numeroasele lor scrieri în limba greacă. Contribuţia celorlalte popoare este valoroasă prin creaţiile cu care au înzestrat Athosul şi mai cu seamă prin sprijinul efectiv şi permanent acordat acestui centru cultural spre a dăinui timp de zece secole, înfruntând vitregiile vremurilor. Sunt prezente la Athos şi mărturiile unor oameni care au aparţinut popoarelor din Asia şi Africa. Cultura Athosului este astfel operă colectivă, elaborată prin fuziunea unor creaţii multinaţionale. Ea este dovada istorică a căilor ce pot asigura buna cooperare a popoarelor, constituind învăţământul preţios pe care lumea evului mediu l-a transmis lumii moderne şi îl recomandă lumii contemporane.

Prin istoria sa milenară, prin caracterul său multinaţional, prin preţioasele sale arhive şi muzee, Athosul a devenit un centru de interes general pentru cercetătorii istoriei popoarelor din sud-estul Europei.

(Revista "Mitropolia Moldovei şi Sucevei", Anul XLI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1965)

5. AUTONOMIA MUNTELUI ATHOS

PATRONAJUL ASUPRA SFÂNTULUI MUNTE

Pr. Prof. Teodor Bodogae

a) Patronajul bizantin, georgian, papal, bulgar şi sârbesc

Încă înainte de venirea lui Atanasie la Athos, împăraţii bizantini – ca stăpâni ai locurilor şi binefăcători ai monahismului – s-au amestecat în treburile mânăstirilor aghiorite, hotărând cele necesare pentru siguranţa materială şi financiară a locuitorilor lor. Cu venirea lui Atanasie, legăturile între călugării aghioriţi şi împăraţi se întăresc şi mai mult, datorită prieteniei şi jurământului ce obliga pe Nichifor Focas de a furniza lui Atanasie bani şi ajutoare pentru clădirea şi întreţinerea mânăstirilor. Urmaşii împărtului Nichifor Focas vor dovedi cu toţii aceeaşi mărinimie şi credincioşie în ajutorarea sfintelor lăcaşuri. De aceea, aproape toate cele 20 de mânăstiri ce există azi poartă de atunci atributul de împărăteşti. Dintre împăraţii bizantini care au excelat în ajutorarea aşezămintelor athonite s-au distins mai ales Nichifor Focas, Ioan Tzimiskes, Vasile al II-lea Bulgaroctonul, Constantin Ducas, care şi scuteşte Athosul de orice impozit, apoi Alexie Comnenul, care a proclamat autonomia completă a Sfântului Munte, iar după regatul latin, îndeosebi Andronic al II-lea Paleologul şi Ioan al II-lea Paleologul. Toţi aceştia, precum şi alţi mulţi nobili au donat bani, moşii, au închinat metoace, au reparat clădirile mânăstirilor, cu un cuvânt au fost patronii credincioşi ai tuturor aşezămintelor monahale din Sfântul Munte.

Sigur că cei dintâi călugări în Athos au fost grecii. Dar încă din 972 sosesc aici şi un număr important de georgieni, mare parte din ei fiind din cea mai înaltă clasă a societăţii. Aceştia se călugăresc aici şi înfiinţează o mânăstire pentru iviri. Dobândesc şi mai multe chilii. Natural că ajutoare pentru întreţinerea aşezămintelor georgiene veneau, pe lângă cele date de împăraţii bizantini, şi de la conaţionalii lor, de aceea se poate vorbi şi de un *patronaj georgian*. Regi ca David al II-lea şi al III-lea Vagrate, ca şi mulţi nobili se numără între aceştia. La început, ca şi multă vreme după aceea, nu s-a făcut nici o deosebire de naţie între monahii greci şi georgieni. Însuşi tipiconul lui Atanasie era contra acestui lucru. Ba încă întemeietorul monahismului athonit a iubit atât de mult pe Ion (Ioané) Ivirul, încât după moartea sa l-a desemnat să fie epitrop al Lavrei, iar pe Eftimie, fiul lui Ion – pe care-l numea fiul său duhovnicesc – îl lasă urmaş în egumenie. Cu vremea, monahii iviri s-au înmulţit foarte mult, iar mânăstirea lor s-a apropiat de strălucirea Lavrei. În secolul al XIV-lea, însă, regatul georgian decade, monahii iviri se împuţinează, iar locul lor încep să-l ocupe grecii, pe atunci foarte numeroşi mai ales în chiliile din jurul Lavrei şi Ivirului. Monahii greci, în frunte cu protosul Arsenie, geloşi pe starea înfloritoare a mânăstirii ivirilor, între ale cărei ziduri se micşorase numărul georgienilor, cer patriarhului Calist – el însuşi fost aghiorit – să le dea pe mâna lor Ivirul. Patriarhul decide că de acum încolo catolicismul mânăstirii, precum şi posturile de conducere (egùmen şi eclesiarh) să le ocupe monahii greci, ca unii care sunt mai numeroşi şi mai desăvârşiţi duhovniceşte, iar călugării georgieni se vor mulţumi cu bisericuţa Portăresei şi cu slujbe mai mărunte în administraţia mânăstirii.

E primul caz când, contrar testamentului lui Atanasie, călugării greci, conduşi de şovinism sau poate de dorul după bunăstare materială (pe atunci doar începea idioritmia), au asuprit pe monahii aghioriţi de altă naţionalitate.

Georgienii mai apar ca ctitori ai lăcaşului lor şi spre finele secolului al XV-lea (1492) şi al XVII-lea (1590-1600), deşi conaţionalii lor au fost siliţi să se mulţumească cu o chilie sau două. Azi, ei sunt pe cale de dispariţie.

Un alt protectorat asupra Sfântului Munte a fost cel exercitat de papa Inocenţiu al III-lea pe timpul Regatului Latin de Răsărit, dar numai nominal. El n-a adus Sfântului Munte nici un bine, dimpotrivă, a îndârjit spiritele şi mai tare, într-o epocă în care luptele confesionale şi politice erau atât de aprige între Răsărit şi Apus.

Nu se poate preciza când a început *patronajul bulgar* asupra Sfântului Munte. E drept că, încă de pe vremea ţarului Simeon (finele secolului al X-lea), exista o puternică colonie de slavo-bulgari în Ierissos. Iar dacă în 1018 Vasile al II-lea Bulgaroctonul distruge ţaratul bulgar, nu e mai puţin adevărat că monahii ctitoriei bulgare a Zografului se întâlnesc sub iscăliturі slavone în actele de la începutul secolului al XII-lea şi în timpul următor. Asăneştii, se ştie sigur, au ajutat la clădirea Protatonului, Zografului şi a Lavrei, deoarece în urma luptei de la Clocotiniţa (1230), Ion Asan al II-lea luase de la despotul Teodor al Epirului, odată cu stăpânirea asupra Salonicului, şi dominaţia asupra Sfântului Munte. Dintre ceilalţi ţari bulgari care s-au distins în ajutorarea aşezămintelor aghiorite, amintim pe Alexandru, care la 1342 numea Zograful "naş monastir" (mânăstirea noastră). De altfel, tradiţia unor legături bulgăreşti cu Athosul era foarte puternică în timpul când bogomilii şi massalienii, condamnaţi la sinoadele de la Târnovo (1350 şi 1355), aduceau fanatismul lor din Athos. Tot pe atunci se înfiinţase, în urma deselor legături cu Athosul, un "Athos bulgăresc" pe muntele Vitoş, lângă Sofia, unde strălucea Sfântul Ioan Rilski. În epoca ţarului Alexandru şi a altor binefăcători, bulgarii ajung să domine; pe lângă Zografu, şi mânăstirea Filoteu. Abia în secolul al XVI-lea ajung grecii – reeditând cazul Ivirului – să-i scoată afară. Deşi seria călugărilor

bulgari n-a pierit nici pe vremea lui Paisie de Rila (secolul al XVIII-lea), totuşi, din cauza robiei în care se afla statul bulgar încă din 1393, nu se mai întâlnesc danii bulgare posterioare secolului al XIV-lea.

Mai îndelungat şi mai neîntrerupt a fost *patronajul sârbesc*. În urma călugăririi la Athos a celui care mai târziu va ajunge primul arhiepiscop al Serbiei, Sava Nemania, şi a tatălui acestuia, Ştefan, călugării sârbi se înmulţesc şi ei tot mai mult în Sfântul Munte. Pe la 1200 aveau deja marea mânăstire a Hilandarului, apoi vechea mănăstire a Sfântului Vasile, de lângă mare, şi în fine, mai multe chilii în Caries. În secolele XIII şi XIV se întâlnesc o mulţime de iscăliturі sârbeşti în actele vremii, iar unii au ajuns chiar să ocupe demnitatea de protos al Sfântului Munte. De altfel, nu e de mirare fiindcă, începând cu Ştefan al II-lea şi continuând cu toţi membrii casei Nemania, până la Ştefan Milutin, Ştefan Duşan şi Cneazul Lazăr, toţi sunt întâlniţi în actele de danii ale Sfântului Munte. Mai ales în 1345, când Ştefan Duşan vizită Athosul, influenţa sârbă era atât de simţită aici, încât nu-i de mirare dacă un patriarh de la finele secolului al XIV-lea, Antonie al Constantinopolului, va spune că există teama că întreg Sfântul Munte va fi slavizat. De aceea, şi schisma de atunci, dintre Biserica sârbă şi Patriarhia din Constantinopol, era tot un rezultat al tensiunilor greco-sârbeşti. În afară de Hilandar, sârbii ajung şi în mânăstirile Sfântul Pavel şi Xenofon, în care, mai ales după 1350, au intrat în monahism o serie întreagă de boieri sârbi. Ele îşi păstrează fizionomia sârbească şi în secolul al XV-lea, când încă se continuă daniile celor din urmă Brancovici, şi chiar în secolul al XVI-lea. Deşi se exagerează când se spune că, pe la 1670, erau 800 de călugări sârbi în Hilandar, nu e mai puţin adevărat că sârbii erau încă tot numeroşi în lăcaşurile athonite, căci şi la 1700 Hilandarul, Xenofonul şi Sfântul Pavel, erau locuite de sârbi. În secolul al XVIII-lea slavii ajung foarte slab reprezentaţi în Sfântul Munte,

de aceea grecii, abili în acapararea de moşii şi mânăstiri, ajung cu ajutorul fanarioţilor să ocupe şi să grecizeze aproape toate lăcaşurile sfinte din Athos. Nu va fi de mirare că peste un veac rolurile se vor întoarce complet.

b) Patronajul rusesc

Ajungând spre finele veacului trecut atât de numeroşi în Sfântul Munte, încât întreceau pe toţi monahii ortodocşi de alte naţionalităţi, călugării ruşi întreceau şi întrec şi azi prin evlavie pe toţi ceilalţi. În timpul acelui panslavism periculos pentru grecii din Sfântul Munte, s-a negat ruşilor orice trecut în Athos mai vechi de anul 1700. Cum arătăm însă în altă parte, monahii ruşi apar încă dinainte de mijlocul veacului al XI-lea între ceilalţi aghioriţi. Călători şi închinători ruşi întâlnim la Sfântul Munte în tot timpul ocupaţiei tătăreşti (1224-1480). Locaşurile aghiorite locuite de monahi ruşi şi mânăstirea Sfântul Pantelimon, numită în acea vreme Rusikon (nume păstrat până astăzi), erau pe atunci în grija jupanilor sârbi şi a voievozilor Ţării Româneşti. Ca patroni ai Sfântului Munte apar abia în secolul al XVI-lea. În 1509 apar primele ajutoare date de ţarii ruşi în Sfântul Munte. Începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea se întâlnesc tot mai des călători din Sfântul Munte prin Rusia. Ei veneau aici – tot la 4, 5 sau 6 ani – să adune contribuţiile credincioşilor popor rus. Ba pe la mijlocul veacului al XVII-lea călugării greci din Ivir obţin metoace bogate în Moscova şi în Caucaz. Cât despre monahii ruşi din mânăstirea Sfântul Pantelimon, se crede că se împuţinaseră atât de mult, încât în prima jumătate a secolului al XVIII-lea era închisă, iar pe la 1760 începe pe mâinile călugărilor greci, ajutaţi de fanarioţii din ţările noastre. Călugării ruşi au trebuit să se mulţumească cu câteva chilii în jurul Pantocratorului şi Stavronichitei, în regiunea Capsala şi în schitul Sfântul Ilie, unde duceau o viaţă mai modestă şi plină de renunţări decât grecii din Sfântul Pantelimon, pe atunci căzută în abuzurile regimului idioritmic.

Spre finele secolului al XVIII-lea, mai ales după ce Rusia primi prin tratatul de la Cuciuc-Cainargi (1774) dreptul şi obligaţia de a proteja pe creştinii din imperiul turcesc, monahii ruşi şi influenţa lor în Sfântul Munte începu să crească. E drept că daniile extraordinar de bogate pe care le făcură între 1744-1819 fanarioţii în mânăstirea Pantelimon au susţinut încă supremaţia greacă şi în acest lăcaş rusesc. Dar slaba administraţie idioritmică a grecilor a dus Pantelimonul la o datorie de vreo 5 milioane de lei. În 1837, un număr de ruşi vin din Capsala şi se aşează, cu voia conducerii, în mânăstirea Pantelimon. Între 1840-1860, călătoresc prin Athos învăţaţii Porfir Uspenski, Andrei Muraviev şi arhimandritul Antonin din Kiev, iar în 1845 veni însuşi fiul ţarului Nicolae I, marele duce Constantin Nicolaevici. Aceştia şi mulţi alţi închinători ruşi obţin declararea Serailui – în care erau mulţi ruşi – ca schit, iar mai târziu, datorită multelor ajutoare colectate în Rusia de către monahii ruşi, recâştigarea conducerii ruseşti în mânăstirea Sfântul Pantelimon. Încă din 1840 ei ocupară un paraclis aparte. În urma tratatului de la Paris (1856) obţin slujbă alternativă slavonă în catolicon şi trapeză. Toate datoriile se plătesc, ba încă se obţin şi rezerve. După 1863, când averile mânăstirilor închinate au fost secularizate în Principate, darnicii credincioşi ruşi ajung salvatorii lăcaşurilor aghiorite. Raporturile în mânăstirea Pantelimon se încordează. Pe la 1870, era vorba să se desemneze un urmaş la egumenie, căci bătrânul Gherasim era pe moarte. Ruşii aleg pe un grec, filorus. Monahii greci propun un comitet de 3 *simprachtores*, ca organ administrativ al întregii frăţii. Ruşii vedeau în aceasta un semn de idioritmie. Conducerea din Caries se amestecă. În martie 1871 preia conducerea mânăstirii. Peste o lună comisia se schimbă, venind alta şi mai duşmană ruşilor. Un regulament, propus de această comisie şi aprobat de Comunitatea din Caries, prevedea că, deoarece mânăstirea a fost totdeauna grecească, urmează ca şi egumenul ei să fie ales

dintre greci. Ca ajutor, acesta va primi un consiliu mixt format din 10 bătrâni greci şi 5 ruşi.

Faţă de această situaţie, ruşii, care deja ajunseseră mai numeroşi decât grecii în jurul mânăstirii, se plâng patriarhului din Constantinopol, cerând ca mai curând să se desfacă Pantelimonul în două chinovii decât să se ajungă la ceartă. Consulul rus din Constantinopol le ia apărarea. Se pare că n-au lipsit nici pretenţii materiale din partea grecilor, după cum o întreagă campanie dusă de ziarele din Constantinopol n-au făcut altceva decât să întărâte şi mai mult spiritele. În 1874, patriarhul Ioachim al II-lea trimise o delegaţie semioficială, compusă din mitropolitul Larisei şi dintr-un funcţionar musulman, de origine grec. Pe baza raportului acestora şi poate în urma unor demersuri diplomatice, Ioachim dă, în septembrie 1875, un sigilion prin care, după ce recunoaşte meritul monahilor ruşi în eliberarea mânăstirii de datorii şi laudă viaţa lor duhovnicească, trece conducerea chinoviului în mâinile lor. Îndată, o delegaţie compusă din mitropolitul Ioanichie şi Ioachim din Derkos procedează la alegerea egumenului. Grecii s-au mulţumit să protesteze, de aceea n-au propus nici un candidat. A fost ales Macarie, cel susţinut de ruşi. Regulamentul făcut din spirit de parţialitate şi şovinism, în 1871, este acum anulat. Sighilionul care întăreşte pe Macarie fu semnat de întregul sinod patriarhal şi a intrat imediat în vigoare. De unde până atunci ruşii fuseseră admişi în mânăstire în proporţie de o treime faţă de greci, de acum lucrurile se inversară. Ba se pare că faţă de îndârjirea grecilor, ruşii au uzat de mijloace puţin duhovniceşti: i-au evacuat pur şi simplu din mânăstire într-o noapte. Aşa că abia au mai rămas vreo 35 de greci, pe când numărul ruşilor a crescut considerabil. O mulţime de călători ruşi care vizitau Athosul făceau propagandă în ţara lor, încât în decurs de 35 de ani, ruşii au ajuns să întreacă în număr toate celelalte naţionalităţi reprezentate în Athos. Numai în mânăstirea Pantelimon erau peste 2000. Fiind bogaţi, monahii ruşi cumpărară foarte multe chilii şi sihăstrii, încât preţul acestora

creşte considerabil. Grecii s-au speriat întâi, fiindcă ruşii erau foarte evlavioşi, apoi pentru că mânăstirile greceşti, chiar şi cele mai mari, erau întreţinute şi chiar cumpărate de rublele ruseşti. Lavra, Vatopedul, Ivirul – ca să nu mai vorbim de Esfigmen şi Simonpetra, care s-au refăcut între 1891 şi 1895 din ajutor rusesc – toate erau tributare ajutoarelor marelui imperiu rus. Mânăstirii Zografu, monahii ruşi i-au făcut cadou o serie întreagă de haine şi odoare bisericeşti. De altfel, în mânăstirea Pantelimon se împărţeau în fiecare sâmbătă ajutoare în bani şi haine, iar călătorilor şi închinătorilor li se dăruiau totdeauna la plecare bani şi alte danii în alimente. Şi aveau de unde, căci nici un popor ortodox n-a vizitat atât de des Sfântul Munte ca ruşii. Iar între călugării ce veneau aici – e drept că unii dintre ei erau transfugi, spre a scăpa de serviciul militar sau de pedepse politice – care aveau o viaţă evlavioasă, erau şi mari personalităţi ştiinţifice şi culturale.

În această situaţie, grecii au văzut un pericol care viza însăşi existenţa lor în Athos. Ei, care n-au permis ridicarea vreunui schit rusesc sau românesc la rang de mânăstire (în regulamentele din 1912 şi 1924 au specificat că numărul mânăstirilor e sfânt: 20, altele nu se mai pot înfiinţa), au început să întărâte şi pe monahii de alte naţionalităţi contra ruşilor. Erau însă fără putere, căci, pe când monahii din mânăstirile Dionisiu, Cutlumuş, Esfigmen, Sfântul Pavel erau originari din regatul Greciei, cei din Lavra, Vatoped şi Ivir erau supuşi turci din insule şi din Asia Mică. De aceea ei erau foarte dezmembraţi, câtă vreme ruşii erau un bloc unitar. În 1913, când Imperiul rusesc a luat şi atitudine politică, urmărind să-şi întindă hegemonia peste Athos, grecii s-au răsculat din nou şi au luptat pe toate căile spre a-şi menţine situaţia. Luptele se curmă prin hotărârile tratatului de la Londra, care spulberă pretenţiile ruseşti. După război, ruşii încep să piardă poziţiile tot mai mult, iar în zilele noastre şovinismul grecesc vrea din nou să pună mâna pe conducerea mânăstirii Sfântul Pantelimon.

c) Patronajul românesc

În timp ce Bizanţul aproape încetase daniile în Athos, iar bulgarii trăiau ultimele decenii de viaţă politică independentă în faţa pericolului turcesc, monahii Sfântului Munte şi-au câştigat alţi patroni, de astă dată mai statornici: voievozii Ţărilor Române. În 1393, Bulgaria a încetat ca stat, iar despoţii Serbiei trăiau vremuri de groază. De mult încă, de pe la 1350, legăturile între Athos şi voievodul Nicolae Alexandru Basarab începuseră. Fiul său Vlaicu imita fapta rudei sale Alexandru al Bulgariei, asigurând monahilor români loc de frunte în mânăstirea Cutlumuş. După aceşti primi voievozi a urmat o serie întreagă de danii de la Mircea Vodă, Alexandru Aldea, Vladislav al II-lea, Radu cel Mare şi mai ales Neagoe Basarab. Când acesta din urmă chema la sfinţirea bisericii din Curtea de Argeş (15 august 1517) pe toţi egumenii mânăstirilor din Sfântul Munte şi îi încărca de daruri, crea un precedent care va rămâne viu în istoria fiecărei mânăstiri aghiorite, aşa că, de acum înainte, îşi vor aduce totdeauna aminte călugării că au un ctitor gata oricând să-i ajute. Nu se cunoaşte în întreaga istorie de aproape 1000 de ani a Sfântului Munte să mai fi făcut cineva atâtea danii câte a făcut Neagoe Basarab. Nu-l egalează nici Andronic al II-lea Paleologul, nici Ştefan Duşan şi nici alţii după aceea. De unde până atunci fuseseră ajutate de ceilalţi voievozi români doar Cutlumuşul, Zograful, Vatopedul, Filoteul, Sfântul Pavel, Grigoriul şi Rusiconul, de acum încolo, toate cele 20 de mânăstiri ajung în legătură cu darnicii voievozi români. Ba unele mânăstiri ajung să fie mai preferate de voievozii Ţării Româneşti, iar altele de cei din Moldova. Cutlumuşul deveni "Lavra cea mare a Ţării Româneşti", în timp ce Zograful era numită de Ştefan Vodă şi de celalţi domni moldoveni "a noastră mânăstire". Nume de boieri ca al lui Vulcu (spătarul oştirilor lui Vlaicu), ale fraţilor Craioveşti: Pârvu, Danciu, Radu, al lui Gavriil Trotuşan şi alţii, se întâlnesc alături de ale evlavioşilor voievozi Vladislav al III-lea (vrednic

imitator al lui Neagoe), Radu Paisie, Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul din Ţara Românească, Bogdan Chiorul, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu cu evlavioasa lui doamnă Ruxandra şi Movileştii din Moldova. Sigur că, în această epocă a marilor danii în bani şi a multor reparaţii şi construiri de mânăstiri, s-au donat şi o mulţime de icoane, haine bisericeşti, odoare sfinte şi alte obiecte, care păstrează toate pecetea geniului muncii româneşti şi tot aurul credinţei strămbune.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea ajutoarele româneşti iau altă formă. Nu că daniile în bani şi odoare sfinte n-ar mai fi continuat. Dimpotrivă, acestea se practică încă multă vreme, chiar şi în epoca fanariotă. Dar, începând cu 1550, intervine o nouă formă de danie: *închinările de mânăstiri*. Încă din 1398 şi chiar din 1368 se ştie de moşii închinate Lavrei româneşti a Cutlumuşului. În 1430 acelaşi lucru îl face şi Alexandru cel Bun dând Zografului moşia Căpriana din Basarabia. Dar scoaterea unor biserici şi mânăstiri de sub autoritatea episcopului sau mitropolitului Ungrovlahiei sau Moldovei şi închinarea lor la sfintele locaşuri din Athos e un fenomen ce apare abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fenomenul pare a sta în legătură cu următoarele două fapte: întâi, pentru că monahii aghioriţi, care aduceau pe la noi moaşte sfinte, icoane şi faima unei vieţi creştine atât de înfloritoare, se dovediră pe acel timp buni administratori şi îngrijitori ai lucrurilor bisericeşti; iar al doilea, e autoritatea morală a stavropighiei. Pornită pentru a apăra mai bine credinţa ortodoxă din ţinuturile expuse prozelitismului catolic, această instituţie a stavropighiei – în fond necanonică – era în floare încă din secolul al XVI-lea, în Biserica ortodoxă. Mai târziu însă stavropighia va avea ca scop întărirea unei donaţii, oprindu-se prin aceasta ca cel care a închinat vreo ctitorie să o mai poată recâştiga, chiar când nu se respectă condiţiile închinării. Sigur că, în acest sens, stavropighia jignea simţul de libertate al voievozilor şi mitropoliţilor noştri. De aceea,

se cunosc puține cazuri de închinare prin stavropighie între mânăstirile închinate de voievozii noștri. Oricum însă, "pentru mântuirea sufletului", voievozii noștri au închinat multe mânăstiri, înzestrate cu toate dependințele necesare (moșii, case, prăvălii, robi, etc.), și care laolaltă formau metocul sau sucursala locului sfânt unde se făcea închinarea. Cea dintâi mânăstire închinată de un voievod român la Sfântul Munte credem că este schitul oltean Zdralea sau Roaba, ctitorie a boierilor Craioveşti, care se întâlnesc ctitori la mânăstirea Xenofon, curând după 1500. Sigur că, la început, era format numai din moșii (Recica, Silistea Plopului, o baltă de pescuit etc.) pe care mai târziu s-a clădit schitul, care, deși nu-i pomenit în acte, totuși, credem noi că e primul locaș închinat de un domn român la Athos.

La 1585 se închină mânăstirea Plumbuita (în Colentina Bucureștilor) la mânăstirea Xiropotam. Abia la 1599 se închină ctitoria lui Mihai Viteazul, mânăstirea Mihai Vodă din Bucureşti, la Simonpetra, după ce patriarhul Ieremia s-a îngrijit s-o declare stavropighie. După 1600, obiceiul închinării de mânăstiri era tot mai puternic. Unii călugări străini falsifică hrisoave de danie spre a ajunge în posesia bogatelor metoace românești. A fost nevoie de adevărate mișcări național-revoluționare spre a stăvili curentul grec, atât de puternic pe atunci în toate ramurile de viață ale țărilor românești. Excelează între acestea hotărârea energică luată de Matei Basarab de a dezrobi mânăstirile peste care începuseră să se înstăpânească străinii. În secolul al XVII-lea închinările de mânăstiri culminează prin Golia și Trei Ierarhi din Moldova, și prin Cotrocenii lui Şerban Vodă din Țara Românească.

În afară de închinarea acestor lăcașuri, voievozii români continuau să trimită regulat daniile anuale stabilite de înaintașii lor "la mânăstirile de jos". Astfel, Vasile Lupu plătește în 1645 toate datoriile Sfântului Munte, cum se exprima cronicarul timpului. Şerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu

dau bani, zidesc paraclise şi repară clădirile aghiorite făcute de cei de dinaintea lor.

Cu epoca fanarioţilor e drept că se răresc daniile în bani, în schimb închinările de mânăstiri continuă cu şi mai multă tărie. Călugării din Sfântul Munte, contra cărora voievozii anteriori luaseră măsuri să nu mai poată locui în Principate, nici să posede proprietăţi, de acum umblau în toată voia pe la noi. Se cunosc o mulţime de călătorii făcute de aghioriţi în secolul al XVIII-lea în ţările noastre, cu scopul de a strânge mila românească. Cu lemn sfânt din Crucea Domnului, cu moaşte sfinte, cu icoane, manuscrise etc. veneau aceşti călugări pe la noi şi se întorceau înapoi cu pungi cu bani, uneori cu câte un metoc, totdeauna cu mâna plină. Dacă am pomeni numai călătoriile făcute pe la 1770 de călugării din Rusicon – care câştigă biserica românească Bogdan Sarai din Istanbul – apoi cele ale lui Cezar Daponte de Xiropotam şi ale lui Ioanichie din Grigoriu, tot ne-am putea face o idee despre ceea ce înseamnă dania românească chiar şi atunci când călugării nu administrau chiar cum trebuie moşiile ce le primeau. Şi danii în bani au făcut fanarioţii destule. Între ei s-au distins Ghiculeştii, Racoviţeştii şi mai ales Calimahii, cu ajutorul cărora s-a ridicat atât de luxoasa mânăstire a Rusiconului, ale cărei clădiri se văd şi azi. Faţă de multele abuzuri ce se făceau cu administrarea metoacelor şi pentru greutatea prin care treceau ţările române pe atunci, Grigorie Ghica hotărăşte în 1821-1822 să dea moşiile mânăstirilor închinate în licitaţie publică pe trei ani, hotărând a trimite prisosul net la Sfintele Locuri. Sub ocupaţia rusească s-a continuat aceeaşi idee, dar grecii tot reocupă poziţiile în administrarea acestor bogate moşii. Protestele sunt tot mai dese la Patriarhia din Constantinopol, la guvernele celor două principate şi chiar la consulul rusesc şi la puterile străine, până când, într-un moment de mare greutate financiară a ţării, Cuza Vodă secularizează în 1863 averile mânăstirilor închinate, care cuprindeau o cincime din întinsul ţării. Cu toate protestele în ţară, la Constantinopol, la Paris şi

la Berlin, hotărârea lui Cuza a rămas definitivă, chiar dacă în amintirea grecilor ea nu s-a şters nici astăzi.

Făcând deci o reprivire asupra tuturor ajutoarelor care au curs asupra Athosului de la împăratul bizantin Nichifor Focas (961) şi până la ultimele ajutoare ruseşti (1913), putem să spunem că patronajul exercitat de domnii români, ca moştenitori ai tradiţiei bizantine, bulgare şi sârbeşti, a fost cel mai îndelungat (1350-1860).

("Ajutoarele româneşti la mânăstirile din Sfântul Munte", Sibiu, 1940)

CARACTERUL INTERORTODOX AL MUNTELUI ATHOS

Pr. Prof. Liviu Stan

Unul dintre cele trei braţe ale peninsulei Calcidice din Marea Egee, situată între Tesalonic şi Constantinopol, se numeşte Muntele Athos sau şi numai Sfântul Munte. El are o suprafaţă de 385 km pătraţi şi înălţimea între 150-2033 m (piscul Athon) şi este despărţit de baza peninsulei printr-un canal tăiat de regele Xerxes, la anul 480 î. e. n., pentru a-şi trece flota prin el. Canalul are o lungime de circa 2 km, iar lăţimea peninsulei Athos variază între 2-8-13 km, lungimea peninsulei fiind de circa 60 km.

În Athos există 757 aşezăminte monahale, dintre care 20 au titlul de mânăstiri propriu-zise, alte 16 se cheamă schituri – deşi unele dintre ele sunt chiar mai mari decât cele numite mânăstiri – iar restul de 721 reprezintă grupuri de locaşuri, chilii, sihăstrii, etc. Din cele 20 de mânăstiri mari, 17 aparţin grecilor, una ruşilor, una sârbilor şi una bulgarilor, iar schiturile se

repartizează astfel: 7 greceşti, 6 ruseşti, 2 româneşti şi unul bulgăresc. Dintre celelalte 721 diferite aşezăminte monahale, 497 sunt greceşti, 134 ruseşti, 72 româneşti, 12 bulgăreşti, 4 sârbeşti şi 2 georgiene. În ceea ce priveşte stilul lor de viaţă, dintre cele 20 de mânăstiri, 11 sunt chinoviale, iar 9 idioritmice. Toate aşezămintele ruseşti şi româneşti de la Athos au stilul chinovial, cu excepţia schitului românesc Lacul şi a sihăstriilor.

Întregul teritoriu al Athosului este stăpânit de către cele 20 de mânăstiri mari, care singure au dreptul de proprietate funciară, în vreme ce restul aşezămintelor monahale plătesc arendă sau chirie pentru terenurile folosite şi pentru locaşurile pe care le ocupă sau le ridică acolo.

Numărul total al locuitorilor Muntelui Athos este de peste 4000, din care aproximativ 3000 sunt călugări, circa 1000 meseriaşi şi negustori, plus un mic personal aparţinând administraţiei civile greceşti.

În afară de călugări, de muncitori, de negustori şi de guvernatorul civil grec cu garda sa, altă populaţie nu există la Muntele Athos, încât el este de fapt o imensă mânăstire ale cărei aşezăminte se întind pe întreaga sa suprafaţă. Vietăţilor de sex feminin nu le este îngăduit accesul şi şederea în Athos.

Muntele Athos este organizat ca o republică monahală autonomă, reprezentând centrul principal al monahismului ortodox. Această republică este condusă de un areopag restrâns, alcătuit din reprezentanţii celor 20 de mânăstiri mari în frunte cu 4 epistaţi, care reprezintă puterea executivă a republicii. Capitala acesteia este Caries, care numără circa 300 de locuitori. În afară de aşezămintele monahale şi de capitală, Athosul mai are şi câteva porturi, dintre care cel mai însemnat este portul Daphni.

Până la 1912, teritoriul Athosului făcea parte din Imperiul otoman, iar din 1913 a fost pus sub tutela Greciei, făcând parte din teritoriile care i-au fost cedate acesteia prin pacea de la Bucureşti (1913).

Din 1926 Grecia nu a mai tratat teritoriul Athosului ca un teritoriu sub tutelă, ci ca unul anexat, luând din ce în ce mai multe măsuri de îngrădire a autonomiei acestuia, aşa că, în 1927 i-a impus un guvernator civil, iar din 1945 tratează Athosul ca un teritoriu asupra căruia îşi exercită deplina sa suveranitate.

Schimbările care s-au produs prin acţiunea statului grec în situaţia interortodoxă şi internaţională a Muntelui Athos au făcut ca în ultimele decenii problema Athosului să preocupe toate Bisericile Ortodoxe, în scopul de a-şi asigura interesele şi drepturile pe care le au la Sfântul Munte.

Pentru a înţelege mai bine lucrurile şi pentru a putea aprecia importanţa problemei Athosului, care a frământat lumea ortodoxă în ultimul sfert de veac şi care a dobândit o actualitate deosebită – dar într-o formă cu totul nedorită – după cel de-al doilea război mondial, vom face o prezentare sumară – în cadrul general al istoriei politice şi bisericeşti – a originei şi dezvoltării organizaţiei monahale de pe Muntele Athos.

*

Cele dintâi aşezări de călugări pe Muntele Athos datează din timpul ultimelor persecuţii romane împotriva creştinilor, care au avut loc în veacul al III-lea şi la începutul veacului al IV-lea. Din cauza acestora, unii creştini pioşi şi chiar clerici s-au retras pe Muntele Athos, căutând adăpost în acest teritoriu pustiu, nelocuit de oameni de multă vreme, din pricina asprimii şi aridităţii sale.

Însă, după ce Constantin cel Mare a dat la anul 312 libertate deplină de manifestare a creştinilor şi a încetat orice prigoană oficială a acestora, spre anahoreţii de la Athos s-au îndreptat şi alţi călugări şi credincioşi simpli, care s-au stabilit prin văgăunile muntelui, trăind în grupuri independente unul de altul, sau chiar ca pustnici, şi nesupuşi nici unei autorităţi

bisericeşti, după rânduielile originale ale monahismului, care iniţial a apărut ca o societate mistică născută din iniţiativa particulară, iar nu ca o societate oficială a Bisericii. Nu se cunoaşte din acea vreme nici un început de organizare bisericească la Athos, ci numai vieţuirea în sihăstrii, prin care se explică şi idioritmia tradiţională a călugărilor athoniţi. De atunci, s-a păstrat vechea ei tradiţie de independenţă faţă de ierarhie, anterioară secolului al IV-lea şi mai ales Sinodului IV Ecumenic (451), care a supus societatea monahală jurisdicţiei episcopilor.

Ca păstrători ai acestei tradiţii, călugării de pe Muntele Athos au constituit, mai ales după Sinodul IV Ecumenic, un exemplu de independenţă şi un centru de atracţie pentru acei monahi din lumea bizantină care nu voiau să se supună ierarhilor lor şi îndeosebi ierarhilor necălugări, de aceea numărul acestora a sporit mereu.

Trăind ca anahoreţi, ei s-au grupat cu timpul în număr mai mare, în jurul câtorva avva, şi au întemeiat diferite comunităţi monastice, începând din veacul al V-lea. În veacul al VII-lea, după cucerirea Palestinei (640) de către arabi, mulţi călugări din părţile acelea s-au refugiat în Athos, sporind numărul celor de aici, astfel că, pe timpul împăratului bizantin Constantin Pogonat (668-685), numărul călugărilor athoniţi a devenit atât de mare, încât la anul 670 acest împărat a hotărât ca Athosul să aparţină exclusiv monahilor ca adăpost şi teritoriu propriu.

În veacul al VIII-lea, după începerea luptelor iconoclaste, când s-a dezlănţuit în imperiul bizantin prigoana împotriva icoanelor, afluenţa monahilor spre Athos a crescut şi mai mult, pentru că aceştia, fiind cei mai dârji apărători ai cultului icoanelor, au fost vânaţi în întregul imperiu de către iconoclaşti şi batjocoriţi în tot felul pentru a renunţa la icoane.

Iconoclasmul a început prin edictul împotriva icoanelor dat la 726 de împăratul bizantin Leon al III-lea Isaurul (714-741). Urmaşul acestuia, Constantin Copronim (742-775), a

întrunit chiar un sinod, zis ecumenic, la 754, obţinând condamnarea cultului icoanelor ca idolatrie, şi pe baza acestei condamnări a dezlănţuit o prigoană atât de organizată împotriva călugărilor, încât pretutindeni în imperiu ei erau fugăriţi, batjocoriţi şi obligaţi în multe părţi fie să se însoare, fie să participe forţat la manifestaţii împotriva icoanelor, mergând în rând şi la braţ cu femei şi sfărâmând icoanele.

Luptele iconoclaste au durat şi în veacul al IX-lea. Lor li s-a pus capăt abia la anul 842. În toată vremea aceasta, de la 726-842, deci mai bine de 100 de ani, un număr foarte însemnat de monahi şi-au căutat refugiu la Athos, ducând cu sine documente, acte, odoare şi alte obiecte de artă, precum şi, firește, numeroase icoane dintre cele de preţ. Din vremea aceasta au început să se zidească primele mânăstiri athonite, şi dintre figurile mai de seamă ale călugărilor apărători ai icoanelor, retraşi la Athos, s-a păstrat numele Sfântului Petru Athonitul, care înainte de a deveni călugăr fusese general bizantin sub împăratul Teofil (827-842), şi care în 842 s-a reîntors la Constantinopol, după triumful cultului icoanelor. Tot în veacul al IX-lea mai este pomenit, între figurile mari ale monahismului athonit, Sfântul Eftimie din Tesalonic, stabilit la Athos în 869.

Constituiţi în unităţi mânăstireşti din ce în ce mai bine închegate, monahii athoniţi au stăpânit întreaga peninsulă netulburaţi de incursiunile de jaf ale piraţilor şi arabilor în veacul al IX-lea şi de pretenţiile locuitorilor peninsulei Calcidice de dincolo de canalul Xerxes. Pentru a fi puşi la adăpost de tulburările acestora din urmă, împăratul Vasile Macedoneanul (867-886), printr-o hotărâre din 885, a oprit trecerea altor locuitori ai peninsulei Calcidice peste canalul Xerxes şi a declarat din nou în mod oficial Athosul ca locaş al călugărilor. De asemenea, a scutit aşezările acestora de orice impozit. Această măsură a fost confirmată în veacul al X-lea de către împăratul Leon al VI-lea Filosoful (886-912) la anul 911, care a îngăduit călugărilor din întreg imperiul să-şi agonisească bunuri personale, apoi de urmaşul acestuia,

Constantin al VIII-lea Porfirogenetul (912-959), la anul 912, şi de coregentul acestuia, Roman I Lecapenul (920-944), la anul 920.

În deplină libertate, scutită de impozite şi de alte obligaţii faţă de imperiu, comunitatea monahală de la Muntele Athos s-a închegat în veacul al X-lea ca o republică monahală, sub suzeranitatea imperiului bizantin. Stilul de viaţă al călugărilor athoniţi a continuat să fie cel idioritmic, care se păstrase aici prin tradiţie.

În prima jumătate a veacului al X-lea liniştea lor a mai fost tulburată de unele incursiuni ale arabilor, pe care însă, pentru multă vreme, i-a îndepărtat generalul şi mai târziu împăratul Nicefor Focas, de numele căruia se leagă o nouă epocă în viaţa republicii athonite. Această epocă începe prin activitatea desfăşurată la Athos de către Sfântul Atanasie Athonitul, bun prieten al lui Nicefor Focas, care se stabilise aici pe la mijlocul veacului al X-lea, construind la anul 963 – chiar cu ajutorul lui Focas (împărat între anii 963-969) – cea mai veche mânăstire de la Athos, cunoscută sub numele de Marea Lavră sau Lavra Sfântului Atanasie.

Pe lângă lavră, Atanasie a mai ridicat şi o biserică în centrul Athosului, la Caries, localitate devenită mai târziu capitală a Sfântului Munte.

Este de remarcat că, deşi Nicefor Focas contribuise în cea mai mare măsură la zidirea lavrei în 963 şi avea pentru monahii atoniţi o deosebită bunăvoinţă, totuşi, în 964, el a secularizat pentru prima dată în imperiul bizantin bunurile episcopiilor şi ale mânăstirilor din afara teritoriului athonit şi a oprit, totodată, înfiinţarea de noi mânăstiri şi alte aşezăminte bisericeşti, ca spitale, ospicii etc., precum şi orice donaţii în favoarea mitropoliilor şi episcopiilor. Această măsură se explică prin faptul că în toate mânăstirile şi în centrele eparhiale se înstăpânise idioritmia, care îngăduia călugărilor, ca şi ierarhilor, să strângă averi proprii şi să stimuleze pe donatori, aşa încât averile bisericeşti făceau concurenţă bunurilor statului bizantin,

care era angajat în grele războaie cu arabii şi nu putea să facă faţă cheltuielilor necesare purtării acestor războaie. Secularizarea şi celelalte măsuri luate de Nicefor Focas au fost schimbate parţial de Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976-1025), care şi el a continuat să protejeze Athosul.

În organizarea monahismului athonit, Sfântul Atanasie a introdus stilul de viaţă chinovial, aşa încât lavra lui, în care se adunaseră numai vreo 80 de monahi, a devenit obiectul unor vehemente atacuri din partea celorlalţi călugări din Sfântul Munte, care în majoritatea lor erau idioritmici şi apărau cu îndârjire stilul lor tradiţional de viaţă, singurul pe care-l socoteau valabil pentru Athos.

Elementele prin care Atanasie a dat o nouă organizare monahismului athonit sunt următoarele:

1. Impunerea stilului chinovial;
2. Oprirea călugărilor de a poseda averi personale;
3. Interzicerea oricărei deosebiri între călugării greci şi între cei care vorbeau alte limbi, aparţinând unor popoare diferite;
4. Supunerea tuturor unui protos cu drepturi mai mari decât ale unui simplu stareţ, fiindcă acesta avea jurisdicţie în toate privinţele asupra călugărilor;
5. Oprirea intrării şi rămânerii pe teritoriul Athosului a oricărei vietăţi de sex feminin;
6. Organizarea comunităţii monahale din lavră în independenţă de orice autoritate bisericească şi lumească.

Această din urmă măsură reprezenta continuarea liniei tradiţionale a vechiului monahism şi ea a fost confirmată de către Nicefor Focas. Unii au crezut că numai cu Sfântul Atanasie a început autonomia Sfântului Munte, dar aceasta era tradiţională, şi înşişi călugării idioritmici, contrari lui Atanasie, au dovedit-o în acţiunea pe care au dus-o pentru a înlătura pe acesta şi lavra sa tocmai în scopul de a apăra unele rânduieli tradiţionale ale vieţii monahale athonite.

Lupta dintre grupul athonit idioritmic şi Atanasie cu cenobiţii săi a durat până la anul 970, când împăratul Ioan Zimisces (961-976) i-a împăcat prin aprobarea unui tipicon (I), care dădea satisfacţie şi idioritmicilor şi cenobiţilor. Principalele măsuri luate prin acest tipicon erau:

1. Se îngăduie la Athos şi viaţa idioritmică şi cea chinovială;

2. Fiecare mânăstire sau comunitate monahală va fi condusă de către un egumen ajutat de câţiva proistoşi (înainte stătători);

3. Toate mânăstirile se duc de către un areopag monahal, format din egumenii lor, şi care se întruneşte o dată pe an la Caries, localitate care de aici încolo devine oficial capitala Athosului.

4. În fruntea acestui areopag se va găsi un protos, numit de împărat şi hirotonit de către patriarhul din Constantinopol, el având şi jurisdicţie civilă şi bisericească asupra întregului Athos.

La data apariţiei noului tipicon, numărul călugărilor adunaţi în jurul lui Atanasie se ridicase la 120, iar faima lui a atras şi în continuare din ce în ce mai mulţi călugări nu numai pe teritoriul Athosului, ci şi în alte părţi. Astfel, au venit bulgari, români şi chiar georgieni. Dintre aceştia din urmă sunt amintiţi Ion Eftimie şi Ion Tornikios, care la 972 fundară mânăstirea Ivir (a Iviriei sau Georgiei), mânăstire în care Ion Eftimie a şi început atunci traducerea Bibliei în limba georgiană.

Tot sub Atanasie, care a rămas până la moartea lui (anul 1000) protos al Athosului, s-au mai înfiinţat şi alte mânăstiri ca: Vatopedul, Filoteul, Zograful (bulgar) etc. De asemenea, şi călugării latini, pe lângă că se aflau în lavra lui Atanasie, au întreprins şi zidirea unei mânăstiri proprii la Athos, cunoscută sub numele de mânăstirea Amalfitenilor, fiindcă cheltuielile pentru ridicarea ei le-au susţinut mai ales credincioşii şi călugării veniţi din orăşelul comercial Amalfi, din sudul Italiei.

La începutul secolului al XI-lea au început să vină şi călugări ruşi la Athos, întemeind unele aşezări pomenite încă la 1016, ca având în frunte pe egumenul Gherasim. Între ei a fost şi vestitul Antonie Pecerschi, care, după ce a petrecut timp îndelungat în Sfântul Munte, s-a întors la Kiev, fondând lavra Pecerskaia, pe locul unde Ilarion (mitropolit de Kiev între 1051-1054) trăise în sihăstrie.

Avântul pe care l-a luat viaţa monahală la Athos în epoca lui Atanasie a dus la sporirea numărului de călugări şi de mânăstiri, încât la anul 1046 existau deja 180 de locaşuri, cu circa 2000 de călugări. În acest an, împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055) a aprobat un nou Tipicon (II) pentru obştea monahală din Athos, căruia i se zice acum pentru prima dată "Sfântul Munte". Prin acest tipicon s-au restrâns parte din libertăţile idioritmicilor, pentru că se iviseră multe abuzuri din pricina avariţiei şi a lăcomiei călugărilor care se porniseră pe acumulare de averi.

La anul 1060, împăratul Constantin al X-lea Ducas (1059-1067) a reconfirmat decretul lui Nicefor Focas privitor la autonomia Athosului, oprind accesul şi şederea la Athos a femeilor, copiilor, eunucilor şi chiar a animalelor de sex feminin. Măsura aceasta a fost ridicată în 1345, dar reintrodusă îndată şi reconfirmată mai târziu şi de turci, în 1575, 1753 şi 1780, rămânând până azi în vigoare.

Pe timpul împăratului Alexie I Comnen (1081-1118) asupra Athosului au tăbărât păstorii vlahi din Balcani, provocând pagube, tulburări şi alte rele, pe care le-au sporit, venind din alte părţi, şi piraţii. De aceea, împăratul a fost nevoit să ia măsuri pentru restabilirea bunei rânduieli şi, în 1091, printr-o Novelă, a reconfirmat privilegiile monahilor cu privire la stăpânirea exclusivă a Athosului şi la scutirea lor de orice impozit, iar la 1095 le-a recunoscut din nou libertatea deplină de sub orice putere lumească şi bisericească, punându-i sub protecţie imperială şi stabilind că pe protos îl va numi împăratul.

Situaţia aceasta a durat aproape 200 de ani, până la 1312, cu oarecari întreruperi provocate de cruciaţi şi de bulgari.

Deoarece nu se mai respecta dispoziţia tipiconului de la 970, ca protosul să fie hirotonit de Patriarhia din Constantinopol, la anul 1140 împăratul Ioan Comnen (1118-1143) a impus din nou obligativitatea ei.

Între anii 1143-1169 a luat fiinţă cea mai veche aşezare rusească mai mare pe Muntele Athos, cunoscută sub numele de Starâi Rusie cu hramul "Sfântul Pantelimon".

La 1197 a luat fiinţă Hilandarul sârbesc.

Curând însă, cruciaţii au ocupat Constantinopolul (1204), încercând să înlocuiască Imperiul bizantin cu Imperiul latin de Răsărit, în frunte cu împăratul Balduin I. Împăratul bizantin şi Patriarhia din Constantinopol s-au retras în localitatea Niceea. De la această dată a căzut Athosul – ca teritoriu al statului cruciat franc din Tesalonic – sub stăpânirea catolicilor. El a fost pus sub jurisdicţia arhiepiscopului latin din Tesalonic, iar francii, stăpâni ai imperiului şi ai Athosului, au început să le facă şicane călugărilor ortodocşi, căutând prin forţă şi cu ajutorul a numeroşi călugări catolici, pe care-i aduseseră la Athos, să treacă pe toţi călugării de aici la catolicism. Dar, năpasta care a căzut pe athoniţi în anul 1204 a durat puţin, pentru că împăratul bulgar Ioniţă Caloian (1197-1207), frate şi urmaş al ţarilor Petru şi Asan, a pornit război împotriva lui Balduin I, pe care l-a luat prizonier şi l-a omorât. Tot atunci (1204), Ioniţă a încheiat cu papa Inocenţiu al III-lea o înţelegere de unire a Bisericii bulgare cu cea catolică, şi a înfiinţat Patriarhia bulgară de Târnovo, care a durat până la 1394.

Deşi Ioniţă a ocupat Athosul, totuşi, găsindu-se înţelegere cu Inocenţiu al III-lea, i-a îngăduit pe călugării latini din Sfântul Munte, iar aceştia au continuat să-i vexeze pe călugării ortodocşi, încât la 1213 a trebuit să intervină chiar Inocenţiu al III-lea împotriva abuzurilor pe care le săvârşeau călugării săi la Athos. Dintr-o scrisoare a papei din acea vreme

rezultă că existau deja 300 de mânăstiri, adică aşezăminte călugăreşti mai importante, iar nu mânăstiri propriu-zise. Din 1213, pentru a garanta faţă de ţarii bulgari buna rânduială din Athos, Inocenţiu al III-lea a luat direct sub protecţia sa Athosul, însă presiunile asupra călugărilor ortodocşi au crescut aşa de mult încât ţarul bulgar Ion Asan al II-lea (1218-1244), al doilea urmaş al lui Ioniţă, a fost nevoit la 1218 să alunge pe numeroşi călugări latini din Athos, iar la 1234 să rupă orice legături cu Biserica Romei. În acest an el a pus Athosul sub jurisdicţia patriarhului bulgar din Târnovo.

Monahii athoniţi au opus o înverşunată rezistenţă şi încercărilor făcute de latini de a-i catoliciza, dar şi Patriarhiei de Târnovo, de sub jurisdicţia căreia au izbutit să se elibereze la 1250. În acest an, Patriarhia de Constantinopol (cu reşedinţa încă la Niceea), le-a recunoscut din nou deplina autonomie. Numărul călugărilor era acum de circa 3000, dintre care foarte puţini latini, franci şi amalfiteni, rămaşi în mânăstirea latină şi la castelul franc. La 1251 s-a restabilit Imperiul bizantin cu reşedinţa în Constantinopol, dar împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul (1261-1282) era prieten al latinilor, şi sub stăpânirea lui Athosul a avut mai mult de suferit decât sub stăpânirea cruciaţilor, pentru că acesta încheiase la Lyon, în 1274, o unire cu Biserica Romei, care a provocat revolta athoniţilor. Pentru a înfrânge rezistenţa lor, împăratul a întreprins o adevărată expediţie de pedepsire, debarcând la Athos, în 1276, cu trupe bizantine şi latine. Au fost dărâmate numeroase mânăstiri şi sute de monahi au fost omorâţi în luptă. Prigonirile acestea împotriva athoniţilor au durat până la moartea împăratului, fără a izbuti să înfrângă rezistenţa acestora.

În anii 1307-1309, athoniţii avură de suferit năvălirea din Chalcidica a mercenarilor catalani, care mai făcuseră parte din armata bizantină sub Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328). Aceştia au jefuit mânăstirile şi au supus la tot felul de suplicii pe călugări, astfel încât, după pustiirile suferite din

partea lui Mihail al VIII-lea Paleologul şi din partea catalanilor, Athosul a rămas numai cu 100 de mânăstiri, din cele 300, câte erau cu o sută de ani mai înainte, şi cu un număr foarte redus de monahi.

Împăratul Andronic al II-lea Paleologul a încercat, la anul 1312, să supună formal pe protosul Athosului sub jurisdicţia Patriarhiei din Constantinopol. Văzând însă rezistenţa athoniţilor, patriarhul Nifon I (1311-1314) a încercat la rândul său să-i supună pe athoniţi episcopului de Ierisos (Chalcidica), fiindcă erau, ca teritoriu, în imediata apropiere a acestuia. Dar athoniţii n-au acceptat nici această încălcare a autonomiei lor şi au opus mereu rezistenţă oricărei imixtiuni a conducerii Bisericii în treburile republicii Athosului. Între timp, la 1313, ei i-au izgonit pe toţi călugării latini care mai rămăseseră în Athos şi curând după aceea şi mânăstirea amalfitenilor şi castelul francez se ruinară. A mai rămas până astăzi doar turnul vechii mânăstiri latine.

Dar nu peste mult timp, Athosul a ajuns sub stăpânirea ţarului Ştefan Duşan al sârbilor (1331-1353), care a înfiinţat la 1346 Patriarhia sârbă de Ipec (Pecs). Curând după aceea, el face o călătorie la Athos, cu care ocazie face daruri bogate mânăstirilor, nădăjduind să convingă pe călugări să intre sub jurisdicţia Patriarhiei sârbeşti. Dar athoniţii rezistară şi acestei încercări. Totuşi Athosul a rămas sub stăpânirea sârbească până la 1376, când încep incursiunile turcilor prin Sfântul Munte. Trebuie să amintim că în epoca stăpânirii sârbeşti asupra Athosului s-au produs frământările isihaste între călugării de la Athos, cărora le va pune capăt un Sinod din Constantinopol, întrunit la 1354. În centrul acestor frământări, ca apărător al învăţăturii ortodoxe împotriva unor rătăciri mistice ale athoniţilor şi biruitor în lupta cu aceştia a fost marele teolog Grigorie Palama (+1360).

Patriarhia din Constantinopol, nerenunţând la ideea de a-i pune pe athoniţi sub jurisdicţia Episcopiei de Ierisos, a

încercat diverse presiuni, luând chiar măsuri pentru desființarea unor mânăstiri, dar nu a izbutit decât patriarhul Calist I (1350-1354; 1355-1363) să ia din mâna georgienilor, între 1356-1363, mânăstirea Ivirul, socotită cuib de rezistență, și să o dea grecilor. De atunci, georgienii au rămas până astăzi fără mânăstire proprie, reduși numai la niște chilii.

La 1368, Patriarhia din Constantinopol a încercat o nouă presiune asupra athoniților, dar aceștia au răspuns cu o adevărată rebeliune, urmată de certuri și agitații continui împotriva Patriarhiei, până la 1392, când patriarhul Antonie (1389-1390; 1391-1397) a redat Athosului deplina sa libertate și autonomie.

În urma tuturor încercărilor la care au fost supuși athoniții de la începutul veacului al XIII-lea numărul lor a mers scăzând, dar disciplina monastică s-a întărit în lupta cu cotropitorii, iar stilul chinovial de viață a făcut să se poată păstra și consolida chiar unele așezăminte mânăstirești, în cursul veacului al XIV-lea, așa că, spre finele acestuia, pe lângă numeroasele așezări mai mici (schituri, chilii, sihăstrii), erau organizate deja 25 de mânăstiri mari, care stăpâneau cu titlu de proprietate întreg teritoriul Athosului.

La 1394, Patriarhul Antonie al Constantinopolului a dat un nou Tipicon (III) pentru organizarea vieții monastice athonite, prin care se creează posibilități de dezvoltare stilului idioritmic.

Un alt Tipicon (IV), și mai accentuat idioritmic, a dat în 1406 împăratul Manuil Paleologul (1391-1423), prin care călugării au fost dezlegați de votul sărăciei, lăsându-li-se libertatea să agonisească bunuri și să le transmită prin testament altora. Pentru conducerea mânăstirilor, noul tipicon prevedea instituirea unui consiliu de 15 călugări, în frunte cu doi epitropi, aleși tot dintre aceștia, protosul urmând să-și mențină vechea lui situație și să fie hirotonit de către patriarhul din Constantinopol.

Viaţa călugărească sub regimul vechiului tipicon a decăzut, athoniţii apucându-se de strângerea averilor, preocupare care i-a îndepărtat de la îndeletnicirile obişnuite cinului monahal. În această stare de decădere i-a găsit ocupaţia turcească la 1430, când Athosul a căzut, o dată cu Tesalonicul, sub stăpânirea sultanului Murad al II-lea. Surprins de descoperirea pe care o făcuse, prin cucerirea Athosului, acest sultan le-a garantat athoniţilor întreaga libertate şi autonomie tradiţională.

După căderea Constantinopolului (1453), athoniţii au obţinut, cu multe daruri şi stăruinţe, confirmarea de către Mahomed al II-lea a privilegiilor acordate lor de către Murad al II-lea, la 1430. Deşi, la început, turcii s-au arătat înţelegători faţă de cei 2500 de monahi pe care i-au găsit la Athos, totuşi, au început curând să le pretindă fel de fel de contribuţii, sub formă de daruri, împrumuturi etc., aşa încât, în secolul al XVI-lea nu mai rămân decât 20 din cele 25 de mânăstiri principale, câte se găseau la data ocupării Athosului de către turci.

Văzând starea jalnică în care au ajuns mânăstirile athonite atât datorită spolierii lor de către turci, cât şi preponderenţei stilului idioritmic, care contribuise la scăderea disciplinei şi la înlocuirea ei cu preocupări negustoreşti, Patriarhul Ieremia II al Constantinopolului, asociindu-l şi pe Patriarhul Silvestru al Alexandriei, a dat la 1574 un alt Tipicon (V) pentru organizarea vieţii mânăstireşti în Athos, încercând să dea o mai largă aplicare stilului chinovial, în locul celui idioritmic, preponderent aici de la 1394 încoace, dar nu izbuti, pentru că se încuibase un individualism exagerat în viaţa călugărilor, care, apărând stilul idioritmic, îşi asigurau propria bunăstare. Aceasta a sporit mai ales prin daniile nenumărate pe care şi călugării şi mânăstirile au început să le primească în secolul al XVI-lea din Rusia, din Ţările Româneşti şi de la diverşi binefăcători din ţările balcanice. Ele

au continuat progresiv şi în secolul al XVII-lea, aşa încât, fiind asigurate condiţii optime de trai în comunitatea athonită, numeroşi călugări din toate părţile imperiului otoman s-au îndreptat către Athos, ajungând ca în secolul al XVII-lea numărul lor să depăşească cifra de 6000.

Prin accentuarea idioritmiei şi prin creşterea bunăstării mânăstirilor, călugării şi-au luat o independenţă atât de mare, încât instituţia protosului a şi dispărut după anul 1660, când conducerea Athosului a fost încredinţată unei comisii de egumeni ai mânăstirilor, nemaiamintindu-se nimic despre protos.

Starea materială înfloritoare a mânăstirilor athonite a atras şi oameni de cultură în cinul monahal, care în veacul al XVII-lea şi mai ales în veacul al XVIII-lea au dezvoltat o intensă activitate, ajungându-se chiar la înfiinţarea unei academii athonite la mânăstirea Vatoped, în care scop s-a ridicat o impunătoare clădire pe o colină din apropierea mânăstirii. La această academie a funcţionat, de la înfiinţarea ei (1753) până la 1759, unul dintre cei mai mari teologi ai veacului al XVIII-lea, Eugeniu Bulgaris, care, retrăgându-se din pricina unor neînţelegeri de la conducerea academiei athonite, a plecat în Rusia, unde a devenit episcop de Kerson. După plecarea lui, academia athonită a continuat să funcţioneze până la sfârşitul veacului al XVIII-lea, când a decăzut şi a fost complet părăsită. Ea a reînviat mult mai târziu, la 1844, ca o şcoală monahală de grad inferior, în Caries, şi durează până astăzi.

Plecarea lui Eugeniu Bulgaris în Rusia se datoreşte interesului pe care Biserica şi statul rus începuseră să-l manifeste faţă de Locurile Sfinte, pentru protejarea cărora, de la Petru cel Mare încoace, s-au făcut stăruinţe şi presiuni politice asupra Turciei, izbutindu-se ca de la 1744 să se recunoască indirect protectoratul Rusiei asupra creştinilor din Imperiul otoman, iar de la 1774, prin pacea de la Cuciuc-Cainargi, să se recunoască şi formal acest protectorat, care a vizat în primul rând locurile sfinte de la Ierusalim şi de la Athos.

După tulburările începute în timpul în care Eugeniu Bulgaris se găsea încă în Athos, pledând pentru stilul chinovial în viaţa mânăstirească, s-a ajuns ca la 1783 acest stil să fie impus din nou respectului comunităţii athonite, printr-un Tipicon (VI) dat de patriarhul Gavriil al Constantinopolului (1780-1785). Pe baza acestui tipicon, conducerea întregii comunităţi athonite a fost încredinţată unei epitropii formată din 4 epistaţi (întâistătători), aleşi pe timp de un an dintre cei 20 de delegaţi ai mânăstirilor mari. Ca organ reprezentativ permanent s-a păstrat adunarea sfintei comunităţi a Athosului, compusă din delegaţii celor 20 de mânăstiri mari.

Numeric, principalele aşezăminte de la Athos se prezentau pe la 1800 astfel: 20 de mânăstiri mari, 11 schituri şi 290 chilii. Cum însă multor călugări nu le convenea stilul chinovial, care devenise preponderent după 1783, o parte însemnată a lor a părăsit Athosul, rămânând pe la 1800 numai 2000 de călugări.

Pentru a se evita depopularea Athosului, Patriarhia din Constantinopol a venit la 1810 cu un nou Tipicon (VII). Comunitatea athonită a sporit însă mai ales după 1821, când revoluţia grecească împotriva stăpânirii turceşti a fost înfrântă. Datorită acestui fapt, călugări şi laici din diverse părţi ale Imperiului otoman s-au refugiat la Athos, căutând un adăpost mai sigur. Dar turcii au ocupat cu forţe militare Athosul în 1822 şi l-au ţinut sub ocupaţie până în 1828. Dacă nu intervenea prompt ţarul Alexandru I al Rusiei (1801-1825), Athosul ar fi fost complet distrus de către turci. O mulţime de aşezăminte călugăreşti au fost dărâmate, iar fugarii aflaţi în Athos au fost supuşi la suplicii, un mare număr dintre ei căzând jertfă răzbunării turceşti. Aşa încât, la câţiva ani după retragerea turcilor din Athos – prin 1832-1834 – se mai găseau la Sfântul Munte doar 1000 de călugări şi vreo 200 de laici.

După 1830, Athosul a intrat şi mai direct sub protecţia Rusiei, iar numărul călugărilor a sporit treptat prin aşezarea

la Athos a numeroşi monahi ruşi, bulgari, sârbi precum şi români. Iar în anii care au urmat după secularizarea a 400 de mânăstiri de pe teritoriul Greciei (1833), populaţia Athosului a crescut şi mai mult, prin călugării proveniţi de la mânăstirile secularizate.

De asemenea şi aşezămintele mânăstireşti au fost refăcute în cea mai mare parte prin contribuţia Rusiei şi prin veniturile care veneau de la mânăstirile închinate din Ţările Româneşti.

Călugării români, care iniţiaseră pe la începutul veacului al XIX-lea înfiinţarea unui schit sau mânăstiri româneşti, au izbutit la 1852 să obţină aprobarea necesară în acest scop, însă războiul Crimeii (1853-1856) a amânat înfăptuirea acestui plan.

După războiul Crimeii însă, numărul călugărilor ruşi şi români la Athos a sporit, ei izbutind să inaugureze în 1866 schitul Prodromul, iar ruşii să ajungă la 1875 în stăpânirea deplină a bisericii Sfântul Pantelimon.

Între timp, la 1863, s-a produs secularizarea averilor mânăstireşti închinate din Ţările Româneşti, fapt care a slăbit considerabil mijloacele materiale ale mânăstirilor, însă în ajutorul acestora a venit Rusia, prin diferite danii.

În 1878, Imperiul otoman a dat o lege privitoare la Sfântul Munte, ţinând seama de hotărârile tratatului de la Berlin. Astfel, prin art. 4 al legii amintite, se recunoaşte deplina autonomie internă a fiecărei mânăstiri athonite, sub supravegherea "Sfintei comunităţi a Athosului", iar prin art. 8 şi 10, turcii – dorind să-şi asigure un control mai eficace asupra Sfântului Munte, şi mai ales asupra călugărilor ruşi, căci Turcia se afla în mare rivalitate cu Rusia – au prevăzut obligaţia ca toţi călugării străini care se stabilesc în Athos să-şi dobândească supuşenia turcă. Formele pentru dobândirea acesteia erau însă foarte simple şi îndeplinirea lor nu atrăgea după sine pierderea cetăţeniei de origine a călugărilor. De fapt, această

măsură nu s-a aplicat, şi în toată vremea stăpânirii turceşti, până la 1912 s-a asigurat accesul liber al tuturor călugărilor ortodocşi doritori să se stabilească în Sfântul Munte, de oriunde ar fi venit.

Dar la începutul veacului al XX-lea a luat un avânt nou naţionalismul grecesc, care s-a resimţit şi în viaţa Sfântului Munte, unde călugării greci au început să manifeste o atitudine din ce în ce mai şovină faţă de călugării aparţinând altor naţiuni.

Pentru ca grecii să-şi poată păstra toate poziţiile avute anterior la Athos, ei au determinat pe patriarhul Constantinopolului Ioachim al III-lea să dea, la 31 decembrie 1911, un canonism (VII), adică un fel de scurt statut prin care se conferă grecilor privilegii noi faţă de ceilalţi călugări athoniţi.

Curând, însă, în 1912 a izbucnit războiul balcanic, care a eliberat Athosul de sub stăpânirea turcească. La această dată, numărul călugărilor din Sfântul Munte se ridica la 7754, dintre care 3615 ruşi, 3207 greci, 340 bulgari, 288 români, 252 sârbi şi 52 georgieni. La numărul total al monahilor se mai adăugau şi peste 1000 de muncitori, meseriaşi şi negustori, în majoritatea lor ruşi, aşa că numărul ruşilor din Athos depăşea cifra de 4000. De aici se vede că numărul total al grecilor era depăşit cu circa 1000-1500 de către vieţuitorii de alte naţionalităţi.

După încheierea păcii de la Londra (la 30 mai 1913) între Turcia şi statele balcanice beligerante, Athosul a fost pus sub ocupaţie militară internaţională.

Rusia a cerut conferinţei de pace de la Londra ca viitoarea conducere a Athosului să fie dată reprezentanţilor tuturor mânăstirilor, adică nu numai reprezentanţilor celor 20 de mânăstiri mari, ci şi celorlalte aşezăminte călugăreşti, fie că acestea se numesc schituri sau chilii, pentru că nu e drept ca numai reprezentanţii celor 20 de mânăstiri mai vechi să aibă cuvânt în conducerea comunităţii athonite. Rusia a

cerut, în acelaşi timp, ca propunerea ei privind însăşi soarta Athosului să fie supusă unui plebiscit printre călugării athoniţi, pentru ca aceştia singuri să hotărască în ce fel urmează să fie organizaţi şi conduşi de aici înainte.

Propunerea aceasta, oricât de îndreptăţită era, a fost însă respinsă de conferinţă. Călugării ruşi de la Athos, de acord cu călugării bulgari şi români, s-au adresat atunci conferinţei de la Londra, printr-un memoriu, cerând declararea Athosului ca teritoriu liber, sub protecţia Rusiei, României, Bulgariei, Serbiei, Greciei şi Muntenegrului, şi ca reprezentanţa conducătoare a Athosului să se constituie după tradiţiile rânduielii monahale, prin votul tuturor călugărilor aflaţi la Athos. Constituită în acest fel, conducerea Athosului ar fi avut putere asupra tuturor călugărilor de acolo şi să procedeze la unificarea organizaţiei şi administraţiei, a justiţiei şi a stilului de viaţă athonit.

Din pricina divergenţelor de păreri, prin tratatul de pace de la Londra nu s-a luat nici o hotărâre cu privire la stăpânirea Athosului, Anglia nefiind de acord cu formula susţinută de Rusia şi de statele balcanice, pentru că îşi vedea ameninţate interesele din bazinul mediteranean de puterea rusească. Totuşi, prin art. 5 al acestui tratat, se lăsa marilor puteri europene dreptul de a hotărî prin înţelegere între ele soarta Athosului.

Împotriva tuturor propunerilor ruseşti, grecii, sprijiniţi de o parte dintre călugării sârbi, au înaintat şi ei, la 19 august şi la 26 septembrie 1913, câte un memoriu conferinţei marilor puteri europene de la Londra, care a continuat să lucreze prin ambasadori şi după încheierea tratatului de pace. Prin acest memoriu s-a luat atitudine împotriva propunerilor ruseşti şi s-a cerut ca să se menţină *statu quo* în ceea ce priveşte conducerea Athosului, afară de cazul când de bunăvoie "sfânta comunitate" şi-ar ceda drepturile ei de conducere Bisericii Greceşti. Conferinţa nu a acceptat nici această propunere, iar

în discuţiile care au urmat, fiindcă Rusia susţinea ca Athosul să rămână sub protecţia sa şi a statelor balcanice, Anglia şi Austro-Ungaria au formulat şi ele pretenţii asupra acestui protectorat, cerând ca să facă parte şi ele dintre statele protectoare, pentru că şi pe teritoriile lor se găsesc creştini ortodocşi şi deci sunt îndreptăţite să reprezinte interesele acestora în Athos. În plus, Austria a mai cerut ca şi Bisericilor ortodoxe autocefale de pe teritoriul ei (Biserica sârbă – Karlovitz, Biserica română – Sibiu şi Biserica bucovino-dalmată – Cernăuţi) să li se asigure dreptul de a întemeia aşezăminte monahale pe Muntele Athos.

Conferinţa de la Londra s-a încheiat în noiembrie 1913, recunoscând celor 17 mânăstiri principale greceşti de la Athos vechile lor drepturi, dar a mai hotărât, în acelaşi timp, ca Athosul să rămână un teritoriu autonom, neatârnător de nimeni, şi ca adunarea sfintei comunităţi athonite să-şi asigure ea singură paza teritoriului.

Între timp însă, după încheierea păcii cu Turcia (30 mai 1913), au izbucnit ostilităţi între Bulgaria, Serbia şi Grecia, care s-au încheiat la 10 august 1913, prin pacea de la Bucureşti. Textul tratatului de pace de la Bucureşti nu face nici o menţiune despre Athos, dar prin linia de demarcaţie stabilită între Grecia şi Bulgaria, teritoriul Athosului a fost atribuit Greciei. Aceasta, profitând de neînţelegerile ivite între marile puteri în chestiunea Athosului şi de situaţia tulbure urmată după încheierea păcii de la Londra, a procedat la expulzarea a peste 1000 ruşi de pe Muntele Athos, de teamă ca nu cumva să fie acceptate propunerile Rusiei.

După pacea de la Londra şi încheierea lucrărilor conferinţei ambasadorilor marilor puteri, care au lucrat la Londra în 1913, şi după expulzarea călugărilor ruşi de la Athos, Rusia a dus tratative cu Grecia pentru a reglementa situaţia Athosului, întrucât aceasta nu putea fi socotită definitiv reglementată nici prin pacea de la Bucureşti, şi cu atât mai puţin

prin conferinţa şi pacea ulterioară de la Londra. Prin acestea din urmă, s-a recunoscut în principiu Athosul ca teritoriu autonom şi dreptul puterilor interesate de a rezolva problema Athosului prin înţelegere, iar nu prin acte unilaterale, cum a încercat să facă Grecia, încă din 1912-1913 şi de atunci încoace.

Tratativele dintre Rusia şi Grecia s-au suspendat însă din pricina primului război mondial, care a izbucnit în 1914. De la 1913 încoace, Grecia a menţinut pe Muntele Athos un detaşament de poliţie pentru păstrarea ordinei, dar nu s-a amestecat direct în treburile interne ale Athosului. În această situaţie, comunitatea athonită şi-a păstrat independenţa sa tradiţională. La sfârşitul războiului Grecia, care continua să ducă o politică antirusească la Athos, a oprit accesul oricăror călugări ruşi la Sfântul Munte. În schimb, a facilitat plecarea celor care se găseau acolo şi, în scopul de a-i determina să părăsească Athosul, le-a făcut tot felul de neajunsuri. Ea a încercat să-şi impună stăpânirea deplină asupra Athosului, însă tratatul de pace de la Sèvres (10 august 1920), deşi recunoaşte Athosul ca teritoriu aparţinând statului grec, totuşi, prin art. 13, a impus Greciei respectarea autonomiei acestuia. Iată textul acestui articol: "Grecia se angajează să recunoască şi să menţină drepturile tradiţionale şi libertăţile de care se bucurau comunităţile mânăstireşti ortodoxe (şi negreceşti) ale Sfântului Munte, în conformitate cu hotărârile art. 62 al tratatului de la Berlin, din iulie 1878". Iar prin art. 16 al tratatului de la Sèvres, Grecia "convine ca în măsura în care stipulaţiile articolelor precedente (deci inclusiv art. 13) afectează persoane aparţinând unor minorităţi de rasă, de religie sau de limbă, aceste stipulaţii constituie obligaţii de interese internaţionale şi vor fi puse sub garanţia Societăţii Naţiunilor. Ele nu vor putea fi modificate fără asentimentul majorităţii Consiliului Societăţii Naţiunilor. Grecia consimte că orice membru al Consiliului Societăţii Naţiunilor va avea dreptul să semnaleze atenţiei Consiliului orice infracţiune sau pericol de infracţiune la oricare

dintre aceste obligaţii. Grecia consimte, de asemenea, ca orice divergenţă (în legătură cu problemele specificate mai sus) să fie considerată ca diferend având un caracter internaţional".

Aceleaşi obligaţii şi le-a asumat Grecia şi prin al doilea tratat de pace cu Turcia, de la Lausanne, din 24 iulie 1923.

De altfel, chestiunea Athosului a făcut şi obiectul unor discuţii neoficiale, cu ocazia Consfătuirii (Sinodale) panortodoxe care a avut loc la Constantinopol, între 10 mai-8 iunie 1923, încât grecii şi-au putut da seama că această problemă continuă să preocupe Bisericile ortodoxe, care o privesc ca pe o problemă interortodoxă, iar nu ca pe o simplă problemă grecească.

Pentru a preîntâmpina unele schimbări care erau necesare, şi care eventual *s*-ar fi produs prin intervenţia statelor cu populaţie ortodoxă din Balcani, în organizarea şi conducerea Athosului, Grecia a determinat, după pacea de la Lausanne, pe călugării greci de la Athos să ia iniţiativa alcătuirii unui statut de organizare al Sfântului Munte. Acest statut, cuprinzând 188 de articole, a fost alcătuit de o comisie de 5 călugări greci, reprezentând numai mânăstirile greceşti şi a fost acceptat şi semnat, la 10 mai 1924, de către reprezentanţii a 19 mânăstiri mari de la Athos, întruniţi în adunare extraordinară la Caries. Este de remarcat faptul că statutul nu a fost acceptat şi semnat de către conducerea mânăstirii ruse Sfântul Pantelimon, ci numai de către greci, sârbi şi bulgari. Dar, cu toate că nu a fost acceptată de conducerea mânăstirii Pantelimon, în hotărârea de adoptare a acestui statut se spune că el a fost acceptat de către reprezentanţii celor 20 de mânăstiri. Acelaşi lucru se spune şi în legea specială emisă de statul grec, la 16 septembrie 1926, prin care confirmă statutul athonit. Este evident, însă, că după tradiţiile Sfântului Munte, abţinerea unei singure mânăstiri din cele 20 care şi-au asumat în ultimele două veacuri conducerea Athosului, face imposibilă acceptarea ca legală a unei hotărâri pe care

au adus-o restul mânăstirilor, pentru că fiecăreia dintre aceste mânăstiri în parte i s-a recunoscut mereu dreptul de veto. Ca urmare, acest statut – din punctul de vedere al tradiţiei athonite – nu este legal, cu toate că grecii, dându-şi seama de acest lucru, au hotărât şi au obţinut apoi şi aprobarea lui din partea patriarhului de la Constantinopol, aprobare care, firește, nu a putut să suplinească lipsa unei condiţii esenţiale de valabilitate. Concomitent cu aceste măsuri, statul grec, determinat şi de necesitatea de a-şi plasa refugiaţii din Asia Mică în număr de aproape 1500000, după pacea cu Turcia de la Lausanne, a cerut mânăstirilor athonite să cedeze proprietăţile lor din afara teritoriului Athosului, pentru a împroprietări cu ele pe aceşti refugiaţi. Acestea neacceptând, Grecia a procedat în 1924 la exproprierea bunurilor respective, aplicând, însă, măsuri discriminatorii, aşa încât mânăstirilor greceşti le-a lăsat unele bunuri, pe când bunurile mânăstirilor negreceşti au fost toate expropriate, cu excepţia celor ale mânăstirii sârbeşti Hilandar.

În anii 1927-1928, călugării ruşi şi bulgari de la Athos, s-au adresat Ligii Naţiunilor, prin memorii, cerând să le fie restituite bunurile secularizate de statul grec, însă n-au obţinut nimic. La rândul lor, călugării români au cerut insistent ca guvernul român să trateze cu cel grec pentru restituirea bunurilor secularizate, obţinând în 1928 restituirea unor case şi a unei mici porţiuni de teren (grădină) în insula Tasos. Guvernul grec a propus despăgubiri ridicole pentru bunurile secularizate, pe care însă mânăstirile interesate nu le-au acceptat. Asupra acestor despăgubiri s-au reluat discuţiile în anii din urmă, între statul grec şi mânăstirile athonite.

Pentru a definitiva situaţia creată la Athos, prin statutul athonit din 1924, confirmat de statul grec în 16 septembrie 1926, constituţia greacă din 22 septembrie 1926 a inclus în textul ei următoarele dispoziţii privitoare la administrarea Muntelui Athos:

"Art. 109: Peninsula Athosului, începând de la Megali Vigla şi mai departe, formând cadrul Muntelui Athos, constituie, potrivit vechiului său statut privilegiat, o regiune prevăzută cu autoguvernare în statul grec, a cărui suveranitate asupra acestui teritoriu rămâne întreagă. Din punct de vedere spiritual, Sfântul Munte se găseşte sub jurisdicţia imediată a Patriarhului ecumenic. Toţi cei care se retrag acolo primesc naţionalitatea greacă din momentul în care sunt admişi ca novici sau călugări, fără altă formalitate.

Art. 110: Sfântul Munte se administrează în conformitate cu statutul său, prin cele 20 de mânăstiri ale sale, între care este împărţită toată peninsula Athosului, al cărui teritoriu nu poate fi expropriat. Administraţia este exercitată de reprezentanţii acestor mânăstiri, care formează sfânta comunitate. Se interzice categoric orice modificare a sistemului administrativ, atât în ce priveşte numărul mânăstirilor din Muntele Athos, cât şi privitor la regula ierarhică sau raporturile cu aşezămintele dependente. Stabilirea eterodocşilor sau schismaticilor este interzisă.

Art. 111: Regulamentul amănunţit al Muntelui Athos şi al funcţionării sale rezultă dintr-o chartă constituţională a Sfântului Munte, alcătuită şi votată de cele 20 de mânăstiri, cu colaborarea reprezentantului Statului şi ratificată de Patriarhul ecumenic şi de Camera Grecilor. Observarea riguroasă a statutului Sfântului Munte este încredinţată – în ce priveşte latura spirituală – supravegherii supreme a Patriarhului ecumenic, iar în ceea ce priveşte partea administrativă, supravegherii Statului, căruia îi aparţine exclusiv menţinerea ordinei şi a securităţii publice.

Art. 112: Puterile conferite Statului prin articolele 109 şi 111 sunt exercitate de un guvernator, ale cărui drepturi şi îndatoriri vor fi fixate de o lege, împreună cu puterea judecătorească exercitată de către autorităţile mânăstireşti şi de sfânta comunitate, precum şi de înlesnirile vamale şi fiscale acordate Muntelui Athos.

Art. 119: Legi speciale, întocmite chiar cu derogare de la art. 19 (garantarea proprietăţii), vor arăta modalităţile exproprierii bunurilor mânăstireşti".

Deşi Constituţia greacă a suferit de atunci încoace diverse schimbări – când republicane, când monarhiste –, textul citat s-a păstrat întocmai până astăzi. Se înţelege de la sine că felul în care statul grec a înţeles să trateze problema Muntelui Athos chiar prin textul Constituţiei sale, anulează de fapt autonomia Sfântului Munte şi îi creează printr-un act unilateral o nouă situaţie în dreptul internaţional, şi anume aceea de teritoriu anexat şi supus deplinei suveranităţi a Greciei. Această nouă situaţie este contrară principiilor stabilite de Conferinţa din 1913 de la Londra, cu atât mai vârtos cu cât nu a survenit nici o schimbare de natură să modifice radical realităţile de care s-a ghidat acea conferinţă, şi care sunt reprezentate de existenţa unei tradiţii milenare de autonomie teritorială şi administrativă, pe care comunitatea athonită şi-a apărat-o întotdeauna, ea fiind recunoscută şi de statul grec, care în 1912 a făcut declaraţii în acest sens şi s-a comportat ca atare până după cel dintâi război mondial.

Mai este de observat, apoi, că însuşi textul constituţiei greceşti – dacă aceasta ar trebui considerată ca valabilă în ce priveşte Muntele Athos – lipseşte de temei legal atât statutul Muntelui Athos, adoptat în 1924, cât şi legea prin care acesta a fost confirmat de către statul grec în 1926, prin prevederile art. 111, care dispune că Muntele Athos va fi condus după o chartă constituţională "elaborată şi votată de către cele 20 de mânăstiri, cu colaborarea reprezentantului statului". Se ştie că nici una dintre cele două condiţii nu au fost observate atunci când s-a adoptat noul statut athonit, pentru că el a fost votat de reprezentanţii a 19 mânăstiri şi, după cum spune însăşi legea grecească din 16 septembrie 1926, prin care se confirmă acest statut, fără colaborarea vreunui reprezentant al statului grec, deşi, chiar dacă nu este amintită această colaborare, ea s-a produs şi a avut caracterul unei complicităţi oculte.

Deci, noul statut este contrar nu numai tradiţiei athonite şi dreptului internaţional, ci el este şi anticonstituţional din punctul de vedere al statului grec.

Principalele dispoziţii prin care noul statut a căutat să legifereze măsuri de nedreptăţire a elementului negrecesc de pe Sfântul Munte sunt cele arătate mai jos:

Art. 1 răpeşte pentru totdeauna independenţa schiturilor, chiliilor şi colibelor, declarându-le dependinţe ale mânăstirilor istorice;

Art. 2, ca un corolar al celui dintâi, refuză dreptul de proprietate oricărui aşezământ din Sfântul Munte, exceptând cele 20 de mânăstiri istorice;

Art. 3 fixează odată pentru totdeauna numărul de 20 al mânăstirilor istorice, nemaipermiţând nici unui aşezământ athonit să se ridice la rangul de mânăstire. Acest articol loveşte direct în schiturile ruseşti Sfântul Ilie şi Sfântul Andrei, şi în schitul nostru Prodromul, care a încercat de câteva ori să pătrundă în rândul mânăstirilor istorice;

Art. 6 declară pe toţi monahii athoniţi – indiferent de naţionalitate – cetăţeni greci;

Art. 126, completând art. 1 şi 2, precizează că toate schiturile, chiliile şi colibele devin proprietăţi inalienabile ale mânăstirilor;

Art. 133, completând art. 3, interzice categoric transformarea unui schit în mânăstire sau a unei chilii în schit, sau a unei colibe în chilie (se taie deci orice posibilitate de dezvoltare a acestor comunităţi minoritare).

Art. 138 interzice vânzarea chiliilor şi colibelor fără prealabila aprobare a mânăstirilor istorice;

Art. 162 limitează numărul monahilor unei chilii la 3, permiţând însă acestora să mai aibă încă 3 fraţi începători. Se interzice însă hotărât depăşirea numărului de 6 monahi la o chilie. Deoarece grecii şi-au dat seama în 1926 că refuzul mânăstirii Pantelimon de a semna noul statut îl lipseşte pe acesta de baza legală şi transformă toate măsurile zise legale,

luate de statul grec în legătură cu Muntele Athos, în simple artificii fără valoare, atât în dreptul intern, cât şi în dreptul internaţional, au pornit o acţiune împotriva acestei mânăstiri. Astfel, în 1926, ministrul de externe grec, sub a cărui autoritate fusese plasată administraţia Muntelui Athos (fapt prin care s-a recunoscut implicit că Athosul nu constituie o problemă internă, ci una internaţională), a instituit o comisie care să studieze posibilitatea de a răpi din mâinile călugărilor ruşi vechea lor aşezare, mânăstirea Pantelimon, şi de a o preda călugărilor greci. Această comisie a alcătuit un studiu, intitulat "Atenţie la Sfântul Munte", Atena, 1926. Dar atât iniţiativa ministerului de externe grec, cât şi eforturile comisiei respective au rămas fără nici un rezultat cu privire la mânăstirea Pantelimon. Însă, de atunci încoace, a fost categoric interzis accesul călugărilor de altă naţionalitate decât cea greacă pe Sfântul Munte.

Numai prin intervenţia patriarhului sârb Dimitrie, făcută printr-un memoriu direct la Arhiepiscopia Atenei, li s-a îngăduit unor călugări sârbi să se aşeze la Athos.

Problema Athosului a fost pusă în discuţie de către delegaţii Bisericii Sârbe, prin episcopul Nicolae al Ohridei, în cadrul conferinţei interortodoxe care a avut loc la mânăstirea Vatoped, între 8-23 iunie 1930. Dar mitropolitul Heracleei, din partea Patriarhiei din Constantinopol, a cerut ca această problemă să nu se discute, fiindcă "Sfântul Munte este supus bisericeşte sub jurisdicţia imediată şi exclusivă a Patriarhiei ecumenice, fapt pentru care şi mânăstirile aflate pe el se cheamă stavropighii patriarhale, şi este condus printr-o chartă constituţională, alcătuită de către întreaga sfântă comunitate a Athosului, având aprobarea şi confirmarea Patriarhiei ecumenice. O astfel de problemă în nici un fel şi în nici un chip nu are vreo legătură cu lucrarea prosinodului (ecumenic), şi de aceea nu poate să fie permisă nici măcar introducerea problemei în conferinţa noastră, cu atât mai puţin să fie permisă discuţia asupra ei".

Această luare de poziţie oficială în legătură cu problema Sfântului Munte, chiar în cadrul unei conferinţe interortodoxe care a avut loc pe teritoriul Athosului, arată limpede că statul grec caută să apere prin toate mijloacele şi la toate ocaziile poziţiile pe care le-a câştigat, printr-un concurs de împrejurări – dar fără bază reală şi legală –, la Sfântul Munte. Căci, într-adevăr, după cum statul grec nu este îndreptăţit prin nimic să stăpânească exclusiv Sfântul Munte, din punct de vedere politic, tot aşa nu este îndreptăţită prin nimic nici Patriarhia din Constantinopol să exercite asupra acestuia în mod exclusiv jurisdicţia sa, care trebuie înţeleasă numai în legătură cu chestiunile strict spirituale, şi mai precis cele sacramentale, întrucât Athosul nu reprezintă orice mânăstire din subordinea vreunui episcop sau patriarh, ci este o comunitate monastică autonomă, care şi-a menţinut până aproape de zilele noastre independenţa faţă de ierarhia bisericească.

Datorită faptului că accesul călugărilor negreci la Muntele Athos a fost interzis prin măsurile luate în 1926 de statul grec, numărul călugărilor străini a început să scadă vertiginos, fie prin plecarea unora în alte părţi, fie prin decesul celor bătrâni, care nu au mai putut fi înlocuiţi de alţii. Căci, pentru ca un călugăr ortodox, din oricare altă ţară decât Grecia, să se poată stabili la Athos, el este obligat să renunţe la cetăţenia patriei sale şi să ceară aprobarea guvernului grec şi a Patriarhiei din Constantinopol în acest scop. Nenumăratele formalităţi cerute pentru a se obţine aprobarea Patriarhiei ecumenice şi a statului grec, formalităţi care la fiecare caz se schimbă şi se amplifică, au făcut de fapt imposibilă aşezarea de noi monahi străini la Athos, după 1927. Mai mult chiar, Biserica sârbă, căreia i se asigurase până aici un tratament privilegiat, încercând în 1933 să repopuleze mânăstirea sa Hilandar şi să o reorganizeze, s-a lovit de împotrivirea categorică a conducerii athonite şi a statului grec.

Datorită acestei situaţii, pe la 1935, numărul călugărilor athoniţi s-a redus la 3817, repartizaţi astfel: 2350 greci, 900 ruşi, 350 români, 160 bulgari, 40 sârbi şi 17 georgieni. De atunci încoace, numărul total a scăzut sub această cifră.

În timpul celui de-al doilea război mondial, trupele germane au ocupat Athosul şi au provocat numeroase pagube aşezămintelor călugăreşti de acolo. La sfârşitul războiului, în 1945, grecii, reocupând Muntele Athos, au luat o serie de măsuri împotriva călugărilor de alte naţionalităţi. Nenumărate lucruri de valoare şi odoare ale mânăstirii Sfântul Pantelimon, între care şi relicve sfinte, au fost înstrăinate de către ocupanţii greci, care s-au purtat într-un mod nu mai puţin barbar decât cotropitorii germani.

Deşi Patriarhia din Constantinopol are jurisdicţie numai în cele spirituale asupra Athosului, după cum ea însăşi recunoaşte, totuşi ea săvârşeşte acte de jurisdicţie deplină asupra Sfântului Munte.

Între acestea, trebuiesc reamintite mai ales cele de după al doilea război mondial, concretizate prin trimiterea la Athos a două delegaţii patriarhale (exarhii formate din mitropoliţi) – una în 1947 şi alta în 1951 – în scopul de a lua măsuri de natură administrativă, prin care se încalcă autonomia athonită.

Prima delegaţie patriarhală, lucrând împreună cu adunarea reprezentanţilor celor 20 de mânăstiri istorice, a luat în 1947 următoarele hotărâri:

1. Să se organizeze o bună pază a bibliotecilor, arhivelor şi odoarelor bisericeşti aflătoare la Athos;

2. Să se reactiveze şcoala athonită;

3. Să se oprească exodul monahilor din Athos, iar monahii athoniţi aflaţi în afara teritoriului Sfântului Munte să fie siliţi a reveni la metaniile lor;

4. Să se stârpească vagabondajele călugărilor numiţi zeloţi sau cavioţi, care strică rânduielile Athosului, prin măsuri de identificare şi de obligare a lor să renunţe la vagabondaj

şi să se supună rânduielilor athonite. În acest scop s-a instituit o epitropie, căreia i s-a dat mandat să ducă la îndeplinire hotărârile luate.

A doua delegaţie patriarhală, alcătuită din 3 mitropoliţi, lucrând la mânăstirea Vatoped, împreună cu o "adunare extraordinară" a comunităţii athonite şi de acord cu guvernatorul grec al Athosului, a luat în mai-iunie 1951 următoarele măsuri:

1. A completat şi refăcut hotărârile luate de delegaţia patriarhală din 1947 privitoare la paza bibliotecilor, arhivelor şi a odoarelor sfinte;

2. Pentru Sfântul Munte, republica athonită îşi propune să ia măsuri în vederea următoarelor scopuri:

a) Întreţinerea monumentelor vechi, păstrarea odoarelor, bibliotecilor şi arhivelor;

b) Refacerea Academiei athonite, ca şcoală specială pentru monahi, prevăzută cu secţii practice de hagiografie, sculptură în lemn, pictură şi ornament, muzică bizantină etc., urmând ca această şcoală să-şi înceapă activitatea cu anul şcolar 1951-1952;

c) Înfiinţarea unei tipografii aghiorite;

d) Refacerea, întreţinerea şi sporirea drumurilor;

Executarea unor lucrări pentru alimentarea cu apă a Athosului

e) Refacerea şi modernizarea agriculturii, a industriei lemnului şi culturii viţei de vie;

Reorganizarea pescuitului şi înzestrarea cu noi mijloace în acest scop etc.

Pentru a studia aceste nevoi şi a se putea face în amănunţime planul de investiţii, pentru obţinerea de credite, s-a alcătuit o epitropie formată din reprezentanţii comunităţii athonite, guvernatorul grec al Athosului şi reprezentanţi ai serviciilor tehnice respective ale statului grec, sub preşedinţia unui mitropolit al Patriarhiei din Constantinopol.

3. Pentru repopularea mânăstirilor şi a schiturilor athonite, s-au completat măsurile luate de delegaţia din 1947, în sensul să se ceară mitropoliţilor Patriarhiei din Constantinopol şi altor ierarhi greci ortodocşi, ca să trimită la metaniile lor pe athoniţii care s-ar găsi în "diaspora", precum şi să atragă şi să trimită tineri pentru a deveni monahi la Athos.

4. Pentru aplicarea hotărârii delegaţiei Patriarhiei din 1947 cu privire la zeloţi şi cavioţi, s-a completat epitropia special instituită atunci şi s-a hotărât ca aceasta să aplice fără întârziere măsurile stabilite pentru ştârpirea vagabondajului monahal în Athos.

Hotărârile delegaţiei patriarhale trimise la Athos în 1951 au fost aprobate de sinodul Patriarhiei din Constantinopol la 9 august 1951. Pentru ducerea la îndeplinire a hotărârii a doua şi a patra se lucrează febril în înţelegere cu Biserica Greciei. Până în prezent nu s-a izbutit să se facă mare lucru, iar şcoala athonită nu şi-a deschis porţile în toamna anului 1951, aşa cum se hotărâse.

Atât din lucrările delegaţiei Patriarhiei din Constantinopol, trimise în 1947 la Athos, cât şi din lucrările aceleia trimise în 1951, se vede limpede că viaţa athoniţilor se găseşte în plină decădere şi economică şi duhovnicească. Această stare se datoreşte stăpânirii Athosului de către Grecia şi măsurilor luate de aceasta de la 1927 încoace.

Deşi s-au făcut numeroase încercări de a se scoate măcar o singură publicaţie periodică athonită, totuşi, din 1927 până astăzi, nu s-a izbutit nimic. Este adevărat că în 1950, din iniţiativa şi cu cheltuiala mânăstirii Sfântul Pavel, a apărut revista lunară "Sfântul Pavel Xiropotamul", dar şi aceasta şi-a rărit din ce în ce mai mult apariţia.

Exclusivismul şi şovinismul grecesc s-au afirmat mai ales în anii de după al doilea război mondial, în aşa măsură încât au făcut cu neputinţă chiar vizitarea Sfântului Munte de către negreci. Astfel, pentru a se evita stârnirea unui interes deosebit

pentru Muntele Athos în cercurile bisericeşti ortodoxe şi chiar neortodoxe, cu ocazia serbărilor de comemorare a 1900 de ani de la sosirea Sfântului Pavel în Grecia, serbări organizate în iunie 1951 la Atena, nu s-a prevăzut vizitarea Athosului de către delegaţii veniţi la aceste serbări, ci, din contră, s-a ocolit cu grijă o astfel de eventualitate, deşi aceştia şi-au exprimat dorinţa de a vizita Sfântul Munte. Abia la sfârşitul serbărilor de la Atena s-a îngăduit delegaţiei Bisericii Sârbe să viziteze Athosul.

Concluzii

Schimbările pe care le-a impus Grecia în statutul interortodox şi internaţional al Muntelui Athos, începând din anul 1913 şi până astăzi, au anulat vechea autonomie a Sfântului Munte şi au provocat nu numai nemulţumirea călugărilor athoniţi, ci şi a Bisericilor ortodoxe care au aşezăminte pe Sfântul Munte şi a statelor interesate în păstrarea autonomiei şi a caracterului interortodox al Athosului.

Într-adevăr, Muntele Athos a avut în trecut şi şi-a păstrat întotdeauna autonomia, deşi în diferite timpuri el s-a găsit fie sub influenţa , fie sub stăpânirea, fie sub patronajul unor state sau Biserici ortodoxe.

Aşezămintele de pe teritoriul său sunt creaţia Bisericilor ortodoxe, reprezentate şi azi acolo, Athosul fiind din veacul al XI-lea până în prezent cel mai însemnat centru al monahismului ortodox şi cel mai zelos păstrător al tradiţiilor Bisericilor Ortodoxe. Ca centru interortodox, el a fost mereu în situaţia de a influenţa viaţa monahală din toate Bisericile ortodoxe, precum şi de a servi diverse interese ale acestor Biserici şi ale întregii Ortodoxii în luptă cu ereziile şi mai ales cu catolicismul.

În decursul timpului, Athosul s-a găsit, pe rând, sub stăpânirea Imperiului bizantin, a cruciaţilor, apoi sub stăpânirea ţaratelor medievale ale Serbiei şi ale Bulgariei, sub aceea a Imperiului otoman şi, în fine, sub tutela şi apoi sub stăpânirea deplină a statului grecesc. El a mai fost însă în acelaşi timp şi sub patronajul Ţărilor Române, sub acela al Imperiului rus, iar parţial şi mai demult chiar sub patronajul regatului georgian.

Prin situaţia lui geografică, prin aşezămintele monahale aparţinând diverselor Biserici ortodoxe, prin tradiţia pe care o reprezintă şi prin posibilităţile de a servi cauza Ortodoxiei, Athosul are în cadrul acesteia o poziţie şi o importanţă similară aceleia a Locurilor Sfinte de la Ierusalim şi Palestina. De aceea, toate Bisericile ortodoxe – şi cele reprezentate la Athos şi cele nereprezentate acolo – au privit problema Athosului ca pe o problemă interortodoxă, iar nu ca pe o problemă a unei singure Biserici, aşa cum a privit-o la răstimpuri şi cum o priveşte în actualitate conducerea Bisericii greceşti, sub influenţa guvernului de la Atena.

Problema Athosului se pune cu atât mai vârtos astăzi ca o problemă interortodoxă şi internaţională, cu cât, după primul război mondial, Grecia, depăşind limitele regimului internaţional al tutelei sale asupra Athosului, printr-o lege din 1926 şi prin constituţia din acelaşi an, şi apoi, după cel de-al doilea război mondial, printr-un act unilateral de putere, l-a supus suveranităţii sale depline, anulându-i complet autonomia.

Prin actul anexării Athosului de către Grecia s-a suprimat, în fond, vechea republică monahală a Sfântului Munte, interzicându-i-se acestuia exerciţiul drepturilor sale tradiţionale şi legale în raporturile interortodoxe.

Statul grec a violat prin aceste acte dreptul internaţional, contravenind hotărârilor conferinţei de la Londra din 1913, care creează Athosului un statut internaţional aparte, identic

cu regimul tutelei, şi în acelaşi timp a surpat vechea orânduire canonică a Ortodoxiei, pe baza căreia s-a organizat şi a durat republica athonită de la început până astăzi, recunoscută şi în dreptul internaţional ca valabilă şi constituind temeiul de drept pentru a i se recunoaşte Athosului un statut internaţional propriu.

Prin urmare, statul grec, care se declară ortodox, a dat uneia dintre cele mai importante tradiţii ortodoxe o lovitură pe care numai un duşman al Ortodoxiei i-o putea pregăti şi pe care nici cruciaţii şi nici stâlpii lor, papii, n-au îndrăznit să i-o dea, deşi nu le-a lipsit prilejul.

Atitudinea guvernului grec a stârnit indignarea legitimă a tuturor Bisericilor ortodoxe, care văd în aceasta un grav act de inamiciţie din partea statului grec, atât faţă de Ortodoxie în general, cât şi faţă de interesele fiecărei Biserici ortodoxe în parte. Indignarea aceasta a cuprins până şi pe credincioşii ortodocşi de pretutindeni, şi ea s-a accentuat şi mai mult după ce s-a aflat că unele elemnte din conducerea Bisericii greceşti au făcut cauză comună cu guvernul de la Atena, în chestiunea Muntelui Athos.

Desigur, nimănui nu-i trece prin gând să socotească atitudinea guvernului grec şi a câtorva ierarhi ai Bisericii greceşti ca reprezentativă pentru poporul grec şi pentru Biserica Ortodoxă Greacă sau pentru credincioşii greci din lumea întreagă. Oricine îşi poate da seama că astfel de acte nu izvorăsc din conştiinţa ortodoxă şi nici din conştiinţa patriotică a credincioşilor greci, ci din calculele unor cercuri conducătoare. Actul săvârşit de guvernul din Atena cu privire la Athos nu poate fi explicat nicidecum prin dorinţa legitimă a grecilor de a li se asigura un rol preponderent la conducerea republicii athonite, fiindcă acest rol îl aveau şi înainte şi nu a fost contestat de nimeni. Deci, nici ei nu aveau motive să recurgă la noi acte şi măsuri ca să-şi asigure ceea ce deţineau în mod necontestat. Nimeni nu le neagă nici meritele, nici drepturile, dar iarăşi

nimeni nu poate concede că Athosul întreg este al lor şi numai al lor, când atâtea alte Biserici ortodoxe au aşezăminte numeroase pe teritoriul lui, şi când se ştie prea bine că dacă grecii au fost organizatorii şi apărătorii Athosului şi ai tradiţiei ortodoxe, prin ei, apoi sprijinitorii lor – fără de care nimic nu ar fi izbutit – au fost celelalte Biserici ortodoxe din Orient. Nu există piatră în vreun aşezământ din Athos care să nu reprezinte deopotrivă şi munca altor credincioşi ortodocşi, alături de aceea a grecilor.

Athosul, în întregimea lui, este opera întregii Ortodoxii. Republica monahală athonită a avut întotdeauna această conştiinţă, iar cei mai aprigi apărători ai ei au fost înşişi credincioşii greci, care-şi dădeau seama că apărând interesele generale ale Bisericilor şi ale credincioşilor ortodocşi, îşi apără în chipul cel mai eficace Biserica lor naţională.

Cu o astfel de conştiinţă şi în acest scop, toate celelalte Biserici ortodoxe din cel mai vechi trecut i-au dat Athosului un sprijin continuu şi neprecupeţit, după nevoie şi împrejurări. Acest sprijin a făcut ca în conştiinţa ortodoxă Athosul să stea mereu alături de Locurile Sfinte din Ierusalim şi să fie chiar cuprins împreună cu acestea sub numele generic de "Locurile sfinte".

Iată motivele pentru care şi problema Sfântului Munte, ca şi problema celorlalte Locuri sfinte din Palestina şi restul Orientului, constituie o preocupare pentru Bisericile Ortodoxe, deopotrivă de dornice şi de îndreptăţite să stăruie pentru rezolvarea ei conform cu poziţia interortodoxă a Athosului şi cu interesele pe care le are fiecare dintre aceste Biserici în parte la Sfântul Munte.

Din cele arătate în legătură cu problema Athosului, rezultă următoarele:

1. Chestiunea Athosului este nu numai o problemă interortodoxă, ci ar putea fi şi o problemă internaţională, pentru că teritoriul Athosului a fost recunoscut ca teritoriu

autonom, pus numai sub tutela statului grec, care însă nu i-a aplicat regimul tutelei, ci acela al teritoriului anexat, cu desconsiderarea regulilor de drept internaţional, săvârşind de altfel şi greşeli elementare în legislaţia sa internă privitoare la Athos, care anulează de drept toate măsurile luate prin această anulare, care trebuie să ducă şi la schimbarea stării de fapt.

2. Ca urmare, Bisericile Ortodoxe interesate în păstrarea autonomiei Athosului, şi în special Biserica Ortodoxă Rusă şi Biserica Ortodoxă Română, ale căror interese au fost mai greu lovite decât ale celorlalte Biserici ortodoxe, este necesar să lupte pentru garantarea libertăţii depline pentru toate Bisericile Ortodoxe de a-şi asigura în viitor interesele lor la Athos.

(Revista "Ortodoxia", Anul IV, nr. 1, ianuarie-martie 1952)

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ŞI PROBLEMA MUNTELUI ATHOS

Se cunoaşte şi nu se contestă faptul că monahii greci sunt creatorii şi organizatorii celor dintâi şi ai celor mai multe dintre vechile aşezăminte de pe Sfântul Munte Athos. Tot atât de bine se cunoaşte însă şi faptul că întotdeauna Athosul a reprezentat, ca aşezământ monastic, unitatea ecumenică a Ortodoxiei, după cum Ierusalimul a reprezentat şi continuă să reprezinte unitatea originară a întregului Creştinism.

Dacă Athosul a avut şi şi-a păstrat încă aproape de zilele noastre caracterul ortodox ecumenic, faptul se datoreşte nu numai păstrării şi apărării rânduielilor canonice ortodoxe în cadrul său, ci şi prezenţei active în sânul comunităţii athonite a tuturor Bisericilor ortodoxe autocefale, prin monahii acestora.

Istoria organizării specifice a monahismului athonit şi întreaga dezvoltare a lui constituie o mărturie concretă de nedezminţit a ecumenicităţii ortodoxe, înfăptuită practic şi păstrată în mod constant prin comunitatea athonită.

Imperiul bizantin a constituit cadrul general în care s-a format şi s-a dezvoltat caracterul ecumenic al monahismului athonit. Căci, deşi monahismul aghiorit este mult mai vechi decât veacul al IX-lea, totuşi, cadrul istoric în care acesta a prins o consistenţă organizatorică mai precisă a fost acela al Imperiului bizantin, de începuturile căruia se leagă şi primele aşezări athonite. De aceea, organizarea şi dezvoltarea monahismului athonit poartă alături de chipul său călugăresc comun şi pecetea specificului pe care i l-au imprimat apoi condiţiile religioase, sociale şi politice ale Bizanţului.

Pe lângă ecumenicitate, monahismul athonit mai are, ca pârghii ale acestuia, următoarele caracteristici:

1. Teritoriu propriu

Teritoriul Athosului a constituit din vechime proprietatea comunităţii moanahale athonite şi a fost tratat ca teritoriu aparţinând organizaţiei autonome athonite.

Dacă este numai verosimil că încă împăratul Constantin Pogonat (668-685) ar fi luat în anul 670 hotărârea ca Athosul să aparţină exclusiv monahilor ca adăpost şi teritoriu propriu, este absolut sigur că la anul 885 împăratul Vasile I Macedoneanul (867-886) a declarat Athosul ca teritoriu independent, pus la dispoziţia şi sub stăpânirea exclusivă a călugărilor aşezaţi aici. Această independenţă a fost întărită de el şi prin scutirea aşezămintelor athonite de orice impozit.

În 991, Leon al VI-lea Filosoful (886-912), la 912, Constantin al VII-lea Porfirogenetul (912-959), şi la 920, coregentul acestuia, Roman I Lecapen (920-944), au confirmat cu toţii măsurile luate la 885 de către Vasile I Macedoneanul.

Împăraţii bizantini de mai târziu, iar de la 1453 până la 1912, sultanii turci au recunoscut şi reconfirmat mereu privilegiul athoniţilor de a stăpâni exclusiv teritoriul Sfântului Munte, de asemenea şi tratatele internaţionale din 1878 (Berlin), 1913 (Londra), 1920 (Sèvres) şi 1923 (Lausanne).

2. Populaţia polinaţională

Populaţia Athosului a fost alcătuită întotdeauna din reprezentanţi ai tuturor popoarelor ortodoxe, atât în vremea Imperiului bizantin cât şi de atunci până în zilele noastre.

Încă înainte de epoca Sfântului Atanasie Athonitul, pe muntele Athos se stabiliseră călugări de toate neamurile, pentru faptul că aşezămintele athonite datează dintr-un timp când creştinii din răsărit şi din apus comunicau încă în credinţă, şi mai ales datorită caracterului polinaţional al Imperiului bizantin care a imprimat şi Athosului acelaşi specific.

Prin organizarea pe care a dat-o Sfântul Atanasie comunităţii athonite, el a consacrat caracterul polinaţional al Athosului, recomandând, atât prin canoniconul din anul 970, cât şi prin testamentul său din 990 ca monahii străini să fie cinstiţi de către athoniţi, interzicând orice deosebire între călugării greci şi între cei care vorbeau alte limbi şi dispunând ca cei care nu se vor conforma să fie afurisiţi.

Dar pe lângă faptul că în mânăstirile athonite vieţuiau alături de greci şi călugări de alte neamuri, aceştia şi-au organizat chiar şi mânăstiri proprii. Astfel, după marea Lavră a Sfântului Atanasie, cea dintâi mânăstire nou înfiinţată a fost aceea a georgienilor sau gruzinilor, care datează de la anul 972. Tot din vremea Sfântului Atanasie (+1000), s-au mai înfiinţat şi alte aşezări monastice în care s-au stabilit călugări bulgari, ruşi, latini etc., încât nu numai popoarele din cuprinsul Imperiului bizantin au fost prezente la Athos, ci şi popoarele creştine din afara acestui imperiu.

Cu toată oscilaţia numărului, călugării de diferite neamuri n-au lipsit niciodată de la Sfântul Munte. Nici un tipicon sau alt act privind Athosul nu i-a deosebit în drepturi de călugării greci. Ei au putut să trăiască nu numai la un loc cu aceştia, în aceleaşi aşezări monastice, cum trăiesc până azi, ci au ridicat sau au dobândit mânăstiri şi bunuri proprii, pe care, în mare parte, le păstrează până azi sau au condus mânăstiri greceşti, ca egumeni, sau toată obştea athonită, ca protoşi.

Exceptând mânăstirea georgiană Iviron, care în secolul al XIV-lea a devenit grecească, sârbii au avut şi păstrează din secolul al XII-lea, mânăstirea Hilandar, iar bulgarii, mai în urmă, mânăstirea Zografu, din care n-au lipsit de atunci niciodată, păstrând-o chiar şi după pierderea ţaratului lor (1393). Una din vechile mânăstiri athonite, Sfântul Pantelimon, s-a numit şi Rusicon (din secolul al XI-lea), ceea ce dovedeşte prezenţa monahilor ruşi la Athos încă din acea vreme.

Deşi aşezarea monahilor români la Athos datează din veacul al XIV-lea, şi a fost destul de numeroasă întotdeauna, totuşi, abia din secolul al XIX-lea au şi românii un schit mare, Prodromul, dependent de mânăstirea Lavra. Ei au întemeiat de asemenea schitul Lacul, precum şi numeroase aşezări mai mici: chilii, colibe etc., dependente de mânăstirile altor neamuri sau de cele greceşti.

Stăpânirile politice succesive asupra Athosului (bizantină, latină, bulgară, sârbă şi turcă) au lăsat neatins caracterul panortodox al Sfântului Munte. Nici o măsură dinăuntru sau dinafară n-a oprit pe călugării din alt neam să se aşeze la Athos, să aibă în proprietate aşezările lor, să slujească şi să scrie în limba lor, să păstreze legături cu Biserica şi cu neamul lor.

Dar Sfântul Munte n-a fost centrul monahal polinaţional şi internaţional numai prin locuitorii lui, ci şi prin grija şi contribuţia popoarelor şi Bisericii Ortodoxe pentru ridicarea şi întreţinerea mânăstirilor şi aşezărilor athonite.

Caracterul panortodox, sau mai bine zis caracterul ortodox ecumenic, este originar, specific şi necesar Sfântului Munte. Monahismul athonit nu s-ar fi putut afirma, nu s-ar fi putut păstra şi nu ar fi putut ajunge până la noi dacă ar fi fost lipsit de acest caracter. Prin el s-a menţinut, şi numai datorită lui s-a putut salva Athosul în epocile de criză ale elenismului bizantin şi postbizantin.

Acest caracter s-a impus în mod spontan şi necesar ca expresie a spiritului ortodox ecumenic, s-a întărit prin tradiţia athonită neîntreruptă şi el singur a rămas neschimbat, deşi au survenit alte schimbări în viaţa Athosului.

Aşadar, caracterul ortodox ecumenic al Sfântului Munte Athos, ţinând de viaţa, de rolul istoric şi de interesele mari şi comune ale Athosului şi Ortodoxiei, nu se poate contesta şi nici desfiinţa, pentru că este strâns legat de natura Ortodoxiei şi de specificul monahismului athonit.

3. Autonomia

Comunitatea monahală athonită s-a bucurat întotdeauna de autonomie politică şi bisericească, constituindu-se şi guvernându-se ca o confederaţie sau republică monahală ortodoxă ecumenică.

După cum s-a arătat, încă în anul 885 i s-a asigurat Athosului de către Imperiul bizantin independenţa teritorială şi autonomia administrativă, atât în chestiunile civile, cât şi în cele bisericeşti. Numeroase acte din veacurile IX şi X dovedesc că Athosul s-a găsit sub ocrotirea sau suzeranitatea împăraţilor bizantini şi nu i s-au aplicat măsurile comune în vigoare pentru unităţile administrative obişnuite ale imperiului. El a fost tratat ca o unitate bisericească monahală aparte până la căderea imperiului.

În afară de hotărârile menţionate mai sus, prin care Athosul este tratat ca organizaţie autonomă, sub protecţie imperială, mai amintim hrisovul lui Constantin al VII-lea, din

958, al lui Roman al II-lea, din 960, şi cu deosebire măsurile luate de Nichifor Focas între 963-969, prin care nu numai că a exceptat averile mânăstireşti athonite de la secularizare (964), dar chiar le-a înzestrat cu diverse bunuri şi le-a întărit privilegiile. La 972, împăratul Ioan Tzimisches a confirmat primul tipicon al Athosului; la 1046, împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1054) a aprobat al doilea tipicon athonit şi în acelaşi an a statornicit că Athosul trebuie numit de acum înainte "Sfântul Munte", însărcinând, apoi, la 1052, pe un demnitar imperial cu purtarea de grijă specială a Lavrei athonite; la 1060, împăratul Constantin al X-lea Ducas (1059-1067) a reconfirmat în mod expres autonomia Athosului; la 1091 şi 1095, împăratul Alexie I Comnen (1081-1118) a reconfirmat şi el autonomia deplină a Athosului, precizând că acesta este independent de orice putere bisericească şi lumească, fiind sub protecţia imperială; numeroase alte acte – hrisoave imperiale emise în anii 980, 997, 1041, 1060, 1063, 1071, 1078, 1081, apoi vreo 20 emise numai de Alexie I Comnen, altele din anii 1259, 1265, 1275, 1283, 1284, 1289, 1298, 1302, 1310, 1311, 1312, 1313 etc., cele mai multe aparţinând lui Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328), care la 1312 a reconfirmat autonomia Athosului, şi nenumărate altele, până la 1453 – confirmă toate nu numai existenţa autonomiei athonite, ci şi faptul că păstrarea ei constituie una din grijile permanente ale împăraţilor bizantini.

Chiar după căderea Athosului (1430) şi a Constantinopolului (1453) sub turci, Sfântul Munte şi-a păstrat autonomia tradiţională, garantată în 1430 de către sultanul Murad al II-lea şi confirmată de către Mahomed al II-lea în 1453.

În tot timpul stăpânirii turceşti, autonomia Athosului a fost respectată şi nu s-a făcut decât o singură dată încercarea de a i se răpi, la anul 1860, printr-o măsură luată de guvernatorul turc din Tesalonic, anulată însă de către marele vizir în anul următor.

Este adevărat că după revoluţia grecească de la începutul veacului al XIX-lea la care au participat unii dintre athoniţi, precum şi în alte împrejurări, turcii au intervenit temporar, prin măsuri represive, în administraţia autonomă a Athosului, dar cu excepţia acestor cazuri de forţă majoră ei n-au anulat niciodată în mod legal autonomia athonită şi s-au comportat în această privinţă faţă de Athos la fel ca împăraţii bizantini.

Nici încercările la care au fost supuşi athoniţii din partea latinilor, a sârbilor etc., care de altfel au respectat în cea mai mare parte autonomia Sfântului Munte, nu au produs schimbări esenţiale sau de durată în regimul autonom al Athosului. Din contră, toate aceste încercări, ca şi silniciile unor împăraţi bizantini, precum Mihai al VIII-lea Paleologul (1261-1282), sau ingerinţele stăpânirii turceşti de mai târziu, nu au făcut decât să întărească şi mai mult conştiinţa de independenţă a monahilor athoniţi, determinându-i să-şi apere autonomia cu şi mai multă fermitate şi hotărâre.

Stăpâni pe întreg teritoriul Athosului, monahii athoniţi şi-au afirmat această stăpânire printr-o autonomie administrativă, care – cu toate schimbările politice şi de altă natură – s-a păstrat până astăzi, fiind recunoscută şi garantată chiar şi prin tratatele internaţionale, începând de la 1878 (Berlin) încoace.

Din cele două privilegii iniţiale – stăpânirea terenului şi autonomia în conducere – monahismul athonit şi-a făcut drepturi intangibile, pe care le-a întărit continuu cu tot felul de acte dinafară şi dinăuntru şi le-a apărat împotriva oricui le-ar fi atins sau le-ar fi discutat măcar. Sunt peste o mie de ani de când Athosul constituie astfel o confederaţie monastică, o republică autonomă, un stat monahal independent, care dispune liber de sine şi de ale sale.

4. Legislaţie proprie şi privilegii

Comunitatea athonită s-a condus iniţial după vechile rânduieli ale vieţii monahale, apoi după orânduielile monastice ale

Sfântului Atanasie Athonitul, după tradiţiile locale specifice – unele dintre acestea fiind fixate în scris chiar de Sfântul Atanasie –, apoi după tipicoane, hrisoave imperiale, sigilii patriarhale, decrete ale sultanilor, canonisme, şi întotdeauna după hotărârile luate continuu de către conducerea sa proprie.

Prin toate actele emise în legătură cu organizarea şi conducerea vieţii athonite, cu excepţia "canonismelor generale" din 1876 – care, de altfel, nici nu s-au aplicat – şi a Statutului Organic din 1926, s-a respectat şi, ceva mai mult, s-a garantat continuu autonomia Sfântului Munte.

Pe baza tuturor acestor normative privitoare la organizarea şi conducerea Sfântului Munte, inclusiv pe baza celor opt tipicoane – I (972), II (1046), III (1394), IV (1406), V (1574), VI (1783), VII (1810), VIII (1911) –, comunitatea athonită ni se înfăţişează în istorie ca având pe lângă autonomie administrativă, civilă sau politică, şi o autonomie bisericească, tot atât de garantată.

Originea veche a monahismului athonit explică ataşamentul tradiţional al călugărilor din Sfântul Munte faţă de organizarea monastică iniţială, care s-a dezvoltat independent de autoritatea ierarhică a Bisericii. De altfel, trebuie să admitem că Athosul a constituit din vechime o comunitate căreia i s-a recunoscut în mod indiscutabil autonomia faţă de conducerea bisericească; în caz contrar el ar fi făcut chiar înainte de veacul al IX-lea obiectul legislaţiei bisericeşti atât de bogate, amănunţite şi variate a împăraţilor bizantini.

De asemenea, faptul că nici sinoadele bisericeşti şi nici alte acte de conducere ale Bisericii nu se ocupă de Athos până în veacurile IX şi X, poate fi socotit încă o dovadă că Athosul avea o poziţie aparte în cadrul Bisericii şi al imperiului, era o oază cu totul independentă, populată de sihaştri, de călugări care nu ţineau să aibă nici un contact cu restul lumii.

Izolaţi şi lăsaţi în pace prin singurătatea peninsulei muntoase a Athosului, nevoitorii de pe Sfântul Munte şi-au

format şi şi-au consolidat în aşa măsură tradiţia lor de independenţă, încât până astăzi nimic nu a putut-o înfrânge. Această independenţă a fost respectată deopotrivă şi de Imperiul bizantin şi de cel otoman, ca şi de Biserică, şi chiar şi de către forurile internaţionale.

Drept acte importante prin care se statorniceşte autonomia bisericească a Athosului, amintim în primul rând orânduirile Sfântului Atanasie Athonitul, care a învestit pe protos cu drepturile unei căpetenii civile şi bisericeşti independente. El a creat protosului situaţia de "exempt"de sub orice autoritate bisericească în afară de Sfântul Munte. Această măsură reprezintă continuarea liniei tradiţionale a vechiului monahism şi ea a fost confirmată de către Nichifor Focas.

Tipicoanele athonite, atât în vremea Imperiului bizantin, cât şi cele din vremea stăpânirii turceşti, nu cuprind nici o urmă despre vreo jurisdicţie episcopală exercitată de vreun ierarh sau de vreun patriarh asupra Sfântului Munte, ceea ce constituie dovada certă că o astfel de jurisdicţie nu a existat în trecut. Căci, într-adevăr, s-ar fi putut oare omite în vreunul din tipicoanele athonite chestiunea atât de importantă a jurisdicţiei străine? Fără îndoială că nu. Ea ar fi trebuit să figureze, dacă ar fi existat, măcar în unul sau două, dar nici unul nu face menţiune despre ea.

5. Organizarea internă aparte

a) Vieţuirea după ambele stiluri canonice ale monahismului

Se ştie eă, la început, athoniţii au trăit în majoritatea lor după modelul idioritmic.

Introducerea stilului chinovial, în chip organizat, s-a făcut prin Sfântul Atanasie, în sânul lavrei sale, şi acest stil s-a impus în lupta cu cel idioritmic, fiind acceptat alături de el, la anul 972, prin cel dintâi tipicon (statut) al Athosului, aprobat de către împăratul Ioan Tzimisches (969-976).

De la această dată, stilul chinovial s-a afirmat tot mai mult, menţinându-se ca stil preponderent până la anul 1394, când, prin tipiconul III, se creează posibilităţi de dezvoltare a stilului idioritmic, pe care l-a favorizat apoi şi tipiconul IV (1406), încât, de la această dată, el devine preponderent, sprijinit mai ales de condiţiunile economice din ce în ce mai grele în care s-a dezvoltat viaţa athonită de la căderea Sfântului Munte sub turci (1430). Această situaţie a durat până la 1783, când, prin tipiconul VI, stilul chinovial a fost din nou impus respectului comunităţii athonite, într-un fel care i-a asigurat întâietatea de atunci încoace, aşa încât el este observat şi acum în majoritatea mânăstirilor, şi anume în 11 din cele 20 existente.

b) Protosul, Sinaxa şi Epistasia

Dintru început, până în veacul al XVIII-lea şi în orice caz până după 1660, conducătorul suprem, cu jurisdicţie civilă şi bisericească asupra Athosului, a fost protosul, un stareţ comun, care era ales iniţial de toată obştea athonită, iar mai apoi de către egumeni şi de către cei mai de seamă călugări (proistoşi).

Protosul deţinea întreaga putere spirituală şi seculară pe teritoriul Athosului. Situaţia lui deosebită se caracterizează prin drepturi superioare celor ale unui stareţ obişnuit de mânăstire.

Protosul ales de comunitatea athonită era confirmat fie de împărat, fie de patriarhul din Constantinopol, după ce a intrat sub jurisdicţia spirituală a acestuia (1312).

În conducerea Athosului, protosul a fost ajutat de Sinaxă, adică de un consiliu format la început – în veacul al IX-lea – dintr-un număr mai restrâns de egumeni (15), apoi – de la întâiul tipicon (972) – din toţi egumenii athoniţi, iar după aceea, de Chinotită, formată din egumenii mânăstirilor şi din alţi reprezentanţi ai fiecărei mânăstiri (1406).

Protosul a mai fost ajutat în conducerea Athosului, în afară de Sinaxă şi de Chinotită, de către un consiliu de 3-4

egumeni, în frunte cu economul Sinaxei (art. 21 al tipiconului din 972), apoi de aşa-zisa Sinaxă mică, formată din 5-10 egumeni (art. 14 al tipiconului II, din 1046), iar mai târziu de secretari şi de către epitropi. Se mai ştie că, dacă nu în toată vremea, cel puţin un timp îndelungat, în orice caz în vremea lui Alexie I Comnen (secolele XI-XII), şi apoi de la Andronic al II-lea Paleologul (secolele XIII-XIV), protosul era arhiereu, hirotonit de patriarhul din Constantinopol. Fireşte că în vremea în care protosul era arhiereu, el săvârşea hirotoniile şi hirotesiile monahilor din Sfântul Munte, iar în vremea când protosul nu era arhiereu, hirotoniile monahilor aghioriţi le făceau fie episcopii retraşi la Athos, fie episcopi din afară, cum hotăra protosul sau Chinotita mai târziu (art. 2 din tipiconul III din 1394).

Instituţia protosului decăzând spre finele veacului al XVII-lea, a început să fie înlocuită printr-o conducere colectivă, formată din patru egumeni sau delegaţi ai mânăstirilor celor mai de seamă, numiţi la început proistoşi şi apoi epistaţi, iar în cele din urmă denumiţi Sfânta Epistasie, ce alegea din sânul ei un protepistat, care nu era decât urmaşul vechiului protos, învestit cu mai puţine drepturi.

Epistasia a fost organizată formal de către tipiconul de la 1783 şi s-a păstrat până astăzi. Ca organ administrativ permanent superior Epistasiei funcţionează Sfânta Sinaxă, formată din 20 de delegaţi ai celor 20 de mânăstiri suverane, iar ca organ suprem legislativ şi judecătoresc, Sinaxa dublă extraordinară, care se întruneşte de două ori pe an.

c) Numărul, ierarhia şi dreptul de proprietate al mânăstirilor

După cum se ştie, teritoriul şi conducerea Sfântului Munte sunt împărţite acum în 20 de mânăstiri, numite mânăstiri principale sau suverane. Din aceste mânăstiri, 17 aparţin călugărilor greci şi câte una călugărilor ruşi, bulgari şi sârbi. Sub dependenţa

mânăstirilor principale stau numeroase schituri, chilii, colibe, catisme, monidrii, în număr de peste 700. Acestea aparţin mânăstirilor principale cu terenul şi cu avutul lor, şi nu dispun liber nici de averea, nici de conducerea lor. Raporturile dintre mânăstiri şi celelalte aşezări şi dependinţe sunt de felul vasalităţii medievale.

Aşezările dependente nu au nici un cuvânt la conducerea mânăstirii şi la administrarea averii ei. Mânăstirile se conduc şi se administrează autonom, cu observarea statutelor în vigoare, iar pentru interesele şi nevoile comune, au ca reprezentanţă Chinotita sau Sinaxa, la Caries, unde trimit toate delegaţi.

Mânăstirile principale au o ordine ierarhică observată riguros. Unele sunt foarte mari (Lavra şi Vatoped), altele mari (Iviron), iar celelalte socotite, firește, mai mici. Anumite privilegii şi drepturi ilustrează această deosebire în sânul lor. Raporturile jurisdicţionale ale mânăstirilor principale cu dependenţele lor sunt caracterizate chiar de istoricii greci ca despotice; iar cele relative la proprietate au la bază o concepţie medievală, exprimată prin adevărate contracte embaticare de vânzare-cumpărare, care fac dintr-o anexă (chilie) un obiect negociabil la infinit.

Dar se ştie că atât drepturile cât şi ordinea ierarhică a mânăstirilor suverane au variat în cursul timpului, de altfel ca şi numărul lor. Din cele 20 de mânăstiri principale de azi, unele se găseau altădată mai sus sau mai jos pe scara ierarhiei athonite. Cele mai multe mânăstiri vechi s-au desființat, au dispărut sau au fost asimilate de altele. Din cele 25, care figurează cu semnăturile egumenilor lor în al doilea tipicon (1046), numai 6 există astăzi, iar din toate câte erau în secolul al XI-lea, se găsesc numele a 13 sau 14 din actualele mânăstiri, fără a se putea spune care era ordinea lor atunci.

Cea dintâi ierarhizare cunoscută este cea făcută prin actul patriarhal şi imperial din 1394 (tipiconul III), desigur,

pe baza unei tradiţii athonite, iar ordinea socotită azi definitivă a început a se fixa în veacul al XVI-lea. Din cele 25 mânăstiri la 1394, un număr de 7 nu mai existau la 1574, iar din cele de azi, Cutlumuşul şi Stavronichita sunt posterioare primei ierarhizări. Ordinea lor ierarhică nu corespunde vechimii lor, Cutlumuşul având locul 6, iar Stavronichita locul 15, locuri superioare unor mânăstiri mai vechi sau mai mari. De la o ierarhizare la alta, s-au făcut schimbări în ordinea mânăstirilor, ceea ce arată caracterul relativ şi convenţional al ierarhiei lor.

Împărţirea mânăstirilor în suverane şi dependente este opera timpului şi efectul unor consideraţii şi interese de alt ordin decât cel canonic. Ea a avut mai degrabă un motiv practic şi substrat material.

Limitarea numărului mânăstirilor şi ierarhizarea lor crea la Athos o anumită ordine şi asigura o împărţire stabilă a teritoriului. Nu se poate însă contesta că aceasta s-a făcut prin folosirea puterii şi a influenţei marilor mânăstiri, care au fost de la început Lavra, Vatoped şi Iviron, pe care le-au imitat apoi şi altele. În secolele XVII-XVIII, un grup de mânăstiri conducea de fapt Athosul. Era natural ca primele mari mânăstiri să se bucure de un prestigiu deosebit, dar schimbările care s-au produs în ordinea mânăstirilor arată că ele depindeau de împrejurări şi de situaţii istorice, nu de drepturi imprescriptibile, şi că nu puteau avea caracterul absolut pe care îl revendică acum.

6. Sfântul Munte în dreptul internaţional

Evenimentele politice din ultima sută de ani au adus Sfântul Munte în discuţia conferinţelor de pace europene.

Începând cu Congresul de la Paris (1856), după războiul Crimeii, Athosul a atras atenţia şi interesele Marilor Puteri. Tratatul de la San Stefano (martie 1878) prevedea, prin art. 22, că "monahii de origine rusă de la Sfântul Munte vor rămâne în deplină posesiune a drepturilor lor, valabile mai înainte, şi vor continua să se bucure de cele trei mânăstiri care le aparţin, şi

în dependenţele lor, de aceleaşi drepturi şi privilegii care sunt asigurate Muntelui Athos".

La intervenţia reprezentanţilor englez şi italian, tratatul de la Berlin (1878) a modificat această dispoziţie, prevăzând la art. 6 că toţi călugării, de orice neam, se vor bucura de drepturile lor la Sfântul Munte: "Monahii de la Athos, oricare ar fi locul lor de origine, vor continua să fie protejaţi în proprietăţile şi privilegiile de până acum şi se vor bucura fără nici o excepţie de deplina egalitate a drepturilor şi a beneficiilor". Sfântul Munte era pus astfel sub protecţia puterilor semnatare ale tratatului de la Berlin, care, în interes politic şi religios general, voiau să împiedice schimbarea regimului său tradiţional.

Situaţia aceasta nu s-a modificat după războiul balcanic (1912-1913), care a dus la împărţirea Turciei europene între statele creştine balcanice şi a lăsat Athosul în stăpânirea regatului grec. La 2 noiembrie 1912, armata greacă ocupă Sfântul Munte. În urma unor măsuri luate în Rusia privind bunurile athonite, patriarhul a declarat ambasadorului rus la Constantinopol că "Patriarhia se va ridica din toate puterile sale împotriva oricărei încercări, fie chiar a Greciei, de a pune mâna pe Sfântul Munte, care este deopotrivă de sacru pentru toate statele ortodoxe".

Conferinţa de Pace de la Londra (30 mai 1913) rezerva marilor puteri europene grija de a decide cele privitoare la Athos, iar în noiembrie 1913, acestea comunicau guvernului grec hotărârea lor de a declara Athosul autonom, independent şi neutru. Conducerea lui era încredinţată Sinaxei athonite, care avea să dispună de puteri şi de mijloace poliţieneşti proprii şi de vase mici, uşor înarmate. Conferinţa interzicea staţionarea vaselor de război, de orice naţionalitate, în apele Athosului.

Între timp, Conferinţa de Pace de la Bucureşti, din 10 august 1913, deşi nu se ocupa anume de Sfântul Munte, recunoaşte în mod tacit stăpânirea Greciei asupra lui, prin fixarea graniţei între Grecia şi Bulgaria.

Războiul mondial (1914-1918) a împiedicat aplicarea hotărârilor de la Londra. Pentru asigurarea ordinei, statul grec a instalat la Caries funcţionari de poliţie, lăsând Athosului regimul său autonom de conducere. Hotărârea Conferinţei de la Londra a impresionat guvernul grec şi conducerea athonită. În statutul întocmit de Chinotită în 1918 – în colaborare cu un consilier juridic grec de la Atena – pentru punerea de acord a statutelor anterioare cu noua situaţie politică, se declară: "Sfântul Munte al Athosului, cuprinzând peninsula cu acelaşi nume, constituie un stat autonom, neutru şi independent, în condiţiile arătate de tratatul de la Londra, din 1913".

Tratatul de la Sèvres (1920), prin art. 13, stabilea că "Grecia se obligă să recunoască şi să menţină drepturile şi libertăţile tradiţionale, de care se bucură comunităţile mânăstireşti negreceşti ale Sfântului Munte, după hotărârea articolului 62 al tratatului de la Berlin". În urma războiului rusoturc (1920-1922), Conferinţa de la Lausanne (iulie 1923) recunoaşte hotărârea de la Sèvres şi lasă Sfântul Munte în stăpânirea Greciei. În anul următor, 1924, Athosul îşi dă un nou statut organic, aprobat de statul grec în 1926, printr-o lege cu putere de constituţie.

Athosul este declarat acum teritoriu cu conducere de sine sau autonomă, în cadrul statului grec, care are asupra lui dreptul exclusiv de suveranitate, de asigurare a ordinei publice şi de supraveghere administrativă. Puterile statului se exercită printr-un guvernator cu rang de prefect, stabilit la Caries şi dependent de Ministerul de externe al Greciei. Guvernatorul stă în contact cu Chinotita şi cu autorităţile monahale athonite şi poate participa cu vot consultativ la adunările Sinaxei, atunci când este chemat. Legea recunoaşte Sfântului Munte unele privilegii vamale şi fiscale. Toţi călugării de la Athos devin prin efectul acestei legi cetăţeni greci, şi numai asemenea cetăţeni se pot stabili în Sfântul Munte.

Din cele arătate până aici s-a putut vedea situaţia specifică Athosului, ca aşezământ monastic panortodox, având în această calitate caracteristici şi drepturi aparte, atât cu privire la poziţia lui interortodoxă, cât şi cu privire la poziţia lui internaţională.

CRIZA SFÂNTULUI MUNTE

Specificul Athosului, ca unitate bisericească monastică autonomă, s-a păstrat neatins până în anul 1912.

Cu acest an începe epoca de criză a Sfântului Munte, provocată prin măsuri unilaterale şi prin introducerea în viaţa athonită a unor rânduieli noi – determinate de alte interese, de alte scopuri decât acelea ale Ortodoxiei ecumenice –, şi anume: desfiinţarea treptată a autonomiei politice şi bisericeşti a Sfântului Munte; statornicirea principiului invariabilităţii numărului de mânăstiri suverane şi a dreptului lor exclusiv de proprietate asupra terenului athonit; interzicerea ridicării unităţilor monastice dependente de mânăstirile suverane la ranguri mai înalte; interzicerea aşezării de călugări negreci la Sfântul Munte; anihilarea vieţii culturale a Athosului; abolirea dreptului de vot al unor mânăstiri suverane; nesocotirea totală a drepturilor Bisericilor ortodoxe negreceşti la Athos etc.

1. Autonomia Athosului

Athosul s-a bucurat în trecut de o deplină autonomie administrativă, civil-politică şi bisericească, dar de la 1912 încoace atât autonomia sa bisericească cât şi cea civil-politică au fost parţial sau total anulate prin măsuri luate treptat de către statul elen şi de către Patriarhia Ecumenică.

a) Autonomia politică

Când Athosul a fost ocupat de Grecia (2 noiembrie 1912), aceasta i-a respectat autonomia, mărginindu-se doar la paza teritoriului şi la asigurarea ordinii interioare a Sfântului Munte, în caz de nevoie.

Prin pacea de la Londra (30 mai 1913), Athosul a fost pus sub pază militară internaţională şi nu a fost cedat Greciei, totuşi, acest fapt s-a produs prin pacea de la Bucureşti (10 august 1913), dar nu în mod expres, ci în mod tacit.

Problema Athosului, fiind considerată ca o chestiune litigioasă de către Conferinţa de Pace de la Londra, a făcut obiectul unor discuţii care s-au continuat şi după încheierea păcii, între ambasadorii marilor puteri la Londra, până în noiembrie 1913.

Deşi prin pacea de la Bucureşti, Athosul fusese atribuit Greciei, totuşi, în noiembrie 1913, Conferinţa ambasadorilor a semnat un protocol prin care Sfântul Munte a fost declarat republică independentă şi autonomă, conferinţa rezervându-şi dreptul, pentru mai târziu, de a stabili modul în care se va exercita protecţia asupra Sfântului Munte din partea tuturor statelor ortodoxe, şi de a aproba statute pentru administrarea lui.

În această situaţie, Athosul avea, pe de o parte, poziţia unui stat independent, pe baza protocolului de la Londra, iar pe de altă parte, situaţia unui teritoriu autonom cedat Greciei, şi care tocmai prin caracterul său autonom dobândise o situaţie internaţională similară aceleia a teritoriilor de sub mandat.

În timpul primului război mondial, Athosul a fost ocupat de detaşamente franceze şi ruseşti, până în vara anului 1917, iar de atunci a fost sub controlul statului grec, care nu l-a anexat, totuşi, decât după pacea de la Lausanne (1923).

Prin pacea anterioară, de la Sèvres (1920), Grecia s-a angajat să recunoască şi să respecte autonomia Sfântului Munte, precum şi dreptul tuturor aşezămintelor şi călugărilor

negreci. După pacea de la Luasanne, însă, prin care Grecia şi-a luat aceleaşi angajamente, Athosul a fost ocupat realmente şi anexat statului grec, care prin Constituţia de la 1926 îl tratează ca pe un teritoriu autonom, supus suveranităţii sale, iar prin aprobarea noului statut organic al Athosului, din 1926, îi recunoaşte formal acelaşi caracter, deşi îi limitează exagerat autonomia.

De altfel, deşi autorii greci susţin astăzi că Grecia ar fi avut dreptul, pe baza tratatului de la Bucureşti, să ocupe Athosul încă din 1913 şi să-l anexeze, totuşi, statul grec nu a procedat la astfel de măsuri decât după pacea de la Lausanne.

Dacă pe lângă toate acestea luăm în considerare şi faptul că tratatul de la Berlin din 1878, prin art. 62, a impus respectarea autonomiei şi caracterul interortodox al Muntelui Athos, şi că însuşi tratatul de pace de la Lausanne a reprodus hotărârile tratatului de la Berlin, ne dăm perfect de bine seama că statutul internaţional al Athosului a fost, până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, acela al unui teritoriu sub mandat, iar după 1945, când s-a abolit prin Charta O.N.U. regimul internaţional al mandatului, el a trecut, prin însuşi acest fapt, sub regimul internaţional al tutelei.

Deşi era clar pentru statul grec că, după cel dintâi război mondial, Muntele Athos trebuia să fie tratat ca un teritoriu sub mandat, totuşi, el l-a supus deplinei sale suveranităţi, prin Constituţia din 1926, şi prin aprobarea statutului organic al Muntelui Athos, din acelaşi an.

Astfel, pe de o parte, art. 109 al constituţiei elene declară Athosul "o regiune prevăzută cu auto-guvernare în statul grec, potrivit vechiului său statut privilegiat", iar pe de altă parte, acelaşi articol anulează autonomia athonită prin adaosul că "suveranitatea statului grec asupra acestui teritoriu rămâne întreagă". Va să zică, autonomia athonită este anulată prin suveranitatea deplină a statului elen. Mai mult, art. 110 al constituţiei arată chiar felul în care se anulează autono-

mia athonită, luând măsuri care sunt de fapt de competenţa conducerii autonome a Athosului, dispunând: "Se interzice categoric orice modificare a sistemului administrativ, atât în ce priveşte numărul mânăstirilor de la Muntele Athos, cât şi privitor la regula ierarhică sau raporturile lor cu aşezămintele dependente", iar prin art. 112 se desăvârşeşte anularea autonomiei Sfântului Munte, specificându-se că "puterile conferite statului elen, prin art. 109 şi 111, sunt exercitate de un guvernator, ale cărui drepturi şi îndatoriri vor fi fixate de o lege care reglementează şi puterea judecătorească exercitată de către autorităţile mânăstireşti şi de Sfânta Chinotită".

Prin această din urmă prevedere a constituţiei elene, care a şi fost pusă în practică prin decretul din 16 septembrie 1926 al guvernului elen, se face un pas mai departe, de la problemele comune administrative ale Athosului la chestiunile de disciplină bisericească. Împreună cu cele dintâi, acestea sunt luate din competenţa organelor de conducere autonomă a Athosului şi trecute în competenţa statului elen, care le şi exercită de fapt.

În această situaţie, se vede limpede că statul elen nu a lăsat nimic esenţial pe seama comunităţii athonite, nici din drepturile autonomiei civil-politice, nici din drepturile autonomiei sale bisericeşti.

Într-adevăr, statul elen – reglementând printr-o lege proprie organizarea justiţiei bisericeşti din Muntele Athos – prevede, prin art. 6 al legii respective, din 16 septembrie 1926, că şi exerciţiul drepturilor supremului for legislativ şi de judecată al Athosului – Sinaxa extraordinară dublă – este supus confirmării de către Ministerul de externe grec.

Cu această măsură, statul elen nu a făcut decât să lichideze complet autonomia athonită, renunţând iniţial chiar şi la salvarea aparenţelor.

Este evident că, prin toate măsurile arătate, statul elen a depăşit drepturile ce-i reveneau ca stat mandatar asupra

teritoriului athonit, iar prin amplificarea şi extinderea la alte amănunte a drepturilor suverane ale statului în chestiunile de conducere a Athosului, el a depăşit cu mult şi limitele în care se putea exercită în trecut regimul protectoratului asupra vreunui teritoriu.

Nesocotind obligaţiile care rezultau pentru el din tratatele internaţionale în legătură cu statutul internaţional al Athosului, statul elen a tratat şi continuă să trateze practic Sfântul Munte Athos ca o porţiune din teritoriul său naţional, în legătură cu care se comportă exact în acelaşi fel cum se comportă şi faţă de orice unităţi de cult din cuprinsul său.

Cu toate acestea, supunând Ministerului de externe administraţia Athosului, statul elen a recunoscut prin însuşi acest fapt că cel puţin în mod formal şi pentru salvarea aparenţelor, administraţia civilă-politică a Athosului nu poate fi inclusă în cadrul administraţiei comune de stat, şi deci chestiunea Athosului nu constituie o simplă chestiune internă a statului grec ci, din punct de vedere al dreptului, ea constituie o chestiune internaţională.

b) Autonomia bisericească

Autonomia athonită faţă de ierarhie s-a afirmat iniţial prin instituţia quasimonarhică-constituţională, electivă, a protosului, şi apoi prin aceea democrată a protepistatului, ca şi prin instituţia străveche a soboarelor generale mânăstireşti, constituite reprezentativ în focarul quasiparlamentar al Sinaxei sau al Chinotitei de mai târziu.

Cât despre Epistasie, ea este continuarea instituţiei epitropilor generali şi a Sinaxei mici, formând azi un fel de consiliu de stat sau un consiliu de miniştri al republicii monahale athonite.

Prin aceste instituţii, Athosul şi-a afirmat şi apărat independenţa sa străveche, şi permanenţa lor a alimentat spiritual autonomist athonit – reazemul principal şi garantul

autonomiei Sfântului Munte, care, după ecumenismul său ortodox, constituie trăsătura caracteristică cea mai remarcabilă a întregii vieţi aghiorite.

Această autonomie a fost încălcată uneori de patriarhi, de episcopi şi de stăpânirea seculară, dar ea s-a impus respectului tuturor prin dârza rezistenţă a athoniţilor, rămaşi întotdeauna neclintiţi pe poziţii de apărare a independenţei patriei lor spirituale, simbolul viu al ecumenicităţii ortodoxe.

În afară de încălcarea autonomiei bisericeşti a Sfântului Munte Athos de către statul elen, aşa cum s-a arătat mai înainte, această autonomie a suferit, după 1912, încălcări şi din partea Patriarhiei Ecumenice, cu toate că, după cum am văzut, chiar în 1913 ea declarase că va apăra această autonomie. Astfel, deşi prin art. 5 al Statutului Organic din 1926 se prevede că Sfântul Munte se găseşte doar sub "jurisdicţiunea spirituală" a Patriarhiei Ecumenice, totuşi, prin acelaşi statut, ca şi prin legea din 16 septembrie 1926 a guvernului elen, i se asigură Patriarhiei Ecumenice drepturi care depăşesc jurisdicţia spirituală, şi de care Patriarhia a şi făcut uz.

Însuşirea acestor drepturi de către Patriarhia Ecumenică s-a vădit cu ocazia aprobării Statutului Organic al Muntelui Athos din 1926, când s-a nesocotit dreptul de vot egal al tuturor mânăstirilor suverane de la Athos, Patriarhia substituindu-şi voinţei sale voinţa mânăstirii Sfântul Pantelimon, care nu a fost de acord şi nu a votat noul statut. Acest fapt arată în mod clar că Patriarhia Ecumenică a nesocotit autonomia bisericească a Athosului chiar în unul din elementele ei esenţiale: dreptul de vot egal al tuturor mânăstirilor.

De asemenea, cu ocazia Conferinţei interortodoxe care a avut loc la mânăstirea Vatoped (8-23 iunie 1930), delegatul Patriarhiei din Constantinopol a declarat că "Sfântul Munte este supus bisericeşte sub jurisdicţia imediată şi exclusivă a Patriarhiei Ecumenice". Că această declaraţie cuprindea mărturisirea unei atitudini reale, o dovedesc măsurile luate de atunci

încoace de către Patriarhia Ecumenică în legătură cu Sfântul Munte, şi îndeosebi lucrările celor două exarhii patriarhale trimise la Athos în 1947 şi 1951, exarhii prin care Patriarhia a săvârşit acte de jurisdicţie deplină asupra Sfântului Munte.

Apărată de-a lungul veacurilor – atât sub aspectul ei secular, cât şi sub cel bisericesc –, autonomia athonită a fost recunoscută, precum am văzut, nu numai în dreptul bisericesc, ci şi în dreptul internaţional, şi garantată prin tratatele de la Berlin (1878), Londra (1913), Sèvres (1920) şi Lausanne (1923).

Consacrarea independenţei Athosului prin dreptul internaţional nu face decât să adauge un plus de prestigiu şi de putere unei străvechi instituţii a dreptului bisericesc. Canonicitatea în această chestiune a fost acceptată în areopagul ginţilor, ca o preţioasă achiziţie a dreptului internaţional.

Din acestea rezultă că autonomia athonită trebuie să fie respectată atât pe temeiul canonicităţii ei, cât şi pe temeiul dreptului internaţional.

2. Numărul mânăstirilor

O cauză pentru a cărei susţinere se încearcă în zadar să se recurgă la canoane, la tradiţie sau la alte temeiuri, este aceea a pretinsei invariabilităţi tradiţionale şi canonice a numărului mânăstirilor athonite.

Această chestiune nu s-a pus în trecutul istoric al Athosului pentru simplul motiv că numărul mânăstirilor athonite a variat foarte mult.

Astfel, deşi nu se ştie precis câte mânăstiri vor fi fost la Muntele Athos pe vremea Sfântului Atanasie, se pare că numărul lor a fost destul de mare, pentru că primul tipicon (972) a fost semnat, pe lângă Atanasie, de încă 44 egumeni şi alţi monahi, în total 59. Aceasta înseamnă că au existat cel puţin 45 de mânăstiri.

Tipiconul II (1046) cuprinde însemnarea că pentru alcătuirea lui s-au adunat în marea Lavră egumeni a peste 180 de mânăstiri.

De la începutul veacului al XIII-lea avem informaţii că existau, în general, 300 de mânăstiri la Athos, iar pe la sfârşitul veacului al XIII-lea mai rămăseseră circa 100. La 1394, în preambulul tipiconului III, se arată că existau numai 25 de mânăstiri mari, adică mânăstiri propriu-zise. Numărul lor a scăzut mereu, ajungând în veacurile XV şi XVI la 19, şi abia la 1540-1545 se ridică iarăşi la 20. Acelaşi număr de mânăstiri îl găsim şi în tipiconul VI, de la 1783, şi de atunci încoace incontinuu.

Din cele arătate, se vede limpede că, în primul rând, tradiţia nu pledează pentru menţinerea neştirbită a numărului de 20 de mânăstiri mari la Athos, fiindcă în trecut numărul acestora a variat foarte mult; că nu se poate spune că numărul 20 ar fi număr sfânt sau consacrat prin tradiţie, el neavând nici o legătură, de altfel, cu vreo orânduire monastică, cu vreo învăţătură bisericească sau vreo tradiţie religioasă propriu-zisă, ci el reprezintă doar o cifră aleatorie.

Nici un tipicon, nici un hrisov imperial, nici un sighilion patriarhal cunoscut nu fixează şi nu limitează pentru totdeauna numărul mânăstirilor şi nici nu putea să facă aceasta, pentru că o astfel de delimitare nu era firească şi nici întemeiată pe ceva real şi valabil, ci, dimpotrivă, firesc este ca numărul mânăstirilor să poată crească sau scădea în viitor, aşa cum a crescut sau a scăzut şi în trecut.

Pentru motivele arătate, art. 2 şi 3 din Statutul organic de la 1926 trebuiesc socotite ca neavând nici un temei bisericesc valabil. Căci, iată ce cuprind ele:

Art. 2 – "În afară de cele 20 de sfinte mânăstiri suverane, absolut nimănui nu i se recunoaşte drept de proprietate în Sfântul Munte";

Art. 3 – "Creşterea sau micşorarea numărului sfintelor mânăstiri suverane nu este îngăduită nimănui, sub nici un motiv".

3. Dreptul de proprietate

După cum am văzut, prin art. 2 al Statutului din 1926 nu se recunoaşte dreptul de proprietate asupra teritoriului şi a bunurilor aflate pe Sfântul Munte decât celor 20 de mânăstiri suverane.

Dispoziţia aceasta nu face decât să încerce a crea un suport valabil pentru cei care limitează numărul mânăstirilor suverane la 20. Cum însă ea nu este întemeiată, este evident că a fost determinată de considerente străine de cele bisericeşti, deşi s-a încercat să fie prezentată ca o chestiune religioasă, căutându-i-se zadarnic temeiuri în dreptul divin (art. 181).

4. Raporturile ierarhice dintre mânăstiri şi dependenţele lor

Statutul din 1926, la art. 3, declară că "schimbarea raporturilor administrative şi ierarhice ale mânăstirilor faţă de dependenţele lor, aşa cum au fost consfinţite de veacuri şi cum se formulează în prezentul Statut organic, nu este îngăduită nimănui sub nici un motiv".

Lăsând la o parte faptul că actualele raporturi dintre mânăstirile şi dependenţele lor, în unele cazuri, sunt consfinţite printr-o practică îndelungată, este uşor să-şi dea oricine seama că prin art. 3 – ca şi prin dispoziţiile art. 133, care spune că "transformarea schiturilor în mânăstiri, sau a chiliilor în schituri, sau a colibelor în chilii, se interzice cu desăvârşire" – se face aceeaşi încercare de a se asigura numai aşezămintelor greceşti atât dreptul de a fi mânăstiri suverane şi dreptul de proprietate, cât şi dreptul de a dispune asupra aşezămintelor celorlalte Biserici negreceşti, care nu au dobândit încă titlul de mânăstire.

5. Viaţa culturală

Prin faptul că art. 180 al Statutului din 1926 prevede că "numai Sfânta Chinotită are dreptul absolut ca să înfiinţeze

tipografie în Sfântul Munte", şi prin faptul că art. 182 interzice "trimiterea călugărilor sau fraţilor să studieze în afara Sfântului Munte, înainte ca aceştia să fi absolvit şcoala athonită", s-a păgubit viaţa culturală a Athosului, care de fapt, prin aplicarea acestor măsuri, a fost şi anihilată.

6. Dreptul de veto al mânăstirilor suverane

În tradiţia Sfântului Munte a existat întotdeauna şi s-a exercitat dreptul de veto al mânăstirilor membre ale Chinotitei (Sinaxa), atunci când aceasta era chemată să ia o hotărâre cu privire la organizarea şi conducerea comunităţii athonite şi, implicit, cu privire la relaţiile ei cu stăpânirea politică şi cu cea bisericească din afară.

Acest drept a fost nesocotit cu ocazia alcătuirii şi adoptării prin vot, de către Sinaxa extraordinară dublă, a noului Statut organic din 1926, iar prin art. 6 al legii prin care statul elen a confirmat noul statut, la 16 septembrie 1926, se evită orice precizare în legătură cu condiţiile în care Sinaxa extraordinară dublă poate să ia hotărâri valabile.

Conştienţi însă de nesocotirea acestui drept, atât statul elen, cât şi Patriarhia Ecumenică, spre a da temei valabil actelor de confirmare a numitului statut, declară că el a fost votat de către Sfânta Sinaxă extraordinară dublă a celor 20 de sfinte mânăstiri, deşi mânăstirea Sfântul Pantelimon nu l-a votat.

7. Drepturile Bisericilor ortodoxe negreceşti

Nici un rând şi nici un cuvânt al statutului din 1926 nu pomeneşte vreunul din drepturile Bisericilor ortodoxe negreceşti la Sfântul Munte Athos. De asemenea, nu se face pomenire despre acestea nici în constituţia grecească şi nici în vreo lege emisă de statul elen în legătură cu Athosul. Din contră, prin toate legiuirile şi măsurile luate în legătură cu Sfântul Munte, atât de statul elen, cât şi de Patriarhia Ecumenică, drepturile Bisericilor ortodoxe negreceşti au fost trecute sub tăcere, uitate

complet, iar pe de altă parte, în calea afirmării lor s-au ridicat tot felul de opreliști de natură să zădărnicească orice încercare de revendicare din partea acestora.

Astfel, a fost nesocotit complet dreptul etitoricesc al Bisericilor negreceşti, al instituţiilor sau credincioşilor acestora. S-au oprit sistematic legăturile aşezămintelor monastice negreceşti de la Athos, cu Bisericile respective; s-a oprit cu desăvârşire accesul călugărilor negreci la Sfântul Munte şi s-a făcut tot posibilul ca nici un astfel de călugăr să nu se mai poată aşeza la Sfântul Munte, impunându-se, ca o condiţie necesară, renunţarea la cetăţenia patriei lor şi dobândirea cetăţeniei greceşti, printr-o sumă de formalităţi pe care nimeni nu este în stare să le îndeplinească.

După cum se poate uşor vedea, din cele arătate mai sus, măsurile luate treptat de către statul elen şi de către Patriarhia Ecumenică, în decursul ultimilor patruzeci de ani, au anulat caracterul ortodox ecumenic al Sfântului Munte Athos, transformându-l – din motive ce nu pot fi justificate bisericeşte – într-o comunitate monahală exclusiv grecească.

Schimbările pe care le-a impus statul elen, fără nici o împotrivire din partea Patriarhiei Ecumenice, în statutul interortodox şi internaţional al Muntelui Athos, începând din anul 1912 şi până astăzi, au atins prestigiul Ortodoxiei, buna înţelegere dintre Bisericile ortodoxe şi dreptul acelor Biserici ortodoxe negreceşti care au aşezăminte sau simpli vieţuitori în comunitatea athonită.

Ca urmare a acestora, Athosul a decăzut mult în ultimii patruzeci de ani, ajungând într-o stare atât de grea, încât pentru remedierea ei, în lipsă de alte posibilităţi în situaţia actuală, s-a cerut, în 1951, includerea Muntelui Athos în planul Marshall.

Iată consecinţele grave ale măsurilor luate de către statul elen şi de către Patriarhia Ecumenică în legătură cu Sfântul Munte Athos, în ultimii patruzeci de ani.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ŞI PROBLEMA SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Din cele arătate până acum, Biserica Ortodoxă Română constată că s-au dat Ortodoxiei, drepturilor Bisericilor ortodoxe surori şi drepturilor sale proprii, lovituri pe care, în calitatea sa de membră a ecumenicităţii ortodoxe, nu le poate accepta şi nu poate să nu ia atitudine împotriva lor.

Ca urmare, Biserica Ortodoxă Română se socoteşte deplin îndreptăţită să pretindă să se revină asupra acelor măsuri care au lovit în autonomia athonită şi în drepturile Bisericilor ortodoxe surori, iar pe temeiul drepturilor sale străvechi la Muntele Athos cere să i se respecte şi să i se asigure exerciţiul lor.

Pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra faptului că Biserica Ortodoxă Română nu are numai unele interese în legătură cu aşezămintele sale actuale de la Muntele Athos, ci şi alte drepturi străvechi, socotim necesar să reamintim numai câteva dintre actele pe care se întemeiază aceste drepturi.

1. Contribuţia românilor şi a Bisericii Ortodoxe Române la susţinerea Sfântului Munte

De la jumătatea veacului al XIV-lea şi până în veacul al XIX-lea, nenumărate documente greceşti, slavone şi româneşti dovedesc în chip neîndoielnic că dintre toate mânăstirile suverane astăzi în Sfântul Munte Athos, nu este nici una pentru a cărei refacere, întreţinere şi înzestrare să nu fi contribuit voievozii Ţărilor Române sau credincioşii Bisericii Ortodoxe Române. Astfel, cu ajutorul românesc s-au zidit din temelie ori s-au renovat multe mânăstiri athonite, s-au zugrăvit biserici, paraclise şi trapeze, s-au făcut ziduri de apărare, fântâni de apă şi turnuri de veghe, s-au dăruit cărţi de slujbă şi odoare de preţ, icoane

ferecate în aur şi argint, odăjdii, epitafe şi dvere cusute în fir de aur şi împodobite cu pietre scumpe şi mărgăritare, care, toate laolaltă, alcătuiesc azi tezaurul de mare preţ şi comorile de artă ale Athosului. De aceea, toate dipticele mânăstirilor athonite sunt pline de nume de români trecuţi în rândurile marilor ctitori. Într-adevăr, inscripţiile păstrate până azi pe zidurile sfintelor locaşuri, mulţimea de hrisoave şi manuscrise vechi, aflate în bibliotecile tuturor mânăstirilor athonite, dovedesc cu prisosinţă marele sprijin dat de poporul român pentru acest ţinut de sfinţită aşezare călugărească. În faţa atâtor mărturii netăgăduite, atât istoriografia greacă, precum şi cea slavă, recunosc îndeobşte că nici un alt popor ortodox n-a făcut jertfe mai mari şi n-a susţinut cu mai multă dărnicie mânăstirile din Sfântul Munte ca poporul român.

De altfel, după căderea Bizanţului sub turci, singurul scut de ocrotire pentru călugării athoniţi au rămas doar voievozii români, care, pentru marea lor milostivire şi îndurare, sunt asemănaţi de călugării aghioriţi cu împăraţii Justinian şi Constantin cel Mare, sau că istoria n-a cunoscut un împărat mai darnic, cum s-a spus despre Constantin Vodă Brâncoveanu (1688-1714).

Începând cu primii Basarabi din veacul al XIV-lea şi sfârşind cu ultimii voievozi şi domni români din veacul al XIX-lea, mânăstirile athonite au primit nu numai ajutoare în bani, ci şi numeroase alte venituri, dăruindu-li-se mânăstiri şi metoace bogate, sate şi moşii întinse, păduri, ţarini şi podgorii, bălţi şi heleşteie cu peşte, vămi, vaduri de mori.

Aşadar, Biserica Ortodoxă Română are în plus, pentru apărarea autonomiei athonite, şi titlul de ctitoră a celor mai multe aşezăminte de pe Sfântul Munte, titlu ce constituie un izvor de drepturi pe care Ortodoxia de pretutindeni trebuie să i le recunoască, fiindcă până astăzi n-au fost abolite principiile dreptului ctitoricesc, drept rămas în vigoare, atât în viaţa internă, cât şi în relaţiile interortodoxe.

Astfel, biserica de la Protathon, cu toate dependinţele sale, a fost reînnoită în întregime, la anul 1508, de Bogdan, voievodul Moldovei, şi tot cu ajutorul românesc s-a zugrăvit la 1520 paraclisul Sfântului Ioan Botezătorul. Între daniile făcute la Protathon de voievozii români, trebuiesc amintite bogatele mânăstiri Sfinţii Trei Ierarhi din Iaşi şi Cotroceni din Bucureşti, ale căror venituri însemnate au constituit cel mai preţios sprijin pentru Chinotita athonită timp de aproape două veacuri.

Mânăstirea Marea Lavră a fost reclădită aproape în întregime, la începutul veacului al XVI-lea, de voievodul Neagoe Basarab, care i-a dăruit şi un ajutor anual de 90 000 de taleri. La 1643, Matei Vodă Basarab zideşte aici, din temelie, biserica cu hramul Sfântul Mihail Mărturisitorul, unde se află zugrăvit ca ctitor.

Mânăstirea Vatoped este reclădită în parte, după 1526, de voievodul Ţării Româneşti, Radu de la Afumaţi, care a zidit aici şi biserica cu hramul Maicii Domnului, împreună cu turnul, vinăria şi hambarele. Voievodul Moldovei, Alexandru Lăpuşneanu, i-a dăruit în anul 1560 un metoh la Salonic, cumpărat cu 65 000 aspri, şi i-a acordat un ajutor anual de 300 de galbeni. În anul 1660, biserica acestei mânăstiri a fost refăcută de Vasile Lupu şi fiul său Ştefăniţă Vodă, iar la sfârşitul secolului al XVII-lea Constantin Vodă Brâncoveanu i-a dăruit un ajutor de 21 000 aspri. Vatopedul a avut închinate în Moldova un număr de 6 mânăstiri şi numai moşiile mânăstirii Golia erau în întindere de peste 100 000 ha.

Mânăstirea Iviron a primit în anul 1605, de la voievodul Radu Şerban al Ţării Româneşti, un ajutor anual de 15 000 aspri, iar urmaşul său la domnie a cheltuit pentru aducerea apei în mânăstire peste 60 000 aspri.

Lavra Hilandarului s-a bucurat de ajutorul românesc încă de la sfârşitul veacului al XV-lea, iar mânăstirea Dionisiu a fost rezidită din temelie, între anii 1512-1515, de evlaviosul voievod Neagoe Basarab, care a clădit aici şi o biserică nouă, cu hramul

Sfântului Nifon. În anul 1534, arzând biserica mânăstirii, s-a reclădit şi zugrăvit de voievodul Moldovei, Petru Rareş.

Mânăstirea Cutlumuş a fost rezidită şi întemeiată din nou de egumenul Hariton, viitorul mitropolit al Ungro-Vlahiei (1372-1381), cu ajutorul băneşc dat de voievozii munteni Nicolae Alexandru Basarab şi fiii săi Vlaicu Vodă şi Radu Vodă, cu îndatorirea ca să fie socotită "Lavră a Ţării Româneşti" şi să aibă adăpost într-însa şi călugări români. După ce primeşte în tot cursul veacului al XV-lea mai multe danii şi moşii ajutătoare în bani, la începutul veacului al XVI-lea mânăstirea Cutlumuş este refăcută în întregime de voievozii Radu cel Mare şi Neagoe Basarab, care au zidit şi biserica cu hramul Sfântului Nicolae, clădind apoi chilii, trapeză, bolniţă, arhondaric şi altele. Milosteniile şi ajutoarele românilor pentru Cutlumuş au urmat aproape fără întrerupere până la sfârşitul veacului trecut, când, întâmplându-se în 1893 să ardă toate chiliile din partea de răsărit, s-au făcut altele noi, cu dania unor credincioşi din Bucureşti.

Chiliile mânăstirii Pantocrator şi fântâna din faţa bisericii au fost zidite în anii 1536-1537 de logofătul Ţării Moldovei, Gavriil Trotuşeanu.

Mânăstirea Xiropotamu posedă azi în arhiva sa peste 1000 documente româneşti, care pot dovedi marea dărnicie de care s-a bucurat ea în decurs de patru veacuri din partea voievozilor munteni şi moldoveni. Adăugăm că biserica a fost renovată de Doamna Ruxandra, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu, care a refăcut cu cheltuiala sa şi zugrăveala. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca să poată scăpa mânăstirea de datoriile în care era înglodată, călugărul athonit Chesarie Daponte a colindat după milostenie satele şi oraşele Moldovei şi Munteniei, strângând în curs de 8 ani, în folosul acestei mânăstiri, peste 7 500 000 piaştri.

Mânăstirea Zografu a fost atât de mult ajutată şi de bogat înzestrată de către voievozii Moldovei, începând cu Alexandru

cel Bun (1400-1432) şi Ştefan cel Mare (1457-1504), încât era socotită drept ctitorie românească.

Mânăstirea Dohiaru a fost zidită din temelie şi zugrăvită cu cheltuiala voievodului Moldovei Alexandru Lăpuşneanu (1552-1568) şi prin purtarea de grijă a mitropolitului Sucevei, Teofan, care, retrăgându-se din scaun, s-a închinoviat aici, unde a şi murit în anul 1598, fiind îngropat chiar în nartica bisericii.

Mânăstirea Caracalu a fost şi ea zidită din temelie, în anul 1535, de voievodul Moldovei Petru Rareş.

Tot cu ajutor românesc s-a reclădit în întregime şi mânăstirea Simonpetra, în urma focului nimicitor din anul 1580. Aici se află zugrăvit, în calitate de ctitor, domnul Ţării Româneşti Mihai Viteazul (1593-1601), care i-a închinat în anul 1599 bogata mânăstire Sfântul Nicolae, zidită de el în Bucureşti şi înzestrată cu moşii atât de mari, încât din venitul lor s-a putut reface uşor mânăstirea Simonpetra, distrusă din nou de foc în anul 1625.

La nici o mânăstire din Sfântul Munte nu se cunosc atâtea hrisoave de danii provenite de la voievozii moldoveni şi munteni, ca la Xenofon. Ele încep din veacul al XV-lea şi continuă până la jumătatea veacului al XIX-lea şi în toate se arată că această mânăstire a fost "zidită şi înfrumuseţată" de binecredincioşii domni români. Astfel, în 1545, biserica mânăstirii a fost zugrăvită de Constantin Vornicul şi fratele său Radu. În 1564, boierul Nil Coman a rezidit din temelie biserica Sfântul Gheorghe, iar în 1637 Matei Basarab (1632-1654) a rezidit din temelie biserica mare şi trapeza, unde se află zugrăvit în calitate de ctitor.

Mânăstirea Grigoriu a fost zidită în secolul al XV-lea de domnitorul Moldovei Ştefan cel Mare, care i-a dăruit apoi şi vechea mânăstire Sfântul Trifon din Caries, cumpărată cu 24000 aspri, şi unde fiul său Bogdan Vodă (1504-1517) a zidit o biserică. Turnul clopotniţei mânăstirii Grigoriu păstrează până astăzi

inscripţia din anul 1502, care arată că s-a clădit de voievodul moldovean. Spre a ilustra veniturile pe care le-a avut această mânăstire de pe proprietăţile închinate în Moldova este destul să spunem că egumenul Visarion, de neam din Peloponez, în timp de 10 ani (1842-1852), cât a administrat mânăstirea Vizantea din Moldova, a adunat o avere atât de mare, încât la moartea sa a lăsat prin testament mânăstirii Grigoriu, Chinotitei athonite şi unui spital din Atena o avere de peste 20 milioane de lei.

Din secolul al XV-lea şi până la începutul secolului al XIX-lea, mânăstirea Sfântul Pantelimon – sau Rusicon – a primit nenumărate ajutoare în bani şi moşii, iar între anii 1812-1819, biserica fiind ruinată, s-a rezidit din temelie de Scarlat Calimah, domnul Moldovei.

Aceleaşi danii în bani şi moşii s-au făcut şi celorlalte moşii athonite: Filoteu, Sfântul Pavel, Stavronichita şi Esfigmenu, unele datând chiar din secolul al XV-lea.

Atestările dărniciei româneşti la Muntele Athos sunt consemnate în cele câteva mii de documente care se păstrează în cea mai mare parte în arhivele mânăstirilor athonite, iar altele în arhivele statului român, din Iaşi şi Bucureşti, sau în Biblioteca Academiei Române.

În faţa atâtor mărturii documentare, chiar istoricii aghioriţi recunosc în mod unanim dărnicia românească pentru Sfântul Munte, arătând, în studiile şi lucrările ce au publicat, că fără ajutorul dat de voievozii munteni şi moldoveni în decursul veacurilor, unele mânăstiri athonite ar fi încetat demult să mai existe sau să-şi continuie viaţa lor de obşte.

În ce priveşte această dărnicie, în afară de cele arătate pe scurt în fiecare din mânăstirile principale, este suficient să dăm câteva date statistice şi elemente comparative. Astfel, suma cunoscută a daniilor în bani făcute de voievozii şi boierii români între veacurile XIV-XIX se cifrează, după un calcul aproximativ, limitat doar la un timp de trei secole şi întemeiat

pe documentele publicate, la enorma sumă de un miliard şase sute milioane piaştri.

Cele 25 de mânăstiri, 10 schituri şi 3 biserici din Moldova şi Ţara Românească, închinate la Muntele Athos, posedau laolaltă 211 moşii, în întindere totală de circa 1000000 (un milion) hectare terenuri arabile, păduri, păşuni, livezi şi bălţi, adică aproximativ 8% din suprafaţa întregii ţări.

Deosebit de acestea, ele mai aveau închinate şi veniturile a 1627 imobile – hanuri şi prăvălii – aflate în marile oraşe ale ţării (Bucureşti, Iaşi, Craiova, Galaţi etc.), precum şi 671 pogoane de vie. Pe la jumătatea veacului al XIX-lea, toate aceste proprietăţi aduceau un venit anual de circa şapte milioane piaştri, în timp ce bugetul Ţărilor Române era atunci de cincizeci milioane piaştri, exprimând deci un raport de 1/7 faţă de bugetul ţării. Dacă raportăm acum veniturile mânăstirilor închinate la timpul celor două secole, cât ele au fost în folosinţa Sfântului Munte, aflăm enorma sumă de un miliard patru sute milioane piaştri, care, împreună cu suma daniilor anuale în bani, exprimă cifra totală de trei miliarde piaştri, adică cuantumul milosteniilor şi ajutoarelor româneşti pentru mânăstirile athonite.

2. Concluzii

Făcând atâtea danii Sfântului Munte, poporul român, voievozii şi Biserica lui, sunt, după împăraţii bizantini, cei mai de seamă ctitori ai aşezămintelor aghiorite. Cu toate acestea, nici Biserica şi nici statul român nu s-au gândit să-şi valorifice contribuţiile lor, prin drepturi de a se amesteca în conducerea treburilor athonite, şi nu au pretins ca la ctitoriile lor să se aşeze numai călugări români sau ca ele să devină mânăstiri româneşti.

Nici o urmă de mândrie şi nici o urmă de naţionalism nu se desprinde din faptele sau din atitudinea lor în general, căci niciodată n-au urmărit altceva decât să asigure posibilităţi

materiale şi morale obştei athonite, pentru ca aceasta să-şi păstreze şi să-şi apere, în orice împrejurări, caracterul panortodox şi menirea ei de-a lungul istoriei.

Cu toate acestea, atât Patriarhia Ecumenică, cât şi Chinotita athonită, şi chiar împărăţia turcească, au privit pe voievozii români şi Biserica Ortodoxă Română ca pe cei mai de seamă ctitori ai aşezămintelor Sfântului Munte, le-au recunoscut şi le-au respectat totdeauna drepturile ctitoriceşti.

Aceste drepturi n-au fost contestate nici Bisericii, nici statului român, decât începând din veacul al XIX-lea, când, din partea Patriarhiei Ecumenice, numitele drepturi s-au făcut uitate, datorită faptului că Revoluţia din 1821a stârnit în lumea grecească un curent puternic naţional, care s-a transformat apoi în filetism, neîngăduit de învăţătura Bisericii noastre. Din această vreme, Biserica şi poporul român, pentru a-şi asigura un minimum de drepturi la Sfântul Munte, au trebuit să clădească, la jumătatea veacului al XIX-lea, actualul schit Prodromul, pentru a servi ca lăcaş al călugărilor români, consideraţi din ce în ce mai străini pe tărâmurile athonite.

Cu toate că, precum am spus, drepturile ctitoriceşti ale românilor din Sfântul Munte au fost date uitării în vremea din urmă, Biserica Ortodoxă Română găseşte nimerit şi se socoteşte îndreptăţită să facă precizarea că vechile ei privilegii şi drepturi ctitoriceşti nu s-au prescris, fiindcă prescripţia nu operează asupra acestui fel de drepturi, şi pentru că nici dreptul stavropighial (apărut abia în veacul al XIII-lea) nu anulează pe cel ctitoricesc, care este mult mai vechi.

Pe temeiul binefacerilor şi serviciilor pe care Biserica şi poporul român le-au adus Athosului, şi prin ele întregii Ortodoxii, prin ctitoriile şi daniile sale; pe temeiul dreptului lor ctitoricesc; având în vedere necanonicitatea pretenţiilor cu privire la invariabilitatea numărului mânăstirilor athonite şi la regimul bunurilor imobile ale acestora; având în vedere lipsa de orice alt temei al acestor pretenţii în constituţionalitatea

athonită sau în dreptul internaţional, ca şi contradicţia în care ele se găsesc cu spiritul creştin în general şi cu cel monahal în special, Biserica Ortodoxă Română se socoteşte în drept să formuleze următoarele revendicări în legătură cu Sfântul Munte Athos:

a) Asigurarea liberului acces al monahilor români şi ridicarea oricărei restricţii din calea aşezării lor statornice la Muntele Athos;

b) Asigurarea pe seama monahilor români, ce se vor aşeza la Athos, a dreptului de a-şi păstra cetăţenia patriei lor, ca ei să se poată bucura în ţara lor de drepturile cetăţeneşti, iar în străinătate de protecţia statului român;

c) Asigurarea liberului acces la Athos pentru pelerinii şi pentru oamenii de ştiinţă ortodocşi români, care doresc să facă acolo cercetări istorice, iconografice, liturgice etc.;

d) Înlăturarea restricţiilor care împiedică ridicarea schiturilor româneşti Prodromul şi Lacul la rangul de mânăstiri suverane, recunoscându-li-se toate drepturile de care se bucură cele 20 de mânăstiri suverane actuale din Sfântul Munte;

e) Cedarea Mânăstirii Cutlumuş călugărilor români, ca fostă ctitorie şi "Lavră a Ţării Româneşti";

f) Asigurarea pe seama Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a dreptului de a se îngriji de întreţinerea materială a aşezămintelor călugărilor români de la Sfântul Munte, precum şi de educaţia şi cultura lor religioasă, prin mijloacele corespunzătoare, ateliere, şcoli, publicaţii etc.

*

Formulând aceste revendicări pe temeiurile arătate, Biserica Ortodoxă Română este încredinţată că Patriarhia Ecumenică va aprecia justeţea lor şi va pune mai presus de orice interesele superioare ale Ortodoxiei şi buna înţelegere în sânul ecumenicităţii ortodoxe.

(Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2, aprilie-iunie 1953)

ATHOSUL – CENTRU DE IRADIERE A CULTURII BIZANTINE ÎN ŢĂRILE ORTODOXE

În anul acesta s-au împlinit o mie de ani de la întemeierea Lavrei, a primei mânăstiri mari şi bine organizate din Muntele Athos, de către Sfântul Atanasie Athonitul. Cu această ocazie s-au desfăşurat acolo mari festivităţi bisericeşti interortodoxe la care au participat mai mulţi conducători şi reprezentanţi ai Bisericilor Ortodoxe. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoţit de o delegaţie compusă din Î. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, P.S.Episcop Partenie al Romanului şi Huşilor, Arhimandritul Nicolae Mladin, profesor la Institutul teologic din Sibiu, Pr. Ioan G. Coman, profesor la Institutul teologic din Bucureşti, Pr. Olimp Căciulă şi Diac. M. Marinescu.

Prezentând în acest număr un reportaj al acestei vizite, am socotit că e bine să-l introducem prin câteva consideraţii referitoare la geografia Athosului, la întemeierea Lavrei şi la însemnătatea generală a Athosului pentru viaţa Bisericilor Ortodoxe.

Geografic, Muntele Athos reprezintă cea mai de răsărit din cele trei ramuri egale ale peninsulei Calcidice, care înaintează în Marea Egee, între Tracia şi Salonic, sub forma unei mâini cu trei degete. El are aproximativ o lungime de 60 de km şi o lăţime între 6 şi 8 km. E despărţit de baza peninsulei printr-un istm tăiat de regele Xerxe al perşilor (la 484-481 î. Hr.), din motive de strategie maritimă. Aşezarea lui, oarecum izolată sau în stare de a fi izolată de lume, îl face propriu pentru o viaţă monahală. Un lanţ de munţi, pornind de la istm, traversează întreg acest promontoriu lunguleţ şi îngust, prin mijlocul lui, înălţându-se spre capătul ce sfârşeşte în mare, până

la vreo 1800 m. Peninsula (sau insula artificială) athonită este vestită prin salubritatea climatului ei, şi autorii vechi pretindeau că oamenii trăiesc acolo până la adânci bătrâneţe. Aproape toată aşezarea e acoperită de păduri, izvoare abundente ţâşnesc din loc în loc, în afară de ele apeductele construite duc apa în toate punctele locuite, până la extremitatea peninsulei. Pădurile furnizează materialele necesare construcţiilor. Cresc acolo înfrăţiţi pinul, stejarul, ulmul, castanul. Se vede adesea cipresul, alunul, măslinul, portocalul, lămâiul, caisul şi viţa de vie. Călătorul francez Pierre Belon declară că "nu e în toată lumea un loc mai bun pentru mânăstiri". Nichifor Gregora, filosoful bizantin din secolul al XIV-lea, deşi adversar al Athosului, descrie acest loc astfel: "Dulceaţa temperaturii, varietatea vegetaţiei care bucură vederea şi îmbălsămează aerul, ciripitul păsărilor, murmurul izvoarelor, zumzetul albinelor, vederea mării întinse, liniştea văilor, tăcerea şi singurătatea pădurilor, toate acestea alcătuiesc o ţesătură de voluptăţi care răpesc simţurile şi ridică spre Dumnezeu sufletul recules în cugetări evlavioase".

Frumuseţea peisajului şi moderaţia climei sunt un lucru rar în regiunea aceea care înaintează spre Mediterana. Solul în mare parte pietros n-a permis culturi mari şi lesnicioase. Adesea, pentru amenajarea unui teren de câţiva metri pentru legume, vieţuitorii au trebuit să care de jos, de lângă mare, pământul necesar în traistă. Alternarea de locuri cu vegetaţie plăcută cu altele stâncoase şi aspre a oferit condiţii pentru trepte şi elanuri spirituale variate.

Geografia Athosului a fost şi ea favorabilă rolului căruia i-a servit.

În ceea ce priveşte începuturile vieţii monahale în Athos, nu se pot spune lucruri sigure şi nu se pot indica date fixe. E un domeniu în care abundă legendele. Documentele vorbesc despre o viaţă mânăstirească numai din secolul al IX-lea încoace. Înainte de secolul al IX-lea nu se aflau probabil decât

pustnici împrăştiaţi prin ascunzişul pădurilor. Între asceţii de la începutul secolului al IX-lea se socoteşte că s-ar fi aflat şi celebrul Petru Athonitul. De la 862 se pomeneşte de chinovia lui Eftimie, pe vremea împăratului bizantin Vasile Macedoneanul. Dar ea n-a avut autoritate peste toţi călugării din Athos. Un ucenic al lui Eftimie, Ion Colobos, a fondat între 869-873 o altă mânăstire. Toţi sihaştrii recunoşteau în acea vreme o oarecare autoritate a unui protos.

Adevăratul fondator al regulei mânăstireşti în Athos este un personaj aparţinând unei familii din clasa nobililor din Trapezund, numit Avramios. Acesta, devenind călugăr sub numele de Atanasie, a zidit, cu ajutorul împăratului Nichifor Focas, în jurul anului 963, mânăstirea Lavra, care s-a numit mai târziu, după numele fondatorului, Lavra Sfântului Atanasie.

Din cele ce se povestesc în *Viaţa Cuviosului Atanasie* şi din relaţiile strânse pe care le-a avut, după toată verosimilitatea, cu Nichifor Focas (împărat bizantin, între 963-969), se poate admite că începuturile vieţii mânăstireşti solid organizate în Athos sunt legate de episodul unui război pe care Nichifor Focas, pe atunci general, l-a purtat victorios împotriva arabilor, ajutat de rugăciunile lui Atanasie.

Se prea poate ca în biografia lui Atanasie să fie unele înfloriturî, adăugate de administraţia posterioară, cum se întâmpla de obicei în trecut cu mai toţi cei care au avut un rol remarcabil în viaţă. Dar chiar şi în cazul acesta, ar fi indubitabil că athoniţii au legat începuturile vieţii mânăstireşti din Athos de un moment de luptă patriotică şi au considerat-o ca un titlu de laudă pentru aceste începuturi.

Dar să dăm concret datele respective din viaţa Sfântului Atanasie Athonitul. Nichifor Focas avea un unchi după mamă, cu numele Mihail Maleinos, egumenul marii mânăstiri Chimina din Tesalia, vestit pentru evlavia lui. Aici, la unchiul său, Nichifor Focas, pe când era încă numai general, a cunoscut

pe tânărul Atanasie, călugărit în această mânastire şi ajuns fiu duhovnicesc al lui Mihail Maleinos. El s-a ataşat sufleteşte atât de mult de Atanasie, încât unchiul său i l-a dat, la cerere, ca însoţitor duhovnicesc.

Dar Atanasie, după o vreme, a fugit pe furiş de lângă Nichifor Focas, pentru a se dedica vieţii de sihăstrie în Athos. Generalul s-a întristat foarte mult de dispariţia prietenului său şi a însărcinat pe comandantul militar din Salonic să-l caute. Acesta a scris protosului din Athos, care, după descrierea dată de Nichifor Focas, l-a descoperit cu ocazia sărbătorilor Crăciunului, când toţi sihaştrii s-au adunat la Caries, în centrul Athosului. După ce l-a aflat, Nichifor Focas s-a legat şi mai mult de Atanasie, care se vede că era o personalitate capabilă să impresioneze şi să ţină sub înrâurirea lui pe alţii. În acea vreme, Nichifor Focas a fost trimis comandant de oşti să zdrobească regatul arab din Creta, de unde porneau piraţii sarazini şi pustiau toate ţărmurile greceşti, stingherind greu Imperiul bizantin. Se ştie câte lupte sângeroase a trebuit să poarte Nichifor Focas până a putut distruge acest cuib de piraţi (961) şi a eliberat ţinuturile greceşti de această plagă, asigurând liniştea Imperiului bizantin pe o lungă perioadă de timp şi făcând posibilă o viaţă de libertate pentru creştini. În cursul acestei expediţii, Nichifor Focas a simţit de multe ori lipsa sfaturilor înţeleptului şi evlaviosului său prieten şi necesitatea prezenţei lui pentru a insufla ostaşilor curaj şi încredere în victorie. În sfârşit, după multe rugăminţi din partea lui Nichifor Focas, Atanasie a sosit în Creta şi nu l-a mai părăsit pe general până la deplina eliberare a insulei.

Nichifor Focas a atribuit marea lui biruinţă ajutorului dumnezeiesc şi rugăciunilor lui Atanasie. Întru pomenirea acestei biruinţe şi drept expresie a recunoştinţei sale, a hotărât să ridice o mânăstire în Athos, unde cuviosul lui prieten se simţea atât de bine. Acesta este începutul zidirii Marii Lavre a Athosului, ale cărei clădiri puternice se păstrează până astăzi.

Viaţa mânăstirească din Athos a fost în orice caz o urmare a biruinţei asupra arabilor, pentru că prin ea s-a asigurat liniştea ţărmurilor Mării Egee, unde este aşezat Athosul.

Din Creta, Nichifor Focas s-a dus în Constantinopol, unde a fost primit în triumf şi în scurtă vreme a ajuns împărat. Iar Atanasie s-a retras în chilia lui din Athos. Propunerea lui Nichifor Focas de a ridica o mânăstire în Athos n-a găsit prea mare entuziasm la Atanasie, care înclina mai mult spre liniştea unei vieţi pustniceşti. A trebuit multă stăruinţă din partea lui Nichifor Focas spre a-l câştiga pentru o mânăstire de proporţii imperiale în pădurile Athosului, ce i se păreau mai potrivite pentru o viaţă retrasă, singuratică. Dar, în sfârşit, zidirea a început. Porţile de aramă care împodobesc până astăzi nartexul bisericii Marii Lavre sunt darul împăratului. Iar hrisovul ce se păstrează în biblioteca mânăstirii relatează că împăratul a dăruit şi două sfinte moaşte: o bucată din Cinstitul Lemn şi craniul Sfântului Vasile.

Locul pe care s-a înălţat mânăstirea era pustiu (acolo îşi avea chilia Atanasie) şi a trebuit să se scoată din rădăcini mulţi arbori, să se facă săpături şi transporturi de pământ şi de pietre. Atanasie a trebuit să întreprindă lucrări mari nu numai pentru a zidi mânăstirea, ci şi pentru a-i da un caracter civilizat, demn de o ctitorie împărătească. Aceasta a provocat revolta bătrânilor sihaştri şi a vechilor vieţuitori ai Athosului. Ei priveau opera lui Atanasie ca pe o înnoire, ce nesocoteşte tradiţiile. Drept aceea, au trimis o delegaţie la împăratul Ion Ţimiskes, urmaşul lui Nichifor Focas la tron, plângându-se că Atanasie calcă vechile rânduieli şi obiceiuri ale locului: "Căci a ridicat clădiri luxoase şi turnuri, a făcut porturi, a abătut cursuri de ape şi a folosit boi înjugaţi, şi a prefăcut Athosul în lume, a semănat ogoare şi a sădit vii, încât mişcă din loc vechile legi şi preface vechile obiceiuri şi rânduieli". Precum se vede, fapta lui Atanasie înseria un moment de progres pentru viaţa simplă, confundată cu natura, a vieţuitorilor din Athos.

Împăratul Ion Ţimiskes a trimis pe învăţatul călugăr Epifanie Studitul din Constantinopol la Athos. Acesta a adunat toţi monahii din peninsulă şi, arătându-le că nu au dreptate, a dat primul tipicon, adică primul regulament al Muntelui Athos, întărit la 971 de Ion Ţimiskes. Viaţa de obşte şi conducerea de sine au fost cele două principii caracteristice ale organizării introduse prin acest regulament. Atanasie, introducând viaţa de obşte, deodată cu aceasta a introdus în Athos şi bunurile civilizaţiei de atunci. Atanasie a fost astfel nu numai un monah cuvios, ci şi un "civilizator", cum au fost şi alţi contemporani de-ai lui.

Atanasie n-a ridicat numai clădiri, chilii, biserici, ci a amenajat şi porturi şi magazii, a săpat vii, a semănat ogoare, a cultivat pământul, a adus apă prin apeducte şi a început să folosească boi înjugaţi pentru a uşura muncile oamenilor. De la el a început şi obiceiul ca tot ce se construia în Athos să fie de o înaltă valoare artistică, fie că era vorba de arhitectură, de pictură, de ţesături, de lucrături în lemn, de înfloriturí, de manuscrise, sau de alte obiecte de cult. Aşa s-au acumulat în Athos monumente artistice de mare preţ, care au servit ca model sau cel puţin ca impuls pentru arta bisericească din toate ţările ortodoxe. S-a arătat, de pildă, influenţa Athosului asupra picturii celebrului pictor bisericesc rus de la începutul secolului al XV-lea, Rubliov.

De la Atanasie a început şi îndeletnicirea cărturărească a copierii de cărţi în Athos, mai precis a copierii artistice de manuscrise nu numai bisericeşti, ci şi de cultură clasică. Athosul a fost unul din factorii care au salvat, prin copiere, în mare măsură, operele lui Platon, Euripide, Homer. Apărarea împotriva cotropirii pustiitoare de cultură a mahomedanismului turcesc a fost susţinută de Athos nu numai prin însufleţirea popoarelor ortodoxe la rezistenţă şi luptă, ci şi prin salvarea vestigiilor culturii eline şi bizantine.

Alături de patriotism şi de interesul pentru cultură, care au fost imprimate de la început Athosului de personalitatea lui Atanasie, a mai fost cultivată, în cea mai mare parte din istoria lui, şi o a treia caracteristică pozitivă demnă de remarcat: spiritul de comuniune interortodoxă. În Lavra Sfântului Atanasie, de la început au fost primiţi nu numai călugări greci, ci din toate naţiunile ortodoxe. Ideea aceasta a lui Atanasie a făcut şi ea mare carieră în Athos. Foarte curând s-a întemeiat acolo o mânăstire a georgienilor (Ivirul), a bulgarilor (Zografful), a sârbilor (Hilandarul). Încă din vremea lui Atanasie, unul din călugării ruşi aflători la Athos, întorcându-se de acolo, cu binecuvântarea unui stareţ, a întemeiat la Kiev Marea Lavră Pecerska. E vorba de Antonie. Urmând spiritul lui Atanasie, Athosul a devenit în curând o comunitate frăţească interortodoxă, cu mânăstiri şi credincioşi greci, bulgari, sârbi, ruşi, români, bucurându-se de drepturi egale, şi toţi împreună de o anumită autonomie. Frăţietatea aceasta de indivizi şi naţii, în care fiecare se simţea în largul său, şi respecta pe ceilalţi, a fost posibilă pentru că nu erau acolo ambiţii şovine şi deosebiri de bogaţi şi săraci, ci toţi erau egali. Desigur, au fost şi mânăstiri îmbogăţite de pe urma averilor închinate, dar de ele nu profitau decât prea puţini conducători de mânăstiri. Marea mulţime de vieţuitori n-a beneficiat de aceste venituri.

Amintim numai câteva momente culminante din această influenţă a Athosului, astfel înţeleasă, asupra diferitelor Biserici Ortodoxe.

Viaţă cărturărească şi artistică a Bisericii Bulgare s-a resimţit de influenţa Athosului datorită marii personalităţi a patriarhului Eftimie, de la sfârşitul secolului al XIV-lea, care a fost, prin maestrul său, patriarhul Teodosie de Târnovo, ucenicul lui Grigorie Sinaitul, reînnoitor al vieţii spirituale din Athos. Curentul literar care s-a iniţiat prin Eftimie şi s-a continuat prin ucenicii lui, a avut o puternică influenţă şi asupra vieţii religioase ruse. Trecând peste toată perioada istorică intermediară, menţionăm că la 26 iulie 1962, Biserica Ortodoxă Bulgară

a canonizat pe Cuviosul Paisie, fost stareţ la Hilandar, în Athos, în secolul al XVIII-lea. El este autorul *Istoriei slavo-bulgare*, prin care a contribuit enorm la trezirea naţională a poporului bulgar şi la introducerea limbii bulgare în operele de cultură şi literatură.

Sava, fiul cneazului Ştefan Nemanja, organizatorul statului sârb, destinat să urmeze la conducere după moartea tatălui său, cucerit de descrierea vieţii monahale din Athos, făcută de nişte călugări ruşi veniţi la curtea lui Ştefan Nemanja după ofrande, fuge cu ei în Sfântul Munte şi se aşază acolo, în mânăstirea rusească Sfântul Pantelimon. Prin scrisori, îl convinge pe tatăl său să predea scaunul de domnie fiului său Ştefan, şi să vină la Athos, să se călugărească. Împreună ctitoresc apoi mânăstirea sârbească Hilandar, pe ruinele unei mânăstiri părăsite, cu acelaşi nume. Cneazul Ştefan, după călugărie Simion, moare peste trei ani (1199) şi e înmormântat în ctitoria sa, iar la un an după aceea e canonizat de soborul Athosului. În scurtă vreme, au izbucnit în Serbia lupte între fraţii săi, Vucan şi Ştefan, pentru tron, şi amândoi au cerut ajutorul papei, cu promisiunea că vor trece ţara la catolicism. Sava vine în ţară, aducând şi moaştele tatălui său, şi reuşeşte să împace pe fraţi, care împlinesc voinţa tatălui lor, recunoscând pe Ştefan ca ţar. Cât timp stă în ţară, Sava ridică multe biserici şi mânăstiri pentru întărirea Ortodoxiei, împotriva intrigilor catolice. Trimite mulţi compatrioţi la Athos, pentru ca, învăţând acolo slujbele, să se întoarcă apoi pregătiţi în Serbia. Zideşte împreună cu fratele său mânăstirea Jič, dă mânastirii Studeniţa, ctitorie a tatălui său, un regulament ca cel din Hilandar, şi scrie viaţa tatălui său, *Viaţa Sfântului Simeon*, ale cărui moaşte fuseseră aşezate în Studeniţa. Această *Viaţă* a devenit cu vremea unul dintre cele mai valoroase documente ale istoriei sârbeşti.

Când fratele său Ştefan s-a hotărât să se căsătorească cu Ana, fiica dogelui veneţian Enrico Donaldo, şi la orizont

se desemnau noi pericole pentru Ortodoxie, Sava, după ce şi-a epuizat toate celelalte mijloace pentru a abate pe fratele său de la această hotărâre, a plecat din nou la Athos. Ştefan, în faţa acestui fapt, a renunţat la hotărârea sa, rugându-l pe Sava să se întoarcă. Dar Sava, voind să asigure mai bine pe viitor Ortodoxia în Serbia, s-a dus la Niceea, ca să obţină de acolo ridicarea Bisericii Sârbe la rangul de arhiepiscopie şi să i se recunoască autocefalia. Ambele aceste lucruri le-a obţinut Sava, iar el a devenit primul arhiepiscop al Bisericii Sârbe autocefale, la a cărei organizare şi întărire a lucrat cu multă râvnă de la 1220 până la moartea sa, întâmplată în 1235, după ce mai făcuse câteva drumuri la Athos şi la Locurile Sfinte din Palestina.

Influenţa continuă a Athosului asupra vieţii bisericeşti din Rusia, asupra literaturii religioase, asupra marilor personalităţi ale Bisericii şi teologiei ruse – începând cu Antonie, întemeietorul Lavrei Perska din Kiev, continuând cu Serghie de Radonej, cu Nil Sorski şi sfârşind cu Paisie Velicicovski – a fost expusă de istorici, în lucrările lor, care menţionează şi faptul că aceatsă influenţă n-a fost primită fără modificări, ci a suferit o adaptare la spiritul credincioşilor de acolo.

O înrâurire similară a avut Athosul şi asupra vieţii religioase, a scrisului bisericesc, a arhitecturii şi picturii bisericeşti din Ţările Române. Nicodim, întemeietorul primelor mânăstiri româneşti, a venit din Serbia, dar a trăit şi la Athos, şi a dat Vodiţii şi Tismanei ctitorite de el statutul de autonomie, pe care îl aveau numai mânăstirile din Athos. De la el s-au păstrat şi câteva scrisori, dintr-o corespondenţă cu învăţatul patriarh bulgar Eftimie de Târnovo, ale cărui legături cu spiritualitatea athonită din secolul al XIV-lea sunt cunoscute.

Cărţile bisericeşti copiate în Ţările Române, sau tipărite mai târziu, gravurile din ele, arhitectura şi pictura bisericească, vădesc adeseori o influenţă athonită. Primele trei cărţi

tipărite în Muntenia, în 1508, 1510, 1512, se datoresc meşterului sârb Macarie, care a fost egumen la Hilandar, unde a scris şi o lucrare succintă *Despre Dacia şi hotarele ei*, un fel de geografie prescurtată, cu o toponimistică foarte bogată. În vremea lui Neagoe Basarab a avut loc, în general, o mare afluenţă a hilandariştilor la Curtea de Argeş.

Bogata ornamentaţie a manuscriselor moldoveneşti de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea are legătură cu Hilandarul, ca de exemplu *Evangheliarul moldovenesc*, fost odinioară în proprietatea bisericii Sfântul Gheorghe din Hârlău, azi la Cetinje, care are, pe prima pagină a Evangheliei lui Marcu, un ornament ce se găseşte şi în *Triodul de Hilandar*, de la 1380. Acest Evangheliar a fost scris cu cheltuiala lui Ştefan cel Mare, legat apoi din nou şi îmbrăcat în argint cu cheltuiala lui Bogdan Vodă, fiul lui Ştefan.

Se ştie apoi că marele curent de traduceri şi tipărituri bisericeşti din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, numit paisian, pentru că a avut ca promotor pe călugărul rus Paisie Velicikovski, a luat naştere sub influenţa Athosului, unde Paisie a stat mulţi ani în tinereţe. Curentul acesta a dat Bisericii noastre personalităţi marcante, prin activitatea lor cultural-bisericească şi de trăire spirituală, ca Grigorie IV Dascălul, mitropolitul Ungrovlahiei, Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei, Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica etc. Aşa cum în Rusia influenţa athonită s-a adaptat spiritului poporului rus, tot aşa s-a adaptat la noi spiritului poporului român. O adaptare la viaţa reală a societăţii omeneşti a suferit spiritualitatea athonită, mai întâi, trecând prin personalitatea lui Paisie, caracterizată printr-o mare iubire de oameni. Dar ucenicii români ai lui Paisie, însuşindu-şi această iubire de oameni, au manifestat-o în activitatea lor printr-un patriotism adaptat nevoilor locului şi momentului istoric în care trăiau. Aşa s-a manifestat această spiritualitate prin personalitatea de o atât de activă milostenie şi atât de

neodihnită putere constructivă a stareţului şi episcopului Calinic, canonizat de Biserica Ortodoxă Română în 1955.

Curentul paisian se uneşte, la începutul secolului al XIX-lea, cu curentul naţional venit din Transilvania, datorită căruia ia avânt noua îndrumare a literaturii teologice şi bisericeşti din întâia jumătate a secolului al XIX-lea.

*

Dacă fiecare epocă reţine din laturile activităţii trecute ale instituţiilor şi personalităţilor ceea ce îi este mai necesar, noi putem reţine din importanta activitate trecută a Athosului două lucruri: a) Athosul a fost cetăţuia în care s-a putut păstra o mare parte din comoara creaţiei culturale şi artistice a Bizanţului, distrusă în Constantinopol şi în aproape toate celelalte părţi prin cotropirea turcească. b) A dat impuls prin Biserică primelor începuturi de viaţă culturală la popoarele ortodoxe, prin mijlocirea bunurilor culturii bizantine şi antice.

(Revista "Glasul Bisericii", Anul XXII, nr. 7-8, iulie-august 1963)

SIGILIILE MÂNĂSTIRILOR DE LA MUNTELE ATHOS

Maria Dogaru

Una dintre laturile politicii externe a domnitorilor Ţării Româneşti şi ai Moldovei, care atestă larga autonomie de care acestea s-au bucurat în epoca feudală, o constituie relaţiile strânse ce au existat în domeniul cultural şi religios cu ţările din Balcani şi mânăstirile de la Muntele Athos.

Daniile în bani şi obiecte preţioase, închinarea unui număr însemnat de mânăstiri cu întinse suprafeţe, numeroasele

lucrări efectuate pe cheltuiala voievozilor români pentru construcţiile religioase de la Athos au constituit preţioase ajutoare pentru călugării athoniţi.

Documentele privitoare la relaţiile dintre domnitorii români şi călugării de la Athos atestă faptul că voievozii Ţării Româneşti şi ai Moldovei, continuând tradiţiile bizantine, au instituit la Athos cel mai îndelungat patronaj cunoscut în istoria acestor locuri, patronaj care se întinde pe o perioadă de 513 ani (1350-1863). Relaţiile strânse ce au existat în perioada "protectoratului românesc" au prilejuit o permanentă corespondenţă între comunitatea călugărilor athoniţi, cancelariile princiare româneşti şi unele mânăstiri din ţară.

Treptat, la mânăstirile de la Athos s-au concentrat preţioase valori spirituale româneşti. Conştienţi de importanţa istorică deosebită a acestora, factorii politici care au militat pentru secularizarea averilor mânăstireşti au introdus în legea prin care se înfăptuia acest act un articol special prin care se prevedea: "Guvernul va lua înapoi de la egumenii greci ornantele, cărţile şi vasele sacre cu care pietatea strămoşilor noştri înzestrase aceste aşezări, precum şi documentele care au fost încredinţate zişilor egumeni şi aceasta conform cu inventarele ce se găsesc în arhivele ţării".

Scrisorile şi adresele schimbate între mânăstirile din ţară şi călugării athoniţi, reflectând în parte evoluţia societăţii româneşti, rolul ţărilor române în istoria popoarelor balcanice, prezintă importanţă şi din punct de vedere diplomatic şi sigilografic.

În rândurile ce urmează ne propunem să evidenţiem unele aspecte privind autentificarea actelor emise în cancelariile mânăstirilor de la Athos, conservate în fondurile mânăstirilor, odinioară închinate. Cercetând sub aspectul mijloacelor de validare actele scrise în limba greacă, trimise de călugării athoniţi în principatele române, constatăm următoarele: 1) unele scrisori trimise de proestosul unei mânăstiri în numele

întregii comunităţi sunt autentificate prin semnătura unui reprezentant al acestora sau prin inserarea unei formule generale "toţi proestoşii de la cele 20 de sfinte mânăstiri de la Sfântul Munte"; 2) anumite acte, pe lângă formula menţionată, sunt validate cu sigiliul unei mânăstiri; 3) câteva scrisori trimise în numele tuturor călugărilor de la Athos îşi probează autenticitatea prin cele 20 de sigilii imprimate, reprezentând mânăstirile de la Sfântul Munte.

Din punct de vedere al formei, sigiliile mânăstirilor de la Muntele Athos sunt toate rotunde, iar mărimea lor variază între 3 şi 5 centimetri.

Considerăm că unele sunt "sigilii împărţite", confecţionate din trei sau cinci părţi, respectiv suprafaţa metalică pe care se grava marca şi legenda era împărţită în 2 sau 4 părţi pentru a se păstra fiecare la persoane diferite, sigilarea realizându-se numai prin reunirea celor 4 părţi ale rondelei cu ajutorul mânerului (constituind a treia sau a cincea parte). Prin acest procedeu se evita folosirea abuzivă a sigiliului, căci pentru sigilarea unui act era necesar consimţământul tuturor părţilor. Nu este exclus ca matriţele acestor sigilii să se fi confecţionat în Ţara Românească. Informaţii preţioase în acest sens găsim chiar în corespondenţa la care ne-am referit. Este concludentă scrisoarea trimisă la 26 februarie 1801 de Natanail, episcopul mânăstirii Marea Lavră, lui Visarion, egumenul mânăstirii Cotroceni. Pe lângă faptul că aflăm din aceasta că pecetarii români erau cunoscuţi dincolo de graniţă ca "meşteri îndemânatici", constatăm că mânăstirile de la Muntele Athos au comandat de mai multe ori matrice sigilare în Bucureşti. Astfel, Natanail confirmă primirea unei peceţi pe care menţionează că a dat-o lui Antim, de la Caracala, în schimbul sumei de 31 groşi şi comandă tot în Ţara Românească, pentru mânăstirea Lavra, o nouă pecete. Peste câteva luni, în 13 iulie 1803, epitropul de la Lavra cere lui Visarion să se preocupe de confecţionarea unei "ştampile în 5 părţi", deci matrice sigilară împărţită,

trimiţând şi textul legendei (în limba greacă) ce trebuia gravat pe suprafaţa rondelei: Sigiliul Sfintei Mânăstiri al Marii Lavre – Sfântul Atanasie de la Athos.

Se pare că s-a dat curs acestei comenzi, întrucât în octombrie acelaşi an Natanail a scris că aşteaptă pecetea comandată, iar după această dată în scrisorile ce se schimbă nu se mai fac referiri la un astfel de obiect.

Legendele sigiliilor mânăstirilor de la Muntele Athos sunt scrise în limba slavă sau în limba greacă, de obicei cu litere de tipar. Precedată de invocaţia simbolică, legenda cuprinde apelativul sigilar peceat, numele mânăstirii şi hramul. Plasat la marginea spaţiului sigilat, textul legendei este inserat într-o exergă din două sau patru linii continue, dintr-un cerc perlat, unul liniar în exterior şi altul liniar în interior.

Din punct de vedere al tehnicii gravării, aceste sigilii sunt reuşite. Se respectă proporţia necesară între elementele propuse în compoziţia heraldică respectivă, sunt expresive, mişcarea este exprimată corect; uneori, este cazul sigiliului mânăstirii Hilandar, în emblemă sunt redate tablouri pline de mişcare.

În emblema acestor sigilii sunt înfăţişate scene religioase, în legătură cu hramul bisericii respective sau patronatul religios, după cum sunt:

1) Sigiliul mânăstirii Hilandar, 4, 4 cm, hram "Intrarea în Biserică a Maicii Domnului" (sărbătoare însemnată în calendarul Bisericii Ortodoxe, 21 noiembrie). În reprezentare, Maica Domnului, copil, îngenunchind în faţa unui personaj cu mitră aşezat pe un scaun episcopal; în dreapta, două personaje în picioare cu mâinile întinse spre Maica Domnului; în planul doi, conturul unei biserici. În partea superioară a câmpului sigilar, cuvintele "Intrarea în Biserică", iar mai jos iniţialele M D (Maica Domnului). În exergă, între patru cercuri continui, două în interior, două în exterior, legenda în limba slavă.

2) Sigiliul mânăstirii Vatoped, 4, 2 cm, hram "Buna Vestire" (25 martie). Are în imagine interiorul unei încăperi: în partea superioară, un porumbel (Duhul Sfânt), deasupra a două personaje, lângă o masă pe care se află un vas cu flori; în dreapta un înger ţinând în mână o floare pe care o întinde Maicii Domnului; în stânga, alături de Maica Domnului o construcţie etajată. În exergă, între patru cercuri continui, legenda în limba slavă.

3) Sigiliul mânăstirii Lavra, 4 cm, hram "Sfântul Atanasie al Athonului" (5 iulie). În reprezentare, un bust aureolat, privind din faţă, în dreapta şi în stânga bustului, dispus pe trei rânduri, text în caractere slave. La marginea spaţiului sigilat, între două cercuri continui, legenda, de asemenea în limba slavă.

4) Sigiliul mânăstirii Ivirilor, 4, 4 cm, hram "Adormirea Născătoarei de Dumnezeu". În imagine, Maica Domnului pe catafalc înconjurată de sfinţi. Dincolo de catafalc, o icoană. Legenda, indescifrabilă.

5) Sigiliul mânăstirii Sfântul Dionisie, 4, 3 cm, hram "Naşterea Sfântului Ioan Înaintemergătorul" (Ioan Botezătorul). În reprezentare, trei registre cuprinzând scene legate de Bobotează (în registrul superior mai multe personaje aureolate, mergând spre dreapta). Într-un medalion oval, un personaj aureolat în profil, spre stânga aşezat pe un scaun ţinând mâna dreaptă ridicată în semn de binecuvântare. Legenda, indescifrabilă.

6) Sigiliul mânăstirii Cutlumuş, 4, 1 cm, hram "Schimbarea la Faţă a Mântuitorului". În centrul câmpului sigilar, într-un medalion rotund, Iisus Hristos în picioare, privit din faţă, în dreapta şi în stânga, de asemenea, personaje aureolate; sub scutul central, trei personaje dormind (simbolizând probabil visul apostolilor Petru, Iacob şi Ioan, care l-au însoţit pe Iisus).

7) Sigiliul mânăstirii Pantocrator, 4, 4 cm, hram "Schimbarea la Faţă a Mântuitorului". O reprezentare asemănătoare cu cea de mai sus, cu deosebirea că medalionul este oval.

8) Sigiliul mânăstirii Xiropotam, 4, 7 cm, hram "Sfinţii 40 de mucenici din Sevastia". În partea superioară, într-un arc de cerc, un bust aureolat, sub acesta sfinţi.

9) Sigiliul mânăstirii Zografu, 4, 8 cm, hram "Sfântul Gheorghe". În imagine, Maica Domnului cu mâinile întinse în semn de binecuvântare, flancată în dreapta şi stânga de iniţialele M D (Maica Domnului); în partea inferioară a câmpului sigilar, un scut rotund cu care este reprezentat Iisus Hristos.

10) Sigiliul mânăstirii Dohiaru, 4, 1 cm, hram "Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril". În imagine, două personaje, ţinând într-o mână suliţa, iar cu cealaltă susţinând o icoană de dimensiuni mai mici, în care este înfăţişat un sfânt şi deasupra acesteia un înger.

11) Sigiliul mânăstirii Caracala, 4, 1 cm, hram "Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel". În emblemă, două personaje aureolate susţinând o biserică, simbolul credinţei eterne; sub aceasta, în partea inferioară se află o acvilă bicefală, timbrată de o coroană deschisă, formată din trei fleuroane.

12) Sigiliul mânăstirii Filoteu, 4, 2 cm, hram "Buna Vestire". În imagine, în partea superioară, într-un semicerc format din raze, un porumbel cu zborul deschis, (Duhul Sfânt); în centrul câmpului sigilar, două personaje, în dreapta, un înger purtând o floare, în stânga, Fecioara Maria.

13) Sigiliul mânăstiri Sfântul Pavel, 4, 3 cm, hram "Întâmpinarea Domnului". În emblemă, Sfântul Gheorghe reprezentat aureolat, călare, susţinând suliţa cu care omoară balaurul. Legenda este dispusă pe două rânduri.

14) Sigiliul mânăstirii Simonpetra, 4, 2 cm, hram "Naşterea Domnului". În reprezentare Iisus în iesle, luminat de raze; în dreapta Iosif şi Maica Domnului; pe planul doi păstori şi diferite animale. În exergă, între două cercuri continui, legenda în limba greacă.

15) Sigiliul mânăstirii Xenofon, 3, 4 cm, hram "Sfântul Mare Mucenic Gheorghe". În prezentare, un personaj aureolat.

călare, alergând spre stânga, ţinând în mână suliţa cu care omoară balaurul.

16) Sigiliul mânăstirii Grigoriu, 4, 1 cm, hram "Sfântul Nicolae". În reprezentare, un bust aureolat, privit din faţă; în dreapta şi stânga, de asemenea, câte un personaj aureolat, de dimensiuni mai mici.

17) Sigiliul mânăstiri Stavronichita, 5 cm, hram "Sfântul Nicolae", reprezentat de această dată sub forma unui bust aureolat.

18) Sigiliul mânăstirii ruşilor (Rusicon – denumită şi mânăstirea Sfântului Mare Mucenic şi vindecător de boli Pantelimon), hram "Sfântul Pantelimon", 4 cm. În imagine, un bust aureolat, având mâinile ridicate în semn de binecuvântare. În exergă, legenda scrisă în limba greacă.

19) Sigiliul mânăstirii Esfigmen, 3, 7 cm, hram "Înălţarea Domnului". În registrul superior, un bust aureolat într-un scut rotund; în registrul inferior, mai multe personaje aureolate (apostolii), flancate în dreapta şi stânga de câte un copac.

20) Sigiliul mânăstirii Constamonitu, 4, 4 cm, hram "Sfântul Ştefan". În emblemă, un personaj aureolat, în picioare, ţinând în mâna dreaptă cădelniţa, în mâna stângă mitra episcopală; în planul doi, în stânga, silueta unui turn de biserică.

Comparate cu reprezentările de pe sigiliile utilizate de mânăstirile din ţara noastră, găsim foarte multe elemente asemănătoare. Asemănarea provine nu numai de la faptul că în emblemă sunt înfăţişate unele scene religioase, dar şi în factura de realizare a compoziţiilor, dispunerea legendei şi a textelor, în fine, este asemănător modul de redare artistică a diverselor elemente componente.

(Revista "Mitropolia Moldovei şi Sucevei", Anul LIII, nr. 7-9, iulie-septembrie 1977)

II. LEGĂTURILE ISTORICE ALE ROMÂNILOR CU MUNTELE ATHOS

1 ASPECTE GENERALE

VLAHII LA MUNTELE ATHOS

Marcu Beza

Împrejurările mă poartă iarăşi către Muntele Sfânt. Debarc la Dafni, coasta portului veşmântat în lauri, trec potecile însemnate cu simple cruci de lemn, colind pe rând mânăstirile, mă bucur de ospeţia lor, grăiesc unuia şi altuia din călugări, încât, la urmă, când stau şi caut să-mi rânduiesc impresiile, de care sunt copleşit, nu ştiu cum şi unde să încep şi să purced înainte.

Eu am venit să cercetez bogăţia daniilor voievodale, să gust frumuseţile naturii şi să mă încânt de naivitatea legendelor cu miracole. Însăşi Fecioara Maria s-a abătut cândva la Muntele Athos, luându-l sub înalta-i ocrotire. De aceea, şi chipul ei, zugrăvit în atâtea feluri, e adorat aici pretutindeni. Dinaintea unei asemenea icoane am auzit intonându-se la Protatu *Axionul*:

"Cuvine-se cu adevărat să te fericim, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fecioară şi prea nevinovată şi Maica Dumnezeului nostru..."

Apoi diaconul a dat glas pomenirii ctitorilor şi binefăcătorilor: Ştefan Voievod, Bogdan, Alexandru, Petru, Neagoe, Teodosie – un şir de nume ce le-am înscris şi într-un vechi dip-

tih românesc. La aceeaşi biserică se află tăinuită de o parte şi o cristelniţă, rostul căreia nu-l pricep. "E de mult, spune eclesiarhul, din timpul Vlahilor... Îşi botezau în ea pruncii". Şi astfel mă strămut cu gândul departe, în veacul al optulea, când trăia la Muntele Athos şi o populaţie mireană, când nu erau încă zidite mânăstirile, când monahii adăpostiţi în colibe şi peşteri căutau să creştineze grupurile de păstori vlahi, coborâtori pe aceste locuri. Fiinţarea lor ca neam aparte este dovedită. La 885, împăratul Vasile I Macedoneanul şi după douăzeci şi şase de ani urmaşul său Leon Înţeleptul, în vederea unei mai potrivite reculegeri monahiceşti, le opreşte intrarea la Athos. Dar măsura nu se ţine cu rigoare. Mai pe ascuns, mai pe faţă, vlahii încep a se strecura laolaltă cu soţiile şi cu fetele, care slujind de păstoriţe şi îmbrăcate bărbăteşte, străbat liniştea sihăstriilor şi atrag pe călugări în vraja ispitelor, aşa că împăratul Constantin al IX-lea Monomahul e nevoit să-i alunge. Acum, însă, după ce călugării au gustat din plăcerile neîngăduite şi s-au folosit de spiritul întreprinzător al vlahilor, pornesc ei înşişi a se plânge şi a cere cu stăruinţă înapoierea lor.

Toate acestea ni se lămuresc pe deplin într-un manuscris al bibliotecii Sfântului Pantelimon, intitulat *Scandalurile petrecute la Athos în 1088,* pe care îl dau în traducere:

"În zilele lui Alexie Comnenul, care a domnit timp de treizeci şi şapte de ani, din 1081 până în 1118, vlahii cuţovlahi, păstori de oi şi capre, înaintând, au pătruns în Athos. Şi cu turmele au pătruns şi femei în arătare bărbătească; şi mult desfrâu şi spurcăciuni au săvârşit, mânându-şi turmele în haine de bărbaţi, încât monahii Athosului s-au întors către împăratul Alexie, şi au fost îndată izgoniţi. Însă, după ce s-au dus vitele şi vlahii din Athos, în loc să mulţumească lui Dumnezeu că a ridicat mare pierzanie şi urgie, de s-a curăţit Muntele, monahii mai degrabă plângeau, nesăbuiţii. Şi era mare jelanie în Athos; şi, pe când fugarii Eghipetului simţeau lipsa cărnii,

peştelui şi altora, monahii râvneau după stricăciunea vlahilor, amintindu-şi de laptele, brânza, lâna, petrecerile şi schimburile negustoreşti ce făceau împreună, şi de beţiile care mai pe urmă s-au arătat. Că intrase diavolul în sufletele vlahilor, de-şi ţineau femeile în podoabe bărbăteşti ca ciobani şi păşteau turmele şi slujeau călugărilor în mânăstiri şi le duceau brânzeturi, lapte şi lână, şi le frământau pâinea la zile de praznic. Iar cele săvârşite de ei ruşinos este a le spune şi a le auzi.

Numaidecât, doritorii de asemenea lucruri, pocăindu-se, şi-au îndreptat greşelile, căci mârşavii, ca şi virtuoşii călugări, aflând de relele acestea, le-au spus tare, şi patriarhului încă le-au scris, cum că vlahii au femei păscătoare de turme. Ci de plecarea vlahilor, mai mult a călugărilor să povestim, căci, găsind necuratul uneltele răutăţii, a insuflat monahilor drept pricină oarecum binecuvântată porunca patriarhului de a sta cu vlahii în Athos. Şi acum, izgonindu-se, călugării se făceau vinovaţi către sufletele lor după moarte. Şi auzind acest cuvânt, mulţi dintre ei s-au tulburat foarte, monahi şi pustnici, care, timp de cincizeci ori şaizeci de ani se luptaseră cu diavolul şi din chilii nu se clintiseră, acum ieşeau plângând în chip nerod, zicându-şi unii altora, că de azi înainte trai nu avem, nici hodină, deoarece am izgonit pe vlahi şi ne-am călcat un legământ. Oh, nebunia lor! Cârduri-cârduri ieşeau întru bucuria diavolului.

Şi erau vlahii patru sute de familii, pe turmele cărora a voit patriarhul să pună zeciuială şi n-a lăsat pe arhonţi s-o facă, spre a nu se îngreuna mânăstirile. Au ieşit cu vlahii o mulţime de călugări, încât vedeai mânăstirile păzite numai de orbi, ologi şi bătrâni. Şi astfel întâmplându-se lucrurile, a venit sărbătoarea Crăciunului şi s-au strâns toţi după datină în Lavra Cariesului. Au afurisit întâi pe dimogheronţi, apoi, sobor făcându-se, au ales trei bărbaţi evlavioşi: pe Ioan, egumenul Vatopedului şi pe Simeon, egumenul Caracalului, şi pe Nichifor, egumenul Costamonitului, o rudă a împăratului Alexie,

şi pe doi supraveghetori, de i-au trimis la împărat, scriindu-i şi carte: "Sfinte despot al nostru, cunoscut este împărăţiei tale, că porunca patriarhului de a sta vlahii a golit Athosul şi ne rugăm să ridici această poruncă, deoarece ne pierdem cu toţii, şi sub a ta seninătate ducem şi noi o viaţă liniştită".

Citind acestea, împăratul a luat şi sfatul Curţii, care şi-a dat părerea să-l cheme pe patriarh. Împăratul, însă, din evlavie n-a făcut-o, ci a trimis pe monahi la patriarh, scriindu-i doar că ordinul acestuia golit-a Muntele Athos. Iar patriarhul a dat răspuns împăratului: "Întrucât n-ai iscălit, porunca rămâne fără putere, şi este vrerea lui Dumnezeu să ţie Athosul sub împărăteasca stăpânire, spre a nu mai intra vlahii."

O notă a manuscrisului adaugă: "Egumenul Lavrei, Ioanichie Valmas, cunoscut de împărat şi de patriarh, a fost începutul şi rădăcina relelor săvârşite de vlahi, fiindcă a scris ca din partea patriarhului, în chip mincinos şi a iscălit cu mâna sa, cum că patriarhul a poruncit să intre vlahii, spre a lua brânzeturi, lapte, lână şi altele".

Din aceste rânduri, cât şi din întrebuinţarea termenului de cuţovlahi, reiese că manuscrisul datează din veacul al XIX-lea, dar el foloseşte şi în bună parte reproduce textul unui alt manuscris, cu vreo cinci sute de ani mai vechi. Se află în biblioteca Ivirului. Începe aşa:

"Zicea monahul acesta Ioan Trahaniotul, că cele întâmplate dintru început la Sfântul Munte, înainte şi după porunca patriarhului, nu numai episcopul Leontie, ci şi mulţi dintre sfinţii părinţi le-au scris şi-au luat astfel de ştire, că în urma izgonirii vitelor şi vlahilor din Athos, în loc să mulţumească lui Dumnezeu monahii, că a ridicat o periculoasă urgie şi a curăţit Muntele Sfânt, unde ne-a învrednicit să trăim, mai mult se plângeau. Şi era jelanie mare în Athos...".

Urmează scrisorile dintre împărat şi patriarh, scoţându-se la iveală purtările amăgitoare ale vlahilor faţă de călugări:

"Precum madineii îşi găteau femeile şi le aduceau înaintea poporului iudeu, spre a-l corupe şi a-l îndepărta de Dumnezeu, tot astfel şi diavolul a intrat în sufletele vlahilor, de-şi împodobeau soţiile şi fetele în straie bărbăteşti, ca să-i piardă pe acei ce voiau a trăi evlavios".

Alungaţi de la Muntele Athos, vlahii au continuat până astăzi să-şi mâne turmele în celelalte părţi ale Calcidicei. În calea mea spre Salonic le-am întâlnit corturile de popas, iar unul din părinţii Lavrei mi-a spus, cu înfiorarea tinereţii amintite, de iubirea sa pentru o frumoasă păstoriţă vlahă, când avea odată grija unui metoh mânăstiresc la Casandra. Relaţiile Muntelui Athos cu românimea nu se întrerup nicicând, mărindu-se bineînţeles după întemeierea Principatelor Dunărene.

(Revista "Boabe de Grâu", Anul IV, 1933)

SFÂNTUL MUNTE ATHOS ŞI IMPORTANŢA LUI PENTRU ROMÂNI

Pr. Stoica Nicolaescu

Mult vestitul şi fericitul colţ de ţară al peninsulei Chalcidice, numitul Sfântul Munte Athos sau Grădina Maicii Domnului, are o deosebită importanţă în cursul veacurilor şi pentru români, în ce priveşte credinţa, trecutul, arta şi cultura lor.

În genere, Sfântul Munte Athos, pentru creştinii ortodocşi de pretutindeni, este acelaşi ca şi Vaticanul pentru creştinii catolici.

În vechiul şi marele panteon al culturii şi al luminii celei adevărate, fiecare popor de o credinţă întru Domnul este bine înfăţişat în toate manifestările vieţii sale pe calea aleasă de înflorire şi de mărire prin dreapta credinţă şi tărie în această credinţă. Aici s-a păstrat sfântă şi nealterată tradiţia Bisericii, cu toate primenirile vremurilor apuse.

În sfintele lăcaşe pentru toţi învăţaţii, fără deosebire, se deschide un orizont frumos, un câmp întins şi bogat, larg şi nemărginit.

Cercetătorii harnici pot culege aici comori nestemate, pot afla izvoare nesecate de ştiinţă şi lumină, în toate ramurile, îngrămădite de secole şi păstrate cu sfinţenie în arhivele şi bibliotecile lor.

În Sfântul Munte Athos sau Grădina Maicii Domnului nu există loc în care călătorul închinător să nu vadă la tot pasul, ici şi colo, răsărindu-i în cale, ca florile în primăvară, sfinte lăcaşe, mărturii de artă veche creştină, care farmecă privirea, încântă sufletul şi înalţă gândirea bunului creştin la atotputernicul Creator.

Nici unul dintre popoarele creştine ortodoxe nu se poate lăuda şi nu se poate mândri cu fapte mai frumoase şi mai plăcute lui Dumnezeu în această privinţă, ca poporul românesc. Voievozii şi domnitorii Ţărilor Române, ca şi boierii lor, au căutat cu dumnezeiască râvnă şi multă smerenie să împodobească în cursul veacurilor Grădina Maicii Domnului. Cu cheltuiala lor au întemeiat şi reîntemeiat de iznoavă sfintele lăcaşe de acolo şi le-au întărit cu multe venituri. Le-au dăruit metoace bogate, cu sate, vecini, sălaşe de ţigani, moşii, ţarini, vii, păduri, munţi, gârle, heleşteie, râuri, mori, lacuri şi bălţi bogate în peşte, vămi la vaduri şi ocne de sare. Au înfrumuseţat sfintele lor biserici cu frumoase zugrăviri şi au înconjurat mânăstirile cu ziduri mari şi turnuri puternice de veghe şi de apărare, înzestrându-le cu cărţi, sfinte odoare, icoane, sfinţite vase şi veşminte preoţeşti.

Pentru Balcani, Ţările Româneşti au fost în curs de secole, pe timpul stăpânirii turceşti, limanul de lumină către care s-au îndreptat cu drag şi multă nădejde privirile tuturor pravoslavnicilor creştini de acolo.

Voievozii şi domnitorii români, cinstiţi de Biserica ortodoxă ca moştenitori ai împărăţiei şi culturii de Răsărit, s-au

arătat demni urmaşi şi vrednici de înalta lor chemare şi nu s-au abătut nici odată de la calea cea adevărată. Ei au statornicit legătura culturală prin maeştrii şi cărturarii lor între Apus şi Răsărit.

Cei năpăstuiţi, pribegi, cei însetaţi şi dornici de lumină, cărturarii, aici şi-au aflat refugiul lor şi s-au adăpat cu îndestulare la bogatele şi nesecatele izvoare de lumină şi de cultură.

Din Ţările Române a răsărit apoi soarele dreptăţii şi libertăţii lor de sub jugul păgân.

Cele mai frumoase manuscrise din Balcani s-au scris în sfintele noastre mânăstiri şi cele mai preţioase cărţi s-au tipărit în tiparniţele Ţărilor Româneşti.

Iar dreptcredincioasele, mult milostivele şi binecinstitoarele domniţe şi jupâniţe române, ca şi harnicile albine, cu îndelunga lor răbdare şi îndemânare, au lucrat pentru sfintele biserici, cu multă artă, vestitele şi nepreţuitele sfinte epitafe, epitrahile, mesale, zavese şi acoperăminte, ţesute şi brodate pe mătase de diferite culori şi împodobite cu mărgăritare şi tot felul de pietre scumpe, prinse cu măiestrie în fire de aur şi de argint.

Lăcaşele din Sfântul Munte Athos sunt pline, prea bogate în atari frumoase mărturii de artă, din care, spre ilustrare, dăm în lucrarea de faţă numai o mică parte.

MÂNĂSTIREA PROTATU

Mânăstirea Protatu se socoate drept ctitorie a lui Ştefan cel Mare, domnul Ţării Moldovei, şi a fiului şi urmaşului său Bogdan Vodă. Artica cea mare şi catihumenia sunt făcute în 1508, de către Bogdan Vodă.

În biserică, pe peretele dinspre apus, se află, deasupra uşii de la intrare, o placă de marmură cu următoarea inscripţie (slovenească): "Binecinstitorul domn Io Bogdan Voievod a toată Ţara Moldovei, a zidit (acest lăcaş), în anul 7016".

Mai sus-zişii voievozii, Ştefan cel Mare şi fiul său Bogdan, au împodobit ctitoria lor cu sfinte icoane ale Sfinţitului Ierarh Nicolae, Arhidiaconul Ştefan şi Ioan Bogoslavul. Bogdan Vodă a mai dăruit sfintei mânăstiri şi o cruce frumoasă de argint.

În anul 1512, domnul Ţării Româneşti Neagoe Vodă Basarab (1512 – 1521) a dăruit sfintei biserici de aici o prea frumoasă evanghelie, ferecată în aur şi argint.

Purtarea de grijă pentru această sfântă biserică au avut, după aceea, mai toţi domnitorii Ţării Româneşti şi ai Moldovei.

MÂNĂSTIREA CUTLUMUŞ

"Lavra cea mare a Ţării Munteneşti"

Sfânta mânăstire Cutlumuş, cu hramul Schimbării la Faţă a Domnului nostru Iisus Hristos, a fost rezidită de Nicolae Alexandru Basarab Voievod (1352 – 1364) şi de fiul său, Vladislav Voievod (1364 – 1374), prin îndemnul ieromonahului Hariton, fost egumen al acestei sfinte mânăstiri şi protos al Sfântului Munte Athos.

De la 1371 şi până la 1381, el figurează ca mitropolit al Ungrovlahiei, în locul răposatului mitropolit Iachint. Mitropolitul Iachint a păstorit de la 1359 şi până la 1370.

Urmaşul său, mitropolitul Hariton, a avut de ajutoare pe mitropolitul Antim şi pe mitropolitul Daniil. Daniil fusese mai înainte mitropolit al Vidinului (1348 – 1365). La 1365, ungurii, cucerind Vidinul, l-au alungat pe mitropolitul Daniil. El şi-a aflat refugiul la Vladislav Voievod, Domnul Ţării Româneşti. Acolo i s-a dat spre păstorie eparhia Severinului, şi a păstorit-o până la moarte.

De la Vladislav Voievod şi până în zilele noastre, sfânta mânăstire Cutlumuşul a fost în cursul vremii de mai multe ori zidită şi rezidită de domnitorii Ţării Româneşti.

A fost înnoită, înfrumuseţată şi împodobită de iznoavă de Mircea Vodă cel Bătrân (1386-1418) şi de boierul şi sfetnicul său Aldea (1414), care a făcut cambanaria şi biserica cu hramul Sfântul Nicolae; în 1443, de nepotul său, Basarab Voievod.

Ruinându-se cu timpul, a fost reînălţată din temelie de Radu Vodă cel Mare (1496-1508) şi de Neagoe Basarab Voievod (1512-1521).

La 1517, Gavril Protul, mai marele Sfântului Munte, scrie: "Iar monastirea lui Hariton, care de obşte se cheamă Cutlumuş, pe care a început a o zidi din temelie Radu Vodă, iar Neagoe Vodă o a săvârşit şi cu toate frumuseţile şi podoabele o a împodobit, din lăuntru şi din afară, iar împrejur o a îngrădit cu zid.

Şi a făcut biserica Sfântul Nicolae, făcătorul de minuni, cu turle, chilii şi trapezărie, pivniţă, magherniţă şi mangopie, grădină şi poartă mică şi mare, bolniţă şi ospătărie, şi dohirie, jitniţă şi visterie, şi alte case de toată treaba.

Iar biserica şi chiliile le-a umplut de frumuseţe şi le-a săvârşit de acoperământ.

Iar biserica şi tinda o a învăluit cu plumb şi a pus sticle pe la toate ferestrele.

Şi o a târnosit cu blagoslovenia arhiereului şi a protului, şi a altor egumeni de la mânăstiri.

Şi făcu cinste mare tuturor şi-i dărui cu daruri mari, şi se duseră care-şi pre la locurile sale cu mare bucurie, mulţumind lui Dumnezeu.

Aşijderea, făcu o pristanişte în Ascalon, la mare să fie de corăbieri, şi o corabie mare şi alta mică, cu tot ce trebuieşte, şi o a zidit pristaniştea cu zid împrejur.

Şi a făcut o culă cu arme şi cu tunuri, să fie de pază.

Şi alte metohuri, cu de toate a zidit, a făcut, şi bine le-a tocmit, din care are monastirea mult venit.

Şi i-a pus numele: *Lavra cea mare a Ţării-Munteneşti*".

De aci înainte, toţi domnitorii şi voievozii românii ca şi boierii lor, au purtat de grijă sfintei mânăstiri, înzestrând-o şi îmbogăţind-o la timp cu toate cele de trebuinţă.

Pe zidurile bisericii figurează peste treizeci de ctitori români.

Hrisoavele lui Gavriil Moghilă Voievod, din 24 noiembrie şi 8 decembrie 1618, înşiră daniile făcute de domnitorii de dinaintea lui, astfel:

"Şi am văzut domnia mea şi cărţile răposatului Basarab Voievod de danie, şi încă şi alte cărţi multe ale altor domni bătrâni, care au fost mai înainte: cartea răposatului Radu Vodă cel Bun, şi cartea răposatului Radu Vodă Călugărul, şi cartea răposatului Basarab Vodă cel Tânăr, şi cartea Bătrânului Mircii Vodă, şi cartea lui Pătraşcu Vodă, şi cartea altui Mircea Vodă, şi cartea fiului său Pătru Vodă, şi cartea Bătrânului Alexandru Vodă, şi cartea lui Petru Vodă Cercel, şi cartea lui Mihai Vodă, şi cartea răposatului părintelui meu Simeon Vodă, şi cartea lui Şerban Vodă, şi cartea Radului Vodă, feciorul Mihnii Vodă. Aceste cărţi şi hrisoave toate le-am văzut domnia mea de faţă şi le-am procitit".

În anul 1901, sfânta mânăstire Cutlumuş a fost reparată cu milostenie din Ţara Românească, şi mai ales cu ajutorul băneşc al doamnelor Procopoae din Bucureşti.

În arhiva mânăstirii se păstrează cu sfinţenie, între altele, două frumoase zavese de mătase, lucrate şi dăruite de doamna Rada, soţia lui Vlad Vodă Vintilă (1532-1535). Una, cu chipul Mântuitorului, poartă următoarea inscripţie slavonească: "La hramul Schimbării la Faţă a Domnului nostru Iisus Hristos, Mânăstirii ce se chiamă Cutlumuş, Io Vintilă Voievod, Doamna Rada, O, Stăpâne, Hristoase, iată eu, robul tău, Io Draghici Voievod".

Aici, domnitorul Vintilă Vodă se înfăţişează cu mantie de purpură, tunică albastră, cu părul bălai, poartă pe cap coroana domnească cu cinci raze, stă în genunchi la rugă, având

dinaintea lui, în aceeaşi poziţie, pe fiul său Drăghici Voievod.

Drăghici Voievod are pe cap coroană cu patru raze, poartă mantie de mătase verde şi tunică roşie. E mic de vârstă. În faţa lor stă în genunchi, în aceeaşi poziţie de rugă, Doamna Rada. E tânără, cu părul negru corb, poartă pe cap coroana cu patru raze, la urechi cercei de aur cu rubine şi safire, iar pe sine mantie de mătase bleu şi bluză de mătase verde.

A doua zavesă, cu chipul Sfintei Născătoare de Dumnezeu, lucrată la fel, poartă următoarea inscripţie slavonească:

"La hramul Schimbării la Faţă a Domnului nostru Iisus Hristos. Mânăstirea ce se numeşte Cutlumuş, Io Vintilă Voievod, Doamna Rada.

O, Maica lui Dumnezeu, păzeşte-mă sub acoperământul tău, Io Drăghici Voievod".

Amândouă zavesele sunt lucrate pe mătase roşie, cu fir de aur. Fiecare din ele se termină cu câte 11 ciucuri de culoare: albastru, roşu, verde.

("Noua Revistă Bisericească", Anul VII, nr. 7-8, octombrie-noiembrie 1925)

CONSIDERAŢIUNI ISTORICE PRIVIND LEGĂTURILE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU MUNTELE ATHOS

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Spre sfârşitul primului mileniu de viaţă creştină, Biserica Răsăriteană înregistrează formarea unui nucleu de viaţă duhovnicească neîntâlnit până acum: este vorba despre mânăstirile de la Sfântul Munte, care, prin viaţa şi manifestările lor, exprimă una din cele mai intime însuşiri ale creştinismului răsăritean, unitatea în multiplicitate, spiritul ei ecumenic. Minunat loc de retragere, la distanţă relativ mică de locul de

viaţă al populaţiilor sud-est europene – greci, sârbi, bulgari, români, ruşi, georgieni –, aşezămintele călugăreşti din Muntele Athos vor ajunge în cel de-al doilea mileniu de viaţă ortodoxă la o importanţă atât de covârşitoare sub toate raporturile în istoria acestor popoare şi a Bisericilor lor, încât multe din manifestările şi realizările lor n-ar putea fi înţelese sau poate nici n-ar fi fost posibile, dacă n-am ţine seamă de rolul acestor mănăstiri. Faptul că fiecare din aceste popoare şi Biserici şi-au avut în mânăstirile Athosului nu numai "laboratorul de virtuţi", care va însufleţi şi îndruma pe cei mai cunoscuţi şi mai pasionaţi oameni de cultură, de artă, de caritate şi de împliniri sociale, dar până şi oameni politici şi diplomaţi vor ieşi tot de aici, mai ales în prima jumătate a mileniului al doilea, într-o vreme cînd toate aceste popoare şi Biserici vor ajunge să se organizeze în forme statale şi bisericeşti centralizate, va avea un efect de neşters asupra întregii istorii. Au mai fost centre de viaţă spirituală şi culturală importante atât pe teritoriul grecesc, cât şi pe teritorii naţionale, dar specificul Athosului tocmai în aceasta constă, că strîngând la un loc reprezentanţi din Bisericile tuturor acestor popoare, îi va forma în spiritul ecumenic, panortodox, în care fusese crescută creştinătatea în primul mileniu.

Într-o vreme în care, sub jug arab, cuman, tătăresc ori turcesc, nu se mai putea gândi nimeni la sinoade ecumenice şi la întruniri, care să menţină unitară conştiinţa ortodoxă (chiar participarea la sinoadele panortodoxe din secolul al XVII-lea a fost destul de redusă), zidurile chiliilor athonite, cu sosirea şi plecarea neîntreruptă a diferiţilor monahi din şi către fiecare din aceste Biserici, ofereau locul cel mai favorabil pentru schimburi de idei, pentru uniformizări de rînduieli liturgice şi bisericeşti, pentru înfiinţări de şcoli şi de alte aşezăminte folositoare.

Aici şi vedem un prim caracter al aşezămintelor aghiorite, din însuşi momentul înfiinţării mânăstirii Lavra (în anul

963). Chiar în tipiconul I, din anul 970, Sfântul Atanasie Athonitul ţinea să specifice că nu se face nici o deosebire între călugării de alt neam, iar pe georgienii Ioan şi pe fiul acestuia, Eftimie, veniţi cu el din elita capitalei bizantine, îi iubea atât de mult, încât în testamentul său îi lasă, pe unul epitrop, iar pe celălalt egumen, după moartea sa. După aproape 300 de ani de la schisma cea mare, mai existau încă în Athos şi lăcaşuri pentru călugări de limbă latină, pentru că aici diferenţele doctrinare şi învrăjbirile confesionale s-au făcut simţite mult mai târziu. Mânăstirea întemeiată pe coasta nord-estică a Athosului de bogaţii colonişti amalfinezi din Constantinopol, e pomenită pentru ultima oară pe la 1330. Şi azi se vede uriaşul ei turn. La 22 februarie 1200, când a fost adus din Sfântul Munte, spre a fi îngropat în ctitoria sa de la Studeniţa, fostul despot sârb Ştefan Nemania, tatăl arhiepiscopului Sava (călugărit acolo sub numele de Simion), au venit şi călugări athoniţi din toate naţiile, ca să-l omagieze, cum se exprimă biograful său: "Au cântat întâi grecii, apoi georgienii, după aceea ruşii, apoi bulgarii şi la urmă iarăşi noi, sârbii". Într-un act din anul 1342, ţarul bulgar Ioan Alexandru spunea că fiecare din popoarele ortodoxe îşi au mânăstirile lor, iar despre ruşi se ştie că încă din veacul al XII-lea îşi aveau aşezări proprii, aveau existenţă destul de statornică aici, deşi vor fi rari, începând din secolul al XIV-lea.

Oricum, legăturile noastre cu mânăstirile aghiorite se pot sesiza deodată cu primele începuturi de organizare a Bisericii şi a monahismului din Principate. Ele, fără îndoială, trebuie să fi fost şi mai vechi, pentru că primele fapte amintite de documentele istorice presupun antecedente de cel puţin câteva decenii. Între primii noştri ierarhi şi călugări, mulţi au venit, direct sau indirect, din răsadniţele de la Sfântul Munte. Nici nu-i de mirare, dacă ne gândim că aproape toţi patriarhii Constantinopolului, ca şi cei mai mulţi mitropoliţi ai Kievului, au plecat tot din acelaşi loc. Îndeosebi, pe la mijlocul veacului

al XIV-lea, în plină înflorire a mişcării isihaste (care n-a fost numai o frământare duhovnicească a călugărilor, ci, în acelaşi timp, şi un eveniment cu cel mai larg răsunet în întreaga istorie culturală şi chiar economică a sud-estului european), pe vremea voievodului Nicolae Alexandru Basarab, legăturile acestea iau formă documentară. Cel de-al doilea mitropolit al Ungrovlahiei, Hariton (1372-1381), mărturiseşte că a bătătorit de şapte ori drumul către Ţara Românească, spre a hotărî pe voievozii acesteia, Alexandru şi Vlaicu, să-l ajute să-şi refacă mânăstirea. Se ştie că din 1356 el a fost egumen al Cutlumuşului, iar mai târziu, şi protos al mânăstirilor din Sfântul Munte, răstimp în care, cu ajutor valah, a ridicat turnul şi chiliile acestei mânăstiri. Desigur, în drumurile lui, el a trecut şi pe la ţarul sârb Ştefan Uroş (1355-1371), şi pe la ţarul din Vidin, Ioan Stracimir, amândoi gineri ai lui Alexandru Nicolae Basarab, căci, în memoriile sale, Hariton se laudă c-a avut de-a face şi cu greci, şi cu bulgari, şi cu sârbi.

Aşa se explică venirea la noi în ţară a călugărului Nicodim, organizatorul monahismului nostru, care, după ce stătuse destul de mult în lavra sârbească a Hilandarului, şi după o activitate rodnică în viaţa Bisericii şi statului sârb, aducea din Athos şi din Balcani toată rânduiala unei vieţi mânăstireşti de autentică pecete athonită. Nu ni s-au păstrat zidurile primei mânăstiri româneşti de la Vodiţa, dar Tismana, Cozia şi altele repetă aproape întreg felul de clădire mânăstirească, aşa cum se pot ele vedea până în ziua de azi la Athos. Tismana avea şi cinci sate în Serbia, după cum mânăstirile despoţilor Lazăr şi Gheorghe Brancovici, din părţile dunărene, aveau moşii la noi în ţară. Apăsarea turcească din sudul Dunării a adus şi o solidaritate mai strânsă între popoarele creştine, când Bisericile şi Ţările Române trimiteau ajutoare şi la alte centre bisericeşti şi mânăstireşti din Bulgaria, Serbia, patriarhatele greceşti şi la alte locaşuri din întreg Răsăritul ortodox. Este aici una din cele mai frumoase pagini din istoria spirituală a

acestor locuri. În autonomia ce se accentua în conducerea mânăstirilor lui Nicodim, se întrevăd aceleaşi condiţii, prin care se căuta scoaterea lor de sub controlul stăpânirii politice, aşa cum era în Athos, şi cum s-a urmărit şi în Serbia, după dezastrul de la Cosovo (1389), şi care se va extinde până în Galiţia şi în Perii Maramureşului.

Deodată cu organizarea mânăstirilor, vin la noi în ţară un întreg şir de tradiţii moştenite de ţarii bulgari şi sârbi de la basileii bizantini: înzestrări cu moşii, danii în bani şi-n obiecte de cult, şi tot ceea ce era de lipsă acestor pepiniere de colonizare şi de gospodărie medievală, cele mai înaintate pe atunci în Europa, cum susţine istoriografia actuală. Se ştie că basileii bizantini dăruiseră locaşurilor aghiorite, pe lângă ajutoare în bani şi-n moşii, o mulţime de imunităţi. La fel au făcut şi ţarii bulgari şi sârbi, iar la noi s-au înregistrat, în legiuirile voievozilor, pasaje identice din Zaconicul lui Ştefan Duşan. Hilandarul avea, de pildă, în secolul al XIV-lea, vreo 360 de moşii, răspândite pe teritoriul statului sârb, iar Tismana de la noi va ajunge, după o sută de ani de existenţă, prin donaţii şi prin cumpărare, la 56 de moşii. Şi alte mânăstiri vor avea situaţii similare. Condiţia materială pentru o bună dezvoltare exista, aşadar. Urmările duhovniceşti n-au încetat să apară. În centrele monahale de la Tismana, Bistriţa, Cozia, Argeş, mai târziu la Hurez, Căldăruşani şi Cernica, iar în Moldova, la Neamţ, Putna, Moldoviţa, Humor, Sucevita, Râşca, Dragomirna, ca şi în Perii Maramureşului, în Sângeorzul Năsăudului, ori în Şcheii Braşovului, se vor dezvolta acele minunate pepiniere de cultură, mai întâi în limba slavonă, iar mai apoi în limba naţională, care au germinat epocile de renaştere de sub Ştefan cel Mare, de sub Craioveşti, de sub Vasile Lupu şi Matei Basarab, ori de sub Constantin Brâncoveanu. Prin toate manifestările acestea, influenţa multilaterală a mânăstirilor din Sfântul Munte se resimte continuu, deşi, cu timpul, specificul adus de fiecare popor ortodox în spiritualitate, în artă,

în cultura materială devine dominant. Firul bizantin însă se menţine.

Nu s-a lămurit însă nici până azi locul, timpul şi împrejurările în care s-au copiat în slavoneşte, traducându-se ori prelucrându-se după izvoade greceşti, manuscrisele celor trei redacţiuni slave din secolele XIV-XVI: medio-bulgară, sârbă şi slavo-rusă. Manuscrisele sunt lucrate în uncială, multe pe pergament, în culori, cu miniaturi, cu chenare şi cu frontispicii de o eleganţă cum nu se mai întâlnesc nici în Bizanţ, nici în statul rusesc de mai târziu. Cele mai multe din ele sunt scrise în redacţie medio-bulgară, deşi ele vor fi traduse sau copiate la Sfântul Munte, ori în şcoala lui Teodosie şi Eftimie de Târnovo, în cea sârbească de pe valea Resavei, sau în mânăstirile noastre. Din câte se cunosc până azi, cele scrise la noi, ori prin patronaj românesc la Athos, sunt cele mai reuşite şi cele mai luxoase, poate şi pentru că voievozii noştri au fost singurii patroni care mai puteau face aşa ceva după căderea Bulgariei şi Serbiei. Cele mai multe şi mai reuşite din aceste manuscrise trebuie puse în legătură cu fierberea spirituală produsă în legătură cu mişcarea isihastă, care pleacă din Athos pe la mijlocul secolului al XIV-lea.

În ce priveşte, de pildă, uniformizarea rînduielilor de slujbă ale proscomidiei şi ale privegherii, se ştie importanţa mare pe care o au diataxele egumenului Lavrei, Filotei Kokinos, viitorul patriarh (1375), a cărui operă se va generaliza cu greu în Bisericile slave, dar care totuşi s-a impus. Traducerea lor în slavonă credem că a început încă în Athos şi s-a desăvârşit în centrele bulgare de la Paraoria, Kilifarevo şi Târnovo, legate de numele Sfântului Grigorie Sinaitul (+ 1346), Teodosie (+ 1360) şi Eftimie (+ 1393). Nu e întâmplător faptul că majoritatea manuscriselor amintite, atât cele liturgice, cât şi cele dogmatice, morale, aghiografice, istorice şi chiar cu caracter profan, sunt scrise în redacţie medio-bulgară şi că aceasta va rămâne dominantă şi în literatura manuscriselor slave de la

noi din ţară până în veacul al XVII-lea. Înflorirea şcolii din Târnovo, sau a celei sârbeşti de la Resava (Manasia) vin tocmai ca o afirmare în haină slavă a unei conştiinţe panortodoxe plecate din Athos. Se cunoaşte din însemnările multor manuscrise strădania traducătorilor de a pune de acord diferitele izvoade slave cu cele greceşti sau chiar cu izvoade slave din Athos. Concludente, mi se par, între altele, cazurile amintite într-un Evangheliar din 1428 şi într-o Lestviţă din 1434, în care se afirmă apăsat munca de cărturari şi bibliofili a despoţilor sârbi Ştefan Lazarevici (+1427) şi Gheorghe Brancovici (+1458). Mai târziu, şi la noi se vor copia pentru trebuinţa mânăstirilor din ţară.

Dacă numărul şi rolul elementului românesc din chiliile "Lavrei româneşti" de la Cutlumuş, din secolele XIV-XV, nu ne-a adus prea multă recunoştinţă, în schimb legăturile principatelor noastre şi ale Bisericii româneşti cu Sfântul Munte au fost din cele mai statornice în toată viaţa milenară a Athosului. "Râvnind a urma pilda fericiţilor ctitori (greci, sîrbi, bulgari şi a celor din neamul nostru), care au înfrumuseţat grădina Maicii Domnului din Sfântul Munte al Athonului, am urmat şi noi - zice, de pildă, Vlad Vintilă, la 1532, şi cam la fel vor zice toţi domnitorii - a ajuta şi întări aceste mânăstiri, cu ceea ce am putut". Daniile se făceau în bani, în cărţi şi obiecte de cult, în construcţii sau reparaţii de clădiri, de pictură, în ridicări de bolnfţe, de turnuri de pază ori de aprovizionare, spre a nu mai vorbi de închinări de mânăstiri şi de biserici, ori de dăruiri de moşii de la noi din ţară, cu tot ceea ce se înţelegea prin acestea: biserici, pământ, case, păduri, lacuri, livezi, vii, mori, prăvălii şi alte dependinţe. E adevărat că, prin formarea marelui domeniu mânăstiresc, beneficiarii au călcat cu vremea clauzele condiţiilor prevăzute de donatori şi a fost necesară însăşi intervenţia puterii politice, ori chiar reacţiuni de revolte populare, cum se cunosc destule în veacurile XVII şi XVIII.

Din mulţimea binefacerilor şi a donatorilor, amintim numai câteva, pentru că nu e posibil a le aminti pe toate.

Cum reiese din "înţelegerea" dintre Hariton şi Vlaicu Vodă (1372), "pe cine va alege Dumnezeu să fie mitropolit în ţara Ungro-Vlahiei, să fie ctitorul mânăstirii Cutlumuş, iar mânăstirea să-l pomenească la slujbe", aşa s-a şi urmat. Se păstrează în Caries (centrul administrativ al republicii monahale din Sfântul Munte), pomelnicul ctitorilor, după categorii profesionale şi după naţionalităţi, unde, în coloana a cincea, sunt trecuţi voievozii şi boierii români cu familiile lor. De altfel, acest lucru se află şi la fiecare mânăstire în parte. Arhivele mânăstirilor sunt încă puţin explorate. Ceea ce s-a lucrat până acum este abia un început. Când se va publica întreg corpusul de documente cuprinzând inscripţii, hrisoave, corespondenţă, însemnări de pe cărţi şi manuscrise (care abia au fost sumar catalogate), atunci se va putea şti în amănunt cât noian de binefaceri româneşti a curs la mânăstirile aghiorite şi cât de strânse au fost legăturile între Biserica noastră şi între cele 20 de mânăstiri mari de acolo, precum şi cu cele peste 700 de chilii, sihăstrii, schituri şi alte aşezări de tot felul din Sfântul Munte.

În 1913, Nicolae Iorga spunea că nu ştie despre Ştefan cel Mare să fi făcut vreo binefacere la Athos înainte de 1466, an în care el trimite 100 de galbeni ungureşti, pentru a fi pomenit cu familia întreagă până va trăi, şi după moarte, "cât timp va sta mânăstirea". Se pare că legătura aceasta vor fi făcut-o călugării din ţară ajunşi la mânăstirea Zografu, căci într-un document din 1471 e amintit şi "rugătorul nostru Varlaam". Iată că s-a descoperit, între timp, şi o altă danie mai veche a voievodului, un Apostol slav, copiat în ţară, la anul 1463, care azi se află în muzeul istoric din Moscova. În acelaşi an, voievodul moldovean mai trimitea un alt Apostol, copiat de diacul Mircea, mânăstirii sârbeşti Hilandar. Poate pe calea aceasta s-au făcut primele legături. Mai târziu, în 1475, 1492,

1495, 1502, 1503, se trimiteau la Zografu, ori se copiau acolo, în "mânăstirea noastră" sau în "mânăstirea moldavă", cum se exprimă hrisoavele, alte şi alte manuscrise, lucrate artistic, unele din ele ajunse în biblioteci străine, cum este, de pildă, minunatul Tetraevangheliar din 1502, plin de miniaturi şi ilustraţii, azi în Biblioteca din Viena. Ce să mai zicem de o serie întreagă de alte danii, ca icoane, odăjdii sau vestitele două steaguri (prapuri) cu chipul Sfântului Gheorghe (hramul Zografului), din care unul se află în Muzeul de istorie militară din Bucureşti. Cele ce-a făcut Ştefan la mânăstirea Zografu, prin zidiri şi reparaţii, este, însă, mult mai important: bolniţă, turn pentru corăbii, zid de împrejmuire, chilii şi trapeză, apoi pictura catoliconului (biserica principală), cu un cuvânt, a zidit şi refăcut atât de radical mânăstirea încât călătorii timpului spuneau că el a întemeiat-o. Nu trebuie să mai pomenim că legământul voievodului obliga şi pe urmaşi să trimită regulat merticele anuale, lucru dovedit de documentele ulterioare. Zimbrul Moldovei se vede şi acum pe arsanaua mânăstirii, refăcută în 1508 de fiul său, Bogdan, iar dacă nu s-ar fi acoperit pictura executată de nepotul său, Petru Rareş, în 1546, s-ar vedea şi mai bine împlinirea acelui legământ.

În acelaşi timp, Ştefan înalţă şi la Vatoped, în 1496, o arsană pentru corăbii, cum arată inscripţia şi chipul domnului, ce se păstrează acolo. Peste câţiva ani, clădeşte un apeduct şi un baptisteriu la mânăstirea Sfântul Pavel, după ce repară clădirile "ca să-i fie spre veşnică pomenire", cum spune inscripţia. Familia voievodului e întâlnită şi la mânăstirea Grigoriu, pe care o reface "din temelii", între 1497 şi 1502, adăugându-i nelipsitul turn de apărare şi de provizii, pe care şi azi se mai vede inscripţia şi stema Moldovei. Danii substanţiale se mai întâlnesc şi la mânăstirile Costamonit, Sfântul Pantelimon şi, desigur, vor mai fi fost şi altele.

Boierii Craioveşti şi, îndeosebi, Neagoe Basarab, au fost dintre cei mai fervenţi ajutători ai Sfântului Munte, ajungând,

prin evlavia şi dragostea lor pentru cultura vremii, să formeze un frumos pandant faţă de opera marelui moldovean. Prin legături de rudenie, dar şi de pasiune pentru cultură, cu despoţii sârbi, cărora le ajută efectiv la întemeierea mânăstirii Cruşedol (1512), aducând în ţară, în ctitoria Bistriţei (1194), nu numai moaştele Sfântului Grigorie Decapolitul, ci şi o întreagă răsadniţă de traducători şi de copişti, Craioveştii iau în grija lor câteva din mânăstirile athonite, zidind şi reparând clădiri, iar mai târziu, închinând şi moşii din ţară pentru întreţinerea lor. Aşa se ştie de construcţii la mânăstirea Sfântul Pavel, o "culă de strajă", un baptisteriu şi ziduri împrejmuitoare, apoi, la mânăstirea Pantocrator, zid de împrejmuire, chilii, arhondaric, iar la mânăstirea Xenofon se cunoaşte cel mai lung şir de hrisoave de danii, începând din 1501 şi până la 1820. Se cunosc legături şi cu mânăstirile Hilandar şi Pantelimon.

Dar cele mai mari ajutoare le-a făcut Neagoe Basarab. "Fiu sufletesc" al marelui patriarh Nifon al II-lea (+1508), ale cărui moaşte le-a adus în ţară, cu ocazia târnosirii vestitei sale ctitorii de la Argeş, voievodul Neagoe Basarab se pare că i-a întrecut pe toţi ctitorii de până la el, prin ajutoarele de tot felul pe care le-a făcut Sfântului Munte. Chiar dacă n-am ţine seamă de stilul panegiric în care e scrisă "Viaţa Sfântului Nifon", de Gavriil Protul, care a venit el însuşi în ţară, alături de mulţimea de ierarhi şi de călugări, la serbările de la Argeş, numele lui Neagoe se întâlneşte aproape la toate mânăstirile athonite. Gavriil spune că Domnul a hotărât "Lavrei Sfântului Atanasie un ajutor anual de 200 de taleri, iar biserica cea mare (catoliconul), cu altarul şi tindele, cu tot le-a înnoit, şi plumbul de pe acoperiş l-a făcut de iznoavă. Şi biserica din cimitir a făcut-o din temelii, şi a dat vase de treaba bisericii de aur şi de argint, şi zavese cusute cu sârmă de aur preaînfrumuseţat". În "lăudata mânăstire Vatoped, la fel a întocmit, să se dea milă pe an, a pus un măr de aur cu mărgăritare şi cu pietre scumpe la icoană, şi a zidit şi pimniţă din temelie, a refăcut turnul

Precestii şi a zidit şi altă biserică (a Sfântului Brâu), apoi hambare, bucătărie şi alte acareturi". La lavra Ivirului "a adus apă cu urloiul (apeduct), iar cinstita doamnă Despina a cusut o zăveasă din sârmă de aur la icoana Maicii Domnului, "Portăresei", spre a nu mai vorbi de clădirea turnului, care tot cu bani valahi s-a făcut atunci. Hilandarului (cu care doamna avea şi alte legături) i-au fixat bani, 7000 de aspri, în fiecare an, de Bobotează, pe când în mânăstirea Dionisiu, locul unde se află azi moaştele Sfântului Nifon, s-a dat unul din cele mai frumoase chivote din lumea bizantină, lucrat în metal filigranat, bătut cu pietre şi cu email, şi prevăzut cu chipul voievodului închinându-se înaintea sfântului, apoi a mai ferecat în aur chivotul cu capul Sfântului Ioan Botezătorul, iar zidul împrejmuitor, turnul şi apeductul le-a făcut tot el. Lucrările de la mânăstirea Cutlumuş le descrie şi mai amănunţit: "Înnoind catoliconul, şi în interior şi în exterior, adăugându-i toate dependinţele şi târnosindu-l cu arhiereu. Aşişderea, făcu şi un port la mare, şi le-a dat şi o corabie mare şi una mică, cu tot ce le trebuieşte, şi a zidit portul cu zid (cum se vede şi astăzi), şi pe toate le-a făcut şi le-a toemit, şi i-a pus numele "Lavra cea mare a Ţării Româneşti". Nu mai continuăm. Pe scurt, n-a rămas nici o mânăstire în care să nu se arate mărinimia voievodului, sau, cum spune panegiristul, "s-a făcut mare ctitor la toată Sfetagora".

Începând din veacul al XVI-lea pictura şi artele minore (broderia, lucrarea metalelor, miniaturistica) dovedesc, în urma legăturilor de peste 200 de ani cu centrele de la Athos şi din Balcani, o superioritate net românească, faţă de lumea greco-slavă, îngenunchiată de semilună. Dacă până acum, Athosul ne-a dat, prin modele şi prin meşteri, impulsuri în această privinţă, din veacul al XVI-lea lucrurile se inversează.

Se ştie că Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu şi-au trimis delegaţii lor în Sfântul Munte pentru supravegherea lucrărilor de construcţii şi de pictură. Unii din ei sunt şi îngropaţi acolo, iar portretele domnilor se pot vedea şi acum

în catolicoanele mânăstirilor Dionisiu şi Dohiariu. Tabloul mitropolitului moldovean Teofan (+1598) se vede şi în fresca Ivirului şi a Dohiarului, unde e mormântul lui. Se mai ştie că s-au mai pictat, tot în această vreme, şi catoliconul Lavrei (1535), al Cutlumuşului (1540), al Xenofonului (1544 şi 1563), al Pantocratorului (1537), al Zografului (1546), al Filoteului (1540) şi al Xiropotamului (1533-1541), apoi trei bisericuţe în Caries şi altele în schituri. Pe de altă parte, Mihai Viteazul, Movileştii şi Matei Basarab apar şi ei, fie în portrete, fie în inscripţiile rare, sau în decoraţiile manuscriselor, ori a broderiilor, a icoanelor şi a obiectelor de cult prelucrate fin în metal filigranat. Portretul lui Mihai Viteazul se poate vedea la Ivir. Tot acolo e şi chipul lui Radu Mihnea, ca unul care fusese crescut printre călugării de acolo. Neîntrecute sunt şi picturile executate cu cheltuiala lui Matei Basarab, la Dionisiu, la Hilandar (trapeza), la Cutlumuş (nartex), la Pantocrator, în baptisteriul şi trapeza Lavrei, precum şi în biserica Sfântului Mihail, tot de acolo, apoi la Simonpetra, la Sfântul Pavel (paraclisul Acatistului şi pridvorul catoliconului). Se poate spune că, în afară de picturile atribuite lui Panselin (începutul secolului al XIV-lea, din biserica Protatonului, de la Vatoped şi Hilandar), lucrările enumerate mai sus şi suportate din danii româneşti sunt cele mai bune din câte se păstrează în opera de pictură până astăzi în Athos. Ceea ce este interesant, este armonia culorilor şi dispoziţia scenelor, care nu seamănă nici cu cele sârbeşti, din veacurile XIII-XIV, nici cu cele greceşti, de mai târziu, ci sunt întocmai ca în bisericile moldoveneşti. Compoziţia şi coloritul picturii de la mânăstirea Dionisiu, de pildă, este izbitor de asemănătoare cu cea a epitafelor lui Petru Rareş.

Lucrările de caligrafie şi ilustraţie miniaturală de pe manuscrisele Evangheliilor dăruite de Mircea Ciobanul, de Ieremia Movilă, ori de Matei Basarab, ca şi Liturghierele din 1641 şi 1665 (grecesc), la Lavra şi Costamonitul, ca şi Psaltirea

de la Ivir (1643), şi pânza votivă de la Vatoped, dăruite de Vasile Lupu, sunt tot atâtea capodopere ale genului. Ele dovedesc maturitatea şi virtuozitatea dascălilor de odinioară.

Ceea ce a adăugat epoca lui Brâncoveanu şi a fanarioţilor nu mai e necesar să fie amintite. După cum doamna Elina a lui Matei Basarab tipărea carte slavonă pentru toţi slavii din Balcani, la fel Brâncoveanu aduna pe lângă el pe toţi învăţaţii ortodocşi ai vremii, ajutându-i aici, în ţară, şi până în Orientul îndepărtat, iar domnii fanarioţi au adăpostit pe ierarhii greci aflaţi prin mânăstirile şi bisericile de la noi, au şi trimis danii sporite la toate locaşurile aghiorite. Nu contează că Matei Basarab, ca şi Constantin Brâncoveanu, au chemat din Athos colaboratori pentru opera lor. Contează mai mult ceea ce a făcut dărnicia şi orientarea lor creştină, care, ca şi Vasile Lupu sau Şerban Cantacuzino, răscumpărau datoriile tuturor mânăstirilor "din curată credinţă strămoşească", cum se exprima un document al vremii. Veacul a XVIII-lea se caracterizează mai ales prin contradicţia dintre o linie sobră, ascetică şi duhovnicească, din care a ieşit chipul neîntrecut al călugărilor Nicodim Aghioritul şi Paisie Velicicovschi (amândoi formaţi în Sfântul Munte), cu tot ceea ce au însemnat ei pentru întreaga cultură spirituală a Bisericii răsăritene. Desigur că Ghiculeştii, Racoviţeştii şi Calimahii au dăruit (ca şi alţi fanarioţi şi credincioşi particulari) atât mertice în bani, cât şi ajutoare în obiecte de cult.

Şi pentru noi, ca şi pentru lumea întreagă, Sfântul Munte trebuie să rămână nu numai arhivă de material istoric, ci, întâi de toate, arhivă vie de credinţă şi de iubire întreolaltă şi pildă de tensiune spre o viaţă morală cât mai îmbunătăţită.

(Revista "Mitropolia Banatului", Anul XIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1963)

LEGĂTURILE ŢĂRILOR ROMÂNE CU MUNTELE ATHOS PÂNĂ LA MIJLOCUL VEACULUI AL XV–LEA

Petre Năsturel

Nici un alt popor pravoslavnic n-a făcut atâta bine pentru Athos, cât au făcut românii. Într-adevăr, toată lumea ştie cu câtă evlavie şi dărnicie au dăruit românii din avutul lor mânăstirilor Muntelui Athos, precum şi celorlalte lăcaşuri sfinte ale Răsăritului creştin, în decurs de mai multe veacuri.

Bibliografia legăturilor româno-athonite este foarte bogată. Totuşi nu s-a spus totul în această privinţă, iar uneori s-au strecurat greşeli în cercetările de până acum. Pe lângă aceasta, multe sipete îşi mai tăinuiesc hrisoavele şi doar treptat cercetătorii pot pătrunde în mânăstirile Athonului şi până la comorile lor. Se va vedea mai jos că istoria începuturilor legăturilor noastre cu Sfîntul Munte trebuie scrisă din nou, atât pe temeiul izvoarelor cunoscute, dar uneori greşit înţelese, cât şi al altora, date la iveală abia în anii din urmă.

Legăturile cu Cutlumuşul

Nu sunt prea mulţi ani de când bizantinologul francez Paul Lemerle a tipărit, între altele, patru documente greceşti din arhiva mânăstirii Cutlumuş, de o însemnătate istorică pentru noi. Ele arată începuturile legăturilor ce le-a avut Ţara Românească cu această mânăstire, încă din vremea lui Nicolae Alexandru (1352 – 1364) şi a lui Vladislav I (1364 – 1377).

Cutlumuş era, pe atunci, o mânăstire sărăcăcioasă, în mare primejdie de a fi înghiţită de o mânăstire mai puternică şi mai bogată, când râvna şi hotărârea nesleită a unuia din călugării ei, Hariton, precum şi dărnicia unor domnitori ortodocşi, printre care şi voievozi munteni, au scăpat-o de la pieire şi i-au dat imboldul care a făcut din ea una din cele mai

avute şi mai cu vază mânăstiri de la Athos. Datorită înfăptuirilor călugărului şi ale amintiţilor voievozi, Cutlumuşul s-a chemat cînd "mânăstirea lui Hariton", cînd "mânăstirea voievodului" sau chiar "Lavra Ţării Romîneşti".

Despre obârşia lui Hariton, Paul Lemerle nu a găsit nimic. Va fi fost un grec. Documentele păstrate de la el sunt scrise într-o limbă grecească foarte curgătoare. Nu avem nici o dovadă că ştia slavoneşte. În josul gramatei patriarhului, din august 1372, înălţîndu-l pe Hariton la treapta de mitropolit al Ungrovlahiei, se află o însemnare în limba slavonă, care s-a crezut că a fost scrisă de mâna egumenului Hariton al Cutlumuşului. Se pare însă că a fost ticluită pentru a se asigura mânăstirii sprijinul mitropoliţilor români de mai tîrziu. Pe de altă parte, dacă ar fi fost mâna lui Hariton însuşi, ar fi ciudat s-o fi scris slavoneşte şi să fi iscălit greceşte. Dar Lemerle ne atrage băgarea de seamă că iscălitura nu este de mâna lui Hariton, deci cu atât mai puţin însemnarea slavonească. Că era grec, ne lasă s-o credem un amănunt pe care a avut grijă să-l aştearnă în cuprinsul actului pe care el l-a alcătuit şi l-a înaintat lui Vladislav Vodă pentru iscălire, şi anume că monahii greci vor avea cinste şi ascultare de la cei români, care vor trăi cu dânşii.

Asupra începutului vieţii sale de călugăr, se pot aduce câteva ştiri care i-au scăpat profesorului Lemerle. Gramata amintită a patriarhului Filotei spune că Hariton a fost încă din tinereţe dornic de traiul călugăresc şi că, astfel, a îmbrăcat haina cea sfântă. Ajuns monah de timpuriu, nu e de mirare că, fiind un bărbat înţelept şi făcător de bine, harnicul Hariton a îndeplinit o lucrare trainică. "Pentru aceea, spune cartea patriarhului, a fost ales de Dumnezeu spre a înfiinţa aşezare şi lăcaş de călugări la Sfntul Munte al Athosului şi pentru a le fi egumen".

Ceea ce a înfăptuit acest bărbat este cu drept cuvânt lucru uriaş. Fără ajutoarele băneşti ce le-a căpătat din Ţara Românească, aceasta n-ar fi fost cu putinţă. Pentru a le putea

dobândi, Hariton nu şi-a precupeţit truda. S-a dus, ne-o spune chiar el, de şapte ori la voievodul Vladislav I (Vlaicu Vodă). Ţinându-se seama de sprijinul dat Cutlumuşului de Nicolae Alexandru, se poate bănui că neobositul călugăr a mers cel puţin odată la curtea părintelui lui Vlaicu. Dacă ne încredem în spusele sale, reiese că, după ce a ajuns stareţ al mânăstirii, Hariton şi-a îndreptat paşii nu numai spre greci, ci şi către celelalte popoare ortodoxe, pentru a aduna darurile fără de care nu s-ar fi putut ridica Cutlumuşul, căci, atunci când obştea de acolo l-a pus în fruntea sa, el a găsit mânăstirea "foarte mică, strâmtorată de multe nevoi şi vrednică numai prin bărbaţii ei, care se întreceau în virtute". Şi noul egumen, nezăbovind în mânăstirea sa, a pornit la drum. "Aproape toată viaţa mea, povesteşte el însuşi, ...s-a petrecut la aer, am înfruntat iernile şi ploile, vara şi dogorelile ei, primejdiile şi robia la păgâni, am avut de a face cu romei (greci), sârbi, vlahi, de la care am căpătat bani şi bunuri nu puţine". Din numele binefăcătorilor pe care-i aminteşte, putem socoti că, înainte de moartea lui Nicolae Alexandru (16 noiembrie 1364), Hariton, care ajunge egumen după 1356 şi înainte de 1362, a primit dovezi de dărnicia ţarului Ştefan Uroş al Serbiei şi a mamei lui, ajunsă Elisaveta monahia, şi poate, în 1358, de la despotul Ioan Ugliesa. Ştim însă că, în iulie 1360, din imboldul maicei sale, Ştefan Uroş s-a cununat cu Ana, una din fetele domnului Ţării Româneşti. Ţarii sârbi erau pe acea vreme ocrotitorii Athosului. Marile lavre sârbeşti se numeau Hilandar, Sfântul Pavel, Xenofan, pe când Zograful şi Filoteiul stăteau în mâinile bulgarilor. Căsătoria lui Ştefan cu fata domnului român va fi prilejuit călătoria unor monahi de la Sfântul Munte. S-ar putea chiar ca de la fiecare mânăstire athonită să fi venit câte un trimis, cu atât mai mult cu cât Duşan, tatăl lui Uroş, mersese odinioară cu mare alai la Sfântul Munte şi, pe la 1348, dăduse o poruncă (prostagma) pentru toate mânăstirile de acolo. Nu este cu putinţă ca Hariton, înflăcărat luptător pentru dezvoltarea Cutlumuşului,

să se fi lăsat întrecut. Şi ne întrebăm, fără a avea însă vreo dovadă, dacă nu cumva măritarea Anei după Uroş n-a fost pentru el prilej de a găsi pe binefăcătorul de care avea nevoie, fie că Nicolae Alexandru a fost de faţă la nunta fiicei sale, fie că noua ţarină i-a mijlocit bunăvoinţa tatălui ei, voievodul. Pe de altă parte, o faptă de mare însemnătate vine să întărească această ipoteză a noastră. La 1359, adică un an înainte de această căsătorie, Patriarhia Constantinopolului a recunoscut Biserica Ungrovlahiei, primind ca în fruntea ei să fie mitropolitul Iachint al Vicinei. Aceste două date arată însemnătatea la care ajunsese tânăra domnie a Ţării Româneşti. Acum când patriarhul privea la ea, călugării greci, însetaţi de bani, puteau şi ei să se uite tot într-acolo.

Astfel, începuturile legăturilor dintre Muntele Athos şi Ţara Românească s-ar sui până la cei din urmă patru ani ai vieţii lui Nicolae Alexandru. Această datare ar lămuri oarecum pentru ce acest voievod nu a făcut mare lucru pentru Athos. "A luat pe seama sa, înseamnă Hariton, cea mai mare parte din cheltuiala refacerii turnului mare".

Între anii 1364, cînd moare Nicolae Alexandru, şi 1369, cînd fiul şi urmaşul său, Vladislav I, făgăduieşte să ajute Cutlumuşul, dărnicia românească nu a încetat. După ce tatăl a fost coborât în mormânt, Hariton s-a dus la fiu şi l-a făcut să înţeleagă că iertarea păcatelor lor, ale lui Nicolae Alexandru şi Vlaicu, precum şi odihna lor cea de veci, atârnă de ceea ce Vlaicu va înfăptui după pilda părintească. Programul egumenului consta din următoarele: să se împrejmuiască mânăstirea cu un zid, ca de cetate, mai mare şi întărit cu turnuri, să se ridice o biserică, să se clădească o trapezărie şi nişte chilii pentru monahi, să se înzestreze mânăstirea cu bunurile şi dobitoacele trebuincioase nevoilor călugărilor. În schimb, Vladislav şi răposaţii lui părinţi vor trage folos din rugăciunile obştei, întotdeauna, pentru iertarea păcatelor lor. Vlaicu avea datoria să primească ceea ce Hariton îi înfăţişa, căci aşa făcând,

se purta la fel cu domnitorii sârbi, bulgari, ruşi, georgieni, pentru a nu vorbi şi de împăraţii bizantini. Lucrul i s-a părut voievodului ca "minunat şi plăcut lui Dumnezeu". Şi el s-a învoit. S-au înţeles pentru următoarele: toată cheltuiala va fi a lui Vlaicu, iar Hariton va veghea la îndeplinirea lucrărilor, drept pentru care vor fi amîndoi ctitori deopotrivă. Domnul român dădu egumenului grec bani pentru lucrări. S-a început cu cetatea mânăstirii, care a fost clădită cu iznoavă, din temelii, cu mult înainte de septembrie 1369. Înţelegerea dintre Vlaicu şi Hariton a mai avut o altă urmare: aşezarea la Cutlumuş a unor călugări români, lucru care a căşunat o aprigă ceartă.

Călugării români nu s-au putut împăca cu traiul monahilor greci de la Cutlumuş. Într-adevăr, grecii duceau viaţă chinovială, adică trăiau în obşte. Obiceiul lor era "să aibă fiecare o singură rasă, o singură pâine, un singur vin, iar toate celelalte să le aibă îndeobşte, şi să nu capete vreunul ceva deosebit, chiar în preţul unui ducat" (monedă măruntă). Noii veniţi nu s-au plecat. Felul de a fi al acestor "umblători de munţi" n-a putut să se împace cu asprimea acelei vieţuiri. Plângerile lor l-au mişcat pe Vlaicu, care a vrut atunci să schimbe rânduiala vieţii călugăreşti a Cutlumuşului, după pilda celorlalte mânăstiri athonite, adică, în loc de chinovie, să fie idioritmie, viaţă de sine, samovlastie.

De aceea, domnitorul a trimis pe unul din boierii lui, pe jupanul Ioan Neagoe, ca să ducă părerea lui Vlaicu la cunoştinţa lui Hariton. Egumenul nu a ascultat şi s-a supărat foc că cineva cuteza să se atingă de ceea ce a fost aşezat şi hotărât de sfinţii părinţi, înaintaşii lui, şi de ctitorii cei vechi. Şi a plecat înapoi la Sfântul Munte, însoţit fiind de Neagoe, trimisul domnesc, care încearcă pe drum să-l înduplece, dar se înmoaie fără ispravă. Curând după aceea, strâmtorat de împrejurări, Hariton a pornit iarăşi spre Ţara Românească. "L-am găsit, scrie el, pe voievod înfuriat şi răuvoitor faţă de mine, iar nu binevoitor şi amabil, ceea ce m-ar fi potolit puţin, ci

nemulţumit şi mâniat, şi m-a ocărât pentru că n-am ascultat de Neagoe". Când domnitorul văzu că Hariton stă neclintit, cu toate ameninţările sale, şi-a schimbat tactica.

A chemat, aşadar, pe mitropolitul Iachint al Ungrovlahiei, pe dicheofilaxul Patriarhiei Constantinopolului, Daniil Critopulos (viitorul mitropolit Antim), pe duhovnicul său, catigumenul Dorotei, pe Sava logofătul, şi pe câteva feţe de seamă, şi le-a arătat cum stau lucrurile. Aceştia s-au adunat atunci între ei şi l-au poftit pe egumenul Cutlumuşului la dezbatere. Unii l-au învinuit că ţine piept unui ctitor aşa de mărinimos ca Vlaicu, alţii l-au sfătuit să nu-şi lipsească mânăstirea de atâtea binefaceri, toţi au veştejit trufia lui Hariton de a nu face la fel ca toată lumea. El le-a răspuns însă că de la sine putere nu are dreptul să schimbe o iotă la aşezămintele părinţilor care au văzut în viaţa chinovială "cerul pe pământ". După ce s-au sfătuit mult, purtătorii de cuvânt ai voievodului au ieşit fără a fi izbutit. Cu mândrie, Hariton mărturiseşte credinţa sa faţă de obiceiul care domnea în mânăstirea sa, în pofida datoriei de 1.200 de ughi care-l apăsa. O făcuse cu prilejul zidirii cetăţii, care, prin urmare, nu s-a clădit numai din banii lui Vladislav I. Pricina se ghiceşte uşor. Cearta cu călugării români privitor la idioritmie sau la chinovie va fi izbucnit înainte de sfârşitul lucrărilor, şi pentru a-l sili pe egumen să facă după placul său, Vlaicu va fi încetat să mai trimită bani. Dar mânăstirea avea neapărată nevoie să fie fără întârziere puternic împrejmuită şi întărită împotriva oricărei încercări a hoţilor de mare, de lege musulmană. De aceea, Hariton fu nevoit să pună amanet nişte scule sfinte. De hatârul voievodului, Hariton a făgăduit, totuşi, că se va sfătui cu feţe sfinte, când se va întoarce la Muntele Athos. Dacă-l vor povăţui să facă după dorinţa domnului român, el va încerca să-şi înduplece călugării, şi doar atunci, de voie de nevoie, va da ascultare lui Vlaicu. Voievodul, adânc nemulţumit de purtarea şi cuvintele egumenului, l-a lăsat să plece "cu mîinile aproape goale".

Hariton a cerut atunci sfaturi de la nişte cuvioşi de-ai Sfântului Munte. Fără îndoială că e vorba de protos, de conducătorii fiecărei mânăstiri şi de câţiva bătrâni de la mânăstirea sa. Cucernicii părinţi l-au fericit că la cea dintâi pornire, nu a dat urmare cerinţelor românului. Dar ei, ca nişte oameni într-adevăr practici şi realişti, au chemat în ajutor fapte petrecute mai înainte, şi l-au învăţat pe Hariton să nu se mai împotrivească, ca nu cumva mânăstirea lui să nu ajungă într-un hal şi mai nenorocit, numai ca Vlaicu însă, drept recunoaştere a mărinimiei egumenului, să aibă grijă de toate nevoile sufleteşti şi trupeşti ale călugărilor de la Cutlumuş. Folosindu-se de încuviinţarea acestor monahi înţelepţi, Hariton a înduplecat, la urma urmei, pe părinţii şi fraţii care se nevoiau în mânăstirea sa, ca să nu mai supere mai departe pe ctitorul şi eforul lor, şi i-a făcut să înţeleagă că n-au încotro şi că trebuie îmbrăţişat traiul atât de mult dorit de către acesta. Dar înainte de a îndeplini voinţa voievodului, se cuvenea ca Hariton şi Vlaicu să se înţeleagă întocmai. În chilia sa de la Cutlumuş, egumenul alcătui atunci un memoriu, ca în numele domnului român. Pe scurt, se istorisesc acolo legăturile dintre el şi voievod şi se înseamnă cele privitoare la înţelegerea dintre ei. Ca să-i liniştească pe monahii greci, care-l învinovăţeau pe egumenul lor că-i supune calugărilor români, Vladislav trebuia să jure şi să dea în scris că monahii români vor arăta cinste şi ascultare faţă de Hariton şi de greci, sub ameninţarea să fie altminteri alungaţi din Cutlumuş. La moartea lui Hariton, urmaşul lui la conducerea mânăstirii, ales de însuşi Hariton şi de obştea de acolo, urma să fie înscăunat potrivit datinei de la Muntele Athos, şi după ce se va duce în Ungrovlahia, pentru a primi investitura de la voievod, ctitorul lor, să se întoarcă la Sfântul Munte, unde protul însuşi îi va înmâna cârja. Clauza penală, prevăzută cu deosebită grijă de Hariton, este foarte interesantă. Reiese din ea foarte limpede că Vladislav trebuia să iscălească recunoaşterea de fapt că lavra Cutlumuş este mânăstire

grecească, iar nu românească, căci ameninţări şi blesteme atârnă deasupra capului îndrăzneţului care ar cuteza, pe temeiul daniilor voievodului, să-i supere pe greci pentru a susţine că mânăstirea trebuie să fie a românilor. Actul acesta, pe care Hariton nădăjduia că-l va iscăli domnul român, are data lunii septembrie 1369.

Între timp, sosiseră la Cutlumuş nişte români: protopopul Mihai şi cu fratele său Iacov, împreună cu alţi câţiva. Mihai dorea să fie tuns în monahism şi să fie primit în obştea călugărească de acolo, cerând să urmeze felul de trai voit de domnul său. Hariton răspunse că este gata să-i îndeplinească cerinţa, numai voievodul să se ţină de vorbă. Se prea poate că acest Mihai şi tovarăşii lui să fi fost trimişi la Muntele Athos de către Vladislav, dornic să se asigure la faţa locului cum stau lucrurile şi cum se poartă de fapt Hariton şi monahii lui. Clipa era nimerită, căci tocmai atunci Hariton alcătuia memoriul mai sus amintit, pe care dorea ca să-l iscălească ctitorul.

Memoriul acesta s-a trimis în Ţara Românească. Într-adevăr, în cea dîntâi a sa diată, Hariton spune răspicat că acest document i s-a dat voievodului şi că el a păstrat o copie. Chiar această copie a tipărit-o profesorul Paul Lemerle, intitulând-o, din păcate, pentru înlesnirea editării: "Act de la voievodul Ioan Vladislav". Acest document este datat din septembrie, indictionul al 8-lea, anul de la facerea lumii 6878 (1369).

Cea dîntâi diată a lui Hariton are şi ea aceeaşi dată, cu singura deosebire că luna nu-i pomenită. Nu înţeleg pentru ce profesorul P. Lemerle crede că ea trebuie datată între 1 ianuarie şi 31 august 1370. Mi se pare, dimpotrivă, dat fiind cuprinsul ei, că această diată a lui Hariton s-a scris, de asemenea, în septembrie 1369, sau numaidecât după septembrie. Şi într-adevăr această diată, cea dintâi din trei, are drept scop, de altfel ca şi cea de-a doua diată, să fie o dare de seamă asupra întregii dezbateri cu românul, pentru ca, de ar înceta Hariton cumva din viaţă, urmaşul lui să ştie întocmai cum stau

lucrurile. Egumenul a avut grijă să amintească acolo de documentul trimis la voievod şi pe care aştepta să-l primească înapoi, întărit cu iscălitura şi pecetea lui Vlaicu, adăugând că şi-a păstrat o copie.

În noiembrie 1370 Hariton a găsit cu cale să mai scrie o a doua diată, mai hotărâtă. Cuprinsul acesteia este mai bogat în amănunte, dar miezul este acelaşi. Reiese de acolo că la un an şi două luni după trimiterea la voievod a documentului de către Hariton, Vladislav nu se plecase încă în faţa celor vrute de egumen şi nu le întărise încă. Pricina este uşoară de ghicit. A doua diată cuprinde un amănunt care aduce lumină în această privinţă. Protopopul Mihai, care, călugărindu-se, luase numele de Melchisedec şi "avusese parte de un trai mai ceresc" decât acela ce-l voia, nu putuse să se împace cu aceasta şi se întorsese în ţară. Aceasta dovedeşte că cererea protopopului român de a trăi după *idioritmie* fusese respinsă şi că grecii de la Cutlumuş încercaseră să supună pe români la viaţa de obşte. Dacă ipoteza noastră, că Vlaicu însuşi trimisese la Athos pe protopop este întemeiată, atunci se înţelege că spusele solului său la întoarcere i-au mărit domnului nemulţumirea şi că, stând aşa lucrurile, nu a întărea hârtia trimisă în acest scop de Hariton.

Totuşi, dezbinarea se apropia de sfârşit. La 11 august 1372, patriarhul Filotei înlocui pe răposatul mitropolit Iachint al Ungrovlahiei cu Hariton. Gramata patriarhului, de care ne-am mai folosit mai sus, recunoaşte că Hariton nu şi-a precupeţit truda pentru mânăstirea Cutlumuş, că a mărit-o şi împrejmuit-o, că a aşezat călugări într-însa, că prin sârguinţă, străduinţa şi truda sa a dobândit de la marele voievod al Ungrovlahiei şi ctitor multe averi pentru a clădi mânăstirea. Ceva mai mult: tot acolo citim că patriarhul şi cu sinodul l-au ales pe Hariton ca să fie mitropolit, pentru că nu numai norodul Ungrovlahiei, ci şi voievodul şi cu boierii îl laudă şi-l cinstesc. Astfel avem tot dreptul să credem, împreună cu profesorul

Lemerle, că între 1370 şi 1372, Vladislav şi Hariton ajunseseră la o înţelegere cu privire la Cutlumuş.

Se poate bănui că şi mitropolitul celeilalte părţi a Ungrovlahiei, chir Antim, îl vede cu ochi buni pe Hariton, noul său împreună-liturghisitor. Poate chiar el l-a propus voievodului şi patriarhului pe egumenul de la Cutlumuş, în locul adormitului mitropolit Iachint. Poate cititorul mai ţine minte că, înainte de a ajunge arhiereu, Antim, care se chema Daniil Critopulos şi era dicheofilaxul Sfintei Sofii, luase parte la acea întrunire unde dregători ai Bisericii şi curţii muntene încercaseră zadarnic să-l înduplece pe Hariton a face cum poftea Vlaicu.

Profesorul Lemerle mai găseşte o dovadă indirectă că clauzele celor trei documente amintite, din anii 1369 şi 1370, au fost îndeplinite în întregul lor, într-un alt act din arhiva Cutlumuşului. Un document din ianuarie 1375 arată, îndată după iscălitura lui Gherasim protul, pe aceea a catigumenului cinstitei mânăstiri a Cutlumuşului, Melchisedec ieromonah. "Ne însuşim părerea învăţatului francez că acest catigumen este unul şi acelaşi cu protopopul român care părăsise mânăstirea în 1370. Aşadar nu numai în 1375 el s-a întors la Cutlumuş", scrie Lemerle, "ci are locul cel dintâi acolo după Hariton. Este totodată dovada că Hariton părăsise traiul către care Melchisedec nu avea deloc tragere de inimă şi semnul că trecerea vlahilor era din ce în ce crescândă la Cutlumuş". Totuşi, P. Lemerle a revenit asupra părerii sale: se îndoieşte ca mânăstirea să fi părăsit în întregime traiul chinovial. Fapt este că se păstrează o gramată a patriarhului Antonie, din 1393, care îşi arată toată mulţumirea faţă de călugării din Cutlumuş, care au păstrat întocmai rînduiala chinovială. Nu se poate ca patriarhul să se fi înşelat şi este destul de greu să crezi că între 1378 (anul cînd Hariton şi-a întocmit a treia diată) şi 1393, felul de trai de la Cutlumuş să se fi schimbat. De aceea profesorul Lemerle socoteşte, cu bună dreptate ni se pare, că Hariton a scutit de viaţa chinovială numai pe

călugării români, cei greci rămânând mai departe credincioşi felului lor de trai monahicesc.

Un argument de căpetenie în sprijinul acestui punct de vedere reiese din cea de-a doua diată. Hariton scrie acolo că, dacă voievodul va plăti datoria de 1200 de ughi (1000 de aspri), dacă va clădi o nouă biserică îndeajuns de încăpătoare pentru greci şi români, dacă va face din nou trapeza şi dacă va dărui Cutlumuşului pământuri, vite şi vii, în schimb, românii vor putea trăi fiecare după cum pofteşte, doar să aducă o zestre mulţumitoare. Trebuie să credem că această clauză a fost primită la urma urmei.

Am vedea un semn în sprijinul acestei interpretări în chiar titlul de catigumen purtat în 1375 de Melchisedec, titlu faţă de care Lemerle a rămas cam nedumerit, dat fiind că la acea dată Hariton mai era egumenul Cutlumuşului.

Nu ne vom despărţi de atrăgătoarea amintire a lui Hariton fără a însemna că, atunci cînd a fost făcut mitropolit al Ungrovlahiei şi locţiitor al Amasiei, şi-a păstrat titlul de egumen al Cutlumuşului. În 1376, el a ajuns protul Muntelui Athos, şi de atunci iscălea cu întreitul său titlu în felul următor: "Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, prea cinstit şi ţinând locul celui de Amasia şi protul Sfântului Munte."

Înălţarea lui Hariton la cea mai mare demnitate a Athosului dovedeşte că îndatoririle lui de mitropolit nu slăbiseră străduinţele lui pentru înflorirea Cutlumuşului. Aceasta înveder eează preţuirea de care Hariton se bucura la Muntele Athos şi ne îmbie totodată a crede că, prin el, celelalte mânăstiri athonite trăgeau nădejde de a se împărtăşi şi ele din dărnicia domnului român.

Legăturile cu mânăstirea Lavra

Şi într-adevăr, dărnicia lui Vlaicu s-a revărsat cel puţin şi asupra mânăstirii Lavra, înnodând astfel cele dintâi legături între Ţara Românească şi acest sfânt lăcaş. E drept că

cercetătorii nu s-au înţeles până acum în această privinţă. Pe când, pentru unii dintre ei, aceste legături se suie până la domnia amintitului voievod (1365-1377), alţii tăgăduiesc ca ele să fi început înaintea domniei lui Vladislav al III-lea (1523-1525). O deosebire aşa de mare – cam un veac şi jumătate – nu ne poate lăsa nepăsători, mai ales că şi unii şi alţii folosesc acelaşi material documentar, înţelegîndu-l însă în chip deosebit.

Este vorba de o icoană mare a Sfântului Atanasie, întemeietorul Lavrei, păstrată la această mânăstire. Acest odor frumos îl înfăţişează pe cuvios cu capul pleşuv şi cu barba răsfirată în două. Icoana este în mare parte îmbrăcată în argint, iar de fiecare parte a ramei sunt înfăţişaţi un domn şi o doamnă, cei care au închinat acest dar mânăstirii, precum dovedesc inscripţiile greceşti care îi însoţesc. "Ioan Vladislav mare voievod întru Hristos Dumnezeu, domn credincios şi cu sine stăpânitor a toată Ungrovlahia", glăsuieşte una din însemnări, care, dintr-o nebăgare de seamă a meşterului, însoţeşte chipul Doamnei, pe când lîngă chipul domnescului ei soţ citim următoarele rînduri: "Ana, prea evlavioasa mare voievodeasă întru Hristos Dumnezeu credincioasă şi de sine stăpânitoare a toată Ungrovlahia". Această zăpăceală dovedeşte pentru noi că icoana a fost făcută nu de un grec, ci de un meşter din ţară, neştiutor de greceşte şi care, din pricina aceasta, a amestecat ambele însemnări.

De care voievozi poate fi vorba ?

Această întrebare şi-au pus-o alţii înaintea noastră. Astfel, Nicolae Iorga, bizuindu-se pe titulatura lui Vladislav I, pe de o parte, iar pe de altă parte, pe pomelnicul de la Tismana, de pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, unde apare la sfîrşitul cele dintâi file Ana Doamna, şi anume după craiul Lazăr, Ştefan Lazarevici, Gheorghe Brancovici şi Mircea cel Bătrân, pe cînd Vladislav al III-lea nu-i pomenit, socotea că icoana de la Lavra priveşte pe Vladislav I şi pe Doamna lui, Ana.

Dar, înaintea lui Iorga, Xenopol avusese aceeaşi părere, fără a şi-o dovedi însă, ba chiar datând dania din 1365.

Totuşi, acest punct de vedere nu este singurul. Astfel, arhimandritul Porfirie Uspenschi punea dania pe seama lui Vladislav al III-lea. De ce, nu ştim. De aceeaşi părere a fost în 1905 răposatul Stoica Nicolaescu. De asemenea şi grecul Smyrnakis şi francezul Gabriel Millet, precum dovedesc anii de domnie daţi de aceşti doi cercetători, care, dintr-o nebăgare de seamă, vorbesc de Vladislav al II-lea.

Şi Marcu Beza, căruia îi datorăm până şi frumoasa reproducere în culori a icoanei, vorbeşte de Vladislav al III-lea.

În sfârşit, în 1938, Gheorghe Cioran, iar în 1940, Teodor Bodogae s-au arătat de aceeaşi părere.

Pentru Smyrnakis, Gabriel Millet şi călugărul Atanasie de la Lavra, executarea şi pictura icoanei sunt din veacul al XVI-lea. Deci icoana a fost dăruită Lavrei de către Vladislav al III-lea. Această părere, Gheorghe Cioran o mai întăreşte cu următoarele două argumente. Întâi, acest voievod se intitulează în hrisoavele sale "voievod din mila lui Dumnezeu domn a toată ţara Ungrovlahiei", titlu care s-ar asemăna în chip uimitor, după părerea acestui cercetător, cu acela de pe icoană. Al doilea, doamna lui Vladislav al III-lea se numea Ana.

Argumentarea lui G. Cioran a fost însuşită şi de T. Bodogae. Totuşi, ea este aşa de slabă, încât se spulberă uşor. Chiar Bodogae arată, fără să vrea, că întâiul argument este foarte şubred, când scrie că însemnarea din nartica Lavrei amintind că acoperişul s-a făcut din nou cu cheltuiala lui Ioan Vladislav Radu, voievod al Ungrovlahiei şi de sine stăpânitor este "aproape identică" cu aceea de pe icoană. Dacă titulatura poate dovedi ceva, ea nu poate da dreptate decît lui Nicolae Iorga.

Cât despre cel de-al doilea argument, el este lipsit de temei.

G. Cioran, urmat de T. Bodogae, trimite la Stoica Nicolaescu, pentru a spune că doamna lui Vladislav al III-lea s-a chemat Ana, dar Stoica Nicolaescu se bizuia pe icoana noastră, pe care o ştia doar din descrierea făcută de Uspenschi.

Unde se află adevărul ?

De partea lui N. Iorga, cum arată lucruri noi, de care ne vom folosi acum.

Întâi de toate, datorită documentelor Cutlumuşului, publicate de Paul Lemerle, ştim în chip sigur că doamna lui Vlaicu se numea Ana. Ne-o spune însuşi mitropolitul Hariton al Ungrovlahiei, amintind în diata lui din iulie 1378 că a fost "de şapte ori la răposatul voievod Vladislav şi la soţia lui Ana".

Şi nu numai atât. Răposatul Gh. Balş şi-a dat lesne seama că haina pe care o poartă voievodul de pe rama icoanei este o dovadă că ea datează din veacul al XIV-lea. Domnul ni se înfăţişează cu coroana pe cap, înveşmântat cu o tunică scurtă şi cu ciorapi lungi, poartă pe spinare o mantie şi este încins cu spada. Recunoaştem haina apuseană, haina cavalerilor unguri. Ea are cea mai desăvârşită asemănare cu veşmintele domnilor Munteniei din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Nu se deosebeşte de haina lui Basarab I, aşa cum o ştim din *Chronicon pictum* de la Viena şi după frescele de la Biserica Domnească din Argeş. Tot aşa şi Mircea cel Bătrân, cu fiul său Mihai, au cam aceeaşi înfăţişare pe frescele bisericii din Brădet, pe acelea ale paraclisului şi bisericii mari de la Cozia, precum şi de la biserica lui Neagoe de la Curtea de Argeş. În schimb, voievozii care au domnit după aceştia sunt totdeauna zugrăviţi cu hainele lungi ale împăraţilor şi aristocraţiei din Bizanţ.

În faţa unor asemenea fapte, nu mai încape îndoiala. Vlaicu Vodă este acela care a trimis Lavrei celei mari de la Athos icoana împricinată.

Ni se spune, e drept, că tehnica picturii arată veacul al XVI-lea. Necunoscând icoana decât după planşa în culori publicată de Marcu Beza, putem, totuşi, răspunde că se prea poate

ca însăşi icoana dăruită de domnul român să se fi stricat, fie cu trecerea anilor, fie datorită soarelui sau fumului de lumânării, care îi vor fi ros culorile. Se înţelege că zugrăveala ei a putut fi înnoită, poate chiar cu cheltuiala vreunui voievod român din veacul al XVI-lea. Sau chiar călugării vor fi înrămat-o în ferecătura de argint amintită, apărând ca o icoană nouă. Numai o cercetare la faţa locului, ţinîndu-se seamă de rezultatele la care am ajuns mai sus, va putea da deslușirea cea de pe urmă.

Aşadar, cea dintâi legătură cu Lavra Sfântului Atanasie de la Muntele Athos s-a întâmplat cel mai târziu sub domnia lui Vladislav I.

Oare s-ar putea lămuri când anume şi cu ce prilej a avut loc dania aceasta? În deplină rigoare ştiinţifică, se poate spune că a avut loc între anii 1364 şi 1377, care cuprind domnia lui Vlaicu. Un fapt însă dă de gândit: egumenul Cutlumuşului, Hariton, a fost în mai multe rânduri (de şapte ori) la curtea acestui voievod, iar întrucât el era bine văzut în ţară, patriarhul i-a dat unul din cele două scaune ale Ungrovlahiei, în urma morţii mitropolitului Iachint (august 1372). Îl vedem însă apărând în mai multe documente şi ca mitropolit al Ungrovlahiei şi ca protul Sfântului Munte. De aceea, fără a nesocoti părerea lui Nicolae Iorga, care stăruia asupra înrudirilor lui Vladislav I cu sârbii, pentru a face să se înţeleagă legurile acestuia cu Lavra – mai ales că nu se cunoaşte obârşia Doamnei Ana – aş fi aplecat a crede că monahii Lavrei, văzând pe un athonit în fruntea unei Biserici deosebit de bogate, s-au încumetat a încerca şi ei bunăvoinţa unui Domn, care-şi zicea stăpân şi ctitor al unei din mânăstirile din "Grădina Maicii Domnului". Că Vlaicu nu i-a dispreţuit, o dovedeşte icoana. De aceea, mai putem crede că, dacă Cutlumuşul a câştigat cel mai mult, totuşi, fărâmituri din dărnicia domnească vor fi căzut şi în mâinile altor călugări athoniţi. Şi pesemne că nu greşim dacă rostim numele Lavrei sârbeşti

însăşi, Hilandarul. Căci nu trebuie uitat că acolo s-a nevoit popa Nicodim, cuviosul întemeietor al Vodiţei şi al călugăriei româneşti de tip athonit, care a sosit întâiaşi dată în Ţara Românească pe la 1369, adică sub domnia lui Vlaicu Vodă. De aceea suntem de părere că dăruirea icoanei Sfântului Atanasie către mânăstirea Lavra a putut avea loc mai curând între anii 1372 (ridicare lui Hariton la treapta de mitropolit) şi 1377 (moartea lui Vladislav I).

Danii boiereşti către Cutlumuş

Precum am văzut, Hariton a scris, în documentul pe care-l trimise lui Vladislav I pentru iscălire, o frază pe care, desigur, voievodul n-a respins-o. Spijinind cu dare de mână mânăstirea, Vlaicu "se lua la întrecere cu domnitorii bizantini, sârbi, bulgari, ruşi şi georgieni ". Şi domnul român era fără îndoială pătruns de creştineasca şi împărăteasca sarcină pe care şi-o lua astfel asupră-şi. Câte hrisoave româneşti de danie nu încep cu aceste cuvinte: "N... voievod, doritor a urma pe împăraţii şi domnii de odinioară, care şi-au petrecut viaţa pe pământ cu fapte bune şi în pace şi care au dobândit împărăţia cerească..."?

La fel cu voievozii, care dădeau din belşug din bogăţiile lor mânăstirilor şi patriarhiilor Ortodoxiei, şi boierii cei bogaţi, departe de a se mulţumi cu clădirea de biserici şi mânăstiri pe moşiile lor, mai trimiteau şi ei ajutoare monahilor greci. Sub domnia lui Vlaicu, în 1372, un protospătar Vulcu al Ungrovlahiei ar fi dăruit Cutlumuşul cu vite şi cu cai, dacă ne luăm după T. Bodogae, care însă trimite la lucrarea lui Cioran, unde se spune că primisese de la stratopedarcul Vulcu (notaţi deosebirea de cuvinte), precum şi de la alţii, nişte cirezi şi nişte perechi de boi şi de cai. Drept izvor, Gh. Cioran pomeneşte de întâia diată a lui Hariton, ale cărei fotografii, împreună cu acelea ale celorlalte trei documente, i le pusese la îndemână profesorul Lemerle. Acum, când s-au tipărit aceste

documente, avem datoria de a îndrepta această greşeală, uşor de înţeles, de altfel. Pesemne că Gh. Cioran n-a putut citi fotografia şi a încercat a ghici înţelesul textului. Văzând numele lui Vulcu, care se întâlneşte şi la români, iar puţin mai departe cuvântul stratopedarh, a făcut o legătură între ele. Izvoarele cunoscute deocamdată nu amintesc de nici un ajutor dat Muntelui Athos de către boieri munteni pe vremea lui Vladislav I. Totuşi, este aproape sigur că trebuie să fi fost, mai ales daruri băneşti, bunăoară în cel priveşte pe Neagoe Viteazul.

Întâiul dar cunoscut pe care Sfântul Munte l-a primit de la un boier român se urcă în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân. Actul original s-a păstrat. Despre cel care a făcut dania şi când ea a avut loc, învăţaţii nu se înţeleg. Vom încerca să lămurim aceste două lucruri.

Iată pe scurt cuprinsul zapisului.

La 21 noiembrie, indictionul al 7-lea (1399 sau 1414), boierul Aldea dăruieşte mânăstirii Sfântul Nicolae din Cutlumuş, de la Muntele Athos, satul Cireaşovul (judeţul Olt). Călugării de acolo vor face, în schimb, în fiecare duminică, rugăciuni pentru mântuirea voievodului Mircea, pentru mântuirea lui Aldea, a părinţilor lui şi a nevestei lui.

Unii cercetători socot că acest Aldea este un fiu din flori al lui Mircea, ajuns mai târziu domn al Ţării Româneşti (1431-1436). Asemănarea de nume nu-i deloc dovadă, mai cu seamă când documentul însuşi cuprinde unele elemente care nu se potrivesc deloc. "Eu ... jupân Aldea, citim acolo, din câte mi-a dăruit Dumnezeu şi domnul voievod Io Mircea, pentru slujba şi pentru credinţa cu care l-am slujit ..., îmi îndeplinii dorinţa să dăruiesc la Sfântul Munte, mânăstirii Sfântului Arhiereu Nicolae ... care se găseşte în Cutlumuş, la cambanarie, satul numit Cireşovul, ca să fie pomenire în fiecare duminică, mai întîi, *pentru Domnul nostru* Io Mircea voievod , *apoi, pentru părinţii noştri* şi pentru mine şi pentru soţia mea, căci este mânăstirea noastră".

Reiese limpede din acest zapis că Mircea Vodă nu era tatăl boierului Aldea. Cuvintele de pe urmă, "căci este mânăstirea noastră", poartă vina acestei greşeli. Homonimia va fi ajutat a se crede că ele nu pot veni decât de la un mădular al casei domneşti. De fapt, această expresie nu priveşte decât mânăstirea Sfântul Nicolae, amintită în zapis, dar nu Cutlumuş, la drept vorbind, ctitoria voievozilor munteni. Această mânăstire credem că este una şi aceeaşi cu chilia Sfântului Nicolae dăruită de obştea Sfântului Munte Cutlumuşului, în 1369, pe când trăia egumenul Hariton. "*Este mânăstirea noastră*", înseamnă că dărnicia dovedită de Aldea îi dăduse dreptul de a fi al doilea ctitor, drept care se recunoaşte "oricărui om care făcuse danii însemnate sau ajutase mânăstirii într-un chip foarte înalt". Dacă acest boier ţinea ca domnul să aibă şi el parte de binefacerile duhovniceşti ale daniei sale, este o dovadă a cinstirii către suzeranul şi binefăcătorul său, căci fără dania primită de la voievod, Aldea nu ar fi putut, la rându-i, să dea un sat Muntelui Athos.

Data daniei lui Aldea este încă nesigură. Zapisul nu poartă decât indictionul. Sub domnia lui Mircea cel Bătrân, indictul al 7-lea, în noiembrie, nu se potriveşte decât cu anul 1398, sau cu anul 1413. Învăţaţii s-au străduit a desluşi data. Ajutându-se de ştirile cronologice cu privire la fiecare din boierii martori la zapis, G. D. Florescu şi P. P. Panaitescu s-au rostit pentru 1413, iar Iorga şi Nandriş pentru 1414. Cioran a însemnat în lucrarea sa încurcătura, dar n-a luat parte pentru un an sau altul. Stoica Nicolaescu a ales anul 1398, fără a spune pentru ce, şi a fost urmat de T. Bodogae. Un amănunt nebăgat în seamă pînă acum ne hotărăşte pentru anul 1398. Aldea spune că şi-a înmânat zapisul de danie egumenului Ieremia. Datorită cercetărilor lui Lemerle, se ştie acum că un egumen cu acest nume se întâlneşte la Cutlumuş, la 1387, pe când, la 1399, acest titlu îl poartă unul Ilarion. De aceea, nu mai şovăim să spunem că în anul 1398, boierul Aldea şi-a

închinat satul Cireşovul de pe Olt către chilia Sfântului Nicolae de la Cutlumuş.

Argumentele pe care s-au sprijinit Iorga, Florescu şi Panaitescu cad în faţa acestui fapt. Dintre martorii amintiţi de dânşii, Vlad se arată în 1389; logofătul Baldovin nu este cunoscut până acum ca atare decât începând din 1400; Aga se întâlneşte în nişte hrisoave fără dată, aşezate între anii 1400 şi 1418; Deatco şi Ţabişa sunt necunoscuţi, iar banul Drăgoi, dacă este unul şi acelaşi cu banul Drăgan (lucru de altfel foarte cu putinţă), apare, din pricina sărăciei de documente păstrate, într-un hrisov de prin anii 1408-1418. Cât despre Aldea însuşi, numele lui se citeşte în 1392, precum şi în alte acte alcătuite între anii 1408 şi 1418, ceea ce dovedeşte că a mai trăit încă vreo zece ani cel puţin după ce închinase Cireşovul călugărilor sfetagoreţi.

Zapisul lui Aldea mai are însemnătate şi în alte privinţe. Pentru diplomatica românească este cel mai vechi act slavoromân nedomnesc.

Mircea cel Bătrân şi mănăstirea Cutlumuş

El mai arată că şirul călătoriilor în Ţara Românească, început de Hariton, nu au încetat după aceea. E greu de crezut că egumenul Ieremia nu s-a întors la mânăstire doar cu dania lui Aldea. Ştim din altă parte că şi Mircea cel Bătrân a fost darnic faţă de mânăstirea Cutlumuş. În această privinţă, ne întemeiem pe alte dovezi decât Gh. Cioran, amăgit de St. Nicolaescu. Acest cercetător se sprijină, în mod greşit, pe *vidimus*-ul unui hrisov din 8 decembrie 1618 de la Gavril Movilă. Printre numeroasele hrisoave amintite în actul de la Gavril Movilă este şi unul de la Mircea Voievod, care este Mircea Ciobanul. Textul este nu se mai poate mai limpede: *hrisovul Mircii Voievod şi*

hrisovul fiului său, Petru Voievod. Este vorba deci de Mircea Ciobanul şi de Petru cel Tânăr. Dar mai este şi un alt hrisov de la acelaşi domn, din 24 noiembrie 1618, care pomeneşte într-adevăr şi de bătrânul Mircea Voievod: *"Cartea bătrânului Mircea Voievod"*, şi mai vorbeşte, cu privire la Ciobanul, de cel de-al doilea voievod Mircea. Poate am putea întrucâtva să precizăm dania lui Mircea cel Bătrân. Cel mai vechi hrisov românesc pentru Cutlumuş, în culegerea lui Nandriş este de la Voievodul Basarab, din 1475 sau 1476. Starea hrisovului e destul de proastă. Nandriş n-a încercat să întregească textul, iar traducerea lui a lăsat la o parte unele crâmpeie din text, între care şi cuvintele... "Mirna Voevoda". Este vădit că avem aici un nume de voievod. Îndreptând Mirna Voevoda în Mircea Voevoda, şi întregind textul rupt, descoperim, cel puţin în parte, ce a fost dania lui Mircea cel Bătrân: "şi Dăneşti, cu hotarele câte a dăruit Mircea Voievod". Nu ştiu dacă printre satele pomenite în hrisov înainte de Dăneşti, unele au fost închinate Cutlumuşului de acelaşi domn sau de înaintaşii lui. În sprijinul nostru mai vine faptul că moşia Cireşovul se învecinează cu Dăneştii. Aceasta ne dă de crezut că dania lui Mircea şi cea a lui Aldea s-au întâmplat deodată, cu prilejul călătoriei în Ţara Românească a egumenului Ieremia.

Prin urmare, hrisovul necunoscut al lui Mircea cel Bătrân se poate data din 1398, şi poate chiar din noiembrie, ca şi zapisul boierului Aldea. Acest domn însă nu pare a-şi fi mărginit bunătatea la atâta, dacă dăm crezare la două hrisoave ale celui mai darnic ocrotitor român al Sfântului Munte, Neagoe Basarab. Se aminteşte acolo ceea ce au făcut "fericiţii ctitori şi evlavioşii împăraţi care au înfrumuseţat grădina Prea Sfintei Maici a lui Dumnezeu din Sfântul Munte Athos, unde şi cuviosul şi de Hristos iubitorul străbunul nostru Io Mircea, marele voievod, a înnoit preacinstitul hram al slăvitei Schimbării la Faţă a Domnului Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, ctitoria pe care o făcuse Ţara Românească". Se pare deci că Mircea înnoise biserica mânăstirii.

Pe bună dreptate Gh. Cioran vede aici pricina pentru care chipul lui Mircea cel Bătrân se află zugrăvit printre acelea ale binefăcătorilor mânăstirii, înfăţişaţi în biserică.

Înainte de a ne despărţi de Mircea, vom încerca să desluşim un amănunt din spusa de mai sus a lui Neagoe Basarab. Hrisoavele lui spun că Cutlumuş este o ctitorie a Ţării Româneşti. Trebuie însă să facem să reiasă ciudatul fapt că nici un hrisov românesc nu pomeneşte nici într-un fel de Nicolae Alexandru şi de fiul lui, Vladislav I. Mai mult chiar, când, în 1393, patriarhul Constantinopolului, Antonie al IV-lea, dă mânăstirii Cutlumuş titlul şi privilegiile de stavropighie, el spune că cererea călugărilor a fost sprijinită de ocrotitorul şi ctitorul lor, Constantin Dragases, socrul împăratului Manuil al II-lea, iar de voievodul român Mircea cel Bătrân nici pomeneală. Ce se va fi întîmplat ? Gramata lui Antonie cuprinde un amănunt de luat în seamă: monahii de la Cutlumuş se ţineau întocmai de viaţa chinovială. Aceasta înseamnă, credem, o nouă neînţelegere între ei şi Ţara Românească, pe semne îndată după încetarea din viaţă a lui Hariton. Mănoasa călătorie din 1398 a lui Ieremia în Muntenia avu poate drept scop îmbunătăţirea legăturilor. Dar atunci de ce hrisoavele româneşti spun doar că Cutlumuşul este o ctitorie a Ţării Româneşti şi nu ştiu nimic despre înfăptuirile lui Nicolae Alexandru şi Vlaicu ? Lămurirea ce dăm acestui lucru poate nu va fi primită de alţi cercetători. Totuşi, iat-o: Ruperea se va fi întâmplat cu privire la idioritmie şi la chinovie, între monahii greci şi călugării românii, curând după moartea egumenului Hariton (1381), mai degrabă sub domnia lui Radu I (1377-1384), decât pe vremea urmaşului lui la domnie, Dan I (1384-1386). După aceşti voievozi, Mircea I s-a suit în scaun (1368-1418). Între ruperea legăturilor şi reluarea lor (cel mai târziu în 1398), se scursese un răstimp de vreo 15 ani, cu trei domnii. În Ţara Românească se mai ştia că voievozii răposaţi făcuseră danii Athosului şi mai ales Cutlumuşului. Dar cel mai darnic fusese Vlaicu, fratele lui Radu I şi unchiul lui Dan şi al lui Mircea. Vrăjmăşiile ce dezbinau casa

domnească au făcut ca Vlaicu să fie dat uitării. Când Ieremia s-a înfăţişat la curtea lui Mircea, îi va fi adus aminte faptele înaintaşilor acestuia, dar fără a stărui asupra amănuntelor, căci, aflând de înţelegerea dintre Vlaicu şi Hariton, Mircea ar fi putut voi să dea deplină putere slovelor hrisovului înaintaşului său. De aceea, egumenul va fi stăruit asupra pildei daniilor din trecut a împăraţilor greci şi a stăpânitorilor slavi, cu care pare-se domnul român se înrudea. Mircea se arată foarte înţelegător, şi astfel a dăinuit în decursul vremii amintirea că nişte voievozi români fuseseră ctitori la Cutlumuş şi, întrucât anumite socoteli le ascundeau numele, lumea s-a obişnuit a privi mânăstirea drept Lavra Ţării Româneşti, de aici a pătruns şi această vorbă în hrisovul lui Neagoe Basarab.

Alexandru Vodă Aldea şi Muntele Athos

Istoricii legăturilor româno-athonite spun că voievodul Alexandru Aldea, un fiu din păcate domneşti al lui Mircea cel Bătrân, a dat de asemeni un hrisov mânăstirii Cutlumuş. Cu toate că nu este cu putinţă a stabili întocmai ceea ce a dăruit el mânăstirii, din pricina stării de mare stricăciune a hrisovului de danie, care se păstrează acolo, totuşi nu putem să presupunem că şi-a trimis dania în anul 1433 (6941), datorită faptului că, în acelaşi an, la 9 februarie, a trimis mânăstirii Zografu 3.000 de aspri. Acest act de danie începe cu cuvintele următoare: " Eu Basarab Voievod şi de sine stătător al Ungrovlahiei". Acest domn obişnuia să poarte titlul de autocrator, căci se socotea drept urmaş adevărat al autocraţilor bizantini. Vom arăta însă că Alexandru Aldea nu a făcut danie Cutlumuşului. Dacă data 1433 se potriveşte într-adevăr cu domnia lui, aceasta nu este neapărat o dovadă de autenticitate, deoarece ne putem afla în faţa unei greşite citiri. Categoric este doar numele de Basarab. Dar, în pofida spuselor lui Cioran, nu avem nici un act în care Aldea să apară sub numele

de Basarab. În schimb, istoria cunoaşte, în 1442-1443, un Basarab Voievod. Acest Basarab Voievod, însă, nu este singurul domn cu acest nume. Mai sunt şi Basarab Laiotă şi Basarab cel Tânăr. Iar de la cel dintâi, de la Laiotă, se cunoaşte un hrisov pentru Cutlumuş din anul 1476. De acest act este vorba. El a fost pus pe seama lui Aldea. Data lui este greşită în culegerea lui Gh. Nandriş. Singura citire cu putinţă rămâne 6984, care răspunde anului 1476 sau 1475, care se potriveşte întocmai cu domnia lui Laiotă Basarab. Cât despre argumentul adus de Gh. Cioran, că termenul autocrator trimite la Aldea, el nu stă în picioare. Laiotă îşi spune adesea autocrator. Acest titlu îl are şi în hrisovul publicat, cu data greşită, de Gh. Nandriş. Din lunga noastră analiză reiese fără putinţă de tăgadă că, în starea de faţă a documentării noastre, voievodul Alexandru Aldea (care nu este unul şi acelaşi cu boierul Aldea al tatălui său), nu a făcut danie niciodată mânăstirii Cutlumuş.

Legăturile cu Mânăstirea Zografu

Dacă Alexandru Vodă Aldea nu a dat nimic Cutlumuşului, în schimb, o altă mânăstire de la Muntele Athos, Zografu, are un hrisov de la el, din 9 februarie 1433. Cu acest prilej, curtea domnească de la Târgovişte primise vizita egumenului Moise de la Zografu, însoţit de Iosif şi de preotul Ghervasie. Domnul le dădu ajutor câte 3.000 de aspri pe an şi se legă să ajute mânăstirea cât va trăi, iar călugării trebuiau, în schimb, să se roage pentru odihna sufletului tatălui său, Mircea Vodă cel Bătrân, şi al său.

Aşadar, legăturile mânăstirii Zografu cu românii începuseră şi ele. Th. Bodogae crede că cel dintâi voievod care a dat un hrisov mânăstirii Zografu a fost Alexandru cel Bun al Moldovei. Această afirmaţie cuprinde însă o nepotrivire. De fapt, avem de-a face cu altceva. Alexandru cel Bun a făcut nişte danii Doamnei sale, printr-un hrisov din 1429. Mai târziu, aceste

moşii au ajuns în stăpânirea mânăstirii Căpriana, iar când acest lăcaş a fost închinat de către Constantin Vodă Cantemir mânăstirii Zografu, în 1698, arhiva mânăstirii moldoveneşti a ajuns în mâinile noilor ei stăpâni, călugării athoniţi, care luară şi păstrară la ei hrisovul cel vechi al voievodului Alexandru cel Bun. Dar dacă Alexandru cel Bun nu a fost începătorul legăturilor Moldovei cu Zografu, totuşi, nu trebuie aşteptat anul 1466 şi domnia lui Ştefan cel Mare pentru a putea vorbi de ele. Astfel, unul din fii lui Alexandru cel Bun, şi anume Ştefan al II-lea, a dat unui igumen de la Zografu un privilegiu ca să vină după bani în fiecare an. Documentul este scris de diacul Toader din Bârlad, la 26 mai 6950, adică 1442.

Cu alte cuvinte, Zografu a intrat în legături cu Muntenia în 1433, iar cu Moldova (căreia îi va fi mânăstirea cea mai ocrotită de pe întreg Sfântul Munte) în 1442, cel mai tîrziu.

Legăturile cu Xeropotamu

Ca să ne întoarcem la Alexandru Vodă Aldea, mai trebuie amintit că cercetătorii cred că el a mai dat un hrisov, încă inedit, mânăstirii Xeropotamu. Actul din 9 februarie 1433, face danie 3.000 aspri pe an, la fel ca hrisovul pentru Zografu. Aceste analogii ne fac să punem întrucâtva la îndoială autenticitatea informaţiei acesteia. Cîtă vreme nu vom avea un inventar al arhivei mânăstirii Xeropotamu, sau vreun indiciu precis, credem că este mai cu cale a ne feri de orice afirmaţie categorică cu privire la această danie.

Vlad Dracul şi Muntele Athos

Asupra daniilor lui Vlad Dracul pentru mânăstirile Muntelui Athos, ştirile pe care le avem sunt foarte puţin lămuritoare. Fapt este că, prin hrisovul din 29 ianuarie 1500, Radu cel Mare întăreşte călugărilor de la Cutlumuş, pe lângă satul

Dăneşti, şi dijma din Uibăreşti, "precum le-au dat lor strămoşii şi părinţii domniei mele". Ar reieşi limpede că atât Vlad Călugărul – tatăl Radului Vodă – cât şi bunicul său Vlad Dracul (şi poate şi străbunicul lui Mircea cel Bătrân) au miluit şi ei această mânăstire cel puţin cu dijma mai sus amintitului sat.

Danii de la alţi voievozi din veacul al XV-lea.

În schimb, ştergem din însuşirea daniilor româneşti o ştire greşită, dintr-o notă a lui Iorga. Acolo se însemna că Vlad(islav) al II-lea ar fi dat 10.000 de aspri pe an mânăstirii Lavra şi încă 1.000 pentru călugării trimişi după acest obroc. Suntem de părere cu T. Bodogae că este vorba aci de hrisovul lui Vlad Vintilă din 12 ianuarie 1533. Într-adevăr, voievodul acesta îşi zice Vlad, apoi nu se poate trece cu vederea faptul că aşa mari danii nu se întâlnesc în decursul veacului al XV-lea.

Alte două danii româneşti la Muntele Athos se mai pomenesc în scrierile cercetătorilor de până acum. Astfel, Cutlumuş ar fi primit în 1450 nişte privilegii de la voievodul Dan Vlad (?). Numele lasă mult de bănuit. Poate este vorba de Vladislav al II-lea, feciorul lui Dan al II-lea.

Cât despre dania de 10.000 de aspri făcută schitului Sfântul Ilie de către Vlad Voievod, în anul 1452, ea trebuie ştearsă, căci de fapt este vorba de hrisovul din 29 august 1492, prin care Vlad al II-lea Călugărul miluieşte schitul acesta cu câte 1.000 de aspri pe an şi cu câte 100 de aspri pentru cheltuielile de drum ale călugărilor trimişi să-i ridice.

Legăturile cu mânăstirea Filoteu

În sfârşit, nu este nici o dovadă că legăturile mânăstirii Filoteu cu Ţara Românească au început încă înainte de anul 1457, când Vlad Ţepeş îi dădu prin hrisov câte 4.000 de aspri pe an şi încă 300 pentru cheltuiala călugărilor care ar veni

să-i ia. Faptul că acest hrisov vorbeşte despre monahii veniţi să treacă în pomelnic numele părinţilor şi copiilor voievodului nu este un argument. Este doar pretextul întrebuinţat de cuvioşii monahi ori de câte ori se îndreptau către dărnicia voievozilor noştri. Sub cuvânt că alcătuiesc un pomelnic cât mai complet de suflete pentru care se vor ruga, ei îi sileau pe bogaţii şi mărinimoşii domni şi boieri români să le facă danii substanţiale. Şi adesea daniile erau însemnate. Voievozii şi boierii aşa făceau din evlavie sufletească şi din trufie, nebănuind că acest obicei aducea pagube ţării, prin scurgerea în fiecare an în străinătate a aurului care însemna venitul pământului şi truda locuitorilor lui. Aceste danii erau menite a fi de fapt temelia înrobirii economice a unei mari părţi din ţară de către călugării greci sub Fanarioţi pînă la Alexandru Ion Cuza.

Încheiere

Daniile româneşti, în răstimpul pe care l-am avut în vedere în decursul cercetării de faţă, au fost cu siguranţă mult mai numeroase şi mai felurite decât ne putem da seama după urmele răzleţe care s-au păstrat. Aldea nu a fost singurul boier care, luându-se după pilda domnului său, a dat din averea sa "Grădinii Maicii Domnului". Astfel nu putem crede că jupan Neagoe viteazul a rămas rece faţă de nevoile băneşti ale lui Hariton. Şi doamnele ţării dădeau şi ele la Muntele Athos, ca de pildă doamna Ana a lui Vlaicu Vodă. Dacă nu se cunoaşte nici o danie moldovenească înainte de domnia lui Ştefan al II-lea, este de necrezut să fi lipsit bani, icoane, odăjdii, moaşte ş.a.m.d. Poate Nicolae Iorga avea dreptate când se întreba dacă cutare raclă cu pisanie slavă aflătoare la Dohiariu şi cuprinzând moaşte de-ale Sfintei Marina nu s-a dăruit de acea Doamnă a lui Alexandru cel Bun, care a purtat acelaşi nume. Şi poporul, adânc mişcat de aspra trăire a călugărilor athoniţi, trebuie să fi dat şi el din puţinul său. Astfel, bogatele ţări române

se înfăţişau cuvioşilor părinţi de la Sfântul Munte ca izvor alinător al nevoilor lor. În sfârşit, clericii greci, care se aşezau în ţările române, îşi aduceau şi ei aminte de marele focar athonit al culturii bizantine şi pravoslavnice.

Bilanţul dărniciei româneşti către Muntele Athos înainte de 1453, pe care l-am alcătuit mai sus, chiar după ce am tăiat din el câteva danii îndoielnice sau neexistente, nu lasă să fie impresionant. Nu trebuie să credem însă că legăturile dintre Ţările Române şi Sfântul Munte i-au priit numai Athosului. Cultura noastră veche a scos şi ea folosuri multe din ele, căci acolo se copiau manuscrise, de acolo se aduceau cărţi şi odoare, de acolo veneau meşteri de icoane şi zugravi. Dacă la început, cultura slavonă a biruit la noi pe cea grecească, se datorează monahismului slavo-român, ca şi căderii sub turci a Constantinopolului.

Ceea ce caracterizează daniile româneşti, privite de la începutul lor şi până pe la mijlocul veacului al XV-lea, este faptul că se dădeau numai bani (sau lucruri mici, ca icoane, etc.), închinările de moşii fiind pe atunci foarte rare, şi neîntâlnindu-se decât sub domnia lui Mircea cel Bătrân.

(Revista "Mitropolia Olteniei", Anul X, nr. 11-12, Noiembrie-decembrie 1958)

BISERICA MOLDOVEI ŞI MUNTELE ATHOS LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX–lea

Prof. Alexandru Elian

Românii, care au fost câteva veacuri de-a rândul printre binefăcătorii cei mai activi ai Athosului, au fost privaţi, datorită împrejurărilor, de a-şi avea aici o mânăstire românească cu drepturi depline. Ne putem întreba dacă ceea ce am numit vocaţia

de universalitate a Sfântului Munte n-a suferit după urma acestor împrejurări. Oricum, ni se pare că poate reţine interesul reluarea unei cercetări asupra acestei chestiuni, sub raport istoric. Mai limpede: să încercăm a desluşi în ce situaţii ortodoxia românească a fost aproape să-şi dobândească, la Athos, o poziţie la care era îndreptăţită şi, dacă se poate, din ce pricini această poziţie nu a putut fi niciodată până acum dobândită. Pentru că, după ştiinţa noastră, în legătură cu Neagoe Voievod se află folosită – de un contemporan şi pentru prima oară – titulatura de "Marea Lavră a Ţării Munteneşti", dată unei mânăstirii aghiorite, vom începe cu Neagoe cercetarea noastră.

Să vedem, dar, ce ne spune Gavriil Protul, în "Viaţa Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolului", despre binefacerile lui Neagoe la Cutlumuş:

"În mânăstirea lui Ariton, care de obşte se cheamă Cotlumuş, care au început a o zidi den temelie Radu Vodă, Neagoe Vodă o au săvârşit şi cu toate frumuseţile şi podoabele o au podobit, din lăuntru şi din afară, iar împrejur o au zidit cu zid. Şi au făcut biserica Sfântului Nicolae făcătorul de minuni, cu turle, chilii şi trapezărie, pimniţă şi magazia, magherniţa, grădina şi poarta mică şi mare, bolniţă şi ospătărie şi dohirie, jitniţă şi visterie şi alte case de toată treaba. Iar biserica şi chiliile le-au umplut de frumuseţi şi le-au săvârşit acoperământ; iar biserica şi tinda o au acoperit tot cu plumb şi au pus pe la fereştri cu sticle şi o au şi tâmosit cu blagosloveniia arhiereului şi a protului şi a altor egumeni de pe la alte mânăstiri. Şi făcu cinste mare tuturor şi-i dărui cu daruri mari şi să duseră carii-şi pre la locurile sale, cu mare bucurie mulţămind lui Dumnezeu. Aşijderea făcu o pristanişte în Ascalun, la mare, să fie de corăbieri, şi o corabie mare, alta mică cu tot ce trebuieşte şi o au zidit cu zid împrejur; şi au făcut o culă cu arme şi cu turnuri, să le fie de pază. Şi alte metohuri cu de toate au zidit şi au făcut şi bine le-a toomit, din care are mânăstirea mult venit. Şi au pus numele ei: Lavra cea Mare a Ţării Munteneşti".

Am reprodus acest lung pasaj pentru a învedera măsura neobişnuită în care Neagoe ajută o mânăstire athonită, care, de altfel, avusese în trecut strânse legături cu Ţara Românească. Fără nici o îndoială că toate aceste binefaceri îi dădeau dreptul să numească ctitoria sa: Lavra cea mare a ţării sale. Este însă această numire mai mult decât o atenţie măgulitoare din partea panegiristului său, Gavriil, şi se întâlneşte ea altundeva decât în opera hagiografică a protosului athonit? Nimic nu ne îndreptăţeşte să dăm un răspuns afirmativ întrebării. Cu atât mai puţin să credem că românii, câţi ar mai fi călătorit din Ţara Românească la Athos, pe acea vreme, s-ar fi bucurat de o situaţie specială la Cutlumuş. Această mânăstire intrase în faza ei bulgară, care a început pe la 1475, şi va dura încă pe vremea lui Neagoe. Protector al culturii slavone, el însuşi autorul unei vestite pareneze redactate în mediobulgară – e vorba de Învăţăturile sale binecunoscute – Neogoe îşi revarsă binefacerile asupra mânăstirii, cum făcuseră şi înaintaşii lui, de la Laiotă Basarab până la Radu cel Mare, solicitaţi de călugării bulgari. De aşezământ românesc mijind între zidurile Cutlumuşului, prin bunăvoinţa lui Neagoe, nici nu poate fi vorba. De altfel, puţin înainte de 1541, mânăstirea redevenise, nu fără lupte cu caracter naţional, o mânăstire grecească, prin elinizarea bulgarilor. Cum subliniază editorul recent al actelor mânăstirii athonite: "Reocuparea Cutlumuşului de către greci este unul din aspectele acestei mişcări de renaştere naţională grecească ce s-a produs la Athos, către mijlocul veacului al XVI-lea, după un secol de descurajare şi de renunţare".

Neagoe a făcut pentru Cutlumuş ceea ce – cu câteva decenii înainte Ştefan cel Mare făcuse pentru Zografu, – şi această mânăstire într-un anume sens un fel de "mare lavră", de data aceasta a Moldovei. În realitate, şi o mânăstire şi alta, două centre de viaţă şi de cultură slavonă.

A însemnat mai mult pentru români Cutlumuşul în veacul al XIV-lea? Într-o anumită măsură, da. Cunoaştem astăzi, mai ales după publicarea arhivei acestei mânăstiri aghiorite, toate demersurile întreprinse de marele egumen al Cutlumuşului, Hariton, pentru a căpăta ajutoare din partea lui Vladislav I, voievodul român. Hariton, care în 1372 ajunge unul din mitropoliţii Ungrovlahiei, rămânând în continuare egumen al locaşului athonit, a întreprins nu mai puţin de şapte călătorii în Ţara Românească şi a fost obligat să facă unele concesii lui Vladislav-Vlaicu în schimbul ajutoarelor primite de la voievod. Vladislav va avea dreptul să se numească "proprietar şi ctitor " al Cutlumuşului. Pentru monahii veniţi din Ţara Românească se va dobândi, nu fără o strânsă luptă, regimul idioritmic. Românii vor veni în număr mare la mânăstire, aceasta rămâne însă grecească şi, faţă de temerile arătate de unii călugări, că românii ar putea să le zdruncine privilegiile care credeau că li se cuvin, Vladislav ia, în mod hotărât poziţie. Prin actul său din septembrie 1369, decide, sub jurământ, ca grecii să capete din partea românilor, "cinste şi ascultare". Şi adaugă apoi: "şi să nu se ispitească vreunul din români să se sumeţească împotriva grecilor, zicând cum că zidurile castrului şi trapeza şi biserica şi chiliile, ba şi proprietăţile pe care domnia mea are de gând să le cumpere, eu pentru români le-am făcut" şi pentru aceasta ei să încerce să-i încalce şi să le poruncească grecilor. Oricine ar fi redactat actul, care trebuia totuşi să fie iscălit de voievod, dintr-însul se întrezăreşte ce atmosferă se pregătea monahilor români, dornici să vină şi pe viitor la Cutlumuş. Se pare că aceştia vin din ce în ce mai puţini şi legăturile mânăstirii cu Ţara Românească slăbesc chiar înainte de sfârşitul secolului.

E greu de spus că, în asemenea condiţii, Cutlumuşul a putut fi, într-adevăr, o "lavră românească", cum s-a afirmat uneori; oricum, numărul monahilor români şi întrucâtva şi condiţiile de care s-au bucurat sub Hariton, nu se mai întâlnesc mai târziu.

Chestiunea îndreptăţirii românilor de a avea o mânăstire proprie la Muntele Athos, ca şi alte popoare ortodoxe, a fost de fapt ridicată în împrejurări până în prezent necunoscute, la începutul secolului al XIX-lea şi anume de către un grec: Theodorit, egumenul mânăstirii Esfigmenu. Câteva cuvinte, mai întâi, despre acest locaş athonit.

Istoria mânăstirii ne este relativ bine cunoscută, ca şi legăturile ei cu Moldova şi Ţara Românească. Pentru sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor, când mânăstirea athonită, după ce atinsese cel mai scăzut nivel în dezvoltarea ei, se ridică iarăşi datorită unor buni gospodari care au condus-o, date suficiente şi exacte ne-a lăsat însuşi Theodorit. În memoriile sale, rămase, după câte ştim, inedite, dar larg folosite de cei ce-au scris istoria Athosului, Theodorit stăruie asupra anilor grei, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când mânăstirea era de-a dreptul ameninţată să se risipească. Scăparea ei a venit de la fostul mitropolit al Thesalonicului, Damaschin, retras la Esfigmenu, unde, odată cu schima cea mare, luase numele de Daniil. Rânduit în 1796, prin grija patriarhului ecumenic Gherasim, să supravegheze reintroducerea vieţii de obşte în mânăstire şi ajutat de egumeni vrednici ca Akakie şi Eftimie din Cezareea, acesta din urmă venit de la Schitul Ana, Daniil a izbutit să îndrepte situaţia. După moartea lui Eftimie din Cezareea, în 1801, un alt Eftimie i-a luat locul în egumenie, până la 14 august 1804, când Theodorit Lavriotul a luat conducerea mânăstirii. În mai 1805, el determină pe esfigmeniţi să propună mitropolitului Moldovei, Veniamin Costachi, ca în schimbul unui ajutor anual, de care mânăstirea athonită avea cea mai grabnică trebuinţă, aceasta să devină mânăstire moldovenească. Actul, în limba greacă, descoperit de noi în copia certificată de însuşi Theodorit, a rămas necunoscut editorilor arhivei de la Esfigmenu, care, în 1906, au publicat, de altminteri, şi piese mai recente privind legăturile amintitei mânăstiri aghiorite cu Moldova. O

prezentare mai pe larg a acestui înscris, în cele ce urmează, mi se pare de netăgăduit folos pentru oricine se interesează de monahismul românesc la Athos şi de perspectivele pe care le avea la începutul veacului trecut.

Om cultivat şi isteţ, Theodorit - odată egumen - a întreprins o anchetă asupra locaşurilor închinate Esfigmenului, printre care două se aflau în Moldova. Ieromonahul Ambrozie, proigumen la Vatopedi, care fusese trimis cu binecuvântarea patriarhicească să cerceteze situaţia mânăstirii Bursuci, de peste veac la Esfigmenu, a povestit la întoarcere chipul în care a fost primit de Alexandru Şuţu, voievodul Moldovei (22 iunie1801-sepembrie 1802), de Veniamin Costachi, pe atunci episcop de Roman, şi de câţiva din boierii mari ai ţării, printre care şi marele vornic Manuil Conachi, ctitor la biserica Sfântul Dimitrie, zisă Badiul, din Galaţi, închinată şi ea la Esfigmenu. Datorită acestor informaţii şi după ce a consultat, cum e şi firesc, şi arhiva mânăstirii, Theodorit şi-a putut face o idee precisă atât de locaşurile, cât şi de moşiile din Moldova închinate mânăstirii sale athonite. A mai avut şi darul să surprindă legături de rudenie între foşti binefăcători moldoveni ai Esfigmenului şi actuali înalţi demnitari, laici sau ecleziastici, ai Moldovei. Prielnică, mai cu seamă, i-a fost - cum vom vedea - descoperirea sa că Veniamin Costachi este coborâtor direct din Gavriil Costache, marele vornic moldovean, care închinase mânăstirea sa – mai tîrziu numită Bursuci – Esfigmenului.

Totuşi, ideea de a propune lui Veniamin, care în 1805 era mitropolit al Moldovei şi Sucevei, transformarea într-o mânăstire moldovenească a Esfigmenului, pare să-i fi venit pe altă cale. În actul descoperit de noi, pe care urmează să-l cercetăm mai îndeaproape, Theodorit pune această idee pe seama lui Daniil, fostul mitropolit al Tesalonicului. Acesta, desigur, un om deosebit, înainte de a contribui la salvarea Esfigmenului ajutase temeinic mânăstirea Xenofon, la fel de primejduită, unde introdusese viaţa de obşte. Oricum, preocupat să

găsească mijloace de ridicare a unor aşezăminte aghiorite din starea lor de netăgăduită decădere, a reflectat şi la situaţia mânăstirilor, schiturilor şi chiliilor athonite sub aspectul lor naţional. Pe cele populate de greci le-a găsit prosperând. La fel şi pe cele ce aparţineau "neamurilor de limbă slavonă", adică ruşilor, sârbilor şi bulgarilor. A făcut cercetări – ne spune Theodoric –şi a aflat că şi în vremuri vechi fiinţau la Athos mânăstiri în care se foloseau limbile naţionale, cum ne arată atâtea dovezi rămase până în vremea din urmă: amalfitanii îşi aveau mânăstirea lor, în care se folosea limba latină; în mânăstirea Iviron, limba georgiană, în unele chilii se folosea limba armeană, iar chiliile zise egiptene, mărturisesc prezenţa, odinioară, a unor credincioşi veniţi din Egipt. Cugetând la aceste împrejurări, Daniil şi-a dat seama însă că "monahii din neamul moldovenilor, care vin în număr mare la Sfântul Munte, umblă zadarnic încoace şi încolo şi se întorc la ale sale fără să fi dobândit vreun folos". Daniil s-a gândit atunci să vină deopotrivă în ajutorul mânăstirii Esfigmenu, ca şi într-al călugărilor moldoveni, şi să facă din mânăstire "un adăpost propriu neamului acestuia". Aflând apoi de marele vornic al Moldovei, Manolachi Conachi, că are drept ctitor asupra bisericii Badiu din Galaţi, închinată de Comăneşti Esfigmenului, iar pe de altă parte, se bucură de "consideraţie şi putere" pe lângă voievod şi boieri, i-a scris în câteva rânduri, cu privire la proiectul său sus-amintit, fără să izbutească ceva. Curând Daniil s-a retras văzând că nu poate chivernisi cum ar fi dorit mânăstirea; pe de altă parte, Manolachi Conachi a încetat din viaţă şi planurile lui Daniil au rămas neîndeplinite.

A urmat – foarte curând, se pare – ridicarea la egumenie a lui Theodorit însuşi, în august 1804. Situaţia financiară a mânăstirii era dezastroasă. Noul egumen a aflat, cu acest prilej, că şi predecesorii săi, egumenii Anania şi Leontie de la Sfânta Ana, mai târziu şi Eftimie, şi-au dat seama de greutăţi şi l-au îndemnat pe fostul mitropolit Daniil să ia iniţiativa de mai sus, care

nu a dat totuşi roade, pentru că intervenţiile sale pe lîngă mai mulţi boieri moldoveni s-au dovedit zadarnice.

Este, acum, rândul noului egumen să se adreseze soborului şi să-şi întrebe fraţii dacă sunt de acord, cu toţii, să reînnoiască, sub auspicii mai prielnice, vechile demersuri. Toţi îi răspund că primesc.

Theodorit le atrage atunci luarea-aminte asupra unui prilej fericit pe care nu trebuie să-l scape. În Moldova, le spune el, stă în fruntea Bisericii Veniamin Costachi. Într-adevăr, marele ierarh fusese strămutat, în martie 1803, de la Episcopia Romanului în scaunul de mitropolit al Moldovei şi Sucevei, care rămăsese vacant prin moartea lui Iacov Stamati. Veniamin însă îşi trăgea obârşia din marele vornic Gavriil Costachi, care închinase Esfigmenului Schitul Bursuci. Ca urmaş al lui Gavriil, noul mitropolit se bucura de dreptul de ctitor şi se puneau într-însul nădejdi că va ajuta mânăstirea athonită în marea strâmtoare în care se afla. Ca să-l la o acţiune care să nu zăbovească şi să însemne, în acelaşi timp, un ajutor îndestulător pentru sfetagoriţi, Theodorit ia – împreună cu soborul mânăstirii Esfigmenu – hotărârea să facă din locaşul lor o chinovie moldovenească. Iar ca înţelegerea să fie limpede pentru amândouă părţile, se hotăreşte să se formuleze, pe puncte, desluşit întocmite, condiţiile acestei schimbări în aşezăminte, de veacuri statornicite, ale mânăstirii, şi să i se comunice aceste "capete" lui Veniamin, prin însuşi înscrisul de faţă. Dat fiind excepţionala lor însemnătate pentru relaţiile româno-athonite de la începutul veacului al XIX-lea şi pentru problema de permanentă actualitate a unei mânăstiri româneşti la Athos, le vom reda într-o traducere cât mai apropiată de original.

"I. Deoarece mânăstirea Esfigmenu are neapărată nevoie, ca să fiinţeze şi să dăinuiască, de un ajutor de 4000 (adică patru mii) de groşi pe an, spre a răspunde la dările către împărăţie care-i revin pe fiecare an, Prea Sfinţitul Mitropolit şi neamul moldovenilor se îndatorează să facă faţă cu această sumă anuală, în ce chip vor putea şi vor găsi cu cale.

II. Odată ce acest ajutor anual arătat se va găsi şi chivernisi şi se va întări prin înscrisuri, atunci, nemijlocit şi fără zăbavă, atât mânăstirea Esfigmenu, cât şi toate bunurile ei mişcătoare şi nemişcătoare, multe sau puţine, ori unde s-ar afla, vor fi şi se vor socoti bunuri proprii, ce nu se pot lua nici răpi, ale neamului moldovenilor, pentru totdeauna, în chip nestrămutat şi fără putinţă de înstrăinare.

III. La pomenirii şi în ectenii, după pomenirea numelui patriarhicesc, să se pomenească acela al mitropolitului ce se va afla şi apoi al egumenului, şi – mânăstirea fiind moldovenească – să se pomenească, după obicei şi numele cucernicului voievod, cum se pomeneşte şi în Moldova.

IV. Alegerea egumenului să se facă, în mânăstirea însăşi, de către moldoveni, din neamul lor; (să se aleagă) cel mai vrednic şi mai înţelept şi mai cucernic şi apoi să-l înştiinţeze pe mitropolit, iar mitropolitul să-l înştiinţeze pe patriarh.

V. Dacă dintre ieromonahii moldoveni, care vieţuiesc în mânăstirea moldoveană Esfigmenu, nici unul nu se va socoti vrednic de egumenie, atunci să se aleagă din sfinţitele mânăstiri din Moldova, un om încercat şi vrednic, şi prin înştiinţarea de către mitropolitul Moldovei din acea vreme către patriarh să fie rânduit în chip canonic egumen legiuit al mânăstirii.

VI. Această mânăstire Esfigmenu să rămână pururea curat de obşte, potrivit cu vechile aşezăminte chinoviale ale sfinţilor părinţi.

VII. Toate sfinţitele slujbe şi cântările aduse lui Dumnezeu şi aşa numitele acolutii să se facă în limba moldovenească, şi pecetea mânăstirii şi iscălitura egumenului să se facă în limba şi cu slove moldoveneşti, după cum la Hilandar şi la Zografu se fac în slavoneşte.

VIII. Deoarece este obicei, în Sfântul Munte, de trăiesc în chinovie şi oameni de alte neamuri (cum se întâmplă în mânăstirile grecilor şi într-ale ruşilor, sârbilor şi bulgarilor), de se va întâmpla şi în această sfinţită mânăstire moldovenească

Esfigmenu, cei dintr-alte neamuri să fie la fel ca şi străinii din mânăstirile greceşti şi cei din mânăstirile Hilandar şi Zografu, şi să urmeze obiceiurile şi rânduielile şi purtările moldovenilor, în toate treburile mânăstirii.

Toate acestea, cu frică de Dumnezeu şi cu credinţă bună, de Dumnezeu iubitoare, fiind de mai multe ori chibzuite şi socotite de folos pentru întocmirea acestei sfinţite mânăstiri şi pentru mântuirea sufletească a fraţilor de aceeaşi credinţă, am făcut această făgăduială, pecetluită şi iscălită, după obicei, de catehumenul şi chinoviarhul nostru, ca să aibă tărie şi putere nestrămutată şi neîncălcată, în orice vreme şi loc şi înaintea oricărui scaun de judecată".

Urmează ceea ce diplomatica numeşte *poena temporalis*: înfăţişarea consecinţelor pe care trebuie să le sufere acei călugări esfigmeniţi- de atunci sau dintre cei ce aveau să vină, care se vor încumeta să calce înscrisul de faţă. Cuvintele sunt alese cu grijă şi expresiile folosite vor să încredinţeze pe oricine va lua cunoştinţă de ele de hotărârea sinceră şi nestrămutată a lui Theodorit şi a soborului de la Esfigmenu de a-şi respecta legământul lor, din clipa cînd acesta va deveni o înţelegere întărită de amândouă părţile.

Propunerea trimisă mitropolitului Veniamin al Moldovei este pornită "din suflet curat şi fără vicleşug", ca una ce este "sfinţită şi sfântă şi într- un glas recunoscută drept prea folositoare", ea cată să fie păzită, nezdruncinată şi neclătită în veac (adică să ajungă şi să fie această mânăstire moldovenească Esfigmenu, proprietate cu adevărat de neînstrăinat a neamului moldovenilor). "În caz de încălcare a ei, mitropolitul Moldovei" – fie el Vemiamin, fie urmaşii săi – precum şi domnul ţării, ca şi boierii şi ceilalţi "cucernici bărbaţi" din urmaşii lor, să aibă dreptul să ia înapoi toate câte fuseseră dăruite mânăstirii din Sfântul Munte: "bunuri mişcătoare şi nemişcătoare, bani, odoare, vase şi veşminte" şi să le dea cui doresc. Să le mai ceară, apoi, celor care i-au înşelat "în chip

atît de neruşinat şi lipsit de conştiinţă" şi socoteala, până la un ban, iar înscrisurile de orice fel, în favoarea aşezământului athonit, să fie socotite drept nule.

După o scurtă amintire a pedepsei duhovniceşti care-i aşteaptă pe cei ce au încălcat învoiala, odată încheiată (*poena spiritualis*), şi după indicarea datei, urmează semnătura: "Smeritul categumen al sfinţitei mânăstiri chinoviale Esfigmenu, Theodorit ieromonahul, şi cei împreună cu mine toţi întru Hristos fraţi, făgăduim cele de mai sus şi le întărim". În sfârşit, pentru certificarea copiei, întocmai cu originalul, semnează cu mâna proprie Theodorit.

Acesta este cuprinsul – de covârşitor interes – al unui act care, după ştiinţa noastră, nu-şi are precedent în istoria relaţiilor româno-athonite.

Mai greu de lămurit este din ce pricini oferta lui Theodorit şi a călugărilor esfigmeniţi nu a fost îmbrăţişată în Moldova. De fapt, epoca fanariotă nu cunoaşte nici pe departe libertăţile pe care ţările româneşti le acordaseră Sfântului Munte în veacurile care o precedaseră, şi un domnitor de educaţie şi de orientare luministă, cum era Alexandru Moruzi, care în 1805 cârmuia Moldova, era desigur mai puţin înclinat ca alţii să încurajeze un angajament ca cel sugerat de Theodorit care, pe deasupra, mai impunea şi sarcini băneşti însemnate Mitropoliei. Atitudinea lui Veniamin Costachi poate fi, oarecum, desprinsă dintr-un act datorit iniţiativei sale, săvîrşit un an mai tîrziu, în august 1806, spre mulţumirea călugărilor athoniţi.

Trebuie amintit că la 6 mai 1682 Gavriil Costachi, marele vornic al Ţării de Jos, închina schitul ridicat de el în ţinutul Fălciului, în valea Ciocăneştilor (care mai tîrziu se va numi Bursuci) mânăstirii Esfigmenu. În1806, Veniamin, împreună cu alţi doisprezece membri ai familiei Costăcheştilor, închină aceleaşi mânăstiri athonite un alt locaş, asupra căruia familia îşi va păstra drepturi de ctitor. E vorba de mânăstirea Floreşti din ţinutul Tutovei. În preambulul actului de

închinare mitropolitul Veniamin lămureşte în ce împrejurări a fost adus să săvârşească această închinare şi cu acest prilej întâmpinăm din nou figura arhimandritului Theodorit, egumenul Esfigmenului.

Într-adevăr, acesta, după spusele lui Veniamin, "a venit aici", adică la Iaşi, şi i-a înfăţişat mitropolitului actul de închinare, din 1662, al schitului de la Ciocăneşti, făcut de Gavriil Costachi. "Ştiam, e drept, că această danie făcută amintitei mânăstiri de la Muntele Athos se datora unui membru al familiei Costachi, dar nu ştiam că era vorba de Gavriil, strămoşul nostru". Acest amănunt l-a umplut de bucurie şi i-a îngăduit, potrivit cu dreptul ctitoricesc, să se afle şi el printre ctitorii "mânăstirii împărăteşti a Mântuitorului de la Muntele Athos", adică ai Esfigmenului. Theodorit nu s-a mulţumit numai să-i înfăţişeze lui Veniamin binefacerile strămoşului său; rostul venirii sale la Iaşi era altul, şi anume, să solicite ajutoare pentru mânăstirea athonită, care se afla în mare strâmtoare şi să-i arate, în acelaşi timp, mitropolitului cât de puţin folos trag esfigmeniţii de pe urma unei mânăstioare sărăcăcioase cum erau Bursucii.

Veniamin se gîndeşte atunci să sporească daniile familiei Costachi către locaşul athonit şi să asocieze închinării mai vechi a Bursucilor alta mai nouă, şi anume a mânăstirii lor de la Floreşti. În câteva rînduri, înaltul chiriarh zugrăveşte situaţia, deopotrivă de precară, a Floreştilor, prin lipsa de grijă a egumenilor. Pământurile mânăstirii fuseseră unele încălcate, altele în întregime răpite, iar bunurile mişcătoare simţitor împuţinate. Câtă vreme Veniamin a fost episcop la Huşi, a încercat, în zadar, să ridice starea materială a mânăstirii Floreşti. Ajuns episcop de Roman, după ce izbutise să reconstruiască mai multe încăperi ale mânăstirii şi se pregătea să adauge altele, a avut nenorocul să-şi vadă strădaniile zădărnicite de marele cutremur din toamna anului 1802. Ajuns, după puţin, mitropolit al Moldovei, i-a fost cu putinţă,

aflându-se în mari greutăţi, să se gândească la repararea sfântului locaş. Închinând, acum, Floreştii Esfigmenului şi aşezând mânăstirea, alături cu cea de la Bursuci, sub administraţia lui Theodorit, care şi-a luat sarcina să reconstruiască biserica de la Floreşti, Veniamin era încredinţat că ajută Esfigmenu, dar în acelaşi timp contribuie la salvarea celor două mânăstiri moldave şi câştigă, pentru el şi neamul său, rugăciunile călugărilor athoniţi.

Nu e locul să mai stăruim asupra chipului în care a fost primită închinarea Floreştilor de Patriarhia Ecumenică, în 1814, şi cum mai înainte încă, Scarlat Calimachi întăreşte şi sporeşte binefacerile aduse de Veniamin, prin actul său din 1806, mânăstirii athonite a Esfigmenului. Ceea ce trebuie să ne reţină interesul este dezlegarea pe care Veniamin a socotit că trebuie să o dea cererilor lui Theodorit şi ale soborului esfigmenit din 1805. "Marile greutăţi" de care s-a lovit, ajungând, în 1803, mitropolit şi pe care – cum am văzut – le pomeneşte, în treacăt, în actul său de danie din 1806, îl vor fi împietrit (nesprijinit, poate, de domn şi de boier) să accepte, în schimbul unei sume anuale, ca una din mânăstirile de seamă ale Athosului să ajungă mânăstire moldovenească şi ca românii, după potriva altor popoare ortodoxe: ruşi, sârbi, bulgari, pentru a nu mai vorbi de greci, să-şi aibă o mânăstire a lor la Sfântul Munte. În lipsa ajutorului băneso solicitat, pe care nu-l pot acorda (sau eventual nu credea că trebuie să-l acorde, ţinând seama şi de împrejurările în care se găsea mânăstirea Esfigmenu şi Sfântul Munte îndeobşte, la acest început de veac), Veniamin a găsit o altă soluţie care s-a dovedit prielnică intereselor aghiorite. Închinarea Floreştilor, la care s-a mai adăugat şi aceea a unor metocuri: schitul zis al lui Găluşcă, de la Hârşova şi schitul Golgota de la Ivăneşti, precum şi biserica Badiului din Galaţi, a procurat Esfigmenului mijloace materiale care, curând, au întrecut cu mult contribuţia anuală pe care o solicitaseră în 1805. Astfel, într-un memoriu, întocmit către 1827, în limba franceză, în legătură cu chestiunea

mânăstirilor închinate, se dau ca venituri ale mânăstirii Floreşti, dobândite de pe moşiile sale din Bârlad, suma de 21.020 piaştri.

Chestiunea unui locaş românesc la Sfântul Munte a fost însă reluată şi de mitropolitul Veniamin, în împrejurări care sunt cunoscute. Veniamin Costachi a scris, înainte de 1802, Marii Lavre de la Athos, solicitând întemeierea unui schit moldovenesc, în locul chiliei ce aparţinuse răposatului călugăr, duhovnicul Iustin. Printr-un act din iunie 1820, dichiul Lavrei Sfântului Atanasie, Gavriil, împreună cu epitropia mânăstirii, acordă statutul de schit chiliei de la Iannacopulo a lui Iustin, răspunzând, prin aceasta, cererilor stăruitoare ale mitropolitului Veniamin. În 13 puncte se rânduieşte chipul în care va funcţiona schitul cel nou, cu hramul Înaintemergătorului şi Botezătorului Ioan. Aşezat pe teritoriul Marii Lavre, schitul chinovial "a bine cinstitorului neam al moldovenilor" se va supune regimului juridic în vigoare şi azi la Athos, care obligă la o strictă dependenţă de una din cele douăzeci de mânăstiri "împărăteşti şi patriarhiceşti" orice aşezare monastică care s-a dezvoltat pe teritoriul uneia din aceste mânăstiri. În afară de amintirea că schitul este al moldovenilor, singura menţiune care ne interesează o găsim în cel de al treilea "cap" al aşezământului, unde se precizează că superiorul schitului sau dichiul urmează a se alege "din neamul moldovenesc".

O comparaţie a celor 13 "capete" cu cele 8 din propunerea esfigmeniţilor din 1805 face să reiasă limpede condiţiile hotărât inferioare acordate moldovenilor prin aşezământul întocmit de Marea Lavră în 1820. Din păcate, nici în asemenea modeste condiţii românii nu şi-au putut întemeia o aşezare decât mult mai târziu, şi anume după 1852, fiindcă începuturile înfiripate de Papaie şi Grigorie, urmaşi ai duhovnicului Iustin, au fost risipite de revoluţia grecească ce a izbucnit un an mai târziu.

Prilejul care se oferea Moldovei în 1805 nu a mai fost regăsit nici după 1852, în întreaga istorie atât de frământată a schitului Prodrom, şi progresele realizate, mai degrabă modeste, au venit cu greu. Amintim, doar, că în 1856 s-a putut obţine ca pecetea schitului să poarte o inscripţie cu litere româneşti, iar în 1857, unul din întemeietorii noului schit, duhovnicul Nifon, într-un memoriu adresat mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei, îşi arăta nădejdea – încă nerealizată – că se va putea înălţa "în acest sfânt loc, un lăcaş lui Dumnezeu, în numele unei naţii, unde să putem înălţa slavoslovii lui Dumnezeu, curat, numai în limba strămoşilor noştri, pe care de atâtea veacuri au dorit-o sihaştrii românii".

*

De acest deziderat, luat în înţelesul său cel mai larg, vrem să legăm consideraţiile cu care se cade să încheiem cercetarea noastră. Vocaţia de universalitate în dreapta credinţă pe care Athosul şi-o poate revendica de la întemeiere nu se poate realiza decât în măsura în care caracterul panortodox al Sfântului Munte este păstrat. Întreţinerea – şi, poate, promovarea – unei spiritualităţi, purtând pecetea caracterelor proprii fiecărui popor ortodox şi exprimată în limba lui proprie este garanţia unităţii în diversitate, proprie oricărei creaţii viabile şi armonioase. Arhimandritul Theodorit şi-a dat seama – cu mai bine de un veac şi jumătate în urmă – cât de îndreptăţiţi erau românii să-şi dezvolte, nestingheriţi – într-unul din cele douăzeci de locaşuri athonite, consacrate de tradiţie – o viaţă monastică proprie, legată de o întrerupere a acestor legături, care ar duce nu numai la ofilirea acestei spiritualităţi înseşi, dar, până la sfîrşit, la degradarea înaltei originalităţi a vieţii aghiorite în întregul ei.

(Revista "Studii Teologice", Anul XIX, nr. 7-8, septembrie- octombrie 1967)

CONTRIBUŢIA ROMÂNEASCĂ PENTRU SUSŢINEREA MUNTELUI ATHOS ÎN DECURSUL VEACURILOR

Pr. Prof. Gheorghe Moisescu

Mărturii istorice, întemeiate pe izvoare vechi, arată că legăturile românilor cu Athosul încep cu mult înainte de întemeierea Principatelor, cam de pe vremea înfiinţării celor dintâi mânăstiri în Sfântul Munte, când păstorii vlahi îşi mânau turmele de oi sau cirezile de vite până sub zidurile chinoviilor călugăreşti. Spre a nu mai tulbura liniştea monahilor, în anul 885, împăratul Vasile I Macedoneanul opreşte, printr-o poruncă scrisă, intrarea păstorilor vlahi în Muntele Athos. Peste un sfert de veac, în anul 911, împăratul Leon al VI-lea Înţeleptul întăreşte şi el această poruncă, dar care nu s-a păzit cu străşnicia cuvenită. Pe îndelete, vlahii s-au furişat iarăşi în Sfântul Munte, aducându-şi chiar şi familiile, încât împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1054) s-a văzut nevoit să-i scoată de astă dată cu sila. Izgonirea vlahilor cu vitele lor din Athos a întâmpinat însă, sub împăratul Alexie Comnenul (1081-1118), o ciudată împotrivire din partea călugărilor, care se plâng făţiş că nu mai pot trăi fără ei.

Şederea vlahilor în Athos a lăsat şi câteva numiri de locuri, care vădesc stăruinţa lor acolo, cum este de pildă: Izvor, Caliţa, Caţari, Soţi, Ţinţiluchi, poreclă dată unui călugăr Cosma, venit în anul 1044 să pună rânduială aici. Alungaţi din preajma mânăstirilor, vlahii şi-au adus turmele în alte părţi ale Sfântului Munte, unde actele mânăstirii Zografu amintesc în anul 1142 nume ca: Ioan Vlahul, Ştefan Mavrovlahul şi Evdochia Vlahoiani. Adăugăm că o istorie a mânăstirii

Esfigmenu, după izvoare vechi, cuprinde între cei dintâi sihaştri nu numai greci, sârbi şi ruşi, ci şi vlahi.

Este adevărat că în vechime nu se arăta naţionalitatea călugărilor athoniţi, şi nu era obiceiul să se facă însemnări despre ea în actele scrise în limba greacă sau slavă. Mănăstirile sunt numite după hramul lor, iar nu după naţionalitatea călugărilor închinoviaţi în ele. De pildă, în veacurile XIII-XIV, mânăstirea bulgărească Zograful este foarte adesea numită "a Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe, care se cheamă Zograful", iar mânăstirea sârbească Hilandarul, "mânăstirea Prea Sfintei Maici a lui Dumnezeu (a Hilandarului)". Drept aceea, denumirea etnică dată mânăstirii Cutlumuş, de "Lavră a Ţării Româneşti", bănuim că se datoreşte nu numai marelui număr de călugări români adăpostiţi aici, ci şi faptului, păstrat prin tradiţie, că ea a fost reîntemeiată în veacul al XIV-lea de voievozii Ţării Româneşti. De altfel, încă din anul 1342, ţarul bulgar Alexandru spune, în hrisovul său dat mânăstirii Zograful, că Sfântul Munte îşi are binefăcători "din fiecare naţiune creştină" (fireşte ortodoxă). Se ştie, apoi, că organizatorul monahismului românesc, Nicodim de la Tismana, s-a călugărit la Muntele Athos, de unde a venit în Ţara Românească, înainte de anul 1370, unde a înfiinţat mânăstirea Vodiţa.

Aceste mărturii istorice ne dau îndestulătoare temeiuri de a spune că în vremea întemeierii Principatelor, legăturile noastre cu Muntele Athos erau destul de bine statornicite. Pisaniile străvechi de pe sfintele locaşuri, mulţimea de hrisoave şi însemnările păstrate pe manuscrisele răspândite prin toate bibliotecile mânăstirilor athonite, dovedesc iarăşi cu prisosinţă nu numai strânsa legătură dintre Ţările Române şi Muntele Athos, ci şi marea dărnicie a poporului nostru pentru acest loc de sfinţită aşezare călugărească. Începând din veacul al XIV-lea şi până în pragul veacului al XX-lea, aflăm că nimeni dintre ortodocşi n-au făcut jertfe mai mari şi n-au fost susţinători mai darnici ai locaşurilor din Sfântul Munte ca românii.

Voievozii şi domnitorii Ţărilor Române, ca şi sfetnicii lor, au căutat cu dumnezeiască râvnă să împodobească în decursul veacurilor Grădina Maicii Domnului. Cu cheltuiala lor s-au zidit de iznoavă, ori s-au preînnoit, sfintele biserici şi mânăstiri de acolo, hărăzindu-le nenumărate venituri şi dăruindu-le metoace bogate, sate, vecini, sălaşe de ţigani, moşii, ţarini, podgorii, păduri, gârle, heleştee, râuri, mori, lacuri şi bălţi pline cu peşte, vămi la vaduri şi ocne de sare.

De altfel, după prăbuşirea Bizanţului şi după căderea ţaratului sârb, singurul scut de ocrotire pentru întregul Răsărit creştin cotropit de turci rămăsesem doar noi, românii. Rusia pravoslavnică era prea departe, iar mai târziu, începând din veacul al XVI-lea, când ţarii Moscovei dau voie călugărilor aghioriţi să strângă milostenii din întreaga Rusie, ei vor face aceasta numai în parte şi doar pentru unele mânăstiri. De aceea, tot Ţările Române au rămas îndeobşte limanul de scăpare atunci când sărmanii călugări nu mai aveau unde să-şi plece capul sau să-şi întindă mâna.

În acest chip, voievozii români sunt asemănaţi, pentru adânca lor milostivire şi larga înţelegere, cu Justinian, cu Constantin cel Mare, sau cu alţi împăraţi de seamă ai Bizanţului. Patriarhii ecumenici numeau pe Vasile Lupu "susţinător al întregii Biserici Ortodoxe, urmaş prea vrednic al împăraţilor bizantini", iar învăţatul dascăl Sevastos Chimenitul spunea despre Constantin Vodă Brâncoveanul că istoria n-a cunoscut vreun împărat mai darnic decât el. Şi când călugării aghioriţi veneau să strângă milă şi ajutoare de la credincioşii români, cronicarul putea să scrie că toţi se întreceau în fapte de binefacere, de la domn până la ţăran şi de la dregătorul cel mai avut până la neguţătorul cel mai umil.

Într-adevăr, prin dărnicia românească s-au clădit din nou multe mânăstiri athonite, s-au zugrăvit biserici, paraclise şi trapeze, s-au făcut ziduri de apărare, fântâni de apă şi turnuri de veghe şi s-au înzestrat cu cărţi, cu odoare de preţ, cu icoane

ferecate în aur şi argint, cu odăjdii, cu epitafuri şi zăvese, cu prapore şi poale de iconostas, cusute în fir de aur şi împodobite cu pietre scumpe şi mărgăritare. Ţinând seama de toate aceste fapte ale milostivirii româneşti către Athos, precum şi de legăturile neîntrerupte în decursul atâtor veacuri, socotim îndreptăţită părerea învăţatului J. Strigowski, care, vorbind despre arta bizantină, spune: "Nu Muntele Athos a înrâurit Moldova, ci, dimpotrivă, cultura cea mare a acesteia, comorile ei artistice au influenţat întreaga dezvoltare a artei athonite".

Precum am arătat mai sus, legăturile noastre cu Athosul încep să ia fiinţă mai trainică pe la jumătatea veacului al XIV-lea, adică pe vremea voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), întemeietorul Mitropoliei Ungro-Vlahiei. Fiul său, Vlaicu Vodă (1364-1376), urmând pilda rudei sale, ţarul Alexandru al Bulgariei, hărăzi românilor un loc de frunte în mânăstirea Cutlumuş, îndemnat fiind către acest lucru de călugărul Hariton, protosul Sfântului Munte şi viitorul mitropolit al Ţării Româneşti (1372-1381). După aceşti doi voievozi a urmat un şir întreg de danii de la Mircea cel Bătrân (1386-1418), Alexandru Aldea (1431-1436), Vladislav II (1447-1456), Radu cel Mare (1495-1508) şi mai ales Neagoe Basarab (1512-1521). Când acesta din urmă a chemat la sfinţirea bisericii din Curtea de Argeş (15 august 1517) pe toţi egumenii mânăstirilor din Sfântul Munte şi i-a încărcat de daruri, a făcut un obicei care va rămâne statornic în istoria fiecărei mânăstiri aghiorite, aşa că, de acum, îşi vor aduce întotdeauna aminte călugării că în orice voievod român au un ctitor gata oricând să-i ajute. De unde până atunci fuseseră ajutate de ceilalţi voievozi români doar Cutlumuşul, Zograful, Vatopedul, Filoteiul, Sfântul Pavel, Grigoriu şi Rusicon, de acum înainte toate cele 20 de mânăstiri vor avea legături cu datornicii voievozi români. Ba unele ajung să fie mai ocrotite de domnii Ţării Româneşti, iar altele de cei din Moldova. Astfel, mânăstirea Cutlumuşului este

socotită "Lavra cea mare a Ţării Româneşti", în timp ce Zografu este numită de Ştefan cel Mare şi de ceilalţi voievozi moldoveni "a noastră mânăstire". Când Anghelina, soţia despotului sârb, ruga pe ţarul Rusiei, Ivan al III-lea, la 25 martie 1509, să ajute mânăstirea Sfântul Pantelimon, arăta lămurit că "celelalte mânăstiri îşi au ctitorii lor, una pe regele Iviriei, o alta pe voievodul Valahiei". Nume de dregători, ca al lui Vulcu, spătarul oştilor lui Vlaicu Vodă, şi al fraţilor Craioveşti din Ţara Românească, iar din Moldova, Gavriil Trotuşeanu şi alţii, se întâlnesc alături de ale evlavioşilor voievozi Vladislav al III-lea, vrednic urmaş al lui Neagoe Basarab, Radu Paisie, Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul, iar din Moldova: Bogdan al III-lea, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, cu evlavioasa lui doamnă Ruxandra, şi toţi Movileştii. De bună seamă că în această vreme, a marilor danii în bani şi a multor preînnoiri şi clădiri de mânăstiri, s-au dăruit şi numeroase odoare sfinte, icoane, odăjdii şi manuscrise, care înfăţişează laolaltă toată pecetea muncii româneşti şi tot suflul credinţei strămoşeşti.

Începând din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, ajutoarele româneşti pentru Athos dobândesc şi un alt chip. Fireşte, daniile în bani şi odoare nu încetează, ci, dimpotrivă, ele se urmează încă multă vreme, ba chiar şi în epoca fanariotă. Însă, după 1550, întâlnim noul mijloc de danii, sub înfăţişarea închinărilor de mânăstiri. Încă din 1398, şi poate chiar din 1368, se ştie de moşii închinate Lavrei româneşti a Cutlumuşului. În 1430, acelaşi lucru îl făcea şi Alexandru cel Bun, închinând mânăstirii Zografu moşia Chipriana. Totuşi, scoaterea unor biserici, schituri şi mânăstiri de sub oblăduirea vlădicilor munteni sau moldoveni, şi afierosirea lor la sfintele lăcaşuri din Muntele Athos, este un fapt ce se iveşte abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, şi stă în legătură cu următoarele două pricini: întâi, călugări aghioriţi care veneau pe la noi cu sfinte moaşte, cu icoane făcătoare de minuni şi cu faima unor vieţuiri creştine din cele mai alese, se dovediră pe acel timp buni chivernisitori ai

avuturilor bisericeşti; iar al doilea, era autoritatea morală a stavropighiei, pe care o întâlnim în Moldova şi în Maramureş, încă de la sfârşitul veacului al XIV-lea. Izvodită din nevoia de a apăra mai bine credinţa ortodoxă în ţinuturile primejduite de prozelitismul catolic, stavropighia va avea mai târziu drept scop întărirea unei danii, oprindu-se prin aceasta ca cel care a închinat undeva o ctitorie a sa, să o mai poată redobândi, chiar şi atunci când nu se păzeau întocmai condiţiile închinării. Fără îndoială că în acest înţeles, aşezământul stavropighiei năruia dreptul de stăpânire al voievozilor şi vlădicilor noştri. De aceea, se cunosc mai puţine cazuri de închinare prin stavropighie, cele mai multe fiind numai afierosiri ale prisosului de venituri şi trecerea dreptului de oblăduire asupra mânăstirilor unde erau închinate. În aceste împrejurări, voievozii munteni şi moldoveni au închinat la Muntele Athos, în decursul veacurilor, nenumărate biserici, schituri şi mânăstiri, înzestrate cu moşii, vii, bălţi, păduri, conacuri, mori, robi şi felurite venituri.

Cea dintâi chinovie românească închinată la Muntele Athos se crede a fi schitul oltean Zdralea sau Roaba, ctitoria fraţilor Craioveşti, care se întâlnesc ctitori la mânăstirea Xenofon, curând după anul 1500. Fireşte, la început şi acest metoc oltean era alcătuit doar din moşii – Recica, Siliştea Plopului şi o baltă de pescuit –, pe care mai târziu s-a clădit schitul acesta, care, deşi nu-i pomenit în acte, poate fi socotit cel dintâi lăcaş românesc închinat Sfântului Munte.

La 1585 se închină la Xeropotam mânăstirea Plumbuita, din Colentina Bucureştilor. Abia în 1599, se închină la Simonpetra şi ctitoria lui Mihai Viteazul, mânăstirea Mihai Vodă, după ce patriarhul Ieremia al II-lea se îngrijise să o facă stavropighie.

După 1600, obiceiul închinării de mânăstiri româneşti ajunge tot mai puternic. Unii călugări greci încearcă chiar să falsifice hrisoave de danie, spre a ajunge la stăpânirea bogatelor chinovii româneşti. A fost nevoie de adevărate mişcări

revoluţionare, pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, pentru a se stăvili năzuinţele grecilor de a pune mâna pe toate mânăstirile de seamă din ţara noastră.

În veacul al XVII-lea, închinările de mânăstiri culminează în Moldova prin Golia şi Trei Ierarhi, iar în Ţara Românească prin Cotrocenii lui Şerban Cantacuzino. De bună seamă că în afară de închinarea acestor bogate mânăstiri, voievozii români nu conteneau să trimită în fiecare an daniile în bani hotărâte prin hrisoave de înaintaşii lor la domnie. Astfel, Vasile Lupu plăteşte în anul 1645 toate datoriile Sfântului Munte, cum mărturiseşte un cronicar al vremii, iar Şerban Vodă Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu dau bani, zidesc paraclise, dreg chilii şi preînnoiesc sfintele lăcaşuri, unde erau ctitori alţi voievozi români.

Cu venirea fanarioţilor la domnia Ţărilor Române este drept că se răresc daniile în bani, în schimb sporesc închinările de moşii şi mânăstiri. Călugării greci din Sfântul Munte, împotriva cărora voievozii români luaseră odinioară măsuri să nu poată sta în Principate şi nici să aibă aici averi, de acum, încep să umble în toată voia pe la noi. Se cunosc o mulţime de călătorii făcute de călugării aghioriţi în veacul al XVIII-lea, prin ţările noastre, cu scopul de a strânge milostenii şi ajutoare. Ei veneau cu lemn sfânt din crucea Domnului, cu moaşte de sfinţi, ori cu icoane făcătoare de minuni, întorcându-se la Athos cu pungi de bani, uneori cu câte un metoc, însă niciodată cu mâna goală. Dacă am aminti numai călătoriile făcute pe la 1770 de călugării din Rusicon care dobândiseră biserica românească din Istanbul, Bogdan Serai, apoi de cele ale lui Chesarie Daponte, de la Xeropotam şi ale lui Ioanichie de la Grigoriu, tot ne-am putea face o părere despre ceea ce înseamnă milostenia românească faţă de aghioriţi, chiar şi atunci când ei nu chiverniseau aşa cum trebuie mânăstirile şi averile ce le aveau închinate în ţările noastre.

Faţă de paragina în care ajunseseră mânăstirile închinate din nepăsarea călugărilor greci şi reaua chivernisire a averilor, în anul 1823, Grigorie Ghica, domnul Ţării Româneşti, se văzu silit să hotărască, cu sfatul de obşte al divanului, să fie înlocuiţi toţi egumenii străini de la cârma lor, iar moşiile să fie scoase la mezat, pe timp de trei ani, urmând să se trimită la Sfintele Locuri numai prisosul din venituri, adică aşa cum se spunea şi în hrisoavele de închinare. În 1827, grecii izbutesc să redobândească cârmuirea mânăstirilor, însă hotărârea arendării prin mezat a moşiilor, a bălţilor şi a pădurilor n-a fost părăsită. Împotrivirile călugărilor şi plângerile tot mai dese la guvernele străine rămân însă fără urmare, căci în anul 1863 s-au secularizat toate averile mânăstirilor închinate, care cuprindeau mai bine de o cincime din pământul ţării.

Protathonul. Marea biserică a Sfântului Munte din Careia, reşedinţa reprezentanţilor celor 20 de mânăstiri athonite, numită **Chinotita**, s-a bucurat în cursul veacurilor de multe şi bogate ajutoare din Ţările Române. De bună seamă, faptul acesta stă în legătură cu călătoriile pe care le făceau proistoşii Sfântului Munte pe la curţile noastre domneşti. Astfel cunoaştem pe Hariton, care a dobândit destui bani de la Nicolae Alexandru Basarab şi de la urmaşul său Vlaicu Vodă, ca să poată rezidi Cutlumuşul. Nu ştim dacă protosul Daniil (1471) a fost pe la curtea lui Ştefan cel Mare, dar e fapt neîndoielnic că acest voievod al Moldovei este pomenit la Protathon între ctitori. Gavriil Protul a fost în Ţara Românească în anul 1517, cu prilejul sfinţirii mânăstirii din Curtea de Argeş, când a adus şi moaştele Sfântului Nifon. După aceea, întâlnim pe la 1540 pe protosul Serafim, care era în legătură cu Petru Rareş, iar pe la 1550 pe Paisie de la Hilandar, care mergea şi în Rusia să adune ajutoare pentru Sfântul Munte. Fără îndoială că toţi aceştia au dobândit din partea voievozilor munteni şi moldoveni danii şi ajutoare. De aceea, dipticele de la Protathon pomenesc între ctitori, alături de Ştefan cel Mare, pe Bogdan Voievod, Alexandru Voievod, Neagoe Voievod, Teodosie Voievod şi alţii.

Despre Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, se ştie că în anul 1508, a reînnoit mânăstirea Protathon peste tot, cum spune pisania aflată pe peretele de apus al bisericii. Cu banii daţi de el, sau de vreun voievod muntean, s-a refăcut, în anul 1512, şi nartexul Protathonului, cum iarăşi arată pisania. Peste alţi 12 ani se zugrăveşte, tot cu bani româneşti, şi paraclisul Sfântului Ioan Botezătorul. Voievozii moldoveni au împodobit ctitoria lor cu icoanele Sfântului Ierarh Nicolae, Sfântului Arhidiacon Ştefan şi Sfântului Ioan Teologul. Bogdan Vodă a mai dăruit o frumoasă cruce de argint, iar Neagoe Vodă Basarab a înzestrat biserica, în anul 1512, cu o Evanghelie ferecată în aur şi argint.

La 31 ianuarie 1500, Radu cel Mare dăruieşte mânăstirii Sfântului Nicolae din Careia un ajutor anual de 3.000 de aspri şi 300 de aspri cheltuieli de drum pentru călugării veniţi după ajutor. Străvechea bisericuţă Molivoclisi din Careia, zugrăvită între anii 1536-1541, ne duce cu gândul la ajutoarele trimise de fraţii Craioveşti, ctitorii atâtor biserici din Balcani şi Sfântul Munte.

Dar biserica Protathonului a primit milele voievozilor români chiar şi după ce piere dregătoria protosului. Încă de pe la jumătatea veacului al XVII-lea, când se aşază în Careia o cârmuire obştească, şi când o mare parte din mânăstirile aghiorite îşi aveau metoace şi mânăstiri închinate la noi în ţară, spre a nu rămâne Protathonul şi celelate schituri fără ocrotire, s-a găsit mijlocul de ajutorare pentru întreaga obşte athonită. Între ajutoarele de acest fel se amintesc daniile în bani, făcute de Vasile Lupu, în anul 1645, şi cu care s-au plătit birurile datorate stăpânirii otomane de către toate mânăstirile din Sfântul Munte. Acelaşi ajutor l-a hărăzit în anul 1664 şi Grigorie Vodă Ghica, dând voie "celor 20 de mânăstiri din Sfânta Agură să scoată pe un an 1000 bolovani de sare de la Ocnele Mari".

Mai târziu, Chinotita dobândeşte şi închinări de moşii cu metoace. Aşadar, spre a nu pricinui zavistii şi certuri între

mânăstirile athonite, printre care unele aveau destule averi la noi în ţară, cele două mari mânăstiri Trei Ierarhi din Iaşi şi Cotrocenii din Bucureşti fură închinate întregii obşti, iar nu unei singure mânăstiri. Bogata ctitorie a lui Vasile Lupu, Trei Ierarhi, închinată prin preajma anului 1645, avea o mulţime de moşii, păduri, livezi şi vii în apropierea Iaşilor, care, pe la 1827, dădeau lalolaltă un venit anual de aproape 50.000 piaştri sau peste 250.000 lei.

Despre Cotrocenii lui Şerban Cantacuzino ştim în ce împrejurări a fost închinată la 15 octombrie 1682. Între metoacele Cotrocenilor aflăm biserica Doamnei, schitul Vălenii de Munte din Prahova, schitul Pârlita din Dâmboviţa şi schitul Budişteni din Argeş, precum şi o mulţime de moşii. La 1780 Atanasie Comnen Ipsilante spunea că venitul ei era de 15 pungi de galbeni. De altfel, dintre toate mânăstirile închinate la Sfântul Munte ea era cea mai bogată. La 1828, venitul Cotrocenilor era de vreo 300.000 lei, iar la 1860 trecea de 1.000.000 lei.

Datorită acestor ajutoare însemnate pare că s-a refăcut în anul 1686 nartexul bisericii Protathon, precum se arată în pisania grecească pusă de Zosima monahul. Se ştie apoi că venitul celor două mânăstiri mergea de-a dreptul la Careia, iar de aici se împărţea fiecărei mânăstiri tainul cuvenit. Astfel, într-un catastif din anul 1809 se spune că din dania arhondesei Elena Moruzi către egumenul Visarion Cotroceanul s-a împărţit câte 500 groşi pe an celor dintâi opt mânăstiri aghiorite şi câte 50 groşi celorlalte 12 mânăstiri, bisericii Protathon şi celor opt schituri, adică laolaltă 5.050 groşi.

1. Mânăstirea Marea Lavră. Cele dintâi ajutoare date de voievozii români mânăstirii Marea Lavră din Muntele Athos sunt de la începutul veacului al XVI-lea. Astfel Gavril Protul istoriseşte în "Viaţa Sfântului Nifon" că evlaviosul Neagoe Basarab "la Lavra lui sveatâi Atanasie toată biserica cea mare, cu altariul şi cu tinzile le-au înnoit. Şi au împreunat plumbul

cel vechi cu altul nou şi o au acoperit toată de isnoavă; şi toată cliseriţa o au zidit din temelie; şi au făcut vase de treaba bisericii de aur şi de argint şi zevese cusute cu sârmă de aur şi argint prea înfrumuseţate au dat şi au făcut şi mertic mare câte 90.000 talere de an". Precum se vede, acest întâi ctitor român a reclădit mânăstirea Lavra aproape în întregime. Al doilea ctitor este Vladislav al III-lea (1523-1525), care a dăruit o icoană a Sfântului Atanasie Athonitul şi a acoperit cu plumb biserica cea mare.

Mare ctitor la această mânăstire este şi Vlad Vodă Vintilă (1532-1535), care la 12 ianuarie 1533 dăruieşte Sfintei Lavre un ajutor anual de 10.000 de aspri şi 1.000 de aspri cheltuieli de drum pentru călugări. Cu aceşti bani s-a zugrăvit în acelaşi an biserica mânăstirii unde voievodul muntean este înfăţişat ca ctitor cu Doamna Rada şi fiul lor, Drăghici Vodă.

Pentru un timp încetează daniile din Ţara Românească spre a face loc celor din Moldova. În anul 1562, hatmanul moldovean Ioan Sturza îi hărăzeşte un ajutor anual de 300 florini pentru pomenirea sa. La 20 februarie 1579, Petru Vodă Şchiopul îi face o danie de 6.000 aspri pe an.

În anul 1585 dărâmându-se turla bisericii, ca s-o poată reface, Maria, soţia lui Ştefan Vodă Surdul (1591-1592), închină în anul 1592, mânăstirii Lavra, o parte din averea sa din Bucureşti pe care călugării pot s-o prefacă, după voia lor, în metoc. Peste un an, adică în 1593, Alexandru cel Rău, domnul Ţării Româneşti, închină şi el moşia sa, Băicoi, cu ţiganii ce-i avea în stăpânire. În 1598, voievodul Moldovei, Ieremia Movilă, întăreşte vechea danie de 6.000 de aspri pe an. Fratele său, Gavriil Movilă, domnul Ţării Româneşti, drept mulţumire lui Dumnezeu "pentru că a câştigat atâtea biruinţi... cu temuta lui sabie", dă călugărilor lavrioţi, care l-au cercetat, 15.000 de aspri pe an şi 1.000 aspri cheltuieli de drum.

În anul 1691, Constantin Vodă Brâncoveanu reînnoieşte Lavrei vechiul ajutor de 6.000 de aspri pe an şi 600 aspri

cheltuieli de drum pentru călugări, făcând şi un chivot împodobit, "cu mult aur, cu argint şi cu pietre preţioase", pentru moaştele Sfântului Mihail al Sinadelor.

Domnii fanarioţi urmează şi ei cu danii la mânăstirea Lavra. Astfel, în 1719 se zugrăveşte, cu ajutorul lui Nicolae Vodă Mavrocordat, paraclisul Portaitissis, iar în 1720, acelaşi domn întăreşte prin hrisov vechea danie de 6.000 de aspri pe an, lucru pe care-l face şi fiul său, Constantin Vodă, la 23 octombrie 1735. Sub voievodul Moldovei, Grigorie Ghica Vodă, s-au adus în ţară de la Athos moaştele Sfântului Teodor, iar pentru minunile ce s-au săvârşit atunci, domnul hotărăşte să dea Lavrei câte 8.000 de aspri pe an şi 800 aspri cheltuială de drum pentru călugări. Acest ajutor îl hărăzeşte în anul 1735 şi Matei Ghica, voievodul Ţării Româneşti. La 8 noiembrie 1756, Constantin Racoviţă dăruieşte, pentru aducerea moaştelor Sfântului Mihail, 8.000 de aspri şi 800 de aspri pentru aducători, iar la 1768, Scarlat Ghica sporeşte plata aducătorului la 3200 de aspri, în afară de ajutorul de 8.000 de aspri pentru mânăstire.

Deosebit de aceste danii, în anul 1643, Matei Vodă Basarab zideşte din temelie, la Lavra, biserica cu hramul Sfântului Mihail Sinadon, unde este zugrăvit pe peretele ctitorilor, cu soţia sa, Elena Doamna. Tot atunci a dăruit mânăstirii un frumos chivot şi o Evanghelie ferecată în aur.

Marea Lavră avea închinată în Moldova, din anul 1773, mânăstirea Verzunţi, din ţinutul Bacău, cu moşiile ei, Lupeni şi Verzunţi (4.000 ha), din venitul cărora s-a refăcut mânăstirea Lavra adeseori, mai ales în veacul al XIX-lea, când era egumen la Verzunţi arhimandritul Veniamin, care a zugrăvit paraclisul Sfinţilor 40 de Mucenici, de lângă biserica Lavrei, precum se spune în pisanie.

2. Mânăstirea Vatoped. Ctitor din Ţara Moldovei este aici Ştefan cel Mare, care în anul 1496 a clădit arsanaua de

la mare, cum arată pisania cu capul de zimbru, păstrată acolo până azi. Peste câţiva ani, Neagoe Vodă Basarab va face "în lăudata mânăstire Vatoped" danii însemnate. Mai întâi, "tocmi să se dea milă pre an, ca şi la Lavra lui sveatâi Atanasie", apoi "au pus pre făcătoarea de minuni icoană a Precistii un măr de aur cu mărgăritar şi pietre scumpe, şi zidi şi pimniţa mare din temelie". În doi codici ai mânăstirii se spune mai amănunţit că în anul 1526, voievodul Ţării Româneşti "a refăcut turnul Precistii mai frumos decât era cel dintâi". A zidit apoi "altă biserică cu hramul Maicii Domnului", precum şi "vinăria şi hambarele de grâu". De asemenea, "a refăcut bucătăria" şi s-a mai îngrijit "şi de cămări pentru pâine". Cunoaştem o danie în bani a lui Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1534), care în scurta lui domnie a hotărât să dea, în fiecare an, mânăstirii Vatoped, câte 10. 000 aspri.

La 20 august 1560; Alexandru Vodă Lăpuşneanu spune în hrisovul său de danie: "Am dat şi am miluit şi am întărit a noastră veche ctitorie, sfânta mânăstire din Sfântul Munte, la Vatoped, cu o carvasarie la Salonic, în preţ de 65.000 aspri, şi un ajutor de 300 galbeni". În anul 1577, soţia sa, Doamna Ruxandra, dăruieşte mânăstirii Vatoped, mai multe moşii, iar în 1692, Constantin Brâncoveanu îi dă un ajutor de 21.000 de aspri. La 7 octombrie 1609, Radu Vodă Şerban îi dăruieşte nişte mori cu vaduri la gura Ialomiţei. În 1660, biserica mânăstirii este refăcută de Vasile Lupu şi fiul său, Ştefăniţă Vodă. La 1667, Domniţa Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu şi soţia lui Bogdan Hmielniţki, închină Vatopedului trei sate. În septembrie 1753, Matei Ghica îi dă un ajutor băneşc, iar în 1820, Scarlat Calimachi zideşte jitniţa mânăstirii.

Vatopedul a avut închinate în Moldova cele mai multe mănăstiri. Astfel, în anul 1606, logofeteasa Ana Golia îi închină frumoasa şi bogata ctitorie a soţului său, biserica **Înălţarea** din Iaşi. Actul de închinare este întărit de Ieremia Movilă, prin hrisovul său din 30 martie 1606. La 9 octombrie 1608,

logofeteasa Ana îi mai dăruieşte patru moşii şi câteva vii la Cotnari. Mânăstirea Golia avea laolaltă 58 de moşii şi părţi de moşii, cu vii la Cotnari şi Vaslui, precum şi mai multe sălaşe de ţigani. In 1828, avea un venit de 92.000 piaştri, iar în 1831, numai vatra Goliei era socotită în preţ de 8.253 galbeni.

În 1647, Vasile Lupu îi închină biserica **Precista** din Galaţi, ctitoria neguţătorilor brăileni Dia şi Şerban, care fusese înzestrată cu moşia Slobozia din Covurlui, câteva sălaşe de ţigani şi venitul vămii din Galaţi. Tot Vasile Lupu închină la Vatoped, în anul 1650, şi biserica **Sfântul Dumitru** din Galaţi, care până atunci fusese hărăzită patriarhului mazil Atanasie Patelarie. Fiecare dintre aceste biserici aducea în 1835 câte un venit de 25.000 aspri pe an.

În anul 1669, se mai închină Vatopedului şi mânăstirea **Barboi** din Iaşi, iar în preajma anului 1690, mânăstirea **Mira**, din ţinutul Focşanilor, ctitoria familiei Moţoc, ajunsă mai târziu în stăpânirea Cantemirilor. Această mânăstire avea vreo 10 moşii în ţinutul Putna şi vii la Odobeşti. În 1828, venitul ei era de aproape 20.000 de piaştri.

La 1729, Constantin Racoviţă îi închină mânăstirii **Răchitoasa**, din ţinutul Tecuci, ctitoria din 1697 a clucerului Ianachi şi a soţiei sale Teofana. În 1828, această mânăstire avea în stăpânire 17 moşii şi un venit de 28.610 piaştri.

3. Mânăstirea Ivirilor. Întâiul ctitor român la mânăstirea Ivirilor pare a fi tot Neagoe Vodă Basarab, care, după cum spune Gavriil Protul, "pre sus, pre ziduri, au dus apă cu urloiul", de la două mile depărtare, "şi cu multă bogăţie o au îmbogăţit". Mai târziu, Mihnea Vodă Turcitul, prin hrisovul său din 7 martie 1582, întăreşte mânăstirii Ivirul dania lui Stelea Spătarul, şi anume moşiile Răceni, Parapani, Măgurele, Cacaleţi, Dâlga şi altele. La 6 septembrie 1605, Radu Vodă Şerban îi dăruieşte un ajutor anual de 15.000 de aspri şi 500 de aspri cheltuială de drum, spunând că a râvnit să fie aici "cti-

tor nou". Radu Vodă Mihnea (1611-1616) a hărăzit mânăstirii Ivir şi mai mari venituri. A adus apă de departe, pe arcade, peste râul Climentos, cu multă trudă. Lucrarea aceasta, începută de el în anul 1613, s-a sfârşit din anul 1626, sub Radu Coconul, cheltuindu-se peste 60.000 de aspri.

În 1615, Radu Vodă Mihnea, drept mulţumire că fusese trimis la învăţătură, în Padova Italiei, de către călugării de la Ivir, le-a închinat bogata mânăstire **Radu Vodă** din Bucureşti, cu toate moşiile şi veniturile ei. Alexandru Vodă Coconul (1623-1627), urmând pilda tatălui său, închină la Ivir, în anul 1625, vechea mânăstire Glavacioc, din Vlaşca, "cu toate satele, ocinele, ţiganii, cu morile, viile şi toate veniturile ei". La 6 iunie 1630, Leon Vodă (1629-1632) închină la Ivir mânăstirea lui Stelea spătarul din Bucureşti. Tot la Ivir ţineau şi cele două metocuri ale mânăstirii Radu Vodă: schitul Tutana din Argeş, ctitoria lui Mihnea Turcitul din 1577 şi biserica din Bălteni-Ilfov, care fusese închinată la Radu Vodă, în anul 1626, de armaşul Dumitraşcu, după ce a înzestrat-o cu moşii, cu ocine, vii şi ţigani.

La 15 februarie 1655, Constantin Vodă Basarab, fiindcă nu putea dărui moşii, hărăzeşte mânăstirii Ivir un ajutor de 10.000 aspri şi 500 aspri "trepădătorului". De acum, dania în bani se urmează necontenit. La 27 ianuarie 1657, Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, îi dăruieşte un ajutor anual de 3.500 aspri, iar la 30 ianuarie 1664, Grigore Ghica Vodă îi dă şi el un ajutor anual de 7.000 aspri, pe care-l reînnoieşte în a doua lui domnie, la 23 mai 1672. Peste aproape un veac, la 10 august 1764, Scarlat Ghica hărăzeşte mânăstirii Ivirul un ajutor anual de 15.000 aspri. În acelaşi an, Ştefan Vodă Racoviţă îi dă un ajutor de 200 taleri de la cămăraşii de ocnă şi 100 taleri de la vameşi. La 13 septembrie 1776, Alexandru Ipsilanti, domnul Ţării Româneşti, dă Ivirului un ajutor anual de 300 taleri şi 100 taleri cheltueli de drum pentru călugări. La 1782, Nicolae Constantin Caragea reînnoieşte ajutorul vechi

de 200 taleri de la cămăraşii de ocnă şi 100 taleri de la vameşi, pe care-i întăresc apoi, la 18 iulie 1792, Mihai Vodă Şuţu; la 2 octombrie 1797, Alexandru Ipsilante; la 20 iulie 1798, Constantin Hangherli; la 26 aprilie 1803, Constantin Ipsilante, şi la 21 septembrie 1824, Grigore Vodă Ghica.

În Moldova, lavra Ivirilor a avut închinată, din 1768, de către Petru Vodă Şchiopul, mânăstirea Răducanu, din Târgul Ocna.

Alături de Marea Lavră şi Vatoped, mânăstirea Ivirilor a fost între cele mai ajutate şi mai bogat înzestrate din întreg Muntele Athos de către evlavia credincioşilor români.

4. Mânăstirea Hilandar. Lavra sârbească a Hilandarului s-a bucurat de ajutorul românesc încă de la sfârşitul veacului al XV-lea. Astfel, în noiembrie 1493, Vlad Vodă Călugărul îi dăruieşte un ajutor anual de 5.000 aspri şi 500 aspri pentru cheltueli de drum. În martie 1497, fiul său, Radu cel Mare, întăreşte acest ajutor, pe care îl reînnoieşte prin hrisoavele sale din 15 septembrie 1497, aprilie 1498 şi 7 ianuarie 1500. La 15 mai 1510, fiul şi urmaşul său la tron, Vlad Vodă cel Tânăr, dăruieşte şi el acelaşi ajutor de 5.000 aspri pe an şi 500 aspri cheltueli de drum. La 23 august 1517, adică la o săptămână după sfinţirea mânăstirii Curtea de Argeş, proigumenul Leontie şi călugărul bătrân Mardarie, care vor fi luat parte la sfinţire, se plâng lui Neagoe Basarab că le lipsesc "hainele mânăstireşti", lucru pentru care evlaviosul voievod hărăzeşte Hilandarului, în fiecare an, de Bobotează, un ajutor de 7.000 aspri. Această milă o întăreşte la 30 aprilie 1525 şi Radu Vodă de la Afumaţi. La 27 aprilie 1534, Vlad Vodă Vintilă sporeşte acest ajutor la 10.000 aspri pentru mânăstire, 800 aspri pentru bolniţă şi 500 aspri pentru drum.

Prin hrisovul său din 13 martie 1553, Petru Rareş, domnul Moldovei, dăruieşte mânăstirii Hilandar un ajutor de 3.000 aspri, arătând cum a venit egumenul Macarie şi l-a rugat să fie ctitor al acestei mânăstiri. Domnul primeşte să fie ctitor

al Hilandarului, "care să se numească mânăstirea Domniei mele", făgăduind că dacă Dumnezeu îl va izbăvi din mâinile turcilor va face "mai multe daruri". Acest ajutor este înnoit la 31 decembrie 1583 şi de Petru Vodă Şchiopul.

În 1589, Mihnea Vodă Turcitul îi dă un ajutor anual de 15.000 aspri pentru pomenirea părinţilor, a soţiei şi a fiilor săi. La 1600, Ieremia Movilă, domnul Moldovei, îi dă un ajutor de 6.000 aspri pentru mânăstire şi 300 aspri cheltuială de drum pentru călugări. În 1608, Radu Vodă Şerban, domnul Ţării Româneşti, reînnoieşte ajutorul de 15.000 aspri pe an. Acelaşi ajutor îl întăreşte, la anul 1715, Grigorie Vodă Ghica, iar la 1783, Mihai Vodă Şuţu, adăugând fiecare şi 1.000 aspri cheltuială de drum pentru călugări.

Mânăstirea Hilandar avea închinat în Ţara Românească schitul Baia de Aramă, din Mehedinţi, ctitoria boierilor Brăiloiu, pomeniţi într-o pisanie din 1694. De asemenea, în 1814 i-a fost închinată ca metoc, biserica lui Alexie din Bucureşti, din al cărei venit se pare că s-a dres, în anii 1819-1820, aripa de apus a mânăstirii.

5. Mânăstirea Dionisiu. Această mânăstire a fost zidită din temelie, între anii 1512-1515, de Neagoe Vodă Basarab, care, în 1520, îi zideşte şi turnul. În acelaşi an, Neagoe Basarab a făcut şi a dăruit mânăstirii racla de argint pentru moaştele Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolei, care, între anii 1502-1505, a păstorit şi Biserica Ţării Româneşti. Gavriil Protul vorbeşte astfel despre ajutoarele date aici de Neagoe Vodă: "Iară în Muntele Athonului, pre groapa sfântului, zidi biserică frumoasă în numele Sfântului Nifon; iară mânăstirea o au îmbogăţit cu multă avuţie şi multe ziduri au făcut şi înalte".

La 25 octombrie 1534, arzând biserica mânăstirii, a fost refăcută cu ajutorul dat de Petru Rareş, "carele a zidit biserica mai mare şi mai înaltă de cum fusese înainte şi a zugrăvit-o toată cu icoane minunate". La 1534, Petru Rareş şi soţia sa,

Elena, dăruiesc aici şi un frumos epitaf cu pisania: "La mânăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Athos, anume Dionisiu". Alexandru Vodă Lăpuşneanu împodobeşte în anul 1553, cu cheltuiala sa, iconostasul de la biserica mare, iar soţia sa, Doamna Ruxandra, fiica lui Petru Rareş, zideşte trapeza şi bolniţa mânăstirii. Tot ei au ferecat în argint şi au împodobit icoana Sfântului Ioan Botezătorul, pe care o dăruiesc în 1564 acestei mânăstiri.

Petru Vodă Şchiopul hotărăşte, la 28 aprilie 1577, să dea mânăstirii Dionisiu un ajutor de 6.000 aspri pe an şi 500 aspri pentru drum. La 20 februarie 1640, Matei Basarab îi dăruieşte şi el 4.000 aspri pe fiecare an, danie pe care o reînnoieşte şi la 5 mai 1642. Cu aceste ajutoare se refac, în anul 1647, catoliconul şi pridvorul mânăstirii. Şirul daniilor s-a urmat şi sub Constantin Vodă Brâncoveanu, care, în 1692 şi 1695, îi întăreşte un ajutor de 4.000 aspri, iar prin hrisovul din 6 februarie 1713, câte 100 taleri pe an. La 17 decembrie 1715, Ştefan Vodă Cantacuzino sporeşte ajutorul la 8.000 aspri pe an, reînnoit în 1716 de Nicolae Vodă Mavrocordat, la 20 martie 1717, de Alexandru Vodă Mavrocordat, iar la 20 martie 1718, de Mihail Racoviţă, domnul Moldovei.

Mânăstirea Dionisiu avea închinat numai schitul Hotărani, din ţinutul Romanaţi, ctitoria marelui vornic Mitrea şi al soţiei sale, Neaga. Nu se cunoaşte actul de închinare, însă el nu poate fi mai vechi de a doua jumătate a veacului al XVII-lea. În anul 1708, acest schit a fost dres de jupan Matei Fălcoianul, care i-a făcut clopotniţă şi i-a adăugat pridvorul.

6. Mânăstirea Cutlumuş. Această mânăstire a fost zidită şi întemeiată de iznoavă de către Hariton, viitorul mitropolit al Ungro-Vlahiei (1372-1381), cu ajutorul bănesc dat de voievozii Ţării Româneşti: Nicolae Alexandru Basarab şi fiii săi, Vlaicu şi Radu Basarab. Hariton, înainte de a ajunge mitropolit, fusese călugăr şi egumen al acestei mânăstiri, şi apoi

protos al Sfântului Munte. De aceea, Cutlumuşul este numit de obicei: "Mânăstirea lui Hariton" sau "Lavra cea mare a Ţării Munteneşti". În hrisovul lui Vlaicu Vodă, din 1369, se spune lămurit cum a venit la el Hariton şi "a cerut bani să termine temeliile" începute de tatăl său, Nicolae Alexandru Basarab, "la mânăstirea ce se zice Cutlumuş". Noul ctitor făgăduieşte "să înconjure mânăstirea cu ziduri şi cu turn de întărire, să înalţe biserică, trapeză şi chilii, să răscumpere moşii şi să dăruiască vite". Aşadar, Vlaicu Vodă se leagă să poarte toate cheltuielile, dar Hariton să supravegheze lucrările şi să hotărască în cele duhovniceşti, ca amândoi, deopotrivă, să fie ctitori. În acest scop, Vlaicu a şi dat 1200 ughii (galbeni ungureşti), cerând totodată ca în mânăstire să fie primiţi şi călugări români. Îndatorirea aceasta, pusă de către voievodul ctitor, va fi întâmpinat oarecari împotriviri din partea celorlalţi călugări greci aflaţi în mânăstire, de teamă să nu fie copleşiţi cu vremea de călugării români. De aceea în testamentul său din 3 noiembrie 1370, Hariton se văzu nevoit să consemneze că alături de proistosul Mihail şi ieromonahul Iacov, să-şi aibe locul bine statornicit în mânăstire şi alţi călugări români.

În anul 1372, când Vlaicu Vodă termină mânăstirea, făcându-i zidul înconjurător, se pomeneşte şi dania marelui spătar Vulcu, care dăruieşte turme de vite şi perechi de cai pentru noua ctitorie românească de la Athos.

În 22 noiembrie 1398, jupan Alexandru Aldea, ruda şi sfetnicul lui Mircea cel Bătrân şi viitorul domn de mai târziu, dăruieşte mânăstirii Cutlumuş, pentru paraclisul cu hramul Sfântului Nicolae, de lângă clopotniţa cea mare, satul Cireşovul de pe Olt. Dania aceasta este întărită şi de Vlad Dracul, fiul lui Mircea, prin hrisovul său din 1443, adăugând Cutlumuşului stăpânirea şi peste satele Giurgiu, Prislopul, bălţile de la Sviştov pe Călmăţui, Comana, Laiovul lui Stroe, Dăneşti, Hrăteşti pe Argeşel şi Cireşovul pe Olt. Acest hrisov este înnoit

de Vladislav al II-lea, în 1450, de Basarab Laiotă în 1476, şi de Vlad Vodă Călugărul, în 1489, toţi aceşti voievozi numind Cutlumuşul, "mânăstirea domniei mele".

Cu Radu cel Mare încep vremuri mai bune pentru Lavra românească de la Athos. Fiindcă se întâmplase să ardă mânăstirea în 1497, călugării vin în ţară după ajutoare şi înduplecară pe acest domn să închine satul Dăneşti, răscumpărat cu 5000 aspri de la un oarecare Chircu. În 1502 Radu începe refacerea chiliilor şi a clădirilor mânăstireşti, zidind şi puternicul turn, săvârşit abia în anul 1508, sub egumenia ieromonahului Simeon, cum spune pisania slavonă păstrată până astăzi pe zid. În ianuarie 1501, Radu cel Mare dăruieşte mânăstirii Cutlumuş şi un ajutor de 2000 aspri şi 200 aspri pentru drum, iar fratele său, Vlad Vodă cel Tânăr (1510-1512), întăreşte Cutlumuşului stăpânirea peste satele şi obcinele ce le avea din vechime.

Neagoe Vodă Basarab poate fi socotit printre ctitorii de seamă ai Cutlumuşului, căci iată ce spune Gavriil Protul despre el: "Iar mânăstirea lui Ariton, care de obşte se cheamă Cotlomuz, care au început a o zidi din temelie Radu Vodă, Neagoe Vodă o au săvârşit şi cu toate frumuseţile şi podoabele o au împodobit, din lăuntru şi din afară iar împrejur o au îngrădit cu zid. Şi au făcut biserica Sfântului Nicolae făcătorul de minuni, cu turle, chilii şi trapezărie, pimniţa şi mangupia, magherniţa, grădina şi poartă mică şi mare, bolniţă şi ospătărie şi dohirie, jitniţă şi visterie, şi alte case de toată treaba. Iar biseica şi chiliile le-au umplut de frumuseţi şi le-au săvârşit de acoperământ; iar biserica şi tinda o au acoperit tot cu plumb şi au pus pe ele ferestri cu sticle şi o au şi târnosit... Aşişderea, făcu o pristanişte în Ascalun, la mare, să fie de corăbieri; şi o corabie mare, alta mică, cu tot ce trebuieşte; şi o au zidit cu zid împrejur şi au făcut o culă cu arme şi cu turnuri să le fie de pază. Şi alte metohuri cu de toate au zidit şi bine le-a toemit, din care are mânăstirea mult venit".

Toate aceste lucruri s-au făcut de bună seamă din dania anuală de 10.000 aspri pentru biserică, 700 aspri pentru bolniţă şi 500 aspri pentru "trepădător", pe care Neagoe o hărăzeşte Cutlumuşului, prin hrisovul său din 7 noiembrie 1514, şi în care spune că după ce se stricase "această ctitorie pe care a făcut-o Ţara Românească... a mai înnoit-o Radu pe cât a putut, apoi fratele lui, Vlad, şi noi am zidit până am săvârşit şi am mărit dania pe fiecare an, făgăduind să dăm neîntrerupt cât va sta sfânta mânăstire".

Peste câţiva ani, între 1517-1521, Neagoe dă un hrisov prin care întăreşte mânăstirii Cutlumuş drepturile de stăpânire asupra satelor ce le avea din vechime.

După moartea lui Neagoe Basarab, aproape toţi domnii Ţării Româneşti au purtat de grijă mânăstirii Cutlumuş, înzestrând-o şi miluind-o la vreme cu cele de trebuinţă. Astfel, în 1532, Vlad Vintilă îi întăreşte stăpânirea peste vechile ei moşii, arătând că este "ctitoria pe care a făcut-o Ţara Românească", iar în hrisovul din 18 aprilie 1533 spune că "strămoşul nostru Mircea Voievod îi este ctitor". Tot el îi întăreşte la 5 iunie 1535 stăpânirea peste ocina de la Uibăreşti care fusese cumpărată de Radu cel Mare cu 10.000 aspri.

La 27 august 1547, Mircea Ciobanul dă un hrisov, prin care întăreşte Cutlumuşului dreptul de stăpânire asupra moşiei Uda de lângă Clocociov. La 15 mai 1594, Mihai Viteazul readuce în stăpânirea mânăstirii Cutlumuş toate moşiile care-i fuseseră răpite de vecini. Acelaşi lucru îl face şi Gavrilaş Movilă prin hrisoavele sale din 19 septembrie, 24 noiembrie şi 8 decembrie 1618, în care sunt înşirate toate daniile făcute de domnii Ţării Româneşti până la el. Se ştie, de altfel, că pe zidurile bisericii de la Cutlumuş sunt zugrăviţi peste 30 de ctitori voievozi, români.

La 14 iulie 1625, Alexandru Iliaş închină lavrei de la Cutlumuş mânăstirea Clocociov de lângă Slatina refăcută de el, cu averile, moştenirile şi veniturile ei.

Matei Basarab ajută şi el, pe la 1640, să se dreagă zugrăveala bisericii mari de la Cutlumuş, iar prin hrisoavele sale,

din 18 iunie 1641 şi 2 aprilie 1646, întăreşte închinarea mânăstirii Clocociov făcută de înaintaşul său, precum şi drepturile de stăpânire peste toate satele şi moşiile ce le avea din vechime.

Este vrednic de amintit că în urma focului din 1891 care a nimicit chiliile dinspre răsărit, s-au făcut altele noi cu ajutorul în bani dat de surorile Maria şi Zoe Procopiu Carusi, din Bucureşti.

7. Mânăstirea Pantocrator. Această mânăstire are ctitori români pe Barbu banul Craiovescu, pe Neagoe Vodă Basarab, pe Gavriil Trotuşanul, vel logofăt al Ţării Moldovei, şi pe Stan vel logofăt al Ţării Româneşti.

Gavriil Protul spune în "Viaţa Sfântului Nifon" că Neagoe Basarab a făcut la Pantocrator "mari ziduri, ca şi la Ivera şi au dăruit multe daruri".

În anul 1536, Gavriil Trotuşanul, întâiul sfetnic al lui Ştefăniţă Vodă şi al lui Petru Rareş, zideşte chiliile mânăstirii şi fântâna din faţa bisericii, cum reiese din pisania aflată între arcade, deasupra ei.

În 1631, Leon Vodă închină la Pantocrator mânăstirea Căscioarele, din Vlaşca, ctitoria Bălenilor din veacul al XVI-lea care avea în stăpânire patru moşii din venitul cărora s-au refăcut, între anii 1637-1641, chiliile dinspre apus ale Pantocratorului.

Călugării de la Pantocrator se pare că au izbutit să dobândească şi în Moldova un metoh: Biserica Doamnei din Botoşani, care în 1631 fusese închinată la Rusicon. După o stăpânire de o jumătate de veac, în 1703, Matei Racoviţă a luat acest metoh de la Pantocrator şi l-a dat înapoi la Rusicon.

Danii în bani pentru mânăstirea Pantocrator cunoaştem numai din anul 1692, când Constantin Brâncoveanu i-a hărăzit un ajutor anual de 3.000 de aspri.

Dintre aşezămintele athonite supuse Pantocratorului, ne interesează îndeosebi schitul Sfântului Prooroc Ilie. Pe la 1452, era numai chilie făcută de un călugăr român, Cosma, ajuns apoi protos al Sfântului Munte, şi căruia, la 27 aprilie

1452, Vladislav al II-lea îi trimite un ajutor de 15.000 de aspri. În 1492, Cosma era proin protos şi clădise aici o biserică, pentru care, la 29 august 1492, Vlad Vodă Călugărul îi dăruieşte un ajutor de 1.000 aspri şi alţi 100 aspri de cheltuială pentru drum, "ca să-şi împlinească cu aceasta în fiecare an cele de trebuinţă la acel loc al său şi să facă reparaturi". Hrisovul spune că aceşti bani se vor da odată cu ajutorul hărăzit mânăstirii Cutlumuş, dar cu îndatorirea ca proin protosul Cosma "să aibe grije şi de mânăstirea noastră Cutlumuş".

8. Mânăstirea Xiropotamul. Cel dintâi ctitor român la această mânăstire este Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân, care, la 9 februarie 1433, îi dăruieşte un ajutor anual de 3.000 aspri. La începutul veacului al XVI-lea Neagoe Vodă Basarab "au împodobit mânăstirea, au făcut o trapezărie din temelie şi pimniţă".

La 2 mai 1533, Vlad Vodă Vintilă îi dăruieşte un ajutor de 5.000 aspri şi alţi 500 aspri pentru drum. De asemenea, Alexandru Lăpuşneanu şi soţia sa Doamna Ruxandra au preînnoit biserica şi i-au refăcut zugrăveala.

La 21 octombrie 1585, Mihnea Vodă Turcitul închină la Xiropotam mânăstirea Plumbuita de la Colentina Bucureştilor, zidită de Petru Vodă cel Tânăr, fiul Chiajnei şi al lui Mircea Ciobanul, şi refăcută de Alexandru al II-lea. Această închinare este întărită apoi, la 18 noiembrie 1614, de Radu Vodă Mihnea, iar la 8 iunie 1626, de Alexandru Vodă Coconul. Matei Basarab rezideşte şi înfrumuseţează Plumbuita, lăsând-o mai departe, prin hrisovul său din 18 februarie 1647, să fie închinată la Xiropotam.

În anul 1670, august 1, vameşul moldovean Păun, de fel din Ianina Epirului, clădeşte lângă Iaşi, la Buciumi, mânăstirea cu hramul Sfânta Treime şi, după ce o înzestrează cu mai multe moşii, o închină la Xiropotam. În februarie 1671, Patriarhul Metodie al Constantinopolei declară ctitoria lui Păun

stavropighie-pentru 5 oca de ceară-întărind astfel, prin sigiliul său, închinarea acestui metoh la Xiropotamul. În veacul al XVIII-lea, mânăstirea lui Păun se năruie cu totul, iar averile se pare că trec în stăpânirea bisericii Dancului din Iaşi, care fusese închinată ca metoh la Xiropotamul de Duca Vodă, la 20 octombrie 1703, după ce îi dăruise "un heleşteu din sus de târg" şi moşia Vacota.

La 20 octombrie 1759, fraţii Constantin Răducanu, Ioan Slătineanu şi mama lor Stanca, iar la 7 decembrie 1759, şi fraţii Falcoianu, închină la Xiropotamul ctitoria lor, biserica Adormirea din Slatina, cu toate moşiile, viile, casele, ţiganii şi vadurile de moară.

Fireşte că n-au lipsit nici daniile în bani pentru mânăstirea Xiropotamul. Astfel, între anii 1757-1765, fiind împovărată de grele datorii, mânăstirea trimite în Ţările Române pe vestitul călugăr-cărturar Chesarie Daponte, cu moaştele celor 40 de Sfinţi, ca să adune milostenii şi ajutoare. Călătoria aceasta a fost foarte rodnică, căci, după opt ani de colindare prin satele şi oraşele din Moldova şi Muntenia, Chesarie Daponte se întoarce la Xiropotamul cu 100 pungi de bani, adică 50.000 groşi sau 1.500.000 franci aur, din care el opreşte jumătate pentru cheltuieli.

În 1758, Teodor Calimachi, domnul Moldovei, dă un ajutor de 150 aspri pe an, iar în februarie 1760, Scarlat Ghica sporeşte acest ajutor la 500 aspri pe an şi mai dăruieşte "odată pentru totdeauna" alţi 8.000 aspri.

În afară de aceste danii, începând cu Scarlat Vodă Ghica (1758-1761), s-a hotărît să se dea în fiecare an, de hramul mânăstirii, câte 500 taleri "de la cămăraşii de ocne". Aşa s-a urmat această danie sub toţi domnii până la Ioan Vodă Caragea (14 martie 1817).

De încheiere, putem spune că puţine mânăstiri au dus de la noi din ţară atâţia bani şi atâtea odoare bisericeşti câte a dus, mai ales după 1750, Xiropotamul. Este destul să arătăm

că, între anii 1837-1863, această mânăstire avea un venit aunal de peste 100.000 groşi, adică 3.000.000 franci aur.

9. Mânăstirea Zograful. Mânăstirea de obşte a Zografului începe legăturile cu Ţara Românească prin Alexandru Vodă Aldea, care, la 9 februarie 1433, îi dăruieşte un ajutor de 3.000 aspri, întru pomenirea tatălui său, Mircea cel Bătrân. Cel dintâi ctitor moldovean este Alexandru cel Bun, care, prin hrisovul său din 1429, îi închină câteva moşii, aflate mai târziu în stăpânirea mânăstirii Chipriana. La 16 iunie 1466, Ştefan cel Mare îi dăruieşte un mertic anual de 100 galbeni ungureşti "pentru a-l scrie la proscomidie pe el, pe soţia lui şi pe cei doi copii, Alexandru şi Elena, şi să-i cânte sâmbătă seara un paraclis, iar marţea o liturghie, şi să-l pomenească până va fi în viaţă, şi după aceea să-i facă pomenile obişnuite, iar după aceea să-i cânte într-o zi pe an, seara, parastas, şi dimineaţa liturghia". Merticul acesta va fi plătit întocmai de toţi urmaşii. Din acest ajutor s-a dres mânăstirea şi s-a făcut o bolniţă, pentru care Ştefan mai dăruieşte, la 13 septembrie 1471, un obroc de 500 aspri pe an.

Ştefan cel Mare clădeşte în anul 1467 turnul pentru corăbii de lângă mare, care a fost dres în anul 1517 de fiul său Bogdan. De asemenea, prin 1495, clădeşte chiliile şi trapezăria şi reface partea surpată a zidului ogrăzii. Spre sfârşitul domniei, Ştefan drege din nou toată mânăstirea şi zugrăveşte cu cheltuiala sa biserica mare. Atât de mult au însemnat pentru Zograful refacerile şi ajutoarele date de Ştefan cel Mare, încât la 1489, călugărul Isaia din Hilandar spunea că această mânăstire este întemeiată de Ştefan Vodă al Moldovei.

Dar nu numai voievozii moldoveni au ajutat Zograful, ci şi cei munteni. Astfel, la 23 iunie 1500, Radu cel Mare îi dăruieşte un ajutor de 3.000 aspri pe an, pe care-l urmează atât Neagoe Vodă Basarab, în anii 1515-1517, cât şi Vlad Vodă Vintilă (1532-1535).

După o jumătate de veac, mitropolitul Teofan al Moldovei, într-un act al său, din 1568, arată starea nenorocită în care ajunsese Zograful, din pricina urgiei sultanului Selim, care poruncise "să se vândă toate moşiile, metoacele şi morile şi toate pământurile lor, iar călugării să fie împrăştiaţi...". În această strâmtorare, s-au îndreptat cu rugămintea către Doamna Ruxandra, soţia lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu, care s-a milostivit şi a răscumpărat din mâna Turcilor metohul de pe râul Struma, cu suma de 52.000 aspri.

Petru Şchiopul urmează şi el tradiţia moldovenească, dăruind mânăstirii, la 1 iulie 1575, un ajutor anual de 100 ducaţi, 6.500 aspri pentru bolniţă şi 500 aspri pentru cheltuiala drumului. În acelaşi an, Alexandru al II-lea, voievodul Ţării Româneşti, dă şi el un ajutor de 100 galbeni. La 14 martie 1599, Ieremia Movilă hărăzeşte un ajutor de 7.500 aspri pentru biserică şi 500 aspri pentru bolniţă.

La 30 iulie 1628, Miron Vodă Barnovschi, urmând pilda înaintaşilor săi, închină la Zograful mânăstirea Uspenia din Vaslui, ctitoria lui Ştefan cel Mare. De asemenea, la 25 martie 1651, Vasile Lupu îi închină altă ctitorie a lui Ştefan cel Mare, şi anume mânăstirea Dobrovăţul, cu toate moşiile ei: Cârşeşti, Bulbuca şi Mălăeşti-Tutova, Lipovăţul, Chinteşti, Dărăgoi şi nişte grădini în Iaşi. Numai în judeţul Vaslui, Dobrovăţul avea în stăpânire peste 14.000 ha de pământ.

În cei din urmă ani ai veacului al XVI-lea Zograful mai primeşte o închinare, şi anume mânăstirea Căpriana, prin hrisovul lui Constantin Vodă Cantemir, din 30 ianuarie 1698. Era una dintre cele mai bogate mânăstiri: avea 23 de moşii, în întindere de 50.000 ha de pământ.

10. Mânăstirea Dohiarul. Cel dintâi voievod român care a avut legături cu Dohiarul este Vlad Vodă Călugărul. La 24 martie 1490 el dăruieşte acestei mânăstiri un ajutor anual de 3.000 aspri. Fiul său, Radu cel Mare, întăreşte acest ajutor

prin hrisovul dat în 1497, mai adăugând 400 aspri pentru cheltuielile de drum ale călugărilor care vor veni să ia ajutorul. Deşi n-avem dovezi, bănuim însă că şi Neagoe Basarab a miluit această mânăstire atunci când a chemat la sfinţirea ctitoriei sale din Curtea de Argeş pe toţi egumenii din Sfântul Munte. La 26 ianuarie 1535, Vlad Vodă Vintilă înnoieşte ajutorul de 3.000 aspri pentru mânăstire şi 400 aspri pentru drum. La 24 februarie 1536, Petru Vodă Paisie dă acelaşi ajutor, cu preţioasa ştire: "spre a fi noi ctitori şi păzitori şi înnoitori ai sfintei împărăteştei mânăstiri Dohiaru... pe care am ridicat-o şi am zidit-o cu multe mari trude".

Pe la jumătatea veculuí al XVI-lea, mânăstirea fiind dărâmată de turci, a fost rezidită din temelie şi zugrăvită, între anii 1564-1568, prin râvna şi cu cheltuiala lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu, cum se spune în pisania păstrată până azi. Lucrările de reclădire s-au făcut sub privegherea mitropolitului Teofan al Moldovei, care a săvârşit în anul 1568 şi slujba pentru sfinţirea bisericii.

Între timp, Alexandru Lăpuşneanu moare. În acelaşi an, sultanul Selim luă toate averile mânăstirilor aghiorite şi hotărî să le vândă la mezat, din pricină că nu se plătiseră birurile. Atunci călugării alergară iarăşi în Moldova după ajutor şi se plâng Doamnei Ruxandra de năpasta căzută asupra lor. Milostiva Doamnă se înduplecă de rugămintea lor şi împreună cu fiul ei, Bogdan Vodă Lăpuşneanul, răscumpărară averile mânăstirii, plătind suma de 165.000 aspri, care pentru acele vremuri era nespus de mare. În legătură cu această danie atât de însemnată, credem că va fi pus multă stăruinţă şi mitropolitul Teofan al Moldovei care, părăsind scaunul vlădicesc, se înehinoviase la Dohiarul, unde a şi murit în anul 1598, fiind îngropat în nartica bisericii.

În veacul al XVII-lea mânăstirea Dohiarul va primi ajutoare şi în metoace, dar nu din Moldova, ci din Ţara Românească. După ce la 14 iunie 1606, Radu Vodă Şerban îi dăruieşte 9.500 aspri

şi alţi 500 aspri pentru drum, la 10 iulie 1626, Alexandru Coconul, împreună cu marele postelnic Ianache, întăreşte Dohiarului stăpânirea peste 12 moşii din judeţul Ialomiţa, care la un loc au alcătuit o avere de 300.000 aspri şi 320 ducaţi şi care ca metoh şi-a primit apoi numele de Slobozia lui Ianache. La 14 septembrie 1634, Matei Basarab întăreşte mânăstirii Dohiarul stăpânirea peste acest metoh, adăugându-i încă două sate. Tot de Slobozia ţinea şi schitul Cuiburile, închinat de Stana Doicească, în anul 1626. La 25 iulie 1652, comisul Apostolache urmând pilda postelnicului Ianache, închină şi el la Dohiarul schitul Măstăneşti, din Prahova, cu opt moşii şi 2.000 de taleri, spre a drege chiliile mânăstirii de la Athos ajunse în paragină. Acest schit va purta mai târziu numele Apostolache. Este vrednic de amintit faptul că în anul 1740, întinsele moşii ale mânăstirii Slobozia aduceau mai mult venit chiar decât Cotrocenii şi Mărginenii, cele mai mari şi mai bogate dintre mânăstirile închinate din Ţara Românească.

11. Mânăstirea Caracalu. Ajutorul românesc pentru această mânăstire este cunoscut abia pe la jumătatea secolului al XVI-lea. Întâmplându-se să ardă mânăstirea în 1530, câţiva călugări pornesc spre Moldova şi, ajungând la curtea lui Petru Rareş, îl roagă să-i ajute. Firmanul împărătesc din 1535, prin care Petru Rareş este învoit de sultan să rezidească pe temeliile vechi mânăstirea Caracalu spune între altele: "Clădirile mânăstirii dintru început pornesc de la voievozii Moldo-Vlahiei, iar preînnoirile făcute, în diferite timpuri, ale ruinelor mânăstirii, tot din partea voievozilor au fost făcute". Într-adevăr, reclădirea mânăstirii începu în anul 1535 şi se sfârşi abia în anul 1563, dovadă că şi Alexandru Lăpuşneanu a ajutat şi a ajuns ctitor. Peste câţiva ani, adică în 1569, Mustafa Celebi, sfetnicul sultanului Selim, scoase la mezat toate metoacele athonite, pentru că sfetagoreţii nu putuseră plăti birul la care fuseseră supuşi laolaltă încă din anul 1525. Atunci,

călugării de la Caracalu, spune un act din 1569, alergară după milă şi ajutor la Doamna Ruxandra, fiica lui Petru Rareş şi soţia lui Alexandru Lăpuşneanu, ctitorii mânăstirii. Drept aceea, evlavioasa Doamnă s-a milostivit de ei şi le-a dăruit un ajutor de 35.000 aspri cu care şi-au putut răscumpăra avutul mânăstirii.

La 20 iunie 1730, Nicolae Mavrocordat îi dă pe tot anul un ajutor de 50 taleri, "pentru că această mânăstire a avut hrisoave de la alţi răposaţi domni dinainte vreme, de la Vlad Vodă, de la Alexandru Vodă şi de la Radu Vodă, făcute pre mila aceasta". Acelaşi ajutor îl înnoiesc, la 26 septembrie 1776, Alexandru Ipsilante, în 1782, Nicolae Constantin Caragea, şi, la 16 ianuarie 1784, Mihai Constantin Şuţu, domnii Ţării Româneşti.

12. Mânăstirea Filoteiu. Cel dintâi voievod român ctitor la această mânăstire este Vlad Ţepeş care, aflând de "multe nevoi şi scârbe şi mai ales desăvârşita ei pustiire", îi dăruieşte prin hrisovul său din 12 iunie 1457, un ajutor anual de 4.000 aspri şi alţi 300 aspri pentru drum. Între anii 1488-1492, fratele său, Vlad Vodă Călugărul, întăreşte şi el vechea danie de 4.000 aspri pe an pentru mânăstire şi 300 aspri cheltuială pentru călugării ce vor veni în fiecare an, în luna mai, să-i ia. Bănuim că acest ajutor a fost întărit şi de Neagoe Vodă Basarab.

După o întrerupere de două veacuri, mânăstirea dobândeşte un ajutor de la Constantin Vodă Mavrocordat, care, prin hrisovul său din 1734, hotărăşte să i se dea în fiecare an câte 6.600 aspri. Dania aceasta este înnoită în 1744 şi 1749, de Constantin Mavrocordat, iar în 1768, de Grigorie Alexandru Ghica.

13. Mânăstirea Simonpetra. Legăturile Ţării Româneşti cu această mânăstire încep de pe vremea lui Neagoe Basarab care, la sfinţirea bisericii din Curtea de Argeş, a chemat şi pe egumenul de la Simonpetra. Mai târziu, prin 1540, Radu Vodă

Paisie dăruieşte mânăstirii în afară de bani, şi satul Scurteşti din Argeş, cu toate averile lui. După el, Alexandru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul, prin hrisovul său din 9 ianuarie 1560, îi dăruieşte satul Izvorani din Buzău cu tot avutul. Această danie este întărită în anul 1570 şi de fratele său, Alexandru Vodă al II-lea, care îi adaugă şi el satul Dragomireşti.

În decembrie 1580, mânăstirea este nimicită până în temelie de un foc năprasnic. Pentru refacerea chinoviei lor, călugării simonopetriţi pornesc după milă şi ajutoare prin Ţările Române şi Rusia. Atunci, în împrejurări puţin cunoscute, ei pun stăpânire pe biserica Sfântul Nicolae din Bucureşti, numită a jupâniţei Caplea. În anul 1591, patriarhul Ieremia al II-lea întăreşte stăpânirea mânăstirii Simonopetra asupra bisericii Sfântul Nicolae din Bucureşti, după daniile ei vechi şi cele dăruite de Mihai Banul, şi o ridică la treapta de stavropighie patricească. Într-adevăr, după ce o împrejmuise cu zid şi o refăcuse în întregime, Mihai Viteazul a înzestrat această biserică cu 14 sate, dintre care 13 cumpărate de el însuşi cu suma de 472.000 aspri, iar unul dăruit de soţia sa, Doamna Stanca. Tot atunci, îi mai dăruieşte două sate şi Florica, fiica lui. Prin hrisovul său din 21 august 1599, Mihai Viteazul închină ctitoria sa – care-i va purta de acum înainte numele – la mânăstirea Simonpetra. Din veniturile pe care le lua de la acest metoh bucureştean, mânăstirea Simonpetra s-a reclădit în întregime, iar Mihai Viteazul a fost zugrăvit acolo ca ctitor.

În anul 1625, iunie 8, mânăstirea Simonpetra arde din nou. Având însă la îndemână metoace multe, se reface uşor, mai ales că, prin anul 1617, fusese închinat mânăstirii Mihai Vodă şi schitul buzoian Izvorani, ctitoria mitropolitului Luca al Ungro-Vlahiei, iar în anul 1626 Alexandru Coconul îi închinase schitul Beştelei, din Argeş. Din averile acestor două metoace, mânăstirea Mihai Vodă avea pe la anul 1850 un venit anual de aproape 1.000.000 lei.

Din partea voievozilor noştri, mânăstirea Simonpetra a avut, pentru metoacele sale din ţară, scutiri de vinărici, de bir pentru 500 de oi, cum şi dreptul de a lua în fiecare an câte 150 bolovani de sare de la ocnă.

14. Mânăstirea Sfântul Pavel. Cel dintâi ajutor românesc hărăzit acestei mânăstiri a fost din partea lui Ştefan cel Mare, care în anii 1500-1501 a adus apa aici, a făcut fântâna şi moara. Ctitorii din Ţara Românească sunt fraţii Craioveşti, care la 28 ianuarie 1501 îi dau un ajutor de 2.000 aspri şi alţi 100 de aspri pentru drum. Păstrând această tradiţie, Neagoe Vodă Basarab clădeşte, între anii 1515-1520, "o culă să fie de strajă", cum spune Gavriil Protul, sau "un turn de apărare", după cum arată pisania păstrată până azi, şi care a fost terminat peste 20 de ani de către Radu Vodă Paisie, împreună cu zidul de piatră dinspre munte, dăruind totodată mânăstirii un ajutor anual de 5.000 aspri şi alţi 500 aspri pentru cheltuiala drumului. Peste un veac, Matei Basarab dă şi el un ajutor de 1000 aspri.

Pe la jumătatea veacului al XVII-lea mânăstirea Sfântul Pavel dobândeşte ca metoh în Ţara Românească mânăstirea Jitianul, de lângă Craiova. Actul de închinare este întărit mai târziu de Şerban Vodă Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu. Dintre moşiile acestei mânăstiri făcea parte şi vechiul schit mehedinţean Ciutura.

În Moldova a fost închinată mânăstirea Todirenilor, din Burdujeni, ctitoria de pe la sfârşitul veacului al XVI-lea a lui Teodor Movilă, fratele lui Ieremia şi al mitropolitului Gheorghe Movilă. Ea a fost închinată în anul 1664 sub domnia lui Dabija Vodă de pârcălabul Miron Costin.

Cel din urmă ctitor este Constantin Brâncoveanu care, după ce îi dă un ajutor anual de 50 ughii de la pârcălabii din Târgul Craiovei, îi ridică şi mai înalt turnul zidit de Neagoe Basarab, îi drege chiliile şi trapezăria, iar în anul 1708 zideşte

aici un paraclis cu hramul Sfinţilor Împăraţi Constantin şi Elena unde este zugrăvit ca ctitor.

15. Mânăstirea Stavronichita. Această mânăstire, rezidită în anul 1542, are între ctitori şi pe Radu Paisie, domnul Ţării Româneşti. La 3 martie 1597, Ieremia Movilă, domnul Moldovei, îi dă un ajutor anual de 4.000 de aspri. Pe la 1680, Şerban Vodă Cantacuzino poartă cheltuiala pentru aducerea apei în mânăstire şi zidirea unei fântâni.

Nu se ştie când şi cine i-a dăruit ca metoh mânăstirea Sfinţilor Apostoli, zisă **Arhimandritul** din Bucureşti, despre care în anul 1657, patriarhul Macarie al Antiohiei arată că era închinată la Sfântul Munte.

Un alt ajutor românesc primit de mânăstirea Stavronichita este cel făcut de Elena Moruzi, la 11 martie 1811, când îi dăruieşte o vie în valea lui Seman, lângă Urlaţi.

16. Mânăstirea Xenofon. La nici o mânăstire din Sfântul Munte nu se cunosc atâtea hrisoave de danii hărăzite de voievozii români ca la Xenofon. Încă de pe vremea lui Radu cel Mare, Barbu, banul Craiovei, îi închină pe la începutul veacului al XVI-lea satele Recica, Siliştea Plopului şi o baltă, care laolaltă vor alcătui mai târziu averea schitului Zdralea sau Roboaia, cum s-a numit mai târziu. Odată cu închinarea acestor moşii, despre care nu se ştie dacă atunci era zidit schitul pe ele, Barbu banul mai dăruieşte şi un ajutor de 2.000 aspri. Dania aceasta s-a urmat aproape neîntrerupt vreme de peste o sută de ani. Astfel, într-un hrisov de la Matei Basarab, din 8 octombrie 1635, prin care îi închină ca metoh schitul Roboaia cu tot venitul său, sunt amintite 13 hrisoave de danie "pe care voievodul însuşi le-a văzut", şi anume: din 1520, de la Neagoe Basarab; din 1526, de la Vlad Vodă; din 1526 şi 1528, de la Radu Vodă; din 1575 şi 1577, de la Vlad Vintilă; din 1535, de la Radu Paisie; din 1575 şi 1577, de la Alexandru Vodă; din 1579, de la Mihnea Turcitul; din 1592,

de la Ştefan Vodă; din 1593, de la Alexandru cel Rău; din 1594, de la Mihai Viteazul; din 1601, de la Simeon Movilă şi din 3 august 1607, de la Radu Vodă Şerban. Acesta din urmă sporeşte ajutorul la 9.000 aspri pe an şi alţi 700 de aspri cheltuieli de drum pentru călugări, întărind totodată şi stăpânirea mânăstirii asupra satelor Recica şi Siliştea Plopului, dăruite de Barbu banul, şi spunând că face acestea pentru mânăstirea Xenofon, "care au fost mai înainte zidită şi înfrumuseţată de binecredincioşii domni şi mai vârtos de bătrânii noştri strămoşi". Într-adevăr, la 14 septembrie 1545, biserica mânăstirii a fost zugrăvită de Constantin Vornicul şi fratele său Radu. De asemenea, în 1564, boierul Nil Coman şi soţia sa Ana au rezidit din temelie biserica Sfântul Gheorghe de la Xenofon, iar în 1637 Matei Basarab şi soţia sa Doamna Elena au rezidit din temelie biserica mare a mânăstirii. Chipurile lor de ctitori se află zugrăvite în biserică şi la trapeză.

La 23 iunie 1636, Matei Basarab hotărăşte mânăstirii Xenofon un ajutor anual de 10.000 de aspri şi alţi 1.000 aspri pentru cheltuielile de drum. La 1 mai 1658, Mihnea Vodă, domnul Ţării Româneşti, reînnoieşte vechea danie anuală de 10.000 aspri pentru mânăstire şi alţi 1.000 aspri pentru "trepădători". Începând cu acest domn şi până la Alexandru Şuţu (1819), dania aceasta de 10.000 plus 1.000 aspri s-a păzit nestrămutată. Ea a fost reînnoită de toţi voievozii Ţării Româneşti, odată cu întărirea drepturilor de stăpânire asupra moşiilor schitului Roboaia. În anul 1703, Constantin Brâncoveanu îi dăruieşte schitul Căciulaţi. În 1813, Ioan Caragea îi mai adaugă, pe lângă vechea milă, şi dania de 200 groşi din venitul Caravanseraiului din Bucureşti. Deosebit de aceasta, mânăstirea Xenofon dobândise din partea lui Scarlat Ghica, la 1766, dreptul să ia în fiecare an câte doi aspri de vadră de vin de la cele trei moşii pe care le avea în ţinutul Vâlcea.

Averile schitului Roboaia, mărite spre sfârşitul veacului al XVIII-lea în chip uimitor, aduceau anual un venit de câteva sute de mii de lei, din care mânăstirea Xenofon s-a putut reface adesea.

Din Ţara Moldovei, urmând hrisoavelor domneşti din anul 1792 şi până la 1820, mânăstirea Xenofon a primit la început 4.000 ocale sare ajungând apoi la 40.000 ocale sare.

17. Mânăstirea Grigoriu. Într-un hrisov grecesc din 16 iunie 1513 se spune că această mânăstire, fiind prădată şi dărâmată de nişte piraţi, în urma rugăminţii egumenului Spiridon, Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, a primit să-i fie ctitor şi s-o rezidească din temelie. Totodată a dăruit şi 24.000 aspri, cu care s-a cumpărat vechea mânăstire a Sfântului Trifon, din Careia, unde mai târziu, fiul său Bogdan a clădit o biserică. Până azi se păstrează la Grigoriu turnul – clopotniţa – zidit de Ştefan cel Mare în anul 1502, cum arată pisania ascunsă sub tencuială.

La sfinţirea bisericii din Curtea de Argeş ia parte şi egumenul mânăstirii Grigoriu şi de bună seamă că nu s-a întors la Athos fără mila cuvenită din partea lui Neagoe Vodă Basarab. În 1520 Ştefăniţă Vodă, iar în 1533 Alexandru Lăpuşneanu dau câte un hrisov de milă acestei mânăstiri.

La 7 iunie 1765, Ştefan Racoviţă domnul Ţării Româneşti se face nou ctitor la mânăstirea Grigoriu, dându-i un ajutor anual de 6.000 aspri. După aceea, la 15 ianuarie 1769, Grigorie Alexandru Ghica îi închină mânăstirea Vizantea, din ţinutul Focşanilor, cu tot avutul ei. În Ţara Românească mânăstirea Grigoriu a avut închinată, din 15 mai 1776, biserica Spirea din Bucureşti, ctitoria doctorului Spirea, refăcută de Scarlat Vodă Ghica. Odată cu această închinare, Alexandru Vodă Ipsilante hotărăşte mânăstirii şi un ajutor de 1.100 taleri de ziua hramului, lucru care s-a urmat şi de domnii ceilalţi: Mihail Şuţu, în anii 1783 şi 1792, Constantin Gheorghe Hangherli, în 1798, Constantin Ipsilante, în 1803 şi 1806, Alexandru Moruzi, în 1793 şi Ioan Caragea, în 1813.

Spre a ne putea da seama de veniturile pe care le-a avut mânăstirea Grigoriu de la metohurile româneşti, este desul

să arătăm că egumenul Vissarion al Vizantei, de neamul lui grec din Peloponez, în vreme de 10 ani cât a cârmuit această mânăstire închinată (1842-1852) a adunat o avere atât de mare, încât la moartea sa a lăsat prin testament suma de peste 20.000.000 lei, pe care a împărţit-o: mânăstirii Grigoriu, chinotitei athonite, spitalului din Atena şi altor aşezăminte de cultură sau de binefacere greceşti.

18. Mânăstirea Esfigmenu. Începătorul daniilor şi ajutoarelor la această mânăstire pare a fi Neagoe Vodă Basarab care, cu prilejul sfinţirii bisericii de la Curtea de Argeş, va fi miluit şi această chinovie athonită. Nu ştim datorită căror împrejurări, pe la 1540, intră în legături cu mânăstirea Esfigmenu voievodul moldovean Petru Rareş. Bănuim că în urma stăruinţelor lui Serafim Protul şi Grigorie monahul, veniţi după milă prin ţara noastră, şi cărora le fac danii atât Radu Paisie, voievodul Ţării Munteneşti, cât şi Petru Rareş, voievodul Moldovei.

Multă vreme nu mai întâlnim nici o ştire despre legăturile noastre cu această mânăstire. În 1662, vornicul Gavril Costache închină Esfigmenului ctitoria sa de la Ciocăneşti, ţinutul Fălciu, "făcută cu multă trudă şi oboseli" şi înzestrată cu câteva moşii. La 20 august 1806, mitropolitul Veniamin Costache, după ce reface ctitoria familiei sale, mânăstirea Floreşti, o uneşte cu vechiul metoh Ciocăneşti, care acum se numea Bursuci, şi le închină apoi la Esfigmenu. În iunie 1814, patriarhul Grigorie al Constantinopolului dă un sighilion prin care mânăstirea Floreşti este declarată stavropighie. Ţinând seama că această mânăstire se refăcuse cu cheltuiala mânăstirii Esfigmenu, mitropolitul Veniamin Costache, încă din anul 1808, hotărâse să dea lavrei athonite câte 1.500 groşi pe fiecare an, până în 1818, când îi dădu odată pentru totdeauna suma de 12.000 groşi. Cele 10 moşii ale mânăstirii Floreşti aduceau în 1828 un venit de câteva sute de mii de lei.

La 14 octombrie 1802, aflându-se strâmtorată de greutăţi, mânăstirea Esfigmenu primeşte din partea voievodului Moldovei, Alexandru Moruzi, un ajutor anual de 1.000 lei.

19. Mânăstirea Sfântul Pantelimon sau Rusicon. Ctitori români la vestita mânăstire rusească Sfântul Pantelimon sau Rusicon, sunt, începând din veacul al XV-lea şi până în veacul al XIX-lea, mai toţi voievozii Ţării Munteneşti şi ai Moldovei.

Cel dintâi voievod român care face danie la Rusicon este Vlad Ţepeş. Prin hrisovul din 12 iunie 1457 el hărăzeşte acestei mânăstiri un ajutor de 6.000 aspri pe an, pentru hrana călugărilor şi pomenirea sa, danie întărită la 18 iunie 1487 şi de Vlad Vodă Călugărul. La 1496, Radu cel Mare îi hotărăşte 3.000 aspri pe an şi 400 aspri cheltuieli de drum, iar la 1502, acelaşi domn îi urcă dania la 4.000 aspri pe an şi 500 aspri cheltuieli de drum. De aici înainte ajutoarele curg cu îmbelşugare din amândouă Principatele Române.

De la Neagoe Basarab nu avem acte de danie, dar ştim că la sfinţirea mânăstirii Curtea de Argeş a fost şi egumenul de la Rusicon. Înainte de 1631, voievodul Moldovei, Moise Movilă, îi închină biserica **Uspenia** din Botoşani, ctitoria lui Ştefan cel Mare din 1496, care mai târziu îşi schimbă numele în biserica Doamnei de la Elena Doamna, soţia lui Petru Rareş, noua ei ctitoră, în 1552.

La 18 noimbrie 1708, Mihai Vodă Racoviţă întăreşte închinarea acestei mânăstiri, îngrijindu-se şi de sporirea veniturilor ei. Între 1737-1750, toţi domnii Moldovei întăresc mânăstirii Rusicon dania de 100 piaştri (10.000 groşi), unii adăugându-i şi venitul dijmelor din Botoşani, iar alţii scutind-o de orice dări. La 3 august 1750, Constantin Mihai Racoviţă îi sporeşte dania cu încă 50 de piaştri, danie reînnoită şi de domnii următori: Matei Grigorie Ghica, în aprilie 1754, Scarlat Grigorie Ghica, la 6 februarie 1757, şi Ioan Calimachi, în octombrie 1758. În 1759, Grigorie Ghica îi mai dăruieşte 500 taleri pe an de la ocnele de sare.

La 1751 doamna Sultana, soţia lui Constantin Mihail Racoviţă, voievodul Moldovei, dărui mânăstirii racla de argint în care se păstrează moaştele Sfântului Pantelimon.

În iunie 1760, Ioan Calimachi îi închină ca metoh biserica Bogdan-Serai din Constantinopol, cu casele şi grădinile. Aici locuiau domnii Moldovei când mergeau cu treburi la Poartă. Această închinare a fost întărită apoi de toţi domnii următori, care, începând din 1795 cu Alexandru Calimachi, au sporit ajutorul la 250 groşi pe fiecare an.

La începutul veacului al XIX-lea, mânăstirea Rusicon fiind ruinată, s-a rezidit din temelie de Scarlat Calimachi, domnul Moldovei, începându-se lucrul la anul 1812 şi sfârşindu-se în anul 1819.

20. Mânăstirea Costamonitu. Întâiul binefăcător român la această mânăstire este Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, care în 1493, îi dă un ajutor anual de 5.000 aspri şi alţi 500 aspri cheltuieli de drum pentru fraţi. Se pare că dania aceasta s-a urmat regulat, căci în 1542, Petru Rareş dă şi el acelaşi ajutor anual de 6.000 aspri. Bănuim că dintru început n-au lipsit nici voievozii Ţării Româneşti să ajute lavra Costamonitului, mai ales că egumenul ei participă, în anul 1517, la sfinţirea mânăstirii Curtea de Argeş, şi nu se poate ca Neagoe Basarab să nu-i fi răsplătit această osteneală. În legătură cu acest fapt credem că dăruieşte Vlad Vodă la 25 aprilie 1531 mânăstirii Costamonitu un ajutor anual de 6.000 aspri şi alţi 600 aspri pentru cheltuiala drumului.

Prin 1657, trei călugări costamoniţi, veniţi în ţară după milă, au încercat să pună mâna pe mânăstirea buzoiană Vintilă Vodă, pretinzând apoi şi o danie de 200 ughii, pe care le-ar fi făcut-o Constantin Vodă Şerban. Sub domnia lui Leon Vodă, însă, în 1667 s-a dovedit netemeinicia acestei închinări şi, ca atare, s-a retras ctitoria lui Vintilă Vodă de sub stăpânirea lor.

Mânăstirea Costamonitu a avut închinată în Ţara Românească, prin hrisovul lui Mihnea Vodă din 14 iunie 1583, mânăstirea Sfântul Nicolae de lângă Gherghiţa şi locul zis Molomoc. La 12 mai 1612, Radu Vodă Mihnea întăreşte închinarea acestei mânăstiri, cu toate moşiile sale, la Costamonit, dăruind totodată şi un ajutor anual de 5.000 aspri şi alţi 500 aspri cheltuieli de drum. La 24 noiembrie 1663, sporeşte acest ajutor la 6.000 aspri pe an şi 600 aspri pentru drum. La 3 septembrie 1719, Nicolae Alexandru Mavrocordat, domnul Ţării Româneşti, dă mânăstirii un ajutor anual de 50 taleri.

(Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2, aprilie-iunie 1953)

2. INFLUENŢA ATHOSULUI ÎN ŢĂRILE ROMÂNE

ÎNRÂURIREA SF. MUNTE ASUPRA VIEŢII RELIGIOASE DIN MUNTENIA ŞI MOLDOVA

Pr. Prof. Alexandru Ciurea

Uriaşa aşezare mânăstirească din Sf. Munte Athos a fost, mai ales în trecut, dar ea rămâne încă şi astăzi, cel mai însemnat centru călugăresc din toată lumea creştină, dacă nu chiar de pe glob.

Ridicându-se, în epocile sale de dezvoltare şi înflorire, până la aproape 10 000 de călugări, grupaţi în cele 20 de mânăstiri principale, număr ajuns invariabil, împărţiţi în 726 de instituţii şi aşezăminte monahale (chinovii, schituri, calive vechi, calive împrăştiate, sihăstrii, catisme, chilii între zidurile mânăstirii, etc.), presărate pe o suprafaţă de 385 km pătraţi, pe degetul de răsărit al peninsulei Calcidice trifurcate, Sf. Munte formează şi astăzi o adevărată confederaţie monastică şi o neasemuită republică de călugări, deşi nu s-ar mai găsi în zilele noastre – după o statistică din 1935 – decât o cifră de circa 4500 vieţuitori.

S-au practicat aici voturile monahale, sub toate formele, de la sistemul chinovitic sau al vieţii de obşte, până la schimnicia cea mai severă, în rugăciune, în lecturi pioase, contemplaţie, tăierea desăvârşită a voiei, liniştirea în Dumnezeu (isihia) şi în muncă, fie pentru câştigarea celor necesare vieţii, fie în alte diverse îndeletniciri practice ca: tălmăcire sau copiere de manuscrise de tot felul, pictură, sculptură, ferecare de cărţi în metale preţioase, tipografie etc.

Mânăstirile din Athos au fost, totodată, necontestate şi considerabile vetre de ştiinţă, literatură şi artă religioasă, în special până la căderea Constantinopolului sub turci (1453), deşi nu au avut prea mult de suferit din partea acestora. Vechile lui biblioteci numără şi astăzi peste 12 000 manuscrise de valoare, iar bisericile Athosului fac parte dintre cele mai de seamă monumente de artă din Răsărit. Şcoala de pictură a lui Panselin era cunoscută în toate ţinuturile ortodoxe ale secolului al XIV-lea. Un astfel de centru şi cu astfel de dimensiuni materiale şi spirituale, care a subsistat până astăzi, în ciuda unor faze de eclipsă parţială, datorită părăsirii fructuoasei vieţi de obşte şi îmbrăţişării sistemului idioritmic – numai 11 mânăstiri din cele 20 fiind chinovitice – chiar dacă ar fi dorit-o n-ar fi putut să nu influenţeze monahismul şi viaţa religioasă a lumii ortodoxe.

Şi de fapt, Sf. Munte a patronat şi a înrâurit asupra oricărei înfiripări de viaţă călugărească din Ortodoxie, iar monahii aghioriţi au devenit modele, după care s-a transplantat o astfel de trăire în toate ţările ortodoxe, ca: Rusia, Bulgaria, Serbia, România. Este de la sine înţeles că lucrul acesta nu l-a putut face Athosul înainte de a fi avut puterea să o facă, adică mai înainte de secolele XI-XII.

De la popoarele vecine slave am moştenit, în epoca formării Principatelor, înfloritoarea lor artă religioasă, am luat limba Bisericii şi a cancelariilor domneşti, dar la rădăcina acestor forţe culturale vecine, mai potrivite stadiului nostru de dezvoltare şi climatului nostru sufletesc, se afla un imens rezervor de cultură născut din unirea Bizanţului cu Athosul. Aceasta nu înseamnă, însă, că noi ne-am mărginit, lungă vreme, numai la raporturi mijlocite şi indirecte. Nu! Ci, cu timpul, am ajuns şi la relaţii directe şi nemijlocite, sau concomitent şi unele şi altele, cu aceste două mari centre culturale vechi.

Cu Athosul, Biserica din Ţările Române, cu excepţia Bisericii din Transilvania, a avut şi menţinut strânse legături culturale şi religioase, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi până aproape de zilele noastre.

Dinspre Ţările Române, încă din secolul al XIV-lea, a pornit şi s-a revărsat din belşug toată generozitatea pioasă şi dezinteresată a conducătorilor şi credincioşilor, din cele două ţări. Se închină mânăstiri, se donează pământuri, vii, lacuri şi iazuri, veşminte şi ornamente de tot felul, obiecte de cult, manuscrise copiate migălos în mânăstirile noastre, bani şi cele necesare existenţei. Aşa de departe s-a mers cu aceste daruri, încât o cincime din teritoriul Principatelor aparţinea, în secolul al XIX-lea, Locurilor Sfinte, în frunte fiind Athosul.

Din această cauză, o reacţie se produce în vremea lui Matei Basarab, în 1639, care alcătuieşte o listă de mânăstirile ce nu vor putea fi închinate în nici un caz, reacţie care nu ajunge, totuşi, pentru vremurile ce vin, la o încetinire a procesului de închinări şi tot din această cauză se produce şi secularizarea din 1863, care încheie definitiv acest proces.

Dar nu despre aceasta avem a ne ocupa aici, nu de ceea ce am dat, ci de ceea ce am primit, sub raportul vieţii religioase, de la Muntele Athos.

Dacă s-a scris foarte mult, în ceea ce priveşte legăturile noastre cu Sf. Munte, în sensul donaţiilor şi a ceea ce a plecat de la noi, către acest mare centru, în care s-au păstrat nealterate temeiurile Ortodoxiei, apoi, nu tot aşa stau lucrurile cu ceea ce ne-a venit de la Athos, în sensul că ştim foarte puţin, multe lucruri nevăzând lumina tiparului, iar cele ce s-au învrednicit de aceasta, aşteptând să fie adunate şi sistematizate.

În stadiul acesta al lucrurilor, dacă este totuşi vorba să procedăm la o împărţire sistematică a influenţelor pe care le-a exercitat Muntele Ortodoxiei asupra ţărilor noastre, vom putea stabili următoarele categorii de înrâuriri:

– organizarea şi reorganizarea monahismului şi a vieţii religioase la noi;

– influenţe culturale şi artistice; şi înrâuriri în păstrarea şi apărarea credinţei.

Organizarea şi reorganizarea monahismului şi a vieţii religioase la noi

Într-o publicaţie, am întâlnit cândva o afirmaţie ca aceasta: „În cursul lungii sale istorii, Athosul a exercitat o influenţă profundă asupra întregii lumi ortodoxe. Nu se află niciun eveniment mai de seamă în această Biserică în care să nu se vadă influenţa unuia sau a mai multor călugări athoniţi. Se înţelege, după sfârşitul primului mileniu."

Lucrul este poate exagerat într-o măsură, dar el cuprinde totuşi mult adevăr. Să urmărim acum faptele istorice, pentru a vedea în ce măsură Sf. Munte şi aghioriţii săi au înrâurit viaţa religioasă a Ţărilor Române.

Spre deosebire de Biserica Moldovei, al cărei prim întâistătător este moldoveanul Iosif, din familia Muşatinilor, în Muntenia primul mitropolit este un grec, Iachint de Vicina, pe care Nicolae Alexandru îl aduce în ţară, la 1359 cu asentimentul Patriarhiei din Constantinopol. La sfârşitul lui 1372, acesta nu mai era în viaţă. În locul lui îl aflăm pe Hariton, care, de fapt, fusese ales încă din august 1372. Cel de al doilea mitropolit al Ungro-Vlahiei, Hariton, fusese egumen la mânăstirea Cutlumuş din Sf. Munte (1364–1379), ctitorie a lui Nicolae Alexandru (1352–1364) şi a lui Vladislav (1364–1374), supranumită des în documente «Lavra cea mare a Ţării Româneşti». În cele din urmă, Hariton, călugărit de tânăr, om cultivat şi bun administrator, ocupase chiar funcţia de protos al Athosului, adică de conducător suprem al întregii colectivităţi monahale, impunându-se astfel atenţiei tuturor.

Iată, deci, că la începuturile organizării canonice a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, un athonit este prezent.

Cele dintâi aşezări mânăstireşti de obşte de la noi, despre care avem ştiri documentare, s-au făcut după normele vieţii călugăreşti din Athos, datorită lui Nicodim cel Sfinţit, harnicul

întemeietor de mânăstiri, mort în 1406. Aceasta nu înseamnă, însă, că înainte de Nicodim, Ţările Române n-au cunoscut monahismul, care prin acesta este doar reorganizat şi aşezat pe baze mai solide chinovitice. Nicodim, având tată grec şi mamă sârboaică, întruchipând prin aceasta mai concret cele două influenţe ale timpului, greacă şi slavă, ducându-se de tânăr la Sf. Munte, ajunge stareţ la Hilandar.

Cea dintâi mânăstire de piatră şi cu viaţă în comun este Vodiţa, în apropiere de Vârciorova, care s-a întemeiat, desigur, cu sprijinul bogat al lui Vladislav, dar mai ales cu munca fizică, aşa cum învăţase la Athos, a lui Nicodim şi a ucenicilor săi. Din Vodiţa n-a mai rămas nimic astăzi. Cercetările din 1927 au putut doar să-i stabilească planul, care era trilobat sau triconc, după tipicul bisericilor sârbeşti bizantine.

Tot în timpul acesta şi tot prin munca aghioritului Nicodim şi a însoţitorilor săi, se rezideşte şi Tismana (Tisa = un fel de brad de esenţă mai tare), fiind gata în 1385. Tradiţia îi atribuie, de asemenea, mânăstirea Prislop din Ţara Haţegului, aceea din Gura Motrului, biserica de la Ilovăţ, iar ucenicilor săi, mânăstirea Neamţu din Moldova şi altele.

Nicodim s-a îndeletnicit cu transcrierea de manuscrise. De la el ne-a rămas o Evanghelie scrisă îngrijit, dar lipsită de înfloriturişi podoabe. Ucenicii pe care-i lasă după dânsul şi care vor întemeia şi alte mânăstiri, practică aceleaşi nobile îndeletniciri athonitice, ce s-au păstrat cu sfinţenie în mânăstirile noastre secole de-a rândul.

Iată, deci, şi la aşezarea monahismului din Ţările Române, pe baze mai temeinice şi mai organizate, chipul unui alt membru marcant al comunităţii din Sfetagora, mai exact din şcoala de călugări a Hilandarului, mânăstire a sârbilor ortodocşi până în zilele noastre.

Se pare, după unele referinţe, că şi ieromonahul Grigore Ţamblac, «dascălul Moldovei», ucenic al vestitului patriarh Eftimie de Târnova, care a fost cinstit cu stăreţia mânăstirii

Neamţu, de către Alexandru cel Bun (1400–1432), şi cu demnitatea de predicator al catedralei din Suceava, în care calitate ne-a lăsat un număr însemnat de predici şi o istorisire a vieţii Sf. Ioan cel Nou, în slavoneşte, şi care a avut un însemnat rol în stingerea conflictului dintre Patriarhia din Constantinopol şi Biserica Moldovei, cu privire la Iosif, cel dintâi ierarh canonic al acestei ţări, că s-ar fi format şi el în Sf. Munte, mai precis la mânăstirea Sf. Pavel. În cazul acesta am avea un alt athonit şi la începuturile organizării canonice ale Bisericii moldoveneşti.

Un alt athonit, având formaţia Vatopedului, prin Zaharia dascălul, cel ce l-a determinat să se călugărească, cu rol important în Ţara Românească, este Nifon al II-lea († 11 August 1508), fostul patriarh al Constantinopolului (în două rânduri: 1486–1488; 1496–1498) care reorganizează viaţa religioasă a Ungro-Vlahiei, sub Radu cel Mare, între 1504 şi 1505. Intrând în cele din urmă în conflict cu Domnul ce-l adusese în ţară, el pleacă, după ce afuriseşte ţara, şi se retrage la Sf. Munte, mai întâi, la Vatoped, vreme de un an, şi apoi la Dionisiu, unde păşeşte în scurt timp peste pragurile vieţii pământeşti. Numele lui a fost trecut în rândul Sfinţilor, fiind canonizat, iar moaştele îi vor fi aduse în ţară, cu mare pompă, de evlaviosul Neagoe, ce fusese profund impresionat în tinereţe de plecarea lui de la noi, şi aşezate pe mormântul lui Radu cel Mare de la mânăstirea Dealului, în semn de împăcare şi iertare postumă. Aşezându-le apoi într-o prea frumoasă raclă de argint, lucrată cu multă măiestrie, le-a restituit, cu acelaşi ceremonial, la Sf. Munte. În Nifon, ca şi în Nicodim, s-au îmbinat cele două influenţe ale timpului: grecismul din Constantinopol şi Athos, cu slavonismul de la Dunăre. Astfel, înrâurirea Athosului se manifestă şi la reorganizarea Bisericii muntene, de la începutul secolului al XVI-lea.

Dar cea mai masivă şi mai de lungă durată influenţă pe care o exercită Sf. Munte asupra vieţii călugăreşti din Ţările

Române este aceea ce ne vine prin Paisie Velicicovschi (1722–1794), stareţul mânăstirilor Neamţu şi Secu din Moldova, şi prin călugării cu care a venit el de la Athos.

Născut şi crescut în oraşul Poltava, din Ucraina, Paisie îşi desăvârşeşte studiile teologie la Academia din Kiev, după care, în vârstă de 20 ani, vine în Ţara Românească şi, pe lângă pustnicii de la Trăisteni, Cârnul şi Poiana Mărului, învaţă alfabetul călugăriei, făcând primele ascultări vreme de patru ani, în urma cărora, atras de faima Athosului, se duce acolo şi rămâne timp de 17 ani, la început singur, apoi, din ce în ce mai înconjurat de ucenici, dornici să stea sub conducerea lui duhovnicească.

În cei patru ani petrecuţi în Muntenia, la schiturile amintite, a căpătat o primă formaţie la umbra schimonahului Mihail Duhovnicul de la Trăisteni, pe lângă Vasile, stareţul de la Poiana Mărului, şi schimonahul Onufrie de la Cârnul, toţi athoniţi, învăţând totodată şi limba română.

Cei 17 ani de silinţe duhovniceşti de la Athos n-au rămas fără urme nici chiar pentru athoniţi, căci rânduiala stabilită de el în schitul Sf. Ilie, pe care l-a fondat, a influenţat şi celelalte aşezări ale Sf. Munte, într-o vreme când sistemul de viaţă idioritmic ţintea să se generalizeze. Şi Athosul s-a găsit întotdeauna pe panta decăderii, ori de câte ori, în cursul îndelungatei sale istorii, s-a îndepărtat de la sistemul vieţii de obşte, cel mai potrivit pentru progresul duhovnicesc al inşilor şi al comunităţilor monahale.

Iată, deci, că nu numai Sf. Munte l-a influenţat pe Paisie, şi prin el, viaţa călugărească de la noi şi din celelalte ţări ortodoxe, ci şi invers. După acestea, Velicicovschi, în vârstă de 41 ani, având o bogată experienţă de viaţă monastică, se strămută de la Sf. Munte, împreună cu 64 de ucenici ai săi moldoveni şi ruşi, la Dragomirna, ctitoria harnicului copietor şi împodobitor de manuscrise Anastasie Crimca, de lângă Suceava, una din vechile capitale ale Moldovei.

Interesante sunt şi regulile de organizare pe care le fixează el comunităţii sale de la Dragomirna, pe care le supune autorităţii bisericeşti spre aprobare.

Slujbele se săvârşeau cu punctualitate, după tipicul Sf. Munte. La strana dreaptă se cânta slavoneşte, iar la stânga româneşte. Regulile vieţii de obşte se păstrau, de asemenea, cu mare grijă. Nimeni dintre fraţi nu avea, nici nu îndrăznea să numească al său vreun lucru oarecare, ci pe toate trebuia să le considere ca trimise de Dumnezeu pentru comunitate, primind fiecare ceea ce avea nevoie, de la stareţ. Masa se servea totdeauna în comun, afară de cazuri de boală. Toate ascultările la bucătărie, brutărie, trapeză etc., se făceau de călugări. Practicau şi diferite meserii, ca cizmăria, stoleria, croitoria, în afară de munca câmpului şi diferite alte ascultări. În timpul lucrului, păstrau cea mai desăvârşită tăcere. Fără lucru, nimeni nu trebuia să stea, căci «lenea povăţuieşte la tot răul».

Sfinţi ca Ioan Gură de Aur, Calist al II-lea, Simeon al Tesalonicului, Diadoh, Isihie al Ierusalimului, Nil Sinaitul, Ioan Scărarul, Maxim Mărturisitorul, Petru Damaschinul, Simeon Noul Teolog, Grigore Sinaitul, care învăţau despre rugăciunea minţii, erau atent cercetaţi zilnic, prin intermediul cărţilor şi manuscriselor de care dispunea comunitatea. Accesul femeilor în mânăstire era interzis total. Mărturisirea cât mai deasă a cugetelor către duhovnic era regulă de bază şi de fiecare zi. Dacă se întâmpla între fraţi vreo neînţelegere, ea trebuia îndepărtată chiar în aceeaşi zi, după cuvântul Scripturii: «Să nu apună soarele întru mânia voastră». Pentru cei bolnavi se creează un mic spital, în care sunt îngrijiţi cu toată dragostea frăţească. Iarna, în special, se făceau lecturi în comun, sub conducerea directă a lui Paisie şi a ucenicilor săi mai învăţaţi. Acestea ar fi, în prea scurte cuvinte, orânduielile după care se conducea comunitatea, mereu crescândă, a stareţului Paisie.

Dragomirna trecând la Austria, el se strămută cu obştea, în 1775, la Secu, dar aceasta devenind neîncăpătoare, se mută şi de aici la Neamţu, în 1779, păstrând însă şi conducerea celeilalte, având sub ascultarea sa, de acum, circa 700 călugări.

Cu ajutorul stăpânirii, zidi în mânăstire un spital, case de oaspeţi şi înmulţi numărul chiliilor. În spital primea, în anumite camere special rezervate, bolnavi din afara mânăstirii, şi fratele Onufrie, cunoscător în materie, îi îngrijea cu deosebită atenţie.

Prin chilii, unii scriau cărţi, alţii împleteau, torceau lână, coseau camilafce şi potcapuri, legau metanii, ţeseau stofe pentru rase şi mantii, făceau linguri şi cruci sau se ocupau cu diferite alte lucruri manuale.

În mânăstirea Neamţu, sub Paisie, găsim diferite naţionalităţi, ca: moldoveni, ruşi, sârbi, bulgari, ungureni (adică români din Transilvania), greci, armeni, turci şi chiar evrei.

Un vizitator grec contemporan scrie despre Paisie următoarele: «Pentru întâia oară în viaţă am văzut cu ochii mei sfinţenia întrupată şi neprefăcută. Pe mine mă frapă faţa luminoasă şi palidă, fără pic de sânge, o barbă mare şi albă, lucitoare ca argintul şi curăţenia neobişnuită a veşmintelor lui şi a întregii încăperi. Vorbirea lui era blândă şi cu totul sinceră. El făcea impresia omului desprins cu totul de trup».

Tot la Neamţu, Paisie aranjă munca de corectare, traducere şi transcriere, adunând în jurul lui un mare număr de ajutători, învăţându-i greceşte, iar pe unii trimiţându-i pentru perfecţionare chiar la Academia din Bucureşti.

Unii traduceau cărţile, alţii le transcriau, şi aceasta nu numai pentru nevoile mânăstirii, ci şi pentru ale oamenilor din afară. Cunoaştem numele a numeroşi ucenici ai lui, ostenitori osârdnici întru ale cărţii. Din circa 1000 de manuscrise, ce se află la Neamţu, 270 sunt din timpul lui Paisie şi mai bine de 40 sunt scrise chiar de mâna lui.

Despre Paisie s-ar putea scrie, cum s-au şi scris de altfel cărţi întregi. Destul este să spunem, pentru a încheia, că în cei 31 de ani pe care i-a petrecut în mânăstirile Moldovei un mare reviriment s-a produs în viaţa călugărească a ţărilor noastre, dar şi în alte multe ţări, faima şi influenţa sa revărsându-se în cele mai multe din mânăstirile ţării sale de origine, ca şi la Athosul în care se formase, faţă de care şi-a plătit astfel datoria, întorcându-i înapoi din silinţele sale duhovniceşti. Paisie aparţine, desigur, în primul rând Rusiei, Moldovei şi Athosului, dar, cu toate acestea, el este al Ortodoxiei întregi.

Acestea sunt, în esenţă, momentele istorice mai de seamă în care a fost vorba de organizarea Bisericii ţărilor noastre sau a monahismului de la noi, în care Sf. Munte s-a făcut simţit, influenţându-ne prin personalităţi ridicate şi formate la vatra sa de viaţă spirituală.

Influenţe culturale şi artistice

Prima lucrare cu care ne întâlnim în istoriografia Munteniei, şi care nu este o cronică propriu-zisă, deşi vorbeşte de evenimente din cele patru domnii dintre 1495–1521, dând o serie de detalii istoriografice şi bisericeşti, ci mai curând o operă aghiografică, este «Viaţa şi traiul părintelui nostru Nifon, Patriarhul Ţarigradului», scrisă de Gavriil Protul, adică superiorul general, un fel de prim-stareţ al republicii Athosului.

Lucrarea aceasta, care rămâne, totuşi, în ciuda caracterului său aghiografic, o primă cronică a Munteniei, deoarece se încadrează în istoriografia veche românească, spre deosebire de Moldova, care a început mai de timpuriu consemnarea evenimentelor istorice, a fost tradusă, copiată şi tipărită în mai multe ediţii greceşti, slave şi româneşti, şi s-a bucurat în trecut, cât şi în prezent, de o largă circulaţie şi răspândire.

Dar cum a ajuns superiorul aghiorit Gavriil la o astfel de idee şi în ce împrejurări a cunoscut Ţara Românească?

La sfinţirea măreţei ctitorii de la Argeş, a lui Neagoe Basarab (1512–1521), ce a avut loc la 17 august 1517, au luat parte, pe lângă patriarhul Bisericii Ecumenice, Teolipt (1514–1520), împreună cu 4 mitropoliţi din Răsăritul ortodox, şi 20 egumeni de la Sf. Munte, în frunte cu Întâistătătorul lor, Gavriil. Toţi fuseseră invitaţi de osârdnicul ctitor, care era foarte cunoscut, prin daniile sale bogate şi numeroase, în tot Orientul creştin. Este cea mai mare cifră de athoniţi pe care o constatăm în toată istoria noastră, la un eveniment oficial de la noi.

Gavriil Protul a scris această carte din admiraţie pentru Neagoe şi pentru Nifon, reorganizatorul vieţii bisericeşti din timpul lui Radu cel Mare (1496–1508), sau poate la cererea celui dintâi.

În tot cazul, pentru istoriografia noastră, ea este de o importanţă capitală, deoarece ne oferă informaţii preţioase nu numai cu privire la păstorirea lui Nifon, ci şi la istoria Ţării Româneşti. În felul acesta, Athosul, prin Gavriil, pune o piatră de temelie şi în consemnarea primelor noastre informaţii istorice. Este şi acesta un moment vrednic de subliniat în istoria înrâuririlor Sfetagorei asupra noastră.

Îndată după ce primele mânăstiri au fost închinate Sf. Munte şi până către zilele noastre, chiar după secularizare (11 decembrie 1863), numeroşi monahi de la cele 20 de mânăstiri colindă Principatele, fie pentru a strânge ajutoare, fie cu diferite rosturi gospodăreşti sau bisericeşti, fie în trecere spre Rusia, de unde, de asemenea, au primit substanţiale şi continui ajutoare. În felul acesta, legăturile noastre cu Sf. Munte au fost neîntrerupte, şi de aceea puţini sunt credincioşii ţării noastre care să nu fi auzit de Athos, sau să nu aibă ceva de acolo: o iconiţă, o cruce, o imagine a peninsulei cu atâtea mânăstiri, o carte sau alte lucruri din acestea. Drept urmare,

mulţi credincioşi pleacă la Athos în pelerinaje, unii se călugăresc, iar dintre aceştia, mulţi rămân acolo pentru toată viaţa, dar au fost destui şi din cei care s-au întors la mânăstirile noastre, aducând cu ei cărţi şi manuscrise, şi ţinând astfel o legătură permanentă cu centrul întregului călugărism răsăritean. În 1913, se găseau acolo 288 români, iar în 1935 erau 350, românii fiind a treia naţionalitate, după greci şi ruşi.

Unii Domni şi-au făcut cultura la Athos. Aşa este Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, cel care a domnit de două ori în Muntenia (1611–1616 şi 1620–1623), şi tot de atâtea ori în Moldova (1616–1619 şi 1623–1626), ctitorul mânăstirii Radu Vodă din Bucureşti, cel care, prin cultura sa, era mult deasupra contemporanilor, căci învăţase la Veneţia şi Padova, ştiind mai multe limbi (turceşte, greceşte, latineşte şi italieneşte), iar în copilărie stătuse mai mulţi ani la mânăstirea Iviron, de la Sf. Munte, făcându-şi astfel acolo o parte din instrucţia sa. Drept recunoştinţă, îi închină acestei mânăstiri, când va ajunge la cârma Munteniei, însăşi ctitoria sa din Bucureşti, şi face danii celorlalte mânăstiri de la Athos.

De la Sf. Munte ne-au venit: cărţi de slujbă, vieţi de sfinţi, manuscrise de tot felul. Câteva exemple ne stau la îndemână. Un Minei pe luna septembrie, copiat la începutul secolului al XV-lea, a fost oferit de mânăstirea Pantelimon din Sf. Munte, jupânului Barbu, vornicului Pârvu şi fraţilor lor Craioveşti. Este ştiut că ziditorii Bistriţei oltene, Craioveştii, nu numai că au oferit ajutoare monahilor athoniţi, dar au făcut şi schimburi de manuscrise cu aceştia, în folosul ctitoriei lor.

Un miscelaneu voluminos, copiat la mânăstirea Bistriţa, în 1745, ne spune, cu privire la viaţa Sf. Grigorie Decapolitul, ale cărui moaşte se păstrează acolo, următoarele: «Această viaţă a Sf. Grigorie Decapolitul o au adus aici în ţară doi călugări de la Sfetagora, anume Savatie şi Gavriil...».

Mânăstirii Văcăreşti, zidită între 1716–1722 de Nicolae Mavrocordat, i se donează de ctitor şi o bibliotecă, pe care acesta

o îmbogăţeşte necontenit cu manuscrise şi cărţi rare, achiziţionate la preţuri mari din tot Orientul şi de la Muntele Athos.

Exemplele citate mai sus sunt doar câteva luate la întâmplare, pentru a ilustra afirmaţiile precedente. În felul acesta, Sf. Munte, cu numeroasele lui mânăstiri a fost nu numai inima din care pulsa viaţa religioasă din Răsărit, ci şi un fel de bibliotecă centrală a popoarelor ortodoxe.

Tot din Sf. Munte vin şi o serie de tipografi, traducători şi oameni de carte, ce-şi desfăşoară activitatea la noi. Iată, şi în această direcţie, doar câteva exemple:

Egumenul mânăstirii Govora, Meletie Macedoneanul, în prefaţa primei tipărituri de acolo, care este Psaltirea slavă ce a apărut la 30 ianuarie 1637, spune: «M-am aprins de dragoste pentru acest meşteşug al tipografiei când am primit haina călugărească la Sf. Munte, în marea lavră călugărească numită mânăstirea Zograf».

Galaction Vidali, fost egumen al lavrei din Athos, scrie prefaţa Antologhionului ce s-a tipărit la Snagov, în 1697.

Floarea Darurilor (Fiore di Virtu) este tradusă din greceşte în româneşte, printre alţii, de Filotei Sfetagoritul, şi se tipăreşte la Snagov, în 1700, prin grija lui Antim Ivireanul.

Se tipăresc în Principate şi ghiduri pentru pelerinii ce vizitează Muntele Sfânt. Aşa este cel alcătuit în greceşte de Ioan Comnen, medicul lui Constantin Brâncoveanu, tipărit pentru prima dată la 1701, la Snagov, apoi la Veneţia, în 1745 şi 1857.

Pe unii athoniţi îi găsim îndeplinind chiar funcţia de preot de enorie. Aşa este cazul lui Serafim de la Ivir, din Sf. Munte, pe care îl aflăm, în iulie 1640, preot al grecilor din Sibiu.

Alţii sunt folosiţi în misiuni diplomatice, cum este Isaia de la Athos, pe care Şerban Cantacuzino (1678–1688) îl trimite în Rusia să ceară sprijin pentru a mai modera pretenţiile mereu crescânde ale turcilor cu privire la haraciu.

Un scurt cuvânt va trebui să spunem şi despre influenţa Sfetagorei în arta bisericească a ţărilor noastre.

Precum se ştie, influenţa bizantină, care este dominantă în arhitectura românească, ne-a venit şi direct, din capitala Imperiului Bizantin, dar şi prin Athos, focar de artă pentru tot Orientul creştin. Pridvorul deschis, pe stâlpi, care se va bucura de o foarte mare trecere în arhitectura bisericească a Ţării Româneşti; construcţia bolţilor şi naosul cu turlă centrală, stând pe patru stâlpi cilindrici izolaţi, sunt elemente arhitecturale athonite. Între bisericile mai vechi, influenţate de Athos se înscrie mânăstirea Snagov, clădită în 1517, se zice de Neagoe Basarab, pe locul alteia, a lui Vlad Ţepeş, şi cea a vechei Mitropolii din Târgovişte, ridicată tot de Neagoe, pe la 1518, care însă nu mai există astăzi.

Pe lângă icoanele ce se pictau şi se lucrau în ţară, multe ne-au venit, în epoca veche mai ales, de peste hotare, în primul rând de la Muntele Athos, care-şi făcuse o specialitate din aceasta.

De asemenea, cruci simple de mână, sau de masă, ce se întrebuinţează în biserică, sculptate cu pricepere, din lemn de esenţă tare, ca chiparosul, şi ferecate în diferite metale preţioase, ca şi altele, lucrate în os sau pe scoică, ne-au venit destule din acelaşi loc, influenţând astfel şi pe meşterii noştri în practicarea unor astfel de îndeletniciri.

În toate acestea erau respectate, desigur, normele rigide ale artei bizantine, dar ele nu erau lipsite nici de coloritul şi specificul local al Sf. Munte. Aceste obiecte de cult ce ni se aduceau de călugării de care am amintit mai sus, se bucurau de mare trecere şi erau căutate, dată fiind stima credincioşilor noştri pentru Sf. Munte şi pentru viaţa duhovnicească de acolo.

Înrâuriri în păstrarea şi apărarea credinţei

Comunitatea monahală a Sf. Munte a avut în cursul zbuciumatei sale existenţe, aproape milenare, doi duşmani înverşunaţi. Unul de natură interioară, tendinţa către viaţa de

sine (idioritmia), care a constituit de cele mai multe ori piatra de poticnire a monahismului, şi refugiul unora, în dosul acestui sistem, de însăşi voturile monahale, raţiunea de a fi a acestei instituţii, deoarece viaţa călugărească individuală nu mai garantează practicarea nici a sărăciei de bună voie, nici a castităţii, şi nici a ascultării.

Altul de natură exterioară, care i-a tulburat neîncetat tihna rugăciunii şi muncii, prin tot felul de manevre, intrigi, asupriri, silnicii şi chinuri, şi care a fost catolicismul, cu instituţia lui centrală Vaticanul, doritor înflăcărat de noi prozeliţi.

Cu amândoi aceşti inamici tiranici s-a luptat din plin şi aproape neîncetat, mai ales cu cel din urmă, şi pe ambii i-a doborât Athosul, cu înălţimile lui duhovniceşti, în sensul că nu le-a îngăduit să prindă rădăcini în casa sa şi să o transforme cum ar fi dorit.

Această luptă necruţătoare i-a transformat pe athoniţi în ostaşi vigilenţi, dinamici şi oţeliţi faţă de orice tentativă de atac, i-a mobilizat constant şi le-a creat în suflet şi în toate manifestările lor antidotul necesar şi starea de luptători bine înzestraţi, gata să facă faţă oricând atacurilor acestor doi factori negativi.

Din lupta împotriva celui dintâi duşman, trăirea ruptă de colectivitate şi de aspiraţiile ei superioare, a rezultat în viaţa Sf. Munte, în trecut în special, mai multă trăire duhovnicească, o mai severă practicare a voturilor monahale, o mai mare înălţime morală, lucru pentru care Ortodoxia i-a stimat şi i-a preţuit din ce în ce mai mult pe athoniţi, iar Muntele Sfânt a căpătat faima adevăratului monahism, prin excelenţă. Tot din ciocnirea cu individualismul retrograd, a ieşit nevoia unei documentaţii bazate pe Sf. Scriptură, Sf. Tradiţie şi Sf. Părinţi, care s-a transformat apoi în cărţi şi manuscrise, ce s-au copiat continuu şi au căpătat circulaţie în mânăstirile tuturor ţărilor ortodoxe, deci şi la noi, dinamizând monahii în a rămâne fideli făgăduinţelor făcute odată cu intrarea lor în cinul respectiv.

Prin aceasta, vieţuirea şi credinţa creştină au devenit bunuri mai preţioase şi mai preţuite, mai apărate şi mai susţinute.

Din lupta neîncetată cu celălalt duşman, care e Vaticanul, cu armatele lui de bazilieni, franciscani şi iezuiţi, ce s-au năpustit asupra Sf. Munte cu gândul de a-l extermina sau catoliciza, rezultatul a fost crearea în sufletele athoniţilor a unui sentiment de mânie şi dezaprobare faţă de uneltirile imorale şi anticreştine ale papalităţii.

An de an şi secole de-a rândul, uzând de cele mai rafinate mijloace de corupţie, de bani, de înşelătorie, Vaticanul a tot nădăjduit să introducă acolo un cal troian, cu care să-şi facă intrarea mai întâi în Athos, unde să se consolideze şi să întemeieze instituţii papistaşe, şi apoi să-şi poată deschide alte porţi în inima Ortodoxiei.

Şi dovadă şi mărturie că aşa gândea Vaticanul, sunt cuvintele lui Francesco Ingali, secretarul congregaţiei romane a Propagandei Fide, scrise în 1628: «Este părerea tuturor acelora ce cunosc Biserica orientală, că dacă s-ar câştiga călugării Sf. Munte, o largă cale s-ar deschide unirii acestei Biserici cu Biserica occidentală».

Consideraţiile de mai sus, deşi sunt exagerate, fiindcă Ortodoxia nu s-a menţinut numai datorită Sf. Munte, ne arată totuşi, în chip elocvent, poziţia centrală, ca un fel de matcă, de însemnat centru vital al Bisericii Ortodoxe şi totodată ireductibilitatea în materie de credinţă a Sf. Munte.

Catolicismul n-a prins niciodată în Athos. Aghioriţii n-au putut fi niciodată câştigaţi pentru uniaţie.

Cu mare tristeţe constata Pius al II-lea, în 1459, eşecul uneltirilor la Athos, în următoarele cuvinte: «Monahii athoniţi sunt încăpăţânaţi în schismă». De aceea, curia papală a găsit de cuviinţă, în cele din urmă, să-şi schimbe tactica şi să nu mai abordeze întâi Athosul pentru uniaţie, ci mai întâi celelalte ţări ortodoxe, adică Rusia, Moldova, Valahia, Bulgaria şi Serbia, şi numai la sfârşit Sf. Munte.

Dar nici schimbând tactica n-a putut să ajungă la rezultate decisive, nici în alte părţi, nici la Sf. Munte.

Este în aceasta elogiul suprem ce i se poate aduce Sfetagorei, care n-a înţeles niciodată să facă tranzacţii în materie de credinţă, mai ales că simţise pe pielea proprie efectele cruciadei a IV-a, a Imperiului Latin de Răsărit (1204–1261), când a ajuns direct sub stăpânirea papei, precum şi pe cele ale unirii de la Lyon, din 1274.

Atitudinea dârză a Sf. Munte în faţa neîncetatei agresivităţi catolice s-a transmis prin călugării acestei republici monahale până în epoca noastră, asupra tuturor Bisericilor Ortodoxe. Athosul a fost un fel de pavăză, de platoşă şi de arsenal în făurirea armelor noastre pentru apărarea credinţei ortodoxe. Este şi acesta un aspect, vrednic de luat în seamă, al înrâuririlor binefăcătoare pe care Sf. Munte le-a adus asupra vieţii noastre religioase.

Nu voim deloc să spunem prin aceasta că în Ţările Române nu au fost ciocniri directe cu emisarii Vaticanului, şi că toate mijloacele de luptă împotriva lui ne-au venit numai de la Athos. Acelaşi spirit de vigilenţă şi dezaprobare împotriva misionarilor catolici, doritori de sufletele românilor, s-a format şi la noi, dar el a fost întărit şi confirmat de toţi athoniţii ce au venit aici, începând cu Hariton, Nicodim, Nifon, Paisie Velicicovschi şi toţi ceilalţi, cărora nu le mai cunoaştem numele, ci numai acţiunile şi spiritul autentic ortodox în care au lucrat.

Încheind aceste câteva pagini închinate înrâuririlor Sfântului Munte Athos asupra Bisericilor din Ţările Române, nu putem decât, subliniind încă odată importanţa lor, să ne exprimăm regretul că credincioşii noştri, care au contribuit în cel mai înalt grad posibil la înflorirea şi propăşirea materială a celei mai glorioase pepiniere mânăstireşti a Ortodoxiei, sunt singurii care nu mai au astăzi nici o mânăstire acolo, rezervându-li-se doar aşezămintele călugăreşti de mâna a doua şi a treia.

Şi totodată, să ne exprimăm indignarea faţă de politica naţionalistă, ultraşovină a Greciei, care a transformat Sf. Munte într-o colonie exclusiv grecească, spre paguba Athosului însuşi, căruia i se taie astfel legăturile cu gloriosul său trecut şi în detrimentul Bisericii Ortodoxe întregi, care se deprinsese timp îndelungat să vadă acolo o adevărată vatră a credinţei şi a faptei, pe care ar fi dorit să o cinstească mereu.

Athosul n-a fost niciodată al Greciei, ci al întregii Ortodoxii ecumenice.

(Revista „Ortodoxia", Anul V, nr. 2, aprilie-iunie 1953)

PĂTRUNDEREA SPIRITULUI ATANASIAN ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ

Nicolae Iorga

Schisma patriarhală sârbească fusese înlăturată, în ce priveşte regiunile macedonene, de către Ioan Uglieşa, stăpânitorul de fapt al acestor ţinuturi. Serbia de Nord, dintre Morava şi Dunăre, rămase însă sub afurisenia Bisericii celei Mari din Constantinopol. Pentru a o elibera, după noua organizare a acestei laturi sub oneazul Lazăr din părţile Rudnicului, trebuia o mijlocire. Şi ea nu putea să vină de nicăieri cu mai multă competenţă şi trecere decât de la acest Munte Sfânt, unde Hilandarul era plin de călugări sârbi, care, pornind de acolo, străbăteau pentru eleimosină întreg teritoriul naţiunii lor, ca predicatori ai "vieţii curate" în pustiu şi unde, pe de altă parte, domnea, în această epocă, cel mai desăvârşit respect faţă de unitatea ortodoxă, reprezentată de vechea Patriarhie a toată lumea.

Între călugării aceştia de limbă slavonă era un Isaia, a cărui viaţă a fost scrisă ca a unui sfânt, un Partenie, pe care nu-l cunoaştem altfel, şi un al treilea învăţat ieromonah, ştiutor

de greceşte, ca şi de slavoneşte, scriitor şi cuvântător în amândouă limbile, caligraf desăvârşit, Nicodim. Rudă cu Lazăr, ca unul ce se născuse la Castoria – dintr-o mamă sârbă, tatăl său fiind grec, dar nu de la acesta-şi luă îndreptarea –, acest călugăr venise mai de mult la Athos, se aşezase la mânăstirea Hilandarului, ajunsese egumen acolo, pentru ca, mai târziu, să fie şi protos al Sfântului Munte. Întovărăşit şi de trei demnitari de la curtea craiului său, el merse la Ţarigrad şi isprăvi iute opera de pace, întorcându-se apoi între sârbi pentru a le aduce la cunoştinţă că blestemul de deasupra capetelor lor s-a ridicat.

Biograful lui ne asigură că era vorba ca mijlocitorul să fie răsplătit prin ridicarea la demnitatea bisericească cea mai înaltă în neamul său, aceea de patriarh la Peci sau Ipec. O nebiruită aplecare spre singurătate îl făcu însă a se îndepărta, şi el îşi găsi adăpostul în Craina, care pe vremea aceea nu asculta de Lazăr, ci de ţarul bulgăresc al Vidinului, Stracimir. Motive politice s-au amestecat desigur în această hotărâre, dar nu le putem lămuri.

După datina Athosului, el înălţă aici două mânăstiri, de o viaţă nouă, aspră şi harnică: limba era cea slavonă, a fraţilor, direcţia cea grecească, a Bisericii celei Mari. Una din ele are drept ctitor pe un "beg" Radu, în care s-a văzut unul din fiii lui Alexandru Vodă Munteanul şi urmaşul lui Vlaicu, care, având legături şi în Vidin, al cărui ţar îi era şi cumnat, ajunse cel mai călduros ocrotitor al bunului sihastru. Când, pe pământul acestuia, venind de la Cladova, el înălţă mânăstioara de la Vodiţa, cu hramul patronului asceţilor, Antonie, apoi, în munţii Gorjului, aceea de la Tismana, închinată Maicii Domnului, patroana Sfântului Munte – fără a mai vorbi de ctitoria, nesigură, de la Gura-Motrului, şi de cea, probabilă, a Prislopului haţegan, pe locuri ce se ţineau poate de Ţara Românească –, nu e nevoie să mai întrebăm ce regulă monastică introducea acolo. Astfel, Vladislav fu pentru această târzie înflorire nouă a călugăriei athonite ceea ce fusese pentru cea

dintâi sădire a ei un Nichifor Focas. Ca şi acesta, el dădu mânăstirii sale de la Vodiţa – şi tot aşa făcu şi fratele său Radu pentru Tismana –, ridicată prin osârdia Sfântului Nicodim, următor după patru veacuri al lui Atanasie Trapezuntinul, odăjdii şi odoare, vămi dunărene, de la Orşova bănăţeană la Rahova bulgarilor, vii şi bălţi de peşte, brânză, grâu, ceară, miere, postavuri şi încălţăminte pentru fraţi. Tot după tipicurile de la Sfântul Munte, întemeietorul avea dreptul a-şi numi urmaşul. Şi aici, jurisdicţia episcopală, ca şi drepturile feudale ale nobililor din vecinătate, se înlăturau cu totul. În sfârşit, precum la Athos, Lavra şi mânăstirile făcute după dânsa de Atanasie alcătuiau un singur corp, ca organizaţie, ca norme şi supraveghere, tot astfel şi aici, Vodiţa şi Tismana – şi în Moldova, mai pe urmă, Neamţul şi Secul – rămâneau deopotrivă sub cârja egumenului întemeietor şi a urmaşului hotărât de dânsul. Prin aceasta se întemeia o nouă viaţă monahală, cum n-o avuseseră şi nu puteau s-o aibă vechile lăcaşuri puse sub oblăduire de mitropoliţi şi episcopi.

Dar introducerea spiritului atanasian în Ţara Românească, tocmai în momentul când ea îşi caută o organizare bisericească, avu şi o altă urmare, mult mai însemnată. Orice caracter vor fi având mânăstirile de până atunci – de care vor fi fost, căci vorba "călugăr" ca şi vorba "mânăstire" sunt în legătură cu alte faze din dezvoltarea limbii –, Mitropolia întemeiată de Alexandru Vodă pentru Iachint de Vicina, strămutat de pe malul drept, dobrogean, al Dunării, era grecească, prin legăturile sale ierarhice, ca şi prin persoana însăşi a fondatorului. Grec a fost şi cel dintâi urmaş al acestuia, constantinopolitanul Daniil Critopulos. Greceşte s-a citit în Mitropolia din Argeş până la o dată poate destul de târzie, în tot cursul epocii în care *nu găsim documente slavone*. Dacă Vladislav dă un act slavon lui Nicodim, cuprinzând privilegiile Vodiţei, acest act e singurul de acest fel care s-a găsit până acum. Dar, *viaţa de mânăstire fiind, după normele Sfântului*

Munte, cu totul ferită de orice amestec episcopal, această cultură slavonă s-a putut păstra şi, deoarece ea se putea hrăni şi întări din vecinătatea ţinuturilor slave, ceea ce pentru cultura grecească era cu neputinţă, încă de pe vremea lui Mircea, fiul lui Radu, şi el un ocrotitor al lui Nicodim, slavismul biruise, ca limbă a Bisericii şi ca limbă oficială a Statului, trecând aproape în acelaşi timp în Moldova, unde, încă de la început, recunoscând mai puţin drepturile ierarhice ale Constantinopolei, se duse o luptă înverşunată împotriva stabilirii influenţei cărturăreşti a grecilor.

Mânăstirile lui Nicodim înfăţişau întru toate modelele de la Sfântul Munte: ziduri înalte de înconjurare, chilii săpate în ele, catolicomul la mijloc, în chip de cruce, cu ramurile laterale rotunjite în formă de abside pentru strane, cupolă sprijinită printr-un sistem arhitectonic particular, baptisteriu, schituri lăturalnice şi chilii pierdute prin păduri. *Astfel, de acum înainte normele de artă ale Athosului, care veneau din Asia, unde Georgia le-a păstrat, şi nu din Serbia veacului al X-lea, a cărei cultură nici nu exista, au căpătat la noi stăpânirea lor deplină şi exclusivă.*

Întemeierea de mânăstiri urmă şi mai departe în Principatul muntean, fiecare domn, ba chiar fiecare boier bogat având mândria de a fi întemeiat un nou lăcaş. Despre una din ctitoriile următoare, Cozia, a lui Mircea, ştim, după o legendă ardeleană, care nu e decât punerea în versuri a vieţii lui Nicodim, aşa cum se păstra la Prislop, că a fost sfinţită tot de Nicodim, cum e poate cazul şi cu mânăstirea vecină, a Cotmenei din Argeş, şi cu Strugalea, pomenită tot de Mircea într-o carte de scutire. Dar ele nu mai făceau parte din organizaţia atanasiană a Sfântului Nicodim. Când, la 1406, în calea spre Severin, Mircea se opreşte la Tismana, el are cu sine şi pe "egumenii mânăstireşti", *mai mulţi, nu unul singur.*

Prin această introducere a caracterului athonit se păstrase caracterul de internaţionalitate, care deosebeşte de la

început asemenea fundaţii. În pomelnic apar lângă Vladislav, lângă Radu – al cărui privilegiu nu s-a păstrat –, lângă Dan, fiul acestuia (16 iunie 1387), lângă Mircea şi cel de-al doilea Dan, lângă Vlad Dracul, şi binefăcători străini, întregul şir de crai şi despoţi sîrbi: şi Lazăr, şi Ştefan – al cărui document îl avem –, şi banul severinean Lucaciu, pe care-l credem ungur, şi stăpânitorii Ungariei: Sigismund împăratul, la 14 iulie 1418, 29 septembrie şi la 20 octombrie 1420 şi 28 octombrie 1429, un ctitor de altă lege al lăcaşurilor "celor ce vieţuiesc în Ţara Ungrovlahiei, carea este Basarabia", Ioan Hunyady, la 20 octombrie 1444 (egumen fiind acuma, după Agafton, Gherasim), în calitate de suzerani şi ai Ţării Româneşti şi ai Serbiei.

Această stare de lucruri ţinu până după 1453, când, în urma cuceririi Constantinopolului de către turci, legăturile cu Biserica cea Mare se făcură din cele mai strânse. Fără a se încerca din nou grecizarea organizaţiei bisericeşti muntene, slavizată cu desăvârşire şi pentru multă vreme, autonomia athonită a mânăstirilor unite Vodiţa şi Tismana încetă. Şi, când, ceva mai târziu, patriarhul Nifon, fost şef al aceleiaşi Mari Biserici, veni, chemat de Radu cel Mare, spre a desăvârşi rosturile ierarhice ale Mitropoliei Ungrovlahiei, din această desăvârşită scutire mânăstirească, neatârnată de vlădici şi boieri, nu rămăsese măcar o părere de rău.

În ce priveşte Moldova, regimul athonit fu de şi mai scurtă durată. El nu cuprinse mai mult decât Neamţul şi Bistriţa, dar, când ele fură înnoite din piatră de Alexandru cel Bun, Iosif, mitropolitul pe care-l voise şi-l putu impune acesta, intră în ele în calitate de ctitor, reunindu-le, deşi episcop, sub cârmuirea lui şi a lui Dometian, "popa" numit de dânsul, întocmai precum, contra episcopilor, Nicodim reunise sub cârmuirea lui Vodiţa şi Tismana. Apoi, prin aceasta, ele rămaseră în seama Mitropoliţilor Moldovei.

("Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice", Seria II, Tomul XXXVI, 1913-1914)

PERSONALITĂŢI ATHONITE ÎN ŢĂRILE ROMÂNE (1650-1863)

Pr.Ioan Moldoveanu

După căderea Bizanţului şi a ţărilor ortodoxe, Valahia rămâne singura ţară a cărei autonomie acordată de Sublima Poartă permitea refugiaţilor greci, dar şi celor bulgari, sirieni, ierusalimiteni, să se îndrepte către ea, făcând-o să devină centrul cultural al lumii ortodoxe. Se adunau aici oameni de litere, ierarhi şi clerici, comercianţi şi politicieni. Majoritatea erau greci, dar veneau aici – spune Nicolae Iorga – "nu în calitate de greci, tinzând a greciza, ci ca moştenitori ai unei civilizaţii universale de limbă greacă, care se străduiau, prin şcolile abia întemeiate, să câştige pe orice ortodox la elenismul lor de nuanţă bizantină". În felul acesta, Bizanţul real a dispărut, locul lui fiind luat de un Bizanţ ideal, care va dura prin instituţii, literatură, artă. Era un Bizanţ perpetuat puţin prin structurile Muntelui Athos şi ale Patriarhiei Ecumenice.

Tendinţa athonită a domnilor români nu era numai un act de evlavie, ci şi unul de semnificaţie politică. Autonomia de care beneficiau Ţările Române i-a făcut pe prinţii filoeleni, precum un Neagoe Basarab, un Vasile Lupu, un Şerban Cantacuzino sau Constantin Brâncoveanu, să-i încurajeze pe greci să caute refugiu aici.

După căderea Constantinopolului, românii au fost aceia care permanent i-au ajutat pe creştinii ortodocşi din ţările cotropite de turci. Domnii români au început ei singuri să-i cheme pe greci, dacă nu veneau ei înşişi nechemaţi, acaparaţi fiind şi de ideea refacerii vechii împărăţii. Împropriindu-şi cultura şi limba greacă, precum şi instituţiile bizantine, domnilor români le-a fost mai uşor să se înalţe către un astfel de ideal.

La astfel de domni veneau cu mare speranţă ierarhi greci, care găseau aici terenul prielnic manifestării lor culturale, precum un Nifon, un Matei al Mirelor, Dionisie Ralli sau Luca de Cipru, ori, mai târziu, Antim Ivireanul sau Neofit Cretanul, nume vrednice de toată pomenirea.

Mai erau şi închinările acestea de mănăstiri, care şi ele aveau o cauză politică: se căuta crearea de mijloace de presiune şi surse de venituri, o circulaţie largă şi mai puţin controlată de Poartă.

Toate acestea, foarte pe scurt spuse, au creat climatul favorabil venirii oamenilor de cultură greci, care căutau un refugiu şi un loc unde să se poată desfăşura creator. Or, aici găseau nestingheriţi acest loc. A fost un exod al lor, începând de la mijlocul secolului al XVII-lea, când luaseră fiinţă cele două Academii princiare, exod care s-a înteţit în vremea marelui Brâncoveanu, un adevărat Mecena al literelor, tot aşa cum s-a petrecut după căderea Bizanţului, când grecii cultivaţi căutau Italia sau celelalte Universităţi apusene. De această stare au profitat mulţi călugări de la Athos, care, este drept, veneau şi după mile (danii), dar sunt câţiva ale căror nume merită pomenite prin aceea că ele s-au înscris în istoria culturii.

Aceşti călugări se găseau peste tot în Principate. Veneau şi nu plecau până nu li se promiteau ajutoare substanţiale pentru mânăstirile lor. Perseverenţa lor era de admirat. Aşa procedase Chesarie Daponte, pe care Xiropotamul îl trimisese pentru aproape opt ani în Ţările Române, la Constantinopol şi prin insulele greceşti, cu scopul strângerii de eleimosine (mile). El a rămas în istorie nu numai prin aceea că a luat, ci şi prin faptul că a dat destul de mult culturii greceşti. Dar cultura aceasta era găzduită atunci de noi. Iată un dublu rol jucat de domnii de odinioară în raport cu lumea greacă, cu Athosul şi celelalte Locuri Sfinte.

Călugării aceştia care veneau prin ţările noastre erau de multe ori cooptaţi de domni în munca de iluminare a poporului. Câţi dintre athoniţi n-au venit să fie profesori la Academiile

princiare? Ca să nu mai vorbim de patriarhi ca Dositei al Ierusalimului, care-şi alcătuia opera la noi, ori de Macarie de Antiohia, al cărui fiu, diaconul Pavel de Alep, descrie atât de frumos ţara noastră, şi alţii ca ei, aflaţi în căutarea unui loc pe care l-am putea denumi, cu un titlul de-al lui Daponte, Grădina darurilor. Căci astea au fost pentru ei Ţările Române.

În acelaşi fel s-au aşezat grecii şi în Transilvania, fondând două comunităţi greceşti puternice - companii - la Sibiu şi la Braşov, unde, de cele mai multe ori, veneau sau le erau trimişi preoţi de la Ivir, Vatoped sau Xiropotamu. La 1640, întâlnim pe un Serafim de la Ivir în Sibiu, având a sta până la 1673. Din păcate, nu se cunosc numele acestor preoţi, care aveau rolul principal de a lumina pe cei de acolo, fiindu-le şi dascăli. Mai putem pomeni de un Efrem de la Xiropotamu, între 1694-1695, Dionisie de la Vatoped (1725-1726), Leontie de la Vatoped (1735-1737). Pentru Braşov, lista preoţilor de la Athos este mult mai lungă.

Galaction Vidali, fost egumen al Marii Lavre, originar din insula Tinos, se afla în 1697 la Bucureşti şi semnase deja prefaţa Antologhionului tipărit la Snagov în acel an.

O figură aparte o face Ioan Comnen, medic personal al lui Brâncoveanu şi episcop al Dristrei (Silistra de mai târziu). Din biografia sa putem desprinde câteva date interesante. Ştim despre el că era originar din Lesbos şi studiase la şcoala patriarhală, având ca profesori pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul şi Teofil Coridaleu, mari figuri în epocă. Învăţase perfect mai multe limbi şi medicina în Italia. Era unul dintre cei mai cultivaţi oameni ai vremii sale. Ajungând în Moldova, Gheorghe Duca (1678-1683) îl va chema să-i instruiască fiul, pe Constantin Duca (Duculeţ), grec şi acesta, care i-a devenit ulterior protector până la trecerea în Muntenia lui Constantin Brâncoveanu. La Academia reorganizată de Şerban Cantacuzino, va fi pus de Brâncoveanu să predea ştiinţele exacte. Prin 1710 a fost numit episcop al Dristrei, bineînţeles prin influenţa lui Brâncoveanu, şi a murit în 1719, la Bucureşti, dar n-am putut afla, din păcate, unde îi este mormântul.

Ioan Comnen nu a trăit la Athos, dar l-am semnalat pentru faptul de a fi mers acolo, probabil trimis de protectorul său român, spre a cataloga toate daniile strămoşilor lui, de al căror exemplu nici el nu se află departe. Rezultatul călătoriei la Athos a fost fixat într-un Proschinitar, apărut în 1701, la Snagov. Este foarte importantă această lucrare, care a contribuit la cunoaşterea unor fapte istorice ce stau în legătură cu capitolul relaţiilor dintre români şi Muntele Athos. Găsim referiri la toate cele 20 de mânăstiri athonite şi, în plus, la Protaton şi la mânăstirea Sfânta Ana. O copie a manuscrisului acestui proschinitar se păstrează şi în biblioteca mânăstirii Hilandar.

Opera medicului-pelerin a fost publicată la Snagov, în 1701, sub supravegherea lui Antim Ivireanul şi cu cheltuiala chiar a lui Ioan Comnen, cum de altfel şi aflăm din titlul lucrării tipărite, pe care nu-l mai redăm aici din cauza lungimii sale. Proschinitarul lui Comnen a beneficiat de o largă popularitate, fiind retipărit în mai multe reprize de către editori greci.

Un alt proschinitar tipărit pe pământ românesc este cel de la 1843, al lui Chiril din Smirna, călugăr grec, fost mare protosinghel. De tipărire se îngrijise egumenul mânăstirii Slobozia, metoc al Dohiariului, Gavriil din Smirna. Proschinitarul, spre deosebire de cel al lui Comnen, se referă numai la mânăstirea Dohiariu.

O altă prezenţă greacă la curtea lui Constantin Brâncoveanu a fost aceea a călugărului athonit Mitrofan de Thassos, pe care domnul îl va face duhovnicul său şi egumen la Cotroceni, iar la 1746, Nicolae Mavrocordat îl va face mitropolit.

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea a coborât din Athos, pentru a fi profesor la Academia domnească din Iaşi, Nicolae Cercel. Era născut în Epir, la Metsovo; după ce a făcut şcoală cu Balamos Vasilopulos, a fost dascăl zece ani la Tricala. Şi-a desăvârşit învăţătura la Universităţile europene, după care s-a îndreptat spre Constantinopol. Aici, Sfântul Sinod l-a numit profesor la Athoniada lui Evghenie Bulgaris, chiar în locul

acestuia. După puţin timp a renunţat să mai predea acolo şi s-a îndreptat către Moldova, aşa cum au făcut cei mai mulţi dintre oamenii de cultură greci, şi a rămas la Iaşi până la moartea sa, în 1773. La Academia domnească din Iaşi ajunsese director, fiind considerat cel mai cult bărbat al timpului său.

Un alt profesor la Iaşi era călugărul ascet Calinic Varcosi, care trebuie să fi coborât din Athos, de vreme ce-l găsim ducând viaţă ascetică în mânăstirea Bărboiu din Iaşi, închinată şi ea la Vatoped.

Neofit Cavsocalivitul fusese evreu la origine şi se născuse în Peloponez. Şi-a făcut educaţia în Orient şi a ajuns la Constantinopol. Se pare că aici s-a călugărit şi a plecat la Athos, în chiar chilia de la Kavsocalivia, iar pe la 1749 a venit ca profesor la Academie, având printre elevi şi pe Grigorie Alexandru Ghica, viitor domn. Pe la 1770, se găsea în Transilvania pentru puţin timp. A revenit la Bucureşti, iar la 1780 a murit. Au rămas destul de multe manuscrise de la el, azi proprietate a Academiei Române, dintre care unul foarte interesant, Înfruntarea jidovilor.

Şi am lăsat pentru sfârşit pe Chesarie Daponte, pentru că despre el am mai vorbit, spunând că este importantă venirea şi petrecerea sa de aproape opt ani în Ţările Române, prin aceea că el ne-a lăsat în scris foarte multe, încât azi s-ar putea face o adevărată cronică.

O figură aparte în epocă a făcut-o Nicodim Aghioritul care, deşi nu a fost în Ţările Române, şi-a făcut simţită influenţa de departe. Este posbil ca el să fi corespondat cu Paisie Velicicovski, dorindu-şi chiar să-l întâlnească. Fizic, întâlnirea nu s-a produs, dar duhovniceşte, în mod sigur, lucru dovedit de locurile comune din operele lor, despre care un istoric grec făcea amintire. Important este că amândoi au încercat o reactualizare a isihasmului, prin punerea lui pe baze noi, adică prin practicarea rugăciunii minţii în viaţa de obşte şi în viaţa cultică a mânăstirilor.

Dacă corespondenţa lui Nicodim cu Paisie este îndoielnică, este sigură, în schimb, cea cu mitropolitul moldovean Veniamin Costachi.

Ceea ce dovedeşte preţuirea de care s-a bucurat marele Nicodim în Ţările Române este publicarea unei mari părţi din opera sa la noi, chiar din acel secol. Aşa s-a şi manifestat influenţa sa la noi. Influenţa sa o deducem şi din prezenţa în ţările noastre a unor reprezentanţi ai curentului spiritual declanşat de Nicodim, curent care grupa cei mai de seamă bărbaţi duhovniceşti, precum Neofit Cavsocalivitul şi Macarie al Corintului.

În cartea Despre împărtăşirea deasă (1777) se găseşte mărturisirea lui Macarie, care spunea: "Mulţi m-au insultat şi pe mine pentru ieromonahul slujitor de la Korona (Kronstadt, adică Braşov), oraş din Transilvania, unde locuiesc şi eu acum. Ieromonahul amintit a fost "colivar", şi se împărtăşea de două sau mai multe ori pe săptămână". Vedem, de aici, că Neofit Cavsocalivitul ajunsese preot la compania greacă din Braşov şi scandalizase prin faptul că se împărtăşea des, potrivit noului curent de care vorbeam. În cadrul acestei noi atmosfere s-a disputat ani de zile şi problema colivelor, numită în istorie chiar "cearta colivelor". Un aspect discutat era dacă să se facă pomeniri ale morţilor şi duminica, sau nu. De aici primiseră şi numele de "colivari". Iată că aceste probleme frământau şi preocupau şi pe locuitorii oraşului Braşov, cărora li se părea ciudată împărtăşirea prea deasă, ceea ce ne face să credem că autorii mai sus pomeniţi nu erau chiar nişte necunoscuţi, de vreme ce tot Macarie mărturisea că asupra acestor probleme au fost întrebaţi, el şi Neofit, la un colţ de stradă.

Numele lui Nicodim Aghioritul s-a mai impus în Ţările Române prin elaborarea Filocaliei, el fiind acela care definitivează forma acestei imense opere de spiritualitate ortodoxă, care şi-a găsit traducătorul în limba română în persoana marelui teolog român, care a fost Pr. Prof. Dumitru Stăniloae.

În afară de toate acestea, sunt multe alte opere ale Sfântului Nicodim, care au circulat la noi în manuscris, având textul original grecesc, manuscrise care se puteau găsi în diverse biblioteci din ţară.

Această influenţă a Athosului s-a manifestat şi în cazul artei, deşi aici se poate spune că influenţa a fost reciprocă, ceea ce ar îndreptăţi gândul marelui Iorga, care spunea: "... este absolut fals că noi, în materie de cultură şi de politică, am fost necontenit mânaţi înainte de alţii...

În artă am unit influenţa orientală cu cea occidentală şi cu fondul nostru propriu, creând forme originale. Grecii chiar recunosc la Muntele Athos, în picturile de acolo, genul "moldovalah", absolut diferit de genul lor propriu. Românii au preluat teme din pictura bizantină pe care le-au adaptat, dar au şi preluat de la Athos anumite scene pentru bisericile lor româneşti".

Oricum, contactul cu Muntele Athos a fost benefic pentru Ţările Române, care au înţeles că au numai de câştigat pe linia tradiţiei bizantine. Tocmai de aceea domnii români au şi susţinut Muntele Athos, fără a revendica vreodată dreptul asupra vreunei mânăstiri de acolo. Şi aceasta se întâmpla pentru că ei vedeau faptul ca pe o datorie faţă de Ortodoxie, iar pe de altă parte, considerau Athosul un bun comun şi unicul punct care a ajutat Ortodoxia să supravieţuiască. Un fel de "o mână spală pe alta", o reciprocitate perfect avantajoasă, din care ambele părţi şi-au văzut câştigul.

Cât dinspre noi, lucrurile trebuie privite cu multă mândrie, că strămoşii noştri au fost unici ajutători, într-o vreme în care totul părea că se clatină. Tocmai aceasta a făcut pe istoricul rus, Arhim. Porfir Uspenski, să declare: "Despre toate aceste binefaceri ale lor, eu vorbesc cu plăcere, pentru că nici unul dintre popoarele ortodoxe nu a făcut atâta bine pentru Athos cât au făcut românii".

(Revista "Glasul Bisericii", Anul LV, nr. 1-4, ianuarie-aprilie 1999)

PROSCHINITARE ALE SFÂNTULUI MUNTE ATHOS TIPĂRITE PE PĂMÂNT ROMÂNESC

Pr. Ioan Dură

Cuvântul proschinitar provine de la grecescul "proschinitarion" şi înseamnă Manualul închinătorului. În accepţiunea largă a cuvântului, proschinitar înseamnă şi pelerinaj sau călătorie la Locurile Sfinte. Pe scurt, proschinitarele pot fi denumite şi descrieri de călătorie, făcute mai ales pentru pelerini, ori ghiduri sau vademecum pentru pelerinii ce vizitează Sfintele Locuri.

Lucrările alcătuite cu denumirea de proschinitare sunt texte narative în proză sau în versuri, ce se referă la topografie, clădiri, obiecte preţioase, istoria sfântă şi laică a aşezămintelor mânăstireşti şi a altora creştineşti. Cele mai vechi proschinitare, apărute încă din epoca bizantină, se referă la Palestina şi la mânăstirea Sinai şi se ocupă de itinerariile şi descrierile acestor locuri sfinte. În timpul dominaţiei otomane, proschinitarele - manuscrise şi tipărite - se înmulţesc. Alături de cele privitoare la Locurile Sfinte şi Sinai, din secolul al XVII-lea şi îndeosebi al XVIII-lea, apar proschinitare şi ale altor mari aşezăminte mânăstireşti, ca cele ale Sfântului Munte Athos, care cunosc o mare răspândire.

Primul proschinitar al Sfântului Munte Athos, tipărit pe pământ românesc, a fost cel al lui Ioan Comnen, erudit profesor al Şcolii domneşti din Bucureşti şi medic al domnitorului Constantin Brâncoveanu. Ioan Comnen şi-a scris proschinitarul în 1698, în urma pelerinajului făcut la Sfântul Munte Athos în acelaşi an. La trei ani de la scrierea proschinitarului, Comnen îl tipărea la Snagov, în 1701, "cu cheltuiala sa proprie", după cum se menţionează chiar în titlul acestuia. De altfel, Ioan

Comnen menţiona de două ori că l-a tipărit cu "cheltuiala sa proprie": o dată în cuvântul său către cititorii închinători la Locurile Sfinte, iar a doua oară în scrisoarea sa către mitropolitul Teodosie al Ţării Româneşti (1668-1672; 1679-1708), din mai 1701, inserate drept prefaţă a Proschinitarului.

Ioan Comnen a dedicat proschinitarul său mitropolitului Teodosie al Ţării Româneşti.

Numele tipografului şi al diortositorului Proschinitarului, de la 1701, sunt consemnate atât în titlul acestuia, cât şi la sfârşitul aceleiaşi lucrări, şi anume: ieromonahul Antim Ivireanul, ca tipograf, şi ieromonahul Ignatie Fytianu, ca diortositor.

Titlul complet al Proschinitarului lui Ioan Comnen – în traducere românească – este următorul: "Proschinitarul Sfântului Munte Athos. Scris şi tipărit în timpul luminatei domnii a prea evlaviosului, prea măritului şi prea înălţatului domnitor şi principe al întregii Ţări Româneşti, Domnul Ioan Constantin Basarab Voievod. Dedicat prea sfinţitului mitropolit al Ţării Româneşti, Domnului Teodosie. Cu grija şi cheltuiala luminăţiei sale, Domnul medic Ioan Comnen. Ca să fie dăruit credincioşilor pentru mântuirea lui. Tipărit de Ieromonahul cel din Iviria. În mânăstirea Snagov".

Din exemplarele primei ediţii a Proschinitarului de la Snagov se cunosc doar două pe teritoriul României: unul la Biblioteca Academiei şi celălalt la Biblioteca "V.A.Urechia" din Galaţi.

Proschinitarul lui Comnen este considerat cea mai bună descriere a Sfântului Munte făcută pentru pelerini, de aceea s-a şi bucurat de cea mai mare circulaţie.

Manuscrisul original al Proschinitarului lui Comnen s-a conservat în Biblioteca universitară din Iaşi.

Lucrarea lui Comnen, adică Proschinitarul de la 1701, a fost reeditat de şapte ori până în prezent; ultima fiind de dată foarte recentă, în 1984. Dar, toate cele şapte reeditări ale Proschinitarului lui Comnen au apărut în afara României,

după cum urmează: Paris, 1708; Veneţia, 1745, 1856, 1857, 1864; Atena, 1890; Carves - Muntele Athos, 1984. Şi, dacă la cele de mai sus adăugăm şi faptul că Proschinitarul lui Comnen conţine ştiri extrem de preţioase pentru cunoaşterea ajutoarelor româneşti la Athos, considerăm binevenită şi o reeditare a acestuia pe pământul românesc.

De la tipărirea Proschinitarului lui Comnen, la Snagov, aveau să treacă o sută patruzeci şi doi de ani până la apariţia altuia pe pământ românesc, şi anume, la Bucureşti, în anul 1843. Şi acesta era tot un Proschinitar grecesc, şi ultimul, de altfel, tipărit pe pământ românesc. Spre deosebire, însă, de Proschinitarul lui Ioan Comnen, în care sunt descrise toate cele douăzeci de mînăstiri athonite, în cel din 1843 găsim, dintre acestea, doar una singură, precum se precizează chiar în titlul acestuia: "Proschinitarul mânăstirii Dohiariu".

Autorul Proschinitarului de la 1843 este Chiril din Smirna, "fost mare protosinghel", iar arhimandritul Gavriil din Smirna, egumenul mânăstirii Slobozia – metocul mânăstirii athonite Dohiariu –, cel care l-a tipărit la Bucureşti. Cheltuiala tipăririi Proschinitarului de la 1843 a fost suportată, potrivit celor menţionate în titlul acestuia, de arhimandritul Gavriil şi mânăstirea Slobozia.

La sfârşitul Proschinitarului lui Chiril din Smirna a fost inserat un Paraclis al Maicii Domnului şi douăzeci şi patru de icoase ale Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavriil. Titlul complet al Proschinitarului lui Chiril din Smirna, din 1843, în traducere românească, este următorul: "Proschinitar al împărăteştii stavropighii patriarhale şi cinstitei mânăstiri a Dohiariului din Muntele cel cu nume sfânt al Athosului. Alcătuit şi îngrijit de către fostul mare protosinghel al Marii Biserici a lui Hristos, Chiril cel din Smirna; la care s-a adăugat la sfârşit un paraclis al Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu cea făcătoare de minuni şi grabnică ascultătoare, şi douăzeci şi patru de icoase ale Sfinţilor Arhangheli. Dat la tipar acum pentru prima dată

cu grija şi cu cheltuiala darnică a prea învăţatului cuvios arhimandrit şi egumen al Sloboziei, domnul domn Chiril Smirneul, cu metania la această mânăstire, Bucureşti 1843. În tipografia Curţii domneşti a lui Fred Vauban".

În româneşte, cu litere chirilice, avea să se tipărească un proschinitar, abia în anul 1852, la Bucureşti. Acesta însă nu se referă la Sfântul Munte Athos, ci la sfintele locuri de la Ierusalim şi din Ţara Sfântă. Era de fapt traducerea din greceşte a Proschinitarului lui Hrisant din Brusa, tipărit la Viena, în anul 1807.

Primul proschinitar al Sfântului Munte al Athosului tipărit în româneşte avea să apară câţiva ani mai târziu, în 1856, la Bucureşti, el fiind tot o traducere, din ruseşte. În acelaşi an, această traducere se tipărea, tot la Bucureşti, în două ediţii identice. Autorul acestui proschinitar era, după cum se menţionează în însuşi titlul celor două traduceri româneşti ale acestuia, "profesorul de la Academia Sant-Petersburgului şi călugărit în mânăstirea şi noua Lavră a Rusicului, din acest sfânt munte, ieroschimonahul Serafim".

Titlul proschinitarului ieroschimonahului Serafim este următorul: "Proschinitar al Sfântului Munte al Athonului sau descriere pe larg a sfintelor locaşuri ce sunt zidite de atâtea veacuri împrejurul acestui sfânt munte, şi la care evlavioşii şi dreptcredincioşii creştini merg spre închinăciune".

Una din traducerile în româneşte ale proschinitarului lui Serafim, tipărită la 1856, a fost făcută de monahul Varnava Luchianov, de la mânăstirea athonită Esfigmenu, cum este menţionat, de altfel, în însuşi titlul acesteia. Şi tot monahul Varnava Luchianov semnează şi prefaţa traducerii. Traducerea lui Varnava cuprinde 204 pagini.

Cealaltă traducere romînească a proschinitarului lui Serafim, tipărită în acelaşi an, 1856, şi tot la Bucureşti, a fost făcută, potrivit celor menţionate în titlul acesteia, "de cel între toţi smerit ieromonahul de la mânăstirea Sfântului Ioan din

oraşul Bucureşti, Anania Melega, cât şi prin sârguinţa şi toată îndrumarea sfinţiei sale monahului Varnava Luchianov, din chinovia sfintei mânăstiri a Esfigmenului, carele s-a ostenit cu observaţia lucrurilor acelora şi adunarea lor, câte adică nu erau nici cunoscute, nici desluşite naţiei române". Prin urmare, această traducere românească aparţine ieromonahului Anania Melega, ajutat şi îndrumat de monahul Varnava Luchianov.

Prefaţa acestei traduceri este semnată de "Anania (Melega) ieromonahul şi Varnava (Luchianov) monahul".

Ambele traduceri ale proschinitarului ieroschimonahului Serafim au fost făcute, după cele menţionate pe pagina titlului acestora din 1856, "cu blagoslovenia Prea Sfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit al Ungrovlahiei, D.D.Nifon".

În ceea ce priveşte originea etnică a monahului Varnava Luchianov, acesta nu putea fi decât român. Şi înclinăm să credem că Varnava era, probabil, din Basarabia, ceea ce ar explica, fie şi în parte, buna posedare de către acesta a limbilor română şi rusă, fapt care i-a permis să întreprindă traducerea Proschinitarului ieroschimonahului Serafim. La acestea, să mai adăugăm că monahul Varnava se considera, de altfel, "supusă şi nevrednică slugă" a mitropolitului Nifon al Ţării Româneşti (1850-1875), potrivit celor scrise de Luchianov însuşi în prefaţa traducerii sale a proschinitarului: "Al înalt Prea Sfinţiei Voastre supusă şi nevrednică slugă, trimisul cu ascultare de la mânăstirea Esfigmenului, Varnava monahul".

Iată, aşadar, că pe pământul românesc au fost tipărite patru lucrări cu titlul proschinitar, tratând despre Sfântul Munte Athos. Şi, toate cele patru au apărut în Ţara Românească; unul la Snagov, la începutul secolului al XVIII-lea, iar celelalte trei, la Bucureşti, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Două dintre proschinitarele tipărite au fost chiar manuscrisele originale ale acestora, scrise în greceşte; astfel, avem de-a face cu ediţiile princeps ale acestor lucrări, din 1701 şi 1843. Celelalte două lucrări sunt traduceri româneşti din

ruseşte ale aceluiaşi Proschinitar scris de ieroschimonahul Serafim. În fine, dacă Proschinitarul lui Comnen şi cel al lui Serafim descriu aşezămintele mânăstireşti ale Athosului, putând, deci, pe bună dreptate, fi considerate ale Sfântului Munte Athos, în schimb, acela al lui Chiril din Smirna se mărgineşte doar la descrierea mânăstirii Dohiariu.

Tipărirea proschinitarelor, menţionate mai sus, pe pământul românesc, reprezintă o manifestare a sentimentelor pline de evlavie pe care le-au nutrit, în acele secole, credincioşii români şi domnitorii lor faţă de Sfântul Munte Athos. Aceste proschinitare răspundeau, totodată, dorinţei şi visului românilor de-a merge în pelerinaj la Sfântul Munte Athos, fiindu-le instrumente preţioase atunci când reuşeau să le înfăptuiască.

Prin ştirile ce le conţin, proschinitarele tipărite pe pământ românesc constituie o importantă sursă la cunoaşterea istoriei aşezămintelor mânăstireşti ale Athosului şi a ajutoarelor de tot felul date acestora de către români.

(Revista "Biserica Ortodoxă Română", Anul CVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1989)

3. CTITORII ROMÂNEŞTI LA ATHOS

VOIEVOZI ŞI BOIERI ROMÂNI CTITORI LA ATHOS

Nicolae Iorga

Încă din vremea lui Vladislav, al treilea mitropolit muntean, Hariton, era, în retragerea sa, *protos* athonit, petrecând mai multă vreme într-o mânăstire care nu e numită, dar pe care o putem ghici, după daniile ce au făcut mai târziu domnii noştri "mânăstirii lui Hariton", că e Cutlumuşul. Pe el, întâi, s-au stabilit legături directe între Principatul muntean începător şi obştea, pe atunci înfloritoare, a Athosului, pe care o reprezenta la noi o întreagă viaţă monahală autonomă.

La mânăstirea Lavrei se păstrează încă o icoană, desigur una din cele mai vechi lucrate la noi, care poartă, în majuscule, următoarea inscripţie greacă: "Io Vladislav, Marele Voievod, în Hristos Dumnezeu Domn şi de sine stăpânitor a toată Ungrovlahia.

Ana, prea cucernica Mare Voievodeasă, în Hristos Dumnezeu credincioasă şi de sine stăpânitoare a toată Ungrovlahia.

Sufletul bun izvorăşte lacrimi, iar rugăciunea câştigă înţelepciune".

De care Vladislav e vorba de fapt în ce priveşte icoana? De Vlaicu sau de cel care, în mai modeste împrejurări şi cu perspective politice mai reduse, a domnit în cea dintâi jumătate a veacului al XVI-lea?

Vladislav I sau Vlaicu (Layko) poartă, într-un act slavon, titlul de "în Hristos Dumnezeu bine credincios Voievod, cu mila

lui Dumnezeu şi a Măriei Sale Regelui". Dar, pentru răsăriteni, şi tatăl său, Alexandru, fusese "Mare Voievod şi Domn a toată Ungrovlahia". Şi ca "Mare Voievod" apare şi Vladislav în corespondenţa lui cu Patriarhia. Ca "autocrat" şi "autocrată" ai Moldovei se socot, câteva decenii mai târziu, Alexandru cel Bun şi soţia lui, Marina. În sfârşit, numai în epoca de până la 1380 în Ţara Românească, limba greacească se întrebuinţează în Biserică, pe care n-o cucerise încă slavismul.

Şi încă un argument se poate aduce. La Tismana s-a păstrat, într-o prelucrare târzie, de la sfârşitul veacului al XVIII-lea, pomelnicul de ctitori, care începe cu Vladislav I. Ana Doamna se întâlneşte la sfârşitul paginii întâi, şi anume după craiul Lazăr, Ştefan Lazarevici, despotul sârbesc şi Gheorghe Brancovici, urmaşul lor, şi după Mircea, care e, desigur, cel Bătrân; pe acea foaie, cel de-al treilea Vladislav nici nu e pomenit.

Iar acesta poartă în actele sale numai titlul de "Voievod şi Domn a toată ţara Ungrovlahiei".

*

Lavra, în forma ei de la 1535, avea un fronton cu stâlpi, un fronton superior şi trei turnuri, din care unul în fund şi două pe laturi. Afară de pridvor, Vladislav n-a înnoit, desigur, nimic la vechea zidire. Aceasta, datând în ceea ce priveşte cele dintâi elemente fundamentale, din vremea bătrânului ctitor al mânăstirii şi al întregului Munte Sfânt, are o formă care nu seamănă cu a marilor biserici constantinopolitane (cele din Athos având numai 10-12, chiar 15 m lungime). În cruce, ea a dat modelul pentru celelalte zidiri, creându-se un tip athonit, pe care-l găsim şi în unele lăcaşuri mai mărunte din Bizanţ chiar. Unii istorici ai artei au vorbit de o origine sârbească, absolut imposibilă pe la anul 1000, când nici nu fiinţa un stat al Serbiei, sau de una georgiană. Intrarea se face prin faţă (şi prin abside, la Hilandar numai). Galeriile pentru catehumeni şi femei (cum sunt la noi la Strehaia şi la biserica domnească din

Târgoviște, amândouă, în forma lor de la început, din veacul al XVI-lea) lipsesc. Anaforniţa (protheisis) şi diaconicul se adaugă deosebit la forma de trifoi a corpului bisericii primitive.

De curând se lucraseră în acest stil Protatonul, biserica din Caries, datorită bătrânului împărat Andronic, Vatopedul (1312), paraclisul Sfântul Nicolae de la Lavra. Aşa a fost desigur, Vodiţa, şi aşa trebuie să fi fost în forma originară Tismana. Astfel, prin venirea lui Nicodim de la Athos, prin petrecerea la Athos ca şef al întregii vieţi monahale, a mitropolitului muntean Hariton, prin darurile şi lucrările lui Vladislav la biserica Lavrei, Ţara Românească şi, de la dânsa, Moldova căpătară normele de clădire care se păstrează, adăugite şi amestecate cu alte influenţe locale sau venite din Apus – Adeal, Polonia – până la capătul unei dezvoltări arhitectonice demne de tot interesul.

*

Neapărat că din acest Athos, care primea obiecte de artă de la împăraţii bizantini ai timpului – găsim un potir de la Manuil Paleologul –, se luară modele pentru podoabele noilor clădiri de piatră ce se ridicau. Între aerul lui Nicodim, păstrat acum în Muzeul de la Bucureşti, şi acela pe care l-au descoperit învăţaţi francezi la Salonic, fixându-l în epoca ultimilor Paleologi, sunt vădite asemănări. Deşi Athosul era pe atunci foarte sărac în pictori, căci, dacă lucrările de la paraclisul Sfântului Nicolae s-au dovedit a fi făcute de un catalan din Teba numai la 1560 şi pictura, din 1423, de la biserica Sfântul Gheorghe a mânăstirii Sfântul Pavel e datorată unui constantinopolitan, Andronic, o influenţă a putut să vină şi în această privinţă de acolo.

*

Înrudit cu stăpânitorii de peste Dunăre, având o mamă bizantină sau slavo-bizantină, Calinichia, purtând pe veşmintele sale de purpură vulturul constantinopolitan, împodobit în sfârşit cu titlul de despot, Mircea nu putea să lipsească dintre noii ctitori ai Muntelui Sfânt, care, pe această vreme, când Bizanţul era adeseori asediat de turci şi sărăcise foarte mult, atrăgea tot mai mult viaţa bisericească a Răsăritului şi cultura în legătură cu dânsa. De aceea, încă de la 21 noiembrie 1414, el dă, după cererea călugărului Ieremia, venit în ţară, Sfântului Nicolae din Cutlumuş satul Cireşovul, pentru pomenirea sa şi a părinţilor, "pentru că este a noastră mânăstire", zice el. După dânsul, un Basarab Vodă, apoi un Dan-Vlad, întăresc dania. Drăgana, fiica lui Radu Vodă, îi trimite o zavesă, iar Vlad, în 1452, miluieşte cu 1000 de aspri pe călugărul Cozma, venit de la paraclisul Sfântul Ilie.

Care e partea lui Mircea în starea de acum a mânăstirii, pe care nu în zadar o numea "a lui"? Să amintim că lângă clădirea ce se vede astăzi se află alta, ruinată, în care s-a găsit un plumb cu menţiunea Paleologilor. Că Radu cel Mare alese această mânăstire pentru a o reface, aceasta arată şi mai bine adevăratul înţeles al cuvintelor străbunului său. În sfârşit, când Ştefan cel Mare va zice Zografului "mânăstirea noastră", ştim ce înseamnă: mânăstire ridicată de noi.

Deocamdată, adăugăm că în aceste timpuri, când nu mai era un Bizanţ, când Serbia pierise, cu toate micile state desfăcute dintr-însa, asupra domnilor noştri rămăsese întreaga grijă de a ajuta sfintele locaşuri lipsite de acum înainte de orice alt patron. Alexandru Aldea, fiul lui Mircea, făcu danii de bani Xeropotamului şi Zografului, care-şi trimiseseră în solie pe egumenul Moise, un "popă" şi un călugăr. Ţepeş însuşi se făcu apoi ctitor la Rusicon, ca şi la Sfântul Pantelimon, la Filoteu, cu daruri de bani şi pământuri. El a lucrat poate şi pentru înnoirea acestor clădiri, căci, în forma de azi, cea dintâi şi a doua datează numai de la Scarlat Callimachi. Pantelimonul

primi o pensie de 6000 de aspri pe an, apoi încă una de 3000 şi de la Vlad Călugărul, în 1487 şi 1496, ceea ce ar fi o dovadă că această biserică fusese făcută din nou de tatăl său, Ţepeş. Iar dacă, în aprilie 1492, el dăruieşte schitului Sfântul Ilie, pomenit în 1452, o sumă aşa de însemnată ca 10000 de aspri, înseamnă că şi acesta era o fundaţie munteană.

La mânăstirea Grigoriu se citeşte această inscripţie pe icoana Hodighitriei Pantanassa:

"Rugăciunea prea cucernicei Doamne Maria Asanina Paleologhina, Doamna Moldovlahiei".

Soţia lui Petru Şchiopul se ştie că a fost o Marie Paleologa, dar din Rodos, şi ea nu era Asanină, din neamul Asenizinilor. Pe de altă parte, aceea şi-ar fi pomenit soţul. În al doilea rând, pe atunci, apelativul Doamnă era prea puţin pentru tovarăşa stăpânitorului Moldovei. În sfârşit, Asanii Paleologi, domni de pe malul Arhipelagului, la Cavaal, sunt din al XIV-lea şi al XV-lea veac.

Cred că această Marie a fost soţia unui domn moldovean dinaintea lui Ştefan cel Mare, căci se cam cunosc Doamnele din veacul al XV-lea. Şi în al XVI-lea veac, acelaşi e cazul. Cei dintâi Domni nu puteau avea relaţii depărtate; a lui Petru pare a fi fost Litvană, a lui Roman e Anastasia. Dacă ne gândim la datinile greceşti din vremea lui Alexandru, la legăturile lui cu Bizanţul, la vizita lui Ioan al VIII-lea, împăratul constantinopolitan, ne-am întări în altă părere, că, adică, dintre femeile citate lângă Alexandru cel Bun de pomelnicul de la Bistriţa – trei fiind Doamne şi Ryngalla, străină şi cu căsătorie desfăcută canonic, fiind înlăturată, - Maria aceea, a cărei fiică e Ana, să fie această Asanină, a doua Marie rămânând a fi Marina.

Am avea deci astfel cea dintâi legătură dintre Moldova şi Athos.

Nici un domn al Moldovei nu a avut până la 1466 legături cu Athosul, când la 16 iunie din acel an, Ştefan dă Zografului o sută de ducaţi, o sumă însemnată pe acele vremuri. Îndată el se apucă să refacă această clădire, care era singura gata la 13 septembrie 1470, fiind, se pare, prinosul, nu pentru arderea Brăilei, din februarie acel an, care se făcuse fără luptă, ci pentru biruinţa de la Baia asupra lui Matiaş Corvinul, căci pentru aceasta se făcu biserica din acest loc, şi pentru năvălirea în secuime. La această dată se mântuise şi bolniţa, spitalul, căruia, printr-un act ce s-a păstrat, el îi dădea "obrocul" de 500 de aspri pe an, în mâna egumenului Varlaam.

Inscripţia de la intrare a fost distrusă demult. Se păstra însă acum câţiva ani aceea de pe turnul de veghe, de pe far, în acest cuprins:

"Io Ştefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am făcut acest turn de corăbii la anul 6983".

Deci e vorba de o clădire din 1474-1475, în legătură cu luptele împotriva turcilor, care nu-l împiedicau astfel pe Ştefan a clădi la Athos. El urmă şi mai departe cu ctitoriile şi le isprăvi numai la 1495, în ajunul războiului cu Ioan-Albert al Poloniei, punând pe trapeză această inscripţie, care s-a sfărâmat de ciocanele meşterilor marii mânăstiri bulgăreşti de astăzi:

"Iisus Hristos învinge. Întru numele lui Hristos Dumnezeu, binecredinciosul Io Ştefan Voievod cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am făcut această trapezărie, în anul 7003, s-a zidit şi s-a săvârşit în luna lui iunie 7, iar a Domniei Sale, anul al 40-lea curgător".

Au mai rămas la Zograf o icoană de la vechiul ctitor român şi cele două steaguri cu Sfântul Gheorghe, unul cu data de 7008.

Avem încă la arsanaua din Vatoped, înnoită la 1672, acum locuinţă de rândaşi, inscripţia pe marmură, din 1496, cu armele Moldovei, care mărturiseşte ctitoria lui Ştefan. În

mijloc se văd Hristos şi Maica Domnului, căreia, în genunchi, el îi aduce darul său, iar de jur împrejur, inscripţia:

"Prea cucernicul şi de Hristos iubitorul, Io Ştefan Voievod, anul 7004, egumen fiind Chirii ieromonahul".

Tot Ştefan a fost acela care, în anul când se cosea steagul pomenit, făcea un dar şi mânăstirii Grigoriu. O tradiţie la Athos spune chiar că această mânăstire a fost refăcută la 1497, cu doi, trei ani înainte, de Alexandru Vodă al Vlahiei, care nu e decât fiul lui Ştefan cel Mare, mort la 26 iulie 1496. O verificare e imposibilă, căci biserica, arzând în 1761, a fost refăcută cu totul la 1761. Dania de la Costamonitu, din 1493, atribuită lui Petru, Voievodul Moldovei, trebuie pusă tot în seama lui Ştefan, care va fi pomenit pe alt fiu, Petru, mort în 1480. Să adăugăm că pe turnul de la Sfântul Pavel este această inscripţie:

"Bine credinciosul Io Ştefan Voievod şi domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, şi fiul său Bogdan Voievod, au adus această apă şi au făcut şi cristelniţa şi canalul de apă din acesta, în anul 7009, al Domniei lui curgător anul 45, sub egumenul de la Sfântul Pavel Nectarie ieromonah".

De alminterea, şi pe o fântână de lângă vechea trapeză s-a găsit încă o inscripţie pierdută:

"Întru Hristos Dumnezeu bine credinciosul Io Ştefan Voievod cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am adus apă acestei mânăstiri pentru odihna ei şi pentru veşnica pomenire, sub egumenul Nicon ieromonahul, în anul 7008, indicţia 3, crugul soarelui 8 şi al lunii 16, temelia 29".

Fiul care-i urmă, Bogdan, se mulţumi să adauge turnul de veghe, cum se vede din această inscripţie:

"Bine credinciosul şi de Hristos iubitorul Io Bogdan Voievod a făcut acest turn întru numele Sfântului Nicolae, la anul 7025 (1516-1517)".

Apoi, el mai făcu la Protaton din Caries nartexul tot şi catehumenele, în 1507-1508. Din ele s-a păstrat numai inscripţia:

"Bine credinciosul Io Bogdan Voievod al Moldovlahiei a zidit în anul 7016".

Dintre alţi potentaţi creştini, singur Gorgora, regele Iberiei, apare, cu fiii, la 1492 ca să ajute Ivirul, refăcând cupolele şi pridvorul, iar Leontie, al Cachetiei, clădeşte din nou, cu fiul Alexandru, mânăstirea Filoteiu, care rămâne a georgienilor. Dacă aceşti săraci prinţi caucazieni aveau atunci două mânăstiri, se pot trece în seamă domnilor Moldovei: Zograful, Grigoriu şi Costamonitu, iar în a Munteniei: Lavra, Cutlumuş, care se ţinea din moşiile muntene, pentru care nu se mai fac danii de bani şi rente anuale, şi Pantelimonul, dar nu şi Rusicon chiar, şi fără îndoială schitul Sfântul Ilie. Cât priveşte mânăstirile fără patron român sau georgian, ele erau într-o totală decădere: Pantocratorul, Hilandarul, Vatopedul, Xiropotamul, Sfântul Pavel, unde totuşi, după tradiţie, Ştefan ar fi făcut apeduct şi un aghiasmatar la 1500, Dionisiu, Simonpetra, Stavronichita, Xenofonul, Dochiarul. Ele aşteptau pe marii ctitori români din veacul al XVI-lea: Radu Vodă şi Neagoe, Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu.

*

Radu cel Mare se vede dând, la 21 februarie 1502, către sfârşitul domniei lui, ocupate mai mult, din acest punct de vedere, cu înălţarea frumoasei şi scumpei mânăstiri de la Dealu, 4000 de aspri la ctitoria athonită a domnilor munteni, Pantelimonul. Afară de aceasta, el începu refacerea totală a Cutlumuşului.

Legăturile lui cu fostul patriarh de Constantinopol Nifon, pe care-l chemă în ţară ca să-i orânduiască Biserica, contribuiră foarte mult ca să-l apropie de Athos. Nifon era şi el un athonit,

prin anii pe care îi petrecuse acolo şi prin covârşitoarea iubire faţă de "acel sfânt loc". Pe vremea protului Daniil, el merse-se acolo, şi anume la acea "mânăstire a lui Hariton", care nu e decât fundaţia mitropolitului de odinioară al Ungrovlahiei şi domnului său, Vladislav cel dintâi, Cutlumuşul, sau cum i se zice de Gavriil Protul, la descrierea sfinţirii mânăstirii din Argeş, "Haritonul Cutlumului, care este lavră românească", ori la însemnarea ctitoriilor lui Neagoe, "mânăstirea lui Ariton, carea de obşte să chiamă Cutlomus". Şi, se spune în Viaţa lui, scrisă de alt protos al Sfetagorei, Gavriil, "au umblat pe la toate peşterile şi chiliile şi pe la toate schiturile cele mari şi cele mici, care sunt împrejurul Careiei". Petrecu un timp "în peşteră la Crit", pentru a fi apoi "chemat" la lăcaşul împodobit de acelaşi Vladislav, "Marea Lavră a Sfântului Atanasie, descălecătorul Sfântului Munte al Athonului", unde stătu peste un an. De aici merse, "pentru învăţătura smereniei", la Dionisiu, mânăstire încă străină de noi, de unde fu chemat apoi la Salonic, ca Mitropolit. Când relaţiile cu domnul se înrăiră şi el trebui să plece din ţară, tot la Athos îşi căută odihna, alegându-şi, de data aceasta, ca sălaş Vatopedul. Apoi, după un an, "trecu muntele de cea parte" şi rămase tot la Dionisiu, ducând viaţa celorlalţi călugări, cu obişnuitul lucru la "magherniţă", la "mangupie" şi aiurea. Astfel îşi încheie viaţa între aghioriţi la 12 august 1508.

*

Îndată ajunse în scaunul muntean Neagoe, care ascultase în tinereţe învăţăturile orânduitorului Bisericii Ungrovlahiei. În spiritul primit de la acela, care, după moarte, a fost privit ca sfânt, îşi îndreptă el cârmuirea şi cheltui veniturile domniei. Acţiunea lui nu se mărgini decât la dăruirea, împodobirea şi întreţinerea unuia sau mai multor lăcaşuri, alese ca să se reverse mila lui asupra lor, ci această

creştinească şi domnească milă se întinse asupra tuturora. El se făcu astfel, nu numai "ctitor mare a toată Sfetagora", ci ocrotitorul întregii vieţi călugăreşti pe bază athonită în tot Răsăritul. Soţia sa, o sârboaică, Miliţa, din neamul Brancovici, fiică a lui Lazăr şi a Paleologei Elena, înnoia astfel ctitoriile bunicului ei. Şi nu e fără însemnătate că mătuşa ei, mama despoţilor Gheorghe şi Ioan, Anghelina, fata lui Arianit Comnenul şi soţia lui Ştefan, avea ca egumen la Sfântul Pavel pe Nicon, "om de neam mare", fost curtean al soţului ei.

După ce Danciul Logofătul merse la Athos să aducă de la Dionisiu rămăşiţele lui Nifon, mânăstirea trebui fireşte să se împărtăşească de o îngrijire deosebită. Întâi, ea primi înapoi, prin mitropolitul Neofit, oasele fostului patriarh, cuprinse într-un "sicriu tot de argint curat şi poleit cu aur şi înfrumuseţat cu mărgăritar frumos şi cu alte pietre scumpe şi cu smalţ, şi deasupra, pre plehup, scris chipul sfântului întreg, iar jos, la picioarele sfântului, el în genunchi, rugându-se sfinţiei sale", luând în dar de acolo numai capul şi o mână. Chivotul este şi astăzi în mânăstire, de argint suflat, purtând o biserică cu cinci turle, având "amănunte gotice", două rânduri de sfinţi săpaţi şi cu smalţ, iar ca dată 1515. Pe capac se vede chipul donatorului şi inscripţia:

"Această venerabilă şi sfântă raclă e a prea sfinţitului arhiepiscop al Constantinopolului, Romei celei Noi şi patriarh ecumenic, chir Nifon. S-a alcătuit şi s-a isprăvit întru Hristos Dumnezeu de prea evlaviosul şi de Hristos iubitorul... a răposat aici patriarhul (în venerabila şi sfânta mânăstire), a cinstitului Înainte-Mergătorului... celui..., şi anul 7023 (1514-1515)".

Biserica aceea "cu cinci turle" nu era decât însăşi "biserica frumoasă în numele Sfântului Nifon", pe care, spune Gavriil Protul, Neagoe o făcu, "pre groapa sfântului", lângă biserica Prodromului, clădită de Alexie, împăratul Trapezuntului, şi unde, de la noul ctitor, venea poate cutia de aur cu pietre scumpe pentru capul "Prodromului". I se mai datoreşte,

deşi biograful lui Nifon n-o înseamnă, turnul, care poartă data de 1520, şi arhondaricul, pe pereţii căruia se văd el şi fiul, Teodosie, "în haine ungureşti".

În biserica de căpetenie sunt chipurile lui Neagoe şi copiilor lui.

Inscripţia, pe marmură, e încă vizibilă, având acest cuprins:

"S-a ridicat din temelie acest turn cu ajutorul şi cheltuiala prea cucernicului domn Io Neagoe Voevod al Ţării Româneşti, în anul 7028".

*

Cutlumuşul lui Ioan Comnenul, al lui Hariton, al lui Vladislav şi Mircea, al lui Basarab Vodă şi Ţepeş, al lui Nifon şi Radu cel Mare trebuia isprăvit, între altele, şi pentru a răspunde Zografului moldovenesc, pe care lăudătorul lui îl numeşte în treacăt "mânăstire bulgărească". Deci se isprăvi biserica mare, catoliconul, căreia i se puse hramul Sfântului Nicolae, se făcu zidul de împrejmuire, "turlele, chiliile şi trapezăria, pimniţa şi mangupia, magherniţa, grădina şi poarta mică şi mare, bolniţa şi ospătăria şi dohiaria (arhondaricul), jintiţa şi vistieria şi alte case de toată treaba". "Pristaniştea" de la Ascalun, "la mare", înseamnă de la port; în acest port ei aşează două corăbii, una mare şi una mică, şi înalţă pentru apărare, nu numai un puternic zid, dar şi un turn, ca acel de la Zograf, "o culă cu arme şi cu tunuri, să le fie de pază". Se înnoiră sau făcură din nou şi metoacele aducătoare de venituri. Acoperişuri de plumb, fereşti cu sticle, deosebite "înfrumuseţări" o făcură podoaba Sfântului Munte, "Lavra cea Mare a Ţării Munteneşti".

Cealaltă Lavră, bătrâna clădire a lui Atanasie, suferi prefaceri adânci, făcându-se din nou, "toată biserica cea mare, cu altarul şi cu tinzile", tot acoperişul, cu întrebuinţarea plumbului

celui vechi, "toată clisearniţa", pe lângă un dar de "vase de aur şi de argint", de "zevese cusute cu sârmă de aur, prea înfrumuseţate", care desigur, sunt şi până azi. Un venit, "un mertic mare", de 90000 de taleri pe an, o asigură. Se pomenesc şi frumoasele picturi de la trapeză, care se dărâmă.

Aceasta este cea mai frumoasă trapeză de la Athos. Să adăugăm lucrările episcopului de Seres, Dionisie, la "Turnul lui Tzimiskes", în 1522, refăcut şi la 1564.

Ivirul nu mai avea nevoie, după lucrările regilor caucazieni din 1492, de o reparaţie. Neagoe se mulţumi să aducă apa "cu uloiul". Miliţa, Despina, "fată de Despot", dădu o zaveasă de fir şi aici, pentru icoana Maicii Domnului, vestita Portaissa, "ce se cheamă Portăriţa, care a venit pe mare la acea mânăstire, cu mare minune, cum se află scris de dânsa". Să amintim şi aceea că, la 1513, egumenul Dionisie se laudă că a făcut "pirgul, biserica barbacana", e drept fără a pomeni de Neagoe. Catoliconul are în frunte data de 1500, în anii de la facerea lumii.

Pantocratorul căpătă "mari ziduri, ca şi la Ivera". El aştepta refacerea prin boieri, munteni şi moldoveni, de după Neagoe. La Vatoped se făcu pivniţa cea mare şi se dărui globul de aur cu pietre scumpe şi mărgăritare pentru icoana Maicii Domnului.

I se atribuie domnului muntean, pe lângă acea "magazie de untdelemn", ("pimniţa" lui Gavriil), şi paraclisul brâului Maicii Domnului, făcut la 1526, dată ce nu se potriveşte însă.

Xeropotamul dobândi, pe lângă o pivniţă şi o nouă trapezărie, "Sfântul Pavel", "cula de strajă", "pârgul sau cuchiul", ce poartă data de 1521-1522 şi pomeneşte şi pe domnescul fiu Teodosie:

"Cu voia Tatălui şi cu învoirea Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh, întru Hristos Dumnezeu, de Dumnezeu iubitorul şi binecredinciosul Io Neagoe Voievod, şi fiul său Teodosie Voievod, şi domn al Ţării Româneşti, şi ctitori ai acestui sfânt

hram, au făcut acest pârg pentru asigurarea acestei mânăstiri şi pomenirea Domniei mele; s-a făcut în anul 7030".

Iar pe scara de marmură:

"A început acest pârg Neagoe Voievod şi la săvârşit Petru Voievod (Radu Paisie) şi Teodor Clucerul".

Şi Xenoful, mânăstirea lui Xenofont, primi daruri, la 1519-1520, şi mai târziu ea se împărtăşi de ajutorul lui Vladislav al III-lea, la 1525-1526, al lui Radu de la Afumaţi, şi al încă unuia dintre domnii munteni până la Radu Paisie.

Toţi egumenii alergară deci la sfinţirea mânăstirii din Argeş.

Relaţiile cu Athosul ale domnilor munteni următori sunt puţine şi de o mică însemnătate. Încă sub Neagoe şi până la 1527, sub Radu de la Afumaţi, Gavriil Protul, şi el din Dionisiu, vine în Ţara Românească pentru eleimosină, aducând cu sine forma greacă a Vieţii lui Nifon, după care la noi se făcu traducerea slavonă, de unde vine forma românească din veacul al XVII-lea, cuprinsă în cronica munteană şi păstrată deosebit la Argeş, în legătură cu bucata literară care e pisania mânăstirii. Cu bani munteni se clădeşte şi mai departe la Sfântul Munte, unde darurile româneşti fac să se înteţească pretutindeni lucrul. Dacă Gavriil Protul şi cu călugării Gherasim şi Mercurie zugrăvesc în 1525-1526 paraclisul Prodromului la Protaton, în 1526 înţelegem de unde au putut scoate cheltuiala. Şi diptîcul de acolo e "din epoca domnitorilor dăruitori ai Ţării Româneşti". Vlad-Vintilă, fiul evlaviosului Radu, ajută cu 10000 de aspri Lavra, plătind şi drumul călugărului venit să-i primească, şi aceeaşi sumă e dată de el, cu un an mai târziu, în 1534, mânăstirii Hilandarului, pe lângă alţi aspri dăruiţi bolniţei de acolo. Şi la Cutlumuş, unde zugrăveşte, la 1540, ieromonahul Maxim, numele lui e cuprins între ale ctitorilor. Dar tot pe acest timp, la 1535, se zugrăveşte, după ce se făcuse, la 1525, acoperişul de plumb, Lavra, de călugărul Teofan. Când piraţii prădară la Esfigmen, în iulie

1533, domnul muntean nu rămase, desigur, indiferent la această nenorocire. La 1540-1550, protul Serafim urmă exemplul înaintaşului Gavriil, pe care-l imită şi ca scriitor, venind în Ţara Românească după ajutoare. În 1538 se lucra la paraclisul Adormirii de la Pantocrator, iar la 1546, patriarhul Ieremia punea meşteri din Creta, greci, să zugrăvească tot catoliconul din Stavronichita.

Radu Paisie, fostul egumen de la Argeş, fiu al lui Radu cel Mare, trebui să-şi ia locul între ocrotitorii Sfântului Munte, alături cu patriarhul contemporan de Constantinopol, Ieremia din Sofia, care, în 1542, refăcu Stavronichita. El e cel dintâi care avu legături cu Simonpetra, dându-i un sat muntean. Când nişte călugări de la Pantelimon sunt prădaţi, în 1537, peste Nistru, Radu Vodă ia partea lor, plângându-se, la 20 august, regelui. La Dionisiu întâlnim în sfârşit pe domnul rival, Mircea Ciobanul, cu ai săi, dăruind o Evanghelie legată în argint la el în ţară (şi poate un panaghiar din lemn):

"Acest Tetravanghel l-a legat Io Mircea Voievod şi Doamna Cneajna, şi fiica ei Stana, şi fiul lor Petru Voievod".

E singurul chip sigur al lui Mircea (portretele sunt de comparat cu cele de la Snagov): Domnul cu faţa lungă, Doamna cu obrazul plin, băiatul lângă el şi lângă ea fata.

În acelaşi timp însă şi boierii aduceau prinosul lor mânăstirilor Muntelui Sfânt. Toţi Craioveştii, întemeietorii Bistriţei: Barbu, Danciu, Pârvu, Radu, care fac danii de bani la 28 ianuarie 1501, sunt pomeniţi la Xenofon. Să se adauge că încă din 1537 se lucra şi la Pantocrator, catoliconul însuşi, pe socoteala marelui logofăt Barbu şi a lui Gavril din Ţara Românească. Inscripţia slavonă, pe numele celui dintâi, a fost distrusă în 1847:

"Robul lui Dumnezeu, Barbul, marele logofăt al Ţării Româneşti, ctitor al acestei mânăstiri".

Erau acolo morminte de ctitori şi se vedea chipul lui Barbul, în genunchi.

Tot la Xenofon, deasupra intrării, se citeşte:

"Această sfântă şi prea venerabilă biserică s-a zugrăvit cu ajutorul fraţilor de acolo, şi cu cheltuiala prea cinstitului boier, dumnealui Constantin Vornicul, şi a fratelui său Radu, afară de coruri, căci pe acele coruri alt zugrav le-a zugrăvit, cu cheltuiala răposatului Milmanos, care e şi ctitorul cel nou, în anul 7053 (1545), indicţia a 3-a, septembrie 14".

La altă intrare:

"Această biserică sfântă şi vestită a Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe s-a zugrăvit şi înfrumuseţat cu ajutorul, munca şi cheltuiala prea nobilului boier al Vlahiei de jos, dumnealui Milcomanos (sus: Milco Manu) şi a soţiei lui, Aga (Ana), pentru pomenirea lor şi sufletească mântuire. S-a isprăvit această biserică în luna lui octombrie, ziua sâmbătă, cu mâna lui Teofan călugărul şi zugravul, în anul 7072".

Un Duca Vornicul şi fratele său Radu ajută, la sfârşit, la 1545, să se dreagă aceeaşi mânăstire a Xenofonului.

Dar în tot acest timp, moldovenii sunt acei care se arată mai cuprinşi de dorinţa ctitoriei la Athos. Motivul trebuie să se caute, neapărat, în opera îndeplinită aici de Ştefan cel Mare, şi care îndeamnă la jertfe şi pe urmaşii lui. Dar mai este, desigur, unul. Dacă Vladislav şi Mircea îşi îndreptară atenţia spre Sfetagora, o făceau şi ca rude ale crailor, ale cnejilor, ale despoţilor sârbeşti, imitatori şi aceştia ai cezarilor bizantini. În râvna lui Neagoe e şi înrâurirea Despinei, care-i stătea alături. Petru Rareş, însă, noul ziditor la Athos, era soţul alteia din aceste "Despine", fata lui Ioan Despot, Elena-Ecaterina.

Lui i se datoresc, desigur, lucrările moldoveneşti care, până la 1534, continuară la Protaton.

El făcu să se înnoiască şi zugrăvească, la 1547, întreg catoliconul de la Dionisiu, "ars la 25 octombrie 1534". O inscripţie grecească zugrăvită (Petru făcu supraveghetor pe un Silvan şi chemă pentru zugrăveală pe Zorzi din Creta) are acest cuprins:

"S-a înălţat din temelii şi s-a zugrăvit această sfântă şi venerată mânăstire a cinstitului şi slăvitului Prooroc Înainte-Mergătorul şi Botezătorul, Ioan, cu ajutorul şi cheltuiala prea cucernicului domn Io Petru Voievod a toată Moldovlahia, fiind egumen chir Matei ieromonahul, în anul 7055, indicţia a 5-a".

Faptul că s-a întrebuinţat această limbă, ca şi acela că nu s-a săpat însemnarea şi, în sfârşit, caracterul unit al literelor, plecate şi fără simetrie, arată că avem de a face cu o notiţă târzie.

Mai ştim că biserica a fost mărită şi înălţată, adăugându-se "spre intrare partea de est a mânăstirii".

Mânăstirea are de la Petru un epitaf, cu această inscripţie:

"Binecredinciosul şi de Hristos iubitorul Io Petru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Ţara Moldovei, am binevoit Domnia Mea, cu buna mea voinţă, şi am făcut şi am înfrumuseţat acest aier, întru numele Domnului Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, şi l-am dat la ruga Domniei Mele\în mânăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Athos, anume Dionisiul, unde este hramul Sfântului Prooroc Înainte Mergătorului şi Botezătorului Ioan, pentru sănătatea şi pentru sufletele Domniei Mele, şi ale părinţilor Domniei Mele, şi ale Doamnei Domniei Mele, Elena, şi ale fiilor Domniei Mele, Iliaş şi Ştefan şi Constantin Voievod, şi fiicelor Domniei Mele, Cheajna şi Roxanda, şi s-a săvârşit în anul 7053, ianuarie 16".

Va fi dat o zestre întreagă de odăjdii, căci mai avem şi un patrahir:

"Acest patrahir l-a făcut Petru Voievod şi soţia lui (Elena)".

Legenda pune în legătură pe "Petru Vodă al Moldovei" şi cu mânăstirea Caracalu. El ar fi trimis aici pe marele spătar Petru, de care nefiind mulţumit, era să-l taie. Apoi domnul, ca şi sluga sa, se făcură călugări în aceleaşi chilii, pe

aceeaşi treaptă. S-ar crede că e vorba poate de Petru Vodă Paisie, de Radu Munteanul, care, după ultima lui mazilie şi trimitere în Egipt, dispare. Zugrăveala din Caracalu e din 1548, pe când a Cutlumuşului din 1540, a Xenofonului din 1545, a Zografului din 1546. La 1545 îşi isprăvea însă Radu Paisie, pe care călugării îl numiră între ctitori, rostul domnesc. Dar ne opreşte pictura de la catolicon, care înfăţişează doi "călugări" ţinând în mână biserica şi deasupra lor inscripţia:

"Ctitorii cei noi ai acestei sfinte mânăstiri Petru şi Pahomie".

Pahomie nu poate fi însă decât Lăpuşneanu, călugărit, ginerele şi urmaşul în ctitorie al lui Rareş.

Pe atunci, Athosul era într-o nouă epocă de prosperitate. La 1556-1557 Costamonitul e refăcut şi la Vatoped se introduce viaţa mai bună de chinovie, "obştejitia".

Soţ al Ruxandei, fiica lui Petru Rareş şi a Elenei, principesă din Serbia, cruntul, dar atât de evlaviosul Alexandru Lăpuşneanu, întemeietor la Slatina, înnoitor la Bistriţa şi Rădăuţi, îşi îndreaptă luarea aminte asupra mai multor mânăstiri athonite în acelaşi timp. Zugrăveala de la Xeropotam i se datoreşte lui.

Vatopedul e numit în actul său de danie: "a noastră veche ctitorie", şi el îi dădu pe lângă "o cupă mare de argint cu solzi, poleită, ce am băut însuşi Domnia Mea dintr-însa", şi merticul anual de 300 de "galbeni roşii", "o chervăsărie ce este în Solun (Salonic) pe care Domnia Mea am cumpărat-o de la un cadiu turc, anume Blacie de la Selun, drept 65 aspri turceşti", în schimb pentru moaştele aduse de acolo (capul lui Grigorie Bogoslavul, fălcile lui Zlataust, degetul Sfintei Ana), de la eclesiarhul Maxim şi proigumenul Sofronie, cu o solie de fraţi de acolo, pentru Slatina, noua sa mânăstire.

La 1553 el făcea daruri la mânăstirea Grigoriu, după Ştefăniţă (1520).

Tot el a fost acela care a dăruit icoane moldoveneşti la Dionisiu. Una dintre ele, păstrată, are această inscripţie:

"Această icoană a Sfântului Prooroc Înainte Mergătorului şi Botezătorului Ioan, a împodobit-o Domnul Alexandru Voievod şi Doamna Lui Ruxanda, pentru sănătatea prea iubitului lor fiu Constantin, şi au dat-o să se facă slujba Sfântului Ioan Înainte Mergătorul în anul 7072, august 30".

Dar lucrarea sa cea mai însemnată de aici e înnoirea Dochiarului. O inscripţie păstrată din 1567, are, deasupra chipurilor ctitoriceşti, acest cuprins:

"Întru Hristos Dumnezeu, evlaviosul şi credinciosul Domn a toată Moldova, Io Alexandru Voievod şi ctitor al mânăstirii acesteia. Io Bogdan, ctitor. Prea evlavioasa Doamnă Ruxanda".

Iar cea de căpetenie sună aşa:

"Această sfântă şi vestită biserică a dumnezeieştii şi sfintei mânăstiri a prea marilor Voievozi Mihail şi Gavriil, zisă a Dochiarului, s-a ridicat din temelie şi s-a înfrumuseţat cu ajutorul şi cheltuiala prea cucernicului Domn Io Alexandru Voievod a toată Moldova, fiind egumen chir Teofil, în anul 7076, luna lui decembrie în 8".

Popa Gheorghe din Adrianopol şi ieromonahul Gherman fuseseră îngrijitorii. Zugrăveala, păstrată, e una din podoabele Sfântului Munte.

Şi aici boierii urmară exemplul stăpânilor lor. Chiliile de la Pantocrator înfăţişează încă, în faţa bisericii, pe o placă de marmură, mnenţiunea că apa a fost adusă la această mânăstire de boierul Gavriil Trotuşanu, marele logofăt, în 1536-1537 (acel Gavrilaş Logofătul, care, trădând pe Rareş, peste un an, fu apoi tăiat, la începutul anului 1541, de acesta):

"Iisus Hristos învinge. Cheltuiala şi ajutorul apei acesteia şi dobândirea, ale prea cinstitului boier, dumnealui Gavriil Trotuşanul şi marele logofăt al Moldovlahiei, în anul 7045".

Lăpuşneanu murise, luând în ultimele zile schima călugărului Pahomie, dar Ruxanda urmă legăturile ei pioase cu Athosul. În 1568-1569 ea hotăra monahilor de la Dochiariu să facă slujbă mare de Sfântul Nicolae pentru cei morţi şi vii din neamul ei. Zidise trapezăria şi bolniţa de la Dionisiu, şi în 1569-1570 Ruxanda plătea datoriile călugărilor de acolo. Sultanul Selim trimise pe Mustafa Celebi ca să reclame birul Sfetagoreţilor şi, în lipsă de plată, să le vândă. Văduva Lăpuşneanului dădu nu mai puţin de 35 000 de aspri ca să răscumpere această ruşine şi mânăstirea Caracalu. Şi lucrurile înstrăinate ale Dochiarului fură scoase, prin jertfa ei de bani, de la turci.

În acest timp, domnii munteni se mulţumeau cu mai puţin. După Petru, fiul lui Mircea, Alexandru, închina la Simopetra satele Scurteşti şi Dragomireşti şi dădea ceva bani la Xenofon. Fiul său Mihnea întări dania celor două moşii, înainte de a face alte sacrificii de bani.

*

Domnii din a doua jumătate a veacului al XVI-lea se arătară mai puţin darnici faţă de Athos, fiindcă, în stăpânirile lor mai scurte şi mult mai primejduite, economii de bani nu se puteau face şi condiţiile lor de stăpânire chiar erau neasemănat de grele. De la Petru Şchiopul, urmaşul în Moldova al Lăpuşnenilor, după furtunoasa trecere a lui Ioan Vodă cel Cumplit, Dionisiu căpătă doar câteva mii de aspri, iar Lavra primi, la 1579, aceeaşi sumă.

Nepotul lui Petru, Mihnea, se dovedi în acest timp, ca fiu al unei evlavioase ortodoxe din Pera, mai mărinimos. Hilandarul primi de la el, la 1589, nu mai puţin de 15000 de aspri. La Castamunit, unul dintre metoace se bucură de îngrijirea lui. Un alt Radu Mihnea era să fie pentru Athos un nou mare ctitor, în veacul a cărei deschidere se apropia. Mihai Viteazul,

face, la începutul domniei sale, un dar de bani la Xenofon, pe care n-o uită nici Simion Movilă, nici Radu Şerban, care-i dă din nou moşiile Raţca şi Siliştea (1607).

De alminterea, un timp Athosul, înfloritor, n-avea nevoie de necontenite eleimosine. Episcopi de aproape sau de departe îi purtau grija mai mult decât înainte. Ieremia din Sofia, patriarh de Constantinopol, reface, la 1542, Stavronichita. La 1546, Macarie, mitropolit de Salonic, îşi alege la Vatoped locul de îngropare. De la 1565, Lavra îşi are şi bibliotecă. Ajungând egumen aici, un Paisie de Rusciuc face, la 1578, paraclisul celor Patruzeci de Mucenici.

Între ctitorii străini, legenda pune, pentru Xeropotam, cu numele şi după exemplul căruia Nistor Ureche întemeie în Moldova mânăstirea sa, care se cheamă, numai după aceea, în traducere, Secul, şi pe sultanul Selim care, cum am văzut, scosese prin capugiul său tot Muntele Sfânt în vânzare. Legenda din Athos vorbeşte încă de ctitoria Lăpuşneanului celui nou, Alexandru al Ţării Româneşti, ctitor şi la Sinai. Ruşii apar la rândul lor (cam târziu, căci înainte de aceasta avem doar crucea ţarinei Anastasia) pentru a îngriji de mânăstirile unde astăzi au mai mulţi dintre ai lor, decât vechii stăpâni, grecii (3500 faţă de 3300). Încă din 1568 şi 1588, se îngăduie călugărilor de la Hilandar şi Vatoped să cerşească la Moscova, şi ei îşi încep călătoriile la curtea ţarului în 1592. Pentru refacerea Pantelimonului, pustiu în 1574, Vasile Ivanovici aduse prinosul lui.

Nenorociri interveniră însă în curând pentru a chema iarăşi compătimire şi ajutor în folosul acestor Locuri Sfinte. La 11 decembrie 1580 ardea Simopetra, pustie apoi şi ea câtva timp. Când patriarhul Ieremia al II-lea străbătu ţările noastre pentru a merge la Moscova, unde era să creeze un nou Patriarhat, îl întovărăşeşte şi Evghenie, egumenul acestei mânăstiri, şi la data întorsului, în 1591, mânăstirea de la Bucureşti, din deal, deasupra Dâmboviţei, a Sfântului Nicolae, căruia

înnoitorul, Mihai Viteazul, era să-i dea în curând numele de Mihai Vodă, îi era închinată. Ca domn, Mihai întări închinarea la 1599. Epoca închinărilor începuse. Ana Golea dăduse Vatopedului acea mânăstire, din Iaşi, a Adormirii, care, purtând numele întâiului ctitor, Ioan Golea, se păstrează încă în forma refăcută de Vasile Lupu şi Grigore Matei Ghica. Zografului îi închinase întâi Petru Rareş, ("bătrânul Petru Voievodu") pe urmă şi Aron, apoi Ieremia Movilă, mânăstirea Sfântul Nicolae din Moldova. Doamna Elisaveta a dat la Cutlumuş o Evanghelie, cu inscripţia următoare:

"La anul 7113, în luna iunie, această Evanghelie e a mânăstirii Mântuitorului, zisă Cutlumuş, şi a înfrumuseţat-o răposata Doamna Elisaveta, a răposatului prea luminatului şi prea cucernicului Domn a toată Moldovlahia, Io Ieremia Voievod".

Lucrând la Dochiaru pentru Ruxanda Lăpuşneanu, mitropolitul Teofan, cărturarul de slovenie, rămase aici şi, la 1597-1598, aceeaşi Doamnă Elisaveta, care-i era rudă, îi punea piatra de omenire pe mormânt.

Lavra suferise de pe urma puternicului cutremur din 1585, care-i strică turla bisericii, bolta spitalului şi crăpă trapeza. Ieremia Movilă îi dădu un privilegiu solemn.

*

Ivirul însuşi se găsea în stare rea. Pe la 1590, Stelea Spătarul, ctitorul bisericii cu acest nume din Bucureşti, i-o închină cu toate veniturile, şi iviriţi, ca Grigorie, de unde, la 1600, venea frumosul aier lucrat "cu mâna şi osteneala" Thamarei, călugăriţă ca maica Sofia. Stăpânitorul de acolo, Alexandru, în faţa ameninţării că altfel se va închide biserica, trimitea 12000 de galbeni. Până la 1602 se acoperă toată datoria de 36500 de lei. La 1604, egumenul se întorcea din nou din Iviria. La 1613, un văl era trimis de ivireana Zenobia.

Aceste danii nu excludeau însă nevoia de un puternic sprijin. După căderea şi turcirea lui Mihnea, ajuns bei pe marginile Dunării împărăteşti, pe unde-şi căra noua familie musulmană, se simţi nevoia ca fiul Radu, ca să poată domni, să capete altă creştere şi aiurea. "Deci Mihnea-Vodă", scrie Constantin Căpitanul, "plinind în domnia de a doua cinci ani, l-au mazilit turcii, şi, ducându-l la Ţarigrad, s-au turcit, şi el, şi un copil al lui mai mare".

Radu Vodă cel legiuit, al Neagăi, murise, însă, "iar un copil mai mic, anume Radul (care mai pe urmă şi domn a fost), l-au ascuns mumă-sa, jupâneasa Vişa, care-şi zicea "Doamnă", şi l-au trimis la Sfetagora, la mânăstirea Ivirilor, şi de acolo călugării l-au trimis la Veneţia, şi au învăţat carte grecească şi latinească". Şi aiurea: "Deci, venind domn şi vrând să facă mulţumire mânăstirii Ivirului (de vreme ce în domnia dintâi n-a putut, având trebi de obşte), a făcut mânăstirea Sfintei Troiţe, din jos de Bucureşti, mare, întemeiată cu zidiri, cum se vede, şi o au închinat la mânăstirea Ivirului, la Sfetagora". În greceşte e şi inscripţia, din 7123, în care se spune că mânăstirea e "închinată la a Ivirilor".

Dar nu se mulţumi cu atâta recunoştinţă statornică a fostului ucenic din Athos. Ştim cum, sub egumenul Gavriil din Atena, se făcură stăruinţe pe lângă Radu pentru a urma tradiţia părintelui său, căruia i se datora refacerea picturii catoliconului. Şi azi se văd acolo chipurile lui Mihnea şi lui Radu, acesta în vârsta copilăriei încă, şi ale zugravului Marcu din Ivir, cu această inscripţie:

"Io Mihnea Radu Voievod. Preasfinţitul categumen chir Gavriil. De trei ori fericitul Marcu Ivireanul şi zugrav".

Lui Radu i se datoreşte arsenalul, turnul, trapeza, portul (1622), înzestrându-se mânăstirea cu venituri în ţară.

Urmând exemplul domnului său, Nicolae Postelnicul făcea, sub acelaşi egumen, la 1619, o fântână.

După aceasta, se urmă cu zidiri de arsenale şi alte adause, la 1631-1635, mânăstirea ajungând repede în fruntea comunităţii athonite.

*

În acest timp, moldovenii nu zideau nimic, mulţumindu-se cu închinări de metoace la vechile ctitorii ale neamurilor trecute. Astfel, mânăstirea din Vaslui a lui Ştefan cel Mare, cu hramul Sfântului Gheorghe, e supusă de Miron Barnovschi, mânăstirii de la Athos a acestuia, Zograful. Cu vremea, ajunse a i se zice şi ei "sfânta mânăstire ce se numeşte Zograf, care este lângă târgul Vasluiului".

Şi mânăstirea Adormirii sau Precista căpătă aceiaşi stăpâni. Rusicon, până acum trecut cu vederea, căpăta înainte de 1631 mânăstirea Doamnei de lângă Botoşani. Datina darurilor la Athos era aşa de răspândită, încât Eftimia, fata lui Miron Clucerul, lăsă la 1612 a se da "câte un cal în toţi anii la Sfetagora, la Dionisiu".

Vasile Lupu plăti în tot cursul domniei sale datoriile Athosului, pentru care e lăudat de fostul patriarh constantinopolitan Atanasie Patelarie, care, după Antim al II-lea, îngropat în 1623 la Lavra, datoare la evreii din Salonic şi rămasă abia cu cinci-şase călugări, să zidească la Sfântul Munte schitul de la Vatoped, Sfântul Andrei sau Saraiul, astăzi centrul vieţii ruseşti de acolo. El a creat legătura Zografului cu mânăstirea de la Dobrovăţ a lui Ştefan cel Mare, în care au pătruns atunci călugării greci, şi-i dădu moşii basarabene. Poate tot de la el să fie aceea din Vatoped şi mânăstirea Precistei din Galaţi, care a adăpostit mult timp în chiliile ei pe mazilul Patelarie. Urme de la dânsul nu se găsesc însă pe pereţii lăcaşurilor Athosului.

*

Dintre domnii munteni ai timpului, Gavril Movilă întărise de curând toate moşiile Cutlumuşului, un întreg domeniu, pentru care se ceruseră hrisoave aproape de la toţi stăpânitorii ce se urmară în Ţara Românească. Alexandru Coconul îi adause închinarea mânastirii Clocociovului.

Matei Basarab făcu acelaşi lucru, apoi el dădu bani la Dionisiu, întări mânăstirii Xenofon stăpânirea asupra schitului Zdralea, pe lângă cele două moşii pe care le avea de multă vreme. Hilandarul are de la el o icoană din 1643. Pe peretele din paraclisul Sfântului Mihail de la Lavra se vede chipul său, închinând lăcaşul, al cărui ctitor este deci, şi al Doamnei Elena, cu această inscripţie:

"Sfântul Mihail.
Io Matei Basarab Voievod.
Doamna lui Elena".

Inscripţia cea mare zice aşa:

"S-a ridicat şi s-a înnoit din temelie, din pământ, dumnezeiescul şi prea venerabilul lăcaşul acesta al celui întru sfinţi părintelui nostru Mihail, zis de Sinai, de către prea luminatul domn, Io Matei Voievod a toată Ungrovlahia, şi cu ajutorul şi supravegherea prea cuviosului proigumen părintele chir Iosif, în anul şapte mii o sută cincizeci şi unu şi, după trecerea de ani zece ai egumeniei prea cuviosului părinte chir Iosif, a fost iarăşi cheltuiala zugrăvelii şi toate de la acel domn şi ctitor, şi ajutorul şi sprijinul de la acel proigumen popa chir Iosif. Şi s-a isprăvit deci această zugrăveală în luna lui iulie, în 12, cu mâna lui Marin şi lui Anastasie din oraşul Nauplia".

În catolicon chiar, de la el a rămas un chivot de argint, cu această inscripţie:

"Chivotul de faţă e al veneratei şi împărăteştii Lavrei celei Mari a Sfântului Atanasie din Athos, în anul 7152, afierosit de preacucernicul domn Io Matei şi Voievodoamna Elena".

Să amintim şi pe un dăruitor gălăţean de la Vatoped, din acelaşi an 1644.

Doamna Bălaşa a lui Constantin Basarab închină fundaţia sa, Jitianul, "Balta-Verde" de lângă Craiova, la Sfântul Pavel. Mihnea al III-lea trimite la Xenofon 10000 de aspri, iar Grigorie Ghica dădea la 20 mai 1664 un privilegiu la "toată Sfetagora, la 20 de sfinte mânăstiri ce sunt împrejurul Sfântului Munte al Athonului", pe când în Moldova se închină de Păun Vameşul la Xeropotam, care avea şi Dancul şi Copoul, mânăstioara sa de la Clatia, iar Alexandru Ramandi ctitoria sa de la Dochiaru. Pe vremea lui Ştefan Vodă Petriceicu, mânăstirea Doamnei de lângă Botoşani era, demult, cum s-a mai spus, în atârnarea de Rusicon.

Atunci o nouă eră de prosperitate începe la Sfântul Munte. Ajutoarele nu vin nici acuma prea mult din Moscova. Ţarii dădeau doar voie de cerşit în ţara lor.

Evlavioase daruri veniră tot de la noi. Desigur, de prin 1679 trebuie să fie icoana de la Vatoped, datată greşit 1749, a lui Varlaam, mitropolitul Ungrovlahiei, căci unul singur a fost cu acest nume:

"A toate stăpână, maică a lui Hristos Dumnezeul nostru, primeşte rugăciunea robului tău, a preasfinţitului mitropolit al Ungrovlahiei, arhiepiscopul Varlaam, în anul ...".

De la bogatul Duca Vodă, care dăruia în altă parte, avem numai pateriţa de la Xeropotam, care poartă pe chihlimbarul său inscripţia:

"Dar al prea cucernicului şi prea luminatului domn Io Duca Voievod, a toată Moldovlahia şi Ucraina, cu prea cucernica şi prea luminata Doamnă Anastasia, Constantin Voievod, Matei Voievod, 1685, maiu 15".

Mai darnic decât toţi se arătă Şerban Cantacuzino. Biserica Maicii Domnului Portărese, a "Portaitissei", de la Ivir e făcută de Nichifor şi Ştefana, cu ajutorul proigumenului Solomon, la 1680, dar la zugrăveală se adause şi "prea luminatul nostru domn Şerban Voievod, din neamul Cantacuzino", cum spune inscripţia de la 1683, reînnoită la 1853. Patriarh

era atunci Dionisie, care a fost îngropat la Lavră în 1696. Biblioteca de la Ivir (1678) i se datoreşte tot lui.

De la Şerban, călugării de la Stavronichita căpătară conductele de apă. Dar cel mai scump dar al său a fost noua mânăstire a Cotrocenilor, întemeiată după normele athonite, cu călugări greci anume aduşi pentru aceasta, şi închinată Protatului din Caries. Înştiinţaţi printr-un ivirean, veniră la Bucureşti proigumenul Lavrei, Natanail, şi al Ivirului, Paisie. Partenie, acel călugăr de la Ivir, "deprins cu orânduiala şi cu obiceiurile ţării", a fost cel dintâi egumen al mânăstirii-model.

*

Familia lui Şerban urmă cu darurile, şi astfel citim pe o cutie de moaşte de la Vatoped:

"Maria, Doamna lui Şerban Voievod Cantacuzino, şi Maria lui Constantin Bălăceanu, cu ajutorul lui Neofit eclesiarhul, 1709, martie 7, întru amintirea lui, mânăstirii Vatopedul".

*

Vodă Brâncoveanul urmă acestor tradiţii, deşi grija lui se concentră mai ales la hotarele ţării. Făcu daruri de bani la Pantocrator şi la Sfântul Mihail, "în măgura Athosului", fundaţia lui Matei, în acest din urmă caz pentru a scăpa de lăcuste. Pe când Antioh Vodă al Moldovei închina Zografului altă zidire a lui Ştefan, Căpriana din Basarabia, el făcea turnul cu chiliile, din aripa ieşită în afară, trapeza şi paraclisul Sfântului Constantin de la Sfântul Pavel, despre care însă numai amintirea se păstrează, după o inscripţie dispărută, că a fost zugrăvit în 1708, "cu ajutorul prea cuviosului sânt egumen chir Luca şi cu cheltuiala prea luminatului Io Constantin Voievod, din neamul Basarab". Dar lui îi datorăm ceva şi mai preţios, acel Proschinetariu al Sfântului Munte, pe care, din ordinul său,

îl redactă Ioan Comnenul, vlădică de Silistra, deşi medic, pentru a fi tipărit la Snagov, în 1701.

Cu aceasta se mântuie epoca darurilor româneşti.

Fanarioţii nu erau numai prea săraci ca să poată urma rolul înaintaşilor români la Athos, dar şi prea mult lipsiţi de însemnătate politică. Şi jertfele voievozilor localnici la Sfântul Munte, având fără îndoială un sens religios, n-aveau nici unul naţional, ci stăteau în legătură cu o tradiţie politică imperială care era mai presus de puterile grecilor sau grecizanţilor ce se strecoară de la 1709 şi 1716 înainte pe scaunele Moldovei şi Ţării Româneşti.

De acum nu vom mai întâlni decât daruri de metoace şi mai ales moşii. Astfel, la 1703, Mihai Vodă Racoviţă alipeşte moşia Doamna la mânăstirea Pantelimon, atât de săracă pe atunci, încât adăpostea doar doi ruşi, doi bulgari şi câţiva greci. De la Nicolae Mavrocordat căpătă Dionisu bani şi Xeropotamul biserica ieşeană Dancu, din veacul al XVI-lea, iar Esfigmenul moşia Floreştii. Astfel se făcu el vrednic de a i se cânta la moarte laude de Iosif, fostul mitropolit de Târnovo, de loc din Ianina, care, retras în schitul Sfânta Ana, se ocupa cu lucrări literare.

În acelaşi timp, prin danii ca cea din 23 octombrie 1735, ori din 1742, se întăreau vechile mile (untdelemn, tămâie, vamă) şi scutiri domneşti care costau puţin. Precum Nistor Ureche întemeia un Xeropotam moldovenesc, un Pantelimon muntean a fost ridicat de Grigore Matei Ghica, de la care sunt şi mile pentru mânăstirea athonită, pe lângă ale lui Mavrocordat şi Ioan Calimachi. Fiul lui Grigore Scarlat dă 5000 de lei la Xeropotam (1760). El şi cel de-al treilea Grigore Ghica se numără printre dăruitorii cu câteva pungi ale Xenofonului. O icoană a acestuia, cu însemnarea 1762, se vede încă la Athos.

Călugării athoniţi străbat adeseori ţările noastre pentru câştig, ori stau în cuprinsul lor pentru administraţie. Dintre cei dintâi găsim la Sibiu, în jurul Companiei greceşti, tot mai

românească, nu numai "efimerii", parohi, care se aduceau întotdeauna şi direct de la Sfântul Munte, ci şi culegători de daruri din mânăstirile Vatopedul, Hilandarul şi altele, în tot cursul veacului al XVIII-lea, şi, pentru ca să ajungă acolo, ei trebuiau să bată drumurile Ţării Româneşti; se opreau şi pe la Braşov, vânzând obişnuitele iertări de păcate ori obiecte sfinţite. La începutul veacului, mânăstirea din Vălenii de Munte, închinată Ivirului, era înnoită de egumenul aghiorit Zaharia. Logofeţi de moşii trimişi de obştea Sfântului Munte se întâlnesc în părţile acestea muntene pe la 1750. În ianuarie 1789, o gramată patriarhală către mitropolitul muntean şi alţi locuitori ai Ţării Româneşti arată că Grigore din mânăstirea Stavronichita, a Sfântului Nicolae, egumen în metocul muntean al acestei mânăstiri, anume Arhimandritul, afurisise, pentru că i se ocupa moşia şi acareturile de la Goştile, ce le are de zestre de la alt Ioniţă Postelnicel, de un Ioniţă Logofeţel, pe toţi cei care ar participa la această răpire. În Moldova, la 1764-1766, Grigorie arhimandritul de la Sfântul Pavel stătea pe moşiile mânăstirii Todireni, a lui Teodor sau Toader Movilă. Esfigmeniţii aveau de lucru pentru moşii cu neamul lui Gavriil Callimachi, mitropolit de Salonic, frate al lui Ioan Vodă, care mitropolit le rupse zapisul de stăpânire. Aceşti călugări nu uitau pe cei de acasă. Astfel, la 1726, paraclisul Sfântului Nicolae de la Ivir se datoreşte proigumenului Visarion din Ţara Românească.

Rolul de ocrotitori pe care odată îl jucaseră domnii noştri păreau că voiesc a-l lua puternicii greci din Constantinopol, care începură în calitate de capuchehaie ale Principatelor pentru a dispune apoi după plac de scaunele din Iaşi şi Bucureşti. Astfel, vestitul Stavrachi se amestecă în 1764 în cearta dintre iviriţi, lavrioţi şi vatopedini, care avu înrâurire şi asupra haraciului, şi, totodată, el făcu zidul de la Ivir, cu chiliile şi paraclisul Sfântului Gheorghe, cheltuind 10000 de lei. Petrachi Zaraful, duşmanul lui Nicolae Vodă Mavrogheni şi doritor ca şi acesta de a domni la Dunăre, sprijină cu un mertic anual

schitul Sfânta Ana, precum Dimitrie Scanavi o face pentru schitul Causocalibia.

Legături culturale se păstrară cu această lume particulară de mii de călugări, între care erau şi atâţia cărturari. Chesarie Daponte, alcătuitorul de versuri întru cinstea fanarioţilor noştri, a fost un ucenic, un oaspete îndelungat, un dascăl al Athosului, unde a făcut şi jertfe pentru iubitul său Xeropotam. Evghenie Bulgaris, care a fost şi un începător de lege şi şcoală la noi, deschise acea Athonisa, acea Universitate a Sfântului Munte, ale cărei ruine triste se văd încă.

După viaţa de la Athos se îndreptă Alexandru Vodă Ipsilanti, domn muntean, când dădu noua şi stricta organizare a mânăstirilor, prefăcute în chinovii cu administraţie severă şi cu tovărăşie deplină a bunurilor. Pornind de acasă, din Rusia de la tradiţiile cenobiale, pe care le reprezenta Bulgaris, rusul Paisie Velicicovschi trecu prin Moldova, la Poiana Mărului, unde făcu practica schivniciei, pentru a merge apoi la Athos, în mânăstirea Pantocratorului, unde venise pentru mai deplina învăţătură a cărţii greceşti şi Macarie de la Cernica, ajuns apoi un bogat şi erudit scriitor. Paisie făcu pentru el şi ucenicii săi, "sloveni" şi români, schitul Sfântul Ilie, de unde trecu la Simopetra, pustie aproape şi urmărită de furioşi creditori turci. După o scurtă şedere aici, el merse în Moldova, unde, la Dragomirna, la Neamţ şi la Secul, aduse vestea cea bună a harnicei şi curatei *obşteţitii*, prin care Biserica Moldovei a înviat, dând vieţii noastre culturale epoca lui Veniamin Costachi. Dintre ucenicii cărturari ai lui Paisie, Gherontie şi Grigorie, viitorul mitropolit al Ţării Româneşti, şi Chiriac Râmniceanul merseră la Sfântul Munte, tot aşa de mult pentru adâncirea cunoştinţelor de limbă grecească veche, ca şi pentru evlavie.

Athosul era în acest timp, cu toate datoriile turcilor şi certurile pentru nimicuri scolastice de la o mânăstire la alta, în aceeaşi stare de înflorire ca în veacul al XV-lea, înrâurind prin arhiereii ieşiţi din sânul său viaţa Bisericii întregi. Chiprian

de Constantinopol muri, la 1754, în exil aicea, şi, în acelaşi timp, fostul călugăr de la Pantocrator, Ion, ajunge patriarh de Alexandria. Chiril, patriarh bizantin, face un arsenal la Vatoped, fiind şi ctitor al şcolii înalte. Matei, patriarh de Alexandria, călugăr de la Cutlumuş, plecat de acolo la jumătatea secolului al XVIII-lea, se întoarce asupra bătrâneţelor. Zugrăveala de la Gregoriu o face mitropolitul Casandrei, în 1778.

*

În secolul al XIX-lea, două fapte se deosebesc în legăturile noastre cu Athosul, în afară de reparaţii şi mici daruri ale vechililor la mânăstirile din ţară şi de clădiri de-ale egumenilor din Principate la lăcaşurile de baştină.

De o parte, e opera de ctitorie pe care, singur cu toţi fanarioţii, o îndeplineşte Scarlat Callimachi. Smaranda Doamna cumpără mânăstirea Doamnei şi livada Costeşti de la Rusicon, care-şi păstra prăvăliile la Botoşani. Scarlat Vodă, întărind şi milele vechi ale Xenofonului, care păstra schitul "Robaia", clădeşte jitniţa de la Vatoped, unde se citeşte:

"Jitniţa aceasta s-a clădit cu cheltuiala largă a prea cucernicului domn şi stăpânitor a toată Moldova, Scarlat Voievod Callimachi, şi cu grija şi îndemnul prea cucernicului arhimandrit Iacob de Vatoped, de loc din Cărpeniş (în Macedonia), în anul 1820, indicţia 8".

La Rusicon chiar, unde, pe lângă mile de-ale lui Ioan Teodor Voievod şi ale lui Mihail Şuţi (1793), acelaşi Callimachi şi tatăl lui, Alexandru Vodă, făcuseră închinarea bisericii Sfântul Nicolae din Constantinopol, cu daruri şi bani. A lui Scarlat însuşi e ctitoria. Inscripţia zice:

"Această prea frumoasă biserică a sfântului slăvitului Marelui Mucenic şi tămăduitorului Pantelimon s-a ridicat din temelii, precum şi toată sfânta şi venerabila mânăstire aceasta, ce se zice rusească, de către prea cucernicul domn a toată

Moldova, Scarlat Callimachi, din îndemnul celui de veşnică amintire categumen, ctitor şi el al acestei mânăstiri, Sava, ieromonahul Peloponesianul, de la 1812 până la 1821. Iar de atunci s-a împodobit şi se împodobeşte şi mai mult, în felul cel mai bun, de către cel de acum vestit egumen, chir Gherasim ieromonahul, cel din Darma, în anul 1853".

*

Schitul românesc de la Athos vine din curentul pornit de Paisie, Macarie şi ucenicii lor. Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, la Prodrom erau mai mulţi chioţi, care-şi făcuseră biserica numai la 1754. Înlocuitorii lor erau să fie românii. Un Iustin se aşează întâi în "chilia Ianikopulo", pe locul Lavrei. Urmaşul său, Patapie, veni în Moldova ca să ceară intervenţia mitropolitului Veniamin, care, ucenic al lui Paisie, era în aceleaşi sentimente, şi ca să capete astfel de la Sfatul mânăstirii dreptul de a se face acolo un schit. Aşa se întemeie deci, în iunie 1820, "obştejitia" moldovenilor, cu hramul Prodromului, sub un dichiu. Se luau măsurile pentru ca noua alcătuire să nu se poată desface de Lavră. Hatârul mitropolitului va fi fost puternic, însă marile daruri la Athos ale domnului de până la ajun, Scarlat Callimachi, plecară, desigur, în chip hotărâtor cumpăna.

Dar donatorul de la Vatoped şi Rusicon plecase în mazilie, unde în curând era să piară, după o a doua numire în amândouă Principatele. Vremile tulburi ale revoluţiei greceşti făcură ca această mică ceată de moldoveni să se împrăştie, căpetenia murind la Neamţ. Privilegiul fu deci trecut cu vederea şi alţii luară locurile. Numai la 1840 apărură călugării Nifon şi Nectarie ca să amintească de vechea îngăduinţă. Ei cumpărară, în 1852, cu 7000 de lei, chilia pomenită şi plecară apoi în ţară pentru a căpăta bani şi sprijin de la Grigore Vodă Ghica şi de la Vodă Ştirbei. Mitropolitul Sofronie

Miclescu oferea 3000 de galbeni olandezi (1853). Încă din 24 septembrie, al acelui an 1852, se dăduse un nou şi mult mai scurt regulament. Ca preţ de răscumpărare se hotăra plata de o mie de lei pe an, "drit chiriarhicesc". Aşa se fundă, şi cu stăruinţa domnului, care aduse întărirea patriarhală din iunie 1856, "Schitul moldovenesc al cinstitului Înainte-Mergătoriu din Lavra, 1852".

Lucrările începură în aprilie 1857, şi se ceru ajutorul tuturor românilor. Caimacanul muntean Alexandru Ghica dădu din partea lui 500 de galbeni.

Dar numai în 1866, după o nouă luptă, se putu sfinţi de episcopul Diocleii, Isaia, "schitul cel frumos cu un templu prea măreţ", de care vorbeşte patriarhul Ioachim. Pe lângă întemeietori, douăzeci de moldoveni, se adăugară însă îndată munteni, al căror număr întrecu pe al fraţilor lor din celălalt Principat. Unirea ar fi trebuit să prefacă schitul în *românesc*, şi călugării greci ai Lavrei observară cu îngrijorare "nişte mişcări întristătoare din partea vlahilor hospitalizaţi". Se cerea, nu numai arătata schimbare de nume, ci şi înlocuirea autorităţii unice a lui Nifon prin aceea a unei epitropii alese (1868).

Şi Nifon şi Nectarie se depărtară deci, lăsând ctitoria lor în seama lui Calinic. Nifon se retrase, şi munteanul Damian , "căpetenia valahilor", îi luă locul. Nectarie şi unii din moldoveni plecară. Se ceru sprijin din Rusia, făgăduindu-se şi liturghie slavonă, şi se făcu şi apel la Patriarhie. În 1874, şi cu toate că din Bucureşti se recunoscuse (1871) caracterul românesc al schitului, ea hotăra în folosul celor mai vechi locuitori.

Guvernul român aduse în curând o revizuire a deciziei, în sensul opus. "Moldo-românescul chinoviu în Sfântul Munte" căpătă astfel fiinţă canonică, preschimbându-se chiar în "Schit românesc", prin actul din martie 1876.

Cearta de călugări nu se opri nici cu atâta. Lavra a fost câştigată de îndărătnica opoziţie a separatiştilor, care se învoiau a păstra numai pentru dânşii un biet schitişor supus (1881).

Patriarhia avea şi ea motive să-i susţină, pe baza actului din 1882. Nifon trăi până la 1899, putând să se bucure de rezultatul intrigilor sale. Caracterul general românesc nu i-l putu lua însă nimeni. Ardeleni (vreo 50) şi basarabeni trăiesc pe lângă românii din ţara liberă, deşi nu în perfectă bună înţelegere care ar fi necesară, mai ales sub ochii străinilor, care văd şi scriu.

*

Mai modest, dar fără astfel de urâte lupte în trecutul său, e schitul Sfântul Dimitrie, sau al Lacului, pe un loc sălbatic, ce se ţine de Sfântul Pavel. Încă din 1754 erau acolo moldoveni, iar la 1760, un alt moldovean, Daniil, îl înnoia. Sunt acolo, în 24 de colibe, cu 4 bisericuţe, la o sută de pustnici de neamul nostru.

De toţi, erau acum zece ani la Athos 286 români, aşezaţi în gospodăria lor.

*

Rezemat pe străvechi drepturi, care pentru întâia dată se constată documentar aici în toată întregimea lor, statul român va şti să asigure în noua stare de lucruri ce va rezulta din plebiscitul anexării la Grecia, care întâmpină încă rezistenţă din partea ruşilor, mai mulţi la număr, paşnica dezvoltare naţională a lăcaşurilor de închinare pe care ai noştri ca naţie şi le-au cucerit la Sfântul Munte, după care voievozii Moldovei şi Ţării Româneşti fuseseră veacuri întregi înnoitorii şi ocrotitorii mai tuturor mânăstirilor, ca urmaşi fireşti şi îndreptăţiţi ai împăraţilor bizantini şi ai ţarilor sârbi, emulii acelora.

("Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice, Seria II, Tomul XXXVI, 1913-1914)

MÂNĂSTIREA CUTLUMUŞ, CTITORIE ROMÂNEASCĂ

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Mânăstirile Muntelui Athos, această cetate de dârză rezistenţă ortodoxă, au cunoscut de-a lungul veacurilor patronajul aproape al tuturor popoarelor ortodoxe. A fost prin aceasta parcă menit să fie al tuturor ortodocşilor, iar nu numai al unora, cum vor astăzi grecii, visând aici, în acest cheiul Egeei dintre Hellespont şi Salonic, o puternică bază navală greacă. Pe la sfârşitul veacului trecut au manifestat şi ruşii o astfel de hegemonie politică asupra lui, desigur, tot din interese de stat, panslaviste.

Istoria ne arată – şi acesta este adevărul – că s-au perindat în susţinerea şi patronarea Athosului toate statele ortodoxe: Bizanţul (adică grecii), româno-bulgarii, în veacurile XII-XIII, sârbii cu ţarii lor, până la căderea sub turci, românii cu voievozii lor, în secolele XIV-XIX, şi ruşii, cu diferite danii pe care le-au făcut călugărilor, permiţându-le să vină şi să ceară milă din ţară, cam la 5-6 ani. După Bizanţul decadent îndată după Comnen, secolul al XII-lea, moştenitori ai tradiţiei de a face Sfântului Munte danii şi ajutoare devin ţarii româno-bulgari (scurt timp) şi ţarii sârbii, de la care, prin legături politice şi de rudenie, am moştenit noi tradiţia vechilor împăraţi bizantini de a patrona Athosul. De fapt, patronajul şi ajutorul pe care l-au dat voievozii români nu s-a mărginit numai la mânăstirile Sfântului Munte, ci s-au extins la întreg orientul ortodox căzut sub stăpânirea turcească, începând de la mânăstirile sârbe şi bulgare şi trecând prin Grecia (Meteorele din Thesalia, Megaspileon din Moreea etc.) şi ajungând până la a susţine cele trei patriarhate ecumenice: Constantinopol, Antiohia şi Ierusalim, cu instituţiile şi mânăstirile ce ţineau de ele. Se poate vorbi chiar de un

imperialism românesc în tot orientul ortodox, pentru că, din preajma zilelor de agonie ale Imperiului bizantin şi până la mijlocul veacului trecut, dania românească a fost cea care a oprit de la decadenţă totală instituţiile ortodoxe din imperiul turcesc: mânăstiri, biserici, şcoli, patriarhate etc.

Dar nu numai că am susţinut mânăstirile Athosului dotându-le cu bani, odoare, moşii etc., ci, contrar celor ce afirmă grecii, că cele 20 de mânăstiri mari care conduc azi republica monahală athonită sunt toate, afară de Hilandarul sârbesc, înfiinţate de ei, voievozii noştri au întemeiat chiar una din cele 20 de mânăstiri ce stau în fruntea confederaţiei democratice athonite, Cutlumuşul. Deşi călugării noştri sunt azi numeric în rândul al treilea, după greci (2300) şi ruşi (500), fiind peste 350, se ştie că noi n-avem drept la nici o mânăstire mare, ci sălăşluim în schituri şi chilii dependente de mânăstirile greceşti, în timp ce bulgarii, care sunt abia 120, şi sârbii îşi au mânăstirile lor, în numărul celor 20.

Situată la mică distanţă de Caries, capitala Athosului, mânăstirea Cutlumuş apare mai târziu în documente, spre deosebire de celelalte din jurul ei: Ivir, Filotheiu, Xiropotam etc., ca să nu mai vorbim de Lavra şi Vatoped, întemeiate încă pe când Atanasie, întemeietorul monahismului athonit, era în viaţă (circa 1000). Istoricii care au cercetat trecutul mânăstirilor athonite nu ne fixează o dată sigură, natural, din lipsă de documente, când s-ar fi întemeiat această mânăstire. Încercările unora de a-i duce începutul la finele secolului al XIII-lea nu par convingătoare, pentru că lipsesc documente sigure şi pentru că mânăstirea pe vremea aceea n-a existat. Istoricul Manuil Ghedeon, în monografia sa asupra Athosului, susţine că un oarecare Kutlumuş, ofiţer arab, de care pomeneşte scriitorul bizantin Kedrenos ca trăind pe la mijlocul secolului al XI-lea, ar fi întemeietorul acestei mânăstiri. N-are însă nici un alt argument pentru aceasta, decât că, neputând explica etimologia cuvântului "Cutlumuş", a crezut că poate atribui unui mahomedan

întemeierea mânăstirii. Astfel de nume de mânăstiri greu de explicat (ştiindu-se că de regulă numele greceşti sunt compuse din simboluri sau lucruri comune) mai sunt încă multe în istoria Athosului. Chiar mânăstirea Esfigmenu, de lângă Vatoped, una din cele mai vechi, (lângă care a trăit şi Antonie întemeietorul de mai târziu al Lavrei din Pecerska Kievului), are un nume pe care greu îl putem înţelege. La fel mânăstirile Stavronichita, Hilandar, Constamonita sau Castemunitu etc., privitor la originea numelui cărora părerile sunt împărţite. Cu alte cuvinte, nu constituie deloc un argument pentru ducerea originii mânăstirii Cutlumuş în secolul al XI-lea sau al XII-lea faptul pomenit mai sus. De altfel, şi încercarea lui Porfir Uspenski, cercetător al Orientului ortodox, de a găsi explicarea numelui acestei mânăstiri de la un turc selgiucid, Ketemluş, de pe la 1383, pare puţin probabilă, cel puţin nedocumentată. Desigur, e greu să explicăm proveniența numelui acestuia, dar aceasta nu constituie un argument că numaidecât numele mânăstirii ar trebui să fie de origine turcă, sau arabă, şi încă din secolul al XI-lea.

Ceea ce ni se pare concludent în această ordine de idei este faptul că mânăstirea Cutlumuş nu apare în nici un document până la finele secolului al XIV-lea. Actele cele mai vechi ce ni s-au păstrat privitor la întreg Athosul sunt tipicoanele sau orânduielile care au servit ca normă de conducere în viaţa monastică din Athos. Ei bine, nici în tipicoanul I, din 972, nu se pomeneşte nimic de această mânăstire şi nici în al II-lea, din 1046. În cel dintâi se văd o seamă de isăliturі, dar neindicându-se din partea căror mânăstiri, nu se ştie sigur decât că existau pe atunci Lavra (cu Sfântul Atanasie), Vatopedul, Ivirul (ambele întemeiate la îndemnul lui Atanasie), Filotheiul, Xiropotamul, al cărui exponent, Pavel, reprezenta faţă de Atanasie o direcţie monastică mai severă şi mai contemplativă, Zograful, cu egumenul Gheorghe, şi poate Esfigmenul, din cele pe care le cunoaştem astăzi. Iar în al II-lea se mai pomeneşte, pe lângă celelalte, şi Dohiariul.

E drept că în acest al II-lea tipicon apare o mânăstire din apropierea Cutlumuşului de mai târziu, Filadelful, despre care Cosma crede că, printr-un hrisov imperial, s-a alipit în 1334 Cutlumuşului. Aceasta ar fi prima menţiune despre Cutlumuş. Nu cunosc acest document, fiindu-mi inaccesibil, şi nu ştiu dacă există. Probabil că a fost reală această alipire a mânăstirii Filadelful, însă mânăstirea Cutlumuş nu apare sub acest nume până în secolul al XV-lea, cum bine constată Cosma. El se gândeşte la un hrisov din 1428, despre care, însă, se spune că este fals. Şi de fapt, acest hrisov poartă data august indicţia 10, anul 6590 (1082), spre a putea fi atribuit lui Alexie I Comnen (1081-1118), pe care-l crede şi N. Iorga ca fiind întemeietorul mânăstirii. Dar anul 1082 nu are indictionul 10, ci 5, ori în cancelariile bizantine nu se greşea indictionul. Şi "emitentul" sigur nu poate fi Alexie I, ci Alexie III Comnen de Trapezunt (1349- 90), cum iscăleşte, dând şi numele soţiei, Teodora, pe câtă vreme a celui dintâi Comnen fu Irina. Întărind cele hotărâte prin sighilionul patriarhal al lui Iosif II (1416-1439), care acorda Cutlumuşului vechea mânăstire Alipios, din vecinătate, acest hrisov se crede că l-a compus cineva care s-a ascuns în dosul autorităţii Comnenilor, pentru a da mânăstirii Cutlumuş o origine veche şi împărătească. Va să zică, pe bază de documente nu se poate susţine existenţa unei mânăstiri Cutlumuş mai vache de secolul al XIV-lea.

În 1349, la compunerea tipiconului al III-lea, semnează reprezentanţii a 25 de mânăstiri, sigur cele mai mari, căci între timp, prin invaziile catalane, pirate şi chiar cruciate, multe s-au distrus. Or, între aceste 25, dintre care 13 s-au păstrat până azi, mânăstirea noastră apare nu sub numele ei, ci ca mânăstirea lui Hariton, în care noi vedem mânăstirea Cutlumuş de mai târziu, şi iată de ce.

Hariton era protos sau proistamen al Athosului. Nu se ştie la ce mânăstire fusese înainte, probabil va fi fost la schitul Filadelful, din care apoi va face mânăstire nouă. Nu ştim

prin ce împrejurări (în orice caz amestec va fi avut şi alt fost protos al Sfântului Munte, cunoscut lui Hariton, Nicodim, cel care a ridicat la noi primele mânăstiri şi ne-a adus din Athos şi duhul vieţii monahale şi, pare-se, şi stilul de clădire), dar în 1372 îl vedem în Ţara Românească mitropolit pe Hariton. Se cunoaşte actul prin care este numit, în august 1372, cu titlul (pe care-l aveau atunci mitropoliţii Ţării Româneşti) de la Amasiei. Ca mitropolit, dar păstrându-şi în acelaşi timp şi titlul de protos al Athosului (fără proin (fost) ce s-ar obicinui în astfel de cazuri), îl întâlnim luând parte la câteva sinoade în Constantinopol ce hotărau curmarea unor neînţelegeri la Athos. De ce îşi păstrează Hariton şi titlul de protos al Athosului şi semnează consecutiv astfel? Poate pentru că Hariton era un om de cultură şi formaţie greacă şi nu-i va fi convenit mediul de crescândă influenţă slavonă din Ţara Românească, dar îndeosebi pentru că el voia să-şi veşnicească numele de clădirea unei mânăstiri în Athos, cum văzuse că este Hilandarul, pe care ţarii sârbi îl ridicaseră, ca prosperitate, în fruntea mânăstirilor athonite. El văzuse dărnicia cu care sprijinea Vlaicu Vodă, domnitorul de atunci al Ţării Româneşti, activitatea de renaştere monastică a lui Nicodim, şi atunci apelă la voievodul nostru să-l ajute în planurile lui. În cele trei testamente, din 1369, 1370 şi 1378, păstrate de la el în mânăstirea Cutlumuş, Hariton pomeneşte de străduinţele ce le-a pus ca s-adune bani să clădească o mânăstire. Şi pentru că în acest timp Constantinopolul era în agonie (deja în 1326 turcii îşi aveau o capitală în faţa Bizanţului, la Bursa, iar în 1362 îşi aveau alta şi în Adrianopol, strângând astfel Bizanţul ca în cleşte, şi numai poziţia lui minunată l-a mai menţinut până în 1453), Hariton, neavând de la cine să ceară ajutor, a apelat la voievodul român. El a inaugurat o tradiţie, ce se va urma de-a lungul veacurilor, când nemaiexistând alt stat creştin decât "Ungrovlahia" şi "Moldova", sau "Bogdania", cum le numeau în plângerile lor călugării, şi "neavând altundeva unde

să-şi plece capul şi să-şi întindă mâna", cum ziceau ei, voievozii români vor fi aceia care, prin daniile lor, vor susţine întreg Orientul ortodox. Cu banii de la Vlaicu, Hariton clădeşte mânăstirea care-i poartă numele mult timp, şi care apare, în 1394, a 17-a din 25, în ordinea de protocatecrie. "Mânăstirea lui Hariton" (cum se numea pe atunci) sau "Cotlomuz" sau uneori, desigur din greşeală de traducere, "Haritonul Cotlumului" cum îi spune, în secolul al XVI-lea, alt protos al Athosului, Gavriil, care a scris Viaţa Sfântului Patriarh Nifon, devine "Mânăstire a Voievodului" şi mai apoi "Lavră a Ţării Româneşti". Toate acestea, pentru că Hariton iscăleşte într-un act următoarele rânduri: *"Şi iarăşi adeveresc aceasta, eu, întru Domnul nostru Iisus Hristos, pe cine va alege Dumnezeu să fie mitropolit în Ţara Ungrovlahiei, să fie ctitorul mânăstirii Cutlumuş, şi să o ajute cu zel ca şi noi, iar mânăstirea să fie datoare să-l scrie în Sfânta Proscomidie ca ctitor şi să-l cânte ca ctitor.* Cine însă va strica scrisoarea mânii noastre să-i fie răsbunător Sfânta Schimbare la faţă a Domnului nostru Iisus Hristos; cine însă va împlini aceasta, pe acela să-l întărească Dumnezeu aici şi în veacul vecilor, Amin!

Smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei Hariton".

Aceste cuvinte de sfârşit ale actului de numire a lui Hariton în tronul vlădicesc al Ungrovlahiei se lămuresc prin contextul care ne spune că *"Hariton a fost ales de Dumnezeu, aşezare şi lăcaş de închinare să întemeieze pe Sfântul Munte Athos, iar domnul Ţării Româneşti a fost rugat să-i fie ctitor"*. Dacă ar fi fost vorba de o ctitorie a lui Comnen, s-ar spune, aşa că rămâne stabilit că mânăstirea Cutlumuş e ctitorie românească. Despre Hariton ne mai aminteşte, ultima dată, un document din 1380, putând conclude că deja în acel an încetează de a mai fi mitropolit, urmându-i Antim. Despre păstoria lui, actul citat mai sus zice: "în acea ţară a Ungrovlahiei îl au în laudă şi cinste, nu numai mulţimea ce se află acolo, ci

şi domnul şi boierii acelei ţări". Se vede că-şi câştigase simpatiile tuturora, mai ales a celor de sus, când ne gândim că după Vlaicu, dacă nu fiul lui, Radu, dar Mircea cel Bătrân şi, după el, regulat voievozii munteni apar ca susţinători ai Cutlumuşului.

De altfel, Hariton primise, în afară de bani, şi moşii şi odoare cu ocazia unei atari mânăstiri "de la duhovnicescul său fiu, marele voievod a toată Ungrovlahia şi ctitor al mânăstirii", cum observă St. Nicolaescu, care văzuse la Athos, în 1913, pergamentul ce afirma aceasta.

În 1398, boierul ("jupan" cum îşi spune) Aldea, voievodul Alexandru Aldea de mai târziu, *"rîvnind împăraţilor şi domnilor"*, dă la mânăstirea Sfântul Nicolae care este în Cutlumuş (la paraclisul de lângă clopotniţa cea mare a mânăstirii), satul numit Cireşov (jud. Olt), ca să fie pomenire în toate Duminicile, întâi, domnului nostru Io Mircea Voievod, şi apoi, părinţilor lui şi lui şi celor cu el, *"pentru că este a noastră mânăstire"*. Documentul s-a scris şi s-a predat "părintelui nostru egumen ieromonah chir Ieremia (poate urmaşul imediat al lui Hariton), în luna noiembrie, a 21-a zi, indiction VII" (1398, iar nu 1414, cum credea N. Iorga în 1913). Nu ni s-a mai păstrat alt document care să ne mai vorbească de alte danii de-ale lui Mircea Vodă, doar în inscripţia de pe turnul de pază al mânăstirii, păstrat intact până azi, sunt trecuţi pe rând Vlaicu, Radu, Mircea, Ana lui Radu cel Mare, sigur care a ridicat turnul, şi în sfârşit Neagoe, care a terminat turnul acesta şi şi-a scris şi el numele acolo.

De aici încolo daniile muntene se ţin lanţ la Cutlumuş. Alexandru Vodă Aldea, după ce ajunge domn, nu o uită şi sigur le-a trimis călugărilor bani şi ajutoare, aşa cum ajută, urmând pe Mircea Voievod, şi mânăstirea bulgară Zografu cu 3000 aspri pe fiecare an. Probabil că de la el e hrisovul lui "Io Basarab Voievod şi autocrat al Ungrovlahiei", el obişnuind această titulatură de adevărat urmaş al împăraţilor bizantini. În 1450, Dan Voievod, fiul lui Mircea, la fel dă ajutoare Cutlumuşului.

Atât de mult o îngrijesc voievozii români încât, în 1489, călugărul rus Isaia din Hilandar, care a lăsat niște notițe despre o călătorie în Athos, spune că mânăstirea Cutlumuş este a voievozilor valahi, care au pus-o sub patronajul lor. La 1492, Vlad Călugărul trimite 10.000 aspri chiliei Sfântul Ilie din Caries, ce aparținea atunci Cutlumușului, chilie pe care o clădise Cosma, tatăl lui Vlad, ne spune documentul, şi care a ajuns protos la Sfântul Munte. Iată cât erau de legați voievozii noştri pe atunci de Athos, şi nu numai că am avut călugări români acolo, dar şi protos. În 1497, mânăstirea arde însă complect şi atunci, în 1502, Radu cel Mare începe şi reclădeşte mânăstirea "den temelie", cum ne spune Gavriil Protul şi inscripția de pe turnul de apărare, care poartă data 7016 (+1508), de unde urmează că şi turnul tot Radu l-a ridicat, şi Neagoe doar i-a dat întăriri ca să-i fie de pază.

Despre Neagoe, Gavriil Protul spune că "a săvârşit mânăstirea lui Hariton cu toate frumusețile şi podoabele, o a împodobit dinăuntru şi dinafară, iar împrejur o a îngrădit cu zid". Iar mai departe: "Şi a făcut biserica Sfântul Nicolae făcătorul de minuni cu turle, chilie şi trapezărie, pimniță, maghernită şi magopie, grădină şi poartă mică şi mare, bolniță (spital) şi ospătărie şi dohirie (hambare), jitniță şi visterie şi alte case de toată treaba. Iar biserica şi chiliile le-a umplut de frumusețe şi le-a săvârşit de acoperământ, iar biserica şi tinda o a învelit cu plumb şi a pus sticle pe la toate ferestrele. Şi o a şi târnosit cu blagoslovenia arhiereului şi a protului şi a altor egumeni de la alte mânăstiri". Şi mai zice: "Aşişderea făcu o pristanişte (port) la Ascalon, la mare, să fie de corăbieri; şi o corabie mare şi alta mică, cu tot ce trebuieşte, şi a zidit (pristaniştea) cu zid împrejur. Şi a făcut o culă cu apă şi cu turnuri să fie de pază. Şi alte metocuri, pe toate a zidit şi a făcut, şi bine le-a tocmit, din care monastirea venit. *Şi i-a pus numele: Lavra cea mare a Țării Munteneşti*".Atât de mult a însemnat această refacere pentru Cutlumuş, încât s-a săltat imediat în

ordinea de protocatedrie, din a 17-a, sau după unii a 14-a, în locul 10, lucru care se va întâmpla peste câţiva ani (tot prin generozitatea şi influienţa valahă) şi cu mânăstirea Dionisiu, ce va lua locul 5. Se poate vedea şi de aici ce însemna autoritatea voievozilor români în timpurile acestea când "asupra domnilor noştri rămăsese întreaga grijă de a ajuta sfintele lăcaşuri – după Bizanţ şi sârbi – de orice alt patron", cum bine observă N. Iorga.

Dar ce să mai pomenim pe toţi voievozii care au ajutat Cutlumuşul, că formează un pomelnic întreg! Ne mărginim să mai spunem doar câteva cuvinte despre Vlad (Vladislav) Vintilă. Fostul "jude" al oraşului Slatina, ridicat în 1532 domn de boierii buzoieni şi mai ales de Vlaicu Vistierul din Runceni, pe a cărui fiică, Rada, o ţinea în căsătorie, Vintilă zideşte mânăstirea ce-i poartă numele, în judeţul Buzău, şi care pe atunci se numea Ol Menedec (după moşia cu ape tămăduitoare a Menediculuí sau Meledicului, din albia Slănicului, de lângă pasul Bratocea), pe care o închină la Cutlumuş, unde stă până în 1639, când Matei Basarab, văzând că "străinii (adică egumenii greci) şi-au spurcat mâinile cu mită şi au îndrăznit a vinde şi a cârciumări sfintele lui Dumnezeu", cum se exprimă hrisovul, o eliberează, împreună cu încă vreo 10, de sub tutela mânăstirilor greceşti. Vintilă face şi alte danii (pe lângă închinarea acestei mânăstiri cu moşiile ei) la Cutlumuş. Între altele, dă un steag (prapor) de toată frumuseţea, cusut poate de mâini de domniţe, şi pe care e zugrăvit el cu soţia sa, Rada, şi cu Drăghici, fiul lor. La fel, dă nişte icoane, pe care-i reprezentat tot împreună cu Rada şi fiul lor "Dragoe". Şi se vede că n-a donat numai bani, ci a şi restaurat mânăstirea şi a pictat-o din nou, căci în 1540 se pot citi inscripţiile că Vlad Vodă a fost cel care a miluit-o şi a prea înfrumuseţat-o. Era într-adevăr o Lavră mare a Ţării Româneşti ajutată de toţi. Mai târziu, în 1618, Gavriil Movilă o ajută cu bani, iar Elisabeta, soţia lui Ieremia Movilă, donează o minunată evanghelie din

secolul al XII-lea. În 1625, Alexandru Coconul îi închină mânăstirea bogată a Clocociovului, din vecinătatea moşiei Cireşov, cea dată de Alexandru Aldea, lucru pe care îl confirmă în 1641 şi Matei Basarab, mânăstire din ale cărei bogăţii adeseori s-a refăcut de-a lungul veacurilor următoare, până la ultima reparaţie din 1890.

Nepropunându-ne a face tot istoricul Cutlumuşului, ne mărginim la atât, nemaipomenind şi binefacerile altor voievozi până în secolul al XIX-lea.

În concluzie, mânăstirea Cutlumuş apare în istorie, fie sub numele acesta, fie de cel de "Mânăstirea lui Hariton", abia la finele secolului al XIV-lea. Presupusele acte de la împăraţii Comneni care ar face-o ctitorie a acestor bizantini, fie din Constantinopol, fie din Trapezunt, sunt false, ascunzându-se în dosul lor cineva (fie grec; fie mahomedan încreştinat), care voia să dea mânăstirii o origine veche şi un prestigiu împărătesc. De fapt, ea este clădirea voievodului muntean Vlaicu, prin intermediul protosului Hariton, de unde şi numele sub care e cunoscută la început, devenind pe urmă "Lavră mare a Ţării Româneşti" şi "Mânăstire a Voievodului", susţinută până la secularizare (1863) din dania şi mărinimia voievozilor români, singurii sprijinitori ai Ortodoxiei căzute sub turci. Deci ar trebui să avem şi noi la Athos mânăstirea noastră, cum au sârbii, bulgarii şi ruşii.

("Revista Teologică", Anul XXVV, nr. 1, ianuarie, şi nr. 2, februarie 1937)

CTITORII MÂNĂSTIRII CUTLUMUŞ

Aurelian Sacerdoţeanu

Încep să se cunoască tot mai bine legăturile noastre cu Locurile Sfinte încă din cele mai vechi timpuri. Multe din aceste legături se constată a fi fost cu Sfântul Munte. Întrucât s-a

stăruit special asupra vechii lavre româneşti de la Athos, mânăstirea Cutlumuş, să ne fie îngăduit a stărui puţin asupra ei.

Cea mai veche mărturie literară prin care se recunoaşte Cutlumuşul de ctitorie românească, o avem în preţioasa *Viaţă a Patriarhului Nifon*, scrisă de Gavriil Protul. Acolo ni se spune: "Iar mânăstirea lui Ariton care de obşte să chiamă Cutlumuş, care au început a zidi din temelie Radu Vodă, Neagoe Vodă o au săvârşit şi cu toate frumuşeţele şi podoabele o au împodobit... şi au pus numele ei Lavra cea mare a Ţării Munteneşti". La sfinţirea bisericii de la Argeş, se spunea tot acolo că au venit reprezentanţi şi de la "Haritonul Cutlumuş". Cum era şi firesc, această ştire, fără îndoială bine informată, întrucât însuşi alcătuitorul *Vieţii Patriarhului Nifon* era de la Sfântul Munte, a trecut şi într-o cronică munteană.

Trebuie să punem mare preţ pe această aproape generală contaminare a celor două nume Hariton şi Cutlumuş, căci atât prin unul, cât şi prin celălalt, se înţelegea aceeaşi fundaţie.

Mai târziu încep să apară actele Patriarhiei din Constantinopol. Prin ele, istoria noastră bisericească începe să se completeze. Legăturile noastre cu Sfântul Munte devin şi ele mai cunoscute. Acum, însă, nu ne interesează aceste lucruri, ci numai chestia ctitorilor mânăstirii Cutlumuş.

În istoriografia noastră, Stoica Nicolaescu aduce cele dintâi amănunte privitoare la această mânăstire, în afară de ceea ce ştia propriu-zis referitor la ierarhii Bisericii româneşti din secolul al XIV-lea. Mai întâi, într-un articol de ziar, apoi într-o monografie: "Această sfântă mânăstire a fost întemeiată dintru începutul ei de împăratul Alexie Comnenul, în veacul al XII-lea, dar cu vremea, sărăcind şi surpându-se, a fost reîntemeiată, înfrumuseţată, îmbogăţită şi întărită cu multe moşii, venituri şi odoare preţioase de către domnitorul Ţării Româneşti, marele voievod Nicolae-Alexandru Basarab (1352-1364) şi de fiul său Vladislav Voievod. Adevărul acesta necunoscut

până acuma ni-l mărturiseşte o scrisoare slavonească pe pergament, care se păstrează în arhiva sfintei mânăstiri. Scrisoarea e din august, indiction 1 sau 11, şi se datează ca atare, între 1363-1373". Revine în alt articol: "Cutlumuş, fosta mare lavră a Ţării Româneşti din Sfântul Munte Athos"; mai departe: "Cu banii domnitorului Ţării Româneşti, Hariton zidise de iznoavă, mai frumoasă şi mai încăpătoare, sfânta mânăstire Cutlumuşul din Athos, care poartă de aici înainte numele de mânăstirea lui Hariton, şi a fost în cursul vremii marea lavră a Ţării Româneşti".

Acum, de curând, s-a discutat iarăşi despre această ctitorie. S-a repetat că era "ctitoria lui Vladislav Voievod". Apoi: "Vladislav Voievod a fost ctitor la mânăstirea Cutlumuş din Sfântul Munte, mânăstirea pe care o întemeiase, în secolul al XII-lea, Alexie Comnenul. După rugămintea şi povaţa egumenului acestui sfânt lăcaş, Hariton, care mai pe urmă a ajuns şi mitropolit al Ungrovlahiei, a dăruit domnul muntean "destule avuţii" pentru ca din ele să se restaureze, să se mărească şi să se înfrumuseţeze mânăstirea. Şi domnii următori, între alţii Mircea cel Bătrân, au urmat această pildă, încât Cutlumuşul a putut fi, pe drept cuvânt, socotit ca o lavră românească". Şi iar: "Am văzut mai înainte că mânăstirea Cutlumuş de acolo fusese mărită şi înfrumuseţată de către Vlaicu Vodă".

Din toată această discuţie se vede că e vorba de o fundaţie a lui Alexis I Comnen (1081-1118), refăcută cu ajutor românesc în secolul al XIV-lea şi devenită astfel lavră românească.

Faţă de această părere adăugăm alta mai veche: "Acea mânăstire a lui Hariton, care nu e decât fundaţia mitropolitului de odinioară al Ungrovlahiei şi a domnului său, Vladislav cel dintâi, Cutlumuşul, sau, cum i se zice de Gavriil Protul, la descrierea sfinţirii mânăstirii din Argeş, "Charitonul Cotlumului, care este lavră românească", ori, la însemnarea ctitoriilor lui Neagoe, "mânăstirea lui Ariton, care de obşte se cheamă Cotlomus". Iar mai departe: "Cutlumuşul lui Ioan

Comnenul, al lui Hariton, al lui Vladislav şi Mircea, al lui Basarab Vodă şi Ţepeş, al lui Nifon şi Radu cel Mare trebuia isprăvit".

Se vede şi aici că ajutorul românesc vine la ctitoria lui Ioan Comnenu, probabil cel de-al II-lea (1118-1143). Atribuindu-se Comnenilor, se urma conform tradiţiei, care se împământenise în istoriografie încă de pe la 1700 şi fusese primită de toţi cei care s-au ocupat cu cercetările athonite.

Să vedem acum întrucât este Cutlumuzul ctitorie a Comnenilor. Pentru acest lucru îmi serveşte ultimul studiu cu privire la această fundaţie. Se datoreşte lui Lemerle.

Între fotografiile luate de G. Millet de la Muntele Athos, este şi aceea a tipicului fondatorului laic datat prin luna august, indictia 10, anul 6590, deci 1082.

Însă în anul 1082 are indictia 5, nu 10, fapt care trebuia să dea de bănuit, căci de obicei nu se greşeşte indictia în cancelaria bizantină. Oricum, însă, nu poate fi vorba de secolul al XII-lea, ci de precedentul.

Pe lângă greşeala de datare, se mai adaugă şi altele. Astfel, emitentul, împăratul, aşa socotitul Alexis I Comnen, nu e el, ci Alexis al III-lea Comnen, împăratul Trapezuntului, de la 1349 la 1390. Cel puţin aşa ne face să socotim după intitulatia din acest act. Ba încă ne dă şi numele soţiei sale, Teodora, care nici aceasta nu corespunde cu al soţiei lui Alexis I Comnen, Irena.

Din tot acest studiu se vede clar că ne aflăm în faţa unui tipic falsificat. Se poate preciza şi data: după 1428. Falsificatorul a avut sub ochi un original autentic al lui Alexis al III-lea Comnenul de Trapezunt, acordat altei mânăstiri, atribuind contrafacerea mai vechiului şi mai vestitului Alexis.

Mânăstirea pare a nu fi existat înainte de secolul al XIV-lea. Două acte o atestă abia în această vreme: unul este datat probabil către sfârşitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor, iar altul în 1334. După această dată, menţiunile se

înmulţesc. Din ele se vede că nici acest Alexis al III-lea nu mai poate fi ctitor. Ştim însă precis că Vlaicu Vodă a ajuns al doilea ctitor în 1369. Cel dintâi, ori n-a fost niciodată în mod oficial, ori a rămas necunoscut. În orice caz, vechimea mânăstirii Cutlumuş se ridică mult spre timpurile mai noi. E probabil că ea n-a avut un ctitor prea strălucit, aşa încât a fost un adevărat noroc faptul că Vladislav a luat-o sub protecţia lui. Înainte de a se face falsificatul, domnii români se bucurau acolo de un prestigiu ca şi împăraţii fondatori ai altor mânăstiri. Şi e probabil că această protecţie n-a fost câştigată decât numai prin stăruinţa protosului Hariton. Cred că data falsificatului se poate fixa mai degrabă în secolul al XVI-lea, după scris. Şi anume după 1517, data când se obligă să scrie Gavriil Protul. Dacă acesta ar fi ştiut de Alexis că era ctitorul mânăstirii Cutlumuş, nu l-ar fi dat uitării şi n-ar fi dat importanţa pe care a dat-o lui Hariton. E deci probabil că pe timpul său nu exista încă actul. De aici, şi apropierea până la confundare între numele lui şi al mânăstirii. Lui Lemerle i-a scăpat din vedere un act slavon, care şi acela putea să-i aducă un argument în plus că ne aflăm în faţa unui falsificat. E vorba de actul sinodal pentru numirea lui Hariton ca mitropolit al Ungrovlahiei, întrebuinţat de multe ori de St. Nicolaescu, care îl şi reproduce în *Păstorirea Mitropolitului Hariton*. În el se vede clar că până la emiterea lui, eu citesc indicaţia 1, deci în 1378, încă nu se ştia de un tipic de fundare la Cutlumuş: Hariton "a fost ales de Dumnezeu, aşezare şi lăcaş de călugări să întemeieze pe Sfântul Munte Athos", iar domnul Ţării Româneşti a fost "rugat să-i fie ctitor". Dacă ar fi avut un ctitor ca Alexis I Comnen, fără îndoială că s-ar fi specificat în act că e vorba de refacerea acelei ctitorii.

E încă un aspect sub care apare chiar de la început Domnia Ţării Româneşti, ca protectoare a Ortodoxiei:

(Revista "Biserica Ortodoxă Română", Anul LIII, nr. 5-6, mai-iunie 1935)

ÎNCEPUTUL LEGĂTURILOR ŢĂRII ROMÂNEŞTI CU MÂNĂSTIREA HILANDAR (1492)

Petre Năsturel

Istoria legăturilor Ţărilor Române cu Sfântul Munte Athos este departe a fi deplin cunoscută. Multe documente însemnate ne scapă încă, iar dacă cuprinsul unora se cunoaşte, cercetări asupra lor nu au fost făcute încă.

Aşa se întâmplă cu un hrisov din 1492, al voievodului Vlad Călugărul al Ţării Româneşti, dând 5500 de aspri pe an mânăstirii Hilandar.

Această carte domnească a fost descoperită şi fotografiată la acea mânăstire, pe la începutul veacului nostru, de slavistul Stoica Nicolaescu. Un crâmpei din ea, tălmăcit în româneşte, a fost folosit de P. V. Năsturel într-o lucrare apărută în 1908, despre genealogia Cantacuzinilor. Mai pe urmă, binecunoscutul genealogist George D. Florescu, găsind această fişă în rămăsurile lui P. V. Năsturel, a dat-o la tipar, însoţind-o cu observaţii foarte folositoare.

Acum dorim şi noi să facem cunoscut ceea ce am putut afla despre acest hrisov rămas, pe cât se pare, necunoscut şi inedit.

Iată mai întâi cuprinsul fişei lui Stoica Nicolaescu:

"Bucureşti, noiembrie..., 1492... Io Vlad Voievod, domnul Ţării Româneşti, întăreşte mânăstirei Hilandarului din Sfântul Munte Athos, pe fiecare an, un ajutor de 5000 aspri şi 500 aspri spese de drum fraţilor care vor veni după acest ajutor".

Hrisovul ne mai spune că Vlad Călugărul a fost învestit de către împărăteasa Mara (care îl adoptase drept fiu al său), cu sarcina de a îngriji de mânăstirea Hilandar. Şi mai departe zice Vlad Vodă:

"Drept aceea, noi, din toată inima, am primit sfânta mânăstire, după fericita răposare a tot cinstitei şi fericitei mai sus zisei doamnei şi împărătesei noastre şi maicei noastre Mara şi a sorei ei, a doamnei Cantacuzino, am primit a ne numi ctitori ai sfintei mânăstiri, cu un cuvânt din ce am putut, să-i fie de ajutor pe fiecare an sfintei mânăstiri aspri 5000 întregi, iar cheltuială pentru fraţii care vor veni să ia ajutorul, aspri 500".

Când e vorba despre împărăteasa Mara şi despre doamna Cantacuzinoaia, sora ei nu poate fi de prisos.

Astfel, G. D. Florescu a arătat că Mara este fiica despotului sârb Gheorghe Brancovici, şi a amintit că a fost măritată cu sultanul Murad al II-lea. Cât despre sora ei, doamna Cantacuzinoaia, acelaşi cercetător a dovedit că este vorba de Ecaterina de Cilly, zisă Cantacuzinoaia, după numele mamei lor, Irina Cantacuzino.

Amintind legăturile dintre casa Brancovici şi Muntele Athos, dar mai cu seamă cu mânăstirea Hilandar (unde Grigore Brancovici, fratele Marei şi al Ecaterinei, ajuns Gherman monahul, a încetat din viaţă în anul 1459), G. D. Florescu înseamnă că despotul Ioan Brancovici, fiul lui Ştefan despotul, unul din fraţii Marei, mort în 1502, a ţinut în căsătorie pe Elena Iacşici, a cărei vară primară, fiica lui Dimitrie Iacşici, era măritată cu Pârvu, comisul din Băjeşti şi din Bucov, fiul mai mare al doamnei Caplea, fata lui Vlad Vodă Călugărul, domnul muntenesc, de la care este hrisovul cu pricina.

Voievodul român venea astfel rudă întrucâtva cu neamul despoţilor sârbi, sărăciţi în urma prăpădului ţării lor încăpute sub jugul turcesc. Nu este deci un lucru de mirare că, gândindu-se a găsi un ocrotitor puternic şi bogat pentru mânăstirea strămoşească a sa, Mara, sultana creştină, l-a ales tocmai pe el.

Cuvintele "maica noastră Mara", în tălmăcirea lui Stoica Nicolaescu, nu sunt doar o formulă cuviincioasă a lui Vlad faţă de nefericita sârboaică, pe care înalte interese de stat o

dăduseră de nevastă împăratului musulman. Ele întăresc ştirea dată de hrisovul de la 1492, că văduva lui Murad, rămasă credincioasă legii creştine, îl înfiase pe Vlad Vodă ca să poată astfel trece, pe drept, pe seama cuiva, ctitoria de la Hilandar a strămoşilor ei.

Data înfierii lui Vlad de către Mara ne este necunoscută. Dar Vlad al IV-lea Călugărul, fiu din păcate domneşti al lui Vlad al II-lea Dracul, s-a urcat în scaunul ţării încă din septembrie 1481. Vlad al IV-lea Călugărul a domnit în Ţara Românească din septembrie până în noiembrie 1481, şi iarăşi, din aprilie 1482 până în septembrie 1495. Monah şi egumen, el s-a "răspopit" pentru a pune mâna pe scaunul care fusese al tatălui şi fraţilor săi, iar la sfârşitul vieţii el s-a călugărit de iznoavă, deoarece este trecut într-un pomelnic sub numele de Pahomie monahul. Numele lui călugăresc de Pahomie ascunde pe cel primit la botez, care ar putea fi Petre. Aşa s-a întâmplat mai târziu cu boierul Petru, ajuns Alexandru Vodă Lăpuşneanu, călugărit şi el sub numele de Pahomie.

Împărăteasa Mara a încetat din viaţă în 1487, în ziua de vineri 14 septembrie. Ea a murit la Iezevo-Dafni, în apropierea Muntelui Athos, lângă Serres. Aşadar, în răstimpul 1481-1487 se aşează în chip vădit înfierea domnului român de către "sultana ţarului Murat, ţariţa Mara, fiica lui Gheorghe Despot", precum obişnuia să iscălească. Bănuim însă că Vlad a fost înfiat în preajma morţii ei, aşadar pe la 1487. Cât despre sora Marei, contesa Ecaterina de Cilly, moartea a ajuns-o după anul 1490. Ecaterina a închis ochii în Serbia, la Concea (la apus de Strumiţa), fiind îngropată în biserica Sfântul Ştefan de acolo.

Hrisovul voievodului român dovedeşte însă că firul zilelor ei s-a curmat înainte de noiembrie 1492.

Din mâinile bătrânei împărătese şi ale surorii ei Ecaterina, dreptul de ctitor la această mânăstire de la Sfetagora a despoţilor sârbi a trecut în acelea ale domnitorului român.

Acesta a primit din tot sufletul, precum el însuşi spune, mânăstirea, al cărei ctitor a ajuns la rândul său.

Hrisovul despre care vorbim este însemnat şi în mai multe privinţe. El arată că ctitoria voievozilor români asupra mânăstirilor Athosului nu era totdeauna doar o imitaţie, trezită de o trufaşă evlavie a împăraţilor bizantini şi a altor domnitori pravoslavnici. Se întâmpla deci să fie întemeiată şi în drept.

Hrisovul lui Vlad Călugărul aşează la sfârşitul veacului al XV-lea, mai bine zis în 1492, începuturile daniilor româneşti cunoscute pentru Hilandar. Cercetătorii de până acum le făceau să înceapă la 23 august 1517. În ziua aceea, mărinimosul voievod Neagoe Basarab, însurat cu sârboaica Milita Despina, fiică din flori a despotului Ioan Brancovici, dăduse proegumenului Leontie şi monahului Mardarie, veniţi din partea mânăstirii Hilandar la târnosirea minunatei biserici durate de domn la Curtea de Argeş, un hrisov care îi îndreptăţea a veni să primească, la Bobotează, în fiece an, o danie de 7000 de aspri. Aşadar, dania făcută prin hrisovul lui Vlad al IV-lea, în anul 1492, crescuse cu încă 1500 de aspri în folosul călugărilor sârbi.

Am socotit cu atât mai folositor a aşterne pe hârtie aceste puţine ştiri, cu cât istoricii Muntelui Athos nu au bănuit existenţa cărţii domneşti din 1492. Dar scopul urmărit de noi este, colindând cândva Sfântul Munte, să căutăm hrisovul slavonesc al lui Vlad Călugărul în arhiva Hilandarului şi, descoperindu-l, să-l facem cunoscut în întregime.

(Revista "Glasul Bisericii", Anul XIX, nr. 5-6, mai-iunie 1960)

CTITORI MOLDOVENI LA ATHOS

Pr. Prof. C. Cojocaru

Primul voievod moldovean despre care documentele vorbesc că şi-a îndreptat mila sa către Muntele Athos a fost Alexandru cel Bun. El închină, printr-un hrisov din 1429, mânăstirii athonite Zografu câteva moşii de peste Prut, moşii aflate mai târziu în stăpânirea mânăstirii Chipriana (Căpriana).

În anul 1442 Ştefan Vodă al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, da egumenului aceleiaşi mânăstiri Zografu privilegiul de a veni în fiecare an după ajutor bănesc. Această mânăstire athonită, deşi la origine era bulgărească, datorită bogatelor ajutoare şi ctitorii primite din Moldova, a început să fie numită mânăstire moldovenească. Ba mai mult, toţi o considerau ca mânăstire a lui Ştefan cel Mare. Şi într-adevăr, acest mare domn al Moldovei a miluit cel mai mult acest sfânt locaş.

La 16 iunie 1466 Ştefan cel Mare dăruieşte mânăstirii Zografu un mertic anual de 100 de galbeni ungureşti "pentru a scrie la proscomidie pe el, pe soţia sa şi pe cei doi copii, Alexandru şi Elena, şi să-i cânte sâmbătă seara un paraclis, iar marţea o liturghie, şi să-l pomenească până va fi în viaţă, şi după aceea să-i cânte într-o zi din an, seara, parastas şi dimineaţa, liturghie". Merticul acesta va fi plătit întocmai de toţi urmaşii. Din acest ajutor s-a reparat mânăstirea şi s-a construit o bolniţă, pentru care Ştefan cel Mare a dăruit, la 13 septembrie 1471, 500 aspri pe an. În anul 1475, voievodul moldovean construieşte pentru această mânăstire un turn la mare, cu far pentru corăbii, turn care are la intrare o inscripţie ce pomeneşte numele său.

La mânăstirea Hilandar se păstrează cel mai vechi manuscris din timpul domniei lui Ştefan cel Mare "Faptele Apostolilor", copiat de Mircea Tahigraful în 1473 şi, probabil tot în jurul acestui an, dăruit mânăstirii athonite.

Toate aceste danii le-a făcut Ştefan cel Mare cu sfatul şi binecuvântarea rudei sale, mitropolitul Teoctist I, până la obştescul sfârşit al acestuia, la 18 noiembrie 1477, când voievodul îl înmormânta în gropniţa domnească de la Putna.

În partea a doua a domniei marelui ctitor, sub păstoria mitropolitului moldovean Gheorghe David, milele către mânăstirile athonite se înmulţesc. În anul 1493 Ştefan cel Mare dădea mânăstirii Costamonitu un ajutor anual de 5000 de aspri şi alţi 500 de aspri cheltuială de drum pentru călugării care veneau să-i încaseze.

Spre sfârşitul domniei, mila voievodului moldovean se îndreaptă din nou spre mânăstirea Zografu, despre care călugărul Isaia din Hilandar spunea că este întemeiată de Ştefan Vodă al Moldovei. Marele ctitor clădeşte aici, în 1495, chiliile şi trapeza şi reface partea surpată a zidului curţii. Peste câţiva ani, el drege din nou toată mânăstirea şi zugrăveşte cu cheltuiala sa biserica cea mare. I-a dăruit şi cărţi şi obiecte de cult: un Tetraevanghel, un Apostol, o icoană a Sfântului Gheorghe şi doi prapori, înfăţişând tot pe Sfântul Gheorghe, patronul Moldovei.

La mânăstirea Vatoped, în urma stăruinţei stareţului Chiril, Ştefan cel Mare a ridicat "arsanaua" (mic şantier) pentru corăbii. Se păstrează o inscripţie din 1496 care-i pomeneşte numele şi imortalizează chipul său şi stema Moldovei.

La mânăstirea Sfântul Pavel Ştefan cel Mare a dat ajutoare pentru construirea unui apeduct, în 1500, "pentru odihna mânăstirii şi pentru veşnica noastră pomenire", cum spune pisania, iar în 1501 a construit aici un baptiseriu, o fântână şi o moară.

Mânăstirea Grigoriu s-a bucurat şi ea de sprijinul şi ajutorul voievodului moldovean. Ba mai mult, la această mânăstire sunt ctitori mai mulţi membri ai familiei lui Ştefan cel Mare. În jurul anului 1500, marele domn a reînnoit mânăstirea "din temelii", deoarece fusese distrusă de piraţi. O inscripţie

slavonă aşezată la baza turnului zidit de el spunea: "Binecredinciosul domn Io Ştefan Voievod am făcut aceasta. 1502".

Cu ajutorul a 24 000 de aspri daţi de voievodul ctitor, mânăstirea a cumpărat din Caries (reşedinţa Muntelui Athos) chilia Sfântului Trifon, pentru a fi locuită de 4-5 călugări ai mânăstirii.

Soţia voievodului, Doamna Maria de Mangop, a dăruit acestei mânăstiri o icoană a Maicii Domnului. Tot la această mânăstire este ctitor şi fiul lui Ştefan cel Mare, Alexandru (+ 1496).

Ştefan cel Mare este ctitor şi la vestita chinovie a Protathonului.

Urmaşul lui Ştefan cel Mare la tronul Moldovei este fiul său, Bogdan al III-lea (cel Orb). Acesta, în anul 1508, a reînnoit mânăstirea athonită Protathon "peste tot", cum spune pisania aflată pe peretele de apus al bisericii. Tot el i-a dăruit şi o frumoasă cruce de argint. A zidit o biserică chiliei Sfântul Trifon, cumpărată după cum am văzut, de tatăl său, Ştefan, pentru mânăstirea Grigoriu.

La mânăstirea Zografu a reconstruit în 1517 turnul zidit de Ştefan cel Mare, iar la mânăstirea Dochiaru a început construirea bisericii. A continuat să acorde ajutorul dat de tatăl său pentru mânăstirea Costamonit şi va fi acordat şi alte ajutoare Sfântului Munte, despre care nu avem ştiri.

Ştefăniţă Vodă (1517-1527) a miluit şi el mânăstirile athonite Grigoriu şi Costamonit.

Unul dintre marii ctitori şi miluitori dincolo de hotarele ţării este şi Petru Vodă Rareş (1525-1538; 1541-1546). El începe după anul 1530 reconstrucţia mânăstirii athonite Caracalu, lucrare ce va fi terminată de urmaşii săi.

Printr-un hrisov din 13 martie 1533 Petru Rareş dăruieşte mânăstirii Hilandar un ajutor de 3000 de aspri, deoarece egumenul Macarie l-a rugat să fie ctitor al acestei mânăstiri. Petru Rareş pune condiţia ca ea "să se numească mânăstirea Domniei mele", făgăduind pe viitor şi alte daruri.

În anul 1534, fiind distrusă de un incendiu, biserica mânăstirii athonite Dionisiu a fost refăcută de Petru Rareş, "care a zugrăvit-o toată cu icoane minunate". În acelaşi an, Petru Vodă şi soţia sa Elena au dăruit acestei mânăstiri un frumos epitaf, cu pisania: "La mânăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Athos, anume Dionisiu".

Spre sfârşitul primei domnii a lui Petru Rareş, boierul moldovean Gavriil Trotuşan zideşte, în anii 1536-1537, chiliile mânăstirii athonite Pantocrator şi fântâna din faţa bisericii, cum reiese din pisania ce se mai păstrează încă.

În timpul celei de a doua domnii, Petru Rareş miluieşte mânăstirile athonite Esfigmenul şi Costamonit.

Alexandru Vodă Lăpuşneanu (1552-1561; 1564-1568) şi-a înscris şi el numele său şi al familiei sale între marii ctitori de neam muşatin, atât în ţară, cât şi peste hotare. Pentru că ctitoriile şi ajutoarele sunt numeroase, le vom pomeni şi la acest mare ctitor tot în ordinea cronologică, pe cât va fi posibil.

Ca şi înaintaşii săi, şi acest voievod a sprijinit mult mânăstirile athonite. Astfel, în anul 1533, el miluia mânăstirea athonită Grigoriu şi tot în acest an începe să împodobească iconostasul de la biserica mare a mânăstirii Dionisiu, căreia soţia sa, evlavioasa doamnă Ruxandra, i-a dăruit trapeza şi bolniţa. Mai târziu, în 1564, într-un moment de încercare pentru familia lor, ei au donat acestei mânăstirii o icoană a Sfântului Ioan Botezătorul, ferecată în argint. Iată inscripţia de pe această icoană: "Această icoană a sfântului şi slăvitului Prooroc, Înaintemergătorul şi Botezătorul Ioan a împodobit-o Domnul Alexandru Voievod şi Doamna lui Ruxandra pentru sănătatea prea iubitului lor fiu Constantin şi au dat-o să se facă slujba Sfântului Ioan, Înaintemergătorul, în anul 7072, august 30".

El a contribuit la terminarea reconstrucţiilor mânăstirilor Caracalu şi Hilandar, începute de Petru Vodă Rareş. Dintr-un document datat 20 august 1460 aflăm că Alexandru Vodă Lăpuşneanu a donat mânăstirii Vatoped, pe care o numeşte "a

noastră veche ctitorie", o carvasarie la Salonic, în preţ de 65.000 aspri şi un ajutor de 300 de galbeni. Acest ajutor este dat în schimb pentru nişte sfinte moaşte aduse de la acea sfântă mânăstire pentru mânăstirea Slatina, ctitoria sa, şi anume: capul Sfântului Grigorie de Nazianz, maxilarul Sfântului Ioan Gură de Aur şi un deget al Sfintei Ana. Aceste moaşte au fost aduse de eclesiarhul Maxim şi prigumenul Sofronie, în fruntea unei solii de fraţi de la Vatoped. Mai târziu, în 1567, Doamna Ruxandra dăruia aceleiaşi sfinte mânăstiri câteva moşii.

În a doua domnie, Lăpuşneanu s-a ocupat în continuare de ajutorarea mânăstirilor athonite. Astfel, în 1564 el zideşte catholiconul mânăstirii Dochiaru şi îi dăruieşte un chivot de argint în chip de evanghelie. În 1567 el termină biserica mânăstirii, începută de Bogdan, tatăl său. Iată textul pisaniei: "Această sfântă şi vestită biserică a dumnezeieştii şi sfintei mânăstiri a prea marilor voievozi Mihail şi Gavriil, zisă a Dochiarului, s-a ridicat din temelie şi s-a înfrumuseţat cu ajutorul şi cheltuiala prea cucernicului domn Io Alexandru Voievod a toată Moldova, fiind egumen chir Teofil, în anul 7076, luna lui decembrie, în 8 (1567)". O altă pisanie, de la tabloul votiv: "Întru Hristos Dumnezeu evlaviosul şi credinciosul domn a toată Moldova Io Alexandru Voievod şi ctitor al mânăstirii acesteia. Io Bogdan ctitor. Prea evlavioasa Doamnă Ruxandra". Zugrăveala păstrată este una din podoabele Sfântului Munte. Lucrările de la mânăstirea Dochiaru s-au făcut sub supravegherea mitropolitului Teofan al Moldovei (1564-1572; 1577-1578; 1582-1587), care a săvârşit în anul 1568 şi slujba pentru sfinţirea bisericii. Că şi mitropolitul Teofan a fost ctitor la această mânăstire se vede şi din faptul că înainte de moarte el se retrage aici, unde şi este înmormântat.

La mânăstirea Xiropotam familia Lăpuşneanu a înnoit biserica şi a refăcut zugrăveala.

Iată, aşadar, că Alexandru Vodă Lăpuşneanu, mare ctitor în ţara sa, a ctitorit sau a dat milostenie la şapte mânăstiri athonite. Opera sa a strălucit continuată de evlavioasa sa

soţie, Doamna Ruxandra, rămasă, după moartea soţului său, "să poarte trebile ţării" în timpul minoratului fiului său, Bogdan Vodă Lăpuşneanu (1563-1572). Am văzut în cele de mai sus că ea s-a stins din viaţă numai după 19 sau 20 de luni de regenţă. Dar şi această scurtă perioadă i-a fost suficientă pentru o măreaţă operă filantropică.

În anii 1568-1569, Mustafa Celebi, sfetnicul sultanului Selim al II-lea (1566-1574), a scos la mezat averile mânăstirilor athonite pentru că nu-şi plătiseră birul la care fusesră supuse laolaltă încă din 1525. În această grea situaţie, călugării athoniţi roagă pe Doamna Ruxandra Lăpuşneanu să-i ajute să-şi răscumpere averile. Şi rugămintea lor nu a fost zadarnică. Evlavioasa Domnă răscumpără, cu 35.000 de aspri averea mânăstirii Caracalu, cu 165.000 aspri plăteşte datoriile mânăstirii Dochiaru, iar cu alte 52.000 aspri a ajutat mânăstirea Zografu să-şi răscumpere metohul de pe râul Struma.

Amintim şi faptul că în anul 1562 îşi înscrisese numele între ctitori la mânăstirile athonite şi un boier moldovean. Este vorba de hatmanul Ioan Sturza, care a hărăzit mânăstirii Marea Lavră un ajutor anual de 100 florini, după ce mai daruise alţi 300 de florini pentru pomenirea sa.

Petru Vodă Şchiopul, domn al Moldovei, în trei rânduri, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591), voievod despre genealogia căruia s-au făcut în decursul timpului tot felul de supoziţii, a fost la rândul său un mare ctitor. Mila sa, ca şi a înaintaşilor săi, s-a îndreptat în primul rând către mânăstirile din Sfântul Munte, centru al spiritualităţii ortodoxe care, cu cât stăpânirea turcească era mai apăsătoare, cu atât erau mai mult în atenţia voievozilor români. Purtând de grijă Orientului ortodox împilat, voievozii români îşi revendicau dreptul, pe deplin meritat, de a fi păstrători şi continuatori ai acelui "Bizanţ după Bizanţ".

Petru Vodă a miluit cu câte 6.000 de aspri anual mânăstirile Marea Lavră, Dionisiu şi Zografu, ultimei adăugându-i

la ajutor şi 100 de ducaţi, şi a reînnoit mânăstirii Hilandar ajutorul de 3.000 de aspri acordat de Petru Vodă Rareş.

La 25 august 1595, pe tronul Moldovei urcă Movileştii, dinastie nouă, provenită din boierii moldoveni. De la această dată şi până în iulie 1711 avem 116 ani de domnii considerate pământene, dar scurte, schimbătoare şi nestatornice, între ele evidenţiindu-se domnia de 19 ani a lui Vasile Lupu, domnie plină de fapte mari în toate domeniile. Dar chiar şi ceilalţi domni moldoveni din acest secol, voind să dovedească faptul că sunt vrednici de tronul pe care îl ocupă şi de iluştrii lor înaintaşi, s-au întrecut în a milui, ctitori, ajuta. Este secolul când locurilor sfinte din Orient li se închină sumedenie de mânăstiri din Moldova, ctitorite de domni prezenţi sau din trecut.

Ieremia Movilă, primul din familie care a urcat pe tronul Moldovei, a avut o domnie mai lungă (1595-1606), întreruptă numai în 1600, între lunile mai şi septembrie, de domnia lui Mihai Vodă Viteazul, domnul primei uniri a românilor. Mitropolit în Moldova era Gheorghe Movilă (fratele domnului Ieremia Movilă), în a doua sa păstorie (1595-1605, cu întrerupere în vara anului 1600).

Ajutorul lui Ieremia Movilă s-a îndreptat şi către mai multe mânăstiri de la Sfântul Munte Athos. El se numără printre ctitorii Marii Lavre. La 3 martie 1597, voievodul moldovean dădea mânăstirii Stavronichita un ajutor anual de 4000 aspri. La 14 septembrie 1599, Ieremia Movilă hărăzeşte un ajutor de 7500 de aspri pentru biserica mânăstirii Zograful şi 500 de aspri pentru bolniţă, iar la 1600, acelaşi voievod dă un ajutor de 6000 de aspri pentru mânăstirea Hilandar şi 300 aspri cheltuială de drum pentru călugării ce vor veni să încaseze ajutorul.

Tot în aceşti ani, la sfârşitul secolului, Nestor Ureche, mare vornic al Ţării de Jos şi soţia sa Mitrofana au închinat mânăstirii aghiorite Xeropotamul ctitoria lor, mânăstirea Secu.

În anul 1606, Ana, văduva logofătului Ioan Golia, şi fiul ei Mihail, închinau mânăstirea lor, zisă "a Goliei", mânăstirii Vatoped.

La 9 octombrie 1608, când pe tronul Moldovei se afla Constantin Movilă (1607-1611) şi când mitropolit era Anastasie Crimca (1607-1617; 1619-1629), logofeteasa Ana Golia a mai dăruit mânăstirii Vatoped patru moşii şi câteva vii la Cotnari. Mânăstirea Golia, închinată de ea Vatopedului, după cum am arătat mai sus, avea laolaltă 58 de moşii şi părţi de moşii, cu vii la Cotnari şi Vaslui, precum şi mai multe sălaşe de ţigani.

Miron Barnovschi, deşi a avut parte numai de două domnii scurte pe tronul Moldovei (1626-1629; 1633 aprilie-iunie), a fost un mare ctitor şi un mare mecenat al culturii şi artei. Ctitor în ţară, a continuat tradiţia înaintaşilor săi şi dincolo de hotarele ţării. La 30 iulie 1628 el a închinat mânăstirii aghiorite Zograful biserica Uspenia din Vaslui.

Un mare sprijinitor al Athosului a fost Vasile Lupu, care a plătit în anul 1645 toate datoriile Sfântului Munte. Dar domnul moldovean a miluit şi unele mânăstiri athonite, pe fiecare în parte. Astfel, el a închinat marii Lavre, la Caries, unde-şi avea reşedinţa protosul şi cei 20 de egumeni, ctitoria sa Sfinţii Trei Ierarhi din Iaşi, împreună cu metohul acesteia, bisericuţa Sfântul Atanasie din Copou şi cu alte numeroase metohuri şi moşii. Această închinare a făcut-o probabil în anul 1645. Moşiile, pădurile, livezile şi viile aparţinătoare de Sfinţii Trei Ierarhi, şi deci închinate o dată cu ea Marii Lavre, dădeau laolaltă, pe la începutul secolului trecut, un venit anual de aproape 50.000 piaştri sau peste 250.000 lei.

Mânăstirii Vatoped i-a închinat Vasile Lupu biserica Precista din Galaţi, ctitoria negustorilor brăileni Dia şi Şerban, înzestrată cu moşia Slobozia din Covurlui, câteva sălaşe de ţigani şi venitul vămii din Galaţi. În 1650 Vasile Lupu a închinat aceleiaşi mânăstiri Vatoped biserica Sfântul Dumitru din Galaţi, ctitorie a sa din anul 1649. Fiecare din aceste două biserici gălăţene aduceau pentru mânăstirea athonită care le patrona câte un venit de 25.000 aspri pe an.

Altă mânăstire athonită care s-a bucurat de mila lui Vasile Vodă Lupu a fost mânăstirea Zograful. Continând tradiţia înaintaşilor săi de miluire a acestei mânăstiri, domnul moldovean i-a închinat, prin hrisovul iscălit de el la 25 martie 1651, mânăstirea Dobrovăţ, ctitoria lui Ştefan cel Mare, cu toate moşiile ei: Cârşeşti, Bulbuca şi Mălăeşti-Tutova, Lipovăţul, Chinteşti, Dărăgoi şi nişte grădini de pământ. Prin această danie, Vasile Lupu şi-a aşezat chipul său în tabloul votiv al mânăstirii Zograful, alături de cel al lui Ştefan cel Mare şi al lui Alexandru Lăpuşneanu.

Ştefăniţă Vodă Lupu termină în 1660 refacerea mânăstirii Vatoped, începută de tatăl său. Sora sa, Domniţa Ruxandra, văduva lui Timuş Hmelniţki, dona câţiva ani mai târziu, în 1667, aceleiaşi mânăstiri athonite, trei sate.

Aşa se stingea frumos şi aşa îşi încheia opera sa filantropică familia lui Vasile Lupu.

Unii boieri moldoveni au miluit şi ei, în acest timp, mânăstirile din Muntele Athos. Astfel, în anul 1662, vornicul Gavriil Costachi închină ctitoria sa de la Ciocăneşti, schitul Bursuci, din ţinutul Fălciu, cu câteva moşii, mânăstirii athonite Esfigmenul.

În anul 1664 marele boier moldovean Miron Costin (cronicarul) închină altei mânastiri aghiorite, şi anume Sfântul Pavel, mânăstirea Todireni-Burdujeni, ctitoria lui Teodor Movilă, din 1597, dar restaurată de familia Costineştilor.

Gheorghe Duca Vodă a urcat de trei ori pe tronul Moldovei (1665-1666; 1668-1672; 1678-1683). În a doua sa domnie, în anul 1669, a închinat la Vatoped mânăstirea Bărboi din Iaşi, iar în anul următor, 1670, vameşul Păun închina la Xiropotamul mânăstirea sa nou zidită de la Bucium, de lângă Iaşi, mânăstire ce a fost declarată stavropighie a Patriarhiei la Constantinopol.

Constantin Vodă Cantemir (1685-1693) a făcut şi el unele închinări de mânăstiri Sfântului Munte Athos. Astfel,

pe la anul 1690 el a închinat la Vatoped mânăstirea Mira, din ţinutul Focşanilor, ctitorie a sa din 1686. Această mânăstire avea vreo zece moşii în ţinutul Putna şi vii la Odobeşti. În anul 1828 venitul ei era de aproape 20.000 piaştri. Tot Constantin Cantemir a închinat la Zograful, mânăstirea Căpriana, din ţinutul Lăpuşna. Această mânăstire avea o avere enormă dincolo de Prut: 23 de moşii, cu 50.000 ha.

În epoca fanariotă sau secolul fanariot, cum i se mai spune acestei perioade în istoria României, sistemul domnilor a fost şi mai mozaicat şi mai efemer decât în secolul al XVII-lea. Unii domni fanarioţi au domnit de mai multe ori şi în Moldova şi în Ţara Românească.

Daniile au fost scurte şi expoatarea excesivă, datorită dorinţei de îmbogăţire rapidă a acestor domni şi a celor din anturajul lor. Activitatea ctitoricească este redusă şi slab susţinută de domni, iar ajutoarele către Răsăritul Ortodox capătă şi ele pecetea perioadei fanariote.

Mihai Racoviţă domneşte în Moldova ca domn fanariot între anii 1715 şi 1726. (Mai avusese în această ţară două domnii scurte în primul deceniu al secolului). El luase în anul 1703 de la mânăstirea athonită Pantocrator, mânăstirea Doamnei din Botoşani (ctitoria din 1552 a Elenei Rareş), şi o înapoiase mânăstirii Rusicon, care avea asupra ei drepturi mai vechi de închinare, din 1631. În anii 1724-1725 Mihai Racoviţă înnoieşte şi modifică această mânăstire, lăsând-o în continuare metoh al Rusiconului. Această închinare este întărită de toţi domnii, până în anul 1750.

În timpul lui Grigore II Ghica, în prima sa domnie s-au adus în Moldova, de la mânăstirea Marea Lavră, moaştele Sfântului Teodor. Pentru minunile ce s-au săvârşit atunci, domnul a hotărât să dea Lavrei câte 8.000 de aspri pe an şi 800 aspri cheltuială de drum pentru călugării care vor veni să-i ridice.

În anul 1729 Grigore Ghica Vodă închină la Vatoped, mânăstirea Răchitoasa din ţinutul Tecuci. Această mânăstire avea în stăpânire 17 moşii şi un venit de 28.610 piaştri.

Constantin Mavrocordat, în prima sa domnie în Moldova (1733-1735) întăreşte mânăstirii Marea Lavră dania de 6.000 aspri pe an, danie mai veche, după cum am văzut.

În anul 1751 domnul Constantin Racoviţă (1749-1753; 1756-1757), spori dania făcută de înaintaşii săi mânăstirii aghiorite Sfântul Pantelimon (Rusicon) cu încă 50 de piaştri, danie reînnoită şi de urmaşii săi în 1754, 1757 şi 1758.

În a doua sa domnie în Moldova (1756-1757), Constantin Racoviţă dăruia Marii Lavre suma de 8.000 aspri pentru aducerea în Moldova a moaştelor Sfântului Mihail Sinadon.

Scarlat Ghica (1757-1758), Ioan Callimachi (1758-1761), Grigore Callimachi (1761-1764) şi Grigore III Ghica (1764-1767) întăresc mânăstirii Sfântul Pantelimon (Rusicon) dania de 100 de piaştri (10.000 de groşi), adăugând şi venitul dijmelor din Botoşani şi scutind metohul acesteia, Biserica Uspenia din Botoşani, de orice dări. Grigore III Ghica îi mai dăruieşte 500 de taleri pe an de la ocnele de sare.

În timpul acestor domnii, între anii 1757 şi 1765, mânăstirea Xiropotam, fiind împovărată cu grele datorii, trimite în Ţările Române pe vestitul călugăr cărturar Chesarie Daponte, cu părţi din moaştele celor 40 de mucenici, ca să adune milostenii şi ajutoare. După opt ani de colindare prin satele şi oraşele Moldovei şi Ţării Româneşti, el se întoarce la mânăstirea sa cu 100 pungi de bani, adică 50.000 groşi sau 150.000 franci aur, din care el opreşte jumătate pentru cheltuieli.

În anul 1768, în timpul celei de a doua domnii a lui Grigore Callimachi (1767-1769) mânăstirea Ivir primeşte închinarea mânăstirii Răducanu din Târgu Ocna.

În anul 1773 sau 1774, mânăstirea Berzunţi, din ţinutul Bacău, este închinată Marii Lavre, împreună cu moşiile ei: Lupeni şi Berzunţi (4.000 ha), din venitul cărora s-a refăcut Lavra adeseori.

În noua domnie a lui Grigore al III-lea Ghica (1774-1777) continuă închinările către Muntele Athos. Astfel, în 1777 sau ceva mai înainte, a fost închinată mânăstirii Grigoriu mânăstirea Vizantea, din ţinutul Vrancea.

Una dintre mânăstirile athonite miluite de ultimii domni fanarioţi ai Moldovei a fost mânăstirea Xenofon. Din anul 1792 şi până în 1820 a primit din Moldova la început 4.000 oca de sare, iar spre sfârşitul perioadei 40.000 oca.

La începutul secolului al XIX-lea mitropolitul Veniamin Costachi este solicitat de egumenul mânăstirii Esfigmen să transforme acest aşezământ în mânăstire moldovenească. Solicitarea aceasta se făcea cu atât mai mult cu cât egumenul Esfigmenului cunoştea faptul că mitropolitul Veniamin este urmaşul direct al marelui vornic Gavriil Costachi, cel care închinase acestei mânăstiri, în 1682, ctitoria sa schitul Bursuci.

Nu se ştie de ce mitropolitul Veniamin nu a acceptat propunerea. Totuşi, pentru a ajuta mânăstirea aghioritâ care era săracă şi în nevoi, marele mitropolit moldovean îi închină, în 1806, mânăstirea Floreşti, din părţile Bârladului, ctitorie a strămoşilor săi. În anii ce au urmat, mitropolitul Veniamin a mai închinat mânăstirii Esfigmen încă două schituri şi o biserică, toate ca metohuri ale mânăstirii Floreşti. Astfel, în anul 1809 a închinat schitul Hârşova (schitul lui Găluşcă); probabil în 1814 a închinat schitul Golgota de la Ivăneşti (ambele în judeţul Vaslui) şi tot în această perioadă a închinat şi biserica Sfântul Dumitru (Badiul) din Galaţi.

Venitul moşiilor mânăstirii Floreşti şi al celor trei metohuri ale sale au oferit mânăstirii Esfigmen sursă suficientă pentru depăşirea stării de criză în care se afla. Calculate în 1827, aceste venituri se ridicau la suma de 21.020 piaştri.

Oprindu-ne la aceste ultime închinări de mânăstiri, notăm faptul că după statistica alcătuită la 1848, mânăstirile închinate din Moldova posedau 197 moşii sau părţi de moşii al căror venit global se ridica la cifra de 106.450 galbeni anual.

În anul 1859 întinderea moşiilor mânăstireşti din Moldova era apreciată la cca 653.260 fălci, 2/9 din suprafaţa ţării; din acest teritoriu, cca 355.680 fălci aparţineau mânăstirilor închinate.

(Revista "Mitropolia Moldovei şi Sucevei", Anul LXI, nr. 4-6, aprilie-iunie 1985, şi nr. 3, mai-iunie 1987)

URME ROMÂNEŞTI LA ATHOS

Marcu Beza

La Zografu dau de hrisovul daniei lui Alexandru cel Bun din 1429 şi actele aceleiaşi mânăstiri arată că hotărnicirea unor proprietăţi ale sale e făcută şi mai înainte, la 1378, "sub prea sfântul mitropolit al Vlahiei". Deşi Vlad şi Radu cel Mare ajută cu pensii anuale mânăstirea Sfântului Pantelimon la 1487 şi 1496, cucernica prinţesă Angelina a Serbiei scrie marelui cneaz Vasile Ivanovici în 1509:

"Unele din mânăstiri au de patron şi protector pe ţarul Iveriei, altele pe voievodul Valahiei; dar Sfântul Pantelimon n-are decât pe Înălţimea Voastră".

Atât domnii Valahiei, cât şi ai Moldovei, încep acum opera lor de ctitorie la Muntele Athos. După ce zideşte trapezăria Zografului şi turnul arsanalei, isprăvit de urmaşul său Bogdan, Ştefan cel Mare îşi ia sarcina, la 1471, să dea cinci sute de aspri anual, cum spune în hrisov, "mânăstirii noastre din Sfântul Munte, unde este hramul sfântului şi slăvitului marelui mucenic şi purtător de biruinţe Gheorghe, numită Zografu". Apoi, în ajunul unei bătălii, Ştefan e speriat de mulţimea oştilor turceşti şi adoarme cu îndoială în suflet, dacă să purceadă ori nu a doua zi lupta. Şi-i apare în vis Sfântul Gheorghe: "Nu-ţi fie teamă! îi zice. Porneşte-ţi oamenii împotriva necredincioşilor şi Dumnezeu are să te ajute!". După izbândă, voievodul trimite Zografului o icoană a Sfântului Gheorghe, ce se păstrează şi astăzi. În biblioteca mânăstirii găsesc şi trei evanghelii slavone. Una chiar a lui Ştefan cel Mare, fără scoarţe şi puţin ruptă, având la sfârşit următoarea însemnare din 1495:

"Această tetraevanghelie a cumpărat-o domnul Io Ştefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod şi al Oltei şi a aşezat-o întru ruga sa în hramul Adormirii Preasfintei Stăpânitoarei noastre

Născătoarea de Dumnezeu şi Pururea Fecioarei Marii în biserica din Borzeşti de pe Trotuş, ca să-i fie lui pomenire neschimbată cât stă acest hram. Iar care va strica ori va clinti această pomenire, sau episcop, sau popă sau oricine, aceluia să-i fie potrivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoşatei judecăţi a lui Hristos. Iar anul domniei lui 38 curgători. În anul 7003, luna noiembrie 3 zile".

După o sută treizeci şi doi de ani o altă mână trage în adaos rânduri, pe alocuri nemaicitibile:

"Această tetraevanghelie a înnoit-o şi a legat-o binecinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Miron Barnovschi Moghilă Voievod, domn al Ţării Moldovei, pentru sufletul... şi pentru sufletul lui... şi a mamei lui, Elisabeta, şi a dat-o la biserica... hramul Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu şi Pururea Fecioarei Marii în satul Borzeşti pe Trotuş, ca să-i fie pomenire să se pomenească la fiece slujbă... cum se pomeneşte şi răposatul domn, Io Ştefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, şi mama lui Oltea. Iar cine va strica şi va clinti de la biserica această pomenire, cât stă acest hram al Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, sau episcop sau popă sau oricine, acelui să-i fie potrivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoşatei judecăţi a lui Hristos. Amin. În anul 7135, luna august, 16 zile".

Cealaltă evanghelie, asemănătoare precedentei, are inscripţia datată 1563:

"Această carte numită sfânta tetravanghelie a cumpărat-o jupân Neagoe, mare ban al Craiovei şi jupâniţa lui Anca şi a aşezat-o în hramul Sfântului Arhiereu şi Făcătorului de minuni părintelui nostru Nicolae, în satul Coieni, ca să lucreze pentru aceste suflete şi pentru sufletele părinţilor şi copiilor în sfântul hram. În zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului nostru domn, Io Petru Voievod, fiul preabunului Io Mircea Voievod, în anul 7071, luna ghenarie 11 zile".

A treia evanghelie, cu frontispiciu de împletiri colorate, ni se spune că a fost scrisă la mânăstirea Bistriţa pentru jupanul Ioan, mare vistiernic, egumen fiind chiar Onufrie, anul 1544:

Pe lângă Zografu, din vechi timpuri fiinţează şi mânăstirea, tot slavonă, a Hilandarului. Ştefan Nemania, despotul Serbiei, părăsindu-şi domnia, vine la Muntele Athos, se călugăreşte şi întemeiază Hilandar, unde şi moare – ceea ce înalţă prestigiul mânăstirii şi atrage încoace numeroase danii, precum dovedesc hrisoavele. Numai în cursul veacului al XVI-lea, voievozii Radu de la Afumaţi, Vlad Vintilă, Petru Şchiopul, Mihnea Turcitul, dau la rând Hilandarului rente anuale variind între cincisprezece şi trei mii de aspri. Mai târziu, doamna lui Matei Basarab dăruieşte o icoană a Sfintei Marii în desăvârşit stil bizantin, având coroană de aur cu nestemate şi sub aureolă şiruri de mărgăritare. Sunt în biserică şi câteva candele cu stema românească, cum mărturiseşte părintele Ioan, ardelean, slujitor în arhondăria mânăstirii. Multe inscripţii româneşti au dispărut cu vremea. Au putut rezista numai cele în piatră, vârtos prinse de chiar pereţii clădirilor. Aşa este basorelieful arsanalei Vatoped, din 1496, din care se vede că Ştefan cel Mare aduce prinos o ctitorie a sa Maicii Domnului, care, sub numele de Vimatarisa, e şi hramul bisericii Vatoped, cea mai cuprinsă dintre mânăstiri. Din documente doveditoare a generozităţii româneşti, aflate în biblioteca mânăstirii, aflăm că Vlad Vintilă Voievod, între alţii, orânduieşte la 1533 ajutarea mânăstirii cu zece mii de aspri anual, iar Alexandru Lăpuşneanu îi trece o chervăsărie cumpărată de la un cadiu turc din Salonic cu şaizeci şi cinci de mii de aspri şi dania se face la 1560, când egumenul şi cu alţi fraţi ai mânăstirii Vatoped aduc în Moldova capul Sfântului Grigorie de Nazianz, cap ţinut astăzi într-un chivot cu inscripţia grecească amintitoare de "Maria, Doamna lui Şerban Voievod Cantacuzino şi Maria lui Constantin Bălăceanu, 1709". Printre icoane iau aminte şi la una ce reprezintă pe Maria Vimatarisa, ferecată în aur, având pe chenarul stâng, jos, rândurile greceşti:

"Nicolae, giuvaergiu din satul Nicoliţa, în anul 1690".

Acest sat macedonean a fost totdeauna curat românesc. Biblioteca mânăstirii se află în turnul ridicat de Neagoe Basarab şi cu paraclisul acestuia, aşa de frumos zugrăvit. Cercetând manuscrisele, găsesc însemnat pe o evanghelie cu data de 1309:

"Într-ăst an au intrat în Vlahia catalanii"; aiurea, altă însemnare:

"La 1591 a venit Ştefan Voievodul în Bucureşti"; iar pe o carte, *Dogmatichi Panoplia*, din veacul al XIV-lea, următoarele, cu litere slavone:

"Adică să ştii că am scris eu, robul lui Dumnezeu, anume Constandin, care a fost venit cu părintele popa Zaharia la sfânta mânăstire la Sfetagora şi cine va citi această sfântă scriptură, de va fi preot să aibă a pomeni acest ticălos nume Constandin, ca să-l pomenească şi pe sfinţia sa Dumnezeu, în april 20 de zile, leat 7206".

Alături e şi semnătura unui ieromonah Ioasaf în greceşte. Mai este la Vatoped şi o pânză votivă ce a suferit mult de incendiu, reprezentând pe Vasile Lupu şi Ion Golia, ţinând în mâini modelul bisericii ieşene. Cred că datează din 1650, când domnul Moldovei, printr-un hrisov, închină Goliei satul Clişconţii, dimpreună cu loc de iaz şi o moară.

Mânăstirii Esfigmen, în timpul egumeniei lui Teodorit, la 1813, i se închină moşia Floreşti, prin mijlocirea mitropolitului Veniamin al Moldovei. Mi se arată şi un hrisov din 1546 al lui Petru Rareş, cât şi un patrahir al aceluiaşi domn. Mult mai frumos e un alt patrahir românesc la Xenofont: pe marginea de jos se înfăţişează în iscusite broderii chipurile donatorilor, Neagoe Basarab şi Doamna Elena.

La Dohiaru e mormântul mitropolitului Moldovei, Teofan. Pe vremea păstoriei sale, în 1564, Alexandru Lăpuşneanu zideşte catholiconul mânăstirii, potrivit inscripţiei de deasupra uşii. Tot el îi dăruieşte şi un chivot de argint în chip de evanghelie:

pe faţa din dos se citeşte inscripţia, cum că a fost argintat la 1779, cu cheltuiala Doamnei Ralu, fiica lui Ipsilanti, în Bucureştii Ţării Româneşti. După moartea Lăpuşneanului, când sultanul Selim scoate în vânzare proprietăţile mânăstirii, atunci monahii, "jelind această mare lipsă şi nenorocire şi, neavând încotro să-şi încline capul şi să-şi întindă mâna, s-au întors iarăşi cu inimi îndurerate şi cu lacrimi spre mult cinstitul şi milostivul domn, ortodoxul şi luminatul Bogdan, Voievod a toată Ungrovlahia, şi spre mama lui, Ruxanda". În urma acestei rugăminţi, printr-un hrisov cu trei peceţi – a Ruxandei, a mânăstirii şi a lui Teofan episcopul – se donează la Dochiariu, în 1570, spre răscumpărarea proprietăţilor, suma de o sută şaizeci şi cinci de mii de aspri.

Cu înfăţişarea-i de cetăţuie, Ivirul e aşezat pe ţărmul apei. Din larguri apăru, strălucind odată, icoana Maicii Domnului. O luară uimiţi călugării şi, de oriunde o puneau, se întorcea totdeauna deasupra porţii mânăstirii; de aceea s-a zis *Portaitisa*. Întru adăpostul ei s-a clădit şi o biserică, la 1689: "Zugrăvită cu cheltuiala domnului Vlahiei, Şerban Cantacuzino", cum spune inscripţia de pe uşă; în peretele nartexului arătându-se un portret al lui "Teofan, arhiepiscop a toată Moldovlahia". Dar şi alţi domnitori înaintea lui Şerban Cantacuzino şi-au întors privirile către Ivir. Un ieromonah Ieremia, care a stăreţit aici la începutul veacului al XVII-lea, ne-a împărtăşit câteva însemnări preţioase, spunând că la 1613, din porunca lui Radu Voievod, stareţul Grigore a mers în Ţara Românească, unde, cu cheltuiala domnului, a zidit Sfânta Troiţă, închinată Ivirului, împreună cu alte danii de sate, pământuri şi odoare. Drept pomenire stau şi acum zugrăvite în catholicon chipurile stareţului Grigorie şi Radului Mihnea, ţinând o cruce şi dedesubt fiul său în etatea copilăriei. Şi acesta, la rându-i, printr-un hrisov datat 1626, a închinat Ivirului mânăstirea Glavacioc cu toate veniturile.

Zadarnic caut o evanghelie scrisă şi împodobită de episcopul Luca la 1624, şi pe care ştiu că o dăruise Ivirului. Găsesc în schimb alte două manuscrise ce ne privesc:

Un *Chiriacodromion* al lui Maxim Peloponesianul, transcris lângă Târgovişte, în Golgota, metoh al mânăstirii Meteora, la 1648.

O carte de la 1662, purtând însemnarea unuia Daniil din Seres:

"Această psaltire comentată o trimit prea cinstitului şi prea vestitului şi prea luminatului, cât şi prea creştinului domn a toată Moldovlahia, Vasile Voievoda, 1643, luna februarie".

Legenda Caracalului e asemănătoare cu aceea a întemeierii Sinaiei. Petru Voievod, dorind a zidi Caracalul, trimite la Athos pe un spătar al său. Acesta, în loc de mânăstire, înalţă o fortăreaţă cu un turn la mare. Voievodul e foarte supărat şi dă însărcinarea unui alt spătar. După clădirea mânăstirii, amândoi spătarii se călugăresc şi se retrag în schivnicie lângă Caracal, unde-i zice şi astăzi pe greceşte *Spatarghió*. Portretele lor în haine stăreţeşti le văd de-a stânga nartexului, sub inscripţia:

"Ctitorii noi ai acestei sfinte mânăstiri, Pahomie şi Pahomie".

Unul dintre ei pare a fi Alexandru Lăpuşneanu. Egumenul, evlavios şi învăţat, mi-arată un firman al lui Suleiman, din 1535, care sună aşa:

"Către Înalta mea Poartă a venit scrisoare, cum că, dintru început, ctitorii mânăstirii Caracalu a Sfântului Munte se trag din voievozii Moldovlahiei şi pe vremuri înnoirile dânşii le-au făcut. Încât şi acum, aceste noi clădiri preschimbându-se în grămezi de ruine ce au nevoie de înnoire, din partea pomenitelor raiale, cei numiţi Ioan şi Petru, ne aduc la cunoştinţă şi ne cer a face înnoiri în vechile temelii...".

În Lavra, cea mai veche din mânăstiri, spre care şi-au luat drumul atâtea avuţii româneşti în moşii, bani şi odoare,

într-un codice-manuscris, al ctitorilor citesc între nume: Vasile Voievod, Ioan Voievod, Theodosia Doamna, Maria Domniţa, Ruxanda Domniţa, Alexandru Voievod...

Tot în biserică ies la iveală şi se înşiră pe o masă:

Un chivot de pus pe umăr, când iese preotul cu tămâierea, în argint minuţios şi fin smălţuit, înfăţişează un model de biserică. Inscripţia mărturiseşte ca dăruitori pe Matei Basarab şi Doamna Elena, 1644;

Mâna lui Ioan Gură de Aur, a cărei frumoasă raclă împodobită e opera lui Constantin Brâncoveanu, 1691;

Capul Sfântului Mihail Mărturisitorul, despre care un hrisov al domnitorului Brâncoveanu, în 1696, spune cum trimise şi-l aduse în ţară, şi cu acel prilej donase Lavrei şase mii de aspri anual. Un alt hrisov de mai târziu al lui Nicolae Mavrocordat aminteşte de acelaşi cap sfânt că şi în timpul său, în anul 1729, fuse purtat în Valahia şi multe minuni făcuse, şi, spre a le fi şi supuşilor săi în ajutor, dete poruncă a se milostivi Lavra cu o sută de groşi pe an.

Acelaşi sfânt Mihail apare într-o icoană binecuvântând pe Matei Basarab şi pe Doamna Elena, care ţin în mâini evanghelia dăruită Lavrei, potrivit inscripţiei în slove greceşti:

"Această dumnezeiască şi sfântă evanghelie s-a făcut de prea evlaviosul şi prea strălucitul nostru domn, Io Matei Basarab Voievod, şi de prea evlavioasa Doamnă a sa Elena, şi s-a dăruit sfintei Lavre din Athos, întru harul şi binecuvântarea Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, Mărturisitorul. Şi s-a dat când au adus în Vlahia sfântul său cap, la 1641, cu cheltuiala cinstitului proegumen Iosif, 1643".

Mai este aici o evanghelie de neobişnuită frumuseţe, care, în ciuda pretenţiei de a fi aparţinut Bizanţului, se dovedeşte românească. Are aidoma factura chivotului dăruit de Matei Basarab, în smalţ, cu medalioane şi cu măiestrite pagini iluminate.

Tot bunătății lui Matei Basarab se datorește și o liturghie, cu scoarțe de lemn, lipsindu-i câteva foi la început. Scrisă de ieromonahul Antim, la 1641, e adusă Lavrei de același proegumen Iosif, amintit mai sus. O altă liturghie, cu frontispicii și inițiale roșii, vădește o mână dibace a episcopului Luca, afierosită de el însuși mânăstirii, cum spune la sfârșit însemnarea:

"Cine o va lua și o va înstrăina de la sfânta biserică a Lavrei, să-i fie neiertat".

Într-un volum de comentarii asupra *Cântării Cântărilor*, răsfoiesc și o traducere grecească și românească a poemei lui Solomon. Cuprinde treizeci și trei de pagini. Câteva rânduri la sfârșit aduc lămurirea că traducerea s-a făcut în 1755 la mânăstirea Barnovschi, Iași, de către Ioan Nicolae Postelnicul.

La Sfântul Pavel, pitorescul turn ridicat de Neagoe Basarab mai stăruie și astăzi.

Un turn al aceluiași domn posedă și Dionisiu, atrăgând încă prin vălul legendei patriarhului Nifon - cearta sa cu voievodul Radu, plecarea-i din țară, afurisenia lăsată; apoi suirea pe tron a lui Neagoe și generozitatea-i nesfârșită ce răscumpără din prisos orice neînțelegeri trecute. Piosul domn îi dăruiește acel faimos chivot: o minune de artă veche și una dintre cele mai ciudate relicve ale Athosului. În partea dinăuntru a capacului sunt zugrăviți Nifon și Neagoe, al cărui portret însoțit de Teodosie. De asemeni, mâna Sfântului Ioan, trimisă tot din Valahia, se află aici la Dionisiu împreună cu alte moaște. După Neagoe, vine Mircea Ciobanul cu darul evangheliei sale în strălucite coperți de argint, sculptate cu sfinți și scene religioase ce înconjoară chipurile voievodului, Doamnei Chiajna, fiului Petru și fiicei Stana.

La Grigoriu, iau aminte la desenul unui schelet cu versuri nimerite asupra zădărniciei omenești: "Omule, nu uita că asta vei fi și tu odată..." Îi spun starețului că doresc să văd icoana Doamnei Moldovlahiei, care se intitulează și Doamna

Maria Asanina Paleologhina. La ieşirea din biserică, stareţul mă opreşte în faţa portretului unui ctitor, Ioachim, cu barba neobişnuit de lungă: "Avuse şi el dese legături cu domnitorii voştri. Din banii strânşi peste Dunăre căuta să libereze pe robii creştini de la turci. Era spân şi, dacă vroiră călugării să-l trimită la Constantinopole, zise: "Cum să mă înfăţişez eu, aşa cum sunt, înaintea sultanului? De-aş avea barbă, aş înţelege..." Şi peste noapte, unde nu i-a crescut, cum bagi de seamă, o barbă până la pământ".

Într-o carte a proegumenului Evdochimu găsesc o seamă de lămuriri asupra Xeropotamului. Posedă această mânăstire peste o mie de acte româneşti, între care un hrisov din 1586 al lui Mihnea Turcitul şi altul din 1626 al lui Alexandru Radu. În bibliotecă mi se arată cunoscuta pateriţă a lui Duca Vodă, şi *Megalinaria*, o scriere a lui Constantin Daponte, căruia Xeropotamul îi datoreşte aşa de mult, în care văd copia icoanei Maicii Domnului, făcătoare de minuni, a Sărindarilor din Bucureşti.

La Cutlumuş, iarăşi un turn al lui Neagoe Basarab, singurul supravieţuitor deasupra atâtor mărinimii româneşti trecute, de care, mărturisesc hrisoavele, şi nu dintre cele mai vechi: al lui Vlăduţ, privitor la unele sate ale Cutlumuşului; al lui Mihai Viteazul, din 1595, întărind posesia Cutlumuşului asupra bălţilor de la Romuleţ ce-i fuseseră date de Basarab Voievod. Apoi mă uit la evanghelia în pergament cu numeroase zugrăveli, pe care a înfrumuseţat-o şi a trimis-o Doamna Elisabeta a lui Ieremia Movilă. Inscripţia de lămurire, datată 1605, adaugă şi dania unui potir şi a două cruci, toate în argint şi aur.

Biblioteca Sfântului Pantelimon, afară de hrisoavele lui Vlad şi Radu cel Mare şi de o stampă din vremea lui Scarlat Calimachi, ctitorul de mai târziu, îmi păstrează surprinderea unui lexicon grecesc-aromân-albanez – aceste două limbi din urmă redate tot în caractere greceşti. Nu-i întreg lexiconul, se opreşte la litera p; cuprinde exact 703 cuvinte; şi n-aş putea spune din ce anume timp datează.

Sfârşind cercetarea Muntelui Athos, mă uimesc bogăţiile câte s-au revărsat din plin asupra mânăstirilor. Nu-i măcar una dintre ele care să nu se fi bucurat de larga dărnicie românească. În schimb, nu am primit niciodată vreo recunoaştere. Dimpotrivă, cu mare greutate ni s-a îngăduit oarecare viaţă religioasă aparte, aşa de restrânsă. Oriunde am umblat, călugării, alţii decât greci, mi s-au jelit amar de câte pătimesc. Conducătorii Athosul nu slujesc ortodoxiei, ci unui scop anume politic: împiedică venirea la Sfântul Munte a monahilor negreci, pentru ca, treptat, cu timpul, murind călugării de astăzi în mare parte bătrâni, să pună stăpânire şi pe aşezămintele celorlalte neamuri. Dar Muntele Athos fusese menit şi dedicat întregii ortodoxii. Dintru început îl sprijiniseră şi împăraţii bizantini, şi cnejii Serbiei, şi voievozii români, şi regii Bulgariei, între care Ioan Alexandru spunea cu prilejul unei danii la 1342 despre mânăstirile Athosului: "Zidite au fost întru pomenirea împăraţilor ortodocşi, celorlalţi ocrotitori şi fiecărei naţii creştine. Că nu se găsesc în acest sfânt loc numai ctitorii unei naţiuni sau a două naţiuni, ci îşi găsesc aici mântuirea în comun toţi câţi o caută: e un loc îndeobşte al făcătorilor de bine".

Cu aceste gânduri, întorcându-mi ochii înapoi de plecare, iau drept simbol nimbul argintiu al unui rotocol de nour oprit în vârful Athosului – e nimbul sfinţeniei trecutului.

("Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare", Seria III, Tomul VII, Memoriul 3)

MANUSCRISE MUZICALE ROMÂNEŞTI LA MUNTELE ATHOS

Arhid. Prof. Sebastian Barbu Bucur

De peste un mileniu, Muntele Athos este cel mai renumit centru al monahismului ortodox. Încă din timpul împăraţilor

Comneni (secolele XI-XII) Athosul a devenit un mic Bizanţ, o a doua patrie a marelui imperiu creştin de Răsărit.

Întregul complex de mânăstiri, biserici, paraclise, schituri, arsanale (porturi) etc., a fost ctitorit de împăraţi bizantini, ţari ruşi, sârbi, bulgari, dar cele mai multe şi mai substanţiale ctitorii din toată istoria Athosului aparţin Ţărilor Româneşti. Acestea depăşesc orice alte ajutoare slave sau chiar bizantine, reuşind în mod constant să întreţină şi să salveze Athosul de la ruină timp de cinci secole (1350-1863), sub lunga dominaţie otomană.

Luând locul împăraţilor bizantini, după prăbuşirea Bizanţului, domnitorii români au zidit, restaurat şi întreţinut cu o dărnicie fără egal cele mai importante edificii athonite, exercitând aici o neîntreruptă asistenţă materială şi hegemonie spirituală. În anul 1369, voievodul muntean Vladislav reconstruieşte mânăstirea Cutlumuş, în 1414 îl găsim pe Mircea cel Bătrân între ctitori la Mânăstirea Zograf, iar la 1429 Alexandru cel Bun iscăleşte un hrisov cu danii. Ştefan cel Mare (1457-1504) şi Neagoe Basarab (1512-1521) sunt ctitorii celor mai multe lăcaşuri de acest fel. Petru Rareş (1535) zideşte mânăstirea Caracalu, Alexandru Lăpuşneanu (1552-1568) rezideşte mânăstirea Dohiaru, iar Mihai Viteazul (1593-1601) reclădeşte mânăstirea Simonpetra, arsă în anul 1580.

După prăbuşirea Bizanţului (1453) şi după căderea ţaratului bulgar (1393) şi a celui sârb (1459), Ţările Române, rămânând singurele ţări libere în Peninsula Balcanică, au acordat Athosului o permanentă ocrotire. Voievozii Moldovei şi Valahiei, ca şi sfetnicii lor, au zidit din nou ori au reînnoit biserici şi paraclise, mânăstiri şi schituri, trapeze, chilii, bolniţe, arhondării şi arsanale, au dăruit cărţi de slujbă şi odoare de preţ, icoane ferecate în aur şi argint, odăjdii, epitafe şi dvere cusute cu fir de aur şi împodobite cu pietre scumpe şi mărgăritare, astfel încât, după împăraţii bizantini, voievozii români sunt cei mai de seamă ctitori ai aşezămintelor aghiorite. Orice

cercetător sau pelerin poate vedea şi astăzi o mulţime de tablouri votive ale domnitorilor şi ierarhilor români la Athos grăitoare în acest sens, dintre care amintim pe cel al lui Ştefan cel Mare (1472) de pe zidul turnului de apărare de la Vatoped şi altele, cum ar fi cele de la Zografu (Ştefan cel Mare, Alexandru Lăpuşneanu şi Vasile Lupu), Dionisiu (Neagoe Basarab şi soţia sa Despina), Dohiaru (Alexandru Lăpuşneanu şi soţia sa Ruxandra), Iviron (Teodosie Mitropolitul), Esfigmenu (Veniamin Costache) etc.

Dintre obiectele de mare preţ păstrate aici, amintim *Steagul de luptă al lui Ştefan cel Mare* de la Zografu şi sicriul de argint şi filigran donat de Neagoe Basarab mânăstirii Dionisiu pentru moaştele Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului.

După căderea Bizanţului (1453) s-au transferat şi adăpostit în Athos cele mai de preţ tezaure creştine ameninţate cu distrugerea şi profanarea turcilor. Graţie acestui nou Bizanţ – care este muntele Athos – se păstrează astăzi cele mai valoroase documente şi odoare imperiale bizantine, slavone şi româneşti, zeci de mii de tipărituri vechi şi manuscrise de tot felul, printre care şi muzicale.

Tezaur incomensurabil de moaşte, evanghelii şi obiecte de cult ferecate, feloane, stihare, sacoşe şi mitre lucrate în fir de aur şi argint, bibliotecă patristică fără egal, cu sute de mii de cărţi teologice, filosofice, istorice şi literare, cu inestimabile documente bizantine şi postbizntine şi mai ales cu preţioase manuscrise muzicale, Athosul, patria milenară a monahismului ortodox, este o adevărată cetate a culturii ortodoxe.

Preluând de la Bizanţ frumuseţea slujbelor de odinioară, cele peste 300 de biserici şi paraclise din Athos au păstrat nealterat de influenţele străine întregul tezaur patristic al cultului ortodox: tipicul, cărţile de slujbă, tradiţia, promovând cea mai autentică muzică bizantină, care a fost asimilată întocmai şi în Ţările Române.

Împrejurări nefavorabile din trecut au făcut ca din numărul mare de manuscrise psaltice româneşti şi greceşti scrise de români de-a lungul vremii numai o parte să rămână în bibliotecile şi muzeele Ţării Româneşti. Condiţiile istorice vitrege, dominaţia străină asupra ţinuturilor româneşti au contribuit fie la distrugerea şi pierderea multor manuscrise de acest fel, fie la înstrăinarea lor.

În perioada fanariotă înstrăinarea manuscriselor psaltice capătă proporţii fără precedent. Pentru administrarea mânăstirilor închinate vin la noi – în număr din ce în ce mai mare – călugări trimişi de la Patriarhiile Orientului sau de Muntele Athos, care aduc (şi mai ales duc) cu ei manuscrise de tot felul, printre care şi psaltice. O carte bisericească – şi cu atât mai mult un manuscris cu note muzicale – era scumpă şi rară, ea preţuind până la 100 de aspri, sau 17-25 galbeni de aur, ceea ce echivala cu o moşie.

Odată cu înstrăinarea domniilor pământene şi mai ales cu secularizarea averilor mânăstireşti, grecii, plecând în masă din ţara noastră, au luat cu ei lucrul cel mai de preţ, manuscrisele, astfel încât nu puţine muzee şi biblioteci de peste hotare deţin astăzi manuscrise muzicale aparţinând culturii noastre din perioada medievală, renascentistă, barocă sau clasică.

Cele mai vechi vestigii muzicale de provenienţă românească existente în Athos sunt două **Lecţionare evanghelice** (evangheliare), scrise pe pergament cu multă măiestrie şi frumos ornate cu alese miniaturi. Textul literar este prevăzut cu neume sau notaţie ecfonetică. Placate artistic cu argint şi aur (coperţile), ele sunt expuse la loc de cinste, în vitrine centrale, una la Dionisiu, donată de Mircea Ciobanu (1545-1554) şi Doamna Chiajna, şi alta la Lavra, dăruită la 1643 de Matei Basarab şi Doamna Elena.

De la ieromonahul Damian Vatopedinul din Veria, dascăl şi protopsalt al Moldovlahiei, ne-au rămas o mulţime de cântări, compoziţii personale, împrăştiate prin diverse locuri, şi

două voluminoase manuscrise muziocale, şi un anume Mathimatar al stihirariului, scris la 1679, şi un Stihirar, al anului, scris la 1680 şi păstrat în Marea Lavră.

În chinoviul românesc Prodromu se păstrează un Anastasimatar scris pe teritoriul României în preajma anului 1717, copie după Anastasima lui Filothei sin Agăi Jipa.

La începutul secolului al XVIII-lea, Clement Grădişteanu, ieromonah din mânăstirea Hurezu, scrie o Antologia engolpios, ce se păstrează la Xenofont şi care conţine şi compoziţii proprii.

Din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea datează un Anastasimatar românesc, alcătuire a lui Mihail (Mihalache) Moldovlahul, ce se păstrează la Marea Lavră, important prin faptul că este cel mai complet manuscris de acest fel şi pentru că reprezintă cel de-al doilea stadiu al românirii cântărilor, când nu se mai copiază aproape nimic din textul muzical grecesc, ci se crează muzică de tip bizantin direct pe text românesc.

Tot în această perioadă, Ioniţă Psaltul şi Vlahul scrie o Antologhie ce se păstrează la Xiropotamu.

În afară de manuscrise cu notaţie cucuzeliană, compuse sau copiate în întregime de către români, găsim la Athos, prin diverse codice greceşti din secolele XVII-XVIII, şi cântări răzleţe ale unor autori români necunoscuţi până acum.

Astfel, Iovaşcu Vlahu, "protopsaltul Curţii Ungrovlahiei" (1670-1700), compune o doxolie aflată în 24 manuscrise; un heruvic, în 5 manuscrise; un chinonic şi 4 irmoase calofonice, în 6 manuscrise. În codicele amintit la Xenofont, scris la începutul secolului al XVIII-lea de Clement Grădişteanu din Horezu, găsim un chinonic ("Binecuvântează cununa"), compunere a lui chir Ioan logofăt Vlahu, iar la Dohiariu, în 3 manuscrise un irmos calofonic ("Ascultă cer al minunilor"), alcătuire a unui alt Ioan Vlahu Domesticu. Într-un codice scris, de asemenea, la începutul secolului al XVIII-lea şi păstrat la Panteleimon, găsim un heruvic, al cărui autor este Calist arhimandritul Vlahobogdanul, iar

în două manuscrise (secolul al XVIII-lea), unul la Vatoped şi altul la Marea Lavră găsim un chinonic săptămânal ("În tot pământul"), al cărui autor este un alt Calist, ieromonah din mânăstirea Mărgineni – Ungrovlahia.

De la Vlatiru Vlahul ne-a rămas o doxologie păstrată într-un manuscris la Xenofont, care circulă şi sub numele "un dascăl vlah anonim". Un chinonic duminical ("Lăudaţi"), foarte frumos, păstrat la Dohiariu, este scris de asemenea de un valah anonim.

Un capitol important privind muzica românească la Athos, din secolele XVII-lea şi XVIII-lea, îl contituie imnele şi polihroniile în cinstea domnitorilor şi demnitarilor eclesiastici din Ţările Române şi a patriarhilor apostolici care locuiau aici sau ne vizitau deseori. Acestea sunt scrise de către români şi mai ales de către greci, drept cinstire şi recunoştinţă pentru nenumăratele danii făcute întregului Orient ortodox şi mai ales mânăstirilor athonite.

Cu notaţie hrisantică, manuscrisele psaltice româneşti la Athos, provenite din Ţările Române, sunt mai multe. Astfel, în deceniile 8 şi 9 ale secolului al XIX-lea, Popa Traian scrie la Iaşi, sub protecţia lui Iosif Naniescu, trei codici muzicali ajunşi încă în vremea sa la Bitolia (Macedonia) şi apoi la Xenofont.

La chinoviul românesc Prodromu, printre alte manuscrise muzicale de valoare se păstrează: Antologhie scrisă de Anton Pann; Psaltichie scrisă în Bucureşti, la 1832; Antologhie scrisă în Ţara Românească, la 1843; Psaltichie scrisă de Ştefan Arhimandritul din Cernica, la anul 1844; Antologhie scrisă (o parte) de Axentie Roşculescu, la anul 1847; un Vecerno-Utrenier-Liturghier, scris ante 1848, provenit de la Elisabeta monahia, probabil Elisabeta Cantacuzino Schimonahia din mânăstirea Agapia (1857), sora mitropolitului Veniamin Costache, apoi de la G. Ucenescu, "psalt la biserica mare din Braşov", se află tot aici un Heruvicariu, scris sub predarea "lui Anton Pann în Bucureşti, la anul 1851"; un Praznicar scris de Ghiţă Ionescu din mânăstirea Găieseni-Dâmboviţa, la anul 1863, precum şi o

Colecţiune de cântări bisericeşti scrisă de Ioan Grigorescu, la anul 1864, iar ante 1873 Popescu Costache scrie o Psaltichie "din predania lui Gheorghe Căciulescu, cântăreţ la Sfântul Nicolae Nou, oraşul Câmpulung-Muscel".

Şi la chilia Sfântului Ipolit, dependentă de Vatoped, există Compuneri muzicale greceşti şi româneşti ale cântăreţului român George Ucenescu, discipol al lui Anton Pann.

Majoritatea manuscriselor din acest catalog sunt scrise în Muntele Athos de către monahii români psalţi, protopsalţi şi compozitori, chiar pentru nevoile lor.

Caracteristica monahismului românesc este că dintru început s-a ocupat cu scrierea manuscriselor şi cu învăţarea scrisului şi a cititului a celor care intrau pe poarta chinoviei. Copierea manuscriselor în Moldova şi Muntenia a constituit o epocă de înflorire, menţionată şi în istoria culturii popoarelor sud-est europene. Monahii din Ţările Române care au vieţuit la Athos au continuat tradiţia înaintaşilor lor.

Trăind în mijlocul altor neamuri – greci, ruşi, bulgari, sârbi, albanezi –, monahii români au avut nevoie de manuscrise mai ales pentru săvârşirea slujbelor, ca şi pentru lectura sufletească. Deşi în secolele XVIII-XIX s-au tipărit în Ţările Române destule cărţi de slujbă bisericească, totuşi copierea manuscriselor conţinând psaltiri, ceasloave, octoihe, acatiste şi îndeosebi psaltichii a continuat ca o îndatorire a votului monahal. Sihaştrii şi colibarii, cei de la chilii, schituri şi mânăstiri au copiat în caiete şi în volume texte din paterice, vieţi de sfinţi, învăţături, scrieri isihaste, capete din scrierile marilor cuvioşi şi ierarhi, precum şi literatura apocrifă, pe care le citeau la trapeză, în timpul mesei, sau în chilie, când nu erau la slujbă.

Pentru copierea manuscriselor de muzică psaltică, monahii români de la Athos au fost impulsionaţi de faptul că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un român, Nectarie Vlahul (1804-1899) de la chinoviul Prodromul, a fost unul dintre cei mai prolifici şi talentaţi compozitori de muzică

psaltică. A tradus din literatura clasică universală şi a compus tot ceea ce era necesar tuturor oficierilor din timpul anului calendaristic: Liturghier, Anastasimatar, Doxastar, Stihirar, Triod, Penticostar, Heruvico-Chinonicar, Prohod, Antologhii, precum şi Anixandare, Fericit bărbatul, Poliele, Doxologii, Heruvice, Axioane şi un mare număr de stihiri, tropare, slave, cântări veselitoare etc., pentru români şi pentru greci. Este supranumit de către români şi greci: "Al doilea Cucuzel". "Protopsalt a tot Muntele", "Privighetoarea Sfântului Munte", "Protopsalt al tuturor psaltilor". În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Nectarie Schimonahul a înfiinţat la Prodromu o Şcoală de psaltichie, renumită în tot Muntele, pentru români, greci, ruşi, bulgari, macedoneni şi sârbi. Timp de aproape un secol cântările sale au fost transcrise de un număr de psalţi şi protopsalţi români şi chiar greci, manuscrisele copiate circulând prin tot Muntele, la schiturile şi chiliile româneşti, ca şi la mânăstirile greceşti.

Printre ucenicii săi şi ucenicii ucenicilor săi, care au copiat manuscrise întregi, precis datate, cu cântări de-ale lui Nectarie şi ale altor români, amintim pe: Calinic Ieromonahul, Calistrat Galactinovici, Chesarie Schimonahul, Clement Schimonahul, Ierodiacon Dionisie Ignat, Dometie Ieromonahul, Ieromonah Dometie, Gavril Panţa, Gherontie Ieromonahul, Iacob Monahul, Iacov Deciul, Iacob Răduleanu, Ierodiacon Isihie Petrescu, Ieromonah Isihie Petrescu-Cârjan, Martin Monahul, Nathanail Ieromonahul, Neofit schimonahul, Nicandru Ierodiaconul, Nichita Basarabeanu, Ierodiacon Onufrie Bratu, Ieroschimonah Paisie Lambru, Pasarion Şobotariul, Pimen Ieroschimonahul, Sava Schimonahul, Teofilact Ieromonahul, Varahiil Schimonahul, Vichentie Monahul.

În afară de aceşti copişti şi autori de manuscrise, precis datate, opera lui Nectarie, ca şi a altor autori români şi greci, a circulat şi prin anonimi. Există în acest catalog un număr de 81 de manuscrise fără ca numele copiştilor să fie

menţionat, obicei impus de anumite canoane monahale, care nu îngăduiau călugărilor făuritori de opere să-şi scrie nici măcar numele. Există, de asemenea, în acest catalog şi un număr de 58 de manuscrise nedatate.

Opera muzicală a lui Nectarie Schimonahul este imensă, mai bogată decât a tuturor psalţilor români din secolele XVI-XX, şi alături de multe alte cântări ale altor psalţi români şi greci, ea a fost rescrisă de ucenicii săi cu multă artă şi meşteşug, astfel încât multe manuscrise pot fi considerate piese de muzeu, cu deosebire cele 15 manuscrise cumpărate din diverse locuri de Arhimandrit Dometie Trihenea, de la chilia Sfântul Ipatie, pe vremea când era stareţ la mânăstirea bulgărească Zografu (manuscrise care iniţial au fost la Prodromu, cu motivaţia: "să nu fie înstreinate", împrăştiate ulterior prin Muntele Athos).

Numărul manuscriselor româneşti de la Athos şi al psalţilor compozitori şi interpreţi este însă mult mai mare decât ceea ce am putut noi depista.

Se impune în continuare iniţierea unei ample acţiuni de depistare şi înregistrare a manuscriselor şi documentelor muzicale româneşti de tradiţie bizantină aflate în afara hotarelor ţării noastre.

Prin catalogarea acestor valori şi prin studierea sistematică a lor, patrimoniul culturii muzicale româneşti se va completa cu noi documente din secolele X-XX.

Documentele muzicale româneşti din Athos şi psalţii atestaţi acolo au contribuit la întregirea repertoriului muzical bizantin universal, iar istoria muzicii româneşti s-a îmbogăţit cu un număr mare de piese şi cu nume noi de compozitori şi interpreţi.

Moştenitor al unei milenare tradiţii de cultură muzicală bizantină, poporul român adaugă tezaurului universal de valori spirituale şi acest bogat fond de manuscrise de la Muntele Athos.

(Revista "Mitropolia Ardealului", Anul XXXIV, nr. 2, martie-aprilie 1989)

4. DANII ROMÂNEŞTI LA ATHOS

DANII MOLDOVENE PENTRU MUNTELE ATHOS ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Maria Muţiu

Situat în aria culturii elene şi apoi bizantine, Athosul, centrul monahismului din Balcani şi de peste Dunăre, a constituit pentru ţările române o forţă de atracţie spirituală cu totul deosebită. Pentru a dovedi aceasta, ne vom limita la Moldova, şi numai la un singur secol, la secolul al XVI-lea, deşi relaţiile românilor moldoveni au fost neîntrerupte aproximativ timp de şapte secole. Numeroasele şi scurtele domnii ce caracterizează perioada respectivă în Moldova (23 în total, unele se repetă) nu înregistrează danii substanţiale la Athos. Se remarcă, totuşi, câţiva dintre domnitori şi, desigur, cei mai reprezentativi. Menţionăm din aportul lor moral şi spiritual: danii în bani, construcţia de clădiri, zugrăveli, închinări de moşii şi de mânăstiri, obiecte de artă bisericească, precum şi manuscrise preţioase.

În acestă perioadă, arta moldovenească atinge perfecţiunea, iar stilul moldovenesc începe să se impună tot mai mult. Un exemplu îl constituie cupola alungită cu pridvorul exterior (nartex) al mănăsirii Dohiar. Refacerea construcţiei şi picturii acestei mânăstiri aparţine mitropolitului Moldovei, Teofan, înmormântat aici în 1598.

Se remarcă dintre domnitorii donatori: Ştefan cel Mare (sfîrşitul domniei), Petru Rareş, Doamna Elena, Alexandru

Lăpuşneanu, Doamna Ruxandra şi Petru Şchiopul. Contribuţiile sunt aduse următoarelor mânăstiri de la Sfântul Munte: Zografu, Dionisiu, Esfigmenu, Rusicon (Sfântul Pantelimon), Dohiar, Marea Lavră, Vatoped şi Pantocrator.

Contactele nu s-au stabilit numai prin voievozi, prin mari boieri (ca hatmanul Sturza şi Trotuşan), cărturari, monahi, dar şi prin artişti şi constructori moldoveni, ale căror amprente sunt vizibile până azi.

Tabloul social, în general, e completat prin contribuţia în masă a întregului popor, căci procesul de transhumanţă a ajuns la apogeu în această epocă. Din rândurile păstorilor români care cutreieră Balcanii, unii se opresc cu evlavie la Athosul trecut în legendă, îmbrăcând chiar rasa monahală.

Există, desigur, explicaţii pentru masivele ajutoare acordate de românii moldoveni Athosului (ajutoare paralele cu ale celuilalt stat feudal românesc, Ţara Românească).

Luptele pentru întâietatea Bisericilor erau încheiate. Catolicismul nu a reuşit însă să pătrundă la Athos, cu toată presiunea exercitată începând din secolul al XVI-lea. Atât pentru Moldova , cât şi pentru Muntenia, sprijinul acordat Sfântului Munte, centrul lumii ortodoxe, reprezenta un fel de reacţie. Nu vom nesocoti nici alt element psihologic, şi anume atitudinea domnitorilor moldoveni faţă de regii suzerani catolici, maghiari şi polonezi, explicată printr-o anumită ambiţie a celui umilit. Nu e mai puţin adevărat că generozitatea voievozilor urmărea şi o anumită popularitate. E apoi perioada frecventelor lupte cu turcii. Ungaria e ocupată, iar Transilvania rămâne principat autonom sub suzeranitate otomană. Participarea Moldovei la unele victorii militare sporadice împotriva Semilunei vor fi exprimate, de asemenea, în contribuţii suplimentare aduse Athosului drept recunoştinţă. Există o emulaţie în danii între popoarele ortodoxe. Porfir Uspenschi afirmă că "nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atâta bine pentru Athos cât au făcut românii".

Athosul, uneori, e şi un refugiu. Sunt voievozi români care se retrag aici (cum e cazul lui Alexandru Lăpuşneanu). Se aplanează chiar diferende de familie. Sunt cazuri, însă, când se stabilesc contacte între diferitele personalităţi politice ale vremii, contacte diplomatice, căci pelerinajele la Sfântul Munte pornesc din toată lumea ortodoxă, înaltul for monahal dobândind şi un colorit politic.

Din punct de vedere cultural, un prim rol îl are organizarea învăţământului sub egida Athosului. Intoducerea limbii greceşti şi relaţiile directe ale moldovenilor cu cărturarii athoniţi, unii cunoscători şi ai culturii occidentale, dă posibilitate cunoaşterii unui circuit cât mai larg al culturii universale. Legăturile sunt reciproce, căci există şi donaţii de manuscrise în limba slavonă din partea domnitorilor moldoveni.

Cauzele sentimentale care au determinat concretizarea valoroaselor danii sunt dărnicia, evlavia, altruismul faţă de străini, aprecierea frumosului, rafinamentul artistic.

Pentru că am subliniat contribuţia în bani, din documentele cunoscute extragem următoarea listă orientativă: Ştefan cel Mare, "în fiecare an", pentru mânăstirea Zograful dădea 100 galbeni ungureşti (la 1.500 donează acestei mânăstiri şi un prapor). La 1493, tot acest mare domnitor dă pentru Costamonit 5.000 aspri, la fel şi în anul 1497, şi în continuare până la 1504, sfârşitul domniei. Fiul său, Petru Rareş, la 1546 e menţionat cu o danie anuală de 6.000 aspri pentru mânăstirea Grigoriu şi pentru mânăstirea Costamonit. Petre Şchiopul, la 20 februarie 1579 s-a angajat pentru Marea Lavră cu un mertic anual de 600 aspri. Acelaşi domnitor acordă mânăstirii Hilandar, la 28 aprilie 1587, un mertic tradiţional de 600 aspri. 6.000 aspri depune anual, la 1598, şi Ieremia Movilă. Tot pentru Lavra, la 1562, hatmanul Moldovei, Ion Sturza, dă anual 300 florini. La 1561, Alexandru Lăpuşneanu, în prima sa domnie, are pentruVatoped mertic anual de 300 galbeni roşii şi 65 aspri turceşti. Acelaşi domnitor subvenţionează

cu danie anuală şi mânăstirea Grigoriu. Evlavioasa Doamnă Ruxandra, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu, în fiecare an, pentru Zografu dădea 100 de galbeni şi 52.000 aspri pentru impozit. La 1569, Ruxandra rezervă pentru mânăstirea Dohiar 165.000 aspri şi pentru Caracalu 35.000 aspri.

Sumele menţionate sunt relevante, deoarece daniile în bani au fost mult mai numeroase. Noi am luat în considerare numai cifrele atestate documentar. Tabloul statistic amintit ar trebui însă completat cu contribuţiile la Athos, tot în acest secol, prin construcţii de clădiri, reparaţii şi picturi la următoarele mânăstiri: Protathon, Marea Lavră, Vatoped, Ivir, Dionisiu, Cutlumuş, Pantocrator, Xiropotamu, Zografu, Dohiar, Caracalu, Filoteu, Simonpetra, Sfântul Pavel, Stavronichita şi Xenofon. De exemplu, la 1517, Vatopedul intră în refacere generală. La 1513, mânăstirii Ivir i se construieşte turnul şi o parte din Catolicon, cu chiliile.

Pentru a ne da seama mai bine de contribuţia materială, atât de substanţială, să ne oprim numai la câteva din mânăstirile amintite.

Mânăstirea Dionisiu este clădită în anul 1515 din temelii, construcţie cu turn, bolniţă, chilii şi apeduct. La Cutlumuş se repetă aceeaşi construcţie, plus portul la mare.

La Simonpetra, în 1567, se construieşte turnul arsenalului, ca după incendiul din 1580 să se reclădească totul din nou. Ziduri de apărare au fost construite la mânăstirile: Cutlumuş, Pantocrator, Caracalu (renovare) şi Sfântul Pavel.

Picturi remarcabile au fost executate din fondurile personale ale domnitorilor moldoveni la Protathon, Marea Lavră, Dionisiu, Cutlumuş, Xiropotamu, Dohiar, Caracalu, Filoteu, Sfântul Pavel şi Xenofon.

Daniile româneşti se intensifică în epoca idioritmică de decădere a Lavrei. Călugării doritori de averi personale se separă pe cont propriu în chilii, schituri, peşteri. Mânăstirea e aproape liberă. Dar dintre călugării rămaşi în mânăstiri, unii

lui Neagoe Basarab, mare binefăcător al Muntelui Athos, Vlad Vintilă, care la 2 mai 1533 va întări o danie substanţială Xiropotamului, iar din Moldova, Petru Rareş, de la care mânăstirea mai păstra un Tetraevanghel, de la 1534.

Cea mai importantă danie în acest secol vine la 21 octombrie 1585, de la Mihnea Turcitul al Ţării Româneşti (1577-1583; 1585-1591), care va închina Xiropotamului mânăstirea bucureşteană de pe apa Colentinei, Plumbuita. Dar nu a fost închinată fără ca mai înainte să fi fost înzestrată cu mori, grădini, livezi, vii în jurul Bucureştilor şi, bineînţeles, cu sate şi moşii.

Nu până demult s-a acreditat în istoriografia românească că Xiropotamu ar mai fi căpătat mânăstirea Secu din Moldova, din partea vornicului Nestor Ureche, tatăl cronicarului, în timpul lui Ieremia Movilă (1595-1600), mai precis pe la 1599, lucru care s-a dovedit a fi eronat.

Pe parcursul secolului al XVII-lea, Xiropotamul a mai primit confirmări ale închinării mânăstirii Plumbuita de la Radu Mihnea (1601-1602; 1611-1616), Alexandru Coconul (1623-1627) şi Matei Basarab (1632-1654).

Cu Matei Basarab trecem în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când Xiropotamu va primi iarăşi destul de multe danii, dintre care şi închinări de mânăstiri, danii pe care le vor continua cu şi mai multă energie domnii fanarioţi.

Pe la 1650, călugării de la Xiropotamu încep să vină cu moaşte prin Ţările Române şi de aici în Rusia, lucru care-i va ajuta să-şi poată repara mânăstirea de mai multe ori. La cererea lor, nenumăraţi domni români au răspuns prin binefaceri de tot felul, dar mai ales închinând o serie de schituri şi mânăstiri. Dar nu numai domnii erau aceia care făceau astfel de acte de binefacere, ci şi unii dintre boieri. Aşa vedem pe Păun Vameşul (Pagoni, pe numele său grecesc, căci era din Epir), clădind pe la 1666, lângă Iaşi, o mânăstire cu hramul Pogorârii Sfântului Duh, pe care, la 1 august 1670, a închinat-o la Xiropotamu. Mânăstirea mai era cunoscută sub numele de Clatia de la Bucium, sau Sfânta Treime.

La 9 februarie 1671, paharnicul ecumenic Metodie al III-lea, printr-o scrisoare sinodală, pomenea de Pagonis al lui Saul, care construise o mânăstire afierosită Cincizecimii, la locul numit Clatia, lângă Iaşi, pentru mântuirea sufletului său şi pomenirea părinţilor lui. Pe lângă celelalte bunuri cu care înzestrase şi întărise mânăstirea, a cerut de la patriarh să i se confere statutul de stavropighie şi să i se confirme închinarea mânăstirii la Muntele Athos. Ca semn al supunerii către Patriarhie, a hotărât să dea câte cinci ocale de ceară pe an Marii Biserici. Patriarhul acceptă această cerere şi ca atare a numit mânăstirea ieşeană stavropighie, fără nici o altă pretenţie, în afară de cele 5 ocale de ceară şi pomenirea numelui său. Patriarhul va şi confirma închinarea ei către Xiropotamu, aşa cum ceruse ctitorul. Xiropotamul era obligat să administreze mânăstirea românească, iar aceasta din urmă trebuia să accepta grija celei de la Athos, încât ea să crească şi să se dezvolte pentru a nu înceta niciodată să pomenească numele ctitorilor. Xiropotamiţii vor conduce mânăstirea de la Clatia ca şi când ar fi unită cu mânăstirea lor, ca şi când cele două ar fi una.

Foarte interesant acest mod de înţelegere al închinării. Deci mânăstirea Clatia urma să fie condusă ca şi când ar fi unită cu Xiropotamul. Acesta era actul de confirmare al patriarhului ecumenic Metodie. Iar din partea lui Păun (Pagoni), daniile n-au încetat, de vreme ce la Xiropotamu se mai poate găsi un splendid epitaf, în fir de aur, de la 1672, donaţie a sa.

Arhiereul Ghedeon, mitropolit de Cezareea Capadociei, murind la Xiropotamu, a lăsat acesteia cârja sa episcopală (pateriţă) de fildeş, care-i fusese dăruită de domnul Ioan Duca Voievod, socrul lui Păun Vameşul. Inscripţia votivă este în limba greacă, purtând data 1685, iar mai jos numele posesorului pe trei rânduri. În ce priveşte data, se ridică o problemă, aceea a identificării lui Duca, pentru că, la 1685, nu domnea un voievod cu acest nume în Moldova. Atunci îşi încheia domnia Dumitraşcu Cantacuzino şi şi-o începea Constantin Cantemir

pleacă după ajutoare la sârbi şi la români, încă de la începutul secolului al XVI-lea. Cei care ajung în Moldova iau şi drumul Rusiei, mai ales în timpul agitatei domnii a lui Ion Vodă cel Cumplit. În 20 februarie 1579, egumenii Lavrei ajung în Moldova şi primesc de la domnitorul Petre Şchiopul importanta danie de 600 aspri. Această danie e semnalată de cronicarul contemporan, Ierotei.

Pentru ornamentarea artistică a Athosului, subvenţiile materiale sunt deosebit de substanţiale. Un exemplu: comanda picturii integrale a capelei Sfântul Nicolae, la 1560. Nu se ştie precis dacă doamna Ruxandra contribuie, deoarece exact atunci răscumpăra de la turcii din Tesalonic metoacele Sfântului Munte. Hatmanul Ioan Sturza, la 1562, pretinde însă, pentru suma de 300 de florini dată în plus, "pomenirea" în fiecare an de Sfântul Nicolae, căci "altfel nu se vor sluji nici el, nici urmaşii lui" , afirmă egumenul Lavrei şi părintele Visarion.

Lucrăturile în fir de aur şi argint, broderiile executate la mânăstirea Putna, obiectele de artă religioasă, copertele de manuscrise, fac şi ele parte din donaţiile pentru "patria Maicii Domnului".

Ajutoarele acordate în general, în acest secol cu puternice frământări social-politice, sunt considerate recunoştinţă şi sprijin conştient adus unui centru religios internaţional de autoritate supremă.

În intenţia noastră a fost de a fixa doar reperele din relaţia Moldovei cu Sfântul Munte şi de a desprinde din atmosfera acestei perioade numai cîteva din aspectele culturale, religioase şi chiar politice.

(Revista "Altarul Banatului" , Anul II (XLI), nr. 4–6, aprilie – iunie 1991)

DANII ROMÂNEŞTI LA MÂNĂSTIREA XIROPOTAMU

Pr. Ioan Moldoveanu

Despre mânăstirea Xiropotamu şi relaţiile ei cu Principatele Române se pot spune foarte multe lucruri, mai ales pentru secolele XVII-XIX, timp în care ea a beneficiat de o atenţie deosebită din partea domnilor acestor Principate.

Xiropotamu este una dintre cele mai vechi mânăstiri din Sfântul Munte, căci în 959, apare deja menţionat un "Pavel Xiropotaminul", iar în tipiconul al II-lea, din 1045, semnează al IX-lea, Ilie Xiropotaminul, dar pe locul al VII-lea semna egumenul de la "Sfântul Nichifor". De ce spunem toate acestea? Pentru că Xiropotamul multă vreme apare în acte ca mânăstirea "Sfântul Nichifor", şi aceasta chiar la 1142. Este greu de spus de ce apar aceste două semnături, pentru că, mai mult ca sigur, este una şi aceeaşi mânăstire.

Mânăstirea de la Râul Sec sau Secu, căci aşa i s-ar spune pe româneşte Xiropotamului, a cunoscut şi ea, ca şi celelalte, perioade de glorie şi decădere, în funcţie de cum au putut-o ajuta, fie împăraţii bizantini, fie sârbii. Când nici unii, nici ceilalţi n-au mai putut face nimic pentru întreţinerea mânăstirii, au intervenit românii.

Până nu demult se ştia că începutul legăturilor între noi şi Xiropotamu l-a făcut Ilieş Vodă al Moldovei, printr-un act de danie datat 2 septembrie 1413, după care, ajutorul românesc a fost continuu pe o perioadă de patru secole. Pe de altă parte, alţii au crezut că acela care a pus începutul acestor legături a fost Alexandru Aldea al Moldovei, printr-un document din 9 februarie 1433, prin care acorda Xiropotamului, ca şi Zografului, 3000 aspri.

Dacă datele acestea sunt contestabile, începând din secolul al XVI-lea, tradiţia românească de a ajuta Răsăritul a înscris în mod sigur Xiropotamul între ctitoriile ei. Este cazul

(1685-1693). Un Constantin Duca (Duculeţ) a domnit între 1693-1695 şi 1700-1703. Dar pentru că Duca Vodă, care făcea dania, se pare că era socrul lui Păun Vameşul (se presupune că la 1685 acesta avea o vârstă mai înaintată decât ginerele său, pe care actul patriarhal din 1671 îl numea "bărbat nobil şi cu specială grijă faţă de cele dumnezeieşti"), ne face să credem că nici Păun nu era foarte tânăr, ceea ce înseamnă că nu despre Constantin Duca este vorba, ci despre tatăl lui, Gheorghe Duca, ce domnise între 1678-1683. De altfel, însăşi inscripţia mărturiseşte acest lucru, pomenind pe Duca şi pe soţia sa Anastasia, urmaţi de un Constantin şi un Matei Voievod. În privinţa datei înscrise pe pateriţă este posibil să se fi citit 5 în loc de 3, sau ca ea să fi fost adăugată ulterior dăruirii sale, căci am văzut, la 1685 nu domnea nici un Duca. Optăm pentru prima variantă, dacă ne gândim că acest Ghedeon al Cezareei ajunsese probabil prin Moldova, aşa cum făceau foarte mulţi dintre arhiereii rămaşi fără scaun, şi numai aşa va fi primit această pateriţă. Este, de asemenea, posibil ca el să fi avut metania la Xiropotamu şi să fi venit atunci după milă, uzând de influenţa sa de fost arhiereu în cetatea Sfântului Vasile cel Mare.

În secolul al XVIII-lea se menţionează că se face o altă mare danie pentru Xiropotamu. Este vorba despre închinarea mânăstirii Dancu din Iaşi, la 16 februarie 1702, de către Constantin Duca, al cărui tată avusese de ginere pe Păun, un alt mare închinător. Închinarea o face voievodul după ce o înzestrează cu un heleşteu şi cu moşia Vacota.

În timpul acestui secol va mai primi şi averile mânăstirii Clatia, care se ruinase şi nu le mai putea întreţine. Întreaga mânăstire Clatia va deveni dependinţă a Dancului, care va reuşi să se menţină destul de bine, ca pe la 1870 să dea un venit de 39.000 lei, sumă destul de frumoasă pe atunci.

În primul sfert de secol se vede că mânăstirea Xiropotamu era îngreuiată de datorii (8.000 groşi sau 800.000 aspri),

fapt pentru care în acele vremuri încep să vină pe la noi, aducând cu ei o bucăţică din lemnul sfintei Cruci (se zice că Xiropotamul posedă cea mai mare bucată), cu care mai reuşeau să facă din evlavia românească un nesecat izvor de bani. Într-adevăr, domnii români nu-i lăsau să plece cu mâna goală.

Începând din 1734, deţinem mai multe informaţii cu privire la eleimosinele pe care domnii fanarioţi le făcuseră mânăstirii Xiropotamu. În acel an, la 8 noiembrie, Constantin Mavrocordat al Moldovei miluia mânăstirea Dancu, ce era deja metoh al Xiropotamului, cu 100 lei anual din veniturile vămilor. O parte din această sumă era destinată, în mod special, mânăstirii Xiropotamu.

Este şi cazul lui Ioan Mavrocordat al Moldovei (1743-1747), care la 1 martie 1746 hotăra să se dea Xiropotamului 100 groşi anual, cu rugămintea către urmaşi de a înnoi această danie care, cum vom vedea, s-a urmat întocmai, dacă nu a şi fost crescută. Banii îi dăduse în urma venirii proegumenului Antim de la Xiropotamu la Iaşi, loc în care relicva sfântă rămăsese destul de mult timp. Zilnic, acolo se făceau slujbe cu aghiasmă, mai ales pentru încetarea epidemiei care lovise animalele. În acest context, Antim explicase voievodului starea rea în care se afla mânăstirea lui şi se vede că voievodul n-a rămas impasibil la plângerile monahului, dăruindu-i cei 100 de groşi, fără a mai pune la socoteală banii care se strângeau din acele slujbe zilnice şi care, de bună seamă, vor fi rămas tot mânăstirii.

La 13 martie 1746, voievodul trimitea o scrisoare şi egumenului Partenie, prin care informa că Antim ajunsese acolo şi în urma celor descrise mai sus el miluise mânăstirea cu 100 groşi.

În 20 octombrie 1746, din nou va scrie voievodul către egumen, spunându-i că a primit scrisoarea obştii de acolo, trimisă prin Antim. Se vede că Antim plecase şi revenise cu o scrisoare nouă la care domnul răspundea, spunând că dă voie lui Antim să înlocuiască pe egumenul de la Plumbuita, iar el

personal le acordă 125 groşi de la vinărici, aşa cum prevedea hrisovul metocului acesta.

Iată cum hrisoavele de închinare şi danie se dădeau anual de către fiecare dintre domni. Şi atunci este lesne să ne închipuim ce bani se strângeau de la metoace. Faptul că permanent mânăstirile athonite aveau datorii, când ar fi putut să şi le acopere cu aceşti bani, dovedea o proastă administrare de cele mai multe ori. Şi totuşi, de foarte multe ori cu banii de la metoace se făceau reparaţii mari mânăstirilor din Athos, aşa cum, după umblarea lui Antim cu Sfântul Lemn, trebuie să se fi rezidit aripa nordică a mânăstirii şi să se fi achitat datoriile.

Că avem dreptate în faptul că mai toţi domnii întăreau hrisoavele înaintaşilor lor, se vede din faptul că, în iulie 1748, din nou Constantin Mavrocordat al Moldovei (1748-1749) va întări mai vechea danie de 100 groşi de la vamă, danie pe care o făcuse şi fratele său, Ioan Mavrocordat, al cărui hrisov fusese arătat acum lui Constantin de călugări trimişi special.

Trimiterea în Ţările Române cu Sfântul Lemn a lui Chesarie Daponte, un călugăr foarte învăţat, a avut o importanţă deosebită, deoarece, cu banii strânşi aici, a reuşit să repare integral mânăstirea. Despre Daponte putem spune că a sosit pentru prima oară în Valahia la 1731, ca bursier al prinţului Constantin Mavrocordat, care domnea atunci în Ţara Românească, având ca profesor pe Gheorghe Hrisogon, nepot al lui Sevastos Kymenites. În a doua domnie a acestuia, Daponte, pe numele său mirenesc Constantin, a fost numit adjunct al cancelariei domneşti, iar apoi l-a urmat pe Constantin Mavrocordat în Moldova. În urma unor intrigi a fost aruncat în închisoare, acuzat fiind că a convertit câţiva turci la creştinism şi că a împiedicat plata haraciului. A fost eliberat după un an şi, la 1747, s-a căsătorit cu fiica unui grec din Constantinopol, având şi o fată. Amândouă au murit la 1751. Lovitura a fost atât de grea, încât Constantin Daponte va lua

hotărârea să se călugărească. Faptul s-a întâmplat în 1753, la Scopelos, insula în care se născuse. De acolo a plecat la Athos (luase numele de Chesarie), fiind foarte bine primit de obştea de la Xiropotamu.

Aşa a ajuns să fie trimis, la 22 mai 1757, către Valahia, ducând cu sine acea bucăţică din lemnul Sfintei Cruci, ce avusese totdeauna darul de a transforma evlavia românilor într-o extraordinară sursă de venituri. Daponte venea şi el, ca şi cei de dinaintea lui, cu scopul de a aduna ajutoare. S-a oprit, pentru început, în Valahia şi, după o şedere de nouă luni acolo, a plecat spre Moldova, nemulţumit de faptul că domnul Valahiei, protectorul său de altădată, Constantin Mavrocordat (care a avut şase domenii în Valahia şi trei în Moldova) nu i-a dat o centimă, ci numai promisiuni. În Moldova, a găsit în scaun pe Scarlat Ghica (1757-1758) care îl va ajuta, punând pe fiecare locuitor al ţării să dea câte un aspru Xiropotamului.

Daponte va mai rămâne un an în Moldova. Scarlat Ghica se mutase în tronul Ţării Româneşti (1758-1761), dar în Moldova rămăsese Ioan Teodor Calimah (1758-1761), care, cum a venit la domnie, a şi hotărât să se dea 150 lei anual la Xiropotamu.

La 20 martie 1759, Daponte se afla în Ţara Românească, unde Scarlat Ghica va proceda ca şi în Moldova, punând pe locuitorii ţării să dea câte o "para" pentru biserica de la Xiropotamu. Pe lângă aceste sume, Daponte a mai căpătat mari cantităţi de veşminte şi obiecte de cult pentru mânăstirea sa.

Daponte, cutreierând prin ţară cu relicve din lemnul Sfintei Cruci şi din moaştele Sfinţilor 40 de mucenici şi ajungând la Slatina, în Ţara Românească, boierii Constantin şi Răducanu, fiii lui Ioan Slătineanu, mare medelnicer, împreună cu maica lor Stanca, mişcaţi de minunile pe care le făceau relicvele sfinte purtate de călugărul athonit, au hotărât să închine, la 20 octombrie 1759, mânăstirea familiei lor, Adormirea Maicii Domnului din Slatina, către Xiropotamu. Însă, mai înainte de a o închina, au înzestrat-o cu mai multe

sate şi moşii, iar la 7 decembrie ale aceluiaşi an, mânăstirea primea şi partea boierilor Făicoianu, Constantin şi Ilinca Buzescu, adică moşii cu tot ce se afla pe ele.

La această mare danie vine şi domnul ţării, Scarlat Ghica, să mai adauge o danie anuală de 500 aspri, în februarie 1760, şi încă una de 8.000 aspri, "o dată pentru totdeauna", tot atunci.

Deşi n-am găsit-o confirmată, mai există informaţia că Scarlat Ghica ar fi îndreptat către Xiropotamu o danie de 500 taleri anual de la "cămăraşii de ocne", danie care a fost urmată neîntrerupt până la Ioan Caragea Voievod (14 martie 1817).

Un document din 30 mai 1760 făcea pomenire de ajungerea în Bucureşti a lemnului Sfintei Cruci, la care toţi bunii creştini au venit cu daruri şi închinări. Dintre aceştia, Panu Filipescu, mişcat de zel şi dragoste faţă de Sfânta Cruce, a hotărât, ca dovadă a evlaviei sale, să trimită în fiecare an mânăstirii Xiropotamu 10 ocale de ceară curată, ca să se ardă în biserică şi să se pomenească numele lui şi al Anei (probabil soţia sa), precum şi al părinţilor şi al copiilor lui. Dania aceasta trebuia să fie continuată şi de urmaşii săi. Panu sau Pană Filipescu era boier, fost mare serdar, grec de origine (Panos). Cu puţin înainte aflăm că un Ioan Postelnicu închina şi el o moşie de lângă Roşiorii de Vede mânăstirii Slatina, deci tot Xiropotamului.

Toată această "periodie" (călătorie) a lui Daponte va declanşa şi un schimb de scrisori între Xiropotamu şi postelnicul Cantacuzino, în scopul refacerii catoliconului de acolo. Este interesantă această corespondenţă pentru că ea ne aduce în faţă dovada faptului că renovarea catoliconului, între 1761-1763 şi mai apoi repictarea lui la 1783, s-a făcut integral cu bani româneşti, la insistenţele lui Chesarie Daponte.

Astfel, vedem pe postelnicul de atunci al ţării, Constantin, că informa pe egumenul xiropotamit Antim că a primit cele două scrisori ale lui trimise prin monahul Daniil. Deci,

Antim egumenul trimisese el întâi acele scrisori şi vedem că nu numai Daponte fusese trimis după danii prin Ţările Române. Apoi, continuă Constantin, spunând că a îmbrăcat bucăţica de lemn din Sfânta Cruce în aur, după ce mai înainte fusese îmbrăcată numai în argint, iar supravegherea acestei lucrări o avusese chiar Chesarie Daponte. Îl înştiinţa în continuare pe egumen că Daponte dorea să se întoarcă în Athos (era deja de patru ani aici), dar se va opri în Constantinopol. În sfârşit, cerea egumenului să dea încuviinţarea începerii lucrărilor la Xiropotamu. Scrisoarea data de la 15 octombrie 1761.

Între această ultimă dată şi 17 aprilie 1762, Antim răspundea mulţumind postelnicului pentru oferta sa şi îl înştiinţa că hotărâse începerea lucrărilor în primăvară. Se vede că postelnicul primise scrisoarea egumenului, de vreme ce pe 17 aprilie îi răspundea. Aflăm acum că Sfântul Lemn se afla în casa sa, dar în drumul spre Xiropotamu relicva va fi reţinută şi în Constantinopol, pentru ca evlavioşii creştini să se închine şi acolo. Îl informa că nu-i va trimite toţi banii strânşii deodată, deoarece călătoria pe mare pe care avea s-o facă monahul Daniil era periculoasă. Ca atare, trimitea numai 8 pungi cu aslani, pentru început. De asemenea, înştiinţa pe egumen că Daponte a găsit o calfă pentru nevoile mânăstirii care va însoţi la drum pe Daniil care, în afară de bani, aducea cu sine şi planurile lucrărilor trebuincioase catoliconului.

Pe atunci trebuie să se fi întors şi Chesarie Daponte, dar mai întâi s-a oprit la Constantinopol, a continuat drumul prin Hios, Samos, Psara, Scopelos şi Eubeea şi a ajuns la Athos pe 11 septebrie 1765. Reuşise să strângă din Ţările Române 100 de pungi cu bani, adică 50.000 de groşi sau un milion şi jumătate franci în aur, din care el şi-a oprit jumătate pentru cheltuieli. Nu mai este nevoie să spunem că suma era imensă pentru acele vremuri, aşa încât pe bună dreptate Chesarie Daponte recunoştea la întoarcerea sa: "Moldova a dat din tot sufletul ei şi Valahia a dăruit cu toată puterea ei".

Din banii pe care el i-a depus la Xiropotamu s-a reconstruit catoliconul, între 1761-1763, tot pe atunci s-a făcut baptisteriul, la 1779 s-a ridicat clopotniţa şi mai apoi s-a construit din temelie aripa estică a zidului înconjurător al mânăstirii, s-au cumpărat clopote şi în 1782 s-a făcut pictura. Se păstrează încă o scrisoare de înţelegere între mânăstire şi pictorii care trebuiau să lucreze acolo, având data 20 mai 1782. Pentru pictura catoliconului, a două paraclise şi a două pridvoare, meşterii cereau 8.000 groşi, în timp ce promiteau că vor dovedi sârguinţă şi profesionalism. Erminia picturii, în acest caz, era concepută, spune documentul, de însuşi acela care şi adunase banii pentru aceasta, Chesarie Daponte.

Este de menţionat şi faptul că la pictura catoliconului au contribuit financiar şi comercianţii greci din Braşov şi de asemenea românii şi bulgarii de acolo, motiv pentru care vom vedea pictaţi între cei 40 de mucenici şi câţiva dintre martirii contemporani, greci, români, bulgari şi sârbi. Aşa este şi cazul unui martir român, Ioan Valahul, al cărui portret se găseşte pictat în catolicon. El a fost martirizat, se pare, de către musulmani, la 12 mai 1669.

Aşadar, este clar că această perioadă a secolului al XVIII-lea a însemnat o ridicare extraordinară a Xiropotamului, datorită cultivatului călugăr Chesarie Daponte, care, precum am văzut, şi-a pus la bătaie opt ani din viaţă spre a aduna eleimosinele necesare acestei ridicări. Şi nu numai la Athos au ajuns banii strânşi în Principatele Române, ci şi în insula Scopelos, locul naştirii sale. Acolo, familia sa ridicase mânăstirea Buna Vestire, mânăstire sprijinită financiar de el şi închinată mai apoi la Xiropotamu.

Daponte a murit pe 4 decembrie 1784, nu înainte de a fi lăsat şi o considerabilă operă scrisă, operă de importanţă deosebită atât pentru greci, cât şi pentru români, prin bogăţia de informaţie istorică pe care o cuprinde. Multe dintre ele au fost tipărite pe cheltuiala domnilor români.

Epoca binefacerilor nu s-a încheiat însă cu Chesarie Daponte, ci ele au urmat în tot acest secol şi după aceea, încât putem vedea că Xiropotamul avea, între 1837-1863, un venit anual de peste 100.000 groşi, adică 3 milioane franci în aur. În această vreme, metoacele româneşti erau administrate de arhimandritul Dionisie, un vrednic gospodar, sub a cărui conducere vedem Xiropotamul că se reface aşa de bine.

În general, domnii fanarioţi au ajutat pe cât posibil nu numai mânăstirile greceşti, dar şi metoacele lor de aici, înzestrându-le permanent cu averi, şi având grijă să reînnoiască hrisoavele de danie. Aşa este cazul lui Alexandru Ioan Ipsilanti şi Alexandru Constantin Moruzi, doi domni care au ajutat mult Locurile Sfinte şi în hrisoavele cărora găsim numele domnitorilor de dinaintea lor care au făcut danii la Athos, danii pe care acum ei le înnoiau.

Alexandru Ipsilanti, domnitor în Ţara Românească între 1774-1782 şi 1796-1797, va avea grijă să confirme, la 10 martie 1775, mânăstirii Xiropotamu o danie mai veche de la Scarlat Ghica, urmată şi de Constantin Movrocordat (protectorul lui Daponte), danie de 500 taleri (aspri, în vremea lui Scarlat Ghica) de la cămăraşii de la ocne. Se vede din lectura documentului că dania fusese urmată neîntrerupt până la Ipsilanti şi este posibil ca şi după el să se fi continuat.

În acelaşi an, pe 28 iunie, înnoia milele pe care le aveau din vechime mânăstirile Plumbuita şi Slatina. În cazul Plumbuitei venea să înnoiască scutirea de plată la vinăriciul pe 500 vedre anual, vama de la carvasaraua domnească, adică 50 ughi sau 83 taleri, venituri pe care le asigurase iniţial Constantin Basarab, pentru că ctitorul mânăstirii, Matei Basarab, nu avusese timp să o înzestreze. Mila aceasta a fost urmată de toţi domnii, căci aşa se înţelegea dintr-un hrisov din 1754 al lui Constantin Racoviţă. Pe lângă acestea, înnoite acum, Ipsilanti adăuga o sută de bolovani de sare anual de la Ocnele Telega şi 15 familii de oameni străini (care deveneau slujitori)

să fie scutite de orice taxe. Toate acestea cu scopul "de a fi mânăstirii de întărire şi chiverniseală, iar Domniei Mele şi părinţilor Domniei Mele veşnică pomenire".

Cu acelaşi scop, întărea şi mânăstirii Slatina toate milele ce le-a avut prin hrisoavele de la Scarlat Ghica şi Constantin Racoviţă (cu data 1763), adică scutirea de taxe către visteria domnească, scutirea de impozit a 6 familii de robi, a unui dascăl pentru învăţătura copiilor, i se mai dădea apoi vinăriciul din dealul Slatina, câte doi bani de vadră, şi se mai scutea mânăstirea de oierit, pentru 250 de oi ale ei.

La 6 mai 1796, Alexandru Constantin Moruzi (1792-1796) venea să confirme şi el dania către mânăstirea Plumbuita, cu adăugirea de 100 de bolovani de sare, pe care o făcuse Alexandru Ipsilanti şi o confirmare, până la Constantin Moruzi şi Mihai Şuţu în 1792.

Din nou , venind la domnie, Alexandru Ipsilanti va înnoi iarăşi milele ce le avea după datină Plumbuita, la 1 iulie 1797.

Este deci clar că daniile acestea se continuau din voievod în voievod şi atunci este lesne să ne închipuim ce sursă de venituri constituiau aceste mile pentru mânăstirea Xiropotamu. Numai aşa reuşise să-şi mărească veniturile la începutul de secol al XIX-lea şi până mai târziu, după jumătatea acestui secol.

Pentru ultima oară, Xiropotamul mai primea un privilegiu de sare în 1820, prin actul domnesc al lui Mihail Şuţu al Moldovei (1819-1821).

Este, credem, suficient de relevant acest tablou al relaţiilor româno-xiropotamite, încât să înţelegem excepţionalul rol pe care l-au avut ţările noastre în ridicarea şi menţinerea nu numai economică, dar şi duhovnicească, culturală a mânăstirii de care ne-am ocupat şi, în general, a întregului Munte Athos. Ţinând cont şi de faptul că Xiropotamul, ca şi surorile ei athonite, primeau şi veniturile mânăstirilor Cotroceni din Ţara Românească şi Trei Ierarhi din Moldova, tabloul este şi mai complet.

(Revista "Studii Teologice", Seria a II-a, Anul LII, nr.1-2, ianuarie-iunie 2000)

O DANIE NEOBIŞNUITĂ FĂCUTĂ DE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU MÂNĂSTIRII SFÂNTUL PAVEL

Pr. T. G. Bulat

Răsfoind manuscrisul care cuprinde actele mânăstirii Jitianu, de lângă Craiova, închinată mânăstirii Sfântul Pavel de la Athos, am găsit două documente care constituie o interesantă pagină de istorie. Este aici un adaos la tragedia Ţării Româneşti, de la începutul domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu, şi pe care o descrie, cu lux de amănunte, Radu vel logofăt Greceanu în cronica sa intitulată *Viaţa lui Constantin Vodă Brâncoveanu*. Din anumite ştiri cronicăreşti ştim cum Constantin Vodă, atunci mare logofăt, n-a primit cu bucurie îndemnul boierilor ca să le fie domn. Era poate o tristă presimţire, a celor ce aveau să fie. Totuşi, este cert, că se aflau, în acelaşi timp, şi alţi competitori la scaunul ţării. Între aceştia se găsea şi Constantin aga Bălăceanul, un om periculos pentru oricine ar fi luat tronul. Pretenţiile lui se întemeiau atât pe trecutul familiei sale, care jucase roluri însemnate în decursul veacurilor, cât şi pe însuşiri personale, din care aceea că era ginerele lui Şerban Vodă Cantacuzino, trebuia ţinută în seamă.

Şerban Vodă Cantacuzino, care se întorsese curând după asediul Vienei cu vii simpatii pentru austrieci, înainte de a-şi da sfârşitul, de nimeni aşteptat, trimisese la Viena o solie, în frunte cu fratele său mai mic, Iordache Cantacuzino, având lângă dânsul şi pe Constantin aga Bălăceanul. În drum fiind, ei află despre dispariţia lui Şerban Vodă, cât şi de înălţarea în scaun a lui Constantin Brâncoveanu. Atunci, Bălăceanul, "la mare mâhnire, zice cronicarul Radu Greceanu, s-au oprit la Sibiu, nicidecum în ţară să vie vrând". El intră aici în legătură cu generalul

Haizler, comandantul trupelor imperiale din Ardeal, şi-l însoţeşte pretutindeni, sperând că, cu ajutorul acestuia, va pune într-un fel sau altul stăpânirea pe tronul Ţării Româneşti.

Suntem în vremea când austriecii dau grele lovituri turcilor, respingându-i adânc în Peninsula Balcanică, ei ajungând şi până la Vidin. Armatele acestora, de sub comanda lui Ludovic, principe de Baden, poposesc la Cladova şi cer de aici lui Brâncoveanu să le pregătească "proviantul" necesar trupelor pe timpul iernii ce urmă, când ei vor rămâne în Valahia. Evenimentele ce narăm aici se desfăşoară în decursul primilor doi ani de domnie ai Brâncoveanului. Domnitorul face tot felul de intervenţii pe lângă nemţi, ca să nu treacă în ţară, căci aceasta e secată de puteri, iar turcii vor veni, desigur, să se lupte cu dânşii, pe teritoriul românesc. Principele de Baden părăseşte comanda armatei şi ea este dată generalului Haizler, protectorul lui Constantin aga Bălăceanul, care stăruie ca oştile nemţeşti să intre şi să rămână în ţară, căci aceasta este în stare să ţină mai multe armate şi nu una, zicea el, cu gând ascuns. Austriecii intră în ţară, turcii se mişcă, apoi iarna trece şi cu sfârşitul ei pornesc şi nemţii spre Ardeal. Urmarea este că în al doilea an de domnie al lui Brâncoveanu (1690), se dă bătălia de la Zărneşti, între austrieci şi turci, lângă care erau şi români. Turcii ies victorioşi în urma unei scurte lupte, iar nemţii se retrag spre nord, atâţi câţi mai rămăseseră, însuşi generalul Haizler căzând prizonier. "Atuncea dar, după bătălia nemţilor, ce s-au zis mai sus, şi Constantin aga Bălăceanul acolo aflându-se, nu în război, ci mai de o margine fiind, şi înfrângerea nemţilor văzând, cum au putut şi el dosul au dat, şi ajungându-l turcii, rău l-au tăiat şi l-au fărâmat, al cărui cap la Constantin Vodă aducându-l, tocmai în ţară, la Bucureşti, în vederea tuturor l-au trimis. Pentru că izbânzile şi minunile lui Dumnezeu nu se pot ascunde... şi cel ce sapă groapa altuia el într-însa cade".

În chipul acesta se sfârşea un duşman de temut al domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Înainte de bătălia de la Zărneşti, când aga Bălăceanul se afla în Ardeal, pe lângă generalul Haizler, soseşte din Rusia arhimandritul Isaia, de la mânăstirea Sfântul Pavel, din Muntele Athos. El era încărcat de daniile de tot felul, ce le strânsese în drumul său prin Rusia şi de pe aiurea. Era un alai întreg, care impresiona pe cei pe lângă care trecea. Bălăceanul, pe drept sau pe nedrept, arată generalului Haizler că acest călugăr nu este altceva decât un spion al lui Constantin Vodă Brâncoveanu, care venea cu informaţii secrete din Rusia. Generalul Haizler se sesizează şi dispune arestarea arhimandritului Isaia şi confiscarea tuturor lucrurilor sale. Mai mult, călugărul athonit este închis la Sibiu timp îndelungat, de unde merge apoi la Viena, la împăratul, şi în sfârşit, după doi ani şi jumătate scapă, pierzând însă tot ce agonisise în călătoria sa.

Sosit în Ţara Românească, arhimandritul Isaia se jeluieşte lui Constantin Vodă Brâncoveanu, care, impresionat, cere mitropolitului Teodosie să cheme marea adunare spre a judeca această întâmplare. Mitropolitul convoacă pe reprezentanţii ţării; aceştia judecă împrejurările şi hotărăsc ca arhimandritul, recte mânăstirea Sfântul Pavel de la Athos, să se despăgubească, luând în stăpânirea sa moşiile, satele şi ţiganii ce avea aga Constantin Bălăceanul în ţară. Era, aşadar, o confiscare a averilor lui, care se dau în stăpânirea mânăstirii Sfântul Pavel.

Călugărul athonit, prin bunăvoinţa adunării naţionale, îşi găsea o despăgubire completă. Era o danie neobişnuită cum se vede, făcută în chip indirect, în urma unei confiscări, mânăstirii Sfântul Pavel, care primise în decursul timpului binefaceri de la marii Bani ai Craiovei, Barbu şi Pârvu, de la Neagoe Basarab, Radu Paisie, Matei Basarab, cât şi de la Ştefan cel Mare şi fiul său Bogdan. Aşadar, arhimandritul Isaia cunoştea bine drumul binefacerilor din ţările româneşti, şi nu greşea când făcea apel din nou.

După ce adunarea s-a pronunţat, Constantin Vodă Brâncoveanu a dat un hrisov de întărire a acestei hotărâri. Şi consecvent spiritului de indulgenţă românesc, el va fi cerut adunării să fixeze, ca, în caz când urmaşii agăi Bălăceanul vor veni şi vor plăti datoria de 4100 de taleri mânăstirii Sfântul Pavel, ei vor putea să reintre în stăpânirea moşiilor, satelor şi ţiganilor confiscaţi şi daţi mânăstirii păgubite.

(Revista "Glasul Bisericii", Anul XXIV, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1965)

UN PRAPOR BISERICESC DĂRUIT DE ŞTEFAN CEL MARE MÂNĂSTIRII ZOGRAFU

Pr. Stoica Nicolaescu

Sfânta Mânăstire Zografu, urmând tradiţiei, a fost întemeiată la început ca monidrie, mânăstioară, în primii zece ani ai secolului al X-lea, între 900-912, pe timpul împăratului Leon cel Înţelept, care se socoate de primul ctitor. Date sigure despre fiinţa mânăstirii avem abia în a doua jumătate a secolului al X-lea. Un document din anul 980 ne vorbeşte lămurit de Sfânta Mânăstire Zografu; ea este trecută şi în primul tipic al Sfântului Munte Athos, din 972. Documentul din 980 este un act de vânzare-cumpărare sau omologhie, pentru vânzarea chiliei Sfinţilor Apostoli de preotul de atunci Toma, monahului Anton. În act, între aceste semnături, se vede şi următoarea semnătură în limba slavonească: "Macarie ieromonahul, egumenul Zografului, pentru adeverinţă am semnat". Actul acesta prezintă o deosebită importanţă şi pentru istoricul mânăstirii Cutlumuş, ce a devenit mai târziu Marea Lavră a Ţării Româneşti, care poartă şi semnătura prea cuviosului

catigumen al Cutlumuşului, chir Gavriil. Mânăstirea îşi poartă numele, după tradiţie, de la minunata zugrăvire de sine a icoanei cu chipul Marelui Mucenic purtător de biruinţă Gheorghe. În 1276, octombrie 10, sub împărăţia lui Mihail Paleologul, mânăstirea Zografu a fost arsă de papistaşi. Egumenul Toma, cu 21 de călugări şi 4 mireni, au fost arşi de vii în turnul sfintei mânăstiri. Sfânta mânăstire Zografu a fost din nou întemeiată de Andronic cel Bătrân, fiul lui Mihail Paleologu. În anul 1308-1311 a fost cumplit devastată de catalanii din Sicilia. A fost reîntemeiată şi mult ajutată de ţarul bulgar Ivan Alexandru şi de urmaşii săi. Apoi statele creştine din Balcani căzând sub stăpânirea turcească, purtarea de grijă a sfintelor lăcaşe din Muntele Athos şi îndeosebi a mânăstirii Zografu au avut-o domnii ţărilor româneşti. La 9 februarie 1433, Ioan Alexandru Vodă, fiul lui Mircea cel Bătrân, dăruieşte mânăstirii Zografu un ajutor de 3000 de aspri pe tot anul.

În 1436, mânăstirea Zografu a fost arsă de catolici, de cavalerii din insula Rodos a Sfântului Ioan Ierusalimiteanul, care asemenea catalanilor au făcut mult rău mânăstirilor din Sfântul Munte, gândind că fac cu aceasta o operă plăcută nu numai Bisericii catolice, ci şi lui Dumnezeu. Ştefan cel Mare, domnul Ţării Moldovei (1457-1504), este cel ce a rezidit şi a întemeiat din nou Sfânta Mânăstire Zografu, precum o dovedesc cele două documente: primul, din 10 mai 1466, în care Ştefan Vodă se numeşte ctitor al sfintei mânăstiri, dându-i un ajutor anual de 100 de galbeni ungureşti, şi al doilea, din 13 septembrie 1471, prin care Ştefan Vodă dă spitalului (bolniţei) întemeiat de el un ajutor de 500 de aspri pe tot anul.

În anul 1495, Ştefan Vodă a făcut şi trapezăria sfintei mânăstiri. Ea poartă următoarea inscripţie în limba slavonească:

"Iisus Hristos Învingătorul. Cel întru Hristos drept credinciosul Io Ştefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Ţării Moldo-Vlahiei, fiul lui Bogdan Voievod, a făcut această

trapezărie, în anul 4003 (1495). S-a zidit şi s-a terminat în luna iunie 6 şi în cursul anului al 40-lea al domniei sale".

Cercetătorii istoriei noastre, vorbind de cei mai învăţaţi, au afirmat cu tărie că steagul dăruit de Ştefan cel Mare, în 1500, ctitoriei sale, mânăstirea Zografu din Sfântul Munte Athos, cu hramul Sfântului Gheorghe din Capadocia, este steag ostăşesc. Afirmarea aceasta este greşită, căci steagul nu este ostăşesc, ci bisericesc.

Ştefan cel Mare n-avea pentru ce dărui sfintei mânăstiri un steag ostăşesc, ci mai degrabă un steag bisericesc, care într-adevăr îi era de trebuinţă. În biserica sfintei mânăstiri steagul ostăşesc n-avea rost.

Steagul ostăşesc purta, precum şi azi poartă, stema sau herbul ţării: cel moldovenesc, bourul; iar cel muntenesc, acvila (vultur). Inscripţia dictatorie, care este şi ea greşit tradusă şi a cărei traducere exactă o dăm mai jos, nu ne lasă să greşim. Inscripţia însăşi, prin cuprinsul ei, ne arată că este un steag bisericesc. Pentru a nu se mai confunda pe viitor steagul bisericesc cu cel ostăşesc, dăm aici spre edificare şi următoarele lămuriri:

După canon, steagul bisericesc, cunoscut în genere sub denumirea slavă de prapor, reprezintă pe faţa întâi Botezul Domnului sau Învierea Domnului, iar pe faţa a doua hramul respectiv al sfintei biserici. Steagul bisericesc poartă crucea şi datează din timpul împăratului Constantin cel Mare, care prin edictul de la Milan, din anul 313, a decretat noua credinţă ca religie de stat în împărăţie. Despre steagul bisericesc ne vorbeşte vestitul scriitor al istoriei Bisericii, Eusebiu din Cesaria Palestinei (mort în 340).

Steagul dăruit în 1500 de Ştefan cel Mare ctitoriei sale mânăstirii Zografu din Sfântul Munte Athos, reprezenta, precum spun călugării de acolo, pe faţa întâi, care s-a pierdut, Învierea Domnului, cu troparul respectiv în limba slavonească, iar pe faţa a doua, care s-a păstrat, se află icoana Sfântului Gheorghe din Capadocia, hramul sfintei biserici.

Alături de acest steag bisericesc se află în mânăstire şi un alt steag, fără dată de an, zice-se dăruit tot de Ştefan cel Mare. El înfăţişează: pe faţa întâi Botezul Domnului, iar pe faţa a doua hramul mânăstirii, pe Sfântul Gheorghe, călare pe un cal alb, omorând cu suliţa balaurul.

Greşeala istoricilor a provenit, desigur, din necunoaşterea canonului bisericesc de zugrăvire a steagului, şi, drept aceea, n-au putut face deosebirea dintre steagul ostăşesc şi cel bisericesc.

Mult discutatul steag este steag bisericesc şi nu ostăşesc. A fost dăruit de Ştefan cel Mare în 1500 ctitoriei sale mânăstirii Zografu din Sfântul Munte Athos. În 1917 a fost luat de la sfânta mânăstire de armata franceză, adus şi predat în decembrie 1919 Muzeului Militar Naţional din Bucureşti, unde se păstrează bine.

Pe faţa întâi se înfăţişează, precum am spus mai sus, Învierea Domnului, cu troparul (cântare bisericească) respectiv. Această faţă s-a pierdut. Pe faţa a doua se află icoana Sfântului Gheorghe din Capadocia, hramul sfintei mânăstiri. Steagul are mărimea 1 metru lungime şi 90 cm lăţime. Icoana Sfântului Gheorghe este artistic brodată, pe atlas roşu deschis, cu fire de aur şi argint şi mătase: albă, verde şi roşie. Haina deasupra cenuşie, bătând în verde. Haina dedesubt, verde. Aripile balaurului verzi. Sfântul Gheorghe şade pe tron, pe o perină roşie, trăgând spada din teacă şi zdrobind sub picioarele lui balaurul cu trei capete, ce se încolăceşte pe sub tron. Doi îngeri, coborând din cer, îi aduc: cel din dreapta capului o sabie; iar cel din stânga capului, un scut încrustat cu pietre scumpe, şi-i pun pe cap o frumoasă coroană cu nouă colţuri, împodobită şi ea cu două rânduri de pietre scumpe. În jurul capului sfântului şi pe marginea icoanei sale, prinsă de călugări pe catifea vişinie, se află următoarea inscripţie în limba greacă: *Sfântul Gheorghe din Capadocia*. Icoana este încadrată pe margini de această inscripţie slavonească, în litere de aur:

"O, îndelung răbdătorule şi de biruinţi purtătorule, mare mucenice Gheorghe, cela ce la nevoi şi năpaste eşti grabnic apărător şi fierbinte ajutător, şi celor întristaţi bucurie nespusă, primeşte de la noi şi această rugăminte a smeritului robului tău, a domnului Io Ştefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Ţării Moldovei; şi-l păzeşte pe el neatins în acest veac şi în cel viitor, cu rugăciunile celor ce te cinstesc pe tine, ca să te proslăvim pe tine în veci, amin! Şi s-a făcut în anul 7008, iar al domniei lui anul al 43-lea".

Tradiţia mânăstirii spune că steagul acesta a fost ţesut de mâna Domniţei Elena, fiica lui Ştefan Voievod.

Al doilea steag reprezintă: pe faţa întâi, Botezul Domnului, cusut pe atlas, tot cu fir de argint, aur şi mătase: albă, galbenă, roşie şi verde, purtând pe margini următoarea inscripţie slavonească:

"În Iordan botezându-Te Tu, Doamne, închinarea Treimei S-a arătat; că glasul Părintelui a mărturisit Ţie, Fiu iubit pre Tine numindu-Te, şi Duhul în chip de porumb a adeverit întărirea cuvântului. Cel ce Te-ai arătat, Hristoase Dumnezeule, şi lumea ai luminat, mărire Ţie!"

Pe faţa a doua reprezintă hramul sfintei mânăstiri, icoana Sfântului Gheorghe, călare pe un cal alb, omorând cu suliţa balaurul. Icoana sfântului este bogat lucrată cu fir de argint şi aur, şi cu mătase: albă, roşie şi verde. Mantia sfântului este roşie. Icoana este încadrată cu următoarea inscripţie cu litere de aur în limba slavonească;

"Ca un izbăvitor al celor robiţi şi celor săraci folositor, neputincioşilor doctor, împăraţilor ajutător, purtătorule de biruinţă mare mucenice Gheorghe, roagă pe Hristos Dumnezeu să mântuiască sufletele noastre".

Pe lângă aceste două steaguri bisericeşti, se află în sfânta mânăstire şi icoana Sfântului Gheorghe, făcătoare de minuni, pe care Ştefan cel Mare o purta la sân, mergând în fruntea ostaşilor săi şi biruind pretutindeni pe vrăjmaşi cu ajutorul

purtătorului de biruinţe Marelui Mucenic Gheorghe. Despre această icoană se păstrează următoarea tradiţie monastică:

În secolul al XV-lea apare ca făcător de bine al Zografului Ştefan, vestitul voievod al Moldovlahiei, carele a luptat mult împotriva turcilor şi pretutindeni a învins. Numai o dată, când l-au înconjurat pe el nenumăratele cete de păgâni, el s-a gândit să ceară adăpost în tăria zidurilor cetăţii; dar pe ziduri a apărut mama sa şi i-a zis: "nu vreau să-ţi deschid ţie poarta, până ce nu vei birui pe vrăjmaşi, pentru că dacă nu poţi sta cu tărie împotriva lor în câmp, puţină-i nădejdea în tine după ziduri". În aceeaşi noapte de zbucium i-a apărut în vis Marele Mucenic Gheorghe şi i-a făgăduit biruinţa, dar i-a zis să trimeată icoana lui, pe care pretutindeni Ştefan o purta cu sine, mânăstirii Zograful şi s-o înnoiască pre ea, fiind pustiită. Biruinţa, într-adevăr, a încununat oştirea voievodului şi el a îndeplinit făgăduiala dată marelui mucenic, înnoind sfânta şi măreaţa lui mânăstire.

Icoana Sfântului Gheorghe, făcătoare de minuni, dăruită mânăstirii Zograful de Ştefan cel Mare, domnul Ţării Moldovei, se află în biserică aşezată la loc de cinste şi este frumos îmbrăcată în aur şi argint.

În inscripţia cea nouă, sub icoana Sfântului Gheorghe, dăruită de Ştefan Voievod, este pusă data cea veche: 1484, probabil transcrisă de pe inscripţia mai veche. Voievodul a dăruit această icoană Zografului, în urma biruinţei câştigate asupra turcilor, în 1476.

La biblioteca sfintei mânăstiri, între altele, se păstrează şi un tetraevanghel din 1495, noiembrie 3, dăruit de Ştefan cel Mare ctitoriei sale, bisericii din Borzeşti, care poartă următoarea preţioasă însemnare:

"Acest tetraevanghel l-a cumpărat domnul Io Ştefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod şi al Oltei, şi l-a dat pre el, întru ruga sa, la hramul Adormirea Prea Sfintei stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu şi de-a pururea Fecioarei Maria, la biserica din Borzeşti, pe Trotuş, ca să-i fie lui întru pomeană, neclintit cât va sta acest hram. Iar cine va strica şi va tulbura această

pomeană, au episcop, au popă, sau fie oricine, unuia ca aceluia să-i fie părâşe Sfânta Născătoare de Dumnezeu, la ziua straşnicei Judecăţi a lui Hristos. În cursul anului al 38-lea al domniei sale, în anul 7003 (1495), luna noiembrie a 3-a zi".

("Din daniile lui Ştefan cel Mare făcute mânăstirii Zografu de la Sfântul Munte Athos", Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938)

UN PREŢIOS CHIVOT DE LA NEAGOE BASARAB LA MÂNĂSTIREA DIONISIU

Pr. Stoica Nicolaescu

În sfânta biserică a mânăstirii Dionisiu din Sfântul Munte Athos sau Grădina Maicii Domnului, între alte sfinţite odoare, se păstrează un prea frumos chivot în formă de biserică bizantină, cu cinci turle şi turnuleţe ascuţite, cu păsărele pe ele, având lungimea de 59 cm şi înălţimea de 57 cm. Este din argint suflat cu aur, artistic lucrat, cum nu este altul în toată Europa, în ajur (filigran) şi bogat împodobit cu pietre scumpe şi email. O friză de email înconjoară de jur împrejur chivotul şi cuprinde două rânduri de chipuri (bust), adică sfinte icoane, înfăţişând pe Hristos între Sfânta Născătoare şi Sfântul Ioan Botezătorul, proroci şi sfinţi cu inscripţii slave dedicatorii. Deasupra frizei, pe o bandă îngustă, se citeşte următoarea inscripţie în greceşte:

"Acest cinstit şi sfânt sicriu este al prea sfinţitului arhiepiscop al Constantinopolului, chir Nifon, patriarhul ecumenic al Romei celei noi. S-a înfăptuit şi terminat în Hristos Dumnezeu de către prea credinciosul şi iubitorul de Hristos domn Neagoe. A adormit acolo patriarhul, în cinstita şi sfânta mânăstire a cinstitului Înaintemergător şi Botezător Ioan. În anul 7023 (1515)".

Pe capacul chivotului, pe faţa dinăuntru, este pictat chipul fericitului Nifon, iar dinaintea lui, în poziţie de rugă, stă în genunchi smeritul Neagoe Voievod.

Prin ornamentaţia sa, acest chivot are multe asemănări cu podoaba sfintei biserici a mânăstirii Argeş, înălţată de Neagoe Vodă Basarab pe locul străvechii Mitropolii a Ţării Româneşti, la Curtea de Argeş.

Neagoe Vodă Basarab, fiul sufletesc al patriarhului Nifon al II-lea, a făcut acest frumos şi preţios chivot şi l-a dăruit sfintei biserici a mânăstirii Dionisiu din Sfântul Munte Athos, ctitoriei sale, ca în el să se aşeze şi păstreze sfintele moaşte ale suszisului patriarh, ce a fost şi mitropolit a toată Ungrovlahia şi organizator al Bisericii Române pe timpul lui Radu Vodă cel Mare (1496-1508).

Despre Sfânta Mânăstire Dionisiu din Sfântul Munte Athos, ctitoria lui Neagoe Vodă Basarab, dăm următoarele amănunte, după inscripţiile, cărţile şi hrisoavele domneşti, luate de noi la faţa locului, în copii fotografice:

Sfânta Mânăstire Dionisiu, cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul, a fost rezidită din temelie de Neagoe Vodă Basarab, domnul Ţării Româneşti, între anii 1512-1521. Neagoe Basarab Voievod a zidit şi turnul înalt al mânăstirii, după cum se vede într-o inscripţie săpată pe placa de marmură, pusă pe turn, la stânga bisericii catedrale, pe care se află şi un monogram făcut din cărămizi presate. Acelaşi Neagoe a construit apeductul mânăstirii, şi a dăruit cinstitul cap al Sfântului Ioan Botezătorul, pus în raclă de aur, împodobită cu pietre scumpe.

În ziua de 26 octombrie 1535, duminică, arzând biserica, a fost restaurată din temelie de Petru Vodă Rareş, Domnul Ţării Moldovei, "carele a zidit biserica mai mare şi mai înaltă decum fusese mai înainte şi a zugrăvit-o toată cu picturi minunate", sub egumenul Matei. În anul 1542, hramul sfinţilor doctori fără de argint, Cozma şi Damian, s-a făcut de

mitropolitul Ţării Româneşti, chir Macarie. În 1545, Petru Vodă Rareş dăruieşte sfintei mânăstiri un frumos epitaf (aer) cu următoarea inscripţie în slavoneşte:

"Binecinstitorului şi de Hristos iubitorul Petru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Ţara Moldovei, iată că am binevoit, de a noastră bună voie şi dulce vrere, şi am făcut şi am înfrumuseţat acest aer întru numele Domnului Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, şi l-am dat întru ruga domniei mele la de iznou zidită a noastră mânăstire, ce este în Sfântul Munte Athos, numită Dionisiat, unde este hramul Sfântului Prooroc Înaintemergător şi Botezător Ioan, pentru sănătatea şi mântuirea sufletului domniei mele, şi al părinţilor domniei mele, şi al doamnei domniei mele Elena, şi al copiilor domniei mele Iliaş şi Ştefan şi Constantin voievozi, şi al fiicelor domniei mele Cheajna şi Roxandra. Şi s-a terminat în anul 7053 (1545) ianuarie 20".

În anul 1547 s-a zugrăvit biserica sobornicească cu minunate picturi, cu cheltuiala aceluiaşi voievod, de Zorzi Criteanul. Inscripţia de deasupra uşii centrale, dinăuntrul bisericii, glăsuieşte:

"S-a înălţat din temelie şi s-a zugrăvit cu cheltuiala lui Ioan Petru Voievod a toată Moldovlahia, în anul 1547".

Tot el a zidit şi întreaga coardă a mânăstirii, de la bucătărie şi până la chelarie (pivniţă), şi au dat cu soţia sa, doamna Elena, şi două prea frumoase epitrahile, purtând pe sub sfinţi chipurile lor cu inscripţii slavoneşti. Ginerele lor, Mircea Vodă Ciobanul, domnul Ţării Româneşti, a dăruit o Sfântă Evanghelie cu scoarţe de argint, suflate cu aur, lucrate în relief, înfăţişând, sub icoana naşterii Sfântului Ioan Înaintemergătorul, familia domnitoare cu următoarea inscripţie slavonească:

"Acest tetraevangel a fost ferecat de Io Mircea Voievod şi Doamna Cheajna, şi fiica lor Stana, şi fiul lor Petru Voievod".

Paraclisul Sfântului Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu a fost pictat de ieromonahul Antonie, moldovean. Printre ctitorii sfintei mânăstiri Dionisiu trebuie a-l număra şi pe monahul Siluan, care a fost trimis de Petru Vodă Rareş ca supraveghetor şi năstavnic al mânăstirii şi s-a nevoit mult întru aceasta cu caldă râvnă săvârşindu-se aici din viaţă, unde i se şi păstrează de-a pururea pomenirea. În anul 7061 (1553), martie 20, Alexandru Vodă Lăpuşneanu, domnul Ţării Moldovei, a făcut tâmpla mânăstirii Dionisiu. Despre acest fapt ne vorbeşte clar o inscripţie slavonească, scrisă pe un sfitoc (tihitarion) de mătase cafenie, cu litere de aur, astfel:

"Cu vrerea Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh, a făcut această tâmplă Ioan Alexandru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, nepotul bătrânului Ştefan Voievod, şi a dat-o hramului Sfintei Naşteri a lui Ioan Înaintemergătorul, Botezătorul Domnului, la Sfântul Munte Athos, la ctitoria sa, la mânăstirea numită Dionisiat, întru ruga sa şi a părinţilor săi. În anul 7061, luna martie 20".

Doamna Roxandra, fiica lui Petru Vodă Rareş, soţia lui Alexandru Vodă Lăpuşneanul, a zidit bolniţa (spitalul) mânăstirii pentru cei nevoiaşi şi prea bătrâni şi trapezăria obştească pentru fraţi, cuprinzând 120 de locuri. Doamna Roxandra a răscumpărat şi toate moaştele mânăstirii, care, după căderea Constantinopolului, au fost cotropite şi luate de sultanul Suleiman (1520-1560). În 1564, august 30, Alexandru Vodă Lăpuşneanu şi doamna sa Roxandra au dăruit mânăstirii Dionisiu nişte candele de argint şi o preafrumoasă icoană, înfăţişând pe Sfântul Ioan Botezătorul Domnului, îmbrăcată în argint aurit şi cu următoarea inscripţie slavonească:

"Sfântul şi slăvitul prooroc Înaintemergătorul şi Botezătorul Ioan. Această icoană au înfrumuseţat-o domnul Alexandru Voievod şi doamna lui Roxandra, pentru sănătatea iubitului lor fiu Constantin, şi au dat-o a sluji Sfântului Ioan Înaintemergătorul. În anul 7072, august 30".

La 28 aprilie 1577 Petru Vodă Şchiopul, domnul Ţării Moldovei, dăruieşte mânăstirii un ajutor anual de 6000 aspri şi 500 aspri cheltuieli de drum pentru fraţii ce vor veni după acest ajutor. La 20 februarie 1640 Matei Basarab Voievod, domnul Ţării Româneşti, îi dă mânăstirii un ajutor anual de 4000 aspri. La 6 februarie 1713 Constantin Basarab Vodă Brâncoveanul îi dă un ajutor anual de 100 de taleri. La 17 decembrie 1714 Ştefan Cantacuzino Voievod îi dăruieşte un ajutor anual de 800 bani. În mai 1716, Nicolae Voievod îi dă 1200 de aspri, iar la 20 martie 1717, Alexandru Mavrocordat Voievod, 8000 de aspri. La 20 martie 1718 Ioan Alexandru Vodă, domnul Ţării Moldovei, dăruieşte mânăstirii, din cămara domnească, pe an, 100 de taleri şi 20 de taleri pentru cheltuieli de drum, la care mai adaugă 8000 de bani.

Mânăstirea Dionisiu are opt paraclise; întru cinstirea prăznuirii Izvorului Maicii Domnului din Săptămâna Luminată, al Sfântului Ierarh Nicolae, al Sfântului Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu, al Sfinţilor doctori Cosma şi Damian, al Sfântului Mucenic Gheorghe, al Sfântului Ioan Gură de Aur, al Sfântului Nifon Patriarhul, şi al Tuturor Sfinţilor. În sfânta biserică se păstrează, în afară de moaştele patriarhului Nifon, şi multe părticele de sfinte moaşte: mâna dreaptă a Sfântului Ioan Botezătorul, capul Sfântului Ioan al Kragandei, o părticică a Sfântului Modest, patriarhul Ierusalimului, o mână a Sfântului Ioan cel Milostiv, patriarhul Alexandriei, un dinte al Sfântului Mucenic Hristofor, o parte din lanţul Sfântului Apostol Petru, o părticică a Sfântului Apostol Luca, mâna Sfintei Muceniţe Paraschiva, mâna dreaptă a Sfântului Vlasie, de asemenea mâna dreaptă a Sfântului Ioan Colonistul, o părticică a Sfântului Mucenic Mercurie, a Sfântului Mucenic Ştefan, a Sfântului Mucenic Haralambie, a Sfântului Ioan Gură de Aur, a Sfinţilor Cosma şi Damian, capul împărătesei Teodora, o părticică a lui Leon Înţeleptul, a Sfintei Muceniţe Kiriaki, o parte de cap a Sfântului Patriarh Petru al Alexandriei. Pe lângă aceste

comori nepreţuite, ar mai fi de adăugat şi cuvioşii care s-au sfinţit întru dânsa, adică: Cuviosul Dionisie, ctitorul ei; Sfântul Cuvios Dometie, egumenul; Sfântul Patriarh Nifon, cu doi ucenici ai lui, Macarie şi Ioasaf; Cuviosul Leontie, Izvorâtorul de Mir şi Sfântul Filofteiu, întru a căror cinste le este închinat schitul Hotărani, din judeţul Romanaţi, care aducea sfintei mânăstiri Dionisiu un venit anual de 25000 piaştri.

("Mânăstirea Dionisiu din Sfântul Munte Athos", Bucureşti, Tipografia "Viaţa Literară", 1933)

O DANIE LA MÂNĂSTIREA HILANDAR

Pr. Stoica Nicolaescu

Evlaviosul domn Neagoe Basarab, fiul lui Basarab Voievod cel Tânăr, nepotul Marelui Basarab Voievod, a fost un domn ales, învăţat, blând, bun, temător de Dumnezeu şi iubitor de pace.

Ca fiu sufletesc al patriarhului Nifon, în faptele şi lucrările sale s-a povăţuit cu Duhul Sfânt; a petrecut mai tot timpul vieţii sale cu purtarea de grijă pentru cele sfinte, făcând bună tocmeală şi orânduială în ţară şi dând odihnă poporului său.

N-a purtat nici un război şi a trăit în bună pace şi prietenie cu toţi vecinii.

S-a nevoit cu multă osârdie întru lauda, cinstirea, mărirea şi înflorirea Bisericii române.

De la Sfântul Munte Athos, sau "Grădina Maicii Domnului", a adus în ţară moaştele Sfântului Nifon, şi a terminat la Târgovişte noul lăcaş de Mitropolie, început de Radu Vodă cel Mare (1496-1508), mutând scaunul Mitropoliei de la Argeş la Târgovişte, iar pe locul vechii Mitropolii a înălţat din temelie marea şi vestita biserică de la Argeş, ce n-are seamăn şi frumuseţe în tot Orientul.

Mânăstirea de la Argeş face fala şi mândria monumentelor vechi ale ţării şi ale întregii creştinătăţi de Răsărit.

Pentru întărirea credinţei, ca bun cărturar, a tipărit pentru popor mai multe cărţi bisericeşti, între altele un evanghеliar slovenesc, de o rară şi neîntrecută frumuseţe până astăzi.

Întru săvârşirea faptelor bune, plăcute lui Dumnezeu, Neagoe a avut buni tovarăşi pe mitropolitul Macarie şi mai vârtos pe întru Hristos Dumnezeu dreptcredincioasă şi doamnă a Ţării Româneşti, Doamna Despina, soţia sa.

Despre această doamnă tradiţia ne spune că, neajungându-se banii pentru terminarea sfintei mânăstiri de la Argeş, şi-ar fi vândut sculele de aur şi pietrele preţioase în acest scop.

Măreaţa biserică înălţată de Neagoe Voievod s-a sfinţit în anul 1517, cu deosebită cinste, şi au slujit la sfinţirea ei peste o mie de preoţi: patriarhul din Constantinopol şi patru mitropoliţi greci; 20 egumeni de la mânăstirile din Sfântul Munte Athos, în frunte cu Gavriil Protul, mai marele Sfântului Munte; mitropolitul ţării, cu toţi episcopii şi egumenii mânăstirilor din ţară.

În ceea ce priveşte cârmuirea, evlaviosul domn Neagoe Vodă Basarab, văzând marele pericol ce va să vie pentru ţară de la turci, prevăzător, ca un bun şi iubitor părinte, înţelept, purtător de grijă al ei şi doritor de binele creştinilor, s-a îndemnat de-a dreptul să ceară ajutor de la Papa Leon al X-lea, fruntaşul luptător al credinţei împotriva păgânilor. Şi din iunie 1519 avem mărturie diploma papală, care ne arată amănunţit şi condiţiile pe care voievodul Ţării Româneşti şi voievodul Ţării Moldovei le-au cerut Papei, ca aliaţi la scaunul apostolic.

Papa a primit bucuros acele condiţii şi s-a îndatorat a le împlini voia întocmai.

Prin trimisul lor Antoniu Paicalas, voievozii români Basarab şi Ştefan, cu Theodosie şi Petre, fiii celui dintâi şi fiii ce-i avea cel de-al doilea, se leagă, împreună cu ai lor supuşi, de Sfântul Scaun de la Roma, ca să intre alături de ceilalţi principi creştini în orice expediţie contra sultanului Selim.

Voievozii nu vor încheia nici pace, nici armistiţiu, nici alianţă cu turcii, fără învoirea Papei, numai să fie încredinţaţi că în orice tratat de pace încheiat de Papa, voievozii vor fi consideraţi ca aliaţi şi vor fi părtaşi la toate ţările câte se vor recâştiga de la turci.

În anul 1520, "cu deplin consimţământ al voievozilor din Ardeal şi din Ţara Românească s-a procedat în faţa boierilor trimişi de ambele părţi regularea frontierelor dintre ţări, începând din apa Oltului, la Ruşava (Orşova). Se hotărăsc toate întinderile de moşii ale locuitorilor din amândouă ţările, şi se întăresc cu jurăminte, conform uzului judiciar al timpului".

Îngrijitu-s-a Neagoe Voievod şi de urmaş, şi astfel a scris, pentru fiul său Teodosie Voievod, nişte învăţături de cum trebuie să se poarte un domn cu ospeţii, la război, cum să cinstească pe sluği şi boieri, cum să fie milostiv şi alte poveţe de mult folos.

Şi-a încheiat zilele în pace şi linişte la anul 1521, septembrie 25. Trecând sufletul la cele veşnice, trupul său s-a înmormântat cu mare cinste înlăuntrul bisericii Curţii de Argeş.

În tot timpul domniei de opt ani şi opt luni, Neagoe a adunat comori numai în cer, iar nu pe pământ.

A făcut multe şi nenumărate binefaceri şi danii în ţară şi la Sfântul Munte Athos, înălţând şi împodobind sfintele lăcaşe, ca şi în celelalte ţări creştine.

Iată o carte de danie a lui Neagoe Basarab pentru mânăstirea Hilandar de la Sfântul Munte Athos, căruia îi dăruieşte un ajutor anual de 7000 de aspri. Sorocul ridicării banilor se hotărăşte să fie la Bobotează:

"Celui întru Sfântul Munte al Athosului, împărătescului sfânt lăcaş şi mânăstirii numită Hilandar, unde este hramul prea sfintei şi curatei, prea binecuvântatei stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu, cinstitei sale Intrări în Biserică, prea cinstitului părintelui nostru egumenului şi preoţilor şi stareţilor

şi diaconilor şi tuturor fraţilor celor întru Hristos, smerită metanie fac şi aduc sfinţiilor voastre, iată eu, cel ce cu mila lui Dumnezeu şi a sfintelor voastre rugi mă aflu în timpul de faţă cârmuitor şi domnitor al Ţării Ungrovlahiei, Io Basarab Neagoe Voievod. Şi după aceea, sfinţiţilor părinţi, în ştire să vă fie sfinţiilor voastre, că iată au venit la noi de la sfinţiile voastre părintele proegumen chir Leontie şi bătrânul monah Mardarie, şi ne-au adus nouă obişnuita binecuvântare, şi au binecuvântat la noi în locul vostru al tuturora şi ne-au vestit pre noi de trebuincioasele haine mânăstireşti şi despre petrecerea voastră. Şi noi toate de-a rândul bine le-am înţeles şi am primit cu toată osârdia. Drept aceea, sfinţiţi părinţi, am făcut un ajutor sfintei mânăstiri de 7000 de aspri. Şi să vină fraţii şi trimişii de la sfânta mânăstire pentru mai sus zisul ajutor în fiecare an, de Bobotează, că să ia ajutorul sfintei mânăstiri; să fie sfintei mânăstiri de întărire, iar nouă şi copiilor noştri dăruiţi de Dumnezeu întru veşnica pomenire. Drept aceea, sfinţi părinţi, primiţi şi mulţumiţi şi rugaţi pe Dumnezeu pentru noi păcătoşii şi faceţi pentru noi ca şi pentru sfânt răposaţii cei mai de dinainte ctitori, şi în timpul vieţii şi după viaţa noastră, să ne pomeniţi cât va sta sfânta mânăstire, precum aţi făgăduit sfinţiile voastre, şi precum pomeniţi şi pe cei de mai înainte sfânt răposaţi ctitori. Şi Hristos cel întru toate bunurile să nu ne lipsească pre noi păcătoşii de sfintele voastre rugi, ci să fie cu sfintele voastre molitve şi cu noi păcătoşii întru Hristos, amin! Şi pe noi păcătoşii, cei ce am alcătuit (această carte), Sin zis logofăt, şi eu Florea, carele am scris cu mâna, în minunata localitate, unde este sfânta mânăstire numită Curtea de Argeş, luna august a 23-a zi, în anul 7025.

Io Basarab Voievod din mila lui Dumnezeu domn".

("Domnia lui Neagoe Basarab Voievod (1512-1521)", Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1924)

SITUAŢIA DANIILOR ÎN BANI FĂCUTE DE VOIEVOZII ROMÂNI LA ATHOS

Pr. Prof. Teodor Bodogae

("Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos", Sibiu, 1940)

TABLOUL clădirilor, reparaţiilor şi picturilor făcute de voievozii români la Athos

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Protathon	1645	Matei Basarab plăteşte impozitele întregului Athos
	1664	Gr. Ghica
	1686	**Şerban-Vodă trimit danii colective din venitul Salinelor**
	1809	de la Ocnele Mari
1. Lavra	1515 –1517	Neagoe Basarab: mertic annual de 200 taleri
	10 I 1535	Vlad Vintilă: mertic annual 10.000, plus 1.000 aspri pentru drumeţ
	1562	Hatmanul Moldovei Ion Sturza: annual 300, plus 100 florini

1. Lavra	20 II 1579 Petru Schiopul: mertic annual 6.000 aspri 1598 Ieremia Movilă: mertic anual 6.000 aspri 30 V 1664 Grig. Ghica: meteric anual tradiţional 6.000 aspri 3 IX 1618/9 Gavrilaş Movilă: meteric anual tradiţional 15.000, plus 1.000 aspri 1691 Const.Bâncoveanu: meteric anual tradiţional 6.000 aspri 1696 Const.Bâncoveanu: meteric anual tradiţional 6.000 aspri 23 X 1735 Constantin Mavrocordat: meteric anual tradiţional 6.000 aspri 1747 Grig. Ghica: meteric anual tradiţional 8.000, plus 800 aspri 8 XI 1756 Constantin Racoviţă: meteric anual tradiţional 8.000, plus 800 aspri 1768 Scarlat Ghica: meteric anual tradiţional 8.000, plus 3.200 aspri 1780 – 1800 Petrache Ceramanliu: bani pentru datoriile schitului Sf.Ana
2. Vatoped	1515 – 1517 Neagoe Basarab: meteric anual de 200 taleri 1526 Vladislav: meteric anual (?) taleri 1535 Vlad Vintilă: meteric anual de 10.000 aspri 1561 Alexandru Lăpuşneanu: meteric anual de 300 galbeni roşii şi 65 aspri turceşti 1692 Constantin Brâncoveanu: meteric anual 21.000 aspri 1753 Mat.Gr.Ghica: meteric anul (?) aspri

3. Ivir	1515	Neagoe Basarab: meteric anual 200 taleri
	6 IX 1605	Radu Şerban: danie anuală tradiţională 25.000, plus 500 aspri
	20 II 1649	Gheorghe Ştefan: danie anuală 3.200 aspri
	1655	Const.Basarab: danie anuală 10.000, plus 500 aspri
	30 I 1664	Gr.Ghica: danie anuală 7.000 aspri
	1764	Bancherul Stavrache: danie anuală 10.000 groşi
4. Hilandar	23 VII 1517	Neagoe Basarab: 7.000 aspri (în fiecare an la Bobotează)
	23 IV 1534	Vlad Vintilă: meteric anual de 10.000, plus 800 aspri pentru bolniţă
	8 II 1579	Mihnea Turcitul: meteric anual de 15.000 aspri
5. Dionisiu	28 IV 1577	Petre Schiopul: meteric tradiţional 6.000 aspri
	20 II 1640	Matei Basarab: meteric anual 4.000 aspri
	1692	
	1695	Constantin Brâncoveanu: meteric tradiţional 4.000 aspri
	1713	
	1715	Ştefan Cantacuzino: meteric tradiţional 8.000 aspri
	20 III 1716	Nic. Mavrocordat: meteric tradiţional 8.000 aspri
	20 III 1716	Mih.Racoviţă: meteric tradiţional 8.000 aspri

6. Cutlumuş	Sept. 1369	Vlaicu Vodă: meteric anual 1.200 ughi
	1428	Alexandru Aldea: meteric anual (?) ughi
	29 VII 1492	Vlad Călugărul: meteric anual 2.000 aspri
	7 XI 1514	Neagoe Basarab: a mărit dania anuală la 10.000 aspri, plus 500 aspri pentru drumeţ şi 700 aspri pentru bolniţă
7. Pantocrator	1692 – 1709	Constantin Brâncoveanu: meteric anual 3.000 aspri
	27 IV 1452	Vlad Ţepeş : meteric anual 15.000 aspri la schitul Sf.Ilie
	29 VIII 1492	Vlad Călugărul: în fiecare an 1.000 aspri
8. Xiropotamu	6 II 1433	Alexandru Aldea: meteric anual 3.000 aspri
	1515	Neagoe Basarab: meteric anual (?) aspri
	1 V 1533	Vlad Vintilă: meteric anual 5.000, plus 500 aspri
	1757 – 65	Suma de 50.000 groşi din Principatele Române
	1757 – 1758	Teodor Calimah: anual 150 lei
	Febr.1760	Scarlat Ghica: anual 800 lei, iar „odată pentru totdeauna" 8.000 lei, plus 500 lei drumeţului
	1770	Prin Cezar Daponte: un sac de florini

9. Zografu	9 II 1433	Alex. Cel Bun (?) Aldea (?) în fiecare an câte 3.000 aspri
	16 VI 1466	Ştefan cel Mare: în fiecare an câte 100 galbeni ungureşti
	13 IX 1471	Ştefan cel Mare: în fiecare an câte 500 aspri
	13 VII 1500	Radu cel Mare: în fiecare an câte 3.000 aspri
	1515/17	Neagoe Basarab: în fiecare an câte 3.000 aspri
	1534	Vlad Vintilă: în fiecare an câte 3.000 aspri
	1566	Ruxandra Lăpuşneanu: în fiecare an câte 100 galbeni şi 52.000 aspri pentru impozit
	1599	Ieremia Movilă: meteric anual 100 ducaţi
10. Dohiar	1569	Ruxandra Lăpuşneanu:165.000 aspri
11. Karacalu	1570	Ruxandra Lăpuşneanu: 35.000 aspri
12. Filoteu	12 VI 1447	Vlad Ţepeş: 4.000, plus 300 aspri annual
	1488 – 1492	Vlad Călugărul: 4.000, plus 300 aspri annual
	1734	
	1744	
	1749	Constantin Mavrocordat, Grigorie Ghica şi alţii: meteric anual 6.600 aspri
	1768	
13. Simopetra	1540	Radu Paisie: meteric anual(?) aspri

14. Sf. Pavel	28 I 1501 Fraţii Barbu, Danciu, Pârvu şi Radu Craioveanu: în fiecare an câte 2.000 aspri
15. Xenofon	1501 Boierii Craioveşti: anual 2.000 aspri 1522 Neagoe Basarab: anual 2.000 aspri 1526 – 1528 Radu de la Afumaţi: anual 2.000 aspri 1535 Vlad Vintilă: anual 2.000 aspri 1542 Radu Paisie: anual 2.000 aspri 1575 – 1577 Alexăndrel: anual 2.000 aspri 1579 Mihnea Turcitul: anual 2.000 aspri 1592 Ştefan Surdul: anual 2.000 aspri 1593 Alexandru cel Rău: anual 2.000 aspri 1594 Mihai Viteazul: anual 2.000 aspri 1602 Simeon Movilă: anual 2.000 aspri 1607 Radu Şerban: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1619 Gavrilaş Movilă anual 10.000, plus 1.000 aspri 1621 Radu Mihnea: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1631 Alexandru Iliaş: anual 10.000, plus 1.000 aspri 8 X 1635 Matei Basarab: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1654 Constantin Basarab: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1658 Mihnea Vodă: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1665 şi 1674 Radu Leon: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1703 Constantin Brâncoveanu: anual 10.000, plus 1.000 aspri

15. Xenofon	1718	Nicolae Mavrocordat: anual 10.000, plus 1.000 àspri
	1740	Constantin Mavrocordat: anual 10.000, plus 1.000 aspri
	1763	Matei Racoviţă: anual 10.000, plus 1.000 aspri
	1766	Scarlat Ghica: anual 10.000, plus 1.000 aspri
	1769 – 1803	Încă 9 hrisoave: anual 10.000, plus 1.000 aspri
	1813	Gh. Caragea: anual 10.000, plus 1.000 aspri
	1819 şi 1820	Al. şi Mihai Şuţu: anual 10.000, plus 1.000 aspri
16. Grigoriu	1500	Ştefan cel Mare: 24.000 aspri pentru cumpărarea chiliei Sf.Trifon (Caries)
	1502	Ştefan cel Mare: danie anuală (?) aspri
	1520	Ştefăniţă: danie anuală (?) aspri
	1553	Al. Lăpuşneanu: danie anuală (?) aspri
	1761	Alex. Ghica: danie anuală 25.000 aspri
17. Esfigmenu	1517	Neagoe Basarab: danie anuală (?) aspri
	1546	Petru Rareş: danie anuală (?) aspri
	1808 – 1817	din metocul Floreştilor (Tutova): anual 1.500 groşi
	1818	din metocul Floreştilor (Tutova): anual 12.000 groşi

18. Rusicon	12 VI 1457 Vlad Ţepeş: danie anuală 6.000 aspri 1487 Vlad Călugărul: danie anuală 6.000 aspri 1496 Radu cel Mare: danie anuală 3.000, plus 40 aspri 1505 Radu cel Mare: danie anuală 4.000 aspri 1517 Neagoe Basarab: danie anuală 4.000 aspri 1743 Ion Mavrocordat: danie anuală 100 piaştri (10.000 aspri) 3 II 1750 Const. Racoviţă: danie anuală 150 piaştri (15.000 aspri) 1753 Const. Racoviţă: danie anuală 150 piaştri (15.000 aspri) 1751 Matei Ghica: danie anuală 150 piaştri (15.000 aspri) 1855 Grig. Ghica: danie anuală 150 piaştri (15.000 aspri) 1757 Scarlet Ghica: danie anuală 150 piaştri (15.000 aspri) 1759 Grigorie Ghica: danie anuală 560 taleri (56.000 aspri) 1759 Scarlat Ghica: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1752, 1765 Boierii Ghiculeşti: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1769, 1776 Boierii Ghiculeşti: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1777 Boierii Ghiculeşti: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1778, 1780 Moruzi: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1793 Mih. Şuţu: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1795 Al. Calimah: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri) 1805 – 1819 Al. Ipsilanti, Caragea, Şuţu: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)

19. Constamonit	1493	Ştefan cel Mare: 5.000, plus 500 aspri annual
	1497	Ştefan cel Mare: 5.000, plus 500 aspri annual
	1517	Neagoe Basarab: anual (?) aspri
	1542	Petru Rareş: anual 6.000 aspri

N.B. După cum se poate vedea, daniile se continuau regulat la fiecare mănăstire. De aceea, ele au fost cu mult mai multe decât sunt pomenite în acest tablou, care cuprinde numai pe cele aflate în documentele cunoscute.

("Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos", Sibiu, 1940)

Tabloul clădirilor, reparaţilor şi picturilor

TABLOUL
clădirilor, reparaţiilor şi picturilor făcute
de voievozii români la Athos
Pr. Prof. Teodor Bodogae

Notă; Sigur, nu toate aceste lucrări sunt indicate expres, cu anul lor, ca fiind suportate cu bani româneşti, dar se ştie din alte acte ulterioare, din veniturile metoacelor de la noi din ţară, şi din alte fapte, că ele s-au făcut din contribuţie românească.

(Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos, Sibiu, 1940)

	Maximum	Sec. XIV	Sec. XV	Sec. XVI	Sec. XVII	Sec. XVIII	Sec. XIX
	Pamplona	Cas 1300 - [illegible], [illegible]		1527 [illegible] y [illegible] 1500 [illegible], [illegible] 1512 [illegible] 1526 [illegible] 1534 [illegible] 1536 – 44 [illegible] 1512 [illegible], [illegible] 1517 1566 [illegible] 1603 [illegible] 1604 1526 [illegible], [illegible] 1536 [illegible], [illegible] 1579 [illegible]	1604 [illegible]	1701 [illegible]	
1	[illegible]				1673 [illegible]	1713 [illegible] 1719 [illegible] 1773 [illegible]	1814 [illegible]
2	[illegible]	1343 [illegible], [illegible]	1426 [illegible], [illegible], [illegible] 1427 [illegible] 1472 [illegible]	1517 [illegible]	1644 [illegible] 1664 [illegible] 1672 [illegible] 1673 [illegible]	1700 [illegible] 1709 [illegible] 1708 1702 [illegible] 1703 [illegible] 1704 [illegible]	1814 [illegible], [illegible] 1819 [illegible] [illegible]
3	[illegible]		1493 [illegible], [illegible]	1513 [illegible] 1590 [illegible] 1603 [illegible]	1614 [illegible] 1619 [illegible] 1625 [illegible] 1625 [illegible] 1660 – 1663 [illegible]	1727 [illegible] 1730 [illegible] 1743 [illegible]	1814, 1840 [illegible] 1846 1862 [illegible], [illegible] 1868 [illegible] 1868 [illegible] 1869 [illegible] 1867 [illegible] 1869 [illegible]
4	[illegible]	1260 – 1303 [illegible], [illegible], [illegible]			1823 1663 [illegible], [illegible]	1777 – 1778 [illegible], [illegible] 1776 – 1784 [illegible] 1797 [illegible]	1819 1848 [illegible] 1894 [illegible]
5	[illegible]	1375 – 1383 [illegible]		1518 – 1520 [illegible], [illegible], [illegible] 1546 – 1560 [illegible] 1560 – 1564 [illegible], [illegible], [illegible]	1603 [illegible] 1603 [illegible] 1607 [illegible]	1727 [illegible]	1863 [illegible], [illegible]
6	[illegible]	1363 – 1372 [illegible], [illegible]		1502 – 1508 [illegible] 1515 – 1517 [illegible], [illegible], [illegible] 1540 [illegible]	1637 – 1643 [illegible], [illegible] 1664 [illegible], [illegible]	1744 [illegible], [illegible], [illegible] 1767 [illegible], [illegible], [illegible]	1808 [illegible] 1809 [illegible] 1809 – 1807 [illegible]
7	[illegible]	1366 – 1368 [illegible]		1536 – 1537 [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] 1540 [illegible], [illegible]	1636 – 1643 [illegible], [illegible]	1745 [illegible] 1776 – 1781 [illegible]	1847 [illegible], [illegible]
8	[illegible]	1340 [illegible]		1515 [illegible], [illegible] 1526 [illegible] 1572 – 1545 [illegible]	1620 [illegible], [illegible]	1747, 1767 [illegible] 1765 [illegible] 1763 [illegible], [illegible] 1779 [illegible] 1780 [illegible] 1775 [illegible] 1780 [illegible]	1823 [illegible]
9	[illegible]	1347 [illegible] 1372 [illegible] 1375 [illegible]	1466 [illegible], [illegible] 1475 [illegible]	1508 [illegible], [illegible] y [illegible] 1516 – 1517 [illegible] 1546 [illegible], [illegible]		1719 [illegible] 1744 [illegible]	1866 [illegible] 1870 [illegible] 1868 – 1896 [illegible]
10	[illegible]			1517 [illegible] 1547 [illegible] 1566 [illegible], [illegible] y [illegible], [illegible]	1618 [illegible] 1630 [illegible]	1704 [illegible], [illegible] 1753 [illegible] 1760 [illegible]	1864 [illegible]
11	[illegible]			1534 [illegible] 1535 [illegible] 1548, 1563 [illegible], [illegible], [illegible]	1679 [illegible]	1707 [illegible] 1724 – 1713 [illegible], [illegible], [illegible] 1707 [illegible], [illegible]	1870 – 1879 [illegible], [illegible] 1880 [illegible]
12	[illegible]		1477 [illegible], [illegible] 1497 [illegible]	1560 [illegible], [illegible]		1745 – 1765 [illegible], [illegible]	1871 – 1883 [illegible]
13	[illegible]	1362 – 1366 [illegible], [illegible]		1567 [illegible], [illegible] 1580 [illegible] 1591, 1599 [illegible]	1613 [illegible] 1625 [illegible] 1633 – 1636 [illegible]	1785 [illegible]	1855 [illegible] 1891 [illegible] 1892 – 1902 [illegible], [illegible]
14	[illegible]	1365 [illegible], [illegible]	1497 – 1503 [illegible], [illegible], [illegible]	1503 [illegible] 1518 – 1522 [illegible] y [illegible] de [illegible] 1535 [illegible]	1607 [illegible], [illegible]	1780 [illegible] y [illegible], [illegible] y [illegible]	1845 [illegible] 1899 – 1902 [illegible]
15	[illegible]			1580 – 1583 [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]	1626 [illegible], [illegible], [illegible] 1640 [illegible]	1781 – 1783 [illegible], [illegible] 1770 [illegible]	1830 [illegible] 1880 [illegible]
16	[illegible]		1479 [illegible], [illegible]	1542, 1545 [illegible], [illegible] y [illegible] 1556 [illegible]	1640 [illegible], [illegible]	1794 [illegible] 1775 [illegible]	1817 – 1853 [illegible], [illegible]
17	[illegible]		1497 [illegible] y [illegible]	1500 [illegible] 1502 [illegible]		1775 [illegible] 1776 [illegible] 1770 [illegible], [illegible] 1783 [illegible], [illegible], [illegible] 1782 [illegible]	1891 – 1900 [illegible]
18	[illegible]			1546 [illegible]		1776 [illegible]	1806 – 1811 [illegible] 1819 [illegible] 1818 [illegible], [illegible] 1894 – 1896 [illegible]
19	[illegible]					1786 [illegible], [illegible]	1813 – 1823 [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] 1867 – 1883 [illegible], [illegible]
20	[illegible]					1776 [illegible]	1828 [illegible] 1867 [illegible], [illegible] 1883 – 1894 [illegible]

CATALOGUL PRINCIPALELOR AJUTOARE ROMÂNEŞTI LA SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Cristina Băcanu

Capitala administrativă a Sfântului Munte Athos se află la Caries. În acest loc se află o biserică datând din prima jumătate a secolului al X-lea, întreţinută şi reparată, de la sfârşitul secolului al XV-lea, prin danii de la domnitorii Ştefan cel Mare şi Sfânt, Bogdan al III-lea, Neagoe Basarab, dar şi din veniturile unor mânăstiri româneşti. Cei care au vizitat Sfântul Munte ştiu că este vorba despre biserica Adormirea Maicii Domnului (Protaton), a conducerii Muntelui Athos.

Mărturie a evlaviei pentru "Grădina Maicii Domnului" stau şi numeroase documente, manuscrise, cărţi rare şi odoare bisericeşti dăruite de domnitori români mânăstirilor de la Sfântul Munte. La Caries, mai precis la Protaton, se află un Tetraevanghel, tipărit la 1512 de Macarie în Ţara Românească, şi un diptic de lemn, cu nume de donatori, începând din secolul al XV-lea, printre care şi domnitorii menţionaţi mai sus.

Tot la Caries se află şi paraclisul Sfântul Ioan Botezătorul, zugrăvit în 1526, cu ajutoare băneşti din Ţările Române, şi chilia Naşterea Maicii Domnului, dependentă de mânăstirea Caracalu, zidită în 1817 şi pictată în 1819 de trei fraţi din Galaţi: Veniamin, Zaharia şi Macarie.

Mânăstiri

1. **Sfântul Pavel**, aşezământ întreţinut între secolele XVI-XIX şi prin danii româneşti de la Ştefan cel Mare şi Sfânt, Neagoe Basarab, Radu Paisie, Matei Basarab, Miron Costin, Constantin Brâncoveanu şi alţii.

Această mânăstire a fost reparată din danii româneşti şi chiar s-au durat şi unele construcţii importante. Astfel, în jurul anului 1500, Ştefan cel Mare şi Sfânt sprijină cu bani repararea mânăstirii şi a două fântâni, iar domnitorii Neagoe Basarab, Radu Paisie şi Constantin Brâncoveanu ajută la construirea şi reparea zidului de incintă şi a unui turn.

Paraclisul Sfinţilor Împăraţi Constantin şi Elena a fost construit în jurul anului 1698, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu. Din păcate, tabloul votiv, reprezentându-i pe domnitor şi pe Doamna Maria, ctitorii paraclisului, astăzi este dispărut.

Un alt paraclis, anume Paraclisul Maicii Domnului, este marcat de prezenţa românească prin pictura murală realizată în 1645, cu ajutoare româneşti.

La această mânăstire se află o icoană a Sfântului Pavel Athonitul, de provenienţă românească, datând din secolul al XVI-lea, şi un clopot turnat la Viena, în 1808, cu cheltuiala arhimandritului Antim de la Craiova.

2. **Dionisiu**, sprijinită, de asemenea, în secolele XVI-XIX, cu danii de domnitorii români Neagoe Basarab, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Constantin Brâncoveanu şi alţii.

Biserica mânăstirii, cu hramul Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul, a fost chiar construită cu sprijinul lui Neagoe Basarab, fiind refăcută, renovată şi zugrăvită în repetate rânduri cu donaţii româneşti.

Turnul de apărare şi apeductul au fost construite, conform inscripţiei în limba greacă, de către Neagoe Basarab, în 1519-1520. Chiar şi trapeza mânăstirii a fost construită de Petru Rareş şi Doamna Elena, fiind mărită şi renovată de Ruxandra Lăpuşneanu, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Tot prin donaţia acesteia din urmă, în jurul anului 1560, se constuieşte o bolniţă. Paraclisul aferent, al Tuturor Sfinţilor, a fost zugrăvit în 1610, de Daniel şi Mercurie, cu cheltuiala călugărului Gherasim de la Dionisiu, identificat drept episcop de Rădăuţi, călugărit în acest aşezământ.

Încă trei paraclise şi o chilie poartă pecete românească. Este vorba despre paraclisul Sfinţilor Doctori Cosma şi Damian, construit cu cheltuiala episcopului de Roman, Macarie, către jumătatea secolului al XVI-lea, paraclisul Sfântului Gheorghe, zidit şi zugrăvit cu cheltuiala mitropolitului Teodosie al Moldovei, şi paraclisul Sfântului Ioan Evanghelistul, zugrăvit către 1615, cu cheltuiala ieromonahului Antonie din Moldova. Chilia Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, cunoscută şi sub denumirea de Chilia părintelui Serafim, a fost cumpărată la începutul secolului al XIX-lea de Teofilact Cantacuzino, de la mânăstirea Neamţ, şi răscumpărată în anul 1875 de Serafim Şoimu.

Dintre cărţile rare aflate la această mânăstire amintim o Evanghelie greco-romană, tipărită la Bucureşti, în 1693, şi Divanul lui Dumitrie Cantemir, tipărit la Iaşi, în 1698, carte ce a aparţinut lui Antim Ivireanul şi lui Mitrofan, egumenul mânăstirii Cotroceni din Bucureşti. Multe dintre cărţile de cult de la Chilia Serafim provin din zona Neamţului, fiind tipărite, în marea lor majoritate, în secolul al XIX-lea.

De mare valoare sunt şi odoarele bisericeşti donate de domnitorii români. Este vorba în primul rând despre relicvariul Sfântului Nifon, realizat în Ţara Românească, în anul 1515, din argint aurit, filigran, email şi pietre preţioase. Relicvariul are formă de biserică cu cinci turle şi pe partea interioară a capacului se află pictate două portrete: Sfântul Nifon şi Neagoe Basarab, cu numele în limba greacă.

Tezaurul acestei mânăstiri este întregit de broderii preţioase cu fir de aur şi argint, realizate în Ţările Române: un epitaf, realizat în Moldova, în 1545, dăruit de Petru Rareş şi Doamna Elena, şi şapte epitrahile realizate tot în Moldova în secolul al XVI-lea. Din acelaşi secol datează orarul, realizat în Moldova, la porunca lui Gheorghe Movilă, mitropolitul Sucevei, şi icoana Sfântului Ioan Botezătorul, lucrată la porunca lui Alexandru Lăpuşneanu şi a Doamnei Ruxandra.

3. **Dohiariu** este o altă mânăstire a Athosului, ajutată în secolele XV-XIX cu danii de domnitorii români Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Radu Paisie, Alexandru, Ruxandra şi Bogdan Lăpuşneanu, care au sprijinit refacerea bisericii şi a chiliilor. În biserică se află un tablou votiv, reprezentându-l pe Alexandru Lăpuşneanu, Doamna Ruxandra şi fiii lor, scena Judecăţii de Apoi, din pronaos, fiind pictată de Macarie zugravul, din Galaţi, în 1788.

Mânăstirea deţine şi numeroase manuscrise de proveniență românească, dintre care amintim un Liturghier, scris şi împodobit de Matei al Mirelor, la mânăstirea Dealu, datat 4 mai 1609. Manuscrisul, cu textul în limba greacă, conţine viniete şi iniţiale ornate în aur şi culori. Tot aici se găseşte un Miscelaneu liturgic, scris de Antim din Ianina, în Ţara Românească, în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

4. **Esfigmenu** a fost întreţinută cu danii româneşti în secolele XVI-XIX de domnitorii Petru Rareş şi Radu Paisie, precum şi din veniturile mânăstirilor Ciocăneşti şi Floreşti şi ale Schitului Golgota - Vaslui.

După 1780, egumenii greci ai acestor metoace, începând cu Teodoret, transferă la Esfigmenu obiecte de cult şi veşminte.

Clădirile acestei mânăstiri au fost reparate cu sprijin românesc în anii 1716, 1806-1811 (naosul bisericii şi trapeza), 1818, 1841 (pictura bisericii), 1854-1858 (reparaţii generale). Aici se află, printre altele, un Evangheliar (manuscris), în limba greacă, datând din secolul al XI-lea. Frontispiciile şi iniţialele sunt ornate în aur şi culori, manuscrisul conţinând şi şase miniaturi. Un alt Evangheliar, scris în limba greacă de Manuil Trapezuntiul, datat 1462, prezintă iniţiale ornate. Manuscrisul este ferecat în argint, în Moldova, în secolul al XVI-lea. În acelaşi secol, mai precis în anul 1537, voievodul Radu Paisie şi fiul său Marcu dăruiesc acestei mânăstiri un epitrahil, realizat în Ţara Românească. Este vorba

despre o broderie în fir de aur pe mătase, reprezentând portretele donatorilor.

5. **Filoteu** a fost şi ea întreţinută în secolele XV-XIX de domnitorii Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Constantin Mavrocordat.

Generozitatea domnitorilor români este atestată de numeroase documente ce se află la această mânăstire. Printr-un hrisov de danie (după 1482), Vlad Călugărul, domnul Ţării Româneşti, întăreşte mânăstirii un ajutor anual de 4000 de aspri. În 1734, tot printr-un hrisov, Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, acordă mânăstirii un ajutor anual de 6000 de aspri.

Dintre cărţile rare, provenite din Ţările Române, menţionăm o cronică universală a lui Dorothei al Monemvasiei (1631), compilată la Iaşi, din porunca domnului Moldovei Petru Şchiopul. O altă carte rară este un manual de Constantin Cehan, cărturar aromân din Moscopole, fruntaş al comunităţii greco-române din Pesta, tipărită la Halle, în 1769.

6. **Grigoriu** a fost ajutată prin danii de Maria de Mangop, Ştefan cel Mare şi Sfânt (1500), Ştefăniţă, Alexandru Lăpuşneanu, mitropolitul Grigore al Ţării Româneşti. Cu ajutorul acestora s-au realizat şi diferite construcţii şi reparaţii. În plus, paraclisul Sfântului Ioan Botezătorul a fost construit în 1792 cu bani adunaţi din Ţările Române, de la donatorii Ion Bălaşa, Elena şi Nicolae.

Demn de menţionat este şi faptul că, printr-un act datat 10 iunie 1513, epistasia Muntelui Athos confirmă Mânăstirii Grigoriu refacerea ei din temelie, după distrugerea de otomani, de către Ştefan cel Mare şi Sfânt, domnul Moldovei, care i-a acordat şi o danie de 4000 aspri.

Dintre cărţile rare de provenienţă românească aflate la această mânăstire amintim o Psaltire, tipărită la Snagov, în

1700, de Antim Ivireanul, şi Marele Dicţionar al lui Varinus Favorinus, tipărit la Veneţia, în 1712, şi dedicat lui Constantin Brâncoveanu, domnul Ţării Româneşti.

Pe lângă daniile în bani, acestei mânăstiri i-au fost donate şi obiecte de cult. Astfel, Maria de Mangop, doamna Moldovei, dăruieşte icoana Maicii Domnului Pantanassa (a doua jumătate a secolului al XV-lea) şi două poale de icoane, brodate în acelaşi secol în Moldova. Alte obiecte de cult (cruci), provenite din Ţările Române, au fost aduse de schevofilaxul Ioachim, din călătoria pe care a făcut-o la Bucureşti, în anul 1776.

7. **Hilandar** a fost ajutată cu danii de domnitorii Ţărilor Române, în secolele XV-XIX, începând cu Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Radu de la Afumaţi, Petru Rareş, Constantin Brâncoveanu, până la Mihai Şuţu.

Numeroasele hrisoave de danie ce se află la această mânăstire atestă o dată în plus generozitatea domnitorilor români, începând cu Vlad Călugărul, domnul Ţării Româneşti, care, printr-un act datat noiembrie 1492, îi dăruieşte un ajutor anual de 5000 de aspri. Ajutoare băneşti au fost acordate şi schiturilor Sfântul Gheorghe (Turnul lui Arbănaş), şi Sfinţii Trei Ierarhi, precum şi bolniţei.

Multe dintre manuscrisele aflate astăzi în această mânăstire provin din Moldova, fiind scrise în limba slavonă. Dintre aceste manuscrise amintim un Octoih (jumătatea secolului XV), un Tetraevanghel, din aceeaşi perioadă, legat în piele, având frontispicii ornate, şi un Apostol, scris de diacul Mircea, în Moldova, datat 1463. Amintim şi un alt Tetraevanghel, scris în Moldova, în secolul al XVI-lea, în limba slavonă. Manuscrisul are frontispicii şi iniţiale ornate cu împletituri şi elemente vegetale, având o legătură de piele pe pânză ferecată în argint. Tot la această mânăstire se găsesc în formă manuscrisă o serie de texte în limba română, dintre care amintim: Istoria bisericească

a lui Meletie şi Molitve pentru boli, scrise de ieromonahul Pahomie Patoţchi, la schitul Iurjeniţi, din ţinutul Soroca (1806).

Numeroase sunt şi cărţile rare de proveniență românească. Printre altele se păstrează şi un Octoih, tipărit de Macarie, în Ţara Românească, la 1510, un Tetraevanghel, tipărit de acelaşi, la 1512, un Apostol, tipărit de Dimitrie Liubavici, cu ucenicii Oprea şi Petru, din porunca lui Mircea Ciobanul, domnul Ţării Româneşti, la Târgovişte (1547), un Octoih, tipărit de Coresi, la Braşov (Partea I, la 1574 şi Partea a II-a, la 1575). O altă carte rară este un Proschinitar al Sfântului Munte al Athosului, de Ioan Comnenul. Apărută la Veneţia în 1745, cartea aceasta este o retipărire a ediţiei de la Snagov (1701), fiind dedicată domnitorului Constantin Brâncoveanu şi consemnând daniile făcute de el fiecărei mânăstiri athonite.

Dintre odoarele bisericeşti de proveniență românească aflate la această mânăstire, amintim icoana Maica Domnului Akathistos, lucrată în Ţara Românească. Icoana este deosebit de frumoasă, având o ferecătură de argint cu perle şi pietre preţioase, datată 15 august 1643. Inscripţia a fost executată din porunca lui Matei Basarab şi a Doamnei Elena, de Longhin Korenic, mitropolit de Ianopol, refugiat la mânăstirea Comana.

8. **Iviron** este un alt aşezământ întreţinut în secolele XVI-XIX, cu ajutoare din Ţările Române, de către Neagoe Basarab, Radu Şerban, vorniceasa Chiajna, Alexandru Coconul, Leon Vodă, Matei Basarab, Grigore Ghica şi din veniturile mânăstirilor Radu Vodă din Bucureşti, Tutana-Argeş, Glavacioc, Dealu şi bisericile Stelea şi Bălteni. Ca şi în cazul celorlalte mânăstiri, o serie de construcţii şi reparaţii s-au realizat cu sprijinul unor donatori români. Dintre lucrările realizate menţionăm apeductul şi dependinţele (1513), bolniţa (1610), trapeza şi portul (1622), arsanaua (1625), turnul cu ceas

(1725), renovarea chiliilor, a paraclisului Sfântul Gheorghe şi a zidului de incintă (1764).

Demn de amintit este şi faptul că turla bisericii Adormirea Maicii Domnului a fost construită de Neagoe Basarab (1513), iar pictura murală, executată cu cheltuiala lui Mihnea Turcitul, domnul Ţării Româneşti, reprezentat împreună cu fiul său Radu în tabloul votiv din naos şi pe o uşă batantă din biserică (sfârşitul secolului al XVI-lea).

De asemenea, pictura murală a bisericii Sfânta Fecioară Portaitissa a fost executată cu cheltuiala domnului Şerban Cantacuzino, între 1680-1683.

Un paraclis şi trei chilii îşi leagă de asemenea existenţa de Ţările Române. Este vorba despre paraclisul Sfântul Nicolae, renovat în 1737, de Visarion, fost egumen al mânăstirii Radu Vodă din Bucureşti; chilia părintelui Zoşima, cu hramul Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul, cumpărată în 1897, unde au vieţuit monahi români până în 1960; chilia părintelui Isaia, cu hramul Cuviosul Eftimie cel Mare, cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, unde s-au nevoit călugări veniţi din Transilvania, şi chilia părintelui Roman, cu hramul Sfântul Mucenic Gheorghe, cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, de asemenea, loc de nevoinţă al călugărilor români, până în anul 1950.

O serie de hrisoave ce s-au păstrat până astăzi la această mânăstire atestă dărnicia domnitorilor români şi grija lor pentru prosperitatea aşezămintelor monahale de la Muntele Athos. Dintre manuscrisele şi cărţile rare amintim un Liturghier (manuscris), scris şi împodobit de episcopul Luca al Buzăului, la 1616. Textul în limba greacă prezintă iniţiale şi frontispicii ornate în aur şi culori. Tot aici citim o însemnare de donaţie către mânăstirea Iviron, de la voievodul Radu Mihnea. Mai găsim o Evanghelie scrisă şi împodobită de acelaşi episcop Luca al Buzăului, la 1624, cu cheltuiala marelui vistier Hrizea. Textul în limba greacă prezintă miniaturi reprezentând evangheliştii, frontispicii şi iniţiale ornate în aur şi culori.

Dintre numeroasele cărţi rare păstrate secole de-a rândul cu grijă pentru valoarea lor, ne-am oprit la o lucrare a lui Petru Movilă, intitulată Mărturie ortodoxă a credinţei Bisericii sobornicești şi apostoleşti de Răsărit, tipărită de Antim Ivireanul la Snagov, în 1699. O altă carte rară este Geografia veche şi nouă, scrisă de Meletie, mitropolitul Atenei, tipărită la Veneţia, în 1728. Această lucrare cuprinde şi o descriere a Ţărilor Române.

Printre obiectele de cult donate de domnitori români acestei mânăstiri se află un orar, brodat cu fir de aur, argint şi mătase, într-un atelier din Ţara Românească, datat 30 aprilie 1533, reprezentând o donaţie a diaconului Radivoi şi a soţiei sale Anca. Un alt obiect de mare valoare este o poală de icoană, realizată tot în Ţara Românească (1544-1545). Este vorba despre o broderie cu faţă dublă, reprezentând Buna Vestire şi Învierea, dăruită de Radu Paisie şi fiul său Vlad.

9. Caracalu a fost sprijinită în secolele XVI-XIX prin danii româneşti de către domnitorii Petru Rareş (1535), Alexandru şi Ruxandra Lăpuşneanu (1569), Mihai Suţu (1784), şi din veniturile bisericilor Sfinţii Atanasie şi Chiril din Iaşi şi Sfântul Nicolae din Ismail. Remarcabil este faptul că pictura murală a exonartexului bisericii Sfinţii Petru şi Pavel a fost refăcută în anul 1767 cu cheltuiala arhimandritului Leontie din Chilia.

Cu ajutor românesc s-a făcut şi construcţia numită Spataryo, adică locul unde s-au retras ca pustnici cei doi spătari trimişi de Petru Rareş pentru construirea turnului şi a bisericii, loc aflat lângă mânăstire.

Numeroase firmane şi acte dovedesc interesul duhovnicesc al domnitorilor români pentru bunăstarea şi liniştea acestui aşezământ athonit. Într-o perioadă grea a monahismului aghiorit, domnitorii români mediază diplomatic, cu mare succes, liniştea şi prosperitatea mânăstirii Caracalu. Dovadă stă un firman, din 1548, de la sultanul Soliman Magnificul, prin care se îngăduie reclădirea mânăstirii la cererea domnitorului Moldovei, Iliaş, fiul lui Petru Rareş.

Sprijinitori ai Ortodoxiei, în general, şi ai celei athonite, în special, domnitorii români obţin astfel minunate biruinţe duhovniceşti, prea puţin cunoscute astăzi, datorită cărora monahismul athonit a putut evolua. Acest sprijin, după cum s-a văzut, a fost foarte adesea de natură materială. Astfel, printr-un act din 1568-1569, obştea mânăstirii Caracalu se obligă să slujească şase pomeni anual pentru Ruxandra Lăpuşneanu, care a răscumpărat cu 35000 de aspri datoriile mânăstirii faţă de administraţia otomană.

La această mânăstire se află, ca la toate celelalte, numeroase manuscrise şi cărţi rare. Dintre cărţile rare aflate aici amintim doar o lucrare a lui Ioan Comnenul, intitulată "Proschinitar al Sfântului Munte Athos", tipărită la Veneţia, în 1745, în fapt o retipărire a ediţiei de la Snagov, din 1701, dedicată domnitorului Constantin Brâncoveanu.

Dintre obiectele de cult aflate la această mânăstire şi provenite din Ţările Române, ne-au reţinut atenţia un crucifix filigranat, realizat în Ţara Românească (1596-1597), reprezentând Praznicele împărăteşti, cu inscripţie în limba slavonă, donaţie a lui Mihai Viteazul şi a Doamnei Stanca pentru Eftimie, mitropolitul Ungrovlahiei. Tot aici se află un epitrahil, realizat în Ţara Românească din porunca lui Matei Basarab şi a Doamnei Elena. Este vorba despre o broderie din fir de aur reprezentându-i pe cei doisprezece Apostoli.

Într-o icoană din secolul al XVIII-lea sunt reprezentaţi şi călugării Pahomie şi Petru, după tradiţie spătarii trimişi de Petru Rareş pentru lucrările de reconstruire a mânăstirii. După altă tradiţie, unul din portrete îl reprezintă pe Alexandru Lăpuşneanu, călugărit sub numele de Pahomie la mânăstirea Slatina.

10. Constamonitu este un aşezământ monahal ajutat prin danii româneşti în secolele XVI-XIX de către domnitorii Vlad Înecatul (1531), Petru Rareş (1542), Mihnea Turcitul (1583), Radu Mihnea (1612) şi Constantin Şerban.

Cu ajutoare băneşti din Moldova, între anii 1818 şi 1867, sunt realizate construcţii şi reparaţii la chiliile şi biserica mânăstirii.

Numeroase hrisoave păstrate până astăzi la mânăstirea Constamonitu atestă daniile băneşti ale domnitorilor români, începând de la Petru Rareş, care, în 1542-1543, acorda mânăstirii o danie anuală de 6000 de aspri, şi până la Nicolae Mavrocordat, care, printr-un hrisov datat 3 septembrie 1719, acordă mânăstirii o danie anuală de 50 de groşi.

Dintre cărţile rare păstrate aici amintim un alt exemplar al Proschinitarului lui Ioan Comnen, editat la Veneţia, în 1745, în fapt o retipărire a ediţiei de la Snagov (1701), dedicată domnitorului Constantin Brâncoveanu, consemnând daniile româneşti făcute de el mânăstirilor de la Athos.

11. Cutlumuş este un alt aşezământ monahal athonit sprijinit timp de mai multe veacuri (concret în secolele XIV-XIX), prin ajutoare din Ţările Române, de domnitori ca Nicolae Alexandru Basarab, Vladislav I (Vlaicu), Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Radu de la Afumaţi, Mircea Ciobanul, Mihai Viteazul, Matei Basarab şi alţii.

Dintre construcţiile datorate ajutoarelor româneşti menţionăm turnul mânăstirii, zidul de incintă, chiliile, un alt turn (construit în 1508), arsanaua, zidul cu turn şi alte clădiri (cu sprijinul lui Neagoe Basarab, 1514). Biserica Sfântul Nicolae, construcţie realizată după 1514, a fost zidită cu ajutorul bănesc al lui Neagoe Basarab, inclusiv pictura murală, refăcută după 1540 în stil cretan de zugravul Maxim, cu ajutoarele lui Radu Paisie, şi reînnoită în jurul anului 1640, cu sprijinul lui Matei Basarab.

Demn de menţionat este şi faptul că Athonias (Academia teologică a Sfântului Munte), întemeiată în anul 1574 de Evghenios Vulgaris, fost profesor în Ţările Române, a beneficiat de sprijin material românesc, obţinut prin colectele călugărilor Meletie şi Gavriil, după 1750.

Aşadar, după cum este adevărat faptul că dascălii greci refugiaţi din pricina vremurilor potrivnice în Ţările Române au contribuit la răspândirea culturii pe teritoriul românesc, tot atât de adevărat este faptul că această importantă academie, pentru a-şi putea desfăşura activitatea, a avut nevoie de ajutorul românesc, pe care l-a şi primit datorită generozităţii locurilor unde dascăli, călugări şi ierarhi greci şi-au găsit refugiul în vremuri de restrişte.

Amintim, de asemenea, faptul că chilia părintelui Ioachim Bărcănescu, cu hramul Sfinţii Teodor Tiron şi Teodor Stratilat, cumpărată în 1895, este un aşezământ unde vieţuiesc şi acum călugări români.

Ca şi în cazul altor mânăstiri athonite, şi aici, la Cutlumuş, documentele atestă modul direct în care au intervenit domnitorii români pentru păstrarea păcii acestui lăcaş monahal. Astfel, printr-un firman datat 29 iunie-7 iulie 1491, sultanul Baiazid al II-lea, la cererea lui Vlad Călugărul, domnul Ţării Româneşti, obligă pe cadiul de Salonic să înceteze persecuţiile asupra mânăstirii Cutlumuş şi să-i restituie bunurile confiscate.

Numeroase hrisoave păstrate la această mânăstire sunt dovada daniilor generoase primite de la domnitorii români. De exemplu, un hrisov datat 7 decembrie 1514, de la Neagoe Basarab, priveşte repararea mânăstirii, prin grija voievodului, care instituie o danie anuală de 10000 de aspri pentru mânăstire şi 700 de aspri pentru bolniţă.

Dintre cărţile rare aflate la mânăstirea Cutlumuş amintim un Tetraevanghel din secolul al XII-lea legat şi dăruit de Doamna Elisabeta Movilă, în data de 5 iunie 1605. Textul în limba greacă cuprinde miniaturi în plină pagină, reprezentând evangheliştii, frontispicii şi iniţiale ornate în aur şi culori. Însemnarea de donaţie menţionează şi trimiterea unui potir şi a două cruci de argint aurit.

La această mânăstire se află şi o serie de obiecte de cult provenite din Ţările Române. Dintre acestea, amintim două poale de icoană, realizate în Ţara Românească, în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Este vorba de broderii pe mătase cu fir de aur, argint şi mătase colorată, reprezentând pe Hristos şi Fecioara Maria, precum şi pe donatorii Vlad Vintilă, domnul Ţării Româneşti (1532-1535), Doamna Rada şi fiul lor, Drăghici. Tot aici se află un engolpion, datând de la începutul secolului al XVII-lea, având-i pe avers pe Sfinţii Mihail şi Gavril şi pe revers ornamente cu cinci pietre semipreţioase.

12. Marea Lavră este un aşezământ sprijinit în secolele XV-XIX prin danii româneşti de către Vlad Dracul, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Ieremia Movilă, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu.

Demn de menţionat este faptul că, în mai multe rânduri, la biserica Sfântul Atanasie Athonitul s-au efectuat o serie de renovări de către domnitorii români Neagoe Basarab, Vladislav al III-lea (acoperişul de plumb), Vlad Vintilă (pictura murală) şi de Maria Doamna, soţia lui Ştefan Surdul.

Aghiasmatarul a fost renovat şi zugrăvit în 1635, cu sprijinul lui Matei Basarab şi al Doamnei Elina, fiind reparat din nou în 1789. Şi paraclisul Sfântul Mihail al Sinadelor a fost construit şi pictat tot cu sprijinul lui Matei Basarab şi al Doamnei Elina.

Cu ajutoare româneşti au fost construite sau reabilitate şi alte paraclise şi chilii. Astfel, paraclisul 40 de mucenici prezintă o pictură murală din 1854, plătită din veniturile mânăstirii Berzunţi, judeţul Bacău. Chilia Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul este un aşezământ românesc cumpărat în 1843 de duhovnicul Teofilact, răscumpărat în 1870 de Teodorit Hodorogea, rezidit în 1906 de stareţul Ilarion Mârza şi locuit de vieţuitori români până astăzi. Români au vieţuit şi la Chilia Turlutiu, cu hramul Naşterea Maicii Domnului, în

perioada 1867-1960, fiind aduşi aici de ieroschimonahul Sava. Un alt aşezământ românesc este chilia părintelui Spiridon, cu hramul Sfântul Prooroc Ilie, cumpărată în 1870. Chilia Provata (Lacul oilor sau Cucuvinu), cu hramul Sfântul Ioan Teologul, este locuită de vieţuitori români, începând cu anul 1875. La aceste chilii se mai adaugă trei: Chilia părintelui Ghedeon (Sfântul Vasile), cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, care este un aşezământ românesc format din 15 colibe, fondat de schimonahul Ghedeon din Bucovina; Chilia părintelui Iosif (Acoperământul Maicii Domnului), de la Vigla, cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, fost aşezământ românesc, şi Chilia părintelui Visarion (Sfântul Artemie), cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, fost aşezământ românesc. Pe lângă aceste chilii, există şi colibe româneşti, lângă Schitul Laku şi Vigla. Este vorba despre colibele Hairu, Kerasa, a duhovnicului Luchian, a duhovnicului Leontie şi a ieromonahului Dionisie (secolul al XIX-lea). La peştera ieroschimonahului Nifon Ionescu (Naşterea Maicii Domnului), locuită între 1880-1960 de vieţuitori români, se află mormântul lui Nifon Ionescu, ctitor al Schitului Prodromu.

Numeroase sunt hrisoavele domneşti ce întăresc daniile către mânăstirea aceasta. Astfel, printr-un hrisov datat 12 ianuarie 1533, Vlad Vintilă, domnul Ţării Româneşti, acordă mânăstirii un ajutor anual de 10000 de aspri. Printr-un alt hrisov, din 3 septembrie 1619, Gavriil Movilă, domnul Ţării Româneşti, acordă mânăstirii o danie anuală de 5000 de aspri, iar în 1696, tot printr-un hrisov, Constantin Brâncoveanu acordă mânăstirii Marea Lavră 6000 de aspri anual.

Dintre manuscrisele de provenienţă românească păstrate până astăzi la această mânăstire, amintim un Tetraevanghel ferecat în argint (secolele IX-X), scris pe pergament în limba greacă. Pe coperta a doua, pe verso, se află o miniatură cu portretele domnului Ţării Româneşti, Matei Basarab, şi al Doamnei Elina, şi o însemnare de donaţie din 1643. Demn

de menţionat este şi un Miscelaneu în limba greacă (secolul al XVII-lea), cuprinzând texte liturgice şi hagiografice, care, la fila 103, prezintă lista ajutoarelor primite în 1663 de Iosif din Smirna, părintele Paisie şi alţii, din Ţările Române, cu numele donatorilor. De o deosebită însemnătate pentru cercetătorii acestui domeniu este Lista averilor Marii Lavre, alcătuită în 1804, care cuprinde şi o listă a hrisoavelor româneşti de danie către mânăstire, ce se întind cronologic pe o perioadă cuprinsă între anii 1535-1768.

Deosebit de bogată este lista cărţilor rare provenite din Ţările Române, asupra cărora nu vom zăbovi însă pentru a ne putea referi mai pe larg la obiectele de cult (icoane, relicvarii etc.) aflate aici. De o frumuseţe rară este icoana Sfântului Atanasie Athonitul, din secolul al XIV-lea, cu ferecătură de argint, donată de Vladislav I, domnul Ţării Româneşti, şi Doamna Ana. O altă icoană, a Maicii Domnului, a fost donată de Vlad Vintilă, domnul Ţării Româneşti. Acestei mânăstiri i-au mai fost donate două poale de icoane, realizate în Ţara Românească, la începutul secolului al XVI-lea. Prima dintre acestea este o donaţie a lui Neagoe Basarab şi a mamei sale Donca. A doua este o broderie cu fir de aur pe fond de catifea verde, reprezentând un vultur bicefal cu coroane, lucrată din porunca lui Neagoe Basarab.

Mânăstirii Marei Lavre i-au mai fost donate şi trei relicvarii: al Sfântului Vasile, de argint, donat de un domnitor român după secolul al XVI-lea; al Sfântului Mihail al Sinadelor, realizat în argint aurit, ornat cu pietre semipreţioase în 1691, dăruit de Constantin Brâncoveanu; şi cel al Sfântului Ioan Gură de Aur, de argint, dăruit tot de Constantin Brâncoveanu.

13. Pantocrator a fost sprijinită şi ea în secolele XVI-XIX cu ajutoare din Ţările Române, provenite de la Neagoe Basarab, Gavriil Trotuşanu, mare logofăt al Moldovei (1537), Alexandru Iliaş, egumenii mânăstirii Căscioarele din Ţara Românească, Ştefan Petriceicu, Constantin Brâncoveanu.

Prin daniile lor s-au realizat următoarele construcţii: zidul incintei şi, probabil, biserica mânăstirii, renovarea bisericii şi fântâna, refacerea chiliilor din partea de vest, pictura bisericii şi repararea zidurilor.

Schitul Proorocul Ilie de aici, a fost locuit în secolele XVIII-XIX de călugări din Ţările Române, între care Paisie Velicicovski, Macarie de la Cernica, Visarion din Moldova. În anul 1757, călugării români ce se nevoiau la acest schit au reconstruit biserica, arhondaricul şi chiliile. În anul 1888 s-a cumpărat Chilia ieromonahului Gherasim Sperchez (Sfântul Gheorghe Livadoglu), din valea Schitului Capsala, locuită până astăzi de călugări români. Coliba părintelui Ilie (sfârşitul secolului al XIX-lea) este un alt aşezământ românesc unde s-au nevoit călugări români din Transilvania.

Ca şi celelalte mânăstiri athonite, şi mânăstirea Pantocrator deţine o impresionantă colecţie de manuscrise. De o mare valoare este un Tetraevanghel din secolul al XIII-lea, de la donatori români, în limba greacă, scris pe pergament, ferecat în argint, cuprinzând miniaturi, frontispicii şi iniţiale ornate în aur şi culori. Pomelnicul mânăstirii Pantocrator, început în anul 1682, păstrează pentru viitorime numele binefăcătorilor săi: Matei Basarab, Doamna Elina, Şerban Cantacuzino şi alţii. La Schitul Proorocul Ilie se află numeroase cărţi rare, în majoritatea lor tipărite în limba română, în secolul al XIX-lea, la Bucureşti, Neamţ şi Chişinău.

Dintre obiectele de cult donate de români, menţionăm un potir de argint aurit, cizelat, lucrat în Transilvania, spre sfârşitul secolului al XVI-lea, cu inscripţie de donaţie în limba slavonă, de la Doamna Ecaterina, probabil soţia lui Alexandru II Mircea, domnul Ţării Româneşti.

14. Sfântul Pantelimon sau Rusicon, a fost şi ea ajutată cu danii, în secolele XV-XIX, de domnitori români, între care Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Petru Rareş.

Numeroase sunt hrisoavele ce stau mărturie acestei generozităţi, domnitorii români instituind un sistem de danii anuale, având valori cuprinse între 3000 şi 6000 de aspri anual.

Dintre manuscrisele de provenienţă românească aflate la această mânăstire, menţionăm un Tetraevanghel, scris în limba slavonă, la 1493, pentru biserica Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel din Huşi. Tot la această mânăstire se află în formă manuscrisă şi Cuvintele de învăţătură ale Sfântului Teodor Studitul. Este vorba despre o copie după traducerea lui Paisie Velicicovski, în limba slavonă (1777). Un Miscelaneu în limba greacă (secolul al XVIII-lea) cuprinde, printre altele, un Cuvânt de laudă către Constantin Brâncoveanu, alcătuit de Iacob Manu, profesor la Academia Patriarhală din Constantinopol, şi o scrisoare adresată de autor domnului Ţării Româneşti. Învăţăturile Sfântului Isaac Sirul se păstrează tot în formă manuscrisă, într-o traducere în limba slavonă, aparţinând lui Paisie Velicicovski (sfârşitul secolului al XVIII-lea). Un alt manuscris deosebit de preţios, prin informaţia pe care ne-o oferă, este o carte a lui Iacov Monahul, din 1865, care cuprinde o istorie a Muntelui Athos şi a aşezămintelor sale, documente, texte hagiografice, date despre pătrunderea păstorilor vlahi în Muntele Athos etc. În descrierea fiecărei mânăstiri, Iacov Monahul vorbeşte şi despre ajutoarele primite din Ţările Române.

Dintre obiectele de cult, amintim un văl liturgic, lucrat în Moldova pe la sfârşitul secolului al XV-lea. Este vorba despre o broderie pe mătase, cu fir de aur şi argint, reprezentând Împărtăşirea Apostolilor. Tot aici se păstrează un chivot de argint, dăruit în 1796 de Alexandru Callimachi, domnul Moldovei, precum şi relicvariul de argint donat în 1751 de doamna Sultana Racoviţă, pentru capul Sfântului Pantelimon.

15. Simonpetra a fost, de asemenea, sprijinită în secolele XV-XIX prin numeroase ajutoare de către domnitori ai Ţării Româneşti şi ai Moldovei, de ierarhi şi de boieri munteni, dar

şi din veniturile unor mânăstiri şi schituri româneşti. Cu sprijin material din Ţara Românească a fost construit în 1567 turnul mânăstirii. La această mânăstire se află două chilii unde s-au nevoit călugări români. Este vorba despre chiliile părintelui Sava, cu hramurile: Naşterea Maicii Domnului şi Sfântul Nicolae, locuite de vieţuitori români până în 1976.

Dintre documentele păstrate la această mânăstire, amintim o serie de acte din perioada 1677-1848, referitoare la proprietăţile mânăstirii Mihai-Vodă din Bucureşti: adeverinţe, întăriri, zapise, acte judecătoreşti, inventare de însemnări de la dregători ai domniei şi clerici etc. Menţionăm faptul că arhiva românească a acestei mânăstiri cuprinde 12675 documente (11020 în limba română, 874 în greacă, 464 în rusă, 285 în slavonă, şi restul în alte limbi).

Ca obiecte de cult, menţionăm un potir, realizat după 1600, într-un atelier din Braşov. Potirul este din argint aurit cu decoraţii florale şi perle.

16. Stavronichita este ajutată, în secolele XVI-XIX, prin danii de la domnitorii români Vlad Vintilă, Radu Paisie, Ieremia Movilă, Matei Basarab, Şerban Cantacuzino. Apeductul acestei mânăstiri a fost construit în jurul anului 1680 de şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, iar Chilia Sfinţii Trei Ierarhi a fost cumpărată în anul 1904 de Ioachim Iosifescu.

Dintre obiectele de cult reprezentând donaţii româneşti, amintim un văl liturgic, realizat într-un atelier din Ţara Românească, donat de Ienăchiţă Văcărescu, mare vistier, şi de soţia sa, Ecaterina, în 1789; un epitrahil, brodat în Moldova, în 1555, donaţie a logofătului Gavriil Trotuşan şi a soţiei sale Sofica, şi o strană, având o inscripţie cu numele mitropolitului Mardarie al Moldovei, datată 5 aprilie 1614 (lângă stâlpul de sud al pridvorului).

17. Vatoped, aşezământ sprijinit în secolele XV-XIX de donatori din Ţările Române, printre care Vlad Călugărul, Ştefan

cel Mare, Neagoe Basarab, Vasile Lupu, Ileana, fiica lui Stoica din Stoicani, domniţa Ruxandra Lupu, Varlaam, mitropolitul Ungrovlahiei, Constantin Cantemir, Constantin Brâncoveanu, precum şi din veniturile mânăstirilor Golia şi Bărboiu (Iaşi), Mera (Vrancea), Schitul Proviţa (Prahova).

Cu daniile româneşti s-au realizat numeroase construcţii şi reparaţii, din care amintim arsanaua, construită în 1472, din porunca şi cu sprijinul lui Ştefan cel Mare, apoi turnul, pivniţa, crama, hambarele, cuhnia, chiliile, cancelaria, trapeza etc. Tot cu ajutorul daniilor româneşti s-au construit şi reparat o biserică, două paraclise, douăsprezece chilii şi o sihăstrie. Astfel, biserica Buna Vestire a fost reparată de Neagoe Basarab, iar pictura murală din pronaos a fost realizată în 1789, cu cheltuiala lui Ioan de la Izvor. Alte reparaţii ale exonartexului au fost făcute în 1819, cu cheltuiala monahului Veniamin şi a fratelui său din Galaţi. Uşa bisericii a fost sculptată din dania lui Alexandru Lăpuşneanu, la sfârşitul secolului al XVI-lea. Paraclisul Sfântul Brâu a fost construit de Neagoe Basarab şi reparat în 1794 cu ajutoare româneşti.

Cele 12 chilii menţionate mai sus sunt următoarele:

1. Chilia Sfântul Gheorghe Colciu, locuită până azi de vieţuitori români;

2. Chilia părintelui Cosma, Sfânta Marina, cumpărată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fost aşezământ românesc;

3. Chilia Sfântul Ioan Botezătorul, locuită până azi de români;

4. Chilia Sfântul Nicolae de la Iufta, fost aşezământ românesc. Biserica Sfântul Gheorghe de aici a fost cumpărată de călugărul român Calist, în 1906;

5. Chilia părintelui Teodosie, Sfântul Ipatie, locuită din 1856 până azi de călugări români;

6. Chilia părintelui Ilie Colciu, Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul, cumpărată în 1894, aşezământ românesc până azi;

7. Chilia părintelui Calist, Sfântul Nicolae, fost aşezământ românesc;

8. Chilia părintelui Mihail Bulugeanu, Adormirea Maicii Domnului, cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, fost aşezământ românesc;

9. Chilia părintelui Gavriil, Sfântul Gheorghe, cumpărată la sfârşitul secolului al XIX-lea, aşezământ românesc până azi;

10. Chilia părintelui Ghimnazie, Sfântul Pantelimon, cumpărată în aceeaşi perioadă, fost aşezământ românesc;

11. Chilia părintelui Nicodim;

12. Chilia Izvorul Tămăduirii, cumpărată în 1906 de Evloghie Bulgăr, aşezământ locuit de vieţuitori români.

Sihăstria Calimiţa, un aşezământ cu şase colibe, este locuită de la începutul secolului al XIX-lea de călugări români.

O condică de socoteli a mânăstirii Vatoped consemnează în anul 1692 dania lui Constantin Brâncoveanu de 20000 de aspri.

Între obiectele de cult, reprezentând donaţii româneşti, se numără un epitrahil (începutul secolului al XV-lea), broderie cu fire de mătase policrome şi de aur, reprezentând pe Hristos Mare Arhiereu; un alt epitrahil (circa 1530), tot broderie cu fir de mătase policromă şi de aur, reprezentând 14 portrete de profeţi, martiri şi pe donatorii Radu Paisie, domnul Ţării Româneşti, şi fiul său Marcu. Varlaam, mitropolitul Ungrovlahiei, dăruieşte mânăstirii un aer, realizat într-un atelier din Moldova, în 1535, reprezentând Împărtăşirea Apostolilor, broderie cu mătase roşie şi fir de aur.

Domnitorul Vasile Lupu şi Doamna Ecaterina dăruiesc mânăstirii Golia din Iaşi un epitaf, broderie cu fir de aur şi argint pe catifea roşie, reprezentând Punerea în mormânt, iar în colţuri simbolurile evangheliştilor. Epitaful este înconjurat de o bordură de catifea neagră cu motive florale şi stele. Acest epitaf se află astăzi la mânăstirea Vatoped. Un alt obiect de artă, destinat mânăstirii Golia din Iaşi, care se află astăzi la Vatoped, este o pânză votivă (circa 1650), reprezentându-l

pe domnitorul Vasile Lupu şi boierul Ion Golia, ţinând în mâini biserica Golia din Iaşi. Tot de provenienţă românească sunt şi două cruci, datate 1669 şi, respectiv, 1674, lucrate în aur şi pietre semipreţioase, prima donată de Nicolae Buhoci, mare logofăt al Moldovei, şi de soţia sa, iar a doua lucrată din porunca lui Hristofor, egumen al mânăstirii Golia din Iaşi.

Numeroase alte obiecte de cult aflate aici au fost donate sau realizate cu bani din danii româneşti: chivotul pentru capul Sfântului Grigore de Nazianz (Ţara Românească, 1709); antimisul sfinţit de Mitrofan, mitropolitul Ungrovlahiei (Ţara Românească, 1719); chivotul lucrat în argint parţial aurit (Iaşi, 1843); icoana Sfântului Ioan Botezătorul, cu scene din viaţa sfântului, dăruită de mitropolitul Ungrovlahiei, Varlaam (1679), cu dedicaţie Sfintei Fecioare Pantanassa (în iconostasul Catholiconului, a treia din stânga), sau ferecătura de argint pentru icoana Maicii Domnului Paramythia (1859) lucrată cu daniile strânse în Iaşi de arhimandritul Dionisie din Vatoped.

La această mânăstire se mai păstrează o fotografie din 1920-1930 a Schitului Sfântul Dumitru şi a colibelor din jur, între care trei româneşti: Sfânta Marina, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului şi una fără nume.

18. Xenofon a fost întreţinută între secolele XVI-XIX cu ajutoare de la boierii Craioveşti, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu. Paraclisul Sfântului Dimitrie, încorporat în 1544 în biserica Sfântul Gheorghe, pentru a servi ca nou catholicon, a fost construit şi reparat din danii româneşti, iar biserica Sfântul Gheorghe a fost şi ea reparată şi zugrăvită cu sprijin românesc.

Dintre manuscrisele de provenienţă românească menţionăm un Tetraevanghel (Iaşi, 23 aprilie 1554), scris şi împodobit din porunca lui Alexandru Lăpuşneanu. Textul slavon este scris pe pergament, cuprinzând miniaturi în plină pagină, reprezentând pe evanghelişti, frontispicii şi vigniete în aur şi culori şi ferecătură de argint.

Un epitrahil lucrat în Ţara Românească, în secolul al XVI-lea, din porunca lui Neagoe Basarab şi a Doamnei Despina, reprezintă una din cele mai valoroase donaţii. Este vorba despre o broderie din fir de aur, argint şi mătase colorată, reprezentând şi familia donatorilor.

19. Xeropotamu este întreţinută în secolele XVI-XIX cu ajutoare româneşti de Neagoe Basarab, Vlad Vintilă, Alexandru Coconul, vameşul Păun, postelnicul Ioan, negustorul braşovean Radu.

Din daniile acestora şi ale altora s-au realizat felurite construcţii şi reparaţii, dintre care amintim biserica mânăstirii, cu hramul Sfinţii 40 de Mucenici, care a fost renovată şi zugrăvită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cu sprijinul lui Alexandru Lăpuşneanu şi al Doamnei Ruxandra. Biserica este repictată în anul 1783, când este reprezentat şi Sfântul Ioan Românul. Pe uşile sculptate (secolul al XVIII-lea) se văd stemele Moldovei şi Ţării Româneşti. În anul 1773, cu danii româneşti se construieşte paraclisul Sfintei Cruci, pictura murală a acestuia fiind realizată cu cheltuiala negustorului braşovean Radu. Amintim, în fine, chilia părintelui Gherasim, Adormirea Maicii Domnului, cumpărată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fost aşezământ românesc.

Şi acestui aşezământ monahal athonit i-au fost dăruite obiecte de cult, cum ar fi: un epitrahil, brodat în Ţara Românească; o icoană a Maicii Domnului, lucrată într-un atelier din Rusia, la începutul secolului al XVI-lea, cu ferecătură de aur, adusă la Athos de Chesarie Daponte; un epitaf, un aer, şi acoperăminte de potir, broderii lucrate în Ţările Române, în secolele XVI-XVII.

20. Zografu este un aşezământ întreţinut în secolele XIV-XIX, prin danii româneşti, de Alexandru cel Bun, Alexandru Aldea, Ştefan cel Mare, Ieremia Movilă. Arsanaua acestei

mânăstiri a fost construită de Ştefan cel Mare şi fiul său Bogdan al III-lea. Acelaşi domnitor român renovează în 1502 biserica Sfântul Gheorghe. În exonartex se află un tablou votiv reprezentându-i pe Ştefan cel Mare, Alexandru Lăpuşneanu şi Antioh Cantemir.

În anul 1484, acelaşi Ştefan cel Mare donează mânăstirii Zografu o icoană a Sfântului Gheorghe, ferecată în 1838, în argint aurit, în Rusia. Tot el donează, în jurul anului 1500, un steag brodat într-un atelier din Moldova.

Schituri

1. Sfântul Andrei (Sarai) este fosta mânăstire Xistu (sau Xistru), refăcută de patriarhul Atanasie Patelarios, cu sprijinul domnitorului român Vasile Lupu (1644) şi transformată în schit, în secolul al XIX-lea.

2. Sfânta Ana este un aşezământ aflat pe teritoriul mânăstirii Marea Lavră, sprijinit în secolele XVII-XVIII cu ajutoare din Ţările Române şi locuit din secolul al XVIII-lea până în prezent de călugări români.

3. Sfântul Nil deţine printre cărţile sale rare şi un exemplar al deja citatei lucrări a lui Ioan Comnen "Proschinitar...".

4. Caisocalivia deţine un Orologhion tipărit la Veneţia, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu (la chilia Sfântul Acachie).

5. Lacu este un aşezământ românesc aflat pe teritoriul mânăstirii Sfântul Pavel, locuit de vieţuitori români din prima jumătate a secolului al XVIII-lea până în prezent.

6. Schitul Nou, unde se află sihăstria Naşterea Maicii Domnului, întemeiată în 1760 de români veniţi din Moldova şi Ţara Românească, cuprinzând 16 chilii şi 10 colibe.

7. Sfântul Ioan Botezătorul (Prodromu) este un aşezământ românesc aflat pe teritoriul Marii Lavre, locuit din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până în prezent, de vieţuitori români. Între 1856-1866 schitul a fost reconstruit

cu ajutoare din Ţările Române. Pictura murală a bisericii mari datează din jurul anului 1866.

În afară de biserică, schitul mai cuprinde chilii din piatră, patru paraclise (Sfântul Ioan Botezătorul, Adormirea Maicii Domnului, Buna Vestire, Sfinţii Voievozi), trei sihăstrii (Naşterea Domnului, Schimbarea la Faţă şi Cherasia) şi un debarcader cu turn de piatră.

Biblioteca schitului deţine 3000 de volume. Dintre acestea amintim un manuscris cuprinzând o culegere de cântări heruvimice, de Gh.Ucenescu (Bucureşti, 1851). Manuscrisul cuprinde notaţie psaltică şi text în limbile greacă şi română. Autorul semnează "Psalt la marea biserică din Braşov" şi menţionează că a alcătuit cântările sub îndrumarea lui Anton Pann. Tot în formă manuscrisă se păstrează lucrarea intitulată "Athos", avându-l ca autor pe Irinarh Mehedinţanul (1901-1906). Este vorba despre un istoric al aşezărilor din Muntele Athos, cuprinzând, în două volume, lista celor 42 de aşezări româneşti (schituri, chilii, peşteri), cu 420 de vieţuitori şi numele superiorilor, la 9 aprilie 1906.

La Schitul Prodromu se află o icoană făcătoare de minuni, Maica Domnului Prodromiţa (1863), lucrată pe lemn în 1863 de monahul zugrav Iordan Nicolau.

("Patericul Athonit" (traducere din limba greacă), Editura Buna Vestire, Bacău, 2000, Anexă)

5. ÎNCHINĂRI DE MÂNĂSTIRI PĂMÂNTENE

SITUAŢIA MÂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ DUPĂ REVOLUŢIA DIN 1821 PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC

Pr. Prof. Ghe. I. Moisescu

După înăbuşirea revoluţiei din anul 1821, o ceată de tineri boieri moldoveni înaintează Porţii un arz, cerând, pe de o parte, readucerea pe tronurile Principatelor Române a domnilor pământeni, iar pe de alta, izgonirea călugărilor greci de prin mânăstirile închinate şi trecerea ocârmuirii lor pe seama pământenilor, cu îndatorirea să se trimită Sfintelor Locuri, în fiecare an, o sumă anumită sub formă de embatic. Acestea erau cele dintâi încercări de înnoire, după mişcarea naţională din 1821, şi prin ele se ţinea la punerea altor temelii pentru cârmuirea ţării, decât cele avute sub stăpânirea fanariotă.

Dar gândul pentru schimbarea străinelor întocmiri ale ţării şi dorinţa de noi rânduieli, îndeamnă şi pe pribegii din Ţara Românească să nu stea locului. Astfel, prin decembrie 1821, boierii munteni, fugiţi din pricina zavery la Braşov, fac şi ei o jalbă, dar nu către Poartă, ci către Rusia, şi în care, alături de alte schimbări cerute, o arătau şi pe aceasta: "toţi grecii să fie depărtaţi din slujbe", iar "egumenii mânăstirilor, şi celor pământeşti şi celor străine, să fie cu orânduită pe an". Mânuirea veniturilor să se facă "de iconomi mireni, oameni cinstiţi şi credicioşi", care să le verse la visteria ţării, de unde se va da prisos la mânăstirile unde sunt închinate.

După cum vedem, lupta laolaltă a boierilor moldoveni şi munteni era aceasta: izgonirea străinilor din scaunele domneşti şi de la cârmuirea mănăstirilor închinate. Iar vremea izbândei nu era departe. Când Înalta Poartă a primit la Ţarigrad, în mai 1822, pe boierii munteni, ca să le asculte cererile, ei nu s-au sfiit ca între punctele ce arătau pentru viitoarea întocmire a Ţării Româneşti să pună şi pe aceasta: "toţi călugării, vlădicii, arhimandriţii, egumenii greci să fie izgoniţi din ţară şi să meargă pe la eparhiile lor". Şi adevărat este că în bună parte cererile boierilor munteni şi moldoveni au fost luate în seamă. Turcii, înfuriaţi pe greci pentru răscoala din 1821, hotărăsc nu numai înapoierea domniei Ţărilor Române pământenilor, ci şi înlăturarea tuturor grecilor "de la slujbele ţării".

Potrivit înţelegerilor, spre sfârşitul lui iunie 1822, Înalta Poartă întăreşte numirea banului Grigore Ghica pe tronul Ţării Româneşti şi a logofătului Ioniţă Sturdza ca domn al Moldovei. În firmanele lor de numire se spunea lămurit ce a îndemnat Poatra să revină la domniile pământene, şi anume "apostasia" fanarioţilor, arătaţi ca şi pricinuitori ai suferinţelor Principatelor.

Dar, odată cu aceasta, la cererea boierilor veniţi la Ţarigrad, Înalta Poartă a mai dat câte un firman, poruncind "să se depărteze din slujbă călugării greci ce au fost orânduiţi pe la mânăstiri în vremea domnilor greci", şi să se aşeze în locul lor "numai dintre pământeni, şi dintr-aceştia, care sunt cinstiţi şi credincioşi".

Noul domn a sosit la Bucureşti pe la sfârşitul lui iulie 1822. Îndată el a şi luat în primire treburile ţării, însă în jurul tronului nu se găseau sfetnici. De aceea Vodă Ghica recheamă în ţară pe mitropolitul Dionisie, pe episcopi şi divaniţi, ca apoi cu toţii să arate "nemângâiaţilor locuitori, în faptă, că au scăpat de trecutele nevoi şi necazuri ce au cercat din partea apostaţilor".

Printre primele nevoi care apăsau grija domniei lui Grigore Ghica era şi reglementarea grozavelor datorii ale ţării. Povara lor, după socotelile făcute, se ridica la 4.600.000 piaştri. Trebuia deci să se găsească mijlocul pentru dobândirea neapărată a banilor. Încearcă mai întâi să reducă din privilegiile boierilor. Recurse apoi la ajutoare de la mitropolie, episcopii şi de la mânăstiri, "cu toate că nu se cuvine să le supere, fiind lăcaşuri sfinte şi închinăciuni ale legii noastre, dar nevoia sileşte să alergăm şi la ajutorul maicii noastre Sfintei Biserici". Se găseşte cu cale să se dea "veniturile lor, din doi în doi ani, tot în plata datoriilor", adică veniturile mitropoliei, episcopilor şi ale tuturor mânăstirilor slobode şi închinate, afară de chinovii şi spitaluri.

Dar, înainte de a se lua această hotărîre, Vodă porunci se, la 3 noiembrie 1822, episcopului Gherasim al Buzăului şi logofeţilor Grigore Băleanu şi Dumitrache Bibescu, să cerceteze ce venituri are fiecare mânăstire, precum şi ce datorii. În curând, apoi, Grigore Ghica trebui să dea urmare şi poruncilor ce avea de la Poartă, prin firmanul arătat mai sus, pentru scoaterea egumenilor greci de la cârmuirea tuturor mânăstirilor. Iar ceea ce îl îndeamnă să pună în lucrare această grabnică măsură era starea grozav de rea în care se aflau mânăstirile ţării. Şi este lesne de înţeles că tot răul nu-şi avea rădăcina decât în nepăsarea egumenilor greci, nelegaţi sufleteşte în nici un chip de ţara noastră, pe ei neprivindu-i decât încasarea veniturilor, spre a le trimite la locurile unde erau închinate. Pe lângă acestea, se mai adăuga şi faptul că în vremea zaverii din 1821 mare parte din mânăstiri trecuseră prin grea cumpănă, când mulţi din egumeni le-au părăsit, lăsându-le în voia sorţii, sărăcite şi fără grijă de păstrarea gospodăriei lor, ca să nu ne mai gândim la îmbunătăţiri.

În adevăr, la 20 decembrie 1822, Vodă Ghica vesteşte pe boierii divanului său: "fiindcă, pentru egumenii greci de la mânăstirile de aici, din domneasca noastră ţară, suntem

porunciţi prin prea înalt împărătesc firman ca să-i lipsim de la mânăstiri, şi în locul lor să orânduim alţi egumeni dintre pământeni, de aceea poruncim ca fără de zăbavă să alegeţi dintre pământenii ce veţi socoti mai cuvioşi, cu bună petrecere şi vrednici de a se orândui egumeni pe la acele mânăstiri şi metoace, chibzuind însă şi orânduiala cu care s-ar cuveni de a egumeni". Urma apoi să i se arate prin anafora numele egumenilor aleşi pentru fiecare mânăstire, ca să chibzuiască şi Vodă "caracterul şi măsura destoinicei fieşcăruia". Iar după săvârşirea acestei alegeri trebuia să se ceară "de la egumenii ca să-şi paradosească fieşcare socoteala curată de tot venitul şi cheltuiala mânăstirii", precum şi de toate lucrurile ei. Cum scaunul mitropoliei era încă fără arhipăstor, căci Dionisie Lupu, cu toate stăruitoarele rugăminţi şi "poftiri" ale lui Vodă, nu vroia să se întoarcă de la Braşov în ţară, boierii divaniţi n-au crezut de cuviinţă să dea urmare poruncii domneşti de mai sus până când nu se va lua o hotărâre în privinţa alegerii unui nou mitropolit. De aceea, ei alcătuiesc o anaforă şi o îndreaptă lui Vodă. Atunci, Grigore Ghica, prin pitacul său din 4 ianuarie 1823, porunceşte divanului să se adune, "cu voie de a alege alt mitropolit" în locul lui Dionisie Lupu. Cei 25 divaniţi, "cu multă osârdie sârguindu-să, cu sfat de obşte, au ales trei părinţi călugări pe care i-au socotit că sunt destoinici a să orândui unul din ei la treapta de păstor al Ţării Româneşti. Iar sorţii alegerii au căzut asupra vrednicului călugăr cărturar ierodiaconul Grigorie, care după întărirea domnească, la 10 ianuarie 1823, a fost sfinţit mitropolit al Ungrovlahiei.

Vremurile grele în care era chemat mitropolitul Grigore, numit de contemporani "Dascălul", ca să cârmuiască duhovniceşte Ţara Românească, cereau de la el însuşirile unui păstor ales, având să îndrumeze spre o viaţă nouă Biserica încredinţată lui cu atâtea nădejdi bune. Şi Dumnezeu a vrut ca toate aşteptările să fie împlinite. Acest vlădică s-a arătat mai destoinic întru purtarea cârmei bisericeşti ca nici un altul

până la el. A fost un om luminat, smerit, adânc pătruns de viaţa călugărească, milostiv şi hotărât la lucru spre folosul neamului şi Bisericii sale. Împlinirea datoriei i-a fost dreptar neclintit în viaţă, înfăptuind lucruri vrednice de laudă şi de pomenire. A pus rânduială în treburile bisericeşti, a îngrijit de scoaterea din paragină a sfintelor mânăstiri, chivernisindu-le şi dezgropându-le din datorii. O adevărată viaţă românească s-a sălăşuit în Biserica noastră în vremea păstoriei sale. Şi tot acest mitropolit era purtătorul de cuvânt înaintea lui Vodă şi a divanului, arătând şi luminând întocmiri şi hotărâri cât mai bune pentru cârmuirea mânăstirilor ţării.

Spre urmarea pitacului său domnesc din 20 decembrie 1822 către divan, după alegerea mitropolitului Grigore Dascălul, Vodă Ghica i se adresează şi lui, scriindu-i că, întrucât mai înainte de a fi aşezat el în "arhierescul scaun al sfintei mitropolii, sunt date câteva porunci în cercetare, şi deoarece veliţilor boieri, între care este şi pricina lipsirii egumenilor greci" şi cum, "până acum" n-au luat săvârşire, îi porunceşte ca, adunându-se cu episcopii şi boierii, să pună în lucrare "domneştile porunci ce sunt date pentru fieşcare pricină, iar mai vârtos pentru lipsirea egumenilor greci, ca o pricină ce este bisericească şi priveşte caracterul dregătoriei sale".

Potrivit acestei îndatoriri, mitropolitul împreună cu episcopii şi boierii se adună în ziua de 9 martie 1823 şi fac o anafora către domn, arătându-i că, fiind poruncă împărătească a se scoate egumenii greci de la mânăstirile ţării şi în locul lor să orânduiască egumeni români, "s-au şi ales din călugării pământeni, ce s-au socotit că sunt mai cuvioşi şi cu bună petrecere şi vrednici de a să orândui". Iar ca să fie asigurate mânăstirile "despre egumenii ce se orânduiesc, de a nu înstrăina sau a sfeterisi din zestrele lor", a îngrijit "după orânduiala divanului ce din vechime şi până acum să urmează, să se hotărască un logofăt al divanului, dimpreună cu omul mitropoliei, să facă trei catagrafii de toate lucrurile mânăstireşti mişcătoare şi

nemişcătoare, care, după ce vor fi iscălite de fostul şi noul egumen, de logofăt şi de omul mitropoliei, să se dea o catagrafie în păstrarea noului egumen, alta la mitropolie, iar a treia la divan. După aceasta, logofătul să aducă înaintea mitropolitului şi a veliţilor boieri, pe egumenul cel vechi, "ca să-şi dea socoteală de venitul şi cheltuiala mânăstirii pe câtă vreme s-au aflat egumen, cât şi de datorie", şi ca să se vadă zapisele ce au creditorii şi să se aleagă prin cercetarea divanului "câtă este bună datoria mânăstirii, ca după aceea să urmeze plata".

În privinţa chibzuirii cerute de Vodă pentru chipul cum s-ar cuveni a cârmui mânăstirile noii egumeni, mitropolitul spune că este mai întâi de trebuinţă "a şti cuprinderea tuturor ctitoriceştilor testamenturi şi orânduieli ce va fi având fieşcare mânăstire", şi după ce se vor cerceta toate acestea, atunci, "cu deplină ştiinţă", va arăta cu ce orânduieli s-ar cuveni a egumeni.

Noile întocmiri arătate prin această anafora au fost întărite de Vodă, la 12 martie 1823, scriindu-se veliţilor logofeţi să se facă porunci domneşti "atât pentru aşezarea noilor egumeni, cât şi pentru catagrafia lucrurilor mânăstireşti, spre a se pune toate în lucrare, întocmai după cuprinderea anaforalii".

La 17 aprilie 1823 s-a înfăptuit cu mare însufleţire aşezarea egumenilor români în locul celor greci, de faţă fiind domnul ţării, mitropolitul, episcopii şi boierii divaniţi. După "cea de obşte cuvântare" a lui Vodă "pentru chemarea şi alegerea părinţilor egumeni spre cinstea şi stăpânirea ce li se încredinţează, a răspuns protosinghelul Naum Râmniceanu, dând încredinţare, în numele tuturor, că vor chivernisi cât vor putea mai bine sfintele mânăstiri ce li se încredinţează spre ocârmuire, şi se vor strădui din toate puterile pentru îndreptarea lor."

Iată acum şi arătarea de toate mânăstirile din Ţara Românească închinate Muntelui Athos, precum şi numele egumenilor

greci scoşi în 1823 şi a celor pământeni orânduiţi la locurile lor.

Mânăstirile închinate la Muntele Athos erau acestea: Cotroceni, cu schiturile: Pârlita (Dâmboviţa), Budişteni (Muscel) şi Vălenii de Munte (Saac). Mânăstirea Cotroceni era închinată de ctitorul ei Şerban Cantacuzino, la 15 octombrie 1682, Protatonului din Caries. În 1821 găsim egumen pe arhimandritul Hariton, care în 1822 era fugit la Braşov, iar în locul lui vine exarhul Procopie, român de neam. În 1825, era egumen Iosif arhimandritul. Spre sfârşitul anului 1826, Hariton reia conducerea mânăstirii şi o ţine până la 1830.

Mihai Vodă din Bucureşti, cu schiturile Beşteleiu (Argeş) şi Izvorani (Buzău), era închinată la mânăstirea Simopetra. La 1822, era egumen Partenie Iviritul, care a fost înlocuit în aprilie 1823 cu călugărul român Vartolomei. În 1829, găsim egumen pe arhimandritul Gavriil Petrovici, orânduit poate din 1827. Urmaşul său a fost Agatanghel. Acesta cârmuieşte mânăstirea numai un an, adică până în luna iulie 1830, când vine egumen fostul episcop al Milos-ului, Dionisie. Peste doi ani, în iulie 1832, şi el este înlocuit cu arhimandritul Teodosie.

Sfinţii Apostoli (Arhimandritul) din Bucureşti, închinată la Stavronichita, era în 1822 sub egumenia lui Sinesie Aghioritul, iar în aprilie 1823 a fost dată în seama protosinghelului Naum Râmniceanu.

Slobozia (Ialomiţa), cu schitul ei Apostolache (Prahova), era închinată la Dochiar. La 1822 era pomenit egumenul Hrisant care nu ştim cu cine a fost înlocuit în 1823.

Căşcioarele din Olt, cu schitul Slatina, era închinată la mânăstirea Cutlumuş. În locul egumenului grec Simeon arhimandritul a fost orânduit, la 16 aprilie 1823, ieromonahul Filaret.

Jitia din Dolj, închinată la Sfântul Pavel. În 1822 era egumen Antim arhimandritul, înlocuit prin aprilie, anul următor, de călugărul român Ioanichie. Acesta cârmuieşte mânăstirea până la sfârşitul anului 1827, când moare, şi este

numit în locul lui arhimandritul Grigorie Jitianul, fost eclesiarh aici.

Schitul Robaia, tot din Dolj, fusese închinat la mânăstirea Xenofon.

Schitul Baia de Aramă, din judeţul Mehedinţi, era închinat la Hilandar.

Mânăstirea Hotărani din Romanaţi, închinată la Dionisu. În anul 1821, egumenul de aici, Gherasie, fuge în Ardeal, lăsând îngrijitor pe călugărul Iosif care se pare că era român, aşezat apoi în 1823 egumen al acelei mânăstiri. Către 1830 Gherasie ajunge iarăşi egumen, dar moare în 1831.

Schitul lui Spirea din dealul Bucureştilor, era închinat la Grigoriu.

Mânăstirea Radu Vodă din Bucureşti, cu metohurile Tutana (Argeş) şi Stelea (Bucureşti), era închinată la Ivir. Între 1819-1823 găsim egumen pe arhimandritul Grigorie, înlocuit, prin martie 1823, cu eclesiarhul Teoclit arhimandritul. Acesta cârmuieşte mânăstirea până în ianuarie 1827, când este orânduit Romano.

Plumbuita de lângă Bucureşti, închinată mânăstirii Xiropotam prin 1822-1826 era egumenită de călugărul athonit Antim.

Acestea sunt mânăstirile din Ţara Românească închinate Muntelui Athos, iar pe cât a fost cu putinţă am arătat şi şirul egumenilor care s-au schimbat la fiecare din ele după luarea în primire de către egumenii pământeni a mânăstirilor închinate, ca să vedem şi folosul tras de ţară din această schimbare.

În adevăr, faptul scoaterii egumenilor greci din bogatele lăcaşuri sfinte ale Principatelor Române a produs o firească mişcare la Patriarhiile din Răsărit, care se vedeau acum lipsite de atâtea venituri. Din această pricină, ele încep o luptă grozavă pentru dărâmarea noilor întocmiri şi redobândirea bunurilor pierdute. Dar mijlocirea lor la Poartă nu prea avea

sorţi de izbândă, după răzvrătirile din 1821. De aceea, ca să mai domolească puţin furia pricinuită de "apostasie", a fost nevoie de o dare de bani, în urma căreia călugării de la Athos izbutesc să înfăţişeze Înaltei Porţi, către sfârşitul anului 1823, o jalbă, plângându-se că "fără de dreptate li s-au oprit de stăpânirea ţării dreptul lor, în vreme ce şi mânăstirile şi toate veniturile lor" li se cuvin. De asemenea spun "că nu le sunt ştiute de adevărate" pricinile pentru care deocamdată mânăstirile "nu sunt destoinice a face nici o răspundere".

Potrivit obiceiului, Poarta îndreaptă cererea lor către capuchehaele domnilor noştri la Ţarigrad, iar aceştia, la rândul lor, înştiinţează pe Grigorie Ghica şi Ioniţă Sturdza, ca să cerceteze de urmare. Vodă Ghica, după ce primeşte această înştiinţare, porunceşte la 3 ianuarie 1824 divanului său să i se arate prin anafora cuprinsul pricinii.

În ziua de 19 iunie 1824, mitropolitul Grigorie împreună cu episcopii şi boierii divaniţi înfăţişează lui Vodă anaforaua cerută, arătând că "temeiul întru care răzemându-se acei părinţi cer embaticuri de la aceste mânăstiri, este fără de îndoială testamenturile ctitoriceşti ale acelora ce le-au zidit şi le-au închinat la mânăstirile de la Locurile Sfinte. Nu pot însă nici cuviosia lor de a tăgădui că duhul şi al acelora răposaţi ctitori şi al testamenturilor privesc a să păzi în veci fiinţa acestor lăcaşuri întru întregime, spre veşnica pomenire acelor ce le-au zidit şi le-au înzestrat ". Nu pot tăgădui, de asemenea, " că a fost obicei, urmat şi păzit aici în ţară, a să îndatora fără dăosebire la orice întâmplare de obştească trebuinţă şi aceste mânăstiri, împreună cu cele neînchinate ale ţării, de a da ajutor după măsura trebuinţii. Care, dar, mai mare trebuinţă putem zice că a avut ţara decât aceasta de acum, ce i s-a pricinuit din nedăjduita răzvrătire trecută, căzând la o aşa mare şi altădată nepomenită datorie ?" Cum s-a făcut cunoscut şi Înaltei Porţi, "pentru ajutorul cerut din partea mânăstirilor închinate, cu ce cuvânt, dar, zic acei cuvioşi că li s-au oprit

dreptul ? Oare nu neapărata trebuinţă a ţării, în al cărei pământ zac oasele celor răposaţi ctitori ai acestor sfinte mânăstiri?" Noi am cugetat ca, după ce-se va uşura ţara de sarcina datorii, "să plătim din veniturile acestor închinate mânăstiri şi grelele lor datorii, la care cei după vremi egumeni greci, le-au supus". Şi apoi, rămânând slobode de datorii şi întru bună fiinţă, "să poată a să folosi şi acei părinţi cu embaticurile lor". Iar dacă îi sileşte marea trebuinţă, precum zic, şi va fi şi voinţa Înaltei Porţi, "suntem supuşi poruncii de a-i ajuta şi mai înainte de desfacerea datorii, cu ceea ce orânduiesc ctitoriceştile testamenturi", însă atunci, din acest ajutor, urmează să se scadă "suma trebuincioaselor cheltuieli ale acestei mânăstiri, a datoriilor la care le-au supus egumenii greci", pe care, dacă le tăgăduiesc, "noi nu ne sfiim să vie vechilul ce l-au orânduit ca să le vază şi însuşi cu ochii", spre încredinţare mai deplină. Vodă Ghica, deplin lămurit cu această anafora de starea lucrurilor, dă răspunsul cuvenit capuchehaelor sale din Ţarigrad cu întocmai cuprins, ca şi aceştia, la rândul lor, să înştiinţeze Poarta.

Înainte însă de ajungerea la Ţarigrad a răspunsului arătat, prin ţară umbla zvonul "nedezminţit" că mânăstirile athonite obţinuseră un firman care le da voie să trimeată în Principatele Române câţiva călugări împuterniciţi să cerceteze starea mânăstirilor de aici, închinate lor, şi să facă socoteala veniturilor şi datoriilor.

La 4 mai 1824, sub presiunea ambasadorului englez la Ţarigrad, însărcinat cu apărarea intereselor ruseşti, Poarta consimţi să evacueze Principatele noastre, dar condiţionat: cerea chezăşii că pe viitor vor fi împiedicate orice răzvrătiri, că boierii vor fi supuşi şi ascultători, evitând neînţelegerile dintre ei. Era firesc, deci, ca în urma acestui fapt, Poarta să fie mai îngăduitoare cu călugii greci, care începuseră să aibă ocrotirea ruşilor. Astfel, către sfârşitul anului 1824, Sfintele Locuri capătă învoirea Porţii să trimeată în Principate câte un vechil,

" ca să vază starea mânăstirilor" şi "să se precurme a lor plângere, şi văzând cu ochii, să afle starea mânăstirilor şi suma veniturilor. Şi punând în orânduială, şi hotărând, şi înţelegându-se de faţă pentru ale lor canonisite venituri, să vor întoarce".

Exarhii Sfintelor Locuri sosesc la Bucureşti pe la jumătatea lui decembrie 1824 şi se înfăţişează îndată lui Vodă cu firmanul împărătesc adus de ei de la Ţarigrad. Atunci, Grigore Ghica porunceşte la 17 decembrie 1824 mitropolitului şi divanului "ca adunându-vă cu toţii la un loc să faceţi cuviincioasă cercetare şi chibzuire asupra pricinii mânăstirilor ierusalimeşti, sinaiticeşti şi sfetagoreşti de aici din ţară, pentru care au venit exarhi, şi urmează a se stabili".

Care va fi fost rezultatul cercetării făcute de aceşti exarhi, nu ştim. Fără îndoială că li se va fi lămurit starea lucrurilor şi credem că poate s-au încredinţat şi ei de ruina şi grozavele datorii ale mânăstirilor. În afară de asta, potrivit înţelegerilor, ţara nu tăiase cu totul veniturile Sfintelor Locuri. Dintr-o anafora a divanului, de la 15 mai 1825, prin care se arată lui Vodă "datoriile ţării şi plata lor făcută prin casa datoriilor", aflăm că se plătise până atunci 318.200 taleri "pentru embaticurile mânăstirilor Sfântului Mormânt, Sinaiticeşti şi Sfetagoreşti", socotiţi "pe patru ani: 1823-1826, după osebita chibzuire ce s-au făcut", şi alţi 30.000 taleri pentru embatichiurile mânăstirilor din Rumelia. În acelaşi timp se arată că plata mânăstirilor pe anul 1825 era de 710.947 taleri.

Cu toate acestea, Sfintele Locuri nu erau mulţumite cu sumele ce li se hărăzise. Şi era şi firesc lucru, întrucât, sub ocârmuirea pământeană, mânăstirile îşi înmulţiseră simţitor veniturile, iar obişnuitul "sfeterismos " al grecilor dispăruse în bună parte. Începură, deci, iarăşi plângerile către Poartă. Atunci, mitropolitul Grigorie Dascălul, ca să apere drepturile ţării asupra mânăstirilor închinate, trimite Porţii o întâmpinare, iscălită de cei trei episcopi, de 10 egumeni şi peste 90 boieri divaniţi, cerând să se hotărască folosul ce trebuie să se

dea mânăstirilor de peste hotar de la cele închinate. Vorbind de "împărăteştile fermanuri" ce s-au hărăzit, cu hotărîrea ca de la toate dregătoriile bisericeşti să lipsească călugării greci, adaugă mai departe: "noi, embaticurile care le da egumeni greci, trimiţându-le, şi alt adaos mai mult, le-am scris ca să-şi cunoască şi datoria, dar ei nici cu acele embaticuri ca adaos nu să mulţumesc, ci cer mai mari, care nu să pot, nici datoria care au făcut-o însuşi ei, nu vor să o cunoască", vrând cu aceste chipuri să urmeze împotriva hotărârii împărăteşti "şi să strice înnoirea privilegiului celui vechi şi să vie iarăşi ei aici să facă cele ce au mai făcut, sau şi mai rele". Pentru aceasta, roagă din suflet ca puternica Împărăţie să miluiască "şi cu hotărârea pentru cele ce să cuvine să dăm", fiindcă de la o vreme încoace li se dă pe fieştecare an embatic suma banilor ce în osăbit catastih se arată, căci aceste mânăstiri sunt datoare, pe lângă embaticuri, să facă ajutoare şi ţării la vreme de trebuinţă, după cum şi în alte dăţi s-au urmat. În felul acesta, încheie întâmpinarea, mânăstirile "vor putea cândva să-şi vie în fire la starea cea dintâi, cu dregerea lor, izbăvindu-să şi de datoriile cele grele".

Hotărârea ce s-a dat în urmă de către Poartă a fost ca să se răspunză Sfintelor Locuri a treia parte din veniturile mânăstirilor închinate lor, începând din anul 1823 şi până în 1826. Spre a se putea însă ţine o socoteală amănunţită şi bine întocmită a tuturor mânăstirilor din ţară, mitropolitul Grigorie dădu ideea să se întemeieze o casă a mânăstirilor. În acest scop, el face o anafora către Vodă Ghica, la 16 februarie 1826, spunând aşa: " Ştiut este greutatea în care se află mânăstirile din toată ţara, atât cele aghiotafice, sinaitice, aghioritice, cât şi cele rumeliotice şi cele slobode ale ţării. Şi fiindcă eu, din pricinile eparhiei de care sunt împresurat, nu pot a mă îndeletnici şi spre căutarea lor, ca să nu rămâie ca nişte oi fără de păstor, am chibzuit să se întocmească o casă dă trei aleşi, sub numire de Casa mânăstirilor, care să caute şi să îngrijească aceste

de mai jos însemnate, adică: 1. Să se statornicească tot venitul pe grupe de mânăstiri închinate şi apoi, "deosebit pe tot anul, suma de bani cât vor fi îndatorate să dea la Locurile Sfinte", iar celălalt venit "să rămâie spre iconomia cheltuielilor şi a datoriilor, ajutorându-se una pe alta" ; 2. Să se dea socotelile fiecărei mânăstiri anual şi să se hotărască fieştecăruia egumen cât să chetuiască. Totdeodată, să fie îndatoraţi să facă desluşire curată ce-au făcut cu banii mânăstirilor pe anii 1823-26, spre a se vedea ce prisos va ieşi; 3. Fiindcă în 1826 se sfârşeşte termenul arenzilor moşiilor, să se privegheze la arendarea ce urmează să se facă pe încă trei ani, ca să nu se facă vre un "sfetarismos", şi se va îngriji să răspundă banii la cutia şcoalelor, "după întocmirile ce sunt puse" ;4. "Orice meremet" să se facă numai cu ştirea casei şi a eforilor; 5. "Nici un egumen să nu fie slobod a se împrumuta fără ştirea acestei case"; 6. Casa mânăstirilor va ţine două condici, una de plata arenzilor şi strânsul veniturilor, iar alta pentru răspunderea dărilor, plata datoriilor şi a cheltuielilor; 7. Orice egumen, de "nu-şi va păzi datoriile sale cuviincioase", va fi înlocuit prin chibzuirea mitropoliei şi ştirea lui Vodă; 8.Tot această casă se va îngriji "fără zăbavă", pentru împlinirea sumei de 112.753 taleri ce mai trebuie să se dea la embaticuri peste cei 318.200 taleri, până la 440.953 taleri cuveniţi, ca a treia parte din veniturile mânăstirilor.

Domnul Grigore Ghica a găsit folositoare această nouă întocmire pentru cârmuirea mânăstirilor şi prin întărirea sa din 19 februarie 1826 arată că primeşte anaforaua mitropolitului "ce urmează a privi la buna îngrijire a mânăstirilor", iar mai vârtos, pentru strângerea şi împlinirea embaticurilor Sfintelor Locuri, "ca oricând se vor cere să fie gata suma banilor ce este a să răspunde". Hotărăşte deci ca să se urmeze întocmai alcătuirea acestei case "şi totdeauna să se osârduiască la câte privesc spre folosul mânăstirilor". Conducătorii ei nu sunt volnici "a da la nimeni măcar un ban, fără ştirea şi porunca stăpânirii".

În adevăr, cel dintâi lucru pe care-l face noua Casă este să cerceteze veniturile tuturor mânăstirilor închinate, date acum sub purtarea ei de grijă. Astfel, ea găseşte că milele domneşti ce au mânăstirile sfetagoreşti se ridicau pe cei patru ani 1823-1826 la suma de 24.684 taleri, iar pentru cele aghiotafice la 16.400 taleri. Adunarea veniturilor pe acest timp de la o parte din mânăstirile închinate era următoarea: de la mânăstirile aghiotafice se strânsese de egumeni pământeni, în cei patru ani, 484.421 taleri, la care se mai adaugă şi alţi 4723 taleri luaţi de egumeni greci. Veniturile mânăstirilor închinate la Athos erau de 579.634 taleri în afară de 180.650 taleri luaţi de egumeni greci.

Datoriile acestor mânăstiri se ridicau la suma de 165.306 taleri pentru cele aghiotafice, şi la 342.317 taleri pentru cele aghioritice, făcând la un loc 507.623 taleri datorii, faţă de 1.105.139 taleri venituri, fără banii luaţi de egumenii greci, în total 113.373 taleri, care nu se mai puteau socoti.

Între timp un nou eveniment politic schimbă situaţia mânăstirilor, de data aceasta însă numai a celor închinate. După moartea ţarului Alexandru I (1801-1825), grecii găsesc un sprijinitor puternic în urmaşul său, Nicolae I (1825-1855), care intervine la Poartă în favoarea lor. În urma deselor ameninţări şi ca să înlăture primejdia unui război, Turcia se învoieşte cu Rusia şi încheie la 25 septemvrie 1826 Convenţia de la Akerman. Potrivit acestei convenţii, Rusia recunoaşte hotărârile Porţii cu privire la restabilirea domniilor pământene, lăsându-i şi pe viitor legăturile neştirbite cu Ţările Dunărene. Totodată, însă Rusia îşi asigură înrâurirea ei ca putere protectoare în amândouă Principatele, precum şi dreptul de a hotărî viitoarea lor organizare, prin alcătuirea unui regulament general.

În felul acesta, călugării greci, prigoniţi de turci din pricina răzvrătirii din 1821, intrau acum cu sila sub protecţia Porţii şi smulgeau firmane dictate de Rusia, prin consulii săi la Ţarigrad, menite să le dea dreptul la redobândirea mânăstirilor

închinate din Ţările Române. Spre încredinţare, iată ce scria mitropolitul Veniamin al Moldovei către colegul său muntean, la 3 februarie 1827: "În trecerea pe aici reprezentantul Împărăţiei Rusiei mi-a dat îndestulă pricină de voroavă pentru mănăstirile închinate, ca să rămâie tot precum au fost mai înainte, cu neschimbare în stăpânirea acelora, arătând că aşa este voinţa monarhului Rusiei. Am avut îndestulă împotrivire, cerând ca monarhul să fie milostiv a nu ne lipsi de acest vechi privilegiu acum, prin înalt firman de iznoavă hărăzit, arătându-i şi starea mănăstirilor, cum erau pustii şi supuse sub grele datorii, ci să rămâie pe seama pământenilor, care vor întocmi toate, vor face un folos de obşte la patrie şi vor împărtăşi şi pe locurile unde acestea sunt supuse cu ajutorul cuviincios. Însă reprezentantul Rusiei a rămas tot cu împotrivire la aceasta. Noi socotim că nu trebuie să lăsăm acest drept al pământului a trece nelucrător, ci să uneltim tot feliul de mijloace ca să-l întemeiem". În încheiere, îl întreabă şi pe mitropolitul Grigore ce scop are în această pricină, "pentru ca, uniţi pe un întocmai plan", să lucreze împreună pentru amândouă Principatele.

Dar lucrurile se schimbă mai repede de cum se credea. În aprilie 1827, Poarta dădu hatişerif către Principatele Române pentru înştiinţarea convenţiei de la Akerman. Acest hatişerif sosi la Bucureşti la 19 mai, acelaşi an, şi pe temeiul lui Ghica Vodă porunci întocmirea regulamentului pentru administrarea ţării. În privinţa mânăstirilor închinate nu se hotărâse încă nimic. Acest fapt, fără îndoială, îl neliniştea grozav de tare pe mitropolitul Grigorie Dascălul, căci primejdia nu era trecută. De aceea, vedem că la 10 iulie 1827 îndeamnă pe Vodă, printr-o anafora, ca să ceară de la Poartă întărirea hotărârii ţării ca scaunele de mitropoliţi, episcopi şi egumeni să fie ocupate în viitor numai de pământeni români.

Amintind de anaforaua sa din 12 octombrie 1823, prin care arătase" prăpădenia şi împovărarea grelelor datorii în care au ajuns mânăstirile închinate din pricina relei economii şi

nevrednica chivernisire a egumenilor streini", nu trece cu vederea nici demersul din 6 noiembrie 1825 făcut de divanul Ţării Româneşti către Poartă, în care se spunea : "acei străini (greci), cu făţarnice linguşiri şi prin groaznice dări de bani, au intrat nu numai pe la toate mânăstirile ţării, la cele închinate, ci şi la scaunele mitropoliei şi episcopiilor, până le-au adus în desăvârşită prăpădenie şi robie de datorii", înstrăinându-le avuturile "ce le-au fost închinate de moşii şi strămoşii noştri". Şi fiindcă până acum nu s-a dobândit întărirea acestui demers ce s-a trimis la Ţarigrad, roagă pe Vodă ca să mijlocească la Poartă spre a se întări "privilegiul ce l-a avut ţara din vechime, de a fi pururea nestrămutat", ca să se aleagă în slujbele bisericeşti "numai pământeni români". De asemenea, cere a se da hotărâre "şi asupra embaticurilor ce sunt a se răspunde mânăstirilor închinate".

După câteva zile de la înfăţişarea acestei anaforale, adică la 14 iulie 1827, mitropolitul Grigorie primeşte din partea lui Vodă Ghica porunca de a se împlini, prin Casa mânăstirilor, cheltuiala lazaretului, deocamdată numai de la mânăstirile cele slobode. Acest "deocamdată " nu era deloc prevestitor de bine, şi avea să se prelungească prin diferite uneltiri. Ajutate fiind de ruşi, Sfintele Locuri izbutesc să dobândească de la Poartă un firman pentru reîntoarcerea călugărilor greci la cârmuirea mânăstirilor închinate din Principatele Române.

Fără îndoială că acest fapt neaşteptat a provocat o zdruncinare adâncă în viaţa bisericească a ţării, cu urmări însemnate şi asupra vieţii politice. Se vedeau acum năruite toate strădaniile puse cu atâta trudă timp de cinci ani pentru îndreptarea mânăstirilor dărăpănate de greci. Se schimbau dintr-odată toate bunele rânduieli făcute cu destulă râvnă spre o cât mai bună gospodărire a avuturilor ce fuseseră închinate Sfintelor Locuri. Toate acestea erau pândite acum, prin vitregia vremurilor, să încapă iarăşi în mâna străinilor. Iar mânăstirile urmau să fie din nou năpădite de străini, stoarse

de venituri şi privite cu aceeaşi nepăsare de egumenii veniţi de peste hotare, şi care aveau să le cârmuiască fără milă şi lipsiţi de suflet românesc.

Firmanul pentru înapoierea mânăstirilor închinate în seama egumenilor greci poartă data: Iulie 1827. În el se vorbeşte şi de jalba făcută în 1822 către Poartă de boierii munteni, când rugaseră "să se izgonească toţi călugării greci din mânăstirile închinate, urmând ca să se plătească Sfintelor Locuri o dare anuală prin capuchehaele din Ţarigrad". Dar pentru că vechilii Patriarhiei din Ierusalim, de la Sinai şi de la Sfetagora "s-au jăluit la împărăţie, atât pentru veniturile lor, că nu se trimit la vreme, cât şi pentru cele ce să trimit, că sunt cu multă scădere din ceea ce primeau mai înainte, au cerut milostivire ca stăpânirea acestor mânăstiri să li se înapoieze iarăşi, precum au fost şi mai înainte, cu tocmeală ca patriarhul să aleagă şi să trimiţă popi cinstiţi şi vrednici de credinţă, fără a să amesteca altcineva la ocârmuirea mânăstirilor închinate, şi acareturilor şi daravera veniturilor lor". Trimisul să aibă purtări bune, iar dacă ţara "va avea vreo supărare de niscaiva urmări necuviincioase ale lui, dovedindu-le, să se pedepsească, şi prin patriarhicească "chezăşie" să se orânduiască altul. "Şi nici din fugarii călugări ce au fost conlucrători la zaveră, de acum înainte să nu mai calce piciorul lor în mânăstiri ".

Potrivit acestui firman, patriarhul Agatanghel al Constantinopolului scrie mitropolitului Grigorie Dascălul, la 29 august 1827, că dându-se firman ca mânăstirile închinate să fie cârmuite iarăşi de locurile unde sunt supuse, vor veni exarhii Marii Biserici, ai Sfântului Mormânt, ai Muntelui Sinai şi ai Athosului, ca să orânduiască egumeni şi să cerceteze socotelile pe şase ani în urmă.

După ce primeşte scrisoarea patriarhului, mitropolitul Grigorie înştiinţează la 1 decembrie 1827 şi pe mitropolitul Veniamin al Moldovei, că "dintr-o scrisoare a părintelui patriarh a înţeles că exarhii au să vină mai întâi în Ţara Românească,

spre punerea în lucrare a poruncii ce vor fi având". Şi ca nu cumva să se facă vreo înşelăciune, "care să fie împotrivitoare" celor din Ţara Românească, atrage luare aminte mitropolitului Veniamin de aceste lucruri, sfătuindu-l să nu facă "nici o mişcare", până nu va veni la Iaşi trimisul său.

Spre urmarea poruncii "înaltului firman", Vodă Ghica dădu, la 5 decembrie 1827, pitac către Obştească Adunare, de a se da în stăpânirea egumenilor greci "ocârmuirea mânăstirilor închinate şi a veniturilor lor", şi luându-se de la exarhi adeverinţe de primire. Iar după ce se va da "în stăpânirea fiecărui exarh mânăstirile ce i se va cuveni la al său drept", vor fi îndatoraţi ca după deplina putere ce li s-a dat de către Patriarhia Ţarigradului, făcând alegerea egumenilor, să-i arate şi lui Vodă, pentru ca fieşcare egumen "să fie cunoscut stăpânirii ţării".

Primind aceste porunci domneşti, divanul hotărăşte în adunarea sa de la 8 decembrie să le urmeze întocmai. În acelaşi timp, însă, din îndemnul mitropolitului Grigorie Dascălul, hotărăşte să facă şi o anafora către domn, prin care să i se arate lămurit drepturile ţării asupra mânăstirilor închinate. "Niciodată n-a fost obicei ca orânduirea egumenilor să se facă prin alegerea Patriarhiei Ţarigradului". Dar, de vreme ce Poarta a hotărît aşa, nu se împotriveşte nimeni. "Cerem însă – spun divanţii – sârguitoare mijlocire ca egumeni greci, ce se vor orândui acum, mai întâi, să fie negreşit îndatoraţi a le ocârmui întocmai după glăsuirea ctitoriceştei orânduieli" ce are fieşcare mânăstire, scrisă şi legiuită prin "testamenturi". După aceea, "numiţii" să plătească şi toate datoriile mânăstirilor închinate şi să săvârşească repartiţia lor. Iar ca să se poată păzi "o asemenea netăgăduită dreptate", socotesc de trebuinţă "să nu lipsească deasupra egumenilor privegherea sfintei Mitropolii, a logofeţiei şi a neamurilor ctitoreşti", spre a nu ajunge iarăşi întru dărăpănare aceste mânăstiri.

În primăvara anului 1828 izbucneşte un nou război între ruşi şi turci, când Principatele sunt ocupate de ruşi. La câteva

zile după sosirea sa la Bucureşti, împuternicitul preşedinte al divanurilor Moldovei şi Munteniei, contele Pahlen, se grăbi să încunoştiinţeze şi pe mitropolitul Grigorie de hotărârile luate la Iaşi cu privire la ocârmuirea avuturilor mânăstirilor închinate. Astfel, pe viitor, "nestrămutatele avuturi închinate la Sfintele Locuri se vor oblădui de o deosebită comisie alcătuită din egumeni şi năstavnici trimişi de acolo", de vreo câţiva ocârmuitori de aici, şi de două duhovniceşti persoane orânduite de mitropolitul Ungrovlahiei. Prisosul veniturilor "se va păstra în cea de la Odesa neguţătorească bancă, pentru sporire cu dare de bileturi, pe numele acelor mânăstiri". "Mireneştele persoane se vor alege din boierii divanului", pentru care se vor pune patru candidaţi. Pentru "feţele bisericeşti", se dă în seama mitropolitului Grigorie "a lor orânduire", căci "curăţenia cugetărilor" sale sunt drept adevărate chezăşii "că alegerea va fi bine făcută." Toate "numitele aşezări vor sluji pe viitor" drept temei potrivirilor între duhovniceasca stăpânire din Valahia şi între noua ocârmuire rusească. În aceste împrejurări îşi încheie domnia Grigore Ghica. De acum înainte, ţara, fiind sub stăpânire străină, nu va mai putea fi liberă pe hotărârile ei, ci totul va trebui să fie potrivit cu interesele Rusiei şi adus la cunoştinţa "deplin împuternicitului prezident". Mitropolitul Grigorie, pe umerii căruia apasă acum şi sarcina de caimacam, vedea bine cât suferă ţara de pe urma noilor întocmiri străine, dar n-avea ce face. Împotrivirea sa faţă de unele porunci ale lui Pahlen şi încercarea de a-şi apăra "duhovniceasca turmă" i-au adus, prin uneltirile duşmanilor, depărtarea de la mitropolie şi surghiunul în Basarabia.

După cum se ştie, prin plecarea în surghiun a lui Grigorie Dascălul, Mitropolia Ungrovlahiei a fost dată de ruşi sub îngrijirea episcopului Neofit al Râmnicului. Fireşte că sarcina lui Neofit nu era tocmai uşoară, mai ales în vremurile acelea când o mulţime de greutăţi trebuiau să fie înlăturate. Printre acestea era şi cunoscuta "pricină" a mânăstirilor închinate. Sfintele

Locuri, nemulţumite că nu dobândiseră pe temeiul firmanului din 1828 întoarcerea tuturor lăcaşurilor din Ţara Românească închinate lor, sub deplina stăpânire a exarhilor şi egumenilor trimişi, ajung cu plângerea până la împăratul Rusiei, "ocrotitorul creştinilor supuşi Porţii". Dar stăruinţa lor privea îndeosebi scoaterea mânăstirilor închinate de sub supravegherea comisiei alcătuite în mai 1828 şi ocârmuirea lor "după vechiul obicei", numai de către egumeni. Cererea fiindu-le primită de "împărătească voinţă", se dă poruncă de urmare. La 6 iunie 1829 prezidentul Jeltuhin scrie divanului Ţării Româneşti că "se desface comisia cea aşezată asupra avuturilor mânăstirilor greceşti" şi urmează, deci, "a se da în seama exarhilor şi egumenilor după cuviinţă". Totodată, se cerea ca să se facă şi "alegere de boieri îngrijoraţi asupra socotelilor pe tot anul a exarhilor şi igumenilor". Cum divanul întârzie să facă această alegere, i se dă o nouă poruncă la 10 septembrie, ca să aducă punerea la cale întru cuviincioasă săvârşire". După o lună de zile, adică la 15 octombrie 1829, Obştească Adunare înştiinţează pe Kiseleff că a ales pe următorii membri în epitropia mânăstirilor închinate: episcopul Neofit, ocârmuitorul sfintei Mitropolii, Barbu Ştirbei, Mihail Cornescu, Mihail Filipescu şi Alecu Cocorăscu.

Rostul acestei epitropii, care avea să înlocuiască vechea comisie, era de a priveghea "în toată vremea" asupra egumenilor, silindu-i să-şi îndeplinească toate îndatoririle puse pentru buna ocârmuire a mânăstirilor încredinţate lor. Ea nu avea dreptul să administreze, ci numai să controleze. Pământenii însă nu se grăbiră nici acum să încheie socotelile ce li se cereau necontenit de exarhi. La mijloc nu era decât o amânare voită, căci tot se mai nădăjduia încă la întoarcerea mânăstirilor închinate în seama egumenilor români. Apoi, gândul că Sfintele Locuri nu pot avea drepturi depline în ţara noastră prindea rădăcini tot mai adânci.

Faţă de aceste lucruri, egumenii greci se adresează la 18 decembrie 1829 generalului Kiseleff, plângându-se că

"stăpânirea valahă", cu toate poruncile primite, n-a luat nici o măsură pentru reglementarea socotelilor pe anii trecuţi, şi din această cauză exarhii nu pot să-şi îndeplinească însărcinările ce au din partea Sfintelor Locuri. Primind această jalbă, Kiseleff o trimite divanului, "spre legiuita îndestulare după măsura dreptăţii jăluitorului".

Dar cu toată strădania împuterniciţilor ruşi de-a pune odată capăt nesfârşitelor neînţelegeri pornite, atât din partea pământenilor, cât şi din tabăra exarhilor, lucrul n-a fost cu putinţă. La 15 aprilie 1830, Kiseleff scrie din nou divanului muntean: "spre a se depărta pe viitor asemenea nedumeriri", să se facă "o hotărâre şi dezlegare desăvârşită tuturor acestor împrejurări, care să slujească de dreaptă povăţuire".

Pe temeiul legiuirilor ce din vechime erau întocmite prin documente, divanul răspunde lui Kiseleff prin temeinica anafora din 30 iulie 1830. Pentru "desluşirea orânduielilor cerute", se cercetează mai multe hrisoave, anaforale şi porunci, arătând felul cum au fost ocârmuite în trecut mânăstirile închinate. Dovedeşte apoi că "niciodată patriarhul Ţarigradului şi mitropoliţii din Rumelia n-au avut dreptul de a orândui egumeni sau a trimite exarhi la mânăstirile închinate din Valahia, nici a să amesteca în iconomia sau oblăduirea lor". Numirea lor s-a făcut întotdeauna numai "de mânăstirile de la locurile închinate, prin recomandaţia patriarhului din Constantinopol". În ceea ce priveşte îndatorirea "epitropilor" asupra ocârmuirii trebilor mânăstireşti, divaniţii sunt de părere ca aceştia "să priveghieze la împlinirea ctitoriceştilor testamenturi, să silească pe egumeni a drege acareturile mânăstireşti şi să urmărească purtarea lor, ca să fie potrivită cinului, şi să nu să întindă la desfrânate cheltuieli, după pilda "înaintaşilor". Darea în arendă a moşiilor să fie cu ştiinţa epitropilor, prin mezat, şi numai pe trei ani. Socotelile se vor face pe viitor aşa: din venitul fiecărei mânăstiri se vor scoate trei părţi pe tot anul, una să fie pentru "iconomia

mânăstirii, alta pentru plata datoriilor ei, iar a treia să se trimită Sfintelor Locuri". Pentru împotrivirea egumenilor de a primi privegherea epitropiei, "care le ştirbeşte drepturile", divanul spune să fie îndatoraţi să urmeze întocmai aceste porunci. Iar cât priveşte cererea "ce au făcut egumenii greci, ca să li se întoarcă de stăpânire banii ajutorului ce s-au luat şi de la mânăstirile închinate în plata datoriilor ţării, se răspunde că "aceste mânăstiri, ce sunt făcute de neamul românesc", n-au putut "să fie izbăvite a da ajutorul cerut", ci au contribuit la rând cu cele slobode. Se stăruie apoi ca igumenii să fie îndatoraţi a înfăţişa fără zăbavă hrisoavele şi documentele ctitoriceşti, ca văzându-să, după cuprinderea lor, să se facă "aşezământ obştesc".

Cu toată deslușirea şi temeinicia ei, nici această anafora n-a putut să liniştească lucrurile, căci exarhii se jăluiesc din nou pentru darea socotelilor de pe vremea egumenilor pământeni. Atunci Kiseleff trimite divanului, la 15 august 1830, cerere pentru darea socotelilor averilor mânăstirilor închinate. La rândul său, divanul scrie episcopului Neofit "ca să se caute socotelile egumenilor de la anul 1827 încoace, de când nu s-au încheiat". În acest scop, se porunceşte ca la 20 octombrie să vie la epitropie atât foşti egumeni români, cât şi cei greci, orânduiţi în locul lor, "spre a se cerceta după catastife toate socotelile lor".

În primăvara anului 1831, urmând să se înceapă redactarea Regulamentului Organic, prin care trebuia să se lămurească şi chestia mânăstirilor închinate, divanul hotărăşte, în urma poruncii lui Kiseleff din 23 martie 1831, ca egumenii să arendeze moşiile mânăstireşti numai pe timp de un an, spre a putea fi supuse, cu începere de la 23 aprilie 1832, prevederilor noului Regulament. Totodată, avea să ia fiinţă şi Comisia pentru administrarea mânăstirilor închinate.

Regulamentul Organic, fiind votat de Obştească Adunare în vara anului 1831, a fost trimis spre recunoaştere şi Înaltei Porţi. Prin noua legiuire se aduceau însemnate schimbări şi în administraţia bisericească. Punctul de căpetenie îl forma însă

îmbunătăţirea soartei clerului şi cultivarea lui prin şcoli. Pentru atingerea acestui scop se prevăzuse în Regulament ca mânăstirile închinate să dea din veniturile lor 400.000 lei anual, care să fie întrebuinţaţi de ţară pentru aşezămintele de binefacere şi şcoli. Cum această măsură a provocat din nou protestul Sfintelor Locuri, Kiseleff scrie patriarhilor din răsărit, rugându-i să trimită delegaţi, care împreună cu comisia din ţară să cerceteze pricinile împotrivitoare şi să facă o desăvârşită înţelegere asupra viitorului aşezământ al acestor mânăstiri. Dar patriarhii răspund că nu admit nici un amestec al pământenilor în administrarea mânăstirilor închinate. O nouă încercare de înlăturare a neînţelegerilor ivite avu acelaşi sfârşit.

Aceasta era starea lucrurilor în vara anului 1833, când ruşii îngăduiră mitropolitului Grigorie Dascălul să se întoarcă în scaunul din care fusese scos, tot de ei, cu patru ani mai înainte. Cu simţul lui de prevedere, bărtânul ierarh n-a vrut să răspundă poftirii lui Kiseleff, până nu i s-au dat asigurări că se vor face îndreptările arătate de el "asupra pricinilor bisericeşti", printre care era şi aceea a mânăstirilor.

La 22 august 1833 Grigorie Dascălul ia din nou cârmuirea Mitropoliei Ungrovlahiei. Chiar a doua zi, Kiseleff dădu un ofis către logofătul Barbu Ştirbei în privinţa îmbunătăţirilor ce trebuiesc făcute mânăstirilor ţării, atât la cele slobode, cât şi la cele închinate. Deocamdată, "până la punerea în lucrare a întocmirilor legiuite", se luă măsurile cerute de împrejurări pentru arendarea moşiilor mânăstireşti şi pentru vărsarea prisosului veniturilor lor în folosul şcolilor. În primăvara anului 1834, prin stăruinţa mitropolitului, "proiectul pentru organizaţia mânăstirilor" a fost primit şi îndreptat "precum s-a găsit de cuviinţă".

Când a murit mitropolitul Grigorie, la 22 iunie 1834, neînţelegerile dintre egumenii greci şi stăpânirea ţării nu erau sfârşite. Dimpotrivă, putem spune că vrăşmăşia devine şi mai aprigă, iar toate stăruinţele de mai târziu, ca Sfintele Locuri

să respecte actele de închinare şi să recunoască dreptul ţării de a se folosi în parte de veniturile mânăstirilor închinate, au fost zadarnice. Această lipsă de înţelegere a dus atunci în chip firesc la dureroasa măsură din anul 1863, când toate averile mânăstireşti au fost secularizate şi trecute pe seama Statului. S-a întâmplat însă ca odată cu mânăstirile închinate să fie lovite de secularizare şi mânăstirile slobode. Şi Biserica noastră, departe de a se folosi cu ceva din această măsură, a fost nevoită să-şi jertfească întregul ei avut şi să îngroape viaţa atâtor mânăstiri la temelia noului stat românesc unit sub un singur domn, dar lipsit pe viitor de cinstea de a mai fi sprijinitorul darnic al patriarhiilor şi al mânăstirilor vestite din Răsăritul ortodox.

("Mânăstirile închinate din Ţara Românească
în vremea păstoriei mitropolitului
Grigorie Dascălul (1823-1834)",
Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1934)

ABUZURILE EGUMENILOR GRECI ÎN ADMINISTRAREA MÂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE

Pr. Coman Vasilescu

În timpurile cele vechi au fost bărbaţi şi femei care, din scopuri mai înalte, religioase şi spre a se apropia tot mai mult de Dumnezeu, părăseau lumea şi toate ale ei şi se retrăgeau în pustietăţi, în păduri seculare, în peşteri, unde, apoi, feriţi de ispite din partea altora, duceau mai uşor o viaţă sfântă şi contemplativă, petrecând în rugăciuni, în învăţături folositoare şi în post.

Obiceiul acesta de a se izola de lume şi a petrece singuratici, în scop mai înalt, religios, a fost la indieni, la perşi, la chinezi şi la egipteni, de la care apoi a trecut la evrei, iar de la ei la creştini.

Deci, acolo unde se iveau asemenea oameni în pustie, adăpaţi cu cunoştinţa de Dumnezeu şi înfrumuseţaţi cu virtuţi cu adevărat creştineşti, într-acolo năzuia şi poporul, spre a-şi afla mântuire, reculegere şi odihnă sufletească.

Astfel petrecând acolo, cu timpul îşi făcură locuinţe (chilii) pentru adăpost şi biserici spaţioase pentru servirea celor sfinte. Apoi statornicirăşi reguli pentru vieţuirea monahală, îndeletnicindu-se, precum s-a zis mai sus, în rugăciune, în ştiinţe şi acte de binefacere, dar şi cu lucrul pământului şi alte ocupaţii manuale, aşa încât, cu timpul, în locurile nefrecventate de oameni se iviră mânăstiri şi comunităţi.

Viaţa aceasta a mânăstirilor în pustie, ocupaţiile lor felurite, au atras atenţia, încât mulţi părinţi de familie îşi trimiteau acolo tinerii, ca să fie bine crescuţi.

Astfel, mânăstirile înzestrate cu reguli de vieţuire, cu bărbaţi luminaţi, produseră atâtea fructe, atâţia bărbaţi învăţaţi, atâţia sfinţi, încât cei avuţi şi plini de evlavie, din respect şi cu frica lui Dumnezeu, îşi dăruiau mânăstirilor proprietăţile, pământuri, edificii şi acareturi, pentru ca, prin aceasta, mai lesne să se poată ajunge scopurile cele sfinte, veşnice şi temporare.

De aici a urmat că domnii sau voievozii ce i-am avut după vremi au zidit şi ei biserici şi mânăstiri, în asemenea localităţi, cu mult mai trainice, pe care apoi le-au înzestrat cu moşii, fie din proprietatea statului, fie chiar din averea lor proprie.

Înălţarea acestor locaşuri sfinte s-a făcut, cum se vede, nu atât din spirit de bigotism, ci mai mult ca o prevedere pentru vremurile grele de bejanie. "Se ridicău mânăstiri pentru timp de năvăliri", zice cronicarul. După exemplul domnilor sau voievozilor au urmat apoi boierii, precum şi alte persoane avute.

Aceste sfinte locaşuri serveau, într-adevăr, spre a apăra de viforul cotropitor al năvălitorilor odoarele bisericeşti şi chiar viaţa fiilor ţării, fiind pe acele vremuri un prilej mai sigur de

apărare decât munţii şi pădurile, lucru pentru care s-au construit de jur împrejurul lor ziduri înalte şi groase de piatră.

Dar se zideau mânăstiri şi din evlavie creştină. În privinţa aceasta, iată ce scrie episcopul Melchisedec al Romanului:

"Domnii şi boierii, precum şi alte persoane avute, buni români şi buni creştini, zideau biserici şi mânăstiri şi le înzestrau cu daruri bogate, jertfeau averi mari, nu din vreo obligaţie politică, sau de altă natură, ci numai din imboldul unui curat şi dezinteresat sentiment creştin, adică nevoia sufletească de a-şi lega numele de o faptă de pietate creştină şi de a fi plăcuţi înaintea lui Dumnezeu".

Fondatorii şi înzestrătorii mânăstireşti, prevăzut-au sau nu, în actele lor testamentare, anumite condiţii, spre a servi de călăuză urmaşilor lor în cârmuirea acelor sfinte locaşuri şi a averilor pendinte de ele? Negreşit că au prevăzut asemenea condiţii şi îndatoriri, care sunt stipulate de *legatari* şi *donatori* în actele lor testamentare, şi care sunt aceleaşi pentru toate categoriile de mânăstiri. Iată în ce constau acele condiţii:

1. A întreţine în bună stare bisericile şi acareturile pendinte de ele, ca să nu se ruineze;

2. A împlini cu sfinţenie serviciile divine, conform pravilelor, având personalul complet de serviciu;

3. A crea şcoli, spitale precum şi alte aşezăminte de binefacere şi de utilitate publică;

4. A înzestra fete sărace la măritişul lor;

5. A primi şi adăposti pe călători şi vizitatori şi a le da cuvenita ospitalitate, după putinţă;

6. A se îngriji de victimele căzute în război;

7. A veni în ajutorul statului, ori de câte ori trebuinţa va cere.

Unii dintre ctitorii sau fondatorii mânăstireşti, atraşi fiind de splendoarea în care se afla clerul grecesc, mai ales prin veacul al XVI-lea au închinat, sau dedicat, ori au supus ctitoriile lor sub protecţia unor biserici mai mari străine,

greceşti, de la Locurile Sfinte din Orient – un fel de suzeranitate religioasă, analogă celei politice, precum bunăoară au fost închinate Ţările Române (Moldova şi Muntenia) împărăţiei otomane de altădată – în speranţa că intenţiile lor vor fi îndeplinite mai cu conştiinciozitate de călugării greci.

Iar motivul care a determinat pe aceşti iluştri fondatori de şi-au închinat ctitoriile Locurilor Sfinte au fost:

1. Ruina materială a bisericilor şi a atenanselor mânăstireşti.

2. Desfiinţarea comunităţilor religioase române.

"S-a făcut obicei, zice Dimitrie Cantemir, când un domn sau boier voia să zidească o mânăstire, îşi împărţea toate averile, în mod egal, între mânăstire şi copii, dând mânăstirii atâta, cât la fieştecare copil în parte. Dacă se temea, însă, ca după moartea lui mânăstirea să nu fie distrusă, o închina uneia dintre lavrele mai mari care se află la Locurile Sfinte. Dacă se făcea aceasta, arhimandriţii acestor lavre erau obligaţi să vegheze asupra mânăstirii şi să aibă grijă, totdeauna, să se găsească acolo călugări cu viaţă neprihănită şi cu moravuri cinstite".

Iar ca răsplată a exercitării sarcinii de priveghetori, executori şi curatori, acei ctitori, zicem, au făcut şi anumite înlesniri bisericilor şi mânăstirilor greceşti de la Locurile Sfinte, anume: de a putea cumpăra untdelemn, tămâie, lumânări şi chiar bani, sub denumirea de daruri sau mile.

De aici vine denumirea de mânăstiri închinate, spre deosebire de celelalte mânăstiri neînchinate, indigene, care nu erau supuse la asemenea îndatoriri.

Astfel, au luat naştere două categorii de mânăstiri: a) mânăstiri cu legătură, îndatorate cu îndeplinirea condiţiilor prevăzute în pravilele ţării; b) mânăstiri fără legătură, care, firește, erau apărate de orice îndatorire sau răspundere, afară, bineînţeles, de condiţiile prevăzute de legile ţării.

Să nu se uite însă un lucru, că între condiţiile impuse mânăstirilor de legătură, adică închinate, prevăzute în pravilele ţării, era şi îndatorirea de a răspunde toate sumele, câte nu s-au răspuns, după dispunerile testamentare, prin nici un fel de pretext sau contestare din partea lor. Dar tocmai aceste condiţii nu le-au îndeplinit egumenii greci de la mânăstirile închinate. Şi din această pricină a urmat, vreme îndelungată, un încordat conflict între guvernul român şi călugării greci, conflict care s-a terminat pentru totdeauna odată cu secularizarea averilor mânăstireşti închinate. Negreşit că vor fi existând şi unele acte sau documente de danie de-ale ctitorilor întemeietori de mânăstiri, care şi-au închinat ctitoriile lor fără să menţioneze în ele vreun fel de condiţie, de aceea nu s-a putut întâmpla decât în epoca domniilor fanariote, când acei domni dacă nu încurajau, cel puţin erau nepăsători faţă de economia nesăţioasă şi abuzurile de jaf ce comiteau egumenii greci în cârmuirea averilor mânăstireşti închinate.

Dar şi într-un caz şi în altul, adică şi când actele testamentare de danie ale fericiţior ctitori, vor fi avut, sau nu vor fi avut asemenea condiţii sau îndatoriri impuse călugărilor greci, gândul fanarioţilor, zicem, n-a fost ca, prin închinarea ctitorilor lor la Locurile Sfinte, acele sfinte locaşuri să se pustiască, să se ruineze şi în cele din urmă să se desfiinţeze, ci să dureze veşnic, iar numele lor necontenit să se pomenească în biserică.

S-a văzut mai sus că cea dintâi condiţie prevăzută în actele testamentare ale ctitorilor şi care trebuia să fie adusă la îndeplinire de către egumenii greci ca şi toate celelalte condiţii, de altfel, legate de asemenea aşezăminte, era aceea de a se păstra în bună stare fiinţa mânăstirească.

Însă ce făceau egumenii greci în ceea ce priveşte păstrarea şi îngrijirea acestor sfinte locaşuri?

Aceştia, având împuternicirea ca delegaţi din partea căpeteniilor de la Locurile Sfinte, împrăştiară încetul cu încetul pe călugării români de la mânăstirile închinate şi nu-i mai

înlocuiră cu alţii, aşa încât ele încetară de a mai fi comunităţi religioase române. Şi numai de formă, doar, lacomii greci lăsau în ele câţiva inşi de-ai naţiei lor, care să servească pe egumenii greci în administrarea averilor mânăstireşti închinate.

De aici reiese faptul că mânăstirile închinate, în loc să înfăţişeze o bogată populaţie de călugări, nu sunt decât foarte sărace în oameni faţă de mânăstirile neînchinate. Într-adevăr, după un calcul făcut înainte de secularizare, pe când mânăstirile neînchinate erau în număr de 53, iar schituri 189, cu o populaţie de 3836 de călugări şi 4043 de călugăriţe, cele închinate erau în număr de 72 de mânăstiri şi 24 de schituri, cu o populaţie de 509 călugări şi 46 de călugăriţe.

Deci, mânăstirile închinate au fost desfiinţate ca mânăstiri. Ele nu mai erau comunităţi religioase de închinare către Dumnezeu, ci numai nişte dependinţe administrative ale mânăstirilor din Răsărit, însărcinate cu strângerea veniturilor, pe care apoi le trimeteau patroanelor de la Locurile Sfinte din Orient.

Cum priveau călugării greci mânăstirile indigene închinate din Principate, sub raportul administrativ şi juridic, faţă de patroanele lor de la Locurile Sfinte?

Călugării greci considerau că mânăstirile indigene închinate din Principate ca sucursale ale patroanelor lor de la Locurile Sfinte, cum ar fi bisericile filiale faţă de cele parohiale din regatul nostru român.

Dacă într-adevăr lucrurile ar fi stat aşa, ar fi urmat ca toate aceste biserici, considerate ca sucursale, să fie întreţinute cu tot strictul necesar de către patroanele lor de la Locurile Sfinte.

Însă, a cere acest lucru Locurilor Sfinte, adică să se întreţină comunităţile religioase române din ţară, aceasta ar fi însemnat a pretinde de la ele ceva protivnic regulilor Bisericii şi temeliei organizării monahale din Răsarit, deoarece Locurile Sfinte nu aveau scaunul lor în Principate.

În privinţa aceasta, iată cum glăsuieşte Canonul 81 al Sinodului ecumenic de la Calcedon: "clericii (ospiciilor) de săraci şi ai mânăstirilor şi bisericilor sfinţilor martiri, să rămână sub ascultarea episcopilor din fiecare oraş".

De mirare e faptul (cum însişi călugării greci susţineau că regulile Bisericii şi temelia organizării tagmei monahale din Răsărit se împotrivesc la închinarea unor mânăstiri către altele) supunerii unor comunităţi religioase către alte comunităţi de călugări, deoarece ele nu puteau fi supuse decât episcopilor locali. Şi doar întru aceasta stă greşeala călugărilor greci, că ei recunosc într-adevăr acest lucru, dar nu-l fac. De aici nevoia în care se găseau mânăstirile patroane de la Locurile Sfinte de a desfiinţa comunităţile închinate din Principatele Române, lucru pentru care călugării greci lăsară aceste sfinte locaşuri în părăsire, până ce căderea cu desăvârşire în ruină.

Dar scopul principal al închinării mânăstirilor pământene către Locurile Sfinte era tocmai păstrarea fiinţei acestor sfinte locaşuri de către comunităţile greceşti.

Deci, în faţa acestei alternative, călugării greci erau nevoiţi fie să încalce canoanele bisericeşti, fie să desfiinţeze mânăstirile pământene, luând pentru ei moşiile lor şi prefăcând fostele comunităţi de călugări români în nişte simple centre de administrare grecească ale acelor averi bisericeşti.

În consecinţă, comunităţile greceşti de la Locurile Sfinte, pentru a putea pune mâna pe averile mânăstireşti indigene, au fost nevoite să distrugă fiinţa lor de mânăstiri şi să le prefacă în dependinţe administrative pentru cârmuirea acelor averi. "Aici ni se pare că stă argumentul de căpetenie pentru îndeplinirea condiţiilor de închinare, zice distinsul istoric Xenopol căci, pe când pentru neîmplinirea celorlalte condiţii, bunăoară, păstrarea epitropiilor pământene, înfiinţarea de şcoli, precum şi alte instituţiuni şi aşezăminte de binefacere, atrăgea după sine anularea închinării, apoi prin distrugerea mânăstirilor pământene se distrugea prin ea însăşi

şi închinarea, pentru că chiar termenul de închinare arată că mânăstirile şi nu moşiile lor fuseseră supuse Locurilor Sfinte".

Dacă ar fi fost să li se dea moşiile, s-ar fi întrebuinţat termenii obişnuiţi de danie, dăruire, însă nu se putea distruge fiinţa mânăstirilor, care veneau cu acele moşii ale lor să se supună Locurilor Sfinte şi să se păstreze de la acestea din urmă numai moşiile.

Mai departe, călugării greci tăgăduiau orice drept de control şi supraveghere al ţării asupra averilor mânăstireşti închinate.

Aşa, ei nu voiau a se supune la darea socotelilor, la numirea şi destituirea egumenilor, la darea moşiilor în arendă sub supravegherea organelor statului, la controlul pentru susţinerea aşezămintelor de binefacere şi de utilitate publică, ci consimţeau numai a vărsa în casa statului o contribuţie benevolă. Într-un cuvânt, comunităţile greceşti se pretindeau stăpâne asupra moşiilor mânăstireşti închinate şi voiau să fie cu totul neatârnate de autoritatea statului român, deci tindeau să constituie un stat eclesiastic grecesc în sânul statului român.

Mânăstirile închinate trebuiau sau nu să vină în ajutorul şcolilor cu o parte din veniturile provenite de la averile (moşiile) pendinte de ele?

Că mânăstirile închinate erau datoare să vină în ajutorul şcolilor, pentru întreţinerea lor cu o parte din veniturile provenite de la moşiile pendinte de aceste mânăstiri, ne permitem a cita următoarele hrisoave:

1. Hrisovul lui Antioh Vodă Cantemir, din 1706, prin care se supun mânăstirile închinate la o dare de 720 galbeni anual, iar pe cele neînchinate la 600 galbeni, din care să se dea pentru şcoli suma de 120 de galbeni, bani ce trebuiau să fie adunaţi de mitropolit, prin ordinele date episcopilor, dar şi mânăstirile închinate erau datoare să numească şi ele un delegat, ca să adune banii şi să-i încredinţeze mitropolitului;

2. Hrisovul lui Alexandru Vodă Ipsilanti, din 1775, care dispune ca "toate mânăstirile, atât cele neînchinate cât şi cele închinate, să contribuie la întreţinerea Academiei din Bucureşti, reorganizate de el, cu suma de 30 de pungi", lucru pentru care a şi scutit acele mânăstiri de orice dare către stat.

Aceasta pentru cuvântul că întemeietorii acestor mânăstiri au hărăzit cele mai multe din veniturile lor unor fapte de binefacere şi de utilitate publică;

3. Hrisovul lui Ioniţă Vodă Sturza, din 1828, în care se arată că mânăstirile închinate trebuie să dea şcolilor câte 25000 mii de lei pe fiecare an din veniturile lor.

Se notează că şi Vodă Caragea hotărâse în 1817 ca mânăstirile închinate să contribuie cu o sumă oarecare pentru şcoli.

Fiindcă egumenii de la acele mânăstiri nu se înţelegeau asupra repartiţiei acestei sume, principele o face el singur, prin o listă impusă din oficiu.

Erau sau nu datori egumenii greci a da socoteală despre veniturile încasate şi cheltuielile întrebuinţate în faţa autorităţilor statului român?

La această întrebare răspundem afirmativ, iar pentru a dovedi acest lucru vom cita următoarele hrisoave:

1. Hrişovul lui Antioh Vodă Cantemir, din 1710, în care se arată că în această vreme multă scădere şi lipsă s-au făcut sfintelor mânăstiri de odoare şi de veşminte şi de bucate, fiind sub stăpânirea străină, şi încă şi călugării greci au fost jăcuitori, împreună cu acei stăpâni străini, şi au făcut multe stricăciuni, de aceea hotărâm ca Sfinţia Sa Mitropolitul, cu credinciosul boierul nostru, să ia seama tuturor egumenilor, prin izvoadele lor cele vechi (până a nu fi răscoale), făcând izvod nou de cele ce se află acum.

2. Constantin Vodă Mavrocordat, prin reformele sale, luase dispoziţia ca "orice aşezământ sau instituţie de binefacere să dea socoteală asupra veniturilor şi cheltuielilor pe tot anul". În acest scop, el constituie o epitropie, alcătuită

din zece persoane, care împreună cu socotitorul trebuia să cerceteze aceste socoteli.

3. Hrisovul lui Constantin Vodă Moruzi, din 1799, în care se arată că "egumenii tuturor mânăstirilor, să fie opriţi a mai da în arendă moşiile mânăstireşti", poruncindu-le să păstreze pentru propria cultivare o parte din ele; unde vor fi 6, să păstreze 2; iar unde vor fi 3 să păstreze 1. De asemenea, se pune în vedere şi mitropolitului a da socoteală de recoltele adunate, şi să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mânăstire, pentru ca, în vreme de lipsă, să se poată ajuta cei nevoiaşi.

De când datează închinarea mânăstirilor pământene din Pricipate la Locurile Sfinte?

Aceasta este anevoie de precizat, totuşi se găseşte prima urmă de asemenea dedicare. În privinţa aceasta, iată cum se exprimă marele nostru istorie Nicolae Iorga: "După anume donaţii făcute de Neagoe Vodă mânăstirii de la Meteore, care-l pomeneşte ca pe un ctitor principal, alte donaţii veniră în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, când de fapt se făcuse închinarea către mânăstirea Sfântul Ştefan, ca urmare a unei cereri de ajutor către Mihnea Vodă al Ţării Româneşti".

În ce anume împrejurare se făcea sau urma a se face închinarea mânăstirilor pământene la Locurile Sfinte?

De la sine se înţelege că asemenea închinări de mânăstiri pământene către Locurile Sfinte se făcea sau urma să se facă la vreme de grea cumpănă, adică când ţara era ameninţată de cotropirea duşmanilor; iar motivul era *de a păstra credinţa creştină ortodoxă şi rânduielile bisericeşti aşa precum au fost stabilite după pravila Răsăriteană.*

Un exemplu de acest fel de închinare mânăstirească îl găsim cu ocazia închinării bisericii cu hramul Sfântului Arhanghel Mihail, ctitoria voievozilor Balc sau Baliţa şi Dragu Meşter din Maramureş, care a fost zidită la 1391 şi închinată Patriarhiei din Constantinopol, cu înalta binecuvântare a patriarhului Antonie.

Rolul domnilor sau voievozilor români ca protectori şi ajutători ai bisericilor din statele vecine.

Se ştie că domnii sau voievozii noştri au avut într-o vreme nu numai rolul de protectori ai Ortodoxiei, ci şi acela de miluitori şi ajutători faţă de statele vecine, bunăoară Bulgaria, Serbia, Ardealul, Macedonia, Muntele Athos şi chiar fosta Polonie rusească, iar ca mărturie vom aminti faptul că numele acestor preafericiţi ctitori se găsesc săpate atât în pisaniile acelor sfinte locaşuri, cât şi în pomelnicele lor.

Noi însă, în studiul nostru vom pune în evidenţă numai mănăstirile de la Muntele Athonului. Acestea sunt:

1. *Marea Lavră*, a fost restaurată de Vladislav Voievod, între anii 1364 şi 1372. Mai târziu, Neagoe Vodă Basarab a restaurat biserica cea mare şi a dăruit sute de mii de taleri. Acelaşi lucru a făcut şi Vintilă Vodă.

2. *Caracalu*, s-a restaurat de boierul român Nicolae Caracal, apoi Petru Vodă Şchiopul şi de la Doamna Ruxanda, soţia lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu.

3. *Filoteiu*, are de ctitori pe Vlad Ţepeş, pe Vlad Vodă Călugărul şi pe urmaşii lor.

4. *Protatu*, are de ctitori pe vestita familie a Basarabilor, începând cu Basarab al II-lea (1443) şi ceilalţi urmaşi.

5. *Stavronichita*, are de ctitori pe Neagoe Vodă Basarab, Şerban Cantacuzino, Gheorghe Duca şi alţi voievozi.

6. *Pantocrator*, are de ctitori pe Neagoe Vodă Basarab şi pe boierii Craioveşti, apoi pe Stan Logofătul (Creţulescu) şi alţii.

7. *Vatoped*, are de ctitor pe voievozii Ştefan cel Mare, Ieremia Movilă, Vasile Lupu şi alţii.

8. *Esfigmenul*, are de ctitor pe marele vornic Gavriil Costache, logofătul Solomon, Ştefan Spătarul, mitropolitul Veniamin Costache şi alţii.

9. *Hilandaru*, are de ctitori pe Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab, Vintilă Vodă şi alţii.

10. *Dohiaru*, a fost zidită de către un român din Macedonia, numit Nicolae de la Dohiaru, de prin veacul al VII-lea, după cum se dovedeşte din actele Patriarhiei din Constantinopol. Această mânăstire a fost restaurată de Alexandru Vodă Lăpuşneanu şi soţia sa Ruxandra, de mitropolitul Teofan şi alţii.

11. *Xenofon*, are de ctitori pe voievozii Basarabi, boierii Craioveşti şi alţii.

12. *Rusicu* (Sfântul Pantelimon) are de ctitor pe Vlad Călugărul, pe fiul său Radu, şi pe urmaşii lui.

13. *Xiropotam*, are de ctitor pe Alexandru Vodă Lăpuşneanu, pe Doamna Ruxanda, soţia sa, şi pe urmaşii lor.

14. *Constamonitu*, are de ctitori pe fiii lui Ştefan cel Mare, anume Alexandru şi Petru, şi pe urmaşii lor.

15. *Sfântul Pavel*, are de ctitor pe Vlad Vodă Călugărul, pe fiul său Vlad Vodă, şi pe urmaşii lor.

16. *Dionisiu*, are de ctitori pe Neagoe Vodă Basarab, Alexandru Lăpuşneanu, Mircea Ciobanul, Doamna Chiajna, şi urmaşii lor.

17. *Grigoriu*, a fost înzestrată mai de toţi domnii din Ţările Române.

18. *Iviru*, are de ctitori pe voievozii Neagoe Basarab şi Despina Doamna, Ştefan cel Mare, Radu Mihnea, Şerban Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Grigore Ghica şi alţii.

19. *Simonpetra*, este zidită de Mihai Vodă cel Viteaz şi înzestrată mai de toţi domnii Ţărilor Române.

20. *Zografu*, este zidită de Ştefan cel Mare la 1502 şi a fost ajutată de fiii săi, iar mai târziu de Alexandru Vodă Lăpuşneanu, Vasile Lupu şi alţii.

21. *Cutlumuş*, a fost zidită din temelie de Mircea Vodă şi înzestrată şi înfrumuseţată de urmaşii lui Radu cel Mare şi Neagoe Basarab.

Deoarece cea mai mare parte din mânăstirile Ţărilor Române au fost închinate Locurilor Sfinte, mai ales celor de la Muntele Athonului, despre care s-a amintit mai sus, şi din

care unele nu mai există în timpul de faţă, ne permitem de a le nota mai jos, spre ştiinţa cititorilor.

Acestea sunt:

1. Sfântul Gheorghe Nou, Radu Vodă, Mihai Vodă, Zlătari, Sărindar, Stavropoleos, Sfânta Ecaterina, Sfântul Ioan, Sfântul Spiridon Vechi, Sfântul Spiridon Nou, Cotroceni, Văcăreşti, Spirea din Deal şi Hanul Grecilor, din oraşul Bucureşti;

2. Plumbuita, Negoeşti şi Plătăreşti din judeţul Vlaşca;

3. Mărgineni din judeţul Prahova;

4. Banu, Schitu şi Codreni din judeţul Buzău;

5. Nucet, Golgota şi Butoiu din judeţul Dâmboviţa;

6. Slobozia din judeţul Ialomiţa;

7. Deduleşti, Bobeni, Râmnicu şi Mislea din judeţul Râmnicu Sărat;

8. Bucovăţul, Jitia şi Roaba din judeţul Dolj;

9. Călui şi Hotărani din judeţul Romanaţi;

10. Clocociovul, din judeţul Olt;

11. Sfântul Ioan şi Proorocul Samoil din oraşul Focşani. De asemenea mânăstirile Miera, Soveja şi Vizantea, din judeţul Putna;

12. Răchitoasa din judeţul Tecuci;

13. Schitul Grăjdeni din judeţul Tutova;

14. Precista, Sfântul Gheorghe, Sfântul Dimitrie şi Sfântul Nicolae din oraşul Galaţi;

15. Fâstâci, Floreşti, Dobrovăţul şi Lipovăţul, din judeţul Vaslui;

16. Precista din oraşul Bacău, Precista şi Răducanu din oraşul Târgu-Ocna, de asemenea Berzunţul, Frumuşica şi Caşin din judeţul Bacău;

17. Tazlău, Buhalniţa şi Bistriţa din judeţul Neamţ;

18. Teodoreni şi Popăuţi din judeţul Botoşani;

19. Golia, Bărboi, Sfântul Sava, Sfântul Ioan Gură de Aur, Nicoriţa, Barnovski, Dancu, Sfinţii Trei Ierarhi şi Frumoasa

din oraşul Iaşi; Bârnova, Aron Vodă, Galata şi Cetăţuia din judeţul Iaşi.

Cine conducea la început cârmuirea sau administrarea spiritual-economică a mânăstirilor şi averilor pendinte de ele?

La început, cârmuirea sau administrarea averilor mânăstireşti se conducea de către însişi ctitorii fondatori, deci sub directul control şi privegherea lor, la care luau parte şi egumenii respectivi. Iar după moartea acestora, cârmuirea trecea la urmaşii lor (moştenitori) şi, în sfârşit, după trecerea şi a acestora din viaţă, devenea statul cârmuitor, căci el este marele epitrop al tuturor aşezămintelor de binefacere şi utilitate publică.

Atunci, guvernământul sau stăpânirea, spre a putea cârmui sau administra mai departe acele averi bisericeşti conform destinaţiei, întocmea un comitet, alcătuit dintr-un delegat al său şi egumenii respectivi, în frunte cu mitropolitul sau episcopii eparhiali, care aveau îndatorirea ca la fiecare sfârşit de an să dea socoteală de avutul întrebuinţat, prezentând situaţia domnitorului, spre cele de cuviinţă.

Drept mărturie, vom aminti faptul că de la sfârşitul veacului al XVII-lea se găsesc în uz următoarele dispoziţii, care s-au urmat întocmai până în anul 1742: 1. Egumenul fiecărei mânăstiri, fără deosebire, se găseşte vegheat în gestiunea bunurilor mânăstirii sale de mitropolit şi vel-logofăt; 2. Egumenii tuturor mânăstirilor din ţară se văd îndatoraţi a da socoteală regulat, la fiecare perioadă de trei ani, de venituri şi cheltuieli, în faţa socotitorului domnesc şi a rudelor ce se trag din fondatorii şi donatorii mânăstirilor ce administrează şi care se adeverează de dânşii, prin semnăturile lor.

Tot ca mărturie despre acest adevăr vom aduce următoarele acte sau documente: 1. Actul de danie al lui Şerban Vodă Cantacuzino, ctitorul mânăstirii Cotroceni, în care se arată că egumenul mânăstirii sale trebuie să dea socoteală de venit şi cheltuială la fiecare trei ani, ca toţi egumenii celorlalte

mânăstiri din ţară; 2. Nu mai puţin se întăreşte acest adevăr şi prin hrisovul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, ctitorul mânăstirii Râmnicu, în care se prevede aceeaşi dispoziţie ca şi a predecesorului său, Şerban Vodă.

Mai departe observăm că şi în decretele de numire a egumenilor greci, date de către chiriarhiile patriarhale, ori de către comunităţile de la Muntele Athos şi Sinai, se arată precis îndatorirea ca egumenii să ţină mânăstirea în bună stare şi veniturile să fie întrebuinţate cu înţelepciune şi economie.

Drept mărturie vom cita actul sau decretul de numire şi trimiterea egumenului Sofronie la mânăstirea Nucet, din judeţul Dâmboviţa, care a fost închinată mânăstirii Dosicu (Sfântul Visarion) de la Muntele Athonului, al cărui cuprins este următorul: "Noi, subsemnaţii părinţi ai comunităţii Dosicul (Sfântul Visarion), numim prin acest act al nostru pe arhimandritul Sofronie deplin împuternicit, egumen al mânăstirii Nucet, din România (Valahia), închinată sus-zisei mânăstiri Dosicu, căreia i-am pus următoarele îndatoriri: 1. A cârmui cu înţelepciune şi economie averile mânăstireşti, dimpreună cu mânăstirea, ca să fie în bună stare; 2. Să ne trimită în fiecare an ajutorul cuvenit; 3. A desface toate datoriile plătite ţării."

Egumenii greci, înlocuitorii egumenilor români de la mânăstirile închinate, s-au conformat sau nu cu executarea clauzelor prevăzute în actele testamentare ale ctitorilor?

Este afară de orice îndoială că şi egumenii greci de pe la mânăstirile indigene închinate, în calitatea lor de educatori şi învăţători atât în ceea ce priveşte credinţa, cât şi slujirea celor sfinte, au fost consideraţi ca epitropii cei mai în drept chemaţi pentru întrebuinţarea binefacerilor şi la cârmuirea aşezămintelor sfinte, de care erau legate ele. Însă, de la o vreme, ei nemulţumindu-se numai cu ajutorul sau prisosul ce se da Locurilor Sfinte, conform dispoziţiilor testamentare ale ctitorilor, pun mâna pe toate veniturile mânăstireşti, iar

statului nu-i mai dau nimica pentru întreţinerea aşezămintelor de binefacere. Aşa încât, din această pricină, chestiunea închinării luă o altă faţă, mai ales în epoca domniei fanarioţilor.

Într-adevăr, domnii fanarioţi, atraşi de averile considerabile ale mânăstirilor româneşti, au început a se amesteca în administrarea lor. Aşa că, în locul titlurilor iniţiale, sub pretext de întărire, aduseră hrisoave care modificară valoarea lor. Apoi, sub masca zelului credinţei, aceşti domni contribuiră, prin autoritatea lor, la închinarea unui număr şi mai mare de mânăstiri la Locurile Sfinte, adică la Sfântul Mormânt, la Muntele Athonului şi Sinai, precum şi chiriarhiilor din Antiohia, Alexandria şi Constantinopol, întărindu-le cu hrisoave. Prin urmare, ceea ce era la început un dar, s-a prefăcut în tribut. Însă, acest tribut, nu se putea întinde la infinit, câtă vreme căutarea averilor mânăstireşti rămânea sau în mâinile celor ce le primiseră la început, sau în mâinile urmaşilor lor.

Spre a trece peste această dificultate, ai au pus în capul mânăstirilor închinate egumeni străini, fără înţelegere şi fără milă, cum zice cronica, persoane alese de-a dreptul de comunităţile de la Locurile Sfinte. Prin acest procedeu, mai toate acele venituri le ajunseră să iasă afară din ţară, în paguba scopurilor pentru care erau destinate.

Această stare de lucruri ţinu până la reîntoarcerea domnilor pământeni, adică până la anul 1821.

Măsurile luate de domni cu privire la stârpirea abuzurilor ivite în epoca grecismului.

Între abuzurile încuibate în Ţările Române în această epocă a grecismului, vom aminti:

1. Abuzurile cu hirotonisirile de diaconi şi preoţi, ce se făceau pe furiş, peste hotarele ţării, fără ştirea şi autorizaţia legală a episcopilor şi a mitropolitului şi fără ca aceî preţinşi candidaţi la preoţie să întrunească condiţiile cerute de legile ţării, aşa că prin acest mijloc se înmulţea numărul clericilor peste măsură de mult. Drept urmare, demnitarul Grigore

Ghica, spre a pune stavilă unui asemenea abuz, a dat un hrisov, cu data de 15 iulie 1764, în care se prevede că: "cel ce va să se hirotonisească trebuie să se deosebească de stăpânirea politicienească şi să se scoată şi din catastiful vistieriei domneşti, şi aşa, după aceasta, prin cartea Domniei Mele se va trimite către arhiereu să-l hirotonisească, învrednicindu-se la clirosul bisericesc".

2. Împrumuturile ce făceau egumenii greci, în contul arendării moşiilor mânăstireşti închinate, pe mai mulţi ani, fără ştirea Obşteştii Adunări sau a mitropolitului, care era şi preşedintele acelei adunări, ci numai a domnului, care era străin, de aceeaşi naţie cu ei. Tot Grigore Ghica, pentru a pune capăt unor asemenea abuzuri, întocmeşte în 1767 un hrisov în care se stipulează că: a) Aceste împrumuturi să se facă în viitor cu ştirea şi consimţământul mitropolitului, căruia i se pune îndatorirea să ţină la dânsul pecetea fiecărei mânăstiri; b) Fiecare egumen este dator să-şi facă pe tot anul catastih de venituri şi să-l înainteze, la finele anului, orânduitului din partea curţii şi urmaşilor, din neamul fondatorilor, de vor fi în viaţă; c) Arendarea moşiilor se va face pe termen numai de un an, iar negustorii (licitatorii) să fie români.

3. Între abuzurile făptuite de egumenii greci se socotesc şi cele cu privire la falsificarea actelor de danie ale fondatorilor bisericeşti, închinând ctitoriile lor la Locurile Sfinte, fapt nepermis de legile şi obiceiurile ţării.

Ca mărturie vom cita mânăstirea Bistriţa, ctitoria lui Alexandru Vodă cel Bun, cea mai veche şi mai bogată din Moldova, pe care voievodul n-a închinat-o şi nici n-a avut gândul s-o închine, decât numai lui Dumnezeu. Cu toate acestea, călugării greci au întocmit un hrisov fals, pe numele Doamnei Safta, soţia lui Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, ctitorul mânăstirii Caşinul, susţinând că ea îşi trage neamul de la Alexandru Vodă cel Bun. Şi aceasta, pentru a se da o mai mare importanţă acelui document de închinare. Iar cât priveşte

motivul închinării sus-zisei mânăstiri, se vede din cuprinsul acelui hrisov fals, pe care în rezumat îl reproducem în rândurile ce urmează: "Întâmplător, aflându-se în ţară patriarhul Dositei al Ierusalimului, a văzut acea mânăstire în pustietate, în grea stricare şi lipsită de podoabe şi de celelalte odoare; şi deci, după îndemnul acelui preafericit patriarh, Doamna Safta a închinat acea mânăstire Sfântului Mormânt, ca să fie veşnică pomenire".

Tot ca mărturie despre acest adevăr, vom cita mânăstirea Barnovski, ctitoria lui Miron Vodă Barnovski din Iaşi, pe care a înzestrat-o cu averi, însă nici ea n-a fost închinată de către întemeietorul ei, ci de către călugării greci, prin întocmirea unui hrisov fals, dovadă fiind testamentul lui Moise Vodă Movilă, ce datează de la 7140 (1632).

Dar călugării greci, nu numai în Moldova au supus sau au închinat mânăstiri indigene Locurilor Sfinte din Orient în chip fraudulos, ci şi în Muntenia.

S-au luat ori nu cuvenitele măsuri de către domni de a nu se mai închina pe viitor schituri sau mânăstiri Locurilor Sfinte?

Firește că da. Prima încercare de reacţiune contra înstrăinării mânăstirilor pământene se face în Muntenia, de către Alexandru Vodă Iliaş, prin emiterea unui hrisov, la 6 martie 1628, cu prilejul consfătuirii sale cu marii dregători ai sfatului ţării. La întrebarea ce le-a fost pusă de domnitor: "Se cuvine să supunem mânăstirea Snagov la Locurile Sfinte, sau să o lăsăm a sta după obişnuita de sine stăpânire?", dregătorii răspunseră într-un glas: "Niciodată să nu se dea mânăstirea aceasta de mai sus zisă "Sinagogova", ci să se lase pe a sa însuşi stăpânire, după cele întocmite de ctitorii săi cei dintâi, şi astfel neschimbată să stea. Destui domni, adăugiră în sfat boierii indignaţi, destui stăpânitori au prădat şi au supus sub ascultarea mânăstirilor străine pe cele pământene, asupra cărora ei nu aveau nici un drept ctitoricesc. Satură-se Locurile

Sfinte de la Muntele Athos şi de aiurea cu atâtea danii şi metoace, cu care le-au înzestrat alţi domni de mai înainte. Iar Snagovul hotărâm ca să stea întru a sa dintâi stăpânire, şi metoc, de aici înainte, niciodată legăm să nu mai fie".

A doua încercare de reacţie se face de către Matei Vodă Basarab, prin emiterea hrisovului din 1639, în care se arată că acest domn reia din mâinile călugărilor greci douăzeci şi una de mânăstiri. Şi aceasta pentru cuvântul că "aceste mânăstiri pământene le-au închinat acei străini pentru mită şi fără voia nimănui de a fi metoace celor din Sfântul Munte şi alte locuri".

A treia încercare de reacţie se face la 1649, când patriarhul de Ierusalim, Paisie, dădu un act de întărire pentru închinarea la Locurile Sfinte a mânăstirii Butoiu. Măsura aceasta însă află împotrivire la clerul din ţară. Aşa că, după ce egumenii greci Partenie, Toma şi Nichifor se succedară, unul după altul, la acea mânăstire, Varlaam, mitropolitul Ungro-Vlahiei aşeză acolo egumeni români.

("Istoricul mânăstirilor închinate", Bucureşti, 1932)

SECULARIZAREA AVERILOR MÂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE

Pr. Marin Popescu-Spineni

Actele de închinare şi daniile de averi către instituţiile religioase din ţară şi străinătate, făcute de diferiţi domnitori şi boieri în cursul secolelor trecute, au fost la început sporadice. Ele s-au cristalizat însă cu vremea într-un adevărat obicei, într-o obligaţie consimţită tacit şi suportată ca un lucru necesar. Ceea ce la început s-a făcut din imboldul unei pietăţi excesive, s-a generalizat mai târziu într-o adevărată imitaţie

de acte similare în toată clasa noastră conducătoare. Deci şi dorinţa de a imita, adică de a nu dezminţi tradiţia şi obiceiul pământului, ne explică practicarea daniilor şi evaziunea bunurilor materiale ale mânăstirilor spre Locurile Sfinte.

Atestarea obiceiului de *închinare*, ca şi motivele sale, sunt pomenite în istoria noastră. Astfel, Dimitrie Cantemir spune: "Dacă domnul, boierul, sau altul, care făcea sau dota o mânăstire, ca nu cumva după moarte să se strice, o închina el la o mănăstire mai mare şi atunci arhimandriţii mânăstirilor acelora se îndatorau ca să ia asupra lor purtarea de grijă pentru mânăstirea aceea şi să supravegheze ca să aibă monahi cu purtări bune şi cinstiţi".

Tunusli arată că aceste mânăstiri închinate au orânduiala să îndeplinească din venitul lor mai întâi anumite obligaţii şi apoi prisosul să se dea unde sunt închinate. Acestea, sub cuvânt că au căzut în datorii grele, au încetat de a mai milui pe sărmani şi de a păzi legaturile fondatorilor, încât nu mai trimeteau nici un ajutor.

Cu totul altfel sunt prezentate împrejurările închinărilor de către Matei Basarab, care arăta în hrisovul său din 1639: "Grecii nu se ruşinară, nici se temură a atinge năravul cel rău şi de sfintele mânăstiri domneşti ale ţării, ci îndrăzniră a călca obiceiurile mânăstirilor şi pravilele ctitorilor domni-bătrâni... sub hicleană taină începură a vinde sfintele mânăstiri şi a le supune altor mânăstiri de prin ţara grecească, făcându-le hrisoave de închinăciune fără de ştirea şi voia soborului".

Stăpânirea austriacă din Oltenia nu s-a mulţumit numai să constate anomalia situaţiei mânăstirilor închinate, ci a reacţionat prin decretul împărătesc din 22 februarie 1719, în care se specifică: "mânăstirile domneşti să atârne în cele temporale de împărat... Patriarhilor orientali li se suprimă dreptul de a numi pe egumenii mânăstirilor închinate, cum şi de a primi venituri sau pensiuni de la aceste mânăstiri; corespondenţa cu ei se interzice de asemenea clerului din

Oltenia. Egumeni la mânăstiri să nu se poată alege decât români, născuţi în cele cinci judeţe".

Interesante reflexiuni şi observaţiuni asupra acestui obicei face mitropolitul Şaguna: "Închinarea mânăstirilor a atras după sine consecinţe anticanonice şi profanatoare aşezărilor mânăstireşti, pentru că superiorii Locurilor Sfinte din Răsărit şi-au însuşit cu sprijinul stăpânirii civile atât dreptul de jurisdicţie, cât şi de proprietate, de administraţie şi de deplină dispunere în acele mânăstiri şi asupra averilor lor. Stabilirea grecilor în mânăstiri şi transformarea acestora în mânăstiri greceşti, ca şi grija lor numai de administraţie materială şi neglijenţa slujbelor bisericeşti, au privat pe români de locaşurile de rugăciuni. Aceste uzurpări de drepturi, chiar după drepturile canonice, erau în afară de legile Bisericii creştine, fiindcă primirea călugărilor în mânăstiri, administrarea şi controlul cădeau în îndatoririle episcopiilor eparhiale, iar nu în ale comunităţilor care se suprapuseseră eparhiilor din Principate".

Închinările de averi româneşti mânăstirilor din Orient, făcute la început din profunde şi explicabile impulsiuni religioase, iar mai târziu din simple imbolduri mecanice de imitaţie, au determinat importante raporturi sociale de dependenţă a românilor aflători pe pământurile închinate faţă de autorităţile centrale ale mânăstirilor.

Trecerea averilor mânăstireşti în mâinile noilor proprietari uzufructuari, constituiţi în "comunităţi greceşti", a produs progresiv ruinarea economiei clasei rurale muncitoare, sleirea economică a ţării şi, ca o reacţiune firească contra unui astfel de regim, afirmarea sentimentelor de nemulţumire şi de revoltă.

Cu toate încercările de reacţiune, situaţia a rămas neschimbată până când Alexandru Ioan Cuza, care găseşte că o cincime din moşia ţării, 1554 pogoane de vie şi peste 4.000 prăvălii din oraşele mari erau ale celor 71 de mânăstiri, 25 schituri şi 14 biserici închinate Locurilor Sfinte.

Averile închinate reprezentau pentru uzufructuari mari surse de venituri reale. Documentele şi datele statistice ne arată că, înainte de fanarioţi, aceste venituri erau destinate în bună parte Locurilor Sfinte, sau chiar nevoilor locale ale mânăstirilor. În vremea fanarioţilor, din suma totală a veniturilor, cam 42% se dă redevenţă domnului, 49% luau călugării pentru mânăstire, iar 9% se dă drept titlu de ajutoare Locurilor Sfinte.

Între 1848-1854, comunităţile greceşti, deşi aveau atâtea proprietăţi, arătau ca venituri numai 20.996.443 piaştri (Ţara Românească – 11.672.915 piaştri; Moldova – 9. 323.528 piaştri), iar între 1854-1868, în Ţara Românească 35.208.983 piaştri şi în Moldova 717.184 ducaţi austrieci.

Iată indicate pe scurt, în cele ce urmează, împrejurările în care a luat naştere această complexă şi iritantă problemă a averilor româneşti trecute, prin închinare, instituţiilor religioase din Asia, Africa şi Sud-Estul Europei. Problema are aspecte multiple: juridice, politice, economice, şi a creat serioase complicaţii internaţionale. Marele domn al Unirii, Alexandru Ioan Cuza, a hotărât să dezlege chestiunea în favoarea ţării.

Donaţii de bunuri

Peste organizaţiile de state, în Răsărit, se creează, mai ales de către greci, adevărate republici, mânăstirile. Cu Radu cel Mare începe imigrarea monahală în mânăstirile din ţară, iar cu Neagoe Basarab, patronajul mânăstirilor din Orient.

Despre Neagoe Basarab, călugării din Muntele Athos spun "că le-a dres turnul sus în stâncă, le-a împodobit scara, le-a făcut multe lucruri bune în mânăstire şi le-a dăruit odoare".

Se pare că cel dintâi domn care a închinat la mânăstiri din Răsărit prisosul vreunei mânăstiri din ţară este Mihai Viteazul.

Radu Mihnea, crescut între călugării de la Sfetagora, odată ajuns domn, "începe era închinărilor, afiersirilor pentru mânăstirile noastre". El închină mânăstirea Radu Vodă din Bucureşti drept metoh mânăstirii Ivir de la Muntele Athos. În timpul domniei lui sosesc în ţară o mulţime de greci, fapt care provoacă nemulţumiri şi răscoale.

Vasile Lupu, împreună cu Sfatul Ţării, a închinat la 1651 ctitoria lui Ştefan cel Mare, mânăstirea Dobrovăţu din ţinutul Vasluiului, mânăstirii Zografului din Sfântul Munte, pentru motivul că se găsea în stare rea, părăsită şi fără călugări. "Deci, în unire cu sfatul nostru, cercetând, am găsit câţiva călugări sosiţi de la Athos şi văzând că aceştia nu posedă în Moldova nici o mânăstire, am hotărât să fie metoh cu toate averile ei".

Constantin Cantemir a închinat mânăstirea Mira, ctitoria sa din Vrancea, Muntelui Athos, motivând: "Ţara a ajuns la mare cădere. Între altele nu se găsesc nici preoţi vrednici, care să întreţină cuvenita rânduială bisericească şi monastirească". Face închinarea, ca nu cumva cu timpul să se zădărnicească pomenirea lui.

Matei Basarab, într-un hrisov, arată cum s-au clădit şi s-au înzestrat mânăstirile şi adaugă către sfârşit: "Când s-a întâmplat să steie mitropoliţi şi domnitori ţării, oameni străini, cu năravuri rele, adică greci, curând le fu a aduce şi ţara la risipire desăvârşită. Au vândut chiar mânăstirile ţării altor mânăstiri din ţara grecească".

Cu sfatul şi cu voia soborului, Matei Basarab lasă în pace pe călugării străini, să aibă slobozenie, cum au din veac, dar opreşte de a fi închinate de oricine va urma la domnie următoarele mânăstiri: Cozia, Bistriţa, Govora, Cotmeana, Iezărul, Gura Motrului şi cele zidite de el: Câmpulung, Sadova, Brâncoveni, Arnota, Căldăruşani, Dintr-un Lemn, Măcsineni, Drăgăneşti, Brebu, Plătăreşti.

Matei Basarab dovedise o mulţime de hrisoave false făcute de călugări pentru a ajunge în posesia a cât mai multor moşii. El protestează la Patriarhia din Constantinopol, care recunoaşte actele de proprietate ca false şi aprobă retrocedarea averilor mânăstireşti.

Alexandru Iliaş a cerut ca Snagovul să fie danie Pantocratorului de la Athos. Soborul ţării însă hotărăşte "să rămână de sine stăpânire, după cum a orânduit-o fondatorul ei cel dintâi, pentru că destulă nedreptate s-a făcut cu punerea câtorva din mânăstirile ţării sub protecţie străină, din îndrăzneala altor domni de mai înainte".

Donaţii în bani şi obiecte de ritual

Cercetarea deosebitelor documente istorice ne mai arată că înclinaţia aceasta spre ajutorarea instituţiilor religioase din Orient s-a manifestat şi sub forma de însemnate donaţii în bani. Sistemul acesta de înzestrări şi subvenţii în bani s-a continuat până târziu, sub domnia lui Cuza Vodă. El este vizibil chiar în scrisoarea lui C. Negri, din ianuarie 1861, către ministerul de instrucţie al vremii, prin care îi aduce la cunoştinţă că la Muntele Athos există un schit românesc, Prodromul, înfiinţat sub auspiciile pricipelui Grigore Ghica. Acest schit a primit chiar o donaţie în bani, care au fost depuşi la o casă publică. Din venit se întreţineau călugării. Scopul acestei donaţii era de a fonda şcoli şi a răspândi instrucţia publică în această provincie, de a dezvolta limba şi mai ales, sentimentul naţional la macedoneni. După ce recomandă pe aducătorul adresei, stăruie ca sa vină în ajutorul schitului cu o subvenţie anuală.

Dimitrie Cantemir ne arată, pe lângă motivele pomenite, şi un alt motiv din care au izvorât actele de închinare a averilor locaşurilor sfinte. Este vorba de un vechi obicei românesc care crea bisericii drepturi virtuale de succesiune egale cu cele ale moştenitorilor direcţi. În această privinţă, iată cum se exprimă Dimitrie Cantemir: "Un domn sau un boier oarecare,

când vrea să fondeze o mânăstire, îşi împarte averea toată în părţi egale între fiii săi şi între mânăstire, şi atâta lasă mânăstirii, cât fiecăruia dintre copii".

Una din cauzele însemnate care a contribuit la întărirea şi răspândirea obiceiurilor donaţiilor a fost desigur şi nenumăratele apeluri ale bisericilor din Orient la generozitatea domnitorilor noştri.

În timpul lui Constantin Brâncoveanu, preoţii din Răsărit, neavând cu ce-şi procura cele necesare pentru oficierea serviciului religios – cărţile mai ales – au făcut apel la generozitatea sa creştinească pentru procurarea lor.

Se poate afirma că nu există mânăstire din Răsărit care să nu se fi bucurat de o cât de mică danie românească. Într-o vreme, chiar episcopii din Principate lăsau prin testament averea pentru îngrijirea străinilor ce ar veni în ţară, cum se constată din testamentul lui Antim Ivireanul.

Influenţa grecească

Patriarhia din Constantinopol a ţinut să-şi asigure influenţa asupra Bisericii române, considerându-se ca păstrătoarea credinţei adevărate, a Ortodoxismului. De aceea, a căutat să-şi spună cuvântul şi să dea binecuvântarea ori de câte ori s-a instituit ceva nou în Principatele Române. Îi plăcea să se intituleze "Marea Biserică".

În Valahia a reuşit să înscăuneze mitropoliţi. În Moldova, la 1390, mitropolitul Ieremia, trimis de Patriarhie, a fost alungat de episcopii din ţară, Iosif şi Meletie. S-a iscat un conflict care s-a aplanat la 1401, prin recunoaşterea mitropolitului Iosif.

După căderea Constantinopolului sub turci, scaunul de patriarh se ocupa cu plată scumpă, făcută dregătorilor turci, ceea ce a dus Biserica din Răsărit în mare sărăcie. Patriarhii din Constantinopol au devenit sclavii clicilor din Fanar şi ai guvernului turcesc, care îi schimba până şi săptămânal.

Aceeaşi stare de lucruri era şi la Alexandria, Antiohia, Ierusalim, unde, după cucerirea arabă, mulţi creştini trec la mahomedanism.

Perspectiva asigurării unor ajutoare materiale a fost negreşit unul din cele mai puternice motive pentru ca patriarhia din Constantinopol să intre în relaţii cu Biserica moldovalahă. După căderea Bizanţului, vizitele patriarhilor în ţările româneşti se înmulţesc. Astfel, patriarhul Pahomie vine la 1512 în Muntenia, cu o sută de clerici, şi primeşte daruri de la Neagoe Basarab. La 1688, vine Dionisie al Ţarigradului, la 1700, Atanasie al Antiohiei, la 1670, 1673, 1705, Dositei al Ierusalimului, care a făcut din ţările româneşti un al doilea patriarhat al scaunului din Ierusalim. Ceva mai târziu, vine Hrisant Notara, confidentul Mavrocordaţilor, prietenul lui Brâncoveanu şi al boierilor Cantacuzino şi Ghica. Ei rămâneau ani întregi şi se asigurau de hrisoavele averilor dăruite, pe care, sub influenţa lor, ctitorii în viaţă le închinau. În afară de patriarhi, ţările române mai erau vizitate şi de diferiţi episcopi şi mitropoliţi, care veneau să participe la actele însemnate ale Principatelor, la înmormântări de domni şi boieri, la sfinţiri de biserici, la nunţi etc. Ei erau dispuşi să participe la orice manifestare care le-ar fi adus năframe de galbeni şi închinări de averi pentru "mântuirea sufletului nu numai a donatorului, dar a tuturor răposaţilor, părinţilor, fraţilor, fiilor şi, în fine, a tuturor moşilor şi strămoşilor".

E adevărat că nu toţi domnitorii au încurajat aceste vizite interesate. În Moldova, de exemplu, Bogdan, la 1508, nu agrează vizita patriarhului Ioachim. El a ordonat să fie oprit de a intra în ţară.

Alexandru Lăpuşneanu reia tradiţia invitaţiilor, deoarece istoria ne arată că el a găzduit pe patriarhul Ioasaf, pe care-l chemase să sfinţească mânăstirea Slatina.

Peregrinările acestea ale înalţilor ierarhi ortodocşi din Orient se continuă şi în secolul al XVII-lea, mai ales în vremea

lui Vasile Lupu. În timpul lui Vasile Lupu, călugării se îndreaptă spre Moldova şi cer ajutor "apărătorului celui bogat şi darnic, cum ajută la Ierusalim, la Marea Biserică a Constantinopolului, la Sfântul Munte şi în Rumelia, să nu-i lasă în uitare nici pe dânşii".

Vasile Lupu, în marea lui generozitate, a făcut chiar însemnate donaţii de bani instituţiilor religioase din Orient. Astfel, se ştie că el a dăruit 70.000 galbeni pentru arhiereii din Ierusalim. Patriarhii Antiohiei şi Alexandriei i se plângeau, "cu glas mare până la cer şi lacrămi până la pământ", că n-o pot duce mai departe. Pe lângă daruri în bani, închinări de moşii şi mănăstiri, Vasile Lupu a înscăunat în Moldova o conducere şi o cultură grecească. S-a înconjurat de sfetnici greci şi a înlocuit dascălii veniţi din Kiev la Trei-Ierarhi cu dascăli greci.

Călugării trimişi de patriarhi ascundeau, sub aparenţa umilinţei şi cuceriniciei, intenţii materialiste. Iată, de pildă, cum s-au adresat ei lui Mihnea Vodă, un "biet copil" abia ajuns în domnie:

"Stăpân prea puternic, craiul purtător de biruinţă, purtător de grijă, prea bun, prea iubitor de Hristos, prea iubitor de săraci, iubitor de călugări, hrănitor al celor flămânzi, acoperitor al celor goi, doftor al celor bolnavi, îngrijitor al străinilor, cârja orbilor, sprijin al celor căzuţi, ajutor al celor fără mijloace, nu ne lăsa departe de darurile tale". În realitate, ei urmăreau obţinerea autorizaţiei de a strânge ajutoarele băneşti de care aveau nevoie, în schimbul promisiunii unor binecuvântări mântuitoare.

Reacţiunea contra grecilor

Grecii se înmulţiseră în Principatele Române. S-au încercat reacţiuni împotriva lor. Lupta împotriva lor se manifestă în Moldova imediat după Vasile Lupu, care nu era iubit "ca grec şi ca sprijinitor al grecilor". Aşa se explică simpatia boierilor pentru urmaşul său Gheorghe Ştefan, care era "din neamul lor".

În 1613, marea invazie grecească din Muntenia, sub Radu Mihnea, provoacă comploturi şi revolte. Atunci au fost ucişi stolnicul Bărcan, căminarul Mihai şi alţi opt boieri, a căror moarte o răzbună Lupu Mehedinţeanu şi căpitanul Buzdugan. Mişcarea de răzvrătire accentuându-se, forţează pe Leon Vodă să dea în anul 1631 un hrisov pentru izgonirea grecilor din ţară, care, prin venirea lor şi a episcopilor, aduseseră "lucruri şi obiceiuri rele, ce aduc pagubă ţării... sărăcia începe de la grecii străini, care amestecă domniile şi vând ţara fără milă".

Matei Basarab, dintr-o înaltă înţelegere, emancipează mânăstirile căzute în stăpânirea grecilor, fapt reînnoit la 1655 şi de Constantin Basarab Cârnul. Sub Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu, grecii îşi măresc influenţa la Poartă şi în ţară, apropiind epoca fanariotă.

Patriarhia din Constantinopol, sub presiunea mişcării naţionaliste muntene, din diplomaţie, aprobă în 1664-1665 regulamentul călugăresc întocmit de Radu Leon, ba ceva mai mult, recunoaşte că "obiceiurile bune s-au pierdut şi călugării au intrat pe mâna străinilor, care ajung la egumenii cu mită, făcând, după aceea, jaf în sfintele mânăstiri".

În legătură cu abuzurile călugărilor străini s-au făcut intervenţii chiar din partea domnitorilor pentru oprirea jafului din mânăstiri. Antioh Cantemir constată că "multă scădere şi lipsă s-a făcut sfintelor mânăstiri de odoare, veşminte şi bucate, fiind sub stăpânire străină şi încă şi egumenii şi călugării au fost jăfuitori". Pentru aceasta, dispune ca mitropolitul să ia seama tuturor egumenilor, inventariind averile şi strângând toate "izvoadele să le aducă la domnie, spre a fi cercetate, ce era şi ce mai este".

Toate aceste măsuri sau dovedit însă ineficace pentru zăgăzuirea unor influenţe care devin şi mai puternice şi preponderente în cursul secolului următor. Astfel, în timpul fanarioţilor s-a înlăturat chiar sistemul electiv în Biserică, pentru ca domnii greci să poată alege ca episcopi persoane susţinute

de ei. De altfel, istoria Bisericii menţionează nume de mitropoliţi fără eparhii, care stăteau la Bucureşti şi cărora li se dădea dreptul să ocupe pe loc posturile vacante. Aşa, în anul 1738, după moartea mitropolitului Ştefan, începe seria mitropoliţilor greci cu Neofit I, fost mitropolit al Mirelor.

În acest secol, o încercare pentru alungarea grecilor, până la revoluţia lui Tudor Vladimirescu, a făcut-o Ştefan Racoviţă, care în 1763 dă un hrisov pentru înlăturarea din slujbele statului a elementelor străine, fără însă să ajungă la nici un rezultat. Acelaşi lucru se poate spune şi despre revolta din Bucureşti, din anul 1775.

Fundaţiile religioase în epoca fanarioţilor

În timpul domniei fanarioţilor, fundaţiile religioase s-au bucurat de mult sprijin. Lucrul acesta se poate dovedi în multe chipuri. Constantin Racoviţă porunceşte starostelui de Cernăuţi ca să impună locuitorilor de pe moşiile mânăstirii Slatina "să slujească lucrul boieresc la slujba mânăstirii". Sătenii de pe moşii erau obligaţi să slujească după obiceiul vechi. Egumenii, spunând că satele mânăstireşti n-aduc nici un folos, "lucrând în voia lor iar nu după dreptatea ce s-au căzut, neavând nici un nart, nici egumenii voie a porunci cât se cădea", intervin împreună cu episcopii pe lângă Constantin Mavrocordat, ca acesta să hotărască pentru fiecare om ce locuieşte pe o moşie mânăstirească, de orice breaslă a fi el, să aibă datoria de a sluji mânăstirii câte 12 zile pe an, după cum i se va porunci, "cu carul cu boi, ori cu palmele, ori cu sapa".

Iar Mavrocordat scrie la rândul său ispravnicului de Orhei, că: "Jeluindu-se egumenul mânăstirii Sfinţilor Arhangheli de oamenii ce şed pe moşia mânăstirii, să-i cheme de faţă, să le poruncească să facă slujba ca alţii care şed pe moşiile altor mânăstiri ce se megieşesc".

Grigore Ghica, în 1776, dă dreptate egumenului din Solca, obligând pe oamenii din satul Faraoni să dea mânăstirii

dijmă: "Din 10 prăjini de păpuşoi, una; pentru stupi, din 50, unul; iar fiind mai puţini, câte o para de stup".

Situaţia ţărănimii pe moşiile mânăstireşti era jalnică. Sate întregi cu ţăranii lor munceau călugărilor, care erau adevăraţi lupi ce bântuiesc turma lui Hristos.

Grigore Ghica, în hrisovul din 1777, arată astfel motivul închinării mânăstirii Vizantea din Putna: "Călugărul Ioachim de la Muntele Athos, om înţelept şi binefăcător, a răscumpărat de propria sa voie şi prin mijlocirea propriilor săi bani şi a diferitelor împrumuturi ce a făcut, mai mulţi creştini din această ţară, ce căzuse în robie, şi i-a făcut a-şi redobândi vetrele lor". Pentru aceste motive a fost "gratificat cu largheţă", iar mitropolitul Gavril Callimachi a închinat mânăstirii Grigoriu din Athos, unde avea metania călugărul Ioachim, mânăstirea Vizantea "cu toate averile mişcătoare şi nemişcătoare".

Situaţia populaţiei noastre rurale era aşa de nenorocită, încât un act de cumpărare ca acela făcut de călugărul Ioachim, capătă o altfel de importanţă, încât el trebuia menţionat într-un hrisov domnesc. De aceea, în lumina acestei realităţi, apare curioasă părerea unor cercetători care socoteau viaţa ţăranului din acea vreme ca întruparea unui ideal poetic.

Încercările lui Constantin Mavrocordat, din prima lui domnie de a dezrobi ţăranii de pe moşii, rămăseseră zadarnice, deoarece ţăranii continuau să rămână robii proprietarilor, străinilor şi ai moşiilor mânăstireşti.

Încercările din a doua domnie au fost ceva mai serioase şi animate de un spirit sincer de dreptate socială. El a desfiinţat toate dările mânăstirilor şi le-a oprit "milele ce aceştia luau prin hrisoave domneşti de la vămi, ocne şi altele. A orânduit, în afară de egumeni, şi epitropi deosebiţi pentru păzirea cu scumpătate a aşezărilor ctitoriceşti". Mavrocordat, văzând starea rea a mânăstirilor, le-a scutit de dări către stat, dar le-a luat dreptul la vămi şi ocne. Reacţia egumenilor a

determinat instituirea de epitropi care să îngrijească de moşii. Domnitorul, care cunoştea lăcomia şi abuzurile continui ale călugărilor, a hotărât ca din venituri să se întreţină mânăstirile, "iar restul, prin ştirea domnului, să se dea în felurite faceri de bine, după glăsuirea testamentelor ctitoriceşti", specificând însă că "cele închinate mai întâi să-şi îndeplinească trebuinţele lor, şi numai din prisos să dea milele orânduite".

Dionisie Fotino, referindu-se la reforma lui Mavrocordat, spune: "Unele mânăstiri sunt supuse mitropolitului şi episcopului, iar altele tronului Antiohiei, Alexandriei, Ierusalimului, Muntelui Sinai şi Athosului şi altor locuri sfinte ale Imperiului Otoman. Egumenii acestora se rânduiesc de către patriarhii respectivi şi se recomandă domnului şi mitropolitului spre recunoaştere şi instalare. Egumenii mânăstirilor pământene se recomandă la întărirea domnului de către mitropolit şi episcopi, prin logofătul cel mare. Socotelile de venituri se cercetează de către epitropul rânduit de către scaunele respective şi de către logofătul cel mare".

În 1794 Alexandru Moruzi opreşte pe egumenii tuturor mânăstirilor de a mai da în arendă moşiile mânăstirilor şi le porunceşte să le păstreze pentru cultivarea lor: "unde vor fi şase, să se păstreze două, unde vor fi trei, una". Tot el porunceşte mitropolitului ca să oblige mânăstirile să dea socoteală de sumele adunate anual, după recoltă, şi să facă lista "bucatelor aflătoare la mânăstire".

Constantin Hangerli, în septembrie 1798, primeşte un raport de la mitropolit şi boieri. În acest raport se arată în culori întunecoase starea de dezordine şi de pustiire în care se aflau mânăstirile închinate, "care îmbogăţeau pe egumeni, femeile şi creaturile lor". Drept măsură de îndreptare el porunceşte: "Să fie schimbaţi egumenii care fac negustorie şi nici să nu se mărească ajutoarele peste cele rânduite de ctitori, iar chemarea de exarhi să se facă prin domnie, nu direct către comunităţile greceşti".

Mânăstirile închinate, sub Ion Caragea, au fost împărţite în trei clase şi impuse la taxe pentru reînnoirea hrisoavelor. Tot el înfiinţează o dare pentru institutele de binefacere. În 1815, el însărcinează pe Banul Grigore Brâncoveanu cu fixarea normelor de administraţie a proprietăţilor mânăstirilor.

În faţa acestor măsuri, călugării rămâneau indiferenţi şi stăpâni pe situaţie. Refuzau să dea socoteală atât domnului şi mitropoliţilor, cât şi comunităţilor greceşti.

Între 1809-1813, Divanul hotărăşte ca veniturile ce urmau să fie trimise Locurilor Sfinte să rămână la Mitropolie pentru cheltuielile făcute în vremea ocupaţiei turceşti şi ruseşti, mai ales că se ştia că din fondurile mânăstirilor grecii alimentau mişcarea lor naţională.

Înseşi aceste măsuri, luate de diferiţii domnitori pentru înfrânarea abuzurilor, dovedesc că patriarhiile ortodoxe ale Orientului, mânăstirea Muntelui Sinai, mânăstirile Muntelui Athos şi comunităţile rumeliote, care atârnau, ca şi Şcoala naţională a Fanarului, de Patriarhia Constantinopolului, au dobândit, în cursul ultimelor patru secole, un mare număr de mânăstiri, sohituri şi biserici.

Aceste achiziţii se datorau milei oamenilor, domnitori sau particulari, care, preocupaţi de mântuirea sufletului lor, întemeiau, în cinstea Domnului, un aşezământ religios, îl înzestrau cu imobile din averea lor individuală şi îl închinau uneia dintre patriarhii sau uneia din comunităţile religioase din Orient.

Cu vremea, aceste comunităţi religioase au început să formuleze adevărate pretenţii juridice asupra averilor închinate. Prin reprezentanţii lor din ţară ele se vor strădui să convingă pe domnitori şi boieri că mânăstirile închinate să nu fie confundate cu mânăstirile neînchinate, cele două categorii de fundaţii religioase trebuind considerate distincte. Ceva mai târziu, ei vor încerca să dovedească aceleaşi pretenţii şi drepturi iluzorii prin argumente sofistice. Ei vor susţine că mânăstirile cunoscute sub numele de mânăstiri "greceşti închinate"

sunt "străine" şi, deci, atârnând de străinătate, sunt mânăstirile pământene, neînchinate sau slobode. Închinările mânăstirilor cu proprietăţile aferente, donaţiile de imobile, făcute în cursul secolelor, au avut grijă să fie confirmate prin hrisoave domneşti şi prin acte autentice, care declarau şi recunoşteau aceste posesiuni ca proprietăţi inalienabile ale Sfintelor Locuri. Domnii din Fanar, care s-au succedat în cele două Principate, au considerat ca o datorie de a reînnoi aceste titluri de posesiune şi de a acorda în acelaşi timp mânăstirilor imunităţi sigure.

Astfel înarmate, comunităţile vor putea susţine că aceste aşezăminte s-au bucurat totdeauna de drepturile de care s-au bucurat toţi proprietarii şi imobilele lor şi că sunt supuse aceloraşi legi care au guvernat întotdeauna drepturile de proprietate în aceste Principate.

Această confuzie a dreptului de proprietate cu dreptul de uzufruct, pe care intenţionat o făceau comunităţile greceşti, a trezit în Principate, cum era şi firesc, un curent general de nemulţumire şi proteste împotriva nu numai a abuzivelor metode de exploatare seculară a averilor închinate, dar şi a curioaselor concepţii juridice cu care acestea încercau să-şi justifice uzurparea unor drepturi, care nu le-au fost de la origine în acest sens fixate. La aceste nemulţumiri, dacă se mai adaugă şi acele produse de condiţiile speculative şi vitrege ale domnilor de după Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir, avem destule cauze explicative ale marii revoluţii naţionale dezlănţuită de Tudor Vladimirescu, ca şi ale ideii de secularizare al averilor înstrăinate care devine din ce în ce, obiectul de gândire al opiniei publice româneşti din acea vreme.

Situaţia mânăstirilor închinate din Muntenia după fanarioţi

După Convenţia de la Petersburg, din ianuarie 1834, se numiră în Principatele Române cei dintâi domni regulamentari.

În Ţara Românească fusese numit Alexandru Ghica. Între alte multe probleme, el avea de rezolvat greaua chestiune a mânăstirilor închinate şi totodată îmbunătăţirea stării materiale a ţărănimii.

Logofăt bisericesc era Barbu Ştirbei, dregător cu bune intenţii de organizare interioară a Bisericii româneşti. El a propus organizarea de seminarii teologice cu scopul pregătirii elementelor destoinice dintre care să se recruteze personalul bisericesc de oficiere a serviciului religios şi de conducere şi administraţie a averilor mânăstireşti. Ştirbei propunea, în realitate, o adevărată reformă morală şi administrativă a Bisericii noastre decăzute, cu scopul de a substitui stării de corupţie şi spiritului de comercializare de care erau animaţi clericii vremii ideile sănătoase ale unei activităţi eclesiastice, bazate pe onestitate, dreptate, demnitate şi datorie. Prin aceste propuneri, Barbu Ştirbei viza, în special, înlăturarea abuzurilor şi ilegalităţilor care se făceau în numirile cu caracter bisericesc.

În vremea aceea, Mitropolia era un focar al celor mai scandaloase abuzuri. Se ştie de exemplu, că egumenatele se puneau la mezat, iar moşiile mânăstireşti se vindeau de mai multe ori.

La 16 noiembrie, făcând Adunarea Obştească o dare de seamă asupra activităţii departamentului său, el constată că, dacă prin lege se putea regla chestiunea arendării moşiilor mânăstirilor pământene, nu tot aşa se putea ajunge la soluţionarea chestiunii averilor mânăstirilor închinate.

Problema aceasta reclama o soluţionare energică din partea autorităţilor româneşti, cu cât actele abuzive ale călugărilor greci în administrarea bunurilor mânăstireşti îmbrăcase forme de manifestare necunoscute până atunci. Egumenii arendau averile mânăstireşti înainte de expirarea termenului, luau arvuna înainte, pentru ca un alt egumen, trimis de orânduire, să le rearendeze.

Egumenii, fiind vremelnici, se sileau să vândă în ascuns toate bunurile mobile. Pădurile erau, de asemenea, în stare destul de proastă. Faţă de această situaţie, Adunarea Obştească hotărăşte ca egumenii greci, înainte de a fi întăriţi în posturile lor, să dea încredinţare Logofeţiei în scris că nu sunt sudiţi străini şi că "se vor supune întru toate la legiuirile şi aşezământurile acestui pământ".

Toate măsurile şi legiuirile acestea nu erau însă luate în seamă de călugări. În lăcomia lor, nu încetau să mijlocească şi să facă tot felul de tranzacţii între mânăstiri şi stat, din care, din nefericire, de multe ori, chiar domnitorul trăgea foloase şi ţara era păgubită.

La 3 iulie 1837 Adunarea roagă pe domn: "Să se fixeze partea ce se cuvine a da după vechiul drept al ţării şi al documentelor ziditorilor mânăstirile închinate, fiindcă în curs de 6 luni lucrarea aceasta, după toate mişcările ce s-au făcut, încă nu se vede isprăvită"; la care întâmpinare, Ghica răspunde că: "S-au făcut în destule mişcări din partea stăpânirii, atât mai înainte, cât şi în a mea domnie, dar mijlocesc împotriviri din partea chiriarhiceştilor locuri, ce au ridicat împotriviri, cărora nu s-au dat încă sfârşit".

În 1838, cu scopul de a veni în ajutorul statului, s-au cercetat socotelile Casei Centrale şi s-au întocmit tabele de toate moşiile mânăstirilor pământene şi închinate, precum şi tablouri cu numele arendaşilor. S-a constat cu prilejul acestei anchete că mânăstirile închinate nu contribuiseră cu nimic la sarcinile statului.

În 1840 se fixează prin lege o comisie care să înscrie în condici documentele tuturor mânăstirilor. Comisia avea să cerceteze şi veniturile mânăstirilor. În acest scop, egumenii au fost obligaţi să prezinte zapisele de proprietate departamentului bisericesc.

Tot în 1840 se alcătuieşte un proiect de lege în care se prevede ca arendarea moşiilor mitropoliei să se facă la "mezat"

(licitaţie), pe trei ani, sub supravegherea logofătului bisericesc. Venitul avea să se împartă în şapte părţi egale, din care patru să rămână mitropolitului, iar celelalte trei să servească la întreţinerea a două seminarii şi a 14 metoace ale mitropoliei; din ultima parte rămasă, 100.000 de lei erau destinaţi pentru acte de caritate, iar restul casei de rezervă. Sumele acestea trebuiau să se întrebuinţeze cu aprobare domnească.

Curentul naţionalist arătase în acea vreme astfel de forme de manifestare, care îngrijorau cercurile relilgioase ale patriarhilor din Orient. Dovadă de aceasta sunt chiar multe din hotărârile Adunării Obşteşti pe care domnitorul le sprijinea cam fără voie, nevoind să-şi compromită situaţia prin adeziune prea făţişă. Mitropolitul Neofit chiar reclamă ruşilor pe domnitorul Ghica, care s-ar fi arătat prea slab faţă de naţionalişti şi ar fi încurajat anumite abuzuri în arendarea averilor mânăstireşti, de unde a rezultat înăsprirea raporturilor dintre proprietarii moşiilor şi clăcaşi. S-a mai atras atenţia că demnitari însemnaţi ai statului luau sume mari de bani pentru ca să obţină de la domn reduceri de arenzi la moşii.

Sub influenţa politicii impusă de Rusia, cât şi din simpatie pentru cauza grecească, călugării greci au fost sprijiniţi şi pe faţă şi pe ascuns chiar de unii români din Principate. Printre aceştia se poate cita chiar Alexandru Ghica, care, pentru că în ultimul timp proteja pe călugării greci, îşi atrage din partea Adunării Obşteşti multe şi repetate proteste în şedinţele plenare din 22, 24 iunie 1837 şi din decembrie 1838. Tot el mijloceşte în favoarea grecilor pe lângă consulul general al Rusiei la Bucureşti, baronul Rukmann, şi pe lângă ministrul Rusiei la Constantinopol, de Boutenieff, explicându-le cererile Adunării Obşteşti şi expunându-le chestiunea grecească.

În octombrie 1842 Alexandru Ghica retrăgându-se, se instalează Căimăcămia de trei. În decembrie se alege Bibescu Vodă. Acesta, de la începutul domniei sale, se interesează cu multă autoritate şi energie de chestiunea mânăstirilor.

Alcătuieşte un memoriu, la 20 mai 1843, pe care îl trimite la Constantinopol, lui Nesselrode, ambasadorul Rusiei. El însuşi face o vizită la Constantinopol, în speranţa că va rezolva două chestiuni grele: a mânăstirilor închinate şi a vămilor.

Trimite lui Nesselrode mai multe memorii, prin care căuta să dovedească că veniturile "arătate chiar de călugări" nu sunt folosite de Sfintele Locuri, şi încheia astfel în ultima scrisoare care însoţea memoriul din 1845: "faceţi ce ştiţi în chestiunea mânăstirilor închinate". Mânăstirile închinate de la 1829 nu contribuiseră cu nimic la sarcinile statului. La 15 mai 1843, întăreşte legea votată de Adunare pentru opinia pe viitor a egumenilor de a mai da locuri în arendă fără ştirea stăpânirii.

Rusia aprobă această legiuire, obligând Sfintele Locuri să dea din venitul anual 20.000 de galbeni caselor făcătoare de bine şi să se mulţumească anual cu 250.000 piaştri valahi pentru nevoile şcolilor, ospiciilor greceşti din Constantinopol şi altor locuri din Orient. Se numea, de asemenea, pentru fiecare principat câte un exarh care să supravegheze activitatea mânăstirilor, prin care numiri, ruşii le rezervau de fapt drepturi de stat în stat. Consimţământul Rusiei a fost dat la 1 august 1843, prin declaraţia cunoscută sub numele de Memorandum de la Buiuc-Dere.

Billecocq, consul francez la Bucureşti, scrie din Bucureşti, la 28 noiembrie 1843, ministrului francez Guizot, care îi ceruse relaţii despre afacerea mânăstirilor închinate. El face un istoric al chestiunii până la Bibescu, arătând abuzurile egumenilor acestor mânăstiri, prin amestecul ruşilor, în urma căruia însuşi domnul avea neplăceri. Dar Bibescu trimite din nou un memoriu, prin care protestează în contra numirii exarhilor şi administrării averilor mânăstireşti prin reprezentanţii Sfintelor Locuri. El cere sprijinul lui Kiseleff, propunându-i să împartă mânăstirile în categorii, fixându-li-se o sumă anuală necesară întreţinerii şi un fond de rezervă pentru

reparaţii, iar din prinosul anual propune să se dea o parte caselor făcătoare de bine din Principate. Arendarea moşiilor avea să se facă prin licitaţie pe şase ani, în prezenţa logofătului credinţei. Se urmărea ca mânăstirile să nu mai fie "nişte triste singurătăţi în care abia se găseşte un slujitor care să celebreze serviciul divin".

În aprilie 1844 Bibescu Vodă face un alt memoriu, în care arată că veniturile de trei milioane piaştri ar trebui să se împartă astfel: o parte să se dea instituţiilor de binefacere din ţară, iar trei părţi, Sfintelor Locuri.

Călugării, la rândul lor, cer însă ca arendarea moşiilor să se facă fără ştirea guvernului, ceea ce determină pe Bibescu la redactarea unui al patrulea memoriu, prin care combate pretenţiile nejustificate ale grecilor şi propune ca Sfintele Locuri să renunţe, în schimbul unei sume globale, dată odată pentru totdeauna, la pretenţiile lor de proprietate, adăugând că ceea ce se petrece în ziua de astăzi cu mânăstirile, "nu s-a mai văzut nici chiar în epocile cele mai nenorocite ale Principatelor. Astăzi călugării nu vor să recunoască nici lege, nici guvern, nici ierarhie eclesiastică, înfruntă totul şi la orice măsură ce voieşte a lua guvernul, fie în interesul mânăstirilor, fie a ţăranilor care locuiesc pe moşiile lor, ei se revoltă şi devin agresivi".

Neprimind răspuns favorabil, Bibescu începe să ia măsurile pe care le crede necesare. Astfel, la 23 ianuarie 1845, printr-un decret lege, desfiinţează epitropia Sfântului Mormânt, ce se aşezase în ţară în timpul lui Kiseleff şi fusese tolerată de Alexandru Ghica. Prin acest decret se hotărăşte "ca nici o rânduială să nu se poată face pe un soroc mai mare de trei ani, nici cu alte condiţii decât a celor ce s-au primit de către noi, pentru mânăstirile cele neînchinate". Către 1845, Bibescu începe să capituleze şi consimte ca licitaţia publică a moşiilor să înceapă abia în 1852, iar mânăstirile închinate să nu plătească până atunci decât modesta sumă de 20.000 galbeni instituţiilor de binefacere.

Ultima sa încercare pentru rezolvarea acestei spinoase probleme este intervenţia care o face pe lângă Aristarchis, agentul ţării la Constantinopol, pe care-l roagă să apere instituţiile Principatului. În ţară, însă, Bibescu începe să fie acuzat că trage foloase poersonale din exploatarea moşiilor mânăstireşti. "Mânăstirile greceşti deveneau obiectul unor ruşinoase speculaţii", scrie mitropolitul Neofit, "egumenii care consimţeau să dea concurs păcatelor cârmuirii erau menţinuţi şi ocrotiţi, ceilalţi depărtaţi sau împiedicaţi".

În februarie 1847, Obştească Adunare intervine pe lângă Bibescu ca să oblige mânăstirile să respecte testamentele ctitoriceşti, legiuirile şi obiceiurile, la care domnul răspunde că "n-a scăpat nici o împrejurare spre dobândirea acestei legiuite dorinţe".

Se face o lege în 1847 prin care se fixează ca arendarea să se facă prin licitaţie pe cinci ani şi că vinderea pădurilor este interzisă. Bibescu, încurajat, ia unele măsuri de administraţie. Doi egumeni ai mânăstirilor închinate, care nu voiau să admită controlul guvernului în arendarea moşiilor, au fost expulzaţi. "Se va da de ştire la mânăstirea Sinai, cu poftire să trimită alţii cu frica lui Dumnezeu şi cu cuvenitele calităţi". În 1847, în faţa acestei situaţii, Poarta şi ambasada rusă hotărăsc ca mânăstirile închinate să plătească anual, cu începere de la 1848, fiecărui Principat, o parte din venit.

Începe revoluţia naţională din 1848. Revoluţia aceasta, care era socotită de partida liberală ca o faptă însemnată, iar de cea conservatoare o încercare ridicolă a tinerilor, avea să dea o formă şi mai concretă aspiraţiilor de emancipare a economiei naţionale din mâinile străinilor. În proclamaţia de la 9 iunie 1848 erau menţionate următoarele: "Poporul român, în generozitatea şi evlavia sa, se închină locurilor Sfinte, şi va trimite de acum înainte la Sfântul Mormânt şi la alte aşezăminte religioase, untdelemn, tămâe, făclii şi chiar bani, pentru ţinerea de şcoale, de preoţi, spre lauda lui Dumnezeu.

Şi tot spre adevărata laudă a Celui ce s-a răstignit, pentru dezrobirea celor săraci, decretă ca prinosul veniturilor mânăstireşti să fie al ţării, spre ajutorul celor săraci, şi reclamă moşiile mânăstirilor închinate a le scoate de sub orice autoritate străină".

Elementul grecesc rămas în mânăstiri constituia un permanent pericol de conflict, pe lângă că ţara era jefuită, iar populaţia sătească trăia în neagră mizerie.

În vremea aceea, primejdia mare pentru Principate fiind intenţile de anexare ale ruşilor şi înstrăinarea sufletelor româneşti, problema averilor mânăstireşti, fără să fie pierdută o clipă din vedere, cade totuşi pe un al doilea plan. Aceasta s-a întâmplat în special sub domnia lui Barbu Ştirbei.

În 1849, Rusia, cu consimţământul Turciei, pune domn în Tara Românească pe Barbu Ştirbei, care avea o foarte bună pregătire pentru a conduce ţara, deoarece fusese în mai multe rânduri conducătorul departamentelor esenţiale şi cunoştea personal treburile statului şi nevoile lui.

Barbu Ştirbei se ocupă cu organizarea armatei, şcolii şi justiţiei. El fixează raporturile dintre plugari şi proprietari şi se mai ocupă de teatru şi tipografii. Barbu Ştirbei dorea să treacă în istorie de păstrător al vechilor privilegii şi să transmită urmaşilor, pe lângă "depozitul ce a primit", progrese reale de dezvoltare: "Mă silesc", scria el ambasadorului rus Titov de la Constantinopol, "ca să înrădăcinez în oameni încredinţarea că nu mai e vremea cuvintelor şi formulelor zadarnice, ci a unei voinţe cumpănite şi hotărâte". Preocupat de reformele imediate care aveau să-i asigure un nume bun în istorie, el neglijează chestia mânăstirilor, care continua să rămână în starea de mai înainte. În această vreme, călugării se declară de proprietari ai averilor mânăstirilor. Totuşi, în 1851, Ştirbei nu pierde prilejul de a protesta, spunând că, din moment ce ei nu puteau ipoteca sau vinde, nu erau proprietari. Grecii însă răspund că nu li se poate contesta dreptul de proprietate,

deoarece nici copiii şi femeile măritate nu pot vinde sau ipoteca, şi cu toate acestea nu li se contestă acest drept. El înaintează un memoriu Patriarhului Constantinopolului, în care îi descrie situaţia, rugându-l totodată să prevadă din venituri o sumă pentru stat, deoarece cheltuielile sunt mai mari decât veniturile. Intenţiile lui Ştirbei de a lua din mâna călugărilor moşiile şi de a dezrobi pe clăcaşi au fost zădărnicite. Partea ultimă a domniei lui a fost tulburată de ocupaţia austriacă şi de războiul Crimeii.

Starea de lucruri în Moldova

În Moldova era aceeaşi stare de lucruri, deoarece mânăstirile închinate se organizaseră, ca şi în Ţara Românească, ca un stat în stat.

Ele aveau ca autoritate spirituală supremă Mitropolia din Iaşi. În privinţa averilor, mânăstirile se împărţeau în trei categorii: unele atârnau de Sfintele Locuri din Răsărit, considerându-se proprietatea lor, altele aparţineau Mitropoliei şi celor două eparhii din Moldova – a Romanului şi a Huşilor – şi, în fine, mai erau mânăstiri autonome, care se conduceau şi dispuneau de averile lor cu totul independent.

La 1812, Divanul din Iaşi a cerut mitropoliei un tablou de mânăstiri cu moşiile lor, pentru "a lua măsurile cuviincioase spre o bună alcătuire a rânuielii fânului ce trebuia să se gătească pentru îndestularea căilor împărăteşti." Din acest tablou se constată numărul mare de mânăstiri din Moldova şi câte moşii înglobau aceste aşezăminte privilegiate. Din catagrafie se vede însă că au răspuns numai 40 de mânăstiri. Cele ce n-au răspuns au fost: Episcopia de Roman şi mânăstirile: Războieni, Doljeşti, Socola, Galata, Bârnova, Dancul, Nicoriţa, Hangul, Buhalniţa, Frumoasa cu Sfânta Paraschiva, Pobrata, Burdujeni, Mira, Precista din Focşani, Precista din Bacău, Sfântul Nicolae din Botoşani, Bursuci, Sfântul Nicolae din Iaşi, Sfântul Gheorghe şi Sfântul Dimitrie din Galaţi şi Sfântul prooroc

Samuil din Focşani. Multe din aceste mânăstiri se găsesc în catagrafia de la 1851.

Mânăstirea Cetăţuia avea 14 moşii; Trei Sfetitele avea 13 moşii; Sfântul Sava avea 23 de moşii, multe din ele în Basarabia;

Bărboiul, câte o moşie în ţinutul Vasluiului, Romanului, Iaşului şi Sorocăi; Sfântul Spiridon, 21 de moşii; Căpriana, 15 moşii; Sfântul Ioan Zlatoust-Iaşi, 6 moşii; Zbierenii şi Zagravei, 4 moşii; Aron Vodă, 7 moşii; Floreşti, 11 moşii; Adam, 7 moşii; Fâstâci, 12 moşii; Tazlău, 11 moşii; Dobrovăţul, 8 moşii; Teodoreni, 9 moşii; Pângăraţi, 6 moşii; Bistriţa, 15 moşii; Schitul Frumoasei, 5 moşii; Episcopia Huşului era trecută cu 16 moşii; mânăstirea Precista a Răducanului din Târgu Ocna avea moşiile în ţinutul Hotinului, Tecuciului, Covurlui şi Bacăului, în total vreo 15 moşii; Vărateс, 7 moşii; Agapia, 11 moşii; Râşca 10 moşii; Vorona "are pen prejurul mânăstirii numai o moşie cu locuitorii ei, toată moşia numai pădure, iar câmp prea puţin, fânaţul şi de arat"; Bisericani avea 11 moşii; schitul Rafail din Vaslui avea moşia Osăştii şi 55 stânjeni din moşia Todireştilor; Coşula, 5 moşii; Slatina, 21 moşii; Vizantea, 20 pământuri şi o moară la Brezieşti, moşie la Câmpuri şi altele la Clipiceşti; Precista din Roman, 6 moşii; Secul, 17 moşii; Neamţul, 26 moşii; Schitul Vovidenia, 72 pământuri; Răchitoasa, 34 moşii; Precista din Galaţi, 5 moşii; Caşinul, 5 moşii; Soveja avea o moşie "ce se dă în şase bucăţi, două în ţinutul Tutovii, anume: Jefu şi Măzăreştii, nelocuite, iar celelalte patru în ţinutul Tecuciului: Ruptura, Galbeni, Şărbăneşti, Dănceni, pe trei locuiesc oameni, iar pe una, nu. În ţinutul Putnei, mânăstirea Soveja avea pentru trebuinţa ei o bucăţică de moşioară la Căputari, nelocuită, altă bucăţică la Talapan, nelocuită şi alta la Babele, nelocuită". Mânăstirea Doamnei din Botoşani era trecută cu două moşii, iar Brezunţul cu 9 moşii. Mânăstirea Bogdana avea 14 moşii, în Bacău, Neamţ, Putna şi Iaşi. Mânăstirea Sfântul Lazăr a răspuns că n-are moşii.

Din vremurile trecute şi până la punerea în aplicare a Regulamentului Organic toate aceste mânăstiri se foloseau de mari înlesniri şi nu plăteau nici o dare. Pentru îmbunătăţirea finanţelor ţării, Regulamentul a mai micşorat aceste înlesniri. A îndatorat clerul, deopotrivă cu clasa boierească, să plătească vamă pentru toate produsele şi obiectele importate spre trebuinţa şi folosinţa lor . Mitropolia şi cele două eparhii, a Romanului şi a Huşilor, erau datoare să ajute anual cu 60.000 de piaştri seminarul de la Socola, acest ajutor adăugându-se la celelalte venituri destinate întreţinerii şcolilor publice. Mânăstirile din primele două categorii, adică cele greceşti dependente de mitropolie şi eparhii, au fost împovărate cu o anumită contribuţie. Pe celelalte mânăstiri, Regulamentul le-a scutit de orice contribuţie: mânăstirea Sfântul Spiridon, pentru că ţinea pe socoteala sa un spital, mânăstirile Neamţu şi Secu, Văratec, Agapia şi altele, din pricina marelui număr de călugări şi călugăriţe; mânăstirea Socola, pentru că în ea se aşezase un seminar. Dar, cu toate mărginirile acestor înlesniri, în acelaşi Regulament se spune că "aceste îndatoriri ale mânăstirilor şi eparhiilor nu înlătură întru nimic dreptul lor de proprietate, pentru că aceste instituţii au primit ca dar, atât din partea guvernului, cât şi din partea persoanelor particulare, averile care le aparţin acum, pentru fapte cuvioase şi folos obştesc, potrivit dorinţelor de binefacere şi vrednice de amintire ale dăruitorilor".

Regulamentul Organic prevedea pentru Moldova o comisie formată din patru persoane – feţe bisericeşti – şi din patru boieri, cunoscuţi prin cinstea lor, să alcătuiască, sub preşedinţia mitropolitului, inventarul tuturor averilor mânăstireşti, să orânduiască administraţia lor şi să facă cunoscute veniturile acelor mânăstiri care erau datoare cu contribuţii faţă de stat şi cu ajutoarele anuale pentru întreţinerea aşezămintelor de binefacere, ca seminarii, şcoli publice şi altele.

În acest chip, Regulamentul Organic a lăsat mitropoliei, eparhiilor şi mânăstirilor o deplină libertate în conducerea averilor mişcătoare şi nemişcătoare, aparţinătoare lor. Controlul guvernului era îngăduit numai în măsura în care aceasta era trebuitor pentru supravegherea luării ajutorului de la acele mânăstiri, care erau îndatorate la aceasta de Regulament.

După retragerea ocupaţiei ruseşti din Moldova, a fost numit Domn Mihail Sturdza. În aprilie 1834, el s-a căsătorit la Constantinopol cu Smaranda, fiica influentului Vogoridi, principe de Samos, căreia i-a dat în scris că timp de 10 ani nu va ridica legea mânăstirilor închinate. Odată stabilit în ţară, el însărcinează pe mitropolitul Veniamin să facă un regulament pentru "organizaţia cârmuirii averilor pământeştilor mânăstiri", pe care Adunarea Obşetască îl votează. După acest regulament, mânăstirile neînchinate erau împărţite în patru stări, după averea lor. Se fixau sumele necesare întreţinerii, iar prisosul avea să se dea, jumătate instituţiilor de binefacere, Seminarului din Socola, iar jumătatea cealaltă trebuia să se depună în păstrare la Mitropolie. Moşiile mânăstirilor aveau să se arendeze pe trei ani, la mitropolie, în faţa unui delegat al Domnului. Egumenii trebuiau să întocmească situaţia de socoteli pe care o înaintau mitropolitului, iar acesta, Domnului. La mitropolie se înfiinţează o casă centrală.

În situaţie aparte rămâneau mânăstirile Neamţu, Secu, Văratec, Agapia, Vorona şi Adam, mânăstiri independente. Proiectul, aprobat de Adunare, a fost trimis spre cercetare în Rusia, care l-a găsit în cadrul regulamentului Organic, dar aplicarea s-a hotărât să nu se facă decât după şapte ani.

Sturdza a fost de la începutul domniei acuzat de necinste: "dregătoriile le punea la mezat, dreptatea vândută celui care da mai mult". Este acuzat că face schimburi silite cu averile mânăstirilor, de acord cu mitropolitul Veniamin, prin nepotul său, N. Canta. Într-o audienţă particulară, agentul austriac Wallenburg este rugat de Sturdza să exprime lui Metternich

dorinţa "de a dobândi o mare parte a proprietăţilor bisericeşti, ce sunt în vânzare în Bucovina, deoarece, prin acest chip, s-ar găsi pus cu averea sub legile şi jurisdicţia austriacă". Ceea ce urmărea printr-un asemenea aranjaemnt era asigurarea propriilor averi, deoarece acestea provocaseră nemulţumiri în ţară. Pentru liniştirea spiritelor, hotărăşte să exileze pe Canta. Agenţii străini Rükmann şi Kotzebue îl sfătuiesc să renunţe la acest proiect, pentru a nu indispune pe Veniamin şi mai ales pentru că un grup naţionalist se constituise contra domnului şi a tot ce era rusesc.

În Moldova, ca şi în Muntenia, concomitent se dezvolta şi consolida ideea unificării naţionale, pregătindu-se preluarea pe seama statului a averilor închinate mânăstirilor din Orient. Cu mici diferenţe de ani şi împrejurări, dezideratele Principatelor erau relativ aceleaşi. Aceasta se vede şi din proiectul de organizare a Moldovei, întocmit de comisul Leonte Radu în septembrie 1839. În planul acesta se prevede ca toate averile bisericeşti, atât ale Sfântului Mormânt, cât şi ale clerului Moldovei, să se ia în deplină stăpânire a ocârmuirii locale, "cu dreptate, ca acele ce, de către ctitorii pământeni, s-au dat pentru feluri de faceri de bine şi de pomenire, care nicicum nu se urmează, ba mai vârtos, multe mânăstiri şi biserici au ajuns a fi mai rele decât grajduri, iar veniturile se cheltuiesc şi se întrebuinţează prea cu necuviinţă; dar să se regularisească a se da pe tot anul o dare potrivită Sfântului Mormânt, iar sporul din cele greco-mânăstireşti şi cu venitul din mânăstirile pământeşti se va întrebuinţa atât pentru acele mânăstiri, dar şi pentru feluri de îmbunătăţiri şi aşezământuri patrioticeşti plăcute lui Dumnezeu". Acest proiect mai prevedea ca Epitropia Sfântului Mormânt "cu totul să se desfiinţeze". Egumenii greci să fie izgoniţi şi în locul lor să se rânduiască călugări moldoveni, bărbaţi de toată cuviinţa, cu lefi potrivite, ca toţi ceilalţi monahi. Schiturile aveau să se desfiinţeze. Monahii şi monahiile să se adune pe la lavre şi chinovii. Se mai prevedea: "să se catagrafisească

toţi călugării şi să se oprească a se mai tunde şi nici a se mai primi de prin alte ţări, fără ştirea şi primirea cârmuirii politiceşti, sub grea răspundere a Sinodului pentru dimpotrivă urmare. În fieştecare mânăstire se va lăsa o obşte de monahi sau monahii potrivit cu înlesnirea de faţă, însă fraţii şi surorile ce se vor găsi încă fără tundere se vor scoate afară la lume, iar monahii sau monahiile ce se vor găsi pe la mânăstiri din alte ţări, să se trimită la urma urmelor".

Proiectul nu devine însă realitate. El are o mare valoare istorică pentru ideile preconizate, prin care se credea că se puteau îndrepta sau rezolva problemele de administrare ale averilor mânăstireşti închinate şi neînchinate. El aminteşte, în liniile sale generale, ideile legilor votate în Muntenia de Adunările Obşteşti în timpul domniilor lui Alexandru Ghica şi Bibescu Vodă.

Conflictul dintre domnitor şi mitropolit se accentuează şi mai mult, mai ales că Sturdza se amesteca în controlul mânăstirilor Neamţul şi Secu şi obliga episcopiile să-şi plătească datoriile. Deoarece conflictul acesta putea să-i cauzeze serioase prejudicii faţă de opinia publică a ţării, Mihail Sturdza se hotărăşte să se adreseze Porţii.

La 6 decembrie 1841, el scrie la Constantinopol, cerând ca mânăstirile închinate să intre în regimul prevăzut pentru toate mânăstirile, aşa cum prevedea art. 416 din Regulamentul Organic, fiindcă i se fac neajunsuri mari în ţară. Răspunsul ce i s-a dat n-a fost deloc satisfăcător. I s-a răspuns că această chestiune este rezervată negocierilor dintre Rusia şi Poartă.

Tot în 1841, el dă decretul pentru alcătuirea comitetului de cinci persoane, alese dintre călugării clerului, căruia i se da ca însărcinare administrarea averilor mânăstirilor mitropolitane şi eparhiale.

La 18 ianuarie 1842, veneratul mitropolit Veniamin Costache demisionează forţat din pricina schimbărilor de moşii pe care domnul le făcea cu mitropolia şi cu mânăstirile. Mitro-

politul era străin de aceste afaceri, însă, ca să scape de el, Sturdza a căutat să-i aducă tot felul de învinuiri pe cale publică, iar prin scrisori anonime l-a înfricoşat şi i-a luat demisia. Domnitorul primeşte demisia şi o comunică Adunării, care o ratifică fără părere de rău.

Deoarece ideea laicizării administraţiei averilor bisericeşti şi mânăstireşti se impusese de multă vreme, la 2 februarie 1842 Adunarea votează trecerea atribuţiilor de conducere a Eforiei Şcoalelor şi casei Milelor în mâna laicilor, atribuţii care înainte se găseau în mâinile mitropolitului.

La 6 martie 1842, Adunarea numeşte pe Sturdza "Părinte al Moldovei", pentru că încuviinţase iniţiativa acestei legiuiri. Măsurile luate sunt făcute cunoscute Porţii şi lui Vogoridi, care răspunde că actele domnului sunt binevenite. S-au făcut numai câteva rezerve, şi acelea platonice, asupra procedeului urmat.

Chestiunea bisericească era deosebit de importantă în politica orientală a timpului. Ruşii aveau interese în Moldova. Pentru a-şi spori autoritatea asupra Bisericii din Orient, Rusia forţează mâna mitropolitului demisionat ca să exprime Curţii ruseşti dorinţa sa de a rămâne mai departe în scaun, cu scopul: "de a despărţi Biserica Moldovei de cea din Constantinopol, pentru a o închina Bisericii ruseşti, iar după aceea să demisioneze în favoarea unui mitropolit rusesc, numit de sinodul imperiului". În aceeaşi vreme, principele de Samos, Vogoridi, se străduia la Constantinopol să obţină din partea Patriarhiei aprobarea demisiei lui Veniamin Costache. El a scris lui Mihail Sturdza că ar avea nevoie de 5000 de galbeni pentru a dobândi de la sinodul patriarhal o soluţionare favorabilă a acestei demisii. Ceva mai târziu, demisia a fost aprobată în schimbul sumei de 2000 de galbeni. Scrisoarea patriarhului încuviinţa dreptul de alegere a unui nou mitropolit, dar reproşa în acelaşi timp domnitorului procedura anticanonică după care se făcuse demiterea.

Pe baza acestei aprobări şi a nemulţumirii pe care i-o cauza purtarea boierilor, care se amestecau tot mai mult în chestiunea averilor mânăstireşti, Sturdza cere alegerea unui nou mitropolit, "pentru a rezolva chestiunea bunurilor bisericeşti şi a mânăstirilor închinate". Până la această alegere, el modifică aşezământul unor mânăstiri şi alcătuieşte un proiect de administrare a bunurilor bisericeşti. În acest proiect prevede secularizarea averilor mânăstirilor închinate, ceea ce ridică de partea călugărilor o mulţime de proteste. Domnitorul rămâne însă neclintit în hotărârea sa. Recunoaşte greşeala şi încearcă să recheme pe Veniamin. Nereuşind, el cere un prelat rus, mai ales că, rupând relaţiile cu Constantinopolul, intrase în sfera influenţei ruseşti.

În martie 1844 noul mitropolit Meletie îşi însuşeşte şi iscăleşte noul proiect de lege privitor la conducerea averilor mitropolitane şi eparhiale. Prin acest proiect se hotăra înfiinţarea unui departament special bisericesc, care, între altele, trebuia să administreze averile mânăstirilor mitropolitane şi eparhiale, împreună cu mitropolitul, episcopii şi egumenii acestor mânăstiri. Pentru o mai bună gospodărire, se înfiinţează la Iaşi o Casă Centrală Bisericească.

Răspunderea totală cădea asupra vornicului bisericesc, care avea supravegherea tuturor averilor mânăstireşti şi bisericeşti.

Fiindcă proiectul acesta avea şi aprobarea guvernului rusesc, Sturdza intervine ca şi mânăstirile închinate să intre în dispoziţiile departamentului bisericii, fără succes însă. În zadar, în noiembrie 1844, se arată că averea acestor mânăstiri este moldovenească şi că numai "închinarea mânăstirilor este la Locurile Sfinte". Mânăstirile închinate au trebuit să rămână în afară de lege. Li s-a impus numai ca egumenii să primească împuternicirea prin vornicul bisericesc, iar nu prin ministerul de interne. Această excepţie se explică prin aceea că interesele Rusiei din acele momente erau să susţină mai mult pe greci decât pe români.

Între 1844 şi 1848 începe seria frământărilor politice. Se înfiinţează Partidul Naţional, se răspândesc tipărituri cu caracter politic, iar Domnului i se aduc învinuiri. Rusia începe să piardă din influenţa pe care o avea asupra Moldovei. În 1845, cu ocazia unei petreceri la teatrul din Iaşi, se strigă: "Jos grecii!" Situaţia se agravează şi Mihail Sturdza adresează la 1846 un memoriu Rusiei prin care cere ca mânăstirile închinate să fie obligate să subvenţioneze stabilimentele de pietate şi utilitate publică. Cu ocazia izbucnirii epidemiei de holeră, el impune mânăstirilor străine, fără avizul Rusiei, să dea suma de 10.000 de galbeni pentru cheltuielile cu care trebuia să sprijine măsurile luate contra epidemiei.

Boierii naţionalişti erau şi contra ruşilor, dar în primul rând erau pentru înlăturarea grecilor din mânăstiri. În dezideratele lor de la 27 martie 1848 au cerut "ridicarea nivelului cultural al clerului şi secularizarea averilor mânăstireşti". Veniturile mânăstirilor închinate întreceau bugetele tuturor oraşelor din Moldova.

Mihail Sturdza nu putea rezista acestor deziderate ale curentului naţionalist şi le sprijini în mod public. La 26 iulie 1848 el dă "Minunata Constituţie", în care, la art. 28, spune: "Toate chinoviile din Principate să dea socoteală de întrebuinţarea veniturilor ce au, ca să nu scape vreo mică parte din zeciuiala legiuită". Atât se prevedea în chestiunea mânăstirilor, chestiune atât de mult discutată. Totuşi, prin această dispoziţie, Sturdza era socotit ca "original" şi pus alături de Ştefan cel Mare. Sturdza nu era însă sincer, ceea ce boierii n-au întârziat să-şi dea seama. Ei chiar publică o broşură ostilă lui Sturdza, cu ocazia sosirii în Moldova a comisarilor împărăteşti Efendi şi Duhamel. Soluţia preconizată de Partidul Naţional al acestor boieri era: "Întoarnarea către stat a averilor mânăstirilor închinate", spunând că ar fi păcat naţional de a lăsa averile publice în mâinile unor călugări străini, "pururea rebeli la legile ţării, ce-i îngraşă de atâtea veacuri.

Mânăstirile s-au îndepărtat cu totul de la rolul lor, au devenit case de arendatori, sunt ocupate de mireni şi întrebuinţarea însemnatelor venituri este un scandal public".

Faptul că nemulţumirile generale aduseseră revoluţia ar fi trebuit să dea de gândit domnitorului.

Mulţi dintre naţionalişti moldoveni care luptaseră făţiş împotriva domnitorului pentru rezolvarea acestor idei sunt forţaţi să se exileze. Ei s-au refugiat în Transilvania şi în Bucovina, la moşia lui Hurmuzaki. Din consfătuirile care au avut loc în acest refugiu s-a născut ideea unei Constituţii prin care să se pună capăt abuzurilor domnitorilor. Cu elaborarea proiectului ei însărcinează pe Mihail Kogălniceanu. În această Constituţie se prevedea, printre altele, "secularizarea averilor mânăstireşti". După Convenţia de la Balta Liman, încheiată la 19 aprilie 1849, prin derogare de la dispoziţiile Regulamentului Organic, domnii, "aceşti mari funcţionari", au fost numiţi de sultan cu învoirea Rusiei, pe şapte ani. Domn al Moldovei este numit Grigore Ghica.

De la începutul domniei, Grigore Ghica Vodă alcătuieşte un memoriu în chestiunea mânăstirilor, pe care îl înaintează la Constantinopol. Arată că deşi venitul mânăstirilor s-a îndoit, partea fiscului a rămas tot ca în vechime, şi nici acesta nu se plăteşte, iar statul este în mare strâmtorare. În materie de administraţie, propune ca egumenii mânăstiirlor închinate să fie aleşi în unire cu mitropolitul ţării. De asemenea, arendările să fie făcute prin licitaţie, iar a patra parte să fie dată slujitorilor altarului; partea ce mai rămânea, aproape jumătate, să fie în folosul comunităţii. Pentru susţinerea acestui memoriu, trimite la Constantinopol pe Costache Negri şi pe Dimitrie Rallet.

Intervenţia sa a fost fără rezultat. Domnitorul scoate la licitaţie, în 1851, moşiile mânăstireşti. Licitaţia dădea drept la uzufruct abia de la 23 aprilie 1852 şi arendarea ţinea până la 1855.

Rusia şi Turcia erau încă de la 1853 în război pentru apărarea ortodocşilor şi pentru cheile Sfântului Mormânt. Franţa, Anglia şi Sardinia iau partea Turciei, fiindcă nu vedeau cu ochi buni expansiunea ruşilor în Răsărit, mai ales în direcţia Constantinopolului. Războiul se mută în Crimeia, unde ruşii sfârşesc prin a fi învinşi.

În timpul războiului Crimeii, Grigore Ghica părăseşte ţara, plecând în Austria. Reîntors, el găseşte Moldova într-o situaţie foarte grea. Ocuparea ţării de armatele străine produsese mare jenă financiară şi un mare deficit bugetar. El reuşeşte totuşi să echilibreze bugetul. Chestiunile economice nu-i mai dădeau răgaz însă să se ocupe şi de vechea problemă a mânăstirilor.

După cum vedem, în afară de indiferenţa sau lipsa de patriotism a unor domnitori, interesaţi ei înşişi, uneori, de menţinerea privilegiilor de care se bucurau în ţară călugării reprezentanţi ai Locurilor Sfinte, exista şi interferenţa de interese dintre Rusia şi Turcia care dădeau câştig de cauză când românilor, când comunităţilor Locurilor Sfinte, după împrejurări. Din aceste conjuncturi politice grecii ştiau să profite cu multă abilitate. Numai aşa ne putem explica lunga agonie a acestui proces istoric, până la jumătatea secolului al XIX-lea, fără speranţe de dezlegare în favoarea Principatelor.

Secularizarea averilor mânăstireşti

După unirea Principatelor Române, în 1859, sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, Camera, sub influenţa opiniei publice, ia măsuri din ce în ce mai potrivnice grecilor. După hotărârea din 1862 ca venitul mânăstirilor să se verse în bugetul statului, ea instituţii româneşti de stat, cu buget de cheltuieli, la 13 decembrie 1863, Kogălniceanu, pus de domnitorul Cuza, prezintă legea secularizării averilor mânăstireşti.

La 14 decembrie se comunică Porţii, explicându-se cu documente pentru ce s-a luat această măsură definitivă: "S-a

făcut un act de înaltă necesitate, o măsură de ordin politic. Domnitorul n-a făcut decât să asculte de ideea progresului epocii, suprimând bunurile inalienabile, a făcut uz de un drept absolut. El a imitat tot ce-au practicat înaintea lui aproape toate statele europene, ceea ce urmăreşte în acest momment guvernul italian în provinciile sale din Adriatica, ceea ce Sublima Poartă îşi propune să realizeze ea însăşi. Sunt consideraţiuni generale care sunt axiome în economia politică. Dacă nu s-a făcut până acum, aceasta se datoreşte faptului că domnitorul a nădăjduit într-o înţelegere. Legea a răspuns sentimentelor ţării."

Adunarea electivă, clerul ortodox, presa, opinia publică, ţara întreagă doreau de mult această soluţionare atât de dreaptă şi de necesară intereselor României. Adunarea electivă nu lăsa să treacă nici o sesiune fără să amintească guvernului că această chestiune naţională trebuie să aibă prioritate. Şi este important de remarcat cum orice dezbinări, orice dizidenţe încetau, ori de câte ori era vorba de chestiunea mânăstirilor închinate. În această privinţă, este de lăudat atitudinea demnă, patriotică pe care au avut-o membrii clerului din ţară. Toţi, de la mitropoliţi până la preoţii de la sate, s-au unit să protesteze împotriva neîntemeiatelor pretenţii şi interpretări a comunităţilor Sfintelor Locuri.

Presa, cu libertatea ei absolută, a îmbrăţişat această chestiune. Foaia oficială se întorcea de multe ori împotriva guvernului, acuzându-l de trădare naţională. O mulţime de broşuri apar pentru a întreţine spritul populaţiei. Se publică lucrări pentru a sprijini drepturile românilor înaintea Puterilor Europei, care erau chemate să se pronunţe în această chestiune. S-a căutat să se dărâme teza grecească, care căuta să explice că "închinare" însemna "donaţie", în loc de "ajutor". Între altele, se susţinea că actele acestea de închinare nu trebuiesc înţelese decât ca un fel de supuneri de ordin spiritual, datorate suzeranităţii religioase.

Se amintea, de asemenea, că ajutorul hărăzit lavrelor din Orient, în spiritul acestor închinări, trebuia să se facă numai din prisosul mânăstirilor, "iar în anii de lipsă să se trimită mai puţin".

Teza grecească era combătută cu multe argumente serioase. Aşa, de exemplu, se susţinea că averile primilor donatori fuseseră închinate de donatorii de mai târziu, încât închinarea ar fi putut să conteze, în cel mai bun caz, pe averile date de ei şi nu de alţii. Adevărul istoric aspra chestiunii nu întârzie să apară, mulţumită publicării documentelor de închinare a mai multor mânăstiri, în care închinarea era socotită ca o "pomană veşnică a prisosului veniturilor spre a fi călugărilor de trebuinţă", iar nu ca o donaţie reală, definitivă. Dar chiar această "pomană a prisosului veniturilor" era condiţionată în actele de închinare de astfel de restricţii: "de se va întâmpla vreun an neroditor, să nu se trimită".

Înţelesul cuvântului "închinare" a fost discutat pe larg de aleşii naţiunii şi s-au dovedit, cu documente, intenţiile de fraudă ale călugărilor greci.

Din cercetarea serioasă a documentelor de închinare reieşea astfel că mânăstirile fuseseră închinate cu oarecare tocmeală, şi anume, întâi, să se întreţină mânăstirile pământene, şi numai ce prisoseşte să se trimită. Nici unui ctitor nu i-ar fi trecut prin minte că, închinând mânăstirea din ţară unei mânăstiri din răsărit, aşezământul lui în ţară trebuia să se desfiinţeze.

Dar chiar comunităţile religioase străine, cărora ele fuseseră închinate, deviaseră de la îndatoririle religioase prescrise de aceste acte. Cele mai multe mânăstiri erau în părăsire sau se transformaseră în conace de administraţie ale patronilor din Orient, cu sucursale în Principate. Grecii se justificau susţinând că Sfintele Locuri nu puteau să întreţină comunităţile religioase din Ţările Române, deoarece s-ar fi pretins de la ele un lucru potrivnic regulilor Bisericii şi temeliei organizării

monahale din Răsărit. Ceva mai mult, ele neavându-şi scaunele în Principate, legal nu erau obligate să se îngrijească de aşa ceva. Cu atât mai mult cu cât nu figurau ca proprietari, sau nu li se recunoştea dreptul de proprietate.

De aceea, conform canoanelor, mânăstirile din Principate trebuiau desfiinţate şi transformate în centre de administraţie.

După cum vedem, grecii nu recunoşteau mânăstirilor închinate nici o importanţă spirituală, ci numai una economică şi financiară. Cu alte cuvinte, gândul le era numai la exploatarea lor.

În ceea ce priveşte ruina mânăstirilor, grecii o explicau prin reţinerile din 1822-1827, impuse de autorităţile locale, şi prin jafurile turcilor din vremea Eteriei.

Numai în urma numeroaselor discuţii şi laborioaselor cercetări a documentelor de închinare, Adunarea electivă, în frunte cu Kogălniceanu, votează proiectul de lege al secularizării tuturor averilor mânăstireşti, lege care fusese amânată până atunci din motive de "înaltă prudenţă".

Toţi îşi dădeau seama că orice întârziere putea fi dăunătoare pentru "liniştea publică".

În raportul care însoţea acest proiect de lege se arăta, pentru împăcarea Porţii, că guvernul a fost numai organul executor: "Miniştrii Prinţului domnitor nu puteau să se ţină de o parte, să se izoleze şi, pentru a se spune astfel, să protesteze pentru liniştea lor contra actului atât de eminamente naţional".

Guvernul român aşteptase rezolvarea conflictului prin Poartă. Văzând că aceasta întârzie, a luat asupră-şi rezolvarea lui, conform intereselor naţionale, exprimând regretele sale Curţii suzerane şi Puterilor Garante.

Alexandru Ioan Cuza "a dorit să facă să meargă până la Tron responsabilitatea şi onoarea acestui mare act". Şedinţa votării a fost înflăcărată. Şeful guvernului, Kogălniceanu, a citit proiectul şi, după ce a terminat, s-a coborât de la tribună, spunând: "N-avem

nevoie, domnilor, a vă arăta importanţa acestei chestiuni în ţară şi pentru ţară". Apoi, făcând aluzie directă la domnitor, a adăugat: "Şeful statului refuză un triumf diplomatic. El preferă toate pericolele, dar chestiunea să se dezlege în ţară şi de ţară".

Textul legii hotăra ca toate averile mânăstireşti, închinate şi neînchinate, precum şi alte legate publice sau daruri făcute de către feluriţi testatori sau donatori din Principatele Unite, Sfântului Mormânt, Muntelui Athos şi Sinai, Antiohia, Alexandria etc., mitropoliilor şi episcopiilor, să se proclame "domeniuri ale statului român". Votul secret al Camerei, în şedinţa de la 13-26 decembrie 1863, întrunind 97 bile albe şi 3 negre, a fost binecuvântat de mitropolitul Nifon.

În general, secularizarea a fost privită de poporul român ca un act suprem. Puţini au fost aceia care au protestat împotriva actului. S-au făcut manifestaţii pe stradă. Municipalitatea Bucureştiului, şefii corporaţiilor, au mers la palat şi au prezentat domnitorului Cuza omagiul ţării. Studenţii români la Paris scriu domnitorului că ei consideră actul secularizării ca un act istoric şi "salută era nouă care se ridică pentru această ţară atât de asuprită. Ultimele urme ale bizantinismului şi ale monahismului să dispară din această ţară care aparţine de aici înainte libertăţii".

Votarea şi sancţionarea acestei legi a impresionat Poarta. Marele Vizir Faud s-a grăbit să răspundă domnitorului: "Nu trebuie ascuns Alteţei Voastre efectul ce-a produs asupra Sublimei Porţi acest fel de a proceda al guvernului său. Surpriza noastră a fost cu atât mai profundă, cu cât noi eram departe de a ne gândi că Alteţa Voastră va pune o atât de mare precipitare, de a îmbrăca cu o nouă destinare modul soluţiei pe care-l propusese, fără să aştepte răspunsul Sublimei Porţi şi al Puterilor Garante".

Rusia, de asemenea, a aprobat acest act politic al Adunării Naţionale.

("Procesul mânăstirilor închinate", Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1936)

TABLOUL CU PROPRIETĂŢILE ROMÂNEŞTI ÎNCHINATE MUNTELUI ATHOS

Pr. Marin Popescu-Spineni

MÂNĂSTIRI, SCHITURI ŞI BISERICI

BUCUREŞTI:	Cotroceni (1682), Radu-Vodă (1613), Sf. Apostoli (1760), Plumbuita (1586), Sf. Spiridon (1776), Mihai Vodă (1599).
BACĂU:	Berzunţi (1773), Răducanu (1678).
BOTOŞANI:	Todireni (1664).
DOLJ:	Roaba, Jitia.
GALAŢI:	Precista.
IAŞI:	Golia (1606), Bărboi (1669), Dancu (1702), Trei Sfinţi (1646).
PUTNA:	Vizantea (1777), Mira sau Miera (1592).
IALOMIŢA:	Slobozia (1635).
ROMANAŢI:	Hotărani.
VASLUI:	Dobrovăţu (1651), Floreşti (1806).
VLAŞCA:	Căscioare (1631).
OLT:	Clocociovu (1625).
TECUCI:	Răchitoasa (1729).
ARGEŞ:	Tutana, Beştila, Ciutura.
BUZĂU:	Isvoreanu (Isvorani).
FĂLCIU:	Bursuci (1662).
IALOMIŢA:	Apostolache.
MEHEDINŢI:	Baia de Aramă.
MUSCEL:	Budişteni.
PRAHOVA:	Văleni de Munte.
VASLUI:	Lipovăţ (1651).
TUTOVA:	Grăjdeni (1602).

TABLOUL CU PROPRIETĂŢILE ROMÂNEŞTI ÎNCHINATE MUNTELUI ATHOS

Pr. Marin Popescu-Spineni

MÂNĂSTIRI, SCHITURI ŞI BISERICI

BUCUREŞTI:	Cotroceni (1682), Radu-Vodă (1613), Sf. Apostoli (1760), Plumbuita (1586), Sf. Spiridon (1776), Mihai Vodă (1599).
BACĂU:	Berzunţi (1773), Răducanu (1678).
BOTOŞANI:	Todireni (1664).
DOLJ:	Roaba, Jitia.
GALAŢI:	Precista.
IAŞI:	Golia (1606), Bărboi (1669), Dancu (1702), Trei Sfinţi (1646).
PUTNA:	Vizantea (1777), Mira sau Miera (1592).
IALOMIŢA:	Slobozia (1635).
ROMANAŢI:	Hotărani.
VASLUI:	Dobrovăţu (1651), Floreşti (1806).
VLAŞCA:	Căscioare (1631).
OLT:	Clocociovu (1625).
TECUCI:	Răchitoasa (1729).
ARGEŞ:	Tutana, Beştila, Ciutura.
BUZĂU:	Isvoreanu (Isvorani).
FĂLCIU:	Bursuci (1662).
IALOMIŢA:	Apostolache.
MEHEDINŢI:	Baia de Aramă.
MUSCEL:	Budişteni.
PRAHOVA:	Văleni de Munte.
VASLUI:	Lipovăţ (1651).
TUTOVA:	Grăjdeni (1602).

BACĂU: Precista.
FOCŞANI: Precista.
Tg. OCNA: Precistă (1777).

MOŞII

ARGEŞ: Tutana (3100 ha), Beşteleiu.
BACĂU: Letea (4100 ha), Lupeni, Berzunţi (4000 ha),
Cetăţuia Prăjeşti (2371 ha), Pinţeşti, Brătila, Viforeni.
BOTOŞANI: Truşeşti (2359 ha), Suharăul, Prelipea (în comuna Văculeşti), Movileni, Comăndăreşti, Buciumeni, Adâncata, Gurbăneşti, Burdujeni.
BRĂILA: Cioara, Lacul Tătarului, Cremenea, Ivănucu.
BUZĂU: Mărgineanca, Misileanca (700 ha), Năeni (1362 ha), Glodeanu-Cârlig, Jugureni, Izvoranu, Predeleni (răpită de călugării greci şi alipită schitului Izvorani, din comuna Grăjdana), Tăbărăşti, Căldăruşa, Cotorca (1350 ha).
CAHUL: Orzăreşti, Gura Moldoveni.
COVURLUI: Vameşul sau Vămăşeni, Vădeni, Gerul, Zmulţi, Cişmelele (1000 fălci).
DÂMBOVIŢA: Drăgoeşti, Haimanale, Voineşti, Socetul, Ismene, Fărlita (pădure de 82 000 ari).
DOLJ: Podari-Palilula, Plosca, Balţica, Balcanu, Bechetul-Călăraşi (9455 ha), Cârcioai (Cârcea), Ciutura (551 ha arabile şi 300 ha vie), Goicea Mare, Câmpeni, Roaba, Siliştea.
DOROHOI: Ghindeşti.

FALCIU: Covasna (1200 ha), Elanul (cu deal, pârâu, şes întins, în marginea comunei Urlaţi), Tălhăreşti.

IAŞI: Tomeşti, Spineni, Oprişeni, Şorogari, Copou, Rădiul lui Tatar, Cărniceni (1859 ha), Frânceşti, Moara Dancu, Buciumi Ciorogari.

IALOMIŢA: Piscul Carapanul (trup din moşia Persica sau Borduşelele),Ciorianca, Coslogeni (trup din moşia Trăneşeni), Săpunari (lângă Lehliu), Cuneşti (în comuna Rasa), Făurei (în comuna Ulmu), Odăi Vlădica (pădure pe moşia Bărăgan, de 18 ha, în comuna Lupşani), Odaea Călugărului (850 ha, în comuna Copuzu), Odaea Protopopului (3500 ha), Racu, Mătăseşti (în comuna Şocariciu, avea 23 000 ha), Ciocăneşti (6000 ha), Berleşti-Popeşti (14 000 ha), Stelnica (între Feteşti şi Cegani, avea 6000 ha la baltă şi 4290 ha pe Bărăgan), Lata Sărată, Gaiţa (3200 ha), Patru Părţi (în comuna Murgeanca), Strachina (lac în comuna Murgeanca), Motâlva (1400 ha), Ivăneşti (în comuna Larga, cu o pădure de 100 ha), Slobozia, Fundu-Crăsani (13 900 ha), Ciacu, Petroiu (3000 ha), Lăteni, Găunoşi (3500 ha, Larga (6000 ha).

ILFOV: Luica, Luica Cotroceni, Luica Mituni, Căscioare Bolintinu, Herăstrău, Lupeşti, Isvoru, Moara Nouă, Ogrăzeni, Otopeni Plumbuita, Glina, Gâştile, Căldărarul, Cosciocul, Cotroceni,

	Ciurel, Dudul, Băleni, Vadu Ocnei, Spanciova, Prisiuni, Tămădău.
MEHEDINŢI:	Batotiţii, Pristolu, Hotărani, Apa Neagră.
MUSCEL:	Budişteni, Valea Văleni, Baloteasca.
OLT:	Pârliţi, Preoţeşti, Mogoşeşti, Doneşti, Uda (2000 ha), Unchiaşul, Bârca (150 ha), Odeşti.
PRAHOVA:	Vatra Văleni, Valea Ştubei, Râncezi (cu pădure de 250 ha), Valea Cucului, Protosinghelul (în comuna Măgurele), Tisa, Vatra Schitului Apostolache, Văreşti, Muscelul, Glodeanu, Homorâciul, Munţii Homorâciu, Ceptura, Văleanca Ceptura, numită şi Cotroceanca, Creţulescul, Urlăţeanca, Fundoaia, Bălăceanca, Sforile, Radu-Vodă, Căldăruşanca, Macovei, Chitioara, Buchilaşi (în comuna Râfovul).
PUTNA:	Grigoreşti, Fitingheşti, Fitioneşti, Mera (pădurea avea 4589 pogoane), Lespezi, Pădureni, Petreşti, Mândreşti, Baloteşti, Vizantia (150 ha), Simionoaca.
ROMANAŢI:	Hotărani, Fundul Vornicului.
ROMAN:	Rediul (lângă comuna Bozieni), Fărcăşani (în comuna Scheea).
TECUCI:	Ciuşlea, Răchitoasa, Tarniţa (105 ha), Glăvăneşti (cu 768 ha arabile şi 380 ha pădure), Odaia, Gura Bereheciu, Ţigăneşti (7432 ha), Vicoleni, Bineşti, Baicani, Barcea (3152 ha), Vladnic, Ţepoaia (cu 311 ha), Gurdunul.
TELEORMAN:	Cireaşovul, Dorobanţul, Goleasca, Goala, Pieptea (în Piatra avea 3788 ha din moşia Stariţa), Stavila Semintele, Stomboreşti.

TUTOVA:	Lieşti, Şendreşti, Tehuleşti, Andonia (arabil şi pădure), Strâmtura, Trestiana, Hălăreşti, Fătăciuni, Gâlceşti, Grăjdeni, Fântânele, Bereşti, Bălăneşti, Odaia-Bursucanul, Bursuci.
VASLUI:	Dăneşti (1430 ha), Tatomireşti (715 ha), Ciocârleşti (604 ha), Coropceni (1538 ha), Floreşti (3446 ha), Micleşti (4100 ha), Deleni (2574 ha), Laza (4498 ha), Toporăşti (2009 ha), Ivăneşti (2832 ha), Dobrovăţul (5106 ha), Lipovăţul, Corbul, Bolboaca (8851 ha), Ruleni (397 ha), Zăpodeni (840 ha).
VLAŞCA:	Buciumul (400 ha), Coteni, Căscioarele, Daia, Pietrele, Găiuşeni, Gâsteşti (1100 ha), Dăiţa, Zădăriciul.

PODGORII

În Muntenia, 400 pogoane vie situate în diferite localităţi.

În Moldova:

IAŞI:	73 pogoane
PUTNA (ODOBEŞTI):	52 pogoane
FOCŞANI:	63 pogoane
VASLUI:	34 pogoane
TECUCI:	24 pogoane
BACĂU:	25 pogoane

CLĂDIRI

HANURI: unul în Craiova (hanul zis Tura) şi unul în Iaşi (Trei Sfinţi)

CASE:	20 în Iaşi
PRĂVĂLII:	20 în Bucureşti, 32 în Iaşi şi una în Craiova
PRĂVĂLII CU EMBATIC:	400 în Bucureşti, 150 în Iaşi, 400 în Focşani, 200 la Odobeşti şi 400 în Galaţi

RECAPITULAŢIE

	MUNTENIA	MOLDOVA	TOTAL
MÂNĂSTIRI	12	13	25
SCHITURI	7	3	10
BISERICI	-	3	3
MOŞII	118	93	211
CLĂDIRI	23	54	77
POGOANE VIE	400	271	671
PLASAMENT ÎN EMBATIC	400	1150	1550

Numai între anii 1848–1854, mânăstirile de la Muntele Athos au încasat din Muntenia 3.960.658 piaştri, iar din Moldova 3.859.443 piaştri, în total 7.820.101 piaştri.

("Procesul mânăstirilor închinate",
Institutul de Arte Grafice, Bucureşti 1936)

CUPRINS

PREFAŢA
– † Serafim,
Mitropolit al Germaniei, Europei Centrale şi de Nord 7

I. MUNTELE ATHOS
1. DESCRIERE
Privire generală asupra Muntelui Athos
– Atanasie Mironescu 10
Clima şi vegetaţia Athosului
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 17
Primele aşezări la Athos
– Pr. Stoica Nicolaescu 20
Locuri şi privelişti athonite
– Veniamin Pocitan 31
Legenda Muntelui Athos
– Monah Antipa Dinescu 54
Cântarea Sfântului Munte
– Monah Teodosie Bonteanu 66

2. ISTORIE
File de cronică athonită
– Nicolae Iorga 71
Frământări şi speranţe la Athos
– Axente Frunză 78
Organizare şi vieţuire la Athos
– Aurel Cosma 94
Atitudinea Vaticanului faţă de Sfântul Munte Athos
– Pr. Prof. Petru Rezuş 105

3. MONAHISMUL
Tradiţia Sfântului Munte
– Pr. Prof. Dragomir Demetrescu 109
Începuturile şi dezvoltarea monahismului athonit
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 114
Mânăstirile Athosului
– Veniamin Pocitan 152
Sfânţul Atanasie Athonitul
– Pr. Prof. Liviu Stan 208
Sfântul Grigorie Palama şi Tomul Aghioritic
– Protos. Ambrozie Meleacă 213
Sfinţii Athoniţi – Ierom. Paisie Lambru 235
Calendarul mucenicilor de la Athos 237
Cuvânt de laudă Părinţilor aghioriţi
– Arhim. Ioanikios Kotronis 238
Monahismul athonit astăzi
– Ierom. Macarie Simonopetridis 274

4. ROLUL ATHOSULUI ÎN ORTODOXIE
Misiunea Athosului în Ortodoxie
– Veniamin Pocitan 285
Înrâurirea Sfântului Munte în viaţa popoarelor ortodoxe
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 288
Rolul Athosului în istoria cultului ortodox
– Pr. Prof. Ene Branişte 299
Muntele Athos – Acropolă a Ortodoxiei
– Gheorghe Cronţ 317

5. AUTONOMIA SFÂNTULUI MUNTE
Patronajul asupra Sfântului Munte
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 332
Caracterul interortodox al Muntelui Athos
– Pr. Prof. Liviu Stan 344
Biserica Ortodoxă Română
şi problema Muntelui Athos 379

Athosul – centru de iradiere a culturii bizantine în ţările ortodoxe 414
Sigiliile mânăstirilor de la Muntele Athos – Maria Dogaru 424

II. LEGĂTURILE ISTORICE ALE ROMÂNILOR CU MUNTELE ATHOS
1. ASPECTE GENERALE
Vlahii la Muntele Athos – Marcu Beza 431
Sfântul Munte Athos şi importanţa lui pentru români – Pr. Stoica Nicolaescu 435
Consideraţiuni istorice privind legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu Muntele Athos – Pr. Prof. Teodor Bodogae 441
Legăturile Ţărilor Române cu Muntele Athos până la mijlocul veacului al XV-lea – Petre Năsturel 454
Biserica Moldovei şi Muntele Athos la începutul secolului al XIX-lea – Prof. Alexandru Elian 480
Contribuţia românească pentru susţinerea Muntelui Athos în decursul veacurilor – Pr. Prof. Gheorghe Moisescu 495

2. INFLUENŢA ATHOSULUI ÎN ŢĂRILE ROMÂNE
Influenţa Sfântului Munte asupra vieţii religioase din Muntenia şi Moldova – Pr. Prof. Alex. Ciurea 533
Pătrunderea spiritului atanasian în Ţara Românească – Nicolae Iorga 550
Personalităţi athonite în Ţările Române (1650-1863) – Pr. Ioan Moldoveanu 555

Proschinatare ale Sfântului Munte tipărite
pe pământul românesc
– Pr. Ioan Dură 562

3. CTITORII ROMÂNEŞTI LA ATHOS
Voievozi şi boieri români ctitori la Athos
– Nicolae Iorga 568
Mânăstirea Cutlumuş – ctitorie românească
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 601
Ctitorii mânăstirii Cutlumuş
– Aurelian Sacerdoţeanu 610
Începutul legăturilor Ţării Româneşti
cu mânăstirea Hilandar (1492)
– Petre Năsturel 615
Ctitori moldoveni la Athos
– Pr. Prof. C. Cojocaru 619
Urme româneşti la Muntele Athos
– Marcu Beza 631
Manuscrise muzicale româneşti la Muntele Athos
– Arhid. Prof. Sebastian Barbu Bucur 640

4. DANII ROMÂNEŞTI LA ATHOS
Danii moldovene pentru Muntele Athos
în secolul al XVI-lea
– Maria Muţiu 649
Danii româneşti la mânăstirea Xiropotamu
– Pr. Ioan Moldoveanu 654
O danie neobişnuită făcută de Constantin Brâncoveanu
mânăstirii Sfântul Pavel
– Pr. T. G. Bulat 666
Un prapor bisericesc dăruit de Ştefan cel Mare
mânăstirii Zografu
– Pr. Stoica Nicolaescu 669

Un preţios chivot de la Neagoe Basarab
la mânăstirea Dionisiu
– Pr. Stoica Nicolaescu 675
O danie la mânăstirea Hilandar
– Pr. Stoica Nicolaescu 680
Situaţia daniilor în bani făcute de
voievozii români la Athos
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 684
Tablou cu clădirile, reparaţiile şi picturile
făcute de voievozii români la Athos
– Prof. Teodor Bodogae 692
Catalogul principalelor ajutoare româneşti
la Sfântul Munte Athos
– Cristina Băcanu 694

5. ÎNCHINĂRI DE MÂNĂSTIRI PĂMÂNTENE
Situaţia mânăstirilor închinate la Muntele Athos
din Ţara Românească la mijlocul secolului al XIX-lea
– Pr. Prof. Gh. Moisescu 718
Abuzurile egumenilor greci în administrarea
mânăstirilor închinate
– Pr. Coman Vasilescu 741
Secularizarea averilor mânăstirilor închinate
– Pr. Marin Popescu-Spineni 759
Tablou cu proprietăţile româneşti închinate
la Muntele Athos
– Pr. Marin Popescu-Spineni 796